

(2)

FRANCISCI TOLETI
DOCTORIS THEOLOGI
SOCIETATE IESV
Commentariorum.

In Sacrosanctum Ioannis Euangelium

TOMVS SECVNDVS.

R O M A E,

Typographia Vaticana. M.D.LXXXIX.

2 400 40
MADE IN SPAIN

FRANCISCI TOLETI

DOCTORIS THEOLOGI
E SOCIETATE IESV

Commentariorum.

In Sacrosanctum Ioannis Euangelium

TOMVS SECVNDVS.

R O M A E,

Ex Typographia Vaticana. M.D.LXXXIX.

FRANCISCI TOLETI
DOCTORIS THEOLOGI
E SOCIETATE IESV
IN SACROSANCTVM IOANNIS EVANGELIVM
C O M M E N T A R I I.

NE res plane diuerfas vno volumine confunderemus, visum est opus totum in duos partiri tomos. Agitur in priore, qui duodecim capita comprehendit, de ijs, quæ in vita & prædicatione Domini contigere. Agitur in secundo de ijs, quæ ad Sacrosanctam eiusdem Domini Passionem, & Resurrectionem spectant: ideoq. a decimotertio capite initium sumit posterior tomus. Cum inde Sacer Euangelista ordiatur miranda illa, quæ Christus Dominus sub finem vitæ operari dignatus est.

C A P V T D E C I M V M T E R T I V M.

ANTE diem festum Pascha, sciens Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem: cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Et coena facta, cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes, sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia a Deo exiuit, & ad Deum vadit, surgit a cœna, & ponit vestimenta sua. Et cum accepisset linteum, pracinxit se. Deinde misit aquam in peluim, & cepit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat pracinctus. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo: scies autem postea. Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in aeternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus, & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis: sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset, qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua, & cum recubisset iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis. Vos vocatis me Magister & Domine: & bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego laui pedes vestros, Dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior est eo, qui misit illum. Si hac sciitis, beati eritis

ris, si feceritis, ea. Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegerim: sed ut adimpleatur scriptura: Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum suum. A modo dico vobis, prius quam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum. Amen amen dico vobis, qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accepit, accipit eum qui me misit. Cum hac dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis iradet me. Aspiciebant ergo adiuuicem discipuli, hesitantes de quo diceret. Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus: Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque cum recubasset ille supra pectus Iesu, dixit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariote. Et post buccellam, in eum introiit in eum Satanás. Et dicit ei Iesus: Quod facis, fac cuius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia oculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Erne ea que opus sunt vobis ad diem festum: aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo accepisset ille buccellam, exiit continuo. Erat autem nox. Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæritis me, & sicut dixi Iudæis: Quo ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo. Mandatum nouum do vobis: Ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos, & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes: quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adiuuicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me ponas? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

Ante diem festum Pasche.

COMMENTARIUS.

Incipit Euangelista noster passionem, & mortem Domini describere: quæ autem priusquam pateretur, egerit, & docuerit, enarrat. Præmittit ergo tempus, quando hæc facta sunt. Ante, inquit, diem festum Pasche. sensus est, pridie quam pateretur Dominus: festo enim Pasche passus est. Ante hunc ergo diem, hæc, quæ modo narrantur, facta sunt. Cum autem passus sit decima quinta lunæ, die sexta hebdomadæ: consequitur, quinta feria, decima quarta lunæ primi mensis anni, qui apud Iudæos Martius erat, hæc quæ describuntur a Ioanne, gesta esse. Cetera in annotationibus require.

ANNOTATIO I.

Diuersa lectiones superioris textus.

Quantum ad lectionem spectat, Græci nunc codices habent. Ante autem festum Pasche: tamen vera lectio est Latina nostra, & antiquos Græcos codices ita legisse non est dubitandum. Nam & Cyril. lib. 9. cap. 2. & Chrysost. homil. 69. Euthym. & inter Latinos Aug. tract. 55. legunt, Ante diem Pascha. Cyril. Euthy.

& Aug. legunt ante diem festum. Chrysost. non legit festum, sed ante diem autem Pascha. illud festum, non legit, sed credendum est, librum Chrysostomi mendosum vitio Typographi: omnes tamen legunt, diem. Cyril. adhuc legit: Ante diem festum autem. Quamuis autem non legeremus, diem, sed tantum, ante festum Pasche.

Pasche, intelligendum esset, & supplementum illud nomen diem. Aliqui nostra tempestate mysterium excogitant in hoc, quod ante festum dictum sit, quia erat paulo ante festum, sed non pridie: nam festum incipiebat ad vesperam decimæ quartæ lunæ, & hæc fuerunt eo die facta, sed ante vesperum diei. Verum non habet fundamentum firmum hæc doctrina: nam antiqui Patres interpretantur omnes ante diem festum. Nec est cur ad has consideraciones, & distinctiones recurramus, cum veritas semper certa, & stabilis maneant, etiam si dictum sit pridie, seu ante diem, ut paulo post aperimus.

ANNOTATIO II.

Nomé Pascha unde dictum, & quid significet.

Nomen Pasche est Hebræum, ut notat Hieronymus Matth. 26. a verbo פסח quod significat transire: inde est nomé significans transitum. Ex quo fit, non esse פסח probandam etymologiam eorum, quorum ibidem meminit Hiero. affirmantium esse nomé Græcum a verbo παζω quod significat patior. Huic enim etymologiæ aduersatur scriptura: nam habemus Exod. 12. dictum Pascha a verbo Hebræo transeundi, ut paulo post dicemus. Attendendum tamen hoc nomen potius esse Chaldæum, sicut Græce, & Latine profertur: nam פסח dicitur Hebraice, id est Phase, at apud Chaldæos פסחא pascha, inde Pascha. Quare auté dictum sit Pascha, id est, transitus, habemus Exod. 12. & docet Hieron. Matt. 26. ab Angelo exterminatore, qui in Aegypto occidit omnes primogenitos Aegyptiorum, per singulas domos discurrens: domos enim Iudæorum, quorum vncti erant postes sanguine agni pertransibat, nec quicquam damni inferebat. Hic transitus dicitur Pascha, & celebritas huius mysterij, quæ in singulis reolebatur annis, dicebatur Pascha. Nec est in hac parte probandum, quod Aug. tract. 55. dicit, hunc transitum esse maris rubri, quod sicco pede filij Israel pertransierunt: nam vera Pascha non hunc transitum, sed illum priorem Angeli significat. Idcirco agnus in celebritate ista immolabatur, repræsentans liberationem illam primogenitorum ex Israel, per sanguinè Agni.

ANNOTATIO III.

Pasche, quattuor significaciones in scriptura.

Si attente sacras scripturas consideremus Pascha quattuor habet significaciones.

Primo significat agnum ipsum, qui occidebatur, & immolabatur: & hæc significatio est in veteri scriptura, & apud Euangelistas. 1. Esd. 6. Omnes mundi ad immolandum Pascha vniuersis filijs transmigrationis. 3. Esd. 1. Immolare Pascha, & sacrificia parare fratribus vestris. Matt. 26: Vbi vis paremus tibi comedere Pascha? Luc. 22. In qua necesse erat occidi Pascha. Secundo, Pascha significat celebritatem diei, in quo immolabatur agnus, qui erat decima quarta lunæ. in hac significatione dicitur Num. 28. Decima quarta die mensis Phase Domini est, & decima quinta sollempnitas, & Luc. 22. Appropinquabat dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha.

Differunt dies Pasche & dies festus Pasche

Aduertendū auté est aliud esse Pascha, seu diem Pasche, aliud festum, seu diem festum Pasche. Nam decima quarta dicebatur Pascha, tamé nō dies festus Pasche: sed dies decima quinta, ut patet ex verbis allegatis Num. 28. Decima quarta Phase est, decima quinta sollempnitas: & dicitur etiam nunc a Ioanne, ante diem festum Pasche. Tertio significat Pascha totam sollempnitatem, quæ incipiebat a decima quarta lunæ ad vesperam, & continuabatur per septem dies azymorum: quamuis primus dies, qui erat decimus quintus, esset omnium celeberrimus, quemadmodum & vltimus, ut habetur Nu. 28. In hac significatione dicitur. 3. Esdr. 1. fecit Iosias Pascha Hierosolymis. & iterum: Non est celebratū tale Phase in Israel. Ioan. 2. Prope erat Pascha Iudæorum. Act. 12. Volens post Pascha producere eum populo.

Quarto, quod est valde attendendum pro resolutione eorum, quæ dicenda sunt, Pascha significat etiam animalia, quæ offerrebantur illis septem diebus Azymorum: nam præter agnum illum primum, & præter diem, quo immolabatur, etiã tempus totum septem dierum dicebatur Pascha: & similiter animalia quæ tunc immolabantur. In hac significatione habemus locum Deutero. Immolabis Phase Domino Deo tuo de ouib' & de bobus in loco, quæ elegerit Dominus. Ecce Phase dicebatur victima ouium, & bouum, quæ illis diebus tunc fiebat. Illis enim diebus magna animalium copia immolabatur, quæ non nisi a mundis comedebantur, ut patet Num. 28. Contra hanc tamen significationem obiicit forsitan aliquis, quia in Hebræo non legitur, immolabis Phase de ouibus, & bobus, sed immolabis Phase ouè, & bouem, quasi sint tria, Pascha, oues, boues. Respondeo, sensum eundem facere

Pascha significat quadoque animalia ipsa quæ offerrebantur.

Deut. 16

ac si dictum esset, immolabis Pascha de ouibus, & bobus. Vt enim peritissimi lingua huius annotant, sæpe in Hebræo sermone, supplenda est particula **ו** Argumento est Chaldaica paraphrasus, quæ habet expressè, immolabis Pascha de ouibus, & bobus: & defectum præpositionis, insinuat defectus coniunctionis copulatiuæ. Nō enim dicitur: Immolabis Phasē, & ouem, sed immolabis Phasē ouē, & bouem: vt Phasē ad ea, quæ sequuntur, referatur. Præter hoc testimonium sunt etiam alia duo manifestiora. 2. Paral. ubi habetur: Principes domus Dei dederunt Sacerdotibus ad faciendum Pascha pecora commixtum duo millia sexcenta, & boues trecentos: & in Hebræo est in plurali. Dederunt in Paschata. Ecce boues dicebantur Paschata. Iterum ibidem dicitur: Dederunt Leuitis ad celebrandum Pascha quinque millia pecorum, & boues quingentos. in Hebræo dicitur, in Paschata. Omnia ergo animalia, quæ illis offerebantur diebus, dicebantur etiam Pascha, & non solum agnus, quamuis ille esset præcipuum Pascha, propter quod cetera sic dicebantur. Aliqui graues Doctores, azymos panes, Pascha appellari affirmant: sed quia non est locus in tota scriptura, in quo talis significatio reperitur, omittimus. quia nunc, quæ ex scriptura habentur, referimus. Ad duas igitur significationes reduci possunt hæc quatuor. Nam Pascha aut significat id, quod offerebatur, siue agnus, siue animalia cetera: aut celebritatem ipsam, siue primi diei, quando agnus immolabatur, siue omnium dierum, qui erant præter diem immolationis septem azymorum.

ANNOTATIO IV.

VT proprius ad rem accedamus, soluenda est quædam difficilis dubitatio, & quæ multis occasio fuit errandi. Nam Ioannes tribus Euangelistis videtur contrarius. Ceteri enim primo die azymorum comedisse Pascha Christum affirmarunt: at Ioannes, *Ante diem festum Pascha* cœnasse asserit: & dubio procul de agno paschali loquitur. Dies autē primus azymorū incipiebat decima quarta ad vesperam, durabatq. tota decima quinta. Si igitur ante diem festum, ergo antepriuum diem azymorum. At Euangelistæ ipso die primo azymorum docent comedisse Pascha. Verba Matth. 26. sunt hæc: Prima die azymorum accesserunt discipuli ad

Pascha nūquam pro Azymis panibus reperitur.

Quo modo cōueniant verba Ioannis cum ceterorū Euangelistarum textu.

A Iesum, dicentes: Vbi vis paremus tibi comedere Pascha? Verba Mar. 14. sunt hæc: Primo die azymorum, quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo vis eamus & paremus tibi, vt manduces Pascha? Verba Luc. 22. sunt ista: Venit dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha, & misit Petrum, & Ioannem. Concordat omnes prima die azymorum agnū comedisse: qua igitur ratione dicit Ioannes: *Ante diem festum Pascha*? Hic enim dies erat primus azymorum. Græci postquam in suum schisma lapsi sunt, etiam hunc suis erroribus addiderunt, tres Euangelistas errasse, & a Ioanne correctos esse, & emendatos. Non vident totam scripturæ veritatem labi, si vel minimum in ea admittatur mendacium, aut falsitas, vt recte dicit Augustinus epist. 19. ad Hieronymum. Vana est ergo, & indocta, ac blasphema in Spiritum sanctum, qui locutus est per Apostolos, & Euangelistas, responsio ista. Certissimum est enim vera esse omnia, & consona, eundemq. in omnibus quamuis varijs verbis, contineri sensum.

Pro responsione igitur sunt duo potissimum consideranda, & pro intelligentia multorum memoriæ mandanda. Primum est distincta esse tempora immolationis agni, & esus ipsius: non solum quia quo tempore immolabatur, comedi non poterat, quia præparari necesse erat: sed quia comedendi, & immolandi tempus erat determinatum. Nam decima quarta lunæ ante solis occasum immolabatur, & comedebatur post occasum. Hoc Exo. 12. satis aperte colligitur, si verba Hebræa consideremus, nam dicitur: Immolabit multitudo filiorum Israel ad vesperam. & postea dicitur: Edent carnes nocte illa. & paulo inferius: Quarta decima die ad vesperam comedetis azyma. Quamuis in vtroque loco Latine, & Græce sit eadem vox ad vesperam: tamen apud Hebræos est varia. Nam agnus immolandus dicitur **בין הערבים** id est, inter duas vesperas. Est enim nomen duale. At in eodem loco agnus dicitur comedendus nocte, & rursus ad vesperam sed in singulari. **בערב**. Est autem magnum discrimen: nam agnus immolabatur vere in decima quarta lunæ, qui finem habet ad solis occasum: ab occasu enim solis iam incipiebat sollemnitas decimæ quintæ, & panes azymi. Agnus igitur immolabatur ante solis occasum, & comedebatur post occasum. Cum azymis

Diuersio agni eius, & eiusdem immolatio fiebat

Duplex apud Hebræos vesper.

Secundus vesper aliquando cū præcedenti, alio quando cū sequenti die numerabatur.

Euangelistarum concordia.

mis enim comedendus erat, quæ non comedebatur nisi ingrediente decima quinta. Propterea dicitur nocte, seu ad vesperam comedendus: at immolandus, inter duas vesperas. Habebant enim duplicem vesperem Hebræi, vt notant peritissimi illorum: vnus erat post occasum solis prope noctem: alter erat post meridiem inclinante iam sole: quod etiam Latina Ecclesia seruat. Nam tempus horarum post nonam vocat vesperem, & ab eo nuncupat horas vespertinas, tempus etiam completorij appellat vesperem. Largire, inquit, clarum vespere. & Hispani etiam post meridiem iam sole inclinante appellant, *tarde*. Erat igitur tempus inter duplicem vesperam ante occasum, & post meridiem, fere quādo nos celebramus vesperas, quo tempore agnus immolabatur, postea præparabatur, & post occasum cum azymis comedebatur.

Alterum annotandum est, quamuis apud Iudæos sollemnitates celebrarentur a vespere, id est, occasu solis, ad vesperam, id est, occasu sequentis diei, & idcirco a vespere, seu solis occasu decimæ quartæ inciperet prima dies Azymorū, quæ erat decima quinta lunæ: tamen illa vespera aliquādo computabatur in annumeratione dierum cum sequenti, aliquando cum præcedente die. Cum enim esset inter duos dies, finis vnus, & initium alterius, modo ad vnum modo ad alterum referebatur. Idcirco factum est, vt vesper decimæ quartæ, aliquando decimæ quartæ, aliquando decimæ quintæ adnumeraretur. Habemus in scriptura ipsa veteri expressum exemplum Exod. 12. Primo, inquit, mense quartæ decimæ ad vesperam azyma comedetis. rursus: Immolabit decima quarta die, & nocte illa comedetis. Ecce aperte, nox illa quartæ decimæ annumeratur, & dicitur quarta decima die azyma comedenda. Iterum dicitur: Septem diebus azyma comedetis: in die primo non erit fermentū in domibus vestris. Ecce vespera, & nox illa, sequenti diei annumeratur: nam vespera decimæ quartæ, non erat fermentum, sed azyma. Ex hac verissimā doctrina, quam alijs etiā veteris instrumenti testimonijs confirmare possemus, sequitur concordia, & explicatio Euangelistarum in locis propositis: tam enim Ioannes, quā ceteri Euangelistæ, noctem, & vesperam illam, in qua agnus comedebatur, annumerarunt decimæ quartæ diei lunæ, & decimam quintam appellarunt sequentē diē.

A Idcirco decimam quartam dixerūt diem Azymorum: non quia in decima quarta azyma comederentur, sed per Synecdochem, quia illa nocte erant azyma edenda, ideo dixerunt diem azymorum. Nam noctem illam, & vesperam computabant pro decima quarta, quando Dominus misit discipulos, vt præpararent Pascha illo vespere comedendum. Ioannes etiam dixit: *Ante diem festum Pascha*, nempe vespere decimæ quartæ, quem etiam computans cum decimæ quartæ, *ante diem festum*, id est, decimam quintam. Hic enim sollemnissimus erat dies, & dicebatur sollemnitas Paschæ, vt patet Num. 28. Nō solum igitur Ioannes non est cōtrarius ceteris Euangelistis, sed nec diuersus: immo eadem dicit, & eundem diem significauit, nempe decimam quartam lunæ, tamen vesperam computauit cum decima quarta, sicut & ceteri Euangelistæ. Quod autem aliqui recentiorum dicūt, dictum esse ante diem festum, quia paulo ante vesperā, quando incipiebat decimus quintus dies, hoc factum est: nullo modo accommodari potest. Nam Ioannes tractat, & describit tempus, quando lauit pedes, & quando cœnauit: & hoc factum esse narrat ante diem decimum quintum: at lotio, & cœna erant post vesperam, & solis occasum. Vera solutio est, quam explicuimus. Est etiam altera responsio, non minus vera, & legitima pro S. Ioanne explicando, cuius inferius capite vltimo mentionem faciemus: nempe Hebræos vsū scripturæ sequentes, numquam solitos esse appellare dies, nisi, qui a nocte distinguantur: nec scriptura vniquam diem appellat, nisi eam temporis partem, quæ a nocte seceratur, noctes autem annectit diebus sequentibus. Ioannes igitur quando *Ante diem festum* dixit, diem non intellexit ab occasu solis, sed ab ortu. Quamuis igitur sollemnitas festi ab occasu inciperet, tamē dies ab ortu initium suum habebat. *Ante diem*, ergo *festum Pascha*, fuit nox illa præcedens inter decimam quartam, & decimam quintam diem: ceteri Euangelistæ diem primum azymorum appellarunt, decimam quartam, quia in ea conficiebantur azyma comedenda nocte sequenti. A præparandis igitur azymis decima quarta dies dicta est, prima azymorum: & hac ratione verum habent verba Matt. & Luc. Prima die azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. Pascha autem non occidebatur, nisi decima quarta ante solis occasum: ipsam ergo decimam quartā diē azymorum

Ioannis textus aliter explicatus.

azymorum appellarunt, nempe ab azymis A
 preparandis: & quia forsitan multi tunc
 comedebant azyma, ante tempus præce-
 ptum, non enim id prohibitum erat. Hoc
 ita esse testimonio Iosephi confirmo, qui
 lib. 2. de Antiquit. cap. 5. refert Iudeos vo-
 casse dies azymorum octo: hoc autem esse
 non poterat, nisi etiam decima quarta
 appellaretur dies azymorum, non quod
 tunc ex præcepto comederentur azyma.
 Nam dicimus quintus erat primus, cuius
 sollemnitas erat ab occasu præcedentis diei, B
 sed quia decima quarta conficiebantur, &
 comedebantur a multis.

ANNOTATIO V.

Quota lu-
 na Domi-
 nus Iesus
 fecerit Pha-
 sis, & passus
 fuerit.

H Is velut præambulis quibusdam sup-
 positis, grauissima difficultas occur-
 rit, quota luna Christus Dominus immo-
 lauerit agnum, & passus fuerit. Si enim
 hoc non discutimus, locus iste Ioannis
 nondum manet perfecte explicatus. Quã-
 uis autem antiqui, ac recentiores plurima
 scripserint, & nos etiam dum materiã de
 Eucharistia publice legeremus, multa pro-
 posuerimus, non tamen silentio nunc rem
 istam præterire vtile iudicauimus. Ad cõ-
 cordiam enim huius loci Ioannis cum ce-
 teris Euangelistis, & intelligentiam mul-
 torum, quæ dicenda sunt, hæc discussio
 necessaria est. Prætermisis igitur multis,
 ea quæ ad præsens institutum necessaria
 sunt, proponemus. Aduertendum igitur
 est, præcepisse Deum Iudæis Exod. 12. vt
 anni initium ab eo mense caperent, quo
 educti sunt de Aegypto, qui mensis fuit
 Martius. Præcepit etiam, vt decima quar-
 ta die mensis huius, secundum dies luna-
 res, Iudæi enim diebus hisce suos mensès
 computabant, ad vesperam agnum immo-
 larent in memoriam beneficij tanti, quod
 a Domino acceperunt, liberationis a ser-
 uicute Aegyptiaca. Decima quinta autem
 die vsque ad vigesimam primam, qui sunt
 septem dies, azymis vescerentur: dice-
 banturq. dies azymorum, per singulosq.
 dies certa quædam sacrificia immolarët:
 quorum septem dierum primus, & vlti-
 mus erant maxime sollempnes. Incipiebat
 autem Azymorũ festiuitas a vespere præ-
 cedentis diei, nempe decima quartæ,
 quando agnus comedebatur cum azymis.
 Hæc omnia trita sunt, nec est qui igno-
 ret. Certum etiam est, & sine controuer-
 sia, Christum quinta die septimanæ, qui
 dicitur dies Iouis ad vesperam agnum co-
 medisse Paschalem, sequenti autem die;

Septem die-
 bus azymo-
 rum immo-
 labatur ani-
 malia.

quæ erat feria sexta passum, & mortuum.
 Difficultas tamé & controuerfia est, an
 illa feria quinta, quando agnum comedit,
 fuerit tunc decima quarta lunæ, & quan-
 do passus est, fuerit decima quinta. In qua
 controuerfia sunt quattuor sententiæ di-
 uersæ. Prima est Euthymij Matt. 26. asse-
 rentis illum diem, quando Dominus cele-
 brauit Pascha, fuisse decimam tertiam lu-
 næ, & passum decima quarta, quando se-
 cundum legem celebrabatur Pascha, & Iu-
 dæi omnes agnum immolabant. Christus
 enim anticipauit vno die Paschæ celebra-
 tionem, & passus est, quando vere agnus Pa-
 schæ a Iudæis immolabatur, secundum le-
 gem. Quæ sententia videtur Cyrilli li. 12.
 in Ioan. cap. 2. & eam hodie Græci defen-
 dunt contra Latinam Ecclesiam a multo
 iam tempore, vt constat ex Nicephoro
 lib. 1. cap. 28. Secunda sententia est nostro
 sæculo quorundam, qui Christum quidem
 comedisse Pascha decima quarta, & pas-
 sum decima quinta die lunæ affirmant. Iu-
 dæos tamen celebraffe tunc Pascha, quan-
 do Christus celebrauit, negant: sed trã-
 stulisse asserunt ad decimæ quintæ vespè-
 ram, quando mortuus est Christus, &
 quidem re vera Christus decima quinta
 die passus est: tamen Iudæi illam diem
 computabant pro decima quarta. In cu-
 ius sententiæ explicationem attendenda
 est Iudæorum obseruatio, quam nunc
 etiam habent. Quando enim dies prima
 lunæ, primi mensis incipit feria secunda,
 quarta, aut sexta, tunc non incipiunt nu-
 merare ab illa die, sed a sequenti, & illo
 anno prima dies mensis aliter computa-
 tur secundum numerum verum cursus lu-
 naris, aliter secundum obseruantiam Iu-
 dæorum. Causa autem cur sic dies cõmu-
 tentur hæc est, ne duo festa simul conse-
 quantur, in quibus nihil operari licet. Es-
 set enim valde onerosum, duobus diebus
 continuis ab omni opere seruii, & itinere
 vacare. Si autem nouilunium Martij, seu
 prima dies esset feria secunda, tunc festum
 Expiationis, quod est decima Septembris,
 celebrandum esset die Veneris, essentq.
 duo festa successiue, dies nẽpe Veneris, &
 Sabbati. Si autem prima Martij esset feria
 quarta, idem festum Expiationis esset die
 Dominica, & tunc Sabbarum, & Domini-
 ca essent obseruanda. Si autem prima dies
 esset feria sexta, tunc Scenophegia, quod
 erat festum Tabernaculorũ decima quin-
 ta Septembris, celebraretur in Dominica,
 essentq. simul Sabbatum, & Dominica.
 Eadem ratione, si feria sexta esset prima
 Martij

An Christ-
 Paschæ ce-
 lebrationem
 anticipaue-
 rit, referunt
 quatuor sen-
 tentiæ.

Secunda opi-
 nio quod
 Iudæi tran-
 stulerint fe-
 stum Paschæ.

Iudæorum
 obseruatio
 circa primam
 diem Mensis
 Martij.

C A P V T XIII.

Martij, tunc prima dies Azymorum esset
 dies Veneris, quæ erat decima quinta, tunc
 autem essent duo coniuncta festa, dies Ve-
 neris, & Sabbati. Dicunt igitur isti, quan-
 do Christus passus est, tunc nouilunium
 fuisse feria sexta, idcirco Iudæi transfule-
 rant in sequentem. Vnde factum est, vt dies
 Iouis fuerit vere decima quarta, & dies
 Veneris, quando passus est, decima quin-
 ta: tamen propter translationem non re-
 putabatur, quando Christus passus est, nisi
 decima quarta, & quando comedit agnũ,
 decima tertia. Christus autem voluit co-
 medere agnum secundum verum tempus
 a lege præscriptum, non secundum Iu-
 dæorum traditionem, quam Iudæi nunc
 obseruant. Hæc sententia multum a pri-
 ma differt: huius enim assertores asfir-
 mant, Christum vere decima quarta ce-
 lebraffe Pascha secundum legem, & deci-
 ma quinta mortuum: Iudæos vero pro-
 pter translationem prædictam, festa com-
 mutasse. At qui primã defendunt sententiã,
 asserunt, decima tertia vere die a nouilunio
 comedisse agnũ, & passum decima quarta.
 Tertia sententia est, Christum agnum
 comedisse decima quarta, & passum de-
 cima quinta, & tunc etiam Iudæos agnum
 comedere solitos, quãdo Christus come-
 dit: tamen illo tempore, quia occupati
 erant morti, & neci Christi procurandæ,
 distulisse esum, & celebritatem agni in
 decimam quintam: non tamen quod sic
 facere soliti essent. Huius sententiæ me-
 minit Theophy. Ioan. 18. in illud verbum:
 Non introierunt prætoriu, ne contamina-
 rentur, vt possent comedere Pascha. & ali-
 qui eam Chryf. ho. 82. in Ioan. tribuunt,
 sed eius verba non aperte id indicant.
 Quarta sententia est communis, nempe
 vere decima quarta die Christum agnum
 comedisse, & tunc etiam Iudæos celebraffe
 Pascha. quam sententiam tenet Hie-
 rony. Matth. 26. & August. Epistol. 86. ad
 Casulanum. Anselm. Epistol. de fermentato,
 & multi graues antiqui, & recentio-
 res doctores, eam sequuntur. Istaq. est
 vera, & legitima, adeoq. firma, vt mirum
 sit aliquos in contrarias diuertisse senten-
 tias. Tres igitur sententiæ priores in vno
 conueniunt, nempe Christum non edisse
 agnum, nec peregrisse Pascha, quando Iu-
 dæi celebrarunt, sed eos præuenisse. Est
 tamen diuersitas: nam Græci præuenisse
 affirmant, quia comedit decima tertia;
 recentiores vero, quia Iudæi illo anno
 propter traditionem Pascha in decimam
 quintam transfulerant, Christum tamen

Tertia Opi-
 nio, quod
 Iudæi distu-
 lerint esum
 agni.

A dicunt non vsũ translatione, sed come-
 disse decima quarta. Tertiz vero senten-
 tiæ auctores, quia Iudæi etiam obserua-
 bant ritum eundem, sed propter necem
 Christi in decimam quintam distulerant:
 Fundamenta harum sententiarum eadem
 fere sunt, quæ paulo post referemus, &
 refellemus.

Pro veritate igitur stabilienda, sunt ali-
 quot confirmandæ responsiones. Prima
 est, Christus Dominus non præuenit cele-
 brationis tempus, secundum legem statu-
 tum, ita, vt agnum decima tertia Lunæ
 comederit. Hæc responsio certissima est,
 omnesq. Catholici reijciunt sententiam
 Græcorum. Confirmatur autem apertis
 testimonijs Euangelistarum, quæ superio-
 ri quarta annotatione produximus Matt.
 26. Mar. 14. Luc. 22. omnes affirmant die
 azymorum, quando occidi necesse erat
 Pascha, & quando immolabant Pascha,
 Dominum misisse discipulos, vt præpara-
 rent sibi Pascha: igitur Christus non præ-
 uenit tempus. Affirmare autem Euange-
 listas illos deceptos esse, error est Chri-
 stiano indignus. Sunt argumenta multa ad
 hanc responsionem confirmandam: at
 vbi expressa est scripturæ auctoritas, non
 est cur tempus in ijs, quæ non sunt neces-
 saria, conteramus. Secunda responsio, quã-
 do Christus celebrauit Pascha, etiam re-
 liqui omnes celebrarunt, nempe decima
 quarta Lunæ ad vesperam. Ita est contra
 secundæ opinionis translationem: miror
 autem catholicos hos doctores Iudæorum
 nostri temporis fabulis fidem adhibuisse,
 scripturæ testimonijs non consideratis, aut
 violentis expositionibus adhibitis. Dicitur
 enim Matth. 26. Primo die azymorum,
 quando necesse erat occidi Pascha. Quid
 est quando necesse erat occidi Pascha, nisi
 quando obseruandum erat ab omnibus?
 & ne respondeat aliquis, necesse erat, at
 Iudæi non id faciebant: fateri ergo neces-
 se est, omnes illos peccasse, & translatio-
 nem esse contra legem, quod profecto illi
 ritibus hisce deditissimi numquam com-
 misissent. Sed his omisis, audiamus Mar-
 14. explicantem: Die azymorum, quando
 immolabant Pascha: verbum hoc immo-
 lantium, & seruantiũ legem est. Tunc er-
 go, quando ceteri immolabãr, celebrauit
 etiam Christus. Audiamus iterum Lucã.
 Appropinquauit dies azymorum, qui di-
 citur Pascha: si translatio talis erat, die
 ille nõ dicebatur Pascha. Talis igitur sen-
 tentia pugnat profecto cum scripturæ te-
 stimonijs, Cõfirmo adhuc: discipuli acce-
 dunt,

Quarta &
 vera senten-
 tia declara-
 tur.

Et Christus
 & Iudæi ce-
 lebrarunt
 Pascha die
 quarta Lunæ
 a lege statu-
 to.

dunt, & dicunt: *Vbi vis paremus tibi comedere Pascha?* Dominus autem mittit illos ad quendam, cui dicerent: Apud te facio Pascha: non utique discipuli accessissent ad eum; nec mitteret ad aliquem cum tali nuncio, nisi quia tunc omnes celebrabant Pascha. Necessè profecto est, ut hoc solvant argumentum, qui tenent hanc translationem. Fingunt multa facta fuisse, quæ Euangelistæ non narrant, sed præterquam quòd hæc ab ipsis confectio est, ut hoc sollicitate dicantur, his verbis Euangelistarum numquam accommodabuntur. Opponent nobis Iudæorum hoc tempore obseruationem: fateor. Sed interrogati, unde probant eandem fuisse Christi temporibus consuetudinem, respondebunt: id modo affirmare Iudæos, se antiquissima traditione hanc consuetudinem accipere. Vana est responsio profecto: Iudæos perfidos, mendaces, & qui nihil fere legis obseruant, accersere in testimonium tantæ veritatis, vbi expressa testimonia scripturæ clamant in contrarium.

Iudæorum traditio falsa conuincitur ex Iosepho.

At ut Iudæos ipsos mendacij conuincamus, audiamus Iosephi digniorem fide omnibus ipsis: qui lib. 13. Antiqui cap. 16. habet hæc verba: Antiochus erecto trophæo ad Lycum fluuium, vbi Indatem Parthorum ducem profligauerat, hæsit ibi per biduum ad preces Hyrcani Iudæi, quod in id tempus forte quædam Iudæorum festiuitas incurrerat, per quam non licebat eis iter facere. Et verum est, quod ille scripsit: nam Pentecoste instabat post Sabbatum, quo tempore nostris iter facere nefas habetur. Hæc Iosephus. Vide aperte duo festa simul Sabbatum, & Pentecosten obseruari, & necesse est, si Sabbatum, & Pentecoste simul occurrerunt, etiam Pascha, & Sabbatum fuisse coniuncta. Falsa igitur recentiorum Iudæorum est traditio, & huius sententiæ fundamentum. At, ut etiam testimonio ipsorummet Iudæorum perfidorum nostram veritatem comprobemus, constat aperte ante nonnullos annos talem translationem inter ipsos non fuisse, sed simul celebratum Pascha feria sexta, & postea Sabbatum, & manipulum mesuisse vespere feriæ sextæ etiam Sabbato incipiente. Rabbi Isaac Arama auctor libri Achidach Isaac: id est, ligationis Isaac, vir maximæ apud Hebræos auctoritatis, super illud Leuit. 23. Cum veneritis in terram, quam ego do vobis, & mesueritis, & cetera. habet hæc verba: Impossibile est colligere, & demerere manipulum, nisi no-

Conuincitur etiã auctoritate Rabbinorum.

te decima sexta lunæ, sicut scriptum est in libro Menahoth, id est oblationum farinacearum in hanc sententiam. Quomodo igitur fit? legati senatus egrediuntur post vespeream diei festi, & colligunt manipulum demetiendum prope radices, ut facilius demeti possit: ciuitates proximæ congregantur, ut maior præcepti merces sit, postquam tenebræ factæ sunt, metens dicit adstantibus: occubuit ne sol? idq. tribus vicibus, quibus respondentibus occubuisse, iterum per tres vices interrogat, an illa falx, & area sit in hunc usum destinata? respondentq. rem ita se habere: quod si fuerit Sabbatum, interrogat eos, est ne Sabbatum? Est, inquit. Metamne? addit ille: Mete, respondent: & omnia hæc tribus interrogationibus absoluntur. Hæc iste. Est autem liber. Menahoth pars talimud multis annis post Christum cõposita, vbi vides Iudæos ante aliquot annos talem non habuisse translationem, sed celebrasse Sabbatum immediate post primam diem Azymorum, in cuius vespere metebatur manipulus. Adde adhuc contra fundamentum istorum. Ipsi enim tribus diebus transferunt, feria secunda, quarta, & sexta, sed necesse erat etiã transferre primam feriam, quæ Dominica est. Nam si nouilunium esset prima feria, seu Dominica, necesse erat duo festa simul Sabbatum, & primum Azymorũ agi. Parum enim refert, ut vnus altero prior sit. tam enim difficilis esset obseruantia diei primi Azymorum, & Sabbati, quam Sabbati, & primi dierum Azymorũ, siue precedat, siue sequatur, ut ipsimet de festo expiationis dicunt. Adde rursus ipsos supponere ab omni opere Iudæos vacasse in die prima Azymorum, quod falsum est: nam Exod. 12. expresse dicitur, licere cibos parare in die Azymorum prima. Vana ergo est translatio Iudæorũ nostri temporis, nec oblationes nec sacrificia habentium, a paucis retro annis, cõficta: nec sententia, quæ illi innitur, est probãda, maxime cum Euangelium, ut ostendimus, tam expressum sit in contraria sententia.

Tertia responsio: Iudæi non distulerunt celebrationem Paschæ illo anno propter necem Christi: hæc est cõtra tertiam sententiam, quæ tolerabilior est duabus prioribus: sed tamen falsa est, & sine fundamento. Non enim ausi fuissent Pharisei illi, qui legem exactissime profitebantur, adstantibus tunc ex omni parte Iudæis, contra præceptum expressum Dei quicquã agere: non enim Christo opponere etiam in-

Iudæi non distulerunt Paschæ festum.

gendo, & mentiendo potuerunt tantam transgressionem, quanta illa esset. Deo expresse præcipiente, ut nocte, & die illa immolaretur, & comederetur Pascha. Quarta responsio est: Dominus agnum comedit decima quarta ad vespeream, quando omnes Iudæi comederunt: & Passus est decima quinta die feria sexta. Hæc ex aliarum sententiarum expugnatione liquida, & certa manet: quam Ecclesia Latina feruat, & Euangelistæ docent. Omnes alie sententiæ non alio fundamento sustentantur, nisi quibusdam locis scripturæ, quæ solui non posse visa sunt, nisi secundum eorum proprias sententias: at veram & legitimum eorum solutionem nos adferemus, ut omni ex parte veritas inconcussa maneat.

Explicatur scripturæ loca quæ cõtra vera sententia pugnare videntur.

Primus locus est hic Ioannis, *Ante primum diem festum Pascha*, cum igitur festus dies inciperet a vespera præcedentis, consequitur pridie quam Iudæi celebrarent, Christum celebrasse. Hoc & Græci vtuntur argumento, & qui festum transferunt: illi anticipasse Christum, isti, Iudæos postposuisse, affirmant. Sed quàm fallax sit hæc coniectura, & argumentatio in annotatione quarta præcedenti demonstrauimus, ibiq. ostendimus Ioannem vespere decimæ quartæ adnumerasse ipsi decimæ quartæ diei, ut ex scriptura veteri probauimus, idcirco ante diem festum dixisse, nempe ante decimam quintam, quando etiam Iudæi obseruabant. Similiter, & diem festum Ioannes dicit. Quamuis enim festiuitas ab occasu præcedenti inciperet, tamen dies ab ortu numerabatur: diem enim a nocte secernunt Hebræi, ut diximus, in eadem annotatione quarta. Alter locus est eiusdem Ioannis. *Ipsi non introierunt in pratorium, ne contaminarentur, ut possent comedere Pascha*: nondum igitur Iudæi Pascha manducauerunt. Hoc argumentum fortissimum apparet, tamen procedit, quia existimant hi Doctores, Pascha hoc loco significare agnum Paschalem, ut solet in alijs locis significare: at non ita est, sed significat sacrificia, & hostias, quæ diebus Azymis offerre Deus iussit, quæ Pascha appellari constat Deuter. 16. & 2. Paralip. cap. 25. ut ostendimus in annotatione tertia. Aliqui ad Azyma referunt, tamen quia in scriptura non legimus azyma appellari Pascha, neque necessariam mundiciem ad vescendum solis Azymis, verior est doctrina, & responsio data, nempe significare hostias, & victimas, quæ illis diebus offerebantur, quibus vesci non

Ioan. 18.

Comedere Pascha quod sit.

licebat nisi mundis, ut constat Exod. 12. & Num. 28. & mihi hanc responsonem visus est Chryl. hom. 82. significasse, dicens Pascha hoc loco, totam celebritatem significare, quod intelligendum est de huiusmodi sacrificijs. Tertius locus est eiusdem Ioannis: *Erat autem parasceue Pascha*. Si igitur erat parasceue Paschæ, quãdo Christus crucifixus est, igitur nondum, erat celebratum Pascha: nam Parasceue præparationem significat. Hoc argumentum debile valde est: non enim dicitur parasceue Paschæ, quia erat parasceue ad ipsum Pascha: sed quia erat Sabbati Parasceue, & simul erat vnus ex diebus Paschæ. Nullius enim festi in tota scriptura dicitur Parasceue, nisi Sabbati: quia in solo Sabbato non licebat preparare, quæ ad esum necessaria erant: proptereaq. feria sexta preparabantur, & idcirco Parasceue dicta est. In die autem Azymorũ primo, non erat talis prohibitio, immo expressa cõcessio. Exod. 12. non erat igitur Parasceue ipse Paschæ, quasi præparatorius ad Pascha, sed quia erat vnus ex diebus illis Paschæ, & simul præparatorius Sabbati, quod satis aperte indicat Marc. cap. 15. Et cum iam, inquit, sero esset factum, quia erat parasceue, quod est ante Sabbatum, venit Ioseph, &c. Non erat igitur Parasceue Paschæ, sed Sabbati. Quartus locus est, eiusdem Ioannis: *Erat enim magnus dies ille Sabbati*: igitur in Sabbato illo erat Pascha, & prima dies Azymorum: propterea enim dici videtur magnus dies Sabbati. Non video profecto huius argumenti efficaciam: nam dies septem erant Azymorum, & quia vnus concurrebat cum Sabbato, ideo illud Sabbatum dicebatur magnum, quia præter celebritatem Sabbati consuetam, adiungebatur celebritas Azymorum: quod autem tunc esset primus dies Azymorum, non inde infertur. Quintus locus est Luc. Mulieres reuertentes mortuo Domino, parauerunt aromata, & vnguenta: igitur tunc non erat prima dies Azymorum: in festo enim hæc non licebat facere. Nec hic locus conuincit: nam Lucas dicit reuertentes parasse aromata, at non dicit, tunc quando reuerse sunt parasse: sed vsus est quadam anticipatione, ut solent Euangelistæ. Nam subiunxit quiescente Sabbato, cum prius quiescerint, quam parauerint. Et ne gratis hæc dicere alicui videamur, audiat Marcum cap. 16. dicentem: Et cum transisset Sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, ut venientes vngerent Iesum. Non ergo preparant

Ioan. 19. Parasceue Paschæ, quod.

Ioan. 19.

Luc. 23.

Mulieres quãdo parauerunt aromata.

uerant in Parasceue, seu feria sexta, si Sab-
bato tran facto emerunt partem aromatu:
omnia enim prius emerunt, & postea pa-
rarunt. Sextus Locus est Ioan. dicentis Io-
seph, & Nicodemum aromata attulisse, &
corpus vnxisse, & deposuisse de cruce, &
sepulturæ tradidisse. Hæc non facerent, cū
iusti essent, si dies prima Azymoru esset.
Inefficax est argumentum hoc, quādo ex
ipso Ioanne solutio manifesta est. Vt non
inquit, remaneret corpora Sabbato. Erat
enim magnus dies ille Sabbati. Insinuat
ergo zelo religionis id esse factum, & hoc
non propter festum Azymorum, sed pro-
pter Sabbatum. His accedat in Deutero-
nomio esse diuinum præceptū expressum,
ne corpora permanerent in patibulo, sed
eadem die sepelirentur: non ergo contra
religionem, sed pro religione videbantur
hi viri iusti agere, etiā si in prima die Azy-
morum deposuerint. Adde in festis diebus
licuisse sepelire propter necessitatem: ha-
bemus exemplum Tobie. 2. qui cum es-
set dies festus, & annunciatum esset ei ca-
dauit iacere in foro, surrexit, & sepeliuit
etiam in festo. Quæ enim opera pietatis
differri non poterant, non prohibebantur:
quia & asinus si in foueam cadebat, conti-
nuo extrahebatur, etiam Sabbato, ne peri-
ret. Cum igitur non debuisset corpus ma-
nere in cruce, iuste sepulturæ traditū est,
etiam in festo, sicut etiam Iudæi latrones
crucifixos sepulturæ tradiderūt: nō enim,
vt canes super terram proijciebantur.
Vltimus locus est ex diuersis Euangeli-
stis narrantis facta Iudæorum: nā com-
prehenderunt, accusarunt, & alia omnia
fecerunt, quæ, si dies festus fuisset, non fe-
cissent. Hoc argumentum conscientia Iu-
dæorum videtur defendere: tamen qui in-
nocentem, & sanctū occidere non timue-
runt, non est mirum si & hæc, quæ illis pia
visa sunt neglexerūt. Adde, festum Encæ-

niorum erat etiam sollempnissimum, & no-
uissimum dies tabernaculorum, & tamen
eum lapidare, & comprehendere voluerūt
Iudæi, vt constat Io. 7. & 10. Adde etiam
aliquem prætextum hos habuisse, seu fin-
xisse: nam crimina aliqua grauiā, maxime
quæ erant cōtra Dei honorem, statim pu-
niebantur. Exo. 22. Maleficos non patieris
viuere. Num. 15. cum essent filij Israel in
solitudine, & inuenissent hominem colli-
gentem ligna in Sabbato, obtulerunt eum
Moyfi, & Aaron, quem Dominus lapidare
iussit: ita prætextentes Dei honorem, & le-
gis defensionem, non timuerunt hæc in-
festo facere, maxime cum per Romanos oc-
cidendus esset. Adde adhuc non defuisse
inter eos, qui id obijcerent, non propter
conscientiam, sed propter timorem popu-
li. Matt. 26. dicebat aliqui: Non in die fe-
sto, ne forte tumultus fieret in populo.
Erat ergo dies festus, in quo occiderunt, &
hæc fecerunt: quamuis autem timuerint
populum, rabies tamen, & odium omnia
impedimenta superauit. Tandem obijciūt,
quia cum agnus fuisset figura, tunc debuit
mori, & pati Christus, quando agnus offe-
rebatur. Hoc etiam non conuincit: nam
quamuis non fuerit occisus decima quar-
ta, fuit tamen comprehensus, ligatus, san-
guinem sudauit, & pati incēpit, ac quodā
modo mori. Merito etiā tēpus figuræ pro-
traxit, significans figuram finem habiturā:
veritatē autem supra figurā ipsam permā-
suram, & duraturā: nouamq. legem ven-
turam, nempe Euangeliū, cuius festum, &
agnus immolabatur, non in die Iudaico,
sed nouo. Vt ergo impleret illud, incēpit
tunc, sed non consummauit propter hanc
noui mysterij significationem. Ex his om-
nibus certa, & firma manet vetus, & com-
munis sententia, explosis contrarijs, &
locus Ioannis propositus explanatus vi-
detur.

Quamuis
Agnus figu-
ra Christi
esset, non
oportuit il-
lum mori
quando co-
medebatur
agnus.

Perpendit
mirū Chri-
sti amorem
erga suos.

Sciens Iesus, quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem.

COMMENTARIVS.

Præmittit Euangelista Iesum sciuisse horam passionis, & mortis suæ iam im-
minentis, tum, ne eorum aliquid, quæ narranda erant de morte, & passione,
ei ignorant, & non consideranti accidisse aliquis existimaret, quod esse non po-
tuit, cum omnia diuina eius prouidentia fuerint disposita: tū, vt amorem Chri-
sti erga suos maxime commēdaret, qui cum ad Patrem properaret, tamq. acer-
ba, & credulis mors ei immineret, non solum eos amare non destitit, sed maiora
dilectionis erga illos exhibuit argumenta: tum demum, vt, quæ de lotione pe-
dum, & de Eucharistia institutione, & de insignis doctrinæ sermone gesta sunt,
diuina quadam ordinatione, & mysterio, non casu, aut inopinato in hanc ho-
ram esse ab eo referuata, manifestaret. Verba perpendamus. Sciebat venisse
horam, & non quando venit hora, tunc primo sciuit: sed ab instanti suæ incar-
nationis

Singula ver-
ba hæc ex-
penduntur.

nationis sciebat horā hanc. Hora est, quæ nunc aduentasse dicitur, non scientia,
quæ antiqua erat. Hora eius, dicitur, quia disposita est ab eo, non fatali aliqua
necessitate imposita: erat eius, secundum potestatem, non secundum necessi-
tatem. Erat autem hora, vt transeat, mortem transitum appellat, quia ab vno
termino ad alterum recedebat, manens semper eadem persona, quæ filius Dei
erat. Alludit autem ad verbi Hebræi similitudinem: sunt enim eiusdem verbi
etymologia Pascha, & transire: ac si Latine diceret, Ante diem festum transi-
tus, sciens Iesus, quia venit hora eius, vt transeat: ipse enim Pascha nostrum
immolatus est, vt nos simul transire faciat. Optimus autem terminus transitus
huius est, ex hoc mundo ad Patrem: ex hoc mundo vbi miseria est, ad Patrem,
vbi summa est beatitudo. Dicitur autem transire ex hoc mundo, non quod in-
uisibiliter mundo per prouidentia adesse desistat, non quod etiam nobiscum in
Sacramento non maneat, Matt. 28. dicitur: Ego vobiscum sum vsque ad con-
summationem sæculi: sed quod ab hac mortalitate, & corruptione, & ab ho-
minum oculis, & sensibus remotus, in cælis immortalis & patri nescius secun-
dum humanitatem regnaturus proficiatur.

Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

Sensus est, cum horam quam sibi ad patiendum, mortemq. pro hominibus
subeundam elegerat, aduentasse sciret, quo amore suos, qui erant in mundo
prosecutus erat ante, etiam passioni, & morti, proximus, profectui non destitit:
quod magnis argumentis, & signis declarauit. suos, appellat discipulos, quos
in mundo esse dicit, quia ipso ad cælos recedente, multo tempore in hoc erant
sæculo permansuri, quasi ea de causa hæc, quæ narranda sunt, fecerit, nempe pe-
des lauit, suæ carnis & sanguinis Sacramentum reliquit, ac doctrina cælesti in-
stituit. Nomine suorum discipulorum omnes etiam electos futuros significauit.
Dicitur autem in finem dilexisse, quia amorem incēptum semper continuauit:
non enim dicitur, in fine, sed, in finem, id est, vsque in finem, vt amoris perpe-
ruitas ostendatur. Attende quā miro artificio Ioannes amorem Christi erga
suos electos commendat. amicorum huius sæculi amor valde est imperfectus.
Sero enim amare incipiunt, cito desinunt, parum amant. Sero incipiunt, quia
magna pars vitæ iam est transacta, quando amici amicitiam ineunt: cito desi-
nunt, quia raræ sunt amicitia, quæ vsque ad mortem perueniant. quod si ali-
quæ tales sunt, morte complentur. Parum etiam amant: nam pauci sunt, qui
vitam pro amico exponere sint parati, & qui amici vtilitati vehementer stu-
deant: at Christus Dominus, etiam vt homo, perfecte suos dilexit discipulos, &
electos. Cito incēpit, qui ab instanti suæ incarnationis, intensissime suos dilexit.
Numquam desijt, nec desinet: nam nec morte amor ille finem habuit. multum,
& supra modum amaui: qui morte, & passione sæuissima, & horribili, quando
patres etiam filiorum obliuiscuntur, imminente, quamque pro ipsis subibat,
adhuc tenerrime amans, seipsum in cibum, & sacrificium perpetuum dedit.
Recte igitur dicitur, Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

A N N O T A T I O VI.

Christus
quos appel-
let suos.

Chryf. ho. 69. & Euthy. suos qui erant in mundo, ad distinctionem eorū, qui
mortui iam erant, positum dicit: præcesse-
rant enim Patriarchæ, Prophetæ, & iusti
multi. Cyril. lib. 9. cap. 2. ad differentiam
Angelorum dictum ceter: est enim Chri-
stus omnium Dominus, & Angelorum, &
hominum: at erga homines amor hic est,
qui nunc narratur. Mihi magis placet ea

ratione hoc esse dictum, vt significet cau-
sam, cur huius amoris signa, & argumenta
a Christo data sunt, nempe quia discipu-
li, & electi innumerabiles adhuc in hoc
sæculo remanebant, ipso visibiliter reced-
dente. Vt sit sensus: Cum dilexisset suos,
qui in mundo adhuc erant permansuri, &
in hoc sæculo victuri, idcirco dilexit eos
in finem, ostendens, & declarans amo-
rem

rem suum effectibus miris, Illud enim, *erant*, perseverantiam significat, id est, adhuc erant, adhuc permanebant electi, & sui in hoc mundo. Attendendum rursus illud: *In finem dilexit eos*, Euthym. & Chrylostomum locis citatis exponere, vehementer dilexit eos: ac si dicat: nihil omisit, quod vehementer amantē deceret: cum eos enim relicurus esset, vehementer dilectionem ostendit. Cyrillus autem aliter exponit, *In finem dilexit*, quia mortem subire propter eos non prætermisit. In finem ergo diligere est etiam mortem, quā præuidit, pro eis non recusare. Totum hoc verum est, sed ad litterā hic videtur sensus: Quos ante amavit, etiam usque ad mortem ipsam amare non destitit. Verum est his verbis indicari, vehementiora argumenta amoris dedisse. discessurus enim

In fine diligere quid sit.

visibiliter, ut tenacius eos in amore cōservaret, ardentioris amoris effectibus obstrinxit: idcirco enim amor hic in finem exprimitur, ut magnitudo eius commendetur. Verum etiam est, ita eos dilectos esse, ut mortem subire non detrectauerit, & idcirco amor hic annotatur a Ioanne; tamē sensus est: *In finem dilexit*, id est, usque ad mortem continuavit, & post mortem etiam perseverat. Aliud igitur est, quod verba significant, aliud quod insinuant, & propter quod dicta sunt. Significant verba, usque in finem, seu mortem dilexisse: dicta sunt autem, quia argumenta dilectionis maiora erga suos discessurus demonstravit. Nomine autem suorum, discipulos primo loco significat, tum in eis electos omnes futuros, quibus etiam hæc beneficia collata sunt, comprehendit.

Et cena facta.

COMMENTARIUS.

Tempus determinate describit, quando hæc facta sunt, Cum, inquit, cena esset facta; id est, cum iam cena fieret, omnesque discumberent: hæc enim lotio pedum inter cenandum facta est. Duplex erat cena, una agnus paschalis comedebatur, & hæc præcessit, de qua dicit Paulus 1. Corin. 11. Postquam cenavit dicens: Hic calix novum testamentum est: altera sequebatur cena communis, cui Christus illa priori peracta accubuit, & dum cenaret cum eis, interrupta cena solus surrexit, ut pedes discipulorum lauaret, quibus lotis, iterum discubuit. De hac igitur cena communi dicitur, *et cena facta*, id est iam incepta: de his enim, quæ in motu, & successione consistunt, sic loqui solemus. Ita Aug. tract. 55. exponere videtur. Non, inquit, quasi consummatam, & iam transactam cenam intelligere debemus; adhuc enim cenabatur; sed quia iam erat præparata, & ad usum conuiuantium, perducta.

ANNOTATIO VII.

Aliqui ante cenam inceptam etiam A legalem, Dominum lauisse pedes discipulorum affirmant; sed hi verbo paulo inferius ipsius Ioannis convincuntur: dicitur enim; postquam lauit pedes discipulorum, accepisse vestimentum, & iterum recubuisse: non diceretur, iterum recubuisse, nisi præcessisset accubitus. Non igitur ante cenam lauit pedes. Alij post completa omnia, etiā Eucharistiæ institutionē lotionem factam affirmant, in qua sententia est Cypria. homi. de ablutione pedum sed sententiæ huic obstat, quod ad lauandum a cena surrexisse dicitur, & post lotionem iterum recubuisse. Non erat autē, quod recumberet, si iam utraque cena cōplera erat. Panem etiam intinctum Iudæ porrexit, ut narrat Ioānes: nondum igitur cena erat absoluta. Alij post cenam lega-

Sententia nonnullæ reijciuntur de tempore quo facta cenæ, & lauit pedes discipulorum.

lem, sed ante cenam communem, factam esse asserunt. sed nec hoc est probandum, & eodem verbo sequenti refutatur. Surrexit, inquit, a cena, & iterum recubuit. Se-debat ergo, & recumbebat prius, igitur incepta erat cena communis: nam in legali cena non recumbebant, sed stantes cenabant. licet enim in scriptura non legamus expresse stare eos debere, qui agnum comedebant, tamen facile deducitur. Exod. 12. festinanter enim, & cum baculis in manibus comedere præcipiebantur, ad modum cito iter capientium. Non est autem recumbentium baculos gestare, nec in recubitu talis festinatio repræsentabatur.

Rectius igitur Aug. tract. 55. inter cenandum factam esse lotionem hanc censet & ante Eucharistiæ institutionem, & hæc est communis Doctorum sententiæ. Ut igitur

Communi cena iam incepta, Christus lauit suorum pedes.

eur ordo historiæ huius certus, & dilucidus, & cum alijs Evangelistis concurs statuat, maxime quia Ioannes institutionis Eucharistiæ non meminit, quam alij tres narrarēt Evangelistæ, tenenda est sententia Aug. lib. 3. de consen. Euang. cap. 1. Qui vere, & doctē hæc ita connectit. Peracta iam Paschalis agni cena, & communi incepta, illis cenantibus, surrexit Christus, lauitque discipulorum pedes, quibus lotis, iterum recumbēs locutus est omnia hæc, quæ Ioānes narrat, & Spiritu turbatus de suo loquitur traditore; & interrogat unusquisque. Numquid ego sum? & audit Iudas: Tu dixisti. His peractis Eucharistiā instituit; qua instituta, & mysterio peractō, iterum de traditore loquitur, ut refert

Lucas, cap. 22. Veruntamen, inquit, ecce manus me tradentis mecum est in mensa, &c. tunc interrogat Petrus Ioannes: quis est, de quo dicit? quod refert Evangelista noster, & Ioannes interrogans Iesum audit: Cui ergo panem intinctum porrexero. Et post hanc buccellam introiit in Iudam Satanam, & recessit, quo recedente & cena omnino absoluta, Christus habet ad suos discipulos mirabilem concionem, a Ioanne paulo post descriptam. Hic est gestæ historiæ ordo. Scio aliquos in aliquibus discordes esse. Hæc enim humani ingenij natura est, ut in ijs, quæ euidencia non conuincit, semper diuersitas opinionum reperiat. tamen hæc est solida, vera, & communis doctrina.

Cum Diabolus iam misisset in cor, ut traderet eum Iudas, Simonis Iscariotis.

COMMENTARIUS.

Cogitauerat iam ante instigante, & stimulante dæmone, Iudas Christum inimicis, & persecutoribus tradere, priusquam a cena surrexit, & lauit pedes: non tamen absque diuino mysterio Evangelista hoc verbum interserit, & præmittit ante tanti operis narrationem; sed ut Christi dilectionis magnitudinem, & humilitatis profunditatem commendet, qui & eius, qui iam eum tradere decreuerat, pedes lauare, non recusarit, & ei seipsum in cibum ministrare dignatus sit. Quam rationem annotauit etiam Chryso. hom. 69. Non solum autem Ioannes, sed etiam Lucas cap. 22. expresserunt, Iudam diabolo instigante hæc fecisse: id etiam repetit Ioannes paulo inferius, quod non est factum, ut culpa Iudæ in dæmonem transferatur: nemo enim propter dæmonis tentationem a culpa excusatur, sed ut iudicium contra diabolum insurgentem in Christum significetur. Princeps enim huius mundi iudicatus est, quia una cum Iuda, & Iudæis Christo innocenti mortem intulit. Non tamen culpa vacarunt Iudas, & illi. Dæmon enim suadet, non vim infert: prauas excitat cogitationes, sed voluntatem non cogit; liberum enim relinquit hominem. Misit autem in cor Iudæ, quando effusione unguenti indignatus abiit ad Iudæos, & de tradendo Domino pretio statuto cum eis conuenit.

Commendatur Christi charitas & humilitas.

ANNOTATIO VIII.

Caianorū hæreses duæ reijciuntur.

Ac sententia conuincuntur duæ hæreses Caianorum, quarum meminit Epipha. in hæresi. 38. quidam affirmabant Iudam tradidisse Christum, quia Christus malus erat, & legis doctrinam peruertebat: sed hi non solum errabant, sed blasphemiam in Christum erant. Alij Iudam tradidisse Christum asseriebant, ex reuelatione, & cognitione, quia sciebat mortē eius

salutem esse hominum, unde laudandum censebant Iudam. Epiphanius multis testimonijs scripturarum has hæreses rearguit: at hoc vno satis conuincuntur falsitatis: nam si eo spiritu fecisset, & laudandus esset, non diceretur instinctu diaboli fecisse, nec diceretur ipse Iudas diabolus. Ioan. 6. Et filius perditionis Ioā. 17. Adde quamuis illi reuelatū fuisset, quod vere

vere non fuit, mortem Christi salutem esse hominum, non licuisset illi eum tradere, nisi mandatum speciale Dei habuisset.

ANNOTATIO IX

Quomodo mittere, & intrare dicitur diabolus.

Vg. lib. 3. de consen. Euang. cap. 1. dubitatione proponit: na in hoc loco dicit Ioannes: Cum iam diabolus misisset in cor, & tamen paulo inferius dicit; Post buccellam intravit in eum satanas. nec sufficit respondere, aliud esse, misisse in cor, aliud intrasse: nam non dicitur intrasse, nisi ratione malarum cogitationum, quas stimulante demone concepit, ut dicit Orig. lib. 3. Periarth. cap. 3. Adde Luc. 22. tunc dicitur intrasse, quando ad Iudæos abiit, & de tradendo locutus est. Recte Aug. respondet, intrasse quidem demone, quando cogitationes iniquas hanc Iudas concepit, tamen multo plenius a demone possessum postea fuisse, quando ipso opere abiit, ut traderet. Exemplum adducit: acceperant quidem Spiritum Sanctum Apo-

stoli per gratiam, at post resurrectionem dictum est eis: Accipite Spiritum sanctum. Plenitudo ergo iniquitatis, & confirmatio malitiae verbis sequentibus exprimitur, quando dicitur; Intravit in eum post buccellam satanas. Aduertendum hoc in loco est, non omne malum quod fit, ex demone fieri suggestionem: nec omnis, qui peccat, semper, demone tentante, peccat. Multa enim propria tetatus concupiscentia, & affectus exterioribus bonis homo peccata committit, etiam nulla opera demone aut tentatione interposita, ut docet Basil. in regu. breu. respon. 75. Chrysof. ho. 54. in Acta. Aug. lib. de Ecclesiast. dogmat. cap. 82. & ante eos Origen. libro 3. Periarth. capit. 2. Recte ergo nunc Ioannes annotauit hoc malum, quod Iudas perpetravit, demone stimulante fecisse. Quod ea de causa dictum est, ut diximus in commentario, ut ex hoc scelere demon reus homicidij contra Christum significetur, propter quod suo est dominio iure priuatus & punitus.

Sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia a Deo exiit, & ad Deum vadit, surgit a cena.

COMMENTARIUS.

Profunda sunt hæc Euangelistæ verba, descriptis igitur circumstantijs temporis, quando quæ narraturus est, gesta sunt, nempe prope horam passionis, & post cenam legalem, & inter cenandum, iamq. traditore cogitante, & deliberante eum tradere; nunc incipit causas explicare Ioannes, quæ Christum ad eam faciendam, quæ post cenam facta legimus, induxerunt. Quæ autem post cenam fecit Christus tria sunt; pedum ablutio; sacramenti, & sacrificij corporis & sanguinis sui institutio, & mirandæ doctrinæ sermo, quorum duorum, nempe primi & tertij, Ioannes meminit: secundum tanquam a ceteris Euangelistis copiose narratum, prætermisit: intentus his describendis duobus, quæ ceteri omiserunt. Primum igitur, quod induxit Christum ad hæc tria præstanda, est, scire omnia data sibi a Patre in manus, id est, hominum salutem, & redemptionem ei esse a Patre commissam. Eximia est hæc consideratio: nam ratio, & causa præcipua, propter quam Christus homo nostram salutem vehementissime appetijt, & diligentissime, & efficacissime operatus est, illa fuit, quia a Patre suo, quem infinite diligit, & reueretur, sibi iniuncta, & imposita fuit. Hæc ergo consideratio induxit, ut miranda opera faceret hominibus, antequam discederet. Alterum quod induxit est, scire, & considerare se, a Patre exiisse; id est, se esse Dei filium naturalem, eiusdem cum ipso substantiæ, & potentiæ. Hæc consideratio induxit, ut faceret, quæ tanto amori erga Patrem debebantur: considerabat enim ex vna parte, quantum rebus a Patre suo demandatis incumbendum erat; ex altera sciebat se tantæ esse potentiæ, ut posset digna Patre æterno exhibere, idcirco voluit opus suæ omnipotentis, pro hominibus a Patre dilectis, & sibi commendatis facere, quale opus fuit, seipsum in cibum eis dare, & sacrificium infiniti, & inexhausti valoris relinquere: amor enim tantus erga Patrem non minus postu-

Euangelista tres causas proponit quæ Christum induxerunt ad hæc mirabilia faciendâ.

postulabat opus a filio, qui omnia poterat, nec se ob impotentiam excusandi causam habebat. Tertium est considerare, se ad Patrem vadere, id est, instare iam tempus hominum saluti consulendi: iam enim ad Patrem vadit, & visibiliter ab hominum conspectibus se remouet, per vicarium hominum iam Ecclesiam suam gubernaturus, assistentiamq. hanc visibilem depositurus. Tempus igitur adest opportunum, quantum sibi cordi salus hominum sit, manifestandi. Discessurus ergo exemplo, doctrina, & opere hominibus consulit. Lauat suorum pedes, summæ humilitatis dans exemplum: mira docet, doctrinamq. celestem instituit, qua intellectum suorum illustrat, & affectum allicit: opus facit supra omne miraculum, quo victum perpetuum ministrat. Digna profecto hæc sunt eo, qui summe amabat, & reueretur Patrem, & qui omnipotens erat, a Patre exierat, atque etiam opportuna, quia ad Patrem se recipiebat. Hæc igitur sciens, surgit a cena, & lauare incipit pedes, ut & exemplum præbeat, & rursus ad celestis cibi instituendi disponat sumptionem, & tantæ doctrinæ tradendæ capaces faciat. Hæc enim tria preambula, ad tria hæc opera referuntur. Surgit a cena, in Græco est significatio expressior. Surgit e cena, id est, inter cenandum.

ANNOTATIO X.

Non ad Iudæ peccatum, sed ad Christi opera, referri debet verba hæc Euangelistæ.

Chryf. hom. 69. totam hanc superiorē sententiam ad Iudam refert in hunc sensum: Iudas eum tradidit, cum sciret Patrem omnia tradidisse Christo in manus, & a Deo exiisse, & ad Deum vadere, quæ omnia summopere Iudæ peccatum aggrauant, quem hæc omnia a prodicione non cohibuerunt. Hæc expositio singularis est, cui ceteri expositores antiqui non consentiunt: omnes enim, & merito, ad Christum referunt. Aug. tract. 55. Cyril. lib. 9. cap. 3. Euthymi. immo aliqui Græci codices legunt: Sciens Iesus, quia omnia tradidit ei Pater in manus, & ita legit Gregorius lib. 3. Moral. cap. 11. quamuis autem non legamus, sed absolute, Sciens, quia omnia dedit ei Pater, ad Christum sunt verba referenda, nec Iudæ vlla possunt ratione accommodari: nec enim ille tam perfectam fidem habebat, ut sciret omnia tradita Christo a Patre in manus, & a Deo exiisse, & ad Deum tendere: & quamuis habuisset tantam fidem, quam re vera non habebat, non ea considerauit, nec sciuit tunc Christum ire ad Patrem: moriturum enim ignorabat, & quem proderet constituerat, eum occidendum non cogitauit. Adde, non esse, cur tam sublimia verba de proditore Euangelista pronunciarer. tenendum igitur certissime est, de Christo Domino esse dicta, id quod series ipsa verborum, & contextus indicat. Surgit, inquit, e cena, nimirum sciens omnia ei Patrem in manus tradidisse. Prædicti autē Doctores Aug. Cyril. & Euthy. quæuis ad Christum referant, tamen eo dicta censent, ut

Euangelista eius humilitatem extollat, qui cum tantus esset, non se a lauandis discipulorum pedibus continuit: & re vera ita est: magna enim humilitas eius, qui sciens omnia sibi data esse in manus, & a Deo exiisse, etiam proditoris pedes lauit. tamē si sensum Ioannis consideramus, profecto non hæc ad humilitatem tantum extollendam dicta sunt; non enim erat, cur hac locutionis forma vsus esset Euangelista ad dignitatem Christi significandam: Omnia tradidit ei Pater in manus, nec erat, cur adderet, ad Deum vadit, non enim hoc facit ad humilitatem extollendam, cum iam sit dictum, a Deo exiit. Mihi igitur legitimus sensus is visus est, quem in commentario exposuimus, ut hæc ad institutionem Eucharistiæ etiam referantur, & causam exprimant, quæ Christum induxit, ut hæc opera tam mira recessurus iam ad Patrem ederet. Aduertendum est etiam illud: Omnia tradidit Pater in manus, dictum esse propter hominum salutem a Patre Christo demandatam: & ita recte exponit Chrysof. hom. 69. & ante ipsum Orig. tom. 32. in Ioan. at Cyrillus & Aug. & Grego. locis citatis generalius hanc sententiam interpretantur: omnium enim potestatem dedit filio Pater, & vera est doctrina, ut superius etiā annotauimus: tamē non ad sensum Ioannis, qui de omniū salute hominum, eorumq. redemptione Christo a Patre comissa loquitur, cui propter patris dilectionem summam, & reuerentiam: quibus eū Christus, ut homo prosequeretur, diligentissime, & efficacissime incubuit.

Superiora Euangelistæ verba non ita propter Christi humilitatē dicta sūt quæ ut causâ assignetur mirabilia quæ fecit ante passionem.

Et ponit vestimenta sua, & cum accepisset linteam, praeinxit se: deinde misit aquam in peluim, & cepit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat praeinctus.

COMMENTARIUS.

Singulas circumstantias minutissime Ioannes describit. sunt enim omnia plena mysterijs. Dominus lauandi mysterium ita exercere decreuit, ut non solum lauare, quod ministerij erat, sed etiam ministrantis habitum induere, linteo praeinctus, & deposito suo vestimento voluerit: socium autem, vel comitem non accersit, sed solus ipse aquam mittit in peluim, & linteo pedes extergit: Quae praeter mirae charitatis erga proximum, & humilitatis profundae exemplum, quid in hominum redemptione ipsa fecerit, & adhuc facturus erat, significabat. Ipse enim exinaniuit se, formam serui accipiens, cum in forma Dei esset, & qui in caelis regnabat, sedens in throno cum Patre, ad nos descendit, suam occultans maiestatem, & in nostra apparens humilitate. Ipse est, qui solus torcular nostrae salutis, & redemptionis calcavit. Ipse est, qui solus nostrorum obtinuit remissionem peccatorum, sordesque scelerum abluuit, & extersit linteo suae humanitatis: quia gratiam, qua lauantur, & gloriam, qua exterguntur nobis obtinuit. Ipse est, qui solus lauare potuit alios, qui mundus totus nullatenus indigebat ablutione: quia iustus est, & iustos faciens mundus, & mundos reddens.

Circumstantia haec quid mystice significent.

Venit ergo ad Simonem Petrum.

Particula, ergo, tacitam quandam, ut solet, illationem indicat, quasi diceret: quia cepit lauare pedes discipulorum, consequens erat, ut ad Simonem Petrum deueniret lauandum, qui inter discipulos erat, quorum pedes lauabat. Particula haec probat, & indicat, non fuisse Petrum primum, cuius lauare pedes incepit; quoniam haec deductio, & consecutio, non videretur accommodata posita: Venit ergo ad Simonem Petrum. potuit enim ad alium quempiam venire, tamen si exponamus cepisse lauare pedes discipulorum, consequens est, ut post alios, a quibus incepserat, veniret etiam ad Petrum: quod si ab eo initium inceptum est, dicendum erat: Venit autem ad Simonem: haec enim particulae apud Ioannem, ut sepe annotauimus, magnam habent significationem, & multa occulta indicant, nec temere, & inconsulto, sed ex scientia, & diuino consilio posita sunt: in scriptura enim sacra minutissimae etiam particulae magnum continent mysterium, ut annotat Basil. lib. de Spiritu san. cap. 1. maxime autem hoc Ioannes obseruat.

ANNOTATIO XI.

Christus quem discipulorum lauerit primo

Aug. tract. 6. asserit a Petro ablutionis initium esse ceptum, primumque omnium esse lotum. Idem Bernardus serm. 2. de cena Domini: nescio qua ducti ratione, praeter eam, quia erat Apostolorum princeps. Contrariam sententiam tenent Origenes. tom. 32. & Chrysostomus homil. 69. Euthymius etiam, qui non solum

negant primum fuisse, sed Iudam fuisse primum affirmant. cuius causam dat Orig. ut medicina, ubi magis morbus vrgebat, citius adhiberetur. additque Petrum vltimum omnium fuisse. In primis quod ad petrum attinet, eum primum lotum non fuisse, probabilius videtur, idque mihi persuadet: Primo quod dicitur: cepit lauare

Probabilius est Christum non a Petro incepisse.

uare pedes discipulorum, & adiungitur, venit ergo ad Petrum, iam ergo ceperat lauare; & Aug. ipse fatetur, hunc sensum faciliore esse, & accommodatiorem verbis. Quid igitur est quod nos ab hac explicationis facilitate retrahat: ratio enim non conuincit, quia erat Apostolorum primus. non enim hunc ordinem Christus seruabat in humilitatis exemplo: immo haec ratio contrarium probat, ut qui maior erat, fieri omnium minimus disceret, sicut & paulo post verbis Dominus docuit. Persuadet hoc idem secundo illa particula, ergo, cuius significationis vim in commentario exposuimus. Indicat enim Petrum non fuisse primum, alioquin deductio, & illatio apta non esset. Tertio sedendi ordo, quia probabilissimum est Christum in lauandis pedibus discipulorum ordinem discumbentium conseruasse, & non sine ordine modo hunc, modo illum lauasse: in ordine autem discumbentium Petrus primus non erat post Christum quod certissimo argumento probatur: Iohannes enim ad latum vnum erat Christi, ad alterum vero Petrus esse non poterat, alias recumbente Christo, non potuisset Ioannem secreto interrogare, seu innuere, ut peteret

a Christo, quis esset traditor: necesse est ergo Petrum recubuisse inferius Ioanne, non ergo in ordine discumbentium primus erat: & idcirco non credo primo esse lotum. An autem fuerit vltimus, & an Iudas primus, incertum mihi est, nec rationem reperio probabilem, aut efficacem negandi, aut affirmandi. Hoc tamen certum est, nec probabiliter negari potest, Iudam fuisse inter hos, qui loti sunt, eiusque ablutos esse pedes quod quidem negauit Cypria. hom. de ablut. pedum: sed affirmarunt Aug. tract. 56. Cyril. lib. 9. cap. 7. Chrys. hom. 69. & Origenes. tom. 32. & Euangelista ipse satis aperte demonstrat, dum dicente Christo: Vos mundi estis, sed non omnes, interpretatur, propter Iudam hoc esse dictum: aderat ergo Iudas, nam ad omnes adstantes verbum hoc Christi referabatur, ut docte annotauit Aug. lib. 2. contra Iulianum Petilianum capit. 22. Accedat etiam his Ioannis contextus, & historiae series: post hanc enim lotionem iterum recubuit Dominus, & buccellam intincti panis Iudae porrexit, proditoremque declarauit; an tamen corpus Domini, & sanguinem acceperit, paulo inferius discutiemus:

Non constat quis in lotionem pedum fuerit primus.

Aderat Iudas inter eos qui loti sunt.

Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes?

COMMENTARIUS.

Nescius tanti mysterij Petrus, sed lotionem esse communem ad laborem itineris temperandum existimans, ut Cyril. lib. 9. cap. 4. annotat; & ex altera parte Christi dignitatem fide viua considerans, ab hoc officio Christum remouere conatur, taciteque argumentum hoc facit: Tu Dominus es, ego famulus, & seruus; non igitur decet, te mihi lauare pedes: hoc enim est seruorum officium erga Dominum suos, non autem Dominorum erga seruos. Reuerentia, & fides erga Christum, quamuis non secundum scientiam, quia mysterij rationem ignorabat, Petrum ad haec pronuntianda inducunt: quam reuerentiam, & fidem acceptauit Dominus verbis sequentibus, sed ignorantiam repellit. Perpende autem modestiam Petri, non dicit: Tu nobis lauas pedes? ne alios, qui se lauari permiserant, arguere videretur, sed ad se ipsum ut indignum verba conuertit: Tu mihi lauas pedes? nondum lauare eum incepserat, sed dicit lauas? quia lauare volebat. ut annotauimus cap. 10. Pondus magnum & inexplicabile, singula verba continent, si quis eorum perfectam velit considerare significationem, Tu, & Mihi: nam quis dicere poterit quantum inter hoc, tu, & illud mihi, intersit discriminis & rursus, lauas pedes, quibus nihil humiliter est in homine. haec magis intelliguntur mente, quam explicantur sermone.

Petri modestia.

Petrus defenditur in tribus, quae illi ab Origenes impugnantur.

ANNOTATIO XII.

Origenes tom. 32. ultra modum Petrum arguit, maxime in tribus. Pri-

imum est, quia aliorum: qui se lauari permiserant, factum accusauit: in ea enim est senten-

sententia, vt alij prius sint abluti. Sed hæc reprehensio iusta nõ videtur. Vti enim diximus in commentario, non dixit, tu nobis lauas, sed tu mihi, ne alios carpere videretur. Alterum est, quia voluit pudore iniecto Christum ab opere remouere, quasi re non consentaneam rationi faceret. sed nec in hoc reprehensio locum habet: non enim ad hæc proferenda, & facienda Petrus mouebatur eo iudicio, quasi iudicaret Christum rem pudendam facere, sed potius tantę illius maiestatis, & suę humilitatis cõsideratione, quę pauorem quędam incusserunt: nec tã voluit Christum ab opere remouere, quã se ipsum propter suã indignitatem subtrahere. cuius exemplũ est Luc. 5. idem enim Petrus in captu piscium copioso dixit: Exi a me, quia peccator ego sum: & statim Euãgelista causam annectit: Stupor enim circumdederat eum. Similes excusationes legimus in Sanctis, non ex inobedientia, sed ex quadã humilitate, & reuerentia profectas. Sic Moyses se excusabat Deo mittente, sic etiam Hieremias. Ex quo

sequitur, non esse etiam probandum tertium quod dicit Origenes: nempe inobedientem fuisse, non enim hæc inobedientia, sed reuerentię, & humilitatis pauor est, in tanta maiestatis Christi, & vilitatis suę collatione: & ad hunc pauorem tantę maiestatis hoc dictum Petri referunt, Cyril. libro 9. cap. 4. Aug. tract. 56. Chrysostomus autem hom. 69. ad dilectionis vehementiam. Ambro. vero lib. 3. de sacramen. cap. 1. & Cyrilli. hom. de ablutione pedum, & Basil. etiã reg. breui. resp. 301. ad humilitatem. Et vera est, & legitima causa. Sunt autem fides, & dilectio, ac reuerentia erga Christum, & humilitas ista laudanda, quamuis ignorantia sit admixta, & inconsideratio quędã, quam tanti mysterij pauor induxerat. Aug. tract. 56. qui primum Petrum ablutum censet, affirmat; etiam si ab alio incepisset, nihilominus quicũque primo lotus esset, hæc eadẽ pronũciasset, & expauisset sicut Petrus. at nescio qua ratione id probare posset Aug. non. n. omniũ erat eadẽ fides cũ nec in alijs eos similes Petro legamus.

Petri excusatio vnde profecta.

Respondit Iesus, & dixit ei: quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea.

COMMENTARIUS.

Fides, & reuerentia Petri, non secundum scientiam, sed ex tanti mysterij ignorantia orta, eum vt se a pedum ablutione excusaret, inducebant. Vt igitur Dominus hanc ei orationem persuadeat, ignorantem remouet, dicens: Nescis, O Petre; huius rei mysterium, & causam: Idcirco mei reuerentia motus lauari recusas; scito te nunc mysterium ignorare, paulo autem post aliquid in hoc facto latere discas, quod si nunc scires, non te excusares. Attende illud, quod dicitur esse, eo dictum esse, quia paulo post ablutione perfecta, mysterium aperuit: Scitis, inquit, quid fecerim vobis? Ita Cyril. lib. 9. cap. 4. exponit; quamuis Chryl. hom. 69. ad tempus post resurrectionem, & Spiritus sancti aduentum referat. Præmisit autem Christus facta verbis: efficacius enim verba audientium permouent animos, quando facta præcedunt: incepit enim Iesus facere, & docere. Voluit autem Dominus discipulorum animos inducere, vt sibi crederent, inobedientiamq. prius præstarent, quã rationem obediendi intelligerent. Ea enim est perfecta inferiorum erga superiores obedientia, quę cæca vocatur. de qua Gregorius lib. 2. expositionis in lib. 1. Reg. 3. inquit: Vera obedientia, nec præpositorum intentionem discutit, nec præcepta discernit: nescit iudicare, quisquis perfecte didicerit obedire, præceptum in hoc pensari debet, quod maioris est. hæc & alia Gregorius.

Vox postea ad quod tepus referenda sit.

Obedientiã cæca commendatio.

Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in aeternum.

Petrus verbum Christi nondum penetrans, in sua excusatione persistit. Non inquit, lauabis mihi pedes in aeternum, id est numquam patiar, nec feram te mihi lauare pedes, vt recte exponit Aug. tract. 56. Vehementis affectus hæc vox est, non lauabis mihi pedes in aeternum, excusanda a culpa, quã a fide perfecta, reuerentia, dilectione, timore, & humilitate procedebat.

Respon-

Respondit ei Iesus: si non lauero te, non habebis partem mecum.

Quem a proposito ratio non remouit, detrimentum, quod non lotus passurus erat, ad promptam obedientiam conuertit. si inquit, non lauero te, non habebis partem mecum: non leui detrimento Petrus deterretur, sed quod a Christo separabat, & dilectioni eius, quam ille maximi faciebat, contrarium erat. Ac si diceret: tu propter me, & ex dilectione mei pedum ablutionem recusas, scito te minus me dilecturum, & longius a me futurum, si non te lauero. Attendẽ non habiturum Petrum partem cum Christo dictum esse, quia nisi lotus esset, carnis & sanguinis Christi sumptione priuatus fuisset, per quam Christus in eo, & ipse in Christo mansurus erat. Ad hoc enim præcipue lauabat suorum pedes, vt dispositis, & mundis seipsum in cibum daret, & realiter cum eis vniretur. Et hoc est, quod Petro comminatur: si non te lauero, non eris particeps mei: nam conuiuium meipsum modo præparo, ijs solis, quos lauero, daturus. Petrus verbum hoc distincte non intellexit, tunc quando prolatum est, sed id tantum concepit, nihil se cum Christo habiturum commune, ab eoq. esse separandum, nisi lotus fuisset, quod quidem magna erat pœna, postea tamen rei mysterium cognouit.

ANNOTATIO XIII.

Magna est inter Doctores de huius loci intelligentia controuersia, quorum etiam sententias distinguere, & percipere est difficile. Quæ omnia, vt dilucida fiant: sciendum ad tria capita eorum opiniones, & expositiones reduci. Quidam enim sentiunt, hanc sententiã Christi intelligendam esse de ablutione reali pedũ, nec tantum dicta esse Petro, sed alijs omnibus, nempe nisi loti fuerint pedes eorũ, partem cum Christo non esse habituros. In qua sententia sunt Ambro. lib. 3. de sacram. cap. 1. & lib. de ijs, qui sacris mysterijs inuitantur cap. 6. & Bernar. serm. de cena Domini: sed non in omnibus hi duo consentiunt, adeo vt in hoc capite primo, duæ possint distingui opiniones. Ambrosius enim sentit, omnibus baptizatis esse hanc ministrandam pedum ablutionem, antequam ad Eucharistiam accedant, & ita ipsemet in sua diocesi faciebat, quamuis Romanam Ecclesiam, id non seruasse fateatur. Prodesseq. talem lotionem affirmabat, vt baptizati fortiores cõtra demonem fierent, minusq. in pugna contra illum ratione carnalis fomitis, qui in baptizatis remissa culpa manet, succumberent: ad sanitatem ergo spirituale non ad mundiciem lauabantur. Bernardus autem ulterius procedit, affirmans ablutionem hanc pedum esse vnum de sacramentis, & prodesse ad remissionem venialium, quibus non remissis, non potest homo ingre-

di regnum cælorum: nihil enim coinquinatum illuc intrabit. Hæc duæ sententiæ, multum innituntur illi verbo, non habebis partem mecum, propterea necessariã hanc ablutionem, vt pars habeatur cum Christo, opinantur. Sed id verbum potius mihi eorum euertere sententias videtur: nã si necessaria est pedum ablutio, vt partem habeamus cum Christo, igitur baptizatus non potest intrare in regnum cælorum nisi pedibus ablutis, quod nemo admittet Catholicus. Deinde Ambr. dicit prodesse, vt minus homo succumbat tentanti dæmoni: poterit igitur sine ea vincere, quamuis nõ ita facile: habebit igitur partem cũ Christo. Præterea Bernardus asserit valere ad remissionem venialium, & peccatorum, quæ quamuis nõ sint ad mortem, istis tamen nondum remissis, nemo ingreditur cælum. Fateor hoc: sed venialium remissionem multis alijs modis consequimur: & quamuis in hoc sæculo nõ remittantur, si recedant morientes in gratia, in purgatorio per satisfactionem tãdem soluuntur. Non igitur necessaria est hæc pedum ablutio, vt partem habeamus cum Christo. Si igitur hoc verbum Christi generaliter omnibus baptizatis dictum esset, non video qua ratione secundum Ambr. vel secundum Bernar. verum sit illud, non habebis partem mecum. Secundo loco alij Doctores exponunt, verbum hoc generaliter quidem dictum, omnibus

Ambrosius & Bernardus docentes necessariã esse pedum ablutionem, reijciuntur.

B

C

omnibus baptizatis : sed non realiter de pedum materiali ablutione , sed spiritaliter de interiori mundicie , & sanctificatione , cuius hæc exterior signum erat , interpretantur , vt sit sensus : *Nisi lauro te .* id est , nisi mundiciem interioram assequaris : cuius hæc signum est exterius , *non habebis partem mecum .* hæc autem omnibus est baptizatis necessaria : non enim ita immunes sunt a peccato baptizati , vt nequeant deinceps peccare : quorum peccatorum nisi remissionem consequantur per

Christum , quamuis venialia sint : non poterunt ingredi regum cælorum . Non ergo hæc ablutio materialiter , sed spiritaliter est intelligenda . In hac sententia sunt Cyprianus & August. de lutione spirituali , explicantes locum Ioannis etiam reijciuntur . Cypria . ho . de ablutione pedum , & August. tract. 56 . sed non eodem modo procedit . Aug . enim de sanctificatione a venialibus exponit , quorum mundicies necessaria est , vt ingressus pateat ad regnũ . At Cyprianus generaliter de omnibus etiam mortalibus post baptismũ commissis interpretatur : dicens hanc ablutionem esse figuram , & signum penitentia , per quam mundatur baptizatus a peccatis post baptismum commissis . Baptismus enim repeti non potest . At in hac sententia probabilior est opinio August . nam dicitur : *qui mundus est , non indiget , nisi vt lauet pedes* , non ergo mortalium , sed venialium remissio , & sanctificatio significatur . Huic sententia sue cum Cypri . siue cum Aug . sententia , Cyrillus fauet lib . 9 . cap . 5 . cuius verba sunt ista : Illud quoque puto his verbis significari : nisi quis peccati sordes per gratiam meam lauerit , atque absterferit , regni cælorum non erit particeps : non enim intrabunt impuri in beatas illas mansiones . Hæc Cyril . quamuis aliam adhibeat expositionem , quam proxime exponemus . Hæc expositio siue Aug . siue Cypria . non mihi posse accommodari videtur : nam Dominus de ipsa reali pedum ablutione loquebatur , ad quam Petrum tali comminatione inducebat : *Si non lauro te , non habebis partem mecum .* Violentum est profecto ad mundiciem hanc spiritualem solam confugere , ratione cuius dictum sit , *non habebis partem mecum* , cum etiam de reali ablutione sit sermo , & cominatio .

Tertio loco est sententia aliorum , qui non generaliter hæc verba exponunt , sed soli Petro dicta : & in hac sunt tres expositiones . Prima est Chrysof . hom . 69 . quæ etiam est Cyril . lib . 9 . cap . 5 . nempe ratione rei significata dictum esse : *Non habebis partem mecum* : vt sit sensus : nisi susceperis

humilitatis documentũ , quod ego hac locutione pedũ tibi trado , *non habebis partem mecum* : ne autem diceret Petrus : ego suscipiam documentum humilitatis etiam sine ablutione , Dominus non id explicuit , sed vsus est hac locutione : *si non lauro te , non habebis mecum partem* . Hoc vltimum est Chrysof . sed & ista expositio difficile accommodatur : Nam ad hanc ablutionem realem Christus Petrum inducebat , & hæc erat necessaria , vt partem haberet cum Christo .

Altero ergo in hac sententia est expositio omnium probabilissima , quæ est Basilij orat . de peccato , vt soli Petro verba hæc sint dicta , & comminatio ista fit propter inobedientiam : vt sit sensus : *si non lauro te* , nec mihi obedieris volenti te laurare , *non habebis mecum partem* , tamquã inobediens : non quod ablutio necessaria esset , sed obedientia , quam tunc exigebat a Petro . Inter alia multa habet hæc verba Basilij : Hanc ob rem eiusmodi iacta sunt minæ , vt nisi promptitudine , ac velocitate obedientia voluntatem suam correxisset , non illi illæ beatitudines a Deo in eum profectæ , non dona , non promissiones , non etiam illa ipsa Dei , & Patris talis , ac tantæ erga vnigenitum filium propensæ voluntatis declaratio suffecissent , ad præsentem inobediẽtiam expiandam . Hæc Basil . Secundũ hanc expositionem ipsemet Basil . duas regulas morales tradit egregias lib . Mora . reg . 12 . cap . 2 . ex hoc loco Ioannis . Vna est , qui iussis Domini aduersatur , licet id pio , & amico animo faciat , is tamen ob eam causam abalienatur a Domino . Altera est , quod quidquid a Domino dicatur , id summa cum animi expletione debemus suscipere . Idem Basil . in regu . breui . resp . 60 . eundem sensum sequens , alteram adhibet regulam : Rescindendum , inquit , est quidquid præter præceptum Domini ante statutum est . Hoc aperte demonstrat in Apostolo Petro , qui ante statuerat : *non lauabis mihi pedes in æternum* , vbi vero affirmatiue audiuit Dominum dixisse : *nisi lauro te , non habebis partem mecum* , confestim sententiam mutauit , & dixit : *Domine non tantum pedes , sed & manus , & caput* . Idem Basil . reg . breui . resp . 233 . quartam regulam , & documentum ex hoc loco colligit , nempe ex omnibus recte factis , si vnum alicui abfuerit , salutem nemo adipiscetur : verba eius sunt hæc : Petrus cum ei talium , ac tantorum recte factorum testimonium a Domino fuisset datum , atque eo modo appellatus ,

Vera sententia est Basilij explicans inobediẽtiam in Petro reprehendi .

Egregia Basilij documenta .

Cyprianus & August. de lutione spirituali , explicantes locum Ioannis etiam reijciuntur .

Reijciuntur & alij qui de documento humilitatis sentiunt Dominum loqui .

& beatus laudatus , vbi vna tantum in re , ab obedientia visus est discedere , atque hoc ipsum non ex negligentia , superbiave , sed ex reuerentia , honoreq . erga Dominum suum , propter hoc ipsum tantum ei dicitur : *nisi lauro te , non habebis partem mecum* . hæc omnia docet Basil . cuius expositio mihi supra omnes alias placet , & accommodata videtur . At quia non dictum est : nisi meis obtemperaueris dictis , aut nisi mihi obedieris , sed , *nisi lauro te* , videtur hæc comminatio , non tam ad inobedientiam , quam ad ablutionem ipsam referenda . Ea igitur de causa in commentario produxi , quod mihi ad sensum legitimum facere visum est , vt non de regni ingressu , nec de gratia priuatione dictum sit : *Non habebis partem mecum* , sed de priuatione sumptionis corporis , & sanguinis

Christi : ad quam ablutio , & mundicies ordinabatur : quam comminationem Petrus tunc non omnino intellexit , sed quãdam a Christo separationem percepit , quæ satis ei fuit , vt pote maxime diligenti , vt permitteret se lauari . Petro igitur soli hæc dicta sunt verba , & de ablutione illa materiali sermo erat , & sensus comminationis est de priuatione esus corporis , & sanguinis Domini , quæ proxime lotis discipulis Dominus communicauit . Non ergo est , cur ablutionem hanc pedum , tamquã sacramentum aliquod , nec tamquam remedium obseruemus contra fomitem , quia hæc in Petro completa sunt ad litteram . Nobis autem mundicies seruanda est , ad hanc sumptionem , non ablutione pedum , sed confessione , & contritione comparanda .

Non habere partem cum Christo , hoc loco significat , a sacramento participatione excludi .

Dicit ei Simon Petrus : Domine , non tantum pedes meos , sed & manus , & caput .

C O M M E N T A R I V S .

Vehemens Petrus fuit in recusanda , sed vehementior in permittenda lotione : illud quidem ex quadam humilitate & timore , hoc vero ex dilectione , & amore erga Christum procedebat . totum ergo se lauandum offert , potius quam a Christo vel minimum diuelli patiatur . Vtilis fuit recusatio , quæ tam feruentis dilectionis , & deuotionis ignem accendit . prudens magister erat , qui tam cito in tantum augmentum virtutis promouit discipulum . Petrus hæc offert lauanda , quæ frequentius lauari solent , nempe manus , & caput .

Dicit ei Iesus : qui lotus est , non indiget , nisi vt lauet pedes : sed est mundus totus .

Recusat Dominus liberalem Petri voluntatem , & indicat hanc pedũ ablutionem propter spiritualem mundiciem , & sanctificationem fieri . Dicit igitur non esse opus manus , & caput lauati , sed solos pedes . Vt enim , qui ablutus est semel , mundus est , nec est opus ad mundiciem iterum lauati , sed satis est , si pedes lauet , qui propter vicinitatem ad terram , quam calcant , facillime , & citissime sordes contrahunt : ita Petrum lotione interiori grauium peccatorum non indigere , sed ea tantum , quæ erat ab aliquibus leuibus culpis , a quibus illa pedum lotio mundabat . Similitudinem igitur verba hæc continent ab eo , qui lotus iam est , qui sola pedum ablutione indiget , propter facilitatem , qua contrahunt sordes , vt totus sit mundus : ita & Domini discipuli loti erant , & mundi interiori Christi gratia : indigebant tamen aliqua lotione , scilicet ea , quæ pedum est , propter culpas leues , sine quibus , qui hanc terram incolunt , & calcant non viuunt : & idcirco eorum pedes lauantur . Attende verba , *qui lotus est , non indiget , nisi vt lauet pedes : sed est mundus totus* , hunc facere sensum . Sicut qui lotus est , totus est mundus , quia totum habet corpus mundum , eo solo indiget , vt pedes lauet , qui facile puluere inficiuntur : ita & vos quantum ad mun-

Purgationẽ venialiũ lotioni pedũ comparat .

ad mundiciem spiritualem mundi estis. Illa autem particula, *sed*, vim habet causalis, ac si diceret: Non indiget lauari, quia totus est mundus. hæc igitur lotio pedum ad interiorum mundiciem ordinabatur, eiusq. signum erat.

A N N O T A T I O XIII.

Quo tempore Apostoli sint baptizati.

AVg. epist. 108. ad Seleucianum ex his verbis deducit Petrum prius baptizatum fuisse Christi baptismo, quia lotus dicitur, & inde ceteros Apostolos etiam baptizatos, ante Christi mortem arbitratur. Mihi eius sententia placet, sed ex hoc loco non deducitur. Ista enim verba sunt similitudo quædam, non tam pro solo Petro, quam pro ceteris etiam Apostolis dicta: ut sicut qui lotus est, mundus est totus, nec indiget nisi ut pedes lauet, ita & ipsi mundiciem habebant animæ: tamen a quibusdam leuibus purgari indigebant, quæ non impediunt absolutam mundiciem, quæ est per gratiam. Et sic Cyril. lib. 9. cap. 7. exponit. Fieri potest, & probabilissimum est, eos iam esse baptizatos, sed non

propterea loti nunc dicuntur: immo existimo ante baptismum mundos etiam fuisse: quando enim vocati sunt a Christo, mundati sunt gratiæ eius virtute, etiam ante aquæ baptismum. Aduerte rursus aliquos verba illa, *sed est mundus totus*, sic exponere: postquam lauerit pedes, totus mundus est: At non sic est hoc intelligendum: sed cum Aug. tract. 56. & Greg. lib. 9. Epist. 39. qui lotus est, non indiget lauari, *sed est mundus totus*, sola opus est pedum ablutione. Totum enim mundum dicit, propter totius corporis mundiciem: nam pes non impedit, quin simpliciter mundus dicatur: sic iustus purus homo dicitur absolute, etiam si a venialibus opus illi sit purgari.

Apostoli etiam ante baptismum mundati fuerunt.

Et vos mundi estis, sed non omnes.

C O M M E N T A R I V S.

Applicat similitudinem ad discipulos, & vos inquit, *mundi estis*, idcirco non indigetis nisi pedum ablutione. Mundos appellat propter gratiam, & animæ sanctificationem, quam tunc habebant: nec lotione alia opus erat illis, præter eam, qua a leuibus culpis, quæ facile contrahuntur, purgarentur. Hoc probat, non ad exemplum humilitatis tantum hanc lotionem factam esse, sed simul etiam ad significationem, & purgationem quandam, quæ non alio tendebat, nisi ut digne conuiuio futuro corporis, & sanguinis Christi vescerentur. Ab hac mundicia excludit proditorem, dicens: *mundi estis, sed non omnes*, non eum distincte indicauit, ne alij in ipsum commoti furore insurgerent: dissimulare tamen, & tacere omnino noluit, ut Iudas suæ conscientiæ stimulum magistriq. clementiam, qui eius sciens proditorem pedes lauerit, latereq. permiserit, sentiens respiceret, nosq. omnia Christo nota fuisse intelligeremus: eiusq. clementiam, & prudentiam cum inimicis imitari pro modo nostro studeremus.

A N N O T A T I O XV.

Chryso- stomi lectio, & interpretatio non probatur.

Chryf. hom. 69. legit in hunc modum: Vos mundi estis propter verba, quæ locutus sum vobis. Et interpretatur mundos dici, non a quouis peccato, sed ab erroribus Iudæorum. Propter Christi doctrinam tamen, adhuc egere sanctificatione. Insinuat autem his dictis Chryf. non fuisse a graui culpa mundos. At nec eius lectio, nec interpretatio probatur.

A textus enim Græcus non habet, nisi, *vos mundi estis*. in cap. 15. adiectum est, *propter sermonem meum*, quæ verba non habentur hoc loco, & ita legit Cyril. & reliqui. Præterea Apostoli non tantum mundi erant ab erroribus Iudæorum, sed etiam a grauibus, & mortalibus culpis, nec lotio hæc pedum erat ordinata, nisi in leuium peccatorum mundationem, quæ facile

facile contrahuntur, sicut pedes facile A fordes, & puluerem recipiunt. Et ita Cyril. lib. 9. cap. 7. sentit: nimirum iam discipulos fuisse tunc gratia præcedente sanctificatos. Et est communis sententia doctorum, ipsaq. verba hoc indicant. Excipitur enim ab hac generali munditie Iudas solus, & tamen non propter errorem Iudæorum excipitur, quasi ipse erroribus Iudæorum teneretur, nisi propter grauem auaritiæ culpam, & prodicionis. Erant igitur ceteri a graui & mortali culpa, & non tantum ab

errore, mundi. Præterea qui culpa mortali sordidus est, non dicitur totus mundus, nec absolute purus: at discipuli dicti sunt toti mundi, etiam ante pedum ablutionem. Hic enim est sensus, qui lotus est mundus est totus: id est, corpus habet mundum, sola pedum indiget lotione. Loti autem dicuntur discipuli, non solum propter exteriorem baptismum Christi, sed etiam propter ipsam interiorem gratiam, & sanctificationem, qua a grauibus purgati erant criminibus.

Apostoli oēs præter Iudam mundi erant a culpis mortalibus.

Sciebat enim, quisnam esset, qui traderet eum, propterea dixit: Non estis mundi omnes.

C O M M E N T A R I V S.

Exponit Euangelista verbum Christi, cur adiectum sit, *non omnes*, quod propter Iudam proditorem appositum docet, ut Christum omnia præcuisse significet. Recte Aug. lib. 2. contra litteras Petilianæ cap. 22. ex his verbis Iudam tunc præsentem fuisse colligit. adiungens quando egressus fuit, ceteriq. manserunt, dictum esse, sine limitatione: Vos mundi estis, ut habetur cap. 15. quod superius annotauimus aduersus sententiam Cypriani, negantis Iudam lotum fuisse, & lotioni interfuisse.

Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua: & cum recubisset iterum, dixit eis.

Particula *ergo*, causam indicat, cur vestimenta sua, quæ deposuerat accepit, quia nempe lauerat iam eorum pedes, cuius rei causa vestimenta deposuerat, & linteo se præcinxerat: idcirco vestimenta propria iterum accepit, iterumq. recubuit: e cena enim lotionis huius causa surrexerat. Vnico verbo ceterorum discipulorum lotionem Euangelista descripsit, quia nihil particulare erat, præter ea quæ de Petro narrata sunt. Postquam autem Dominus recubuit, lotis illorum pedibus, nihil cibi communis sumpsisse eum legimus: discipuli vero cenam nondum completam continuarunt: ante cuius finem sacramentum Christus instituit, & quæ sequuntur pronunciauit. Propterea Matth. 26. Cenantibus, inquit, eis accepit Iesus panem &c. indicans Christum quidem, quando sacramentum instituit, cenam suam nondum discipulos expleuisse: quando igitur e cena surrexisset dictus est, ipse iam compleuerat, nondum tamen ceteri.

Scitis, quid fecerim vobis.

Ex facto suo, humilitatis, & mutui inter eos obsequij argumentum deducit efficacissimum: *Scitis, inquit, quid fecerim vobis?* non est opus verbo, & sermone explicare, quæ oculis vestris vidistis, & ipsa experientia cõperistis. Habent autem hæc verba energiã: ego vobis quid fecerim: quam verborum significationem, & energiã, in qua pondus argumenti, & documentum consistit, ipse statim exponit.

nit, nempe ego Dominus; & magister vobis discipulis & seruis laui pedes. humile & vile ministerium exercens: quanto igitur potiori iure, vobis non debet videri vile, alterum alterius lauare pedes.

Vos vocatis me, Magister & Domine, & bene dicitis: Sum etenim.

Explicat duo illa Verba, Ego, & vobis: Vos, inquit, vocatis me Magister, & Domine: fatemini vos me Dominum, & magistrum esse, & eadem confessione vos seruos, & discipulos agnoscitis, nec opus est me hoc persuadere vobis, quando vos ipsi dicitis, & re vera recte dicitis, quia sum Dominus, & magister, & talis, qualem me confitemini. Ecce igitur, quis ego, & qui vos sitis. Non vitur Dominus verbis hisce, vt suam iactet magnitudinem: sed vt eos tanto exemplo ad humilitatem exhorretur. Licet enim aliquando de se magnifice loqui etiam inter nos, quando ad proximi vtilitatem id confert, quod & Paulum. 2. Corin. 11. fecisse legimus.

ANNOTATIO XVI.

De Christi Domini Magisterio.

Constat ex diuinis scripturis Christu venisse Redemptore, & Doctore. quare in illis Saluator & Magister dicitur, & prophetatus est.

Christus in docendo, & homines & Angelos excedit.

Quia Dominus Iesus seipsum Magistrum & Dominum confitetur pauca de eius Magisterio & Dominio dicamus.

Venit Christus hominem vt redimeret, & vt fructum redemptionis ipse homo caperet: venit vt doceret, & viam salutis ipsi manifestaret. De priori dictu est Luc. 19. Venit filius hominis saluum facere, quod perierat: de posteriori Ioan. 18. In hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati: propter illud Saluator, propter hoc doctor & magister dicitur, & per prophetas preannunciatus. Zachar. 9. Ecce rex tuus venit iustus, & saluator. Ioel. 2. Letamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiae. Vtrumque enim ad redemptionem necessarium erat, & saluare, & docere homines viam salutis: alioquin illam ignorantes non possemus redemptione frui.

Magisterium autem Christi fuit supra omne humanum magisterium, quod ex multis manifestum est. Primo quidem homines sunt magistri, sed prius fuerunt discipuli, & didicerunt, quae ante ignorabant: at Christus ita fuit Magister, vt numquam fuerit discipulus. Si enim loquamur de eo, vt Deus est, sicut ab aeterno a patre habuit substantiam, ita cum ea habuit & scientiam eiusdem patris: vnde ab aeterno Deus, ab aeterno sapiens, simul Deus, & simul sapiens est. Si loquamur de eo ratione humanitatis, non prius fuit discipulus discens, & postea magister do-

ctus: quia eodem instanti, quo illa est humanitas creata, fuit simul verbo Dei vnita, & omni scientia, & sapientia repleta, ita vt numquam quidpiam ignorauerit aut didicerit. In quo non solum homines, sed etiam angelos excelluit: qui quamuis creati simul cum substantia scientiam acceperint infusam, tamen multa ignorarunt, quae postea didicerunt. Secundo homines plura ignorant, quam sciunt: & eorum, quae sciunt, non omnium certam scientiam habent quia multa opinantur, & in multis errant: at in Christo nulla fuit ignorantia. In eo enim erant omnes diuinae scientiae thesauri, nullus error, sed plena, & omni ex parte perfectissima scientia. Tertio, quia magistri non tantum est scire, sed & docere, scientiamque communicare. Multum etiam in hoc discriminis est: homo enim docet exterius mouendo, non autem intellectum immediate illustrans, vnde nisi auditor ingenio polleat, fructum doctrinae non accipiet: at Christus docet interius etiam illuminando, ideoque rudes & incapaces facit capacissimos, & perspicacissimos, linguasque infantium efficit disertas. Quarto homo docet temporis intervallo, & assiduo labore discipulus discit: at Christus momento docet, quem, & quae vult. Quinto homo non valet persuadere, quae docet, nisi vi argumentorum, & demonstrationum: at Christus persuadet altissima mysteria, facitque credere, quae ratio non attingit, virtute propria. Sexto homo non excitat, nec mouet discipulorum

Christi doctrina non solum intellectum illuminat, sed etiam affectum mouet.

pulorum affectus ad ea, quae suadet, & docet facienda: at Christus rebelles etiam compellit voluntates, non coactione, sed efficacia virtutis. Sermo enim eius est penetrabilior omni gladio accipiti. Heb. 4. Postremo doctrina Christi est vitae aeternae. Io. 6. Verba vitae aeternae habes. Hominum doctrinae, praeter ea quae Christi est, aut parum utiles, aut inutiles, & aliquando noxae sunt: vbi enim fides non est, eius generis sunt doctrinae. Vere ergo Christus magister a suis Apostolis predicabatur, quia ipse solus Magister est, & ceteri omnes discipuli eius sunt.

ANNOTATIO XVII.

De Dominio Christi vt Deus est.

Dominium hominis seruitutem habet admixtam.

Dominium hominis certis continetur limitibus.

Dominium hominis in sumis est.

Et Gimus praecedenti annotatione de Magisterio, dicamus modo de dominio Christi: quia vere Dominus ipse est, & eius dominium ita perfectum vt nullum aliud cum ipso comparari queat. Si ergo de dominio ratione diuinitatis loquamur, eius magnitudo & perfectio ex multis constabit, in quibus omne hominum dominium excedit. Primo quidem hominis dominium seruituti admixtum est: nam indiget ijs quorum Dominus est. At Deus intra se habens omnes diuitias, nulla re indiget, quae sub eius est dominio: ideoque Aug. in illud Ps. 69. Deus adiua me: negat homines proprie, & absolute dominos esse, sicut Deus est, allegans illud Psal. 15. Dixi Domino: Deus meus es tu, quonia bonorum meorum non indiges. Hoc idem repetit lib. 8. super Gen. ad litter. cap. 11. immo. li. 12. Ciui. ca. 17. affirmat Deum ea de causa noluisse mundum ab aeterno producere, vt significaret se nulla indigere creatura, & Cyril. lib. 1. Thesau. c. 6. asserit creaturarum productionem fuisse Deo superuacanea quantum ad hoc: quia nulla ex eis accipit perfectionem, nec vlla indiget. Est ergo dominium Dei vndique perfectum, sine vlla prorsus seruitutis admixtione, quale non est hominis dominium. Secundo hominum dominium est valde angustum, nemo est omnium hominum dominus, & si esset, non adhuc dominium haberet angelorum. Insuper nec plenum habet dominium eorum quibus dominatur: non enim animarum est dominus, nec pro libito vti illis in omnibus quae vult, potest. At Deus omnium est Dominus, & proinde eis suo arbitratu vti valet. Ps. 118. Omnia seruiunt tibi. Esther. 13. In ditone tua cuncta sunt posita. Tertio dominium Dei coniunctum est cum omnipotentia, hominis vero imperium cum impotentia & fragilitate: non enim imperare potest suis arboribus vt crescant,

vt fructus ferant: non lapidibus vt vno ex loco in alium transferantur: non animalibus vt se multiplicent, aut hoc vel illud faciant: non febri, vt recedat: non ventis vt quiescant, multiplex denique in omnibus humani dominij infirmitas est. At Deus omnibus imperat, & cuncta obediunt ei in omnibus, quae vult. Mat. 8. Qualis est hic, quia veti & mare obediunt ei. Mat. 21. Si dicetis moti huic, tolle, & iacta te in mare fieri.

Ex hac differentia consequitur resolutio cuiusdam antiquae difficultatis, nempe an Deus dicendus sit Dominus ab aeterno. Aug. lib. 12. Ciui. ca. 15. noluit definire. At Tertul. lib. aduersus Hermogenem in principio, affirmat in tempore fuisse Dominum, quando creaturae inceperunt. Na Dominus, inquit, nomen est potestatis, non substantiae: in tempore ergo inceperit esse Dominus. Quod confirmat, quia Gene. 1. per totum caput, dicitur, Dixit Deus, quando omnia creabat, at cap. 2. post creationem dicitur Dominus. Multi in scholis hanc doctrinam amplectuntur, & est valde probabilis: mihi tamen videtur non absque probabilitate dici posse, Deum ab aeterno Dominum fuisse, etiam nondum creaturis existentibus, quia creatura, etiam priusquam esset, Dei imperio subdita erat. Homo quidem non imperat ijs, quae sub se sunt, nisi postquam sunt, quia infirmus est, nec plenum habet dominium: at Deus Dominus est etiam antequam sint, quia imperat vt sint, & ex nihilo in aliquid couertantur. Quod ex Ps. 32. probari potest. Ipse, inquit, dixit & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Non possent per mandatum fieri, quae non erant, nisi dominium praecederet, ratione cuius praecipit vim habet. Rom. 4. Vocat ea, quae non sunt, tanquam ea, quae sunt. Antequam igitur sint, praecedit dominium. Duo ergo in dominio considerare licet, & potestatem, & relationem ad ea, circa quae est potestas: quantum ad potestatem Deus ab aeterno est Dominus: quantum ad relationem vero actualem quae in Deo realis non est, sed potius creaturae, referuntur ad ipsum, Dominus in tempore dicitur. Quia ergo propter potestatem Dominus dicitur, ideo ab aeterno est Dominus, sicut & creator, quia ab aeterno habuit potentiam creandi. Quarto hominis dominium est communicatum, seu participatum, & est subalternatum. Communicatum, quia a Deo est, Rom. 13. Omnis potestas a Deo est. Subalternatum vero, quia dominio alterius subditur Colo. 4. Domini, quod iustum est, praesentate seruis: scientes quod & vos Dominum

Deus an ab aeterno Dominus dicatur.

Probabile est Deum ab aeterno Dominum fuisse.

Duo in Dominio consideranda.

habetis in celo. Deus autē dominium non ab alio, sed a seipso habet, & nulli alteri subditur, sed est primū, & supremū. Christus igitur, qui Deus erat, recte affirmat se vere Dominum esse. Erat vere Dominus etiā vt homo, duobus maxime titulis, vnus erat ratione. vnionis humanitatis ad Verbū. Illi enim humanitati propter vnionē

ad Verbū data est omnis potestas, & omnē dominiū omniū creaturarū. Alter erat ratione redēptionis, propter quā vltra dominiū omniū generale, habuit dominiū singulare vniuersorū, quos suo sanguine redemit, & de tyrānica diaboli potestate eripuit. de qua re inferius plura dicem⁹. Vere ergo Christus & Magister, & Domin⁹ erat.

Si ergo ego laui pedes vestros Dominus, & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes.

C O M M E N T A R I V S.

Colligit argumentum. Si igitur ego, cum sim magister, & Dominus, pedes vestros laui, & hoc feci vobis, qui serui, & discipuli estis: profecto & vos inuicem debetis alter alterius pedes lauare, cum non sit distinctio tanta inter vos ipsos, quanta est inter me, & vos: nam omnes conferui, & condiscipuli estis. Argumentum est a minori: si quod minus videbatur fieri debere, factum est, id profecto fiet, quod magis fieri debere videtur.

Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.

Confirmat argumentum declarans, se lauiffe pedes eorum, vt exemplum eis daret humilitatis mutuae. & attende clementiam, & suauitatem: multo enim maiora poterat exigere ab eis. Si enim Dominus lauat pedes, profecto ad viliora obligabitur seruus, non ad paria: vt quanto superat maior minorem, tanto inferius, & humiliter sit minoris officium & ministerium: at non hoc voluit, sed satis, inquit, est, si quod ego feci, id etiam vos inuicem faciatis.

A N N O T A T I O XVIII.

Non præcipitur lotio pedum, sed commendatur humilitas.

Non sunt hæc ita intelligenda, vt Dominus velit ad litteram, & iuxta verborum significationē ea absolute obseruanda, sed in animi præparatione, vt si opus fuerit, illa proximis impendamus: nec dedignemur opus etiā seruile pro salute animarū subire. Rursus vt superiores sic alijs imperent exterius, vt humilitatē interius reseruant, sibi eos, quibus iubet, præponant. Sensum horum verborum, huiusq. exempli, eleganter Basil. expressit duobus in locis. lib. Mor. reg. 70. ca. 10. vbi ex hoc loco id deducit, qui alios docendi munus suscepit, seipsum exemplar reliquis ad res omnes honestas præbere, præstareq. prius ea, quæ alios docet debere. Rursus ca. 24. alterum colligit: qui alijs, inquit, in Ecclesia docendis præest, data sibi potestate nequaquā ad subiectorū contumeliā abuti debere, neque se supra illos efferre, sed potius gradū illum tāquam materiam quandam exercendæ erga eos humilitatis tenere. Hæc sunt, quæ Basil. ex hoc loco Ioannis annotat. In multis autem Ecclesijs illa consuetudo viget, vt feria quinta quæ dicuntur in cena Domini, superiores pauperū, vel subditorū pedes lauent: quod non eo fit, quasi his verbis id Dominus præcepit, sed vt tantæ humilitatis Christi exemplum renouent, deuoteq. colant, & ad humilitatē omnes exhortentur. Attendendū rursus est, non solum Dominū lauiffe pedes propter humilitatis exemplum: sed propter munditiē discipulorum, quibus cibū carnis suæ mox erat ministraturus. Quod satis eo verbo probatur, qui lotus est, non indiget, nisi vt lauet pedes. & vos mundi estis, sed non omnes. Quibus verbis declarauit se de spiritali munditie, quā tali lotionē effecit in discipulis suis, loqui: eāq. munditiem

Egregia Basilij documenta pro ijs, qui præstant.

Christ⁹ exemplo humilitatis suæ, præuenit futuram inter discipulos contentionem de primatu.

mūditiam a nobis procurari debere significauit, quo digne ad cōuiuium hoc sacratissimū accedamus: quod Sacri Doctores annotatione duodecima citati docuerunt. Non autem absque causa, & prudētissima cōsideratione ad humilitatē eos prouocat, præter purificationem factam, & munditiem. Præuidebat enim, quod paulo post futurū erat: dum contentio facta est inter eos, quis eorum videretur esse maior, vt narrat. Luc. 22. Præuenit ergo hoc exemplo, & exhortatione: quæ etiam si non omnino contentionem eorum impediuit, tamen ortam facile sedauit, & in peiora ne laberentur effecit: ea de causa in commendanda humilitate multa insumit verba.

Amen amen dico vobis: Non est seruus maior domino suo, neque apostolus maior illo, qui misit illum.

C O M M E N T A R I V S.

Prosequitur idem argumentum, vt efficacius humilitatem persuadeat, & cordibus discipulorum tenacius infigat. eis enim superbiz tentationem imminentem, ita vt de primatu inter seipso disputarent, præuidebat. quod autem affirmando deduxerat, iterum negando idem colligit. Si Dominus lauit: lauet ergo seruus. Argumentum est affirmationis. Iterum: seruus non est maior domino, nec apostolus, & legatus illo, a quo mittitur: non igitur dedignetur seruus, & legatus facere, quod Dominus, & qui misit, fecit. Argumentum est negationis, ad eundem sensum vtrumque tendens. Est autem argumentum ab etymologia. Apostolus enim Græce idem est ac missus: missus autem, seu legatus, maior eo, qui mittit non est, nec censetur.

Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.

Quia res aperta, & omnibus manifesta erat, idcirco dicit: *Si hæc scitis*, ac si dicat: non hæc dico vt vos doceam, seruum non esse maiorem domino, nec apostolum, eo qui misit eum, scio vos hæc scire: si autem vt scitis ita facitis, beati eritis: & ea ratione dico, vt faciatis, & beati sitis. Iusti beati dicuntur spe, & iure: quia ipsorum est regnum cælorum, & beatitudo. Beati in spe, non autem in re: est enim communis locutio, vt constat Matth. 5 sententia hæc non tantum conditionalis est, sed etiam absoluta. Facturos enim hæc prædicit, & idcirco beatos futuros, ea de causa in sequenti sententia excipit Iudam, a qua tamen si solum conditionalis esset, non erat excipiendus.

Non de omnibus vobis dico. Ego scio, quos elegerim.

Ne ignorasse suum proditorem videretur, & vt eundem pudore, & confusione, a proposito retraheret, quodq. suum erat faceret, licet nihil esset illi profuturum: excipit ab hac generalitate nomine tacito Iudam, dicens: non vos beatos omnes fore dico, quos hæc facturos scio: scio enim, quos ego elegeri, nempe quales sint, qualesq. futuri. Scio etiam non omnes hæc facturos, nec beatos futuros, nec ignorans elegeri, sed sciens omnia, & quia scio, propterea hoc dico.

Cōmunis sententia, de æterna electione explicat hunc locum.

A N N O T A T I O XIX.

Obscurum esse hunc locum censet Cyrenæ. 59. ad electionem regni cælorum hoc verbum referens, existimat Iudam electū non

non esse, ut sit sensus: *Scio, quos elegerim.* & scio non omnes electos: conciliatq. hūc locū cū illo Io. 6. Nōne ego vos elegi duodecim? dīcēs, ad Apostolatū duodecim electos, tamē ad regnū, & beatitudinē nō omnes. Et cōmunis hęc expositio viderur: tamē re vera si quis attente consideret, & sequentibus cōferat, longe aliū sensum esse, inueniet. Loquitur enim Christ⁹ de ea electione, quā fecerat, quando Luc. 6. dicitur: Vocauit ad se discipulos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit: nec a numero horū electorū Iudā nūc excipit, immo cōplectitur, & est sensus: *Scio, quos elegerim, id est, Ego scio, qualis sit nunc, & qualis futurus vnusquisque eorū, quos elegi, & meos discipulos, & familiares feci: & quia scio hoc, idcirco dico, non de omnibus me ista pronunciare, quia nō omnes tales sunt, nec erunt. Similis est locutio Luc. 7. Si hic esset propheta, sciret, quæ, & qualis mulier est, quæ tangit eum, quia peccatrix est: ita nunc dicitur: *Scio, quos elegi, nempe, qualis vnusquisque sit,**

Auctor sentit Christū loqui de electione ad Apostolatū

A & an bonus, an malus, an beatus futurus, an non, nec ex ignorātia, sed ex certa sciētia elegi. Non igitur de electione æterna, quam vt Deus fecit, sermo est, sed quā fecit in tempore, vt homo vocās, & ex multis eligens duodecim. Nec erat, cur modo de electione æterna ageret, & diceret: *Scio, quos ab æterno elegerim, & scio me non elegisse omnes.* Dura erat locutio hęc, & minus efficax vt Iudam ipsum a sua cogitatione remoueret. Diceret enim, non me elegisti, & ideo non sum quales alij electi. **B** Noluit tamen Dominus occasionem hanc tunc vlli dare talis sermonis, sed culpā in eū reijcere, & se non ignorāte futura, ostēdere, vt tanto magis clementia eius fieret manifesta, qui etiam si præsciret futurum malum, ab electione non repulit. Hic igitur est sensus. *Non de omnibus vobis dico: Scio enim quos elegerim: id est, quis, & qualis vnusquisque eorum, quos elegi sit, & qualis dū eligeremini fueritis, noui.* Huic expositioni sequens sententia consonat, & facilius accommodatur.

Sed vt adimpleatur scriptura: Qui manducat mecum panem, lenauit contra me calcancum suum.

COM M E N T A R I V S.

T Acite obiectioni respondet, nempe si sciebas omnes, quos elegisti, quales futuri essent, quare proditorem elegisti? Respondet: Scio, quos elegerim: sed vt impleatur Prophetia, seu scriptura, adde, elegi etiam proditorem futurum: sic enim prædictum est Psal. 40. *Qui manducat mecum panem: id est, vnus ex meis discipulis, & familiaribus: lenauit calcancum contra me, id est, me supplantauit, dolo, & fraude me cadere fecit.* Hoc enim est supplantare, plantam, seu pedem inter alterius crura immittere in lucta, aut cursu, & eum cadere facere: metaphorice significans eos, qui dolis, & fraudibus alterum in ruinam impellunt: quod Iudas fecit, qui osculo pacis prodidit Christum, & sub specie discipuli magistrum occulte persecutoribus vendidit, a quibus morti traditus est.

A N N O T A T I O XX.

Diuersa ratione bona, & mala in scriptura predicantur.

Considerandū est hoc loco, longe aliud esse, quādo scriptura hominum facta, & peccata quæ sunt facturi, prædicat, & quando opera illa quæ Christus, vt homo effecturus erat, præscribit. Ea enim mala quæ homines facturi sunt, idcirco prædicta sunt, quia futura erant. Non enim idcirco mala faciunt homines, quia prædi-

cta erant, sed prædicta sunt, quia ipsi facturi erant, vt latius cap. 12. explicuimus. At quæ Christus fecit, non sic sunt prædicta: vt enim Christus homo ea de causa cūcta faciebat, vt patris æterni impleteret voluntatem, ita etiam faciebat, vt impleteret, quæ prædicta sunt: nam multa, quæ æternus Pater voluit, ipsum facturum scripturis

ris, & prophetijs prædixit, & præsignificauit. Idem ergo est dicere, elegit Iudam, quamuis sciret proditorē, quia nouit patrem æternum id voluisse, ac dicere, elegit proditorem, quia scriptum erat hoc. Nam voluntas Patris manifestata est in scripturis. Sensus igitur horum verborum liquet: nēpe, Christus homo elegit sciens futurum malum, vt impleatur scriptura: id est, vt impleteret voluntatem Patris, quā prædixit, & significauit per Prophetas. Particula igitur, *vt*, in hoc loco non tenetur consecutiue, vt arbitratur Cyr. li. 9. cap. 10. sed causaliter, longeq. alia ratio est illius, loci: Non credebant in eum, vt impleteretur sermo. Mala enim, & peccata non prædicta sunt, vt fiant, sed quia futura erant: verum, quæ Christus faciebat, cuncta erant a Patre prædicta, vt fierent, eaq. faciebat Christus, vt voluntatem Patris faceret. Multa sunt huiusmodi loca, quæ de Christo dicuntur. Ioan. 19. Vt cōsummaretur scriptura, dixit: Sitio. Matt. 1. Hoc totum factū est, vt impleteretur, quod dictum est. Sunt alia etiam testimonia. Valde igitur consideranda est, & attendenda distinctio eorum, quæ prædicta sunt. Nam per diuinam præscientiam, mala præuisa sunt, quia futura: bona vero sunt, quia præuisa a Deo. Christus igitur, vt homo elegit Iudam, & ad apostolatū vocauit, quia ita Patrem disposuisse, & voluisse sciebat.

Deus quare voluit Iudā eligi Apostolum, quæ nouit fore proditorem

Quod si interrogas: Cur Deus voluit proditorem, & iniquum futurum ad Apostolatū eligi? questio est, cui soluendæ multum inhære non debemus, vt doctē,

A & pie respondet Cyril. lib. 9. cap. 10. & Hier. lib. 3. contra Pelagianos. Posses enim eadem ratione petere, cur fecit Angelos, quos sciebat futuros dæmones: cur fecit Adam, quem sciebat peccaturū: cur creauit homines, quos damnandos præsciuit. Hoc sit nobis satis, nullum a Deo creatum hominem, aut Angelum, vt peccet, aut malum faciat: non esse etiam electum Iudam, vt proderet: ipsorum est vitium liberiq. arbitrij culpa, quod peccent: quod malum faciant. at Deus noster malo illorum ad bonum vititur. Iudæ enim prodicione, cuius ipse Iudas suo vitio fuit causa, vsus est Deus, vt instrumento quodam ad filij mortē, qua mundum redimeret: sicut etiā odio, & iniquitate Iudæorū vsus est, vt ipsis Christū occidentibus, morte sua nostrā mortē superaret. Deus enim malis etiam ipsis in bonum vititur: ideoque ea permittit, vt bona ex ipsis eliciat. Quantum autē ad locum ex Psalmo allegatum attinet, vt a Ioanne citatur, habetur in Hebræo, nec multum differt a Septuaginta interpretatione. Magnificauit super me supplantationem. Hoc tamen annotandum est, non esse sensum, quem Aug. tract. 59. adfert, nempe supplantare esse conculcare, & opprimere. Non enim verbum Hebræum, אָפְקָא id significat, sed quod vere verbum Latinum, supplantare, pede interiecto alterius pedes impedire, vt cadat: quod maxime in lucta fit. Vnde metaphora est translata ad eum, qui fraude, & dolo, alteri causa est ruinae, & in hac significatione est frequens verbum in scriptura veteri: sicq. Chrysost. & Euthy. exposuere.

Amodo dico vobis, priusquam fiat, vt, cum factum fuerit, credidit, quia ego sum.

COM M E N T A R I V S.

Cur hæc prædixerit, exponit, vt ipsa expositione eos cautiore, & ad fidem promptiores faciat. Dico, inquit, nunc hæc vobis, vt cum impleta videritis, credatis me esse verum Christum promissum, Deiq. filium, qualem me esse prædicauit vobis. Non solum, vt recte Cyril. lib. 9. cap. 11. annotat, hoc intelligitur de prodicione Iudæ, sed etiam de ipsius Iudæ perditione, vt quando Apostoli viderent Christum traditū, & Iudam mortē laqueo sibi intulisse, recordarentur verborū Christi, qui vnū futurum proditorē, & hunc nō esse mundum reuelauit, nec saluatum iri, prædixit, hacq. ratione in fide confirmarentur. Tali enim confirmatione, propter scandalum crucis futurum, quo eorum fides debilitanda erat, multum indigebant. His etiam verbis exhortatur Dominus tacite, vt recordentur, & teneant memoria, quando eum mortentem viderint,

Christus futura prædicabat, vt suorum fide cōfirmaret.

viderint, hæc omnia prædicta esse. Hæc enim consideratio proderat multum, vt Christi mortem voluntariam cognoscerent, nec necessitate aliqua, sed voluntate, & ex mysterio pati. Hæc autem verba, Hæc dico vobis, vt credatis tunc, quando factum fuerit, idem significant, ac si diceret, quando impleri, quæ prædixi, videritis, in fide state fortes, & firmi, credentes me esse Dei filium, & Christum. Credebant quidem tunc, quando hæc dicebat, sed propter periculum imminens passionis futuræ dicit: *Vt credatis*, id est, vt tunc tentatione insurgente, in fide perseveretis. Illud adverbium: *Amodo*, Græce ἀπ' ἀρτι, aliquando, posthac, seu deinceps, aliquando confestim, seu cito significat: ita sumitur in præsentī, confestim, & cito dico, priusquam fiat.

Amen amen dico vobis: qui accipit, si quem misero, me accipit. Qui autem me accipit, accipit eum, qui me misit.

Quia dixerat, non esse seruum maiorem Domino, nec Apostolum eo, qui misit eum, argumentoq. a minori, quod appellant, ostenderat eos debere inuicem lauare pedes, ne propter hanc humilitatem eos paruipendendos aliquis existimaret: aut ne ipsimet contristarentur ex hoc ministerio arbitrâtes futurum, vt minoris fierent ab alijs, idcirco Dominus huic cogitationi medetur. Non sic, inquit, erit: quamuis enim dico vos seruos, & legatos, ac nuncios esse, & lauare pedes inuicem iubeo: scitote tamen me eo vos in loco ab omnibus haberi velle, vt qui recipit aliquem, quem ego misero, me ipsum recipiat, & qui me recipit, sciatis ab eo recipi eum, qui misit me. Ergo de primo ad vltimum, qui meos legatos recipit, recipit Deum, & honor, qui eis impenditur, Deo impenditur, & qua iniuria eos quis afficit, Deum eadem afficit. Sermo generalis est, vt eos, & omnes alios, qui mittendi erant, complecteretur: quibus omnibus præceptum commune est, vt alter alterius lauet pedes. Hoc in loco obseruandum est documentum insigne, nempe Dei ministros humilitatem debere seruare; si opus est etiam subditorum lauando pedes: tamen non debet vlli id esse argumento, aut occasione contemptus eorum, sed tamquam Christum, & Deum debet eos venerari: nempe, vt superiores, & prælatos omni humilitate, obedientia, & reuerentia prosequi. Nec ex his verbis colligas parem reuerentiam deberi ministro, quæ debetur Domino, & Christo: sed quod reuerentia exhibita ministro, aut contemptus, in eum refertur, cuius est minister: ministrosq. non vt meros homines, sed simul vt Dei, & Christi ministros recipiendos esse. Hic est verus sensus, & connexio verborum cum præcedentibus.

Non paruipendendi qui humilibus operibus incambunt.

Documentum pro Superioribus, & subditis.

A N N O T A T I O XXI.

Tres expositiones Superiorum verborum reijciuntur.

Laborât interpretes in connexionione horum verborum cū superioribus. Non enim coherere sententia videtur. Cyril. lib. 9. cap. 12. exponit sic, vt nouo quodâ argumento velit Iudæa a suo malo retrahere proposito: nempe terrore, & minis, quas incutit nō expressis verbis, sed a contrario sumptis, scilicet a cōtumelia, quam Patri irrogabat nō recipiēdo filiū. Si enim qui recipit Christū, recipit eū, a quo missus est, igitur, qui nō recipit, iniuria, & cō-

tumelia afficit mittentem Patrē. Violenta videtur interpretatio, nec accommodari potest: nā non de se loquitur, sed de his, quos mittit ipse, de quibus nō erat, cur loqueretur, si tales minas Iudæa incutere volebat. Chry. ho. 7. 1. aliter cōnectit, vt duplici argumento cōsoleatur discipulos ad ea ferēda incōmoda, quæ missi in orbē terrarū passuri erāt. Vnū argumentū fuit ipsius memoria: id est, tenete memoria, quæ ego passus sum. Hoc insinuat illis verbis: Si scitis, beati

beati eritis, id est, scitis, quæ ego feci: alterū est humanitas, qua recipiendi erant in orbe, nam accepti sunt tamquam a Deo missi, inueneruntq. infinitorum hominū domos sibi patere, in quibus beneuole ac liberaliter recepti sunt. Sed difficile est hunc sensum accommodare: nihil enim de his, quæ passuri erant, hoc in loco agitur, sed de exemplo humilitatis ex lotione pedum. Aliqui recentiorū aliter connectunt, vt cum Apollolis iusserit pedes inuicem lauare, moneat nunc omnes fideles, vt ipsos reuereantur, & officia humilitatis ipsis impendant. Sed neque hæc expositio bene aptatur: ad discipulos enim totus hic sermo dirigitur. Est igitur ve-

rus sensus, & connexio, vt dimisso sermone de proditore, occasione illius verbi: Beati eritis, sententiam prosequatur de lotione mutua pedum. Et cum dictum esset eos, vt seruos, & nuncios debere inuicem lauare pedes, quando & Dominus, & qui misit, eorum lauit pedes: ipsos consolatur, ne ex hac humilitate, siue ex hoc, quod serui, & missi dicti sunt, se minoris esse habēdos, aut cōtemnendos ab aliquo existimarent. Propterea ceteris omnibus eos magno in pretio habere, æstimare, & reuereri, & colere præcepit. *Amen amen dico vobis, qui recipit, si quem misero, & me, & eum qui me misit, recipit.* Humilitas ergo vera honor est maximus.

Verus sensus proponitur.

Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me.

C O M M E N T A R I V S.

Videns semel ac iterum Iudam suæ impiæ cogitationis tacite admonitum, nempe dum audiuit: *Non estis mundi omnes.* & rursus, *Non de omnibus dico*, nihil profecisse, sed potius in sua pertinacia cōfirmatum hære: contristatus est, præ nimia sua charitate, & salutis hominum desiderio, dum eius perditionem considerauit. Hoc est turbati spiritu, id est, interius contristari, & eius animam dolore, & tristitia affici, vt exponit Athanasius lib. de incarnatione Christi. Et tertio iterum eum admonet multo manifestius, dicens: *Vnus ex vobis me tradet.* Primo quidem occulte, & tacite id fecerat, quando dixit: *Mundi estis, sed non omnes.* Secundo apertius: *Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum.* At tertio palam, non tamen nominata persona, *Vnus*, inquit, *ex vobis, me tradet.* hoc est protestari, palam testari, & affirmare rem omni obscuritate, & ambiguitate verborum deposita. Merito autem Dominus tristitia, & dolore cordis verbum hoc profert. Magistro enim dulcissimo, & patri amantissimo flebile erat, & lacrymabile vnum ex discipulis, & filijs tam miserabiliter labi, & in præcipitium mortis æternæ propria malitia, & culpa ruere, nec vlla persuasionē velle reuocari. De huiusmodi Christi propassionibus, & humanis affectibus dictum satis est capite vndecimo.

Spiritu turbati quid sit.

Protestari quid sit.

A N N O T A T I O XXII.

An Superiora verba ante Eucharistiæ institutionem dicta fuerint.

Existimant aliqui, ante horum prolationem verborum post ea, quæ proxime narrata sunt, Dominum sacramentū sui corporis, & sanguinis instituisse, & discipulis distribuisse sicut ceteri Euangelistæ narrarunt, his autem peractis hæc verba protulisse. At August. lib. 3. de consens. Euang. cap. 1. quem supra annotatione 7. secuti sumus, censet hæc verba ante sacramenti institutionem esse prolata, consinuariq. præcedentibus, quæ etiam ante

institutionem sacramenti dicta sunt: idq. probabilius est. Quod insinuare & Ioānes videtur, dum inquit: *Cum hæc dixisset, turbatus est*, significans superioribus verbis sequentia esse coniuncta. Cyril. lib. 9. cap. 13. hanc turbationem indignationem, & iram interpretatur aduersus tantam Iudæ impietatem, qui tot beneficijs ab impio proposito diuelli noluit, & probabile est: nam minas adiunxit: *Vx*, inquit, homini illi. Sicut medicus morbum tenacem vincere

Cyril. & August. aliter turbationē Christi explicant.

cere non valens, quadam indignatione in ipsum fertur. Aug. tract. 60. turbatū dicit sue passionis tristitia, sicut supra dictū est:

Nunc anima mea turbata est. Et hoc etiā, probabile est, tamē probabilior mihi visa est expositio, & causa in cōmētario posita.

Aspiciebant ergo ad inuicem discipuli, hesitantes de quo diceret.

COMMENTARIUS.

Quorsum Apostoli mutuo se aspicerent.

Propter hoc verbum discipuli mutuo se aspiciebant, hesitantes de quo diceret. Mutuus hic aspectus erat ex desiderio cognoscendi quis esset: oculos enim in seipos inuicem conuerterunt, vt si ex signo aliquo vultus id cognoscere possent. Marcus cap. 14. plura scribit: Cœperunt, inquit, discipuli contristari, & dicere singulatim: Numquid ego? & Matth. cap. 26. addit ludam etiam dixisse: Numquid ego sum Rabbi? quod existimo ludam interrogasse, quia ceteros interrogantes videbat. Ne enim detegeretur, si solus file-ret, tutius duxit etiam cum alijs interrogare: dubitabant igitur singuli, quamuis nemo eorum, præter ludam, a sua propria conscientia accusaretur, nec talis proditionis sibi conscius esset: tamen propter verbum Christi etiam innocentes hæsitant. Et id insinuat particula, *ergo*, nempe, quia Christus id dixit, hæsitant, quis esset, etiam dubitantes de seipsis. Ex quo loco pulchrum elicit documentum Basilius in reg. breui. reg. 301. qualiter plus aliquando alijs quā sibi credendum est. Verba eius sunt hæc: Multi sunt morbi, quos non sentiunt, qui in illis sunt, tamen ij maiorem adhibent fidem medicorum peritiæ, quam suo ipsorum stupori. Similiter etiam in morbis animi, peccatis videlicet, licet quis se ipsum non reprehendat, quod peccatum suum non sentiat, nihilominus adhibere ijs fidem debet, qui res eius prouidere melius possunt, quam ipse. Quod animaduertimus factum fuisse ab Apostolis, quo tempore cum de sua erga Dominum sincera animi affectione nihil dubitantes, dici sibi audiuis-sent: *Vnus ex vobis me tradet*: maiorem Domini verbis, quam conscientia suæ auctoritatem tribuerunt, altercabanturq. ac dicebant: Numquid ego sum Domine? Sed apertius hoc ipsum videmus in Petro: qui cum ex vehemēti humilitate ministerium Domini Dei, ac magistri sui nollet admittere, tamen vbi illud audiuit, nisi lauero te, non habebis partem mecum, hisce Domini ver-bis summa adhibita fide dicit: Non tantum pedes, sed & manus, & caput. Hæc Basilius, a quo eandem sententiam mutuatus est: Chryf. hom. 71.

Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu: quem diligebat Iesus.

Verba hæc quo modo præcedenti-bus conne-ctantur.

Post verba superiora, quibus turbatus spiritu proditorem manifestasse dic-tus est, Dominus Eucharistiam corporis, & sanguinis instituit, & mini-strauit: qua re peracta secundum August. lib. 3. de consen. Euang. cap. 1. iterum de proditore locutus pronunciauit, quod scribit Luc. cap. 22. Ecce manus tra-dentis me mecum est in mensa: admirans hominis obdurationem, qui celesti cibo, & potu accepto, adhuc in suo persisteret nefario proposito: adiunxitq. comminationem: Filius hominis vadit, secundum quod definitum est, ve-rumtamen vā homini illi, per quem tradetur. Et ipsi cœperunt querere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset. Hæc ex Luca. Prius ergo singuli in-terrogant Christum, postea rem inter seipos discutunt. Huic inquisitioni eonnectuntur, quæ modo narrat Ioannes: *Erat, inquit, recumbens in sinu Iesu vnus discipulus, nempe is, quem diligebat Iesus.* Hæc autem periphrafi se ipsum Ioannes

Quomodo in mensa recubuerit.

Ioannes describit. Discipulus enim hic dilectus, Ioannes erat: qui hæc scripsit. Dicitur autem recumbere in sinu Iesu, quia ad latus eius in mensa recumbe-bat: recumbebant enim, qui erant in mensa, super dexteram, qui autem ad si-nistram sequebatur, dicebatur in sinu præcedentis recumbere. Dicitur autem Dominus Ioannem diligere, quamuis alios etiam diligeret discipulos, quia ma-ioribus dilectionis signis erga eum utebatur: quoniam omnium ætate minimus, & maximæ puritatis, & honestatis erat, particulari etiam quodā humano amo-re proferebatur eum, sicut & Lazarum, & sorores dilexisse dictus est, vt supra cap. 11. explicuimus. Dicit aliquis, quid particula, *ergo*, insinuat, & quam indicat illationem, *Erat ergo recumbens*? Respondeo, sæpe Ioannem illationem præ-mittere, sequentium, vt sit sensus: quia Ioannes recumbebat in sinu, & erat proximus Iesu, idcirco Petrus innuit, vt interrogaret eum: quam particulam iterum repetit, in verbis sequentibus.

ANNOTATIO XXIII.

An Ioānes præ alijs di-catur dile-ctus dile-ctione cha-ritatis.

Inquirunt aliqui, an dilectio ista, qua Ioannes dilectus est præ ceteris, fuerit charitatis: si enim hæc esset, consequere-tur eum ceteris sanctiorem fuisse, cumu-latioremq. habuisse gratiam. Hieronymus in epist. ad Heliodorum, de vita eremi-tica, & epist. ad Principiam in epitaphio Marcellæ, id videtur sentire, quamuis non expresse asserat. Euthy. & Chryf. hom. 71. consentire videntur: propter raras enim eius virtutes plus esse dilectum affirmant, & Cyril. lib. 9. cap. 15. propter puritatem dilectum plus alijs docet. Sed hi omnes Doctores non sunt sic intelligendi, vt ve-lint affirmare Ioannem sanctiorem alijs, maioreq. Dei gratia cumulatum fuisse: qui enim talis est, a Deo, & Christo plus alijs diligitur. Nec credendum est Ioan-nem hoc verbo vsus fuisse in ea significa-tione: sed dilectus magis dicitur, quia fam-iliarius Christus cum eo agebat: sæpeq. fit, vt familiarius aliquem tractemus, & suauioribus amoris signis erga eum tra-

Amur, quem non idcirco magis diligimus. Hoc autē Christus fecit, quia virgo erat, quia honestissimus, quia adolescens, & ætate minor, alijsq. de causis nobis igno-tis: & hac ratione aliqui hanc exponunt dilectionem, & vera est doctrina. At mi-hi videtur quod dilectio, quam erga Ioā-nem habere dictus est Dominus, sit cuius-dam amicitia humana: non enim omnes quos charitate diligimus, eos tamquam amicos amicitia humana, & honesta com-plectimur. Habuit hanc Christum erga Ioannem, quem præter dilectionem cha-ritatis, amore humano, & honestæ amici-tiæ etiā profecutus est supra omnes alios: ex qua non licet inferre, Ioannem melio-rem esse, & sanctiorem alijs. Fieri enim potest, vt charitate diligamus plus alios, & tamen amicitia huius amore non pro-sequamur eos. Habuisse autem Christum hanc etiam humanam dilectionem osten-dimus cap. 11. & Sacros Doctores intelli-go hoc modo locutos fuisse.

Non Chari-tate dicitur Ioānes ma-gis dilectus, sed huma-na amicitia.

Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est, de quo dicit?

COMMENTARIUS.

Petrum innuisse, & dixisse Ioanni dicitur: innuisse quidem gestu, & vultu, vt a magistro peteret: dixisse autem, quia verbo vsus est, dicens: *Quis est, de quo dicit?* Sic exponunt Cyril. lib. 9. cap. 15. & Chrysof. hom. 46. in Ioan. vbi huius verbi mentionem facit. Noluit enim Petrus expresse Ioanni dicere: interroga magistrum, sed nutu, & signo indicauit, quod inter nos fieri aliquando solet. Petrus ergo verbo interrogauit Ioannem, quis esset: & innuit gestu vt magistrū interrogaret. Aug. tract. 61. nullum verbum protulisse Petrum asserit, sed tonum nutu, & signo indicasse: tamen accommodatior est, & verior prior expositio, quia dicitur, innuisse & dixisse.

A N N O T A T I O XXIII.

Quorum Petrus interrogauit, quis esset proditor.

CYRIL. lib. 9. cap. 15. dicit Petrum nomine omnium interrogasse, tamquam eis praesidentem: sed quia non video, quo argumento hoc probari possit, verisimilius credo pro se interrogasse. Certum est Petrum non ex curiositate aliqua id scire voluisse: quia tamen de causa id quaesierit, & quare per Ioannem, non est ita manifestum. Chry. hom. 46. in Ioan. hanc proponens dubitationem respondet: nunc quaesuisse, quia de se ipso dubitabat, & timebat: nam audierat iam Matt. 16. Vade post me Satana. Quod si quando Ioan. 6. audiuit: Vnus ex vobis diabolus est, non timuit de se, mirum non est: nondum enim verbum a Matth. relatum audierat. Quamuis probabilis sit, quod ex timore id interrogauerit: mihi magis probatur, Petrum animi affectione qua Christum prosequeretur fretum, nihil de se tunc dubitasse, nec timuisse. Quod mihi persuadeo, quia paulo post ab ipso Christo audiens expresse: Ter me negabis, respondit: Non te nego. Si ergo ita constans erat in sua opinio-

ne, etiam Christo ita loquente, multo magis, quando generaliter loquentem audiuit. Non ergo quidquam de se tale cogitauit, non quidem ex superbia, sed ex amore erga Christum. Puto igitur illum scire voluisse ex zelo, ut impediret, si posset modo aliquo: quo zelo legimus eum in militem insurrexisse, & auriculam abscidisse. Per Ioannem autem interrogat, tum, ut Chry. ho. 71. dicit, quia sciebat eum a Christo particulari quadam deum dilectione, amicorum autem est secreta sibi manifestare: tum, quod mihi magis probatur, quia Christo erat Ioanes proximus, & secreto re scire desiderabat. Quam causam simul cum priori adfert Euthymius Matt. 26. & verbis sequentibus ipse indicat Ioannes. Et haec etiam causa videtur, cur non per se ipsum interrogat, sed per tertium: secreto enim loqui tunc cum Christo non poterat. Quamvis Chry. ho. 71. dicat timore factum esse, quia reprehensus paulo ante erat, quod pedes Christum lauare prohibuerit.

Quare Petrus magis a Ioanne quam ab alio de proditore quaesierit.

Itaque, cum recubisset ille supra pectus Iesu, dixit ei: Domine quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero.

C O M M E N T A R I V S.

INSINUAT causam Euangelista, cur ipse potius interrogauerit Christum, Cum, inquit, ille recubisset supra pectus Iesu, essetque proximus sinui, & lateri eius, Dominum de proditore interrogat, accipitque signum secretum agnoscendi, panis buccellam condimento intinctam: nondum enim expleta erat communis cena.

Et cum intinxisset panem, dedit Iudae Simonis Iscariota.

PORREXIT igitur Christus buccellam Iudae, & Ioanni suum reuelauit proditorem. Fuit enim panis hic communis; iamque praecesserat communicatio corporis, & sanguinis Domini, cui Iudas etiam interfuit, ut paulo inferius dicemus. Fuit autem buccella omnibus manifesta: esse tamen signum, & notam proditoris, soli Ioanni notum erat.

Per buccellam panis quare Christus Ioanni proditorem manifestauerit.

A N N O T A T I O XXV.

Quare per panis buccellam suum proditorem Dominus reuelauerit, merito aliquis percontabitur, Ad quod re-

spondent primo Cyril. lib. 9. c. 16. & Aug. in Psal. 40. id eo factum, ut quod Prophetatum esse dixerat, impleret. Qui manducat mecum

mecum panem, leuauit contra me calceum suum. Chrysof. hom. 61. secundam adfert responsionem: ut hac via, & modo etiam suum reprehenderet proditorem, qui mensam communicationem non reuereretur, tradereque vellet eum, cuius mensa absidebat. Haec duo probabiliter dicuntur: mihi tamen ideo factum esse videtur, ut significaret Dominus, quo modo eum traditurus erat. Tradidit autem Iudas osculo pacis magistrum suum, idcirco Dominus signo pacis, & amicitiae ipse, futuram proditorem reuelat: ut & personam proditoris, & qualitatem proditi-

Auctoris sententia.

tionis simul manifestaret. Quod autem intinctum dedit, Aug. tract. 62. responderet factum, ut fictionem animi illius significaret. Mihi ea causa videtur, quia nuda panis buccella inter conuiuantes nemo alterum inuitare solet, nisi fuerit intincta. Haec causa literalis est, nec est necessarium omnium factorum querere spirituales significationes. Aduertendum autem est, hoc signum Ioannem accepisse, sed nec Petro, nec ulli tunc reuelasse Christo prohibente, quamuis scriptura nihil amplius exprimat: in quo omnes expositores consentiunt.

Et post buccellam introiit in eum Satanas.

C O M M E N T A R I V S.

IN IUDAM daemone ingressus dicitur, non, ut tamquam daemoneum eum corporaliter ageretur, nec, ut de nouo malas, & nefandas contra magistrum cogitationes persuaderet: iam enim tentationibus huius consenserat: sed commotus, & indignatus, quia se signari proditorem praesensit, locum omnem cordis daemone inliganti aperuit, animoque suo obfirmavit Christum tradere, & quod conceperat, opere complere. Intrat ergo Satanas in eum, velut quandam in eo stabilem possessionem accipiens: nam a Christo nunc se Iudas discipulatu renuncians, separauit, ab eo omnino recedere decreuit. Sicque intelligendus est Amb. lib. 2. de Cain, & Abel. cap. 4. dicens: Vbi se Satanas immisit in cor Iudae, Christus recessit ab eo, momentoque eo, quo illum recepit, hunc amisit. Denique sic scriptum est: Post buccellam introiit in eum Satanas, intellige hoc de completa, & integra separatione. Et eadem ratione intelligendus Chry. ho. 71. dicens: Donec in aliorum numero fuit, non est ausus in illum ingredi, sed extra oppugnabat: postquam vero palam factus est, licenter iam irruit: neque enim inemendabilis erat amplius in aliorum numero tolerandus, ideoque eijcitur. Quibus verbis significat Chrysof. hanc daemoneis possessionem in animum Iudae, qua iam in totum a Christo recedit, & eius consortio renunciat. Non autem huius ingressus buccella causa fuit, quae bona, & signum dilectionis ad emendationem erat: ille vero bonum sua malitia & peruersitate, in malum conuertit. Bonum enim male utentibus nocet: nam & cibis vitae, male accipientibus mors est. Hac ratione buccella nocuit, quia male accepit beneficium, ut docet Aug. tract. 62. propter ingratitudinem, qui tot beneficijs ingratus a suo malo proposito non destitit. Idemque dicit Cyril. lib. 9. cap. 16. beneficium enim ingrato nocet, non ex se, sed ex ingratitudine accipientis: animus enim iniquus beneficio efficitur peior. Praeterea, quia Iudas se iam manifestum alijs arbitratus est, videns Petrum ad Ioannem conuersum, & Ioannem secreto cum Christo colloquentem, post haec autem sibi soli buccellam datam, cum sibi maxime conscius esset, existimauit iam suam iniquitatem alijs reuelatam esse: idcirco in malo omnino obfirmatus est, ut fieri solet. Licentiosius enim peccat homo, quando peccatum, quod occulte perpetrabat, iam ad aliorum notitiam, peruenisse cognoscit. Intrauit, igitur, Satanas in eum.

Quid sit Satanas in Iudam introire.

Beneficia ingratis nocent.

Et dicit

Et dicit ei Iesus: quod facis, fac citius.

Videns Dominus inemendabilem Iudæ malitiam, & firmum proditionis propositum, ne ille existimaret, se timore aliquo eum beneficijs affecisse, nempe lotionem pedum, communionem corporis sui, & buccella intincta, quasi his omnibus sibi timens eum retrahere vellet, & non potius illi consulere, idcirco dicit: Quod facis, fac citius, id est, ne me existimes timore aliquo te tot beneficijs retrahere a mala tua cogitatione studuisse, quod facis, id est, quod facere iam decreuisti, exequere cito, & celeriter: non contradico, nec obsisto, nec timeo. Rursus, ne existimaret Iudas se a Christo non posse impediri, & suas fraudes inanes reddere si vellet, propterea dicit, fac citius, quasi dicat: quod facis, utique facere, nisi me permittente non posses: ne me tibi resistere non posse arbitreris, fac citius, non prohibeo; si enim prohibere vellem, non valeres efficere. Rursus ne ignorasse, quis recumbentium esset eum proditurus, Iudas putaret, idcirco hæc verba profert. quasi dicat: scio te esse, & tuam sciens proditionem, tibi consului, nec ergo ignorantia, nec vilo timore, a malo proposito tuo te auertere curavi, sed tuo bono: nec potentia mihi deest te impediendi si vellem, fac igitur, quæ facis: hæc enim tria his verbis indicantur. Est autem modus quidam loquendi, quod facis fac citius, ad significandum nihil illius facta curare, nec timere. Comparatiuum, citius, est loco, cito, comparatiuum enim pro absoluto positum est. Attende autem his etiam verbis Dominum, Iudam inemendabilem a suo expulisse consortio: non igitur sunt verba præcipientis, quasi eum inducat ad malum, sed permittentis propter causas tres prædictas, & simul etiam incorrigibilem a cœtu bonorum excludentis. In Græco est particula, Ergo, dixit ergo ei, & sensum habet notandum, quasi diceret, quia iam Satanæ intrauit in eum, & inemendabilis effectus est; idcirco eum excludita se, & permittit facere, quæ vult.

Christus Dominus his verbis tria indicare voluit.

Citius pro cito ponitur.

ANNO TATIO XXVI.

An Christi proxima verba dixerit Iudæ an vero diabolo ut Cyrillus vult.

Cyril. lib. 9. cap. 17. hæc verba non Iudæ, sed diabolo dicta censet, quia dictum est, Intrauit in eum Satanæ: suntque verba potius minantis quam hortantis. Nam quemadmodum, inquit, si vir fortis, aduersus quem fremens quispiam feratur, ipse vero viribus suis fretus casurum illum non dubitet, magna voce militas dicat, quod facis, fac citius, ut meæ dexteræ vires experiaris: non tam properantis mori verba esse dicemus, quam præcipientis potius, quia cadet aduersarius. Sic Dominus noster velocius currere diabolo ad ea, quæ præparauit, iubet, ut citius victus, atque vincus a tyrannide sua orbem dimittat. Hæc expositio non mihi videtur conformis verbis Ioannis: nam subiunxit: Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei. non dicit Ioannes, Ad quid dixerit: sed, Ad quid dixerit ei, quo verbo docet, verbum hoc dictum esse Iudæ: & rursus in principio dicitur: Dixit ergo ei Iesus, nempe Iudæ. Non ergo ad Satanam hæc sunt verba referenda, sed ad Iudam, quem

iam Satanæ ministrum firmum, & stabilem factum agnouit Dominus, & sic expositores interpretantur. Amb. lib. 2. de Cain & Abel. cap. 4. dicit sententiam hanc esse præcipientis, non ut malum faceret, sed ut a consortio suo recederet. quod facis, inquit, fac celerius. Quid illud? Ut quia introierat in illum Satanæ, ipse abiret a Christo. Eijcitur itaque, & excluditur, eo quod iam cum Domino Iesu esse non posset, qui cœperat esse cum diabolo. hæc Ambr. Tertio loco Chrysof. hom. 71. dicit, non esse hoc verbum imperantis, neque consulentis, sed exprobrantis, & reuocantis ad emendationem. Quarto loco August. tract. 62. dicit: esse verbum non imperantis facinus, sed prædicantis malum Iudæ, & vobis vero bonum. Recentiorum aliqui existimant esse verba præcipientis, ut Christus iubeat, quod facit, citius facere, nempe tempore statuto a Patre, æterno, sed violenta est expositio. Verba sunt permissionis, & expulsionis, uti expositum est in commentario.

Verba sunt præcipientis, exprobrantis, & denique excludentis Iudam ab aliorum consortio.

Hæc

Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia oculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Erme ea qua opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis ut aliquid daret.

C O M M E N T A R I V S.

Nec Ioannes nouit tunc, quorsum Christus dixisset Iudæ, fac citius.

Verba sunt Euangelistæ narrantis, quod Christus Iudæ dixerit, a nemine tunc discipulorum fuisse intellectum, nec ab ipso Ioanne. Quamuis enim Ioannes Iudam esse proditorem, & eum qui traditurus esset Dominum, a Christo intellexisset: tamen illa nocte traditum iri, & ad hoc exequendum a mensa tunc Iudam surgere, & superioribus verbis id Dominum voluisse significare, & aliud scire, quando id effecturus esset, eumque Dominum expulisse ab aliorum consortio, tamquam iam tradere volentem. Illud Ioanni reuelatum est, hæc vero tunc nemini erant manifesta: Iudas vero nouit, & intellexit, non reuelatione, sed suamet conscientia edoctus. Sermonem autem Christi in varios sensus interpretati sunt discipuli: cum enim duo ministeria Iudas exerceret, nam & temporalium administrationem, & pauperum etiam curam gerebat; aliqui ad rem vnus, aliqui ad rem alterius officij retulerunt: tamen omnes verbum Christi considerarunt.

Cum ergo accepisset ille buccellam, continuo exiit.

Recte dicit, Cum ergo accepisset, Particula, ergo, illationem indicat: nam cum buccella Satanæ intrauit in eum, idcirco exiit, ut pote iam Satana eum possidente, & instigante ad malum, & ad Christum tradendum impellente. Receptur etiam ad verbum Christi expellentis, quasi diceret: buccella ergo accepta, quam porrexerat Christus, continuo exiit Christo expellente, & demone intrante. vtrumque enim particula hæc significat. Dicitur autem suscepisse buccellam, non solum, quia de manu Domini accepit sed quia simul comedit: interim enim verbum Christi prolatum est, Fac citius, & continuo exiit cænaque est finis impositus, hymno dicto, ut alij narrant Euangelistæ.

A N N O T A T I O XXVII.

Cur Iudas continuo exiit.

Cyril. lib. 9. cap. 19. recte annotat, cur continuo Iudas exiisse dicatur. Magnas, inquit, diabolus ad imperandum eis, quos omnino iam cepit, possidet vires: timet ne morando locus penitentiae detur & quasi a temulentia, mentem suam restitius cogitans homo eripiat, ea de causa festinat, & impellit: nam & Iudam, cum post panem separauerit, tum moram, tum benedictionis virtutem timens, ne scintilla in animo eius accenderet, ac inde illuminaret, & ad meliora retraheret, magna præcipientem agit celeritate. Hæc Cyril. Nota diabolus timuisse, ne virtute Eu-

charistia sumptæ Iudam poeniteret, si mora daretur ei, quod sane consideratione dignum est, ut quantum valeat virtus Christi etiam in malo, & abutente agnoscat. Simile quid docet Orige. lib. 2. contra Celsum de Iuda: Ex Christi ante acta conversatione, factum esse dicit, ut criminis vehementissime eum poeniteret postea, quamuis vitio suo modum non adhibuerit. Verba Orige. sunt hæc: Habuit Iudas vna cum avaritia, perdendi. Domini mala voluntate admixtam in anima insatam ex Iesu verbis quandam (ut ita loquar) bonitatis speciem, quod ita scriptum est: Iudas

Quam sit efficax virtus Christi, etiam in iniquis.

das proditor, videns eum damnatum, poenitentia ductus, restituit triginta argenteos Pontificibus, dicens: Peccavi tradens sanguinem iustū. Illi vero dixerūt. Quid ad nos? Tu videris. & proiectis argenteis in templum, laqueo se suspēdit. Quod si auarus ille Iudas furari solitus, poenitētia factus, restituit triginta argenteos Pontificibus, & senioribus, satis apparet Iesu disciplinam, efficacem in eo fuisse ad mouendam poenitentiam, quæ non omnino contempta, & proculcata proditori fuit, sed & ipsa verba (Peccavi tradens iustum) contentis erant. Et vide quam flagrans, & vehemens poenitētia dolor eum corripuerit, vt nec viuere sustineret amplius, sed in templum proiecta pecunia digressus sese præfocaret, ipse sui condemnator, & carnifex: ostendens quantum potuerit Iesu doctrina etiam in peccatore fure, & proditore, non valente in totum contemneri, quæ a Iesu didicerat. hæc Orig.

Erat autem nox.

COMMENTARIUS.

Tempus notatur, vt dicit Chryf. hom. 71. ad Iudæ temeritatem significandam, qui nec temporis importunitate ab exequendo malo est abductus: & rursus vt temporis hac circumstantia tenebræ, in quibus Iudas versabatur, indicarentur, vt dicit Ambr. lib. 2. de Cain, & Abel: tandem etiam vt tempus, quo Christus traditus est, ostenderetur.

ANNOTATIO XXVIII.

An Iudas participauerit Eucharistiam in cena.

Controuersia est inter Doctores, an Iudas ministrauerit Dominus corporis, & sanguinis sui sacramentū: de qua re nō est nostrum institutum tractare, cum Ioannes mysterij huius mentionem non fecerit, breuiter tamen rem attingam. Hilar. can. 30. in Matth. negat Iudæ sacramentū esse datum; tamen communis sententia Doctorum tenet contrarium. ita enim docent Dionys. lib. de Eccle. Hierar. cap. 3. in principio. Cypri. hom. de pedum ablutione. Hieronymus lib. 2. aduersus Iouini. & Epist. ad Hedibiam quæst. 2. August. lib. 2. con litteras Petili. cap. 22. Cyrillus lib. 9. cap. 19. Chryso. hom. 83. in Matth. & Leo. hom. 3. de passione, cum alijs multis. Et maxime id confirmat illud verbū Marci. 14. Biberunt ex eo omnes. & re vera contextus historię Euangelicę recte consideratus id indicat: nobis tamen in præsentia sufficiat communis sacrorum Doctorum sententia. Noluit enim Dominus eum qui occultus tunc peccator erat, reuelare: nec prætermittere aliquid ex parte eorum, quæ ad illius salutem, & conuersionem facere poterant.

Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo.

COMMENTARIUS.

Exeunte Iuda, de morte sua discipulos Dominus consolatur, & instruit docens, non tam mortem, quam glorificationem esse dicendam. & particula, ergo, causam indicat; quia nempe Iudas abiuit, vt eum traderet, & iam iam ad mortem comprehendendus erat, idcirco dicit: *Nunc clarificatus est filius hominis*, est autem attendendus verus horum, & sequentium verborum sensus, qui talis est: *Nunc clarificatus est filius hominis*, id est, nunc ego qui filius hominis videor, & sum, clarificandus sum, & manifestandus, quis sim, nempe filius Dei. Loquitur autem in præterito, quia id proxime erat futurum. Rursus addit (filius Dei

Clarificatus est filius hominis, quia ostensum est eum esse filium Dei.

Dei clarificatus est in eo (ecce quomodo clarificabitur, seu glorificabitur filius hominis, dum manifestabitur esse filius Dei, & Deus clarificabitur in eo, id est, filius hominis manifestabitur esse simul filius Dei. Quasi apertioribus verbis diceret; nunc est tempus quando homo hic, nempe ego, cognoscar esse filius Dei: & filius Dei, qui in me latebat, reueletur, & innotescat mundo. Ad eandem personam hæc pertinent: erat enim Christus Dei filius, & homo, in eo, homo ignorabatur Deus esse, & Deus ignorabatur homo esse: vtrumq. manifestabitur, inquit, iam nempe filium hominis esse filium Dei, & Dei filium, simul esse filium hominis. hoc est manifestari Deum in eo, id est, diuinitas in ea humanitate latens agnosceretur. Clarificare appellat notam facere rem notitia illustri & honorifica: tali enim notitia Deus in carne, & caro in Deo nota facta est. In morte autem Christi hoc factum est: nam, & hominem illum Deum esse, & Deum hominem illum fuisse, est cognitum ex ipsis mortis effectibus, quæ mundum, diabolium, mortem, & peccatum, superauit: & ex signis miris, qualia numquam visa, aut facta sunt, quæ in morte sunt effecta, vt capite decimo diximus.

Clarificari est honorifica demonstratione notum fieri.

Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum.

Prosequitur sententiam, assumendo quod affirmauit. Si, inquit, Deus clarificatus seu clarificabitur in eo, id est, si clarificabitur Deus in ipso esse, quia Deus est homo, igitur Deus declarabit eum in semetipso, id est, non indigebit declaratione externa, sicut Sancti, & Prophetæ, quos Deus manifestauit. Sed Deus, in eomet existens, quia homo ille Deus est, ipsemet declarabit, & manifestabit eum in morte sua: quia & si vt homo morietur, tamen diuinitas eius mira opéra edet, quibus eum declarat esse Dei filium. Deum clarificare eum in semetipso; idem significat, ac diuinitatem in eo existentem declarare, ipsum hominem Dei filium esse. Adhuc adiungit, & continuo clarificabit eum, quia eum resurgere faciet: ipse enim, qui mortuus est vt homo, virtute proprię diuinitatis in eo existentis, se suscitabit, & seipsum clarificabit resurrectione, & alijs miris operibus, quæ subsequuta sunt. Verbis igitur hisce Christus significat adesse iam tempus, quo diuinitas eius manifestanda est mundo, operibus miris in morte gestis, & gloriosa eius resurrectione, & alijs, quæ gesta sunt postea. Hæc autem omnia, diuinitas, quæ in ipsomet est, effecit: vt idem sit, qui moritur, idem qui se suscitatur, idem qui clarificatur. Hic est legitimus sensus totius huius orationis. Prior clarificatio ad mortem, posterior ad resurrectionem, & opera gloriosa referuntur: quæ omnia sunt proprię diuinitatis virtute facta. Vt enim notat Orig. hom. 6. in Exod. exponens illud; Gloriose magnificatus est: duplex fuit glorificatio Christi, altera gloriosa, altera non gloriosa, sed humilis: vtraque tamen glorificatio est. In morte quidem glorificatus est in humilitate, at in resurrectione gloriose glorificatus est. Verbum Græcum clarificandi, idem est, quod alias vertitur per glorificandi verbum, & idem est sensus.

Diuinitas in Christo existens se ipsam miris operibus in morte editissima manifestauit.

ANNOTATIO XXIX.

Cyrillus & Chryf. superiora verba referunt ad Patrem.

Cyril. lib. 9. cap. 20. & Chryf. hom. 71. nunt, sicut & nos, quantum ad clarificationem: tamen per Deum exponunt Patrem qui per Christum est clarificatus, & qui ipsa

ipsum Christum in morte, & resurrectione clarificauit. Illud autem, *in eo*, & *in semetipso*, exponunt per eum, & per semetipsum. Pater enim per filium glorificatus, & clarificatus est: & Pater clarificauit filium per se ipsum, non per Angelum, nec per alium, sed per se, nempe quia operatus est ea, quibus clarificatus est filius. Ad Patrem ergo refertur illud, *in semetipso*, illud *in eo*, ad filium. Aug. tra. 63. ad Patrem etiam refert; quamuis hanc clarificationem de qua dicitur, nunc clarificatus est filius hominis, referat ad eam, quæ futura est in vltima: resurrectione omnium, quando separatis malis, regnabit in bonis. Dicitur autem nunc clarificatus in figura, quia recedente Iuda solis cum bonis mansit. clarificationem alteram de qua dicitur, *conuincit clarificabit eum*, refert ad resurrectionem. Duo ergo illa, *clarificatus est filius hominis*, & *Deus clarificatus est in eo*, ad vltimam refert mortuorum resurrectionem. Sed dura est expositio, quod ipsemet Aug. præfatiens, exponi etiam posse affir-

Augustin' exponit de clarificatione quæ ex mortuorum resurrectione Christo prouenit.

mat de resurrectione, quæ proxima erat; & idcirco Christum nunc clarificatum se dicere affirmat. Cyrilli autem, & Chryf. expositio non explicat verborum, proprietatem, nec efficaciam orationis. *Deus glorificabitur in eo, & glorificabit in semetipso*. aliud enim est, glorificabitur in eo, aliud per eum, quod ipse exponunt. Nec ex ea expositione Christum esse Deum aperte deducimus, vt vere in hisce verbis Christus dixit, & docuit. Propterea legitima expositio est, vt ad diuinitatem ipsiusmet Christi referamus. Ipse filius Dei glorificatus est in homine, quando in eo homine in quo latebat, innotuit: & tunc homo agnitus est esse Dei filius. Hæc etiam diuinitas in homine latens, & vere existens clarificauit eum, & in morte, & in resurrectione. Cū enim Deus esset, ratione suæ diuinitatis se suscitauit, & moriens miracula, & opera mira simul edidit, & ideo se ipsum illustrauit, & hunc sensum ante nos docuit Hilar. lib. 5. Trini. & ex parte aliqua repetijt. lib. 12. & is est legitimus.

Auctor scilicet cum S. Hilario.

Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.

C O M M E N T A R I V S .

Affectum paternum erga eos aperit. *Filioli*, inquit: filij diliguntur, at filij tenere amantur. Erant tunc filij discipuli; necdum enim ad ætatem maturam spiritus peruenerant. paterno ergo affectu prosequens eos, ad amoris vehementiam; & sui desiderium excitat, admonens iam iam tempus mortis suæ instare, per quam ab hac sensibili conuersatione erat separandus. Parum, inquit, temporis ero vobiscum, conuersans, & conuiuens, sicut hæcenus feci. Quis charitatis illius magnitudinem, & ardorem, vnde hæc verba procedebant, cogitare, necdum explicare poterit: quæ corda, etiam saxea, sermo hic non emoluit: quando discedere iam volens verbis suauissimis velut amplectitur, & osculatur filios; quos parturierat, & suamet carne nutrierat. Aug. tra. 64. modicum tempus interpretatur vsque ad ascensionem: nam etiam eo tempore conuersatus est Dominus cum discipulis. & verum est. tamen Christus de morte sua loquens, hoc, quod supererat vsque ad eam, significare, voluit: post resurrectionem enim non sic vt ante conuersatus est. Cyril. lib. 9. cap. 21. notat etiam filios discipulos, quia omnis homo quantumcumque perfectus, Christi collatione infans, & paruulus est. Verum id est: tamen hoc in loco, quia nondum plenitudinem spiritus acceperat, & ad exprimendum tenerum affectum dilectionis, id dictum iudico.

Filioli dicuntur, quia tenere diligebantur.

Modicum tempus dicitur quod vsque ad mortem restabat.

Queritis me, & sicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo.

Postquam paternum affectum erga eos aperuit, eorum, quæ passuri erant, tacite illos admonet. *Queritis*, inquit, *me*, id est, desiderabitis me habere vobiscum in tribulationibus, & persecutionibus quas post meum discessum patiemini: non enim

enim, potestis venire, quo ego vado, quod etiam Iudæis dixi: id est, nondum est tempus discessus vestri: oportet vos in hoc sæculo manere; in quo multa feretis aduersa, & incommoda. Non posse venire dicit discipulos, quia nondum diuina dispositio obitus eorum erat impleta: oportebat per mundum discurrere, verbum Christi gentibus prædicare, & annuciare, testes Christi resurrectionis esse: nondum ergo veniendum illis erat ad Christum, & ad requiem cælestem, ad quam se Christus recipiebat. Est autem sensus iste, *sicut dixi Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire*, ita, etiam vobis dico; nempe, *quo ego vado, vos non potestis venire*. Annotat tamen Cyril. lib. 9. cap. 22. Iudæis additum esse, *& non inuenietis*, at non discipulis. notat etiam Chryf. hom. 7. non esse dictum Iudæis, *Filioli*, sicut dictum est discipulis: vt ex hoc intelligant non ex eodem affectu, nec eadem ratione verbum idem vtrisque esse dictum. Attende autem illud, *vobis dico modo*, in sinuati enim hoc verbo, *modo*, non id semper futurum, ac si diceret: modo dico, non potestis, quia aliquando venire poteritis, & venietis: quod paulo post clarus expressit, dicens Petro: Non potes venire modo. Queret aliquis, quare meminit Iudæorum? *sicut*, inquit, *dixi Iudæis*. Respondet Chryf. ho. 7. vt significet se multo ante præuidisse mortem suam; & ea, quæ modo passurus est: non enim ea scit, quia proxima sunt, sed multo prius nouerat. Altera etiam huius est causa, vt ostendat eos passuros etiam; quæ & Iudæi, nempe persecutiones, afflictiones, & pressuras maximas, & neccem; quamuis non eadem de causa, nec eodem fructu. Illi enim propter peccata, & in poenam, ac punitionem; principiumq. æternæ damnationis: at discipuli passi sunt ex Dei, & Christi dilectione, eorumq. passio principium fuit æternæ gloriæ. Attende autem non ad timorem, sed ad fortitudinem his verbis Dominum hortari discipulos, vt recte Cyril. lib. 9. cap. 22. annotat: magna enim ad patientiam fundamenta iacit preparatio, iuxta illud Psal. 118. Paratus sum, & non sum turbatus.

Aliter Apostolis, quæ Iudæis dixit, quo ego vado, vos non potestis venire.

Duabus de causis Iudæorum meminit hoc loco.

Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem.

Paterno affectu demonstrato, futurorum periculorum admonitione præmissa, viuendi normam breui compendio docet. Hoc, inquit, *nouum mandatum do vobis, vt diligatis inuicem*: quod vt mentibus, cordibusq. tenacius inhaereret, vsque in vltimum hunc diem reseruaui. *Nouum mandatum* dicit, quia multa mandauerat discipulis suis prius, hoc tamen mandatum non imposuerat, quod nunc discedens expressit. ac si diceret: Nouum hoc, præter omnia alia adiungo mandatum, quod a principio non exposui, sed distuli: nouum etiam, quia tale præceptum numquam est datum: est enim de dilectione, qua Christiani hoc nomine, & titulo, quod sub vno capite Christo, & vno corpore sunt, se mutuo diligunt. Attende mandatum hoc Christi: ex nimia dilectione, & ex in-signi prouidentia erga suos procedere: si enim referas mandatum ad singulos, hæc duo inuenies: nam quid aliud est dicere, diligite inuicem, quam iniungere omnibus, vt diligant singulos? Ne hæreat cogitatio in eo, quod huic, vel illi dicitur, dilige alios, sed considera omnibus iniungi, vt diligant hunc, & illum: & tunc dilectio nimia, & vehemens Christi splendet erga suos: quorum singulos ab omnibus diligi præcipit. Rursus prouidentia singularis cognoscitur: si enim seruatur eius præceptum, nemini deerit aliquid. Qui enim ab omnibus diligitur, omnium auxilium habet, nulla re indiget: aliorum enim res dilectio facit communes. Quapropter recte Chrysof. hom. 71. dixit: Si vos inuicem dilexeritis, fortiores eritis. Adde, non tantum fortiores, sed abundantiores, securiores, beatioreq. eritis. De nouitate huius mandati annotationem sequentem leges.

Hoc Christi mandatum ex eius charitate & prouidentia, omnium.

Sicut dilexi vos, ut et vos diligatis inuicem.

Sententia hæc verba superiora explicat, ut docte annotarunt Cyril. lib. 9. cap. 23. & Chryf. hom. 71. & particula illa, ut, id indicat, ac si diceret: do vobis mandatum, ut inuicem diligatis, nimirum, ut sicut ego vos dilexi, ita vos alios diligatis, sitq. mutuus amor inter vos omnes, sicut inter me, & vos. Particula similitudinis, Sicut, non indicat aliam similitudinem præter ipsam dilectionem. Ut sit sensus: vos diligite alios, sicut etiam ego dilexi vos, ut similes mihi sitis in aliorum dilectione: veluti si quis dicat, scribe, sicut ego etiam scribo: non dicit, ut scribat similes characteres, sed, ut scribat, similisq. fiat ipsi in eo, quod vterque scribit. Ita nunc, diligite alios, & vos inuicem, sicut & ego vos dilexi. Continentq. verba in se argumentum efficax inducens ad dilectionem: nempe, si dilexi ego, diligite vos: dignum enim est, ut quos dilexi, vos etiam diligatis. Et rursus: si ego dilexi vos, ut quoniam inter vos estis coniunctiores, inuicem diligatis. Aliqui hæc verba exponunt, ut similitudo sit, in modo, & qualitate: diligite alios eo etiam modo, quo & dilexi vos, quod in annotatione perfectius exponemus. Aug. tract. 63. sic exponit, sicut dilexi vos ad hoc, ut vos inuicem diligatis. Sed hoc non potest accommodari, imperfecta enim maneret oratio. sed sensus est: mandatum deo, ut sicut vos ego dilexi, ita etiam vos inuicem diligatis.

Dilectione mutua commendat non modum persuader.

ANNOTATIO XXX.

Dilectio mutua, quare nouum mandatum a Christo dicatur.

Prima sententia Cyrilli.

Controuersia est inter Doctores, quare ratione dilectio mutua sit nouum mandatum; cum in lege olim fuerit præcepta dilectio proximi: Diliges proximum sicut te ipsum. Sunt variaz Doctorem responsiones. Prima est Cyril. lib. 9. cap. 23. Respondet enim nouitatem, non in dilectione esse positam, sed in qualitate dilectionis, quæ exprimitur in verbo illo: Sicut dilexi vos. nempe ut quemadmodum Christus nos dilexit, nostram salutem suæ vitæ temporali præponendo (nam cum in forma Dei esset, exinaniuit se, & humiliavit vsque ad mortem, eoq. ipso diuitias, honores, & vitam postposuit pro nostra salute) ita & nos omnia hæc bona temporalia, ipsam etiam vitam, si opus est, debemus pro spiritali proximorum salute, post habere. Hoc dicit Cyril. esse diligere proximum supra se. Prius enim dictum est: Diliges proximum sicut te, at nunc præcipitur: Diliges supra te: & idcirco nouum dicitur. Sequitur Euthy. hanc responsionem. & doctrina vera est, proximos tali esse dilectione prosequendos: tamen non videb. quia ratione hoc nouum dicitur: cū etiam ante Euangelium pro salute spiritali proximi, quædam opus erat, temporalis vita exponenda esset: mercenarij q. erant, non pastores, qui lupum venientem videntes fugiebant, di-

missis ouibus: quod non aliud est, quam quod pro vita temporali seruanda, spiritali subditorum salutem cõtemnebāt. Secunda responsio est Chry. ho. 71. qui consentit nouitatem in modo consistere, qui exprimitur illis verbis: Sicut dilexi vos: tamen modum dilectionis aliter explicat, nempe sicut ego dilexi vos nullis vestris meritis præcedentibus, sed prior incipiens: ita & vos oportet alijs beneficiere eosq. diligere, non solum amicos, sed etiam a quibus nullo estis affecti beneficio, eos præuenientes. Doctrina vera est, sed non video nouitatem, quam querimus: nam dilectio proximi antiqua erat propter se, & proximus propter Deum. Si igitur propter Deum diligendus est, siue merita præcedant, siue non, diligendus est, eo ipso, quo proximus est. Tertia expositio est Augus. tract. 65. qui non ad modum hanc refert nouitatem, sed ad effectum: ut mandatum nouum dicatur, quia per dilectionem exiit homo veterem hominem, & induit nouum, qui est in Christo, ut nouum præceptum dictum sit, quasi innouans, & renouans hominem. Sed cum hoc præceptum detur iam exiit a veteri homine, nempe discipulis in gratia existentibus, & detur nunc baptizatis in Christo, & renouatis: nouitas hæc non satisfacit.

Secunda sententia Chrysolomi.

Tertia est Augustini.

Quarta

Quarta responsio est, quæ colligitur ex A Cyrillo libro & capite superius allegato, nempe quia per Christum omnia noua facta sunt, veteri ablata lege, & nouitate Euangelij stabilita, propter quod nouum hoc mandatum dicitur, quia nouis hominibus, & nouo in statu collocatis datur. Quæ responsio aliquibus nostro tempore probatur: sed neque nouitas hæc difficultatem soluit, cum reliqua etiam præcepta dici possent noua eadem de causa.

Reliquæ sententiæ sunt recentiorum.

Quinta responsio est recentiorum quorundam, qui nouum præceptum hoc dicunt, quia ex nouo spiritu procedit: veteris enim legis spiritus erat timoris, & seruatorum: at Euangelicus filiorum, & dilectionis. Sed hæc responsio difficultatē non tollit. Nam omnia mandata decalogi eadem de causa noua dicerentur.

Sexta responsio est etiã recentiorū, qui nouū interpretantur, quia antiquatū erat primum, & vetus præceptū, modo autem renouatur per Christū, nouumq. dicitur, quasi renouatum. Sed nec hoc placet: vigeat enim in cordibus Iudæorum legis præceptū: Diliges Dominum Deum tuū, & proximum, sicut teipsum, & quotidie legebatur, & a multis obseruabatur: quod patet Matth. 22. Vbi accessit legis doctor tentans Christum, & petens, quod est maximum mandatum, & secundum simile huic. Non ergo dici potuit antiquatum mandatum de proximi dilectione. Adde etiam, si antiquatum esset, iam a Christo renouatum, & amplificatum, seu declaratum maxime fuit Matth. 5. Audistis, quia dictum est antiquis, diliges amicum tuū? Ego autem dico vobis, diligite, inimicos vestros: & multa de proximi dilectione iam docuerat, ut non esset, cur modo hoc de nouo iniungeret. Hæc sunt Doctore responsiones, eligat lector, quæ placuerit.

Auctoris sententia de nouitate huius mandati.

Mihi iuxta eam rationē, quam in commentario adduxi, visum est, ut duplici de causa nouum hoc mandatum dicatur: prima quidem, uti diximus, quia tunc primo iniungebat eis hoc præceptū: altera, quod

maxime annotandum cenſeo, non esse hoc mandatum de dilectione proximi, quod ad omnes homines diligendos extenditur. Nemo enim a tali dilectione in hoc sæculo excluditur, de qua iam Dominus sæpius locutus fuerat: sed est de dilectione, quam Christiani inter seipſos, eo quod Christiani sunt, habere tenentur. Debemus enim nos Christianos inuicem diligere, non tantum tamquam proximos propter Deū: sed ut Christianos sub vno capite, & vnius corporis membra, propter Christum: & de hac dilectione loquitur Dominus dicens, Inuicem diligite. Quid est, inuicem, nisi discipulus diligit discipulum, sicut Christus dilexit eos singulari quadam ratione, tamquam suos, & de suo corpore? Hæc est dilectio mutua Christianiana: quæ a principio tanta erat inter Christianos, ut Actorum 4. dictum sit: Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna. Hæc dilectio non est illa proximi, quæ ad infideles extenditur, sed qua muruo se Christiani proſequebantur, quia Christiani erant, in Christo, & propter Christum. Hæc est quam Tertul. lib. de patientia dicit, esse summum mutua Christianorum. & Dominus paulo post dicit: In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis. Nulla enim natio, nec vllius sectæ professores, ita se tenaciter, & vehementer dilexerunt, nec diligere debuerunt, sicut inter sese Christiani nominis professores: & ad hanc dilectionem supra omnes gentes, & populos Dominus suos inducit. Ex hac nominis Christiani dilectione procedit, ut Christianus feruenti desiderio anhelet, & quantum fieri potest procuret, ad hoc corpus, & Ecclesiam omnes alios, qui extra sunt, attrahere, & eos nouo diligere titulo, nempe per Christum. Hoc autem nouum est præceptum, tum quia a solo Christo impositū, tum quia non illud ante Christus iniunxerat, nisi nunc: & hæc responsio mihi omnium probabilissima videtur.

In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.

COMMENTARIUS.

Dilectio mutua inter Christianos, noua & singularis.

Confirmat hæc oratio nostram expositionem, ut de mutua inter Christianos Charitate seu dilectione sit sermo: hæc enim symbolum, & signum est, quo Christus suos discerni vult a ceteris gentibus & populis, & vere olim tale fuit.

Ex

Ex historijs enim habemus miram, & inexplicabilem, qua se mutuo Christiani prosequantur, dilectionem: vt ex vno patre, & matre nati viderentur: quos nec lingua, nec natio, nec patriæ consuetudo, nec natiui loci diuersitas, diuidebat: & quam gentes admirabantur, vt refert Tertullus. Apolog. cap. 39. dicentes, & murmurantes: Videte, quo modo se inuicem diligunt. Hæc est, quam nobis iniunxit Christus: hæc est, quam si seruaremus omnes sicuti non natio beatorum, quam Christiana, ita nec fortior, nec potentior esset. Sed vbi maior vnio iniuncta est, & esse debuit, ibi dæmon maiora, & plura schismata seminat, odiaq. nutrit, & fouet. Recte autem notat Chryso. hom. 71. non hoc priuilegium miraculis, quæ a malis etiam fieri possunt, sed dilectioni concessum esse. quæ solis bonis, & iustis inest.

Dicit ei Simon Petrus: Domine quo vadis?

Petrus affectu sequendi Christum, quo vadat, quaerit.

Non discendi, sed magis sequendi Christum desiderio, & cupiditate, Petrus interrogat, quo vadat: paratum se exhibens ipsum sequi, vt annotat Chryso. hom. 72. adhuc enim vehementi erga Christum dilectioni, & affectui suo fidens, verbis illis *non potestis venire*, plenam fidem non adhibet: sed existimans dictum esse, quia Christus eos recusaturus venire secum propter pericula arbitrabatur: idcirco petit, *Quo vadis?* quasi diceret: quod est hoc iter, quod peragis, tam plenum periculis, & difficultatibus, vt non possim ego tecum venire? Adhuc Petrus passionis, & mortis mysterium ignorabat, nec perfecte assequebatur. Zelus bonus, & affectus laudandus, studium etiam, quo, quæ ignorabat, interrogare non puduit, commendandum est, vt dicit Cyril. lib. 9. cap. 25. Interrogare enim, & studere, vt discas, quæ nescias, laude dignum est: tamen hoc in Petro probandum non est, quod suis viribus plus æquo fidebat, & quod non poterat, præsumebat.

Dicit ei Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi.

Negat sequelam, sed spem concedit. *Non*, inquit, *potes sequi*, non absolute, sed *modo*: tum, quia nondum completa erant, quæ de Petro diuina ordinatione disposita erant: multa enim per ipsum facienda decreuerat Deus, quæ post ascensionem Christi effecta sunt: tum, vt dicit Cyril. lib. 9. cap. 26. nondum acceperat robur, & vires illas spiritus, quibus mortem intrepide subiret. Oportebat Christum præcedere, & mortem superare, vt Aug. eleganter tract. 66. dicit, & tunc alios ipsum sequi.

Sequeris autem postea.

De morte Crucis loquitur Dominus.

Non priuat Christus feruentem dilectionem Petri spe expressa sequendi, sed quam tacite insinuauerat, aperte declarat, *postea sequeris*. Placet interpretatio Cyrilli lib. 9. cap. 26. mortem crucis hoc verbo significari, quod Petro mortis genus fuit concessum, vt vere secuturus dicatur Christum.

Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam.

Non satis sibi iudicauit Petrus sequi postea, ideo respondet, *Quare non possum te modo sequi?* id est, etiam modo possum, quia, *animam meam pro te*, id est, paratus sum pro te mori, nec me vllus mortis tumor retardabit.

Putabat

Putabat Petrus, vt ex hoc verbo deducitur, repulsam præsentem se pati propter aliquem timorem, idcirco satis se posse sequi modo existimabat, si mori pro eo paratus esset. Non enim intelligebat mysterium mortis Christi, nec quare dictum ei esset: Non potes me modo sequi, nescius eorum, quæ Deus per Apostolos facere in mundo disposuerat. Existimabat autem Petrus aliquo Christum abire, quo sine magno vitæ periculo ire nemo posset illorum, sicut quando Thomas dixit: *Eamus, & nos, vt moriamur cum illo*: vt superius cap. 11. dictum est.

Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

Nimiam sui confidentiam Petro Christus impropere. Tantum abest, inquit, vt animam tuam pro me ponas, vt citissime, antequam gallus canter, te nosse me si negaturus. tu animam offers, & quod multo minus, & inferius est, nempe fateri me nosse, non præstabis: non enim semel, aut bis, sed ter, intra breuissimum tempus, nempe antequam gallus canter, me negabis. Illa interrogatio repetitionis, *Animam tuam pro me pones?* negantis est cum quadam depressione: quasi diceret. longe abes, vt animam pro me ponas. Permisit autem Deus Petrum ad tempus cadere, vt non suis viribus, sed diuinæ virtuti, & gratiæ, qua non iuuante necesse est vinci, & cadere, confidere disceret.

A N N O T A T I O X X X I.

Quantum ex contextu, & serie Euan-
gelistarum accurate cōsideranti apparet, non semel Dominus Petro hæc verba dixit; immo Aug. lib. 3. de conf. Euan. ter existimat diuersis occasionibus id præ dixisse: semel nunc, quando Ioan. narrat, quādo interrogauit: Quo vadis? priusquam e domo egressus esset: postea iterum sermone completo, antequam in montem ascenderet, quod Lucas narrat: tertio, quādo completo sermone, egressus est in montem oliueti, quod ceteri duo Euangelistæ narrant. Nam Marthæus, & Marcus expresse dicunt, postquam in montem egressus est, Petro dixisse: Ter me negabis, & Marcus addit: Priusquam gallus bis canter. Siue igitur bis, siue ter, id certum est, non tantum semel prædictum id esse. Primo loco factum est, quod narrat hoc loco Ioannes: nempe ante egressum, & ante sermonem, aliaq. occasione, quod

argumento est, non semel a Domino hoc esse dictum Petro. & qui ad eandem sententiam cum alijs Euangelistis hoc pertinere, docent, putantes semel prædictum esse, historiæ ordinem perturbant, nec cōuenienter accommodant. Aliud ergo est quod Ioannes nunc refert, cuius ceteri nullam habuerunt mentionem. Nec mirum est, quod dixerit, *Antequam gallus canter, ter me negabis*, cum bis tantum negauerit ante primum galli cantum, vt postea Christus dixit referente Marco: nā vel id verbū omisum est a Ioāne, vt solent Euangelistæ, sicut & Marthæus, & Lucas omiserunt quod probabile mihi est: vel hoc ita dixit Dominus nūc, *Antequam gallus canter, ter me negabis*, cantū galli intelligens totum cantum, qui multiplicatis vicibus conficitur: at egressus in montem Petro adhuc sibi fidenti expressius dixit: *Antequam bis canter, ter me negabis*.

Concordia Euangelistarum.

C A P V T D E C I M V M Q V A R T V M.

NON turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite. In domo Patris mei mansiones multe sunt. Si quo minus, dixissem vobis. Quia vado parare vobis locum. Et si abiero, & præparauero vobis locum: iterum venio, & accipiam vos ad meipsum, vt vbi sum ego, & vos sitis. Et quo ego vado scitis, & viam scitis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis: & quomodo possumus viam scire? Dicit ei Iesus: Ego sum via, & veritas, & vita. Nemo venit ad Patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, & Patrem meum vtrique cognouissetis: & amodo cognoscetis eum, & vidistis eum. Dicit ei Philip-

Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. Dicit ei IESVS: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt, & Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba, quae ego loquor vobis, a me ipso non loquor: Pater autem in me manens, ipse facit opera. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quae ego facio, & ipse faciet: & maiora horum faciet, quia ego ad Patrem vado: & quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. Si diligitis me, mandata mea seruate. Et ego rogabo Patrem, & alium paraclitum dabit vobis, vt maneat vobiscum in aeternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos. Adhuc modicum, & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me, quia ego vado, & vos vivetis. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligitur a Patre meo & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? Respondit IESVS, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermonem quem audistis, non est meus: sed eius qui misit me Patris. Hac locutus sum vobis apud vos manens. Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quaecumque dixerero vobis. Pacem relinquo vobis: pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis: vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis, quia vado ad Patrem: quia Pater maior me est. Et nunc dixi vobis, prius quam fiat: vt cum factum fuerit, credatis. Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed vt cognoscat mundus quia diligo Patrem: & sicut mandatam dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

Non turbetur cor vestrum.

COM M E N T A R I V S.

Multa discipulorum mentes, & corda timore, & maxore turbabant. Christum nempe discedentem audire, rursus se non posse, quo ille ibat, venire sicut nec Iudaei poterant: praeterea vnum eorum Christi proditorem futurum: adhuc Petrum, qui primus erat eorum ante galli catum ter negaturum Dominum. Ex his omnibus tristitia, & formidabilia concipientes contristati sunt, & timuerunt. Tristitia de Domini, & Magistri discessu erat, timor vero de his, quae sibi iam iam superuentura metuebant. Turbatum ergo est cor eorum. Magister autem, & Dominus eos consolari, & instruere, miris modis, & argumentis non destitit: idque diuino sermone ad eos habito, qui omnibus fidelibus in huius mundi pressuris, & periculis degentibus, maximam, & consolationem animi, & mentis illustrationem adfert. Incipit ergo ab hac animi eorum turbatione. Non, inquit, turbetur cor vestrum, deponite discipuli timorem, & tristitiam, quam de meis verbis concepistis; non est, cur turbari aliqua ratione debeatis. Recte annotat Cyril. lib. 9. cap. 29. nec nimis turbationem reprehendisse, ne turbati, & adhuc turbandi desperarent: nec eam probasse, ne ea absorberentur: sed modestissime, eos admonuisse, Non, inquit, turbetur cor vestrum. non autem dicit, nolite turbari, cum non sit in manu hominis turbationem omnem expellere. nec vitiosa semper est, quia & Christus turbatus est; sed dicitur, non turbetur cor vestrum, id est ratio a recto,

Plura turbabant discipulorum corda.

a recto, & vero, his passionibus succumbens ne dimoueat: sed si turbatur, & commouetur inferior pars, & sensus, cor tamen & mens, recto & vero inhaereat, & immobilis perduret. Cetera in annotatione require.

A N N O T A T I O I.

Discipulorum turbatio qualis fuerit.

Alia annotanda in hac sententia sunt. Primum est Chrysof. hom. 72. & Cyril. lib. 9. cap. 29. hanc turbationem timorem interpretari, eumque conceptum esse, quia Petro eorum primo dictum audierant: Ter me negabis. Principem enim Apostolorum tam feruidum, ante galli cantum ter negaturum audientes, magnam calamitatis expectationem conceperunt, talique consideratione timore percussi sunt. Sed, si quae sequuntur, consideramus, non hoc tantum cor discipulorum turbauit, sed & Christi discessus, & quia dictum audierunt: non potestis venire, quo ego vado, & alia, quae in commentario expressimus. Idcirco non solo timore, sed etiam tristitia affecti sunt. Talia enim dicta profecto vnumquemque & timore, & tristitia turbassent.

Turbatio commune quid est passionibus appetitus.

Alterum annotandum est, turbationem esse communem omnibus, & singulis passionibus partis appetituae, timori, irae, tristitiae, gaudio, & ceteris. Dicuntur autem turbationes, quia coniunctae sunt cum quadam corporis alteratione: sanguis enim, bilis, & spiritus alterantur, & commouentur, quando affectus hi exercentur: nempe quando timemus, tristamur, laetamur, irascimur: cuius turbationis etiam in vultu exteriori saepe fit signum, & indicium. Ex ijs motionibus solet aliquando magna provenire in corpore perturbationes, & morbi, vt docet Basil. orat. de maxore & tristitia. Ea de causa turbationes dicuntur, & qui timet, & contristatur, conturbatur. In cuius rei maiorem declarationem, est tertio annotandum, in his affectionibus tria concurrere. Primum est motus praedictus corporeus. Alterum est actio, seu actus ipsius potentiae appetituae, quo

Tria in animi passionibus reperiuntur.

dicimur timere, aut tristari procedens ex apprehensione obiecti timorem, aut tristitiam, aut similem aliam affectionem apti incutere. Tertium est actio, seu actus rationis consentientis, aut dissentientis ei, ad quod affectio ipsa impellit, siue fugiendum, siue prosequendum. Duo priora saepe nobis nolentibus fiunt: nec enim in manu hominis est semper motus illos corporeos reprimere: nec actus ipsos partis appetituae, quamuis hi etiam aliquando in nostra sint potestate. At ratio semper voluntaria & in nostra potestate est, vt consentiat, vel dissentiat. Affectiones sunt partis inferioris, licet non trahant rationem ad se necessario, cum ea semper in hominis sit potestate: tamen multum efficaciam habent ad inclinandam eam ad se, eaque de causa, quando inordinatae sunt, timeri debent, ne rationem subuertat. Minus enim ratio, quae agenda sunt, videt, quando inferior pars turbata est: sicut oculus minus videt, quando instrumentum humore aliquo non naturali affectum est, faciliusque daemon decipit hominem his affectionibus turbatum, sicut aqua turbata, piscator solet capere pisces.

Hac turbatio discipulorum gemina erat: ex vna parte contristabantur de Christi discessu, & solitudine sua: ex altera timebant mala imminencia, ex verbis Domini concepta, turbatioque rationem eorum oppugnabat, & percellerat, vt a recto, & vero dimoueretur: idcirco Dominus subuenire decreuit roborando, & instruendo, & consolando rationem, ne succumberet: & ideo dicit, non turbetur cor vestrum. In hocque suam diuinitatem ostendit, vt Chrysof. ho. 72. aduertit, qui potuit internam cordis turbationem inspicere.

Discipulorum turbatio ex timore, & maxore contristabat.

Creditis in Deum, & in me credite.

COM M E N T A R I V S.

Tristitia, & timor: omnisque turbatio discipulorum maxime ex eo procedebat, quia ea solum considerabant in Christo, quae erant humana, discessus nempe eius, ipsorum in hoc saeculo mansio, & alia, quae ex his consequi

videbantur: idcirco accommodatum, & optimum Christus adhibet medicamentum, nempe vt remota consideratione rerum humanarum, mentem figant in diuinis. Sicut qui transit fluuium, dum aquam labentem intuetur, caput eius & spiritus necesse est turbari: at si conuertat oculos in montem stabilem, cessat turbatio. Ita nunc monet Dominus, vt non ea, quæ humanitatis sunt respiciant: sed quæ diuinitatis sunt, intueantur. Tunc enim cessabit timor omnis, cum credent eum, qui moritur, & qui vadit, Deum esse, ab omni periculo liberare potentem: qui si nolisset mori, aut pati, eum nemo cogere potuisset, quo protegente nihil eis nocere poterit. Dicit ergo, sicut vos creditis in Deum, & fatemini ab omni eum posse periculo, & malo liberare, credite in me etiam, quia Deus sum. Hebraismus est, sicut & illud Ioan. 5. Pater meus vsque modo operatur, & ego operor: id est, quemadmodum operatur Pater vsque modo, ita etiam ego operor. sic nunc dicitur, quemadmodum creditis in Deum, ita in me credite. Est ergo sensus: me æqualem, & eundem cum Patre Deum credite, & in hoc mentis aciem figite: & non erit, cur vestrum cor turbetur in omnibus, quæ euenient: me enim volente, & disponente fient. Si me ita potentem confitemini, & consideratis, & ante oculos habetis, nihil est, quod aliquem timeatis, nec de meo discessu tristementini, nec vllum vestrum malum formidetis: sum enim ego Deus, qui omnia possum. Vide quantum ratio contra omnes turbationes fide firmetur: nullus enim mæror, nec tristitia, nec timor rationem auerret a vero, quamdiu in hoc fixa manebit: nempe Christum illum, qui moritur, patitur, vadit, ipsum esse Deum, cui nihil mali accidere potest, & qui ab omni malo suos liberare valet. Discipuli vero quæ folius hominis erant considerantes, in his turbabantur, sicut qui scalam altam ascendit, & deorsum respicit, horret. Iubet ergo Christus ne deorsum respiciant, sed sursum oculos attollant: sic fiet, vt ratio non turbetur, nec concutiatur.

Diuinitatis sue fide, Dominus suorum turbationi, medetur.

ANNO TATIO II.

Diuerse huius textus lectiones idem tamen est sensus.

IN GRæCO verbum, *creditis, & credite*, vnum est & idem, & ambiguum, vt vel per modum temporis indicantis vertatur, *creditis*, aut etiam per modum imperantis, *credite*. Hinc fit, vt aliqui in vtroque loco legant imperantis modo, *credite in Deum, & in me credite*. Ita legit Hilar. lib. 9. de Trini. sic interpretantur etiam Cyril. lib. 9. cap. 30. & Chryso. hom. 72. vt sit sensus: *Credite in Deum, & in me credite*, id est, quam habetis fidem de Deo, habete de me, quia ego sum Deus. Alij legunt, *creditis in Deum, & in me credite*. Ita nostra habet lectio vulgaris, & Aug. tract. 67. idem autem est sensus, siue hoc, siue illo legas modo.

Recte autem aduertit Cyril. non esse dictum, credite me esse Deum: sed, *credite in Deum, & in me credite*, vt fidem Euangelicam a Iudaica distinctam insinuet. Iudæus enim ignarus Trinitatis mysterij, vnum Deum confitebatur, personas non distinguens: at Christianus distinctionem fidem profitens, ita vnum credit, & confitetur Deum, vt tres in vna deitate veneretur personas, & eadem est doctrina Basil. lib. 2. con. Eunomi. hanc distinctionem inter nostram, & Iudaicam fidem docens. Ad hanc fortissimam fidem suos hortatur, quæ in perturbationibus hisce firmum est, & immobile fundamentum, ne labantur, & cadant.

Euangelicam fidem a Iudaica distinguit.

In domo Patris mei mansiones multe sunt.

COM MENTARIVS.

PRosequitur, & instruit, ac consolatur eos ex illa parte, qua dictum erat: *Non potestis venire, & rursus Petro: Sequeris postea*. Et est sensus: ne etiam con-

tristementini, nec timeatis, quia audistis me vadere, nec vos posse venire, foliq. Petro promissum aduentum. Non hæc dicta existimetis, quasi non sit locus pro omnibus vobis: non enim ita est. nam in domo Patris, quo ego vado, sunt multe mansiones: non pro me, aut Petro tantum, sed pro vobis etiam, & pro innumeris alijs. Non est hæc causa, cur vos non possitis venire: sed quia necesse est me prius ire, vt vobis præparem locum. Hoc in sequentibus explicat verbis.

ANNO TATIO III.

Cauenda hæresis Iouiniani de æqualitate beatorum.

DVas oportet cauere hæreses in huius loci intelligentia: vna fuit Iouiniani qui, vt refert Hieronymus libro 2. contra eundem, has mansiones de Ecclesia militante interpretabatur, in qua diuersi sunt gradus, & ordines credentium. Hoc autem iste fingebat, ne cogere fateri, diuersos esse beatorum gradus, nec omnes æqualem habere beatitudinem. Ita enim hic hæreticus sentiebat, nempe æqualem esse omnium beatorum gloriam. Aduersus quem Hieronymus vere, & catholice disputans, docet, non has esse mansiones militantis, sed triumphantis Ecclesie, & consequenter, diuersos esse ordines beatorum, & hoc manifeste probari potest. Primo quidem, quia id est, quod Apostoli timebant, ne forte quo Christus ibat, locus non esset pro ipsis. At Christus ad Patrem ibat, & ad caelestem habitationem. *Vado*, inquit, *parare vobis locum*. Secundo ex verbis subiunctis: *Veniam ad vos, & assumam ad me ipsum*. De gloriæ igitur mansionibus sermo hic est: quod etiam Ambr. annotat lib. de bono mortis, cap. 12. & est communis Doctorum interpretatio. Pro cuius rei intelligentia adhuc aduertendum est, per has mansiones, non solum multitudinem significari, nepe multas esse: sed etiam diuersitatem, & inæqualitatem: quod Iouinianus ille hæreticus sentiens, ad Ecclesiam militantem referebat. Et in hoc sensu Catholici doctores hunc locum intellexerunt, vt non tantum multas mansiones dicatur, quia plures, sed quia variae, & inæquales, sicut & iustorum vita inæqualis est, iuxta sententiam Pauli. 1. Cor. 15. Sicut stella differt a stella in claritate, sic erit resurrectio mortuorum. Erit ergo inæqualis beatitudo sanctorum. Has autem mansiones in sensum eundem expresserunt Doctores & patres antiqui, inæqualem multitudinem intelligentes. Ita Irenæ. lib. 3. cap. 21. & Hilar. in Ps. 64. in illud: *Beatus, quem elegisti*: interpretati sunt. Similiter

Cyril. lib. 9. ca. 31. & Hiero. loco allegato. & Aug. lib. de Sancta virginit. ca. 26. Basil. lib. de Spiritu sancto, c. 16. & Greg. lib. 9. Mor. c. 39. cum alijs multis, & huc sensum etiam contextus indicat. Non solum enim pro se, & Petro, qui primus erat Apostolorum, sed etiam pro alijs mansiones erant. Et tamen certum est, sicut non erant inter se æquales, nec cum Christo, ita nec æquales promittebantur mansiones. Multis locis scripturæ hæc hæresis concuincitur: at nobis satis sit, verum huius sententiæ sensum aperuisse: vel hoc enim testimoniū, & locus allegatus Pauli veritatem satis comprobât. Altera hæresis fuit Pelagianorum: cuius meminit Aug. li. 3. de Anima, & eius Orig. cap. 11. & lib. 5. Hypogno. & tracta. 67. in Ioan. affirmabant hi, pueros ante usum rationis sine baptismo recedentes, saluos fieri, habiturosque mansiones non in regno, sed in domo Patris. Dicitum enim est: *In domo Patris mansiones multe esse*, quasi domus Patris, & regnum idem non sint. Sed hic idem locus eos redarguit: nam hæ mansiones Apostolis promittebantur. Christus etiam venturum se dicit, & assumpturum eos, vt sint vbi ipse est. At apostolos in regno esse Patris vna cum Christo, nemo negare potest, qui scripturæ auctoritatē recipit. Mat. 26. Cū illud bibam vobiscum nouum in regno Patris mei. Luc. 22. Vt edatis, & bibatis in regno Patris mei. domus ergo, & regnum idem sunt. Immo si licet sic argumentari ex nominum diuersitate, dignius videtur in domo manere, quam in regno: qui enim in domo sunt, propinquiore sunt Principi, perfectior ergo status, & gloriæ gradus maior significatur, dum in domo mansuri dicuntur. Quod, si paruuli in domo manerent: consequitur beatiores eos esse, qui sine baptismo recesserunt, quam qui baptizati sunt: si illi in domo, hi in regno mansuri sunt. Sed sunt ista signa hæreticorum, qui a veritate aberrantes, & in tenebris ambulantes, etiã in prægrandes lapides impingunt.

Pelagiani rejiciuntur dicentes paruulos sine baptismo decedentes saluari.

Domus, & Regnum Dei, idem sunt.

Si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.

C O M M E N T A R I V S.

Coniunguntur priora verba superioribus *Multa*, inquit, *mansiones sunt in domo Patris mei. Si quo minus, dixissem vobis*, id est, si non essent, certe vos eius rei admonerem; nec vos deceptos esse paterer. Ista ergo verba sic sunt legenda, ut in verbo, *dixissem vobis*, terminetur sententia in hunc sensum: *si quo minus*, id est, si non essent, id certe, *dixissem*. quare autem dixisset, causam adiungit: *quia vado parare vobis locum*. Causa vestri discedo, & vado, ut apud Patrem locum vobis præparem. Si igitur non essent mansiones, profecto vos certiores facerem: quandoquidem ea de causa vado. In Græco textu non habetur particula, *quia*, sed absolute dicitur: *vado parare vobis locum*, & hic sensus idem fere est: si non essent mansiones, vobis dixissem, at sunt, & vado, ut præparem vobis locum. Obijcies, si mansiones hæc sunt apud Patrem, quid opus erat præparatione? Respondeo, fuisse quidem mansiones, tamen ianua cælestis erat clausa: nemo enim quantumcumque iustus, & sanctus ingredi potuit regnum cælorum, nisi prius Christus aperiret morte sua ianuam: omnes enim patres antiqui in limbo detinebantur visione diuina priuati, donec Christus pretium redemptionis morte sua solueret, nec ingressi sunt regnum cælorum, donec Christus resurgens, & ascendens, viam faceret, hoc est præpararet locum, in quo mansiones sunt, aperiret ianuam cæli, solueret pretium mansionum ipsarum, iter, & viam sterneret cælestem. Hæc omnia Christus fecit morte, & resurrectione sua, ideo parauit locum, ut ad mansiones, ab æterno a Deo iustis destinatas, perueniri possit.

Quid sit parare vobis locum.

A N N O T A T I O I I I I.

Patru quorundam interpretatio.

CYril. lib. 9. cap. 31. & Chry. hom. 72. Euthymij. & August. tract. 68. & ante eos Origen. hom. 27. in Numer. aliter sententiam hanc interpretantur: coniungunt enim posteriori partem priori, in hunc sensum. *Si quo minus*, id est, si non essent mansiones hæc, *dixissem vobis, quia vado parare*, id est, me ire, ad parandum vobis locum. Hoc est, quod dixissem. Tanto enim desiderio, & affectu vos mecum esse cupio, ut quamuis mansiones non essent, profecto irem, ut pararem vobis eas: at non hoc dico, quia vere iam sunt mansiones. Si autem legamus, *quia*, secundum hanc expositionem est nota declarans, non reddens causam, ac si dicat: dixissem quod vado parare vobis locum.

Refellitur superior ex plicatio.

Hæc expositio patitur aliquot difficultates. Prima est quantum ad veritatem sensus, qui talis est: si non essent mansiones, dixissem vobis me vadere, ut vobis eas pararem. Existimo hoc esse falsum: nisi enim mansiones ab æterno dispositæ essent a Deo, nec Christus homo factus fuisset, nec nobis locum parasset. Ideo enim filius Dei

factus est homo, & Christus venit in mundum moriturus, & surrecturus, ut homines, quos ab æterno Deus in ipso elegerat, salutem, & mansiones dispositas consequerentur, & ad eas peruenirent. Non ergo verum esset dicere, si non essent mansiones, dixissem vobis me ire, ut pararem vobis locum.

Secunda est, quod hæc expositio sequentibus verbis contradicit, & repugnat: nam sensus maxime secundum Cyril. & Aug. est, si non essent mansiones, dixissem me ire, ut vobis pararem locum: at non hoc dico, quia sunt: quomodo igitur statim adiungit, & si abiero, & præparauero? ibat ergo præparare. Volentes præfati Doctores euadere hanc difficultatem, aliter exponunt prioræ præparationem, *dixissem vobis, vado parare*, aliter posterioræ: quod est profecto violentum. Nam verba sequentia sunt quædam continuatio præcedentium. Vado parare, & si abiero, & præparauero, veniam ad vos. Quis aliter aliud esse vadere, & aliud abire? nemo profecto: ita etiã eadem est præparatio. Euthymius aliter

aliter euadit: nam quæ sequuntur, coniungit præcedentibus in hunc sensum: dixissem vobis me abire, ut pararem vobis locum, & dixissem etiã, si abiero, & præparauero, &c. sed nemo non uidet, sensum nulla ratione accommodari uerbis posse, ut proxime dicemus.

Tertia est, quia hi Doctores non distinguunt locum a mansionibus, quando dicitur, si non essent mansiones, dicerem me ire, ut pararem vobis locum: & re uera id non sunt. Si enim sensus esset, quem hi Doctores sequuntur, dicendum esset, dixissem vobis, quia vado parare vobis mansiones: at non id di-

ctum est. Mansiones enim gradus sunt gloriæ, & beatitudinis destinatæ iustis: parare autem locum non est parare, aut ordinare mansiones, sed aperire ianuam regni cælestis, in quo sancti, & iusti gloria fruuntur. Aditu enim cælorum non factio, nemo ad gradum gloriæ potuit peruenire. Vera ergo, & legitima expositio uidetur, quam adhibuimus in commentario, ut sententia terminetur in uerbo, *dixissem*, si non essent mansiones, dixissem vobis, & admonissem: at uere sunt, & vado parare locum, uiam sternere, ianuam aperire, ut ad has mansiones aditus pateat.

Et si abiero, & præparauero vobis locum, iterum uenio, & accipiam vos ad me ipsum: ut ubi sum ego, & vos sitis.

C O M M E N T A R I V S.

Continuat sententiam, eos certos faciens venturos secum, quamuis non modo. *Vado*, inquit, *parare locum*, & postquam abiero, & præparauero, iterum ueniam ad vos in secundo aduentu, & assumam vos, ut mecum sitis apud Patrem. non igitur est, nec cur tristimini de meo discessu, qui tam uilis, & necessarius est vobis, per quem aditus patebit in domum, & regnum Dei: nec cur timeatis, quia dictum est, vos non posse venire, quia uenietis mecum. Modo non potestis, quia non est locus paratus, uia non est strata, aperta non est ianua: tamen quando hæc facta fuerint, poteritis: immo ego ueniam, & assumam vos, ut mecum sitis in æternum.

A N N O T A T I O V.

Euthymij sententia expenditur.

Euthymius, ut in annotatione superiori diximus, hanc sententiam connectit cum superiori, nempe: *Dixissem vobis vado parare vobis locum, & si abiero, & præparauero, veniam ad vos*, &c. ut totum hoc ad uerbum, *dixissem*, referatur: sed ex sententia ipsa aperte constat, eã a Christo absolute esse dictam, & affirmatam: ut ceteri expositores dicunt. Et ipsemet Euthymius id sentiens, alteram adfert expositionem, ut satisfaciatur difficultati illi, quã in annotatione præcedenti fecimus. August. tract. 68. dubitationem proponit, quo modo si dictum est, mansiones esse, & tunc non essent, dixisset se ire eas parare, nunc dicit se paraturum? Respondet, mansiones esse quantum ad æternam prædestinationem, at parari a Christo quantum ad effectum, & operationem, ut ad eas iusti perueniant. Cyril. lib. 9. cap. 31. respondet paratas esse mansiones, sed uiam non fuisse stratam: erat enim imperium cælum ante Christi

mortem, & resurrectionem, quod nos diximus in superiori commentario. & quãuis uerba diuersa sint, sensus idem est Augustini, & Cyrilli, cum eo, quem nos superioribus exposuimus: & hac ratione loca alia scripturæ cum hoc conueniunt. Matth. 20. Non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. Mat. 25. Possidete paratum vobis regnum. Isa. 64. Quæ præparauit diligentibus se. Christus ergo parare nunc dicitur, quia ianuam aperit, & uiam sternit, ut expositum est, & in hoc Doctores idem sentiunt. Hoc diuersitatis est, quod illi Doctores, *parare vobis locum*, referunt ad uerbum, *dixissem*, & exponunt: dixissem vobis, me ire, ut facerem, & pararem mansiones: quando autem iterum dicitur, *parauero*, aliter exponunt, nempe impedimenta uia abstulero, & fecero, ut peruenire ad eas possitis.

At mihi eadẽ significatio utriusque uerbi uidetur. Christus enim parauit locum, ape-

Auctoris placitum proponitur.

aperiendo caelum, & soluendo pretium mansionum, & viam sternendo, quae omnia iam sunt exposita. Vnum aduertendum est, illud: *Iterum venio*, de aduentu secundo intelligi, quando Christus visibiliter venturus est in hunc mundum, & suos electos in corpore, & anima secum assumpturus. Hoc enim est, quod promittit Apostolis suis, & in ipsis electis omnibus: qui aduentus, licet tempore collatus, serus videatur, tamen

eternitati si comparetur, cito venturus dicitur in scriptura, & ita in veritate est. 1. Ioan. 2. Filioli nouissima hora est. 2. Pet. 3. Mille anni apud Dominum sicut vnus dies. Apocal. 1. Quae oportet fieri cito. Hac breuitatem Dominus verbo illo praesentis indicat: *Iterum venio*, non dicit, veniam, sed venio, quasi dicat iam iam proxime aduentus meus adest. Solet etiam praesens aliquando loco futuri poni.

Et quo ego vado, scitis, & viam scitis.

COMMENTARIUS.

Scrutator cordium Christus nouit discipulorum desiderium: scire enim cupiebant, quo vaderet, ideoque adiungit haec verba, ut occasionem, & animum excitaret interrogandi: sicque rem ipse explicatius aperiret, ut recte dicit Chrysostr. hom. 72. Scitis quo vado, nec solum hoc, sed etiam viam, qua ad locum, quo vado, perueniendum sit. Noua etiam ratione eos consolatur, quia discedente eo, quem diligimus, maximum adfert solatium scire, quo vadat, & viam, qua ad eum peruenire possimus.

ANNOTATIO VI.

Superiorum verborum difficultas.

Obijcies, verba haec pugnare cum his, quae sequuntur. Nescimus, quo vadis, & quo modo viam scire poterimus? Nemo enim dicit Christum deceptum putasse illos scire, quae nesciebant, aut ipsos mentitos, negasse scire, quae sciebant. Dico vtramque sententiam veram esse, nullamque in eis esse repugnantiam: quod enim vno modo scitur, altero modo ignoratur. Hoc etiam Philosophi tradiderunt, & consuetudo communis loquendi docet: idque multis modis accidit. In primis nouerant Christum ipsum, qui re vera erat via, per quam ad caelum patet aditus: tamen nesciebant ipsum esse viam. Sic etiam nouerant Patrem, & sciebant esse regnum caelorum: tamen ignorabant hunc esse locum, & terminum, ad quem Christus iret. Propterea verum est, scitis viam, & ignoratis viam: & vtrique verum dicunt scitis, quo vadam, & nescimus, quo vadam. Hic modus in scriptura reperitur. Ioan. 9. Tu, inquit, credis in filium Dei? quis est, ut credam in eum? & vidisti, inquit, & ipse est, qui loquitur tecum. Si dicitur, vidisti, quo modo ipse tamquam ignorans petit, quis esset? viderat quippe, quia nouit eum, qui erat filius Dei: tamen talem esse nesciebat. Hic modus discipulis non omnino

accommodatur: iam enim audierant, & nouerant, per Christum salutem esse consequendam, & nouerant Christum ad Patrem iturum. Altero igitur modo scimus aliquid in habitu, tamen ignoramus actu: quia non recordamur, nec mentem applicamus. Sic Apostoli sciebant viam, & quo Christus iret, habitu tamen non actu, quia non considerabant: nec quod nouerant, applicabant, & sic Euthymius exponit. Tertio modo scire dicimur, quando scire potuimus, tamen re vera nondum ad scientiam peruenimus: sic dictum est supra Ioan. 7. Et me scitis, & vnde sum, scitis, ut aliqui exponunt, de quo supra egimus. Et hac ratione nunc interpretari possumus. Scitis, quo vado, & viam, quia vnde scire potuissetis, vos docui, & declaravi: at ipsi de facto ignorabant. Iam enim de morte sua, & de reditu ad Patrem locutus erat: iam se Deum esse declarauerat, & eum, per quem vita aeterna consequenda erat, per quam facile potuissent verba haec intelligere, & scire, quo nunc vaderet, & viam, qua eum sequi debebant.

Aduerte rursus, viam posse ad Christum, & ad discipulos, & nos referri. Via per quam Christus ibat ad Patrem mors, & passio eius est. Luc. 24. Oportuit Christum

Via diuerse ad Christum, ad Apostolos, & ad nos refertur.

stum pati, & ita intrare in gloriam suam. Via, per quam nos sequimur, fides in eum vera, & viuca est, per quam credentes salui fiunt. Vtraque discipuli modo aliquo sciebant, modo aliquo ignorabant: praecipue tamen Christus de ea, per quam ad

eum locum, quo ipse abibat, & Apostoli, alijque peruenire possent, loquebatur. Nam in hunc finem haec prolata est sententia, ut non desperarent se posse venire, quo ipse abiret, quando & locus, & via nota sibi essent.

Dicit ei Thomas: Domine nescimus quo vadis, & quo modo possumus viam scire?

COMMENTARIUS.

Ex affectu, & cupiditate sciendi quo abiret, obijcit Thomas: Nescimus, quo vadis, viam ergo non possumus scire: ignorato enim termino, viam ad illum ignorari necesse est. Thomas etiam de ea via loquitur, per quam ipsi Magistrum sequi possent. Ut autem ignorantiam hanc faterentur, & occasio instructionis daretur, pronunciauit sententiam superiorem Christus. Thomas ergo, ut induceret Christum ad explicandum, quo abiret, omnium ignorantiam proponit. *nescimus*, inquit: non ego solus, sed omnes nos. Quam ceterorum ignorantiam facile sibi persuasit Thomas, quia primum eorum Petrum interrogantem audiuerat: Quo vadis? nec responsum acceperat. Si igitur Petrus ignorabat, ceteros ignorare non dubitauit Thomas: ignorato autem termino, quo vaderet, indubitata res erat viam nesciri. Hac ergo ratione omnium nomine generalem denunciat ignoracionem. Est autem cum reuerentia, & humilitate digna discipulo erga tantum magistrum prolata sententia: non ut argueret inscientiam magistrum, qui nesciret eos ignorasse: sed ut suam tantum ignorantiam, & discendi desiderium proponeret: ex vna enim parte non intelligebat qua ratione scire dicti sint: ex altera sententiam Domini veram esse sciebat. Interrogat igitur quo modo haec cohaerant,

Vnde Thomas credit reliquos ignorasse, quod ipse nesciebat.

Dicit ei Iesus: Ego sum via, & veritas, & vita.

Non solum ad verba Thomae respondet Dominus, sed ad animos discipulorum: non enim confirmati erant in promissione Christi: *Si abiero, & praeparauero, veniam ad vos, & assumam ad me: ut vbi ego sum, & vos sitis*, idcirco declarat viam, & promissionem confirmat. *Ego*, inquit, *sum via*, per cuius fidem oportet venire: *ego sum veritas*, quae ergo promissi, faciam: *ego sum vita*, quia etiam si mortui fueritis, & occisi, reuocabo vos ad vitam, ut assumamini ad me, quando veniam. Graece haec habent singulos articulos. Dicitur autem Christus *Via*: ut enim via est, per quam a termino vno ad alterum fit transitus: ita per Christum a peccato in iustitiam, & ab hoc saeculo in aeternam beatitudinem veniendum est: nempe fide in ipsum, & obedientia mandatorum ipsius. Ephes. 2. Per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad Patrem. Vnde recte Aug. lib. 11. ciui. cap. 2. homini inquit est iter ad Deum, per Deum & hominem, qui Christus est. *Ego sum veritas*, qui non solum non mentior, nec fallo, sed, quae promitto, impleo: idcirco non est, cur dubitetis me venturum ad vos, & assumpturum ad me. mihi ergo, & in me credite, quia via sum, & quae promissi, certo sperate, nec diffidatis, quia veritas sum. At ne aliquando turbemini, cum vos occidi, & necari propter me videritis, dicentes quo modo ergo ibimus ad te? *Ego sum vita*, qui vos resurgere a morte

Christus quo modo via, veritas, & vita sit.

morte faciam, vt assumam vos ad me: mors enim non poterit impedire, quominus ad me veniatis, quia ego sum vitæ causa. Hic est sensus legitimus, & accommodatus, quem Chrysof. hom. 72. breuibus visus est verbis attigisse: *Ego*, inquit, *sum via*, quia per me venietis: *veritas*, quia sine dubio hæc erunt, & in me non est mendacium: *vita*, quia nec mors prohibere poterit, quin ad me veniatis. Hæc Chrysof. His ergo verbis instruit, dum docet viam: confirmat, dum promissa stabilit: alliciti, dum vitam promittit.

A N N O T A T I O VII.

Quattuor
Patrum in-
terpretatio-
nes.

Verba hæc cum sint admodum fecunda, si in seipsis considerentur plures recipiunt sensus. Vnde factum est, vt Doctores varie ea exposuerint, & veræ sint omnes eorum expositiones si doctrinam consideremus: tamen ad contextum præsentem, quæ in commentario dicta sunt, maxime facere videntur. Primo loco Cyril. lib. 9. ca. 33. hæc tria sic exponit. Tria, inquit, sunt, per quæ ad æternas perueniendum est mansiones. Vnum est, varia operatio virtutum: alterum fides recta: tertium spes vitæ. Propter primum dicitur, *Ego sum via*. Ipse enim legem operum virtutum nobis dedit: propter secundum, *ego sum veritas*, quia rectæ fidei auctor: propter tertium, *ego sum vita*. Ipse enim nobis vitam restituit. Idem videtur sentire Leo serm. 2. de resurrectione. *Ego*, inquit, *sum via*, sanctæ conuersationis: *veritas*, doctrinæ diuinæ: & *vita*, beatitudinis sempiternæ. Ista vera sunt: tamen non omni ex parte accommodantur. Non enim via dici potest per solam operationem virtutum. Nisi enim fides adsit, omnis operatio virtutum non est via ad vitam. In via igitur non sola operatio virtutum, sed recta fides in ipsum constitui debet, quod Basil. lib. de Spiritu sancto. cap. 8. doctè fecit. Quoties, inquit, Dominus appellatur via, ad sublimiorem intelligentiam potius, quam ad vulgare animo ferimur. Audientes enim viam, seriem, & ordinem intelligimus, per opera iustitiæ, perq. illuminationem scientiæ ducentem ad legitimum profectum, semper ad anteriora festinantes, & ad ea, quæ restant, nosmetipsos ex-

tendentes, donec perueniamus ad beatum finem, qui est Dei cognitio, quam Dominus per sese in ipsum credentibus largitur. hæc Basil. Vides vtrumque coniunxisse in ratione viæ, operatio rem iustitiæ, & illuminationem scientiæ, quæ fides est, & ita hæc verba explicat, *Ego sum via*: quod etiam nos in commentario diximus.

Secundo loco Hila. lib. 7. Trini. hæc tria aliter exponit: cuius verba sunt hæc: Non nos in erratica, atque in inuia deducit ille, qui via est: nec illudit per falsa, qui veritas est: nec in mortis relinquit errore, qui vita est. Ac si clarioribus verbis dicat: *Ego sum via* non fallax, sed certa: quæ non ad mortem, sed ad vitam ducit. Vt enim Prouer. 16. dicitur, est via, cuius nouissima ducunt ad mortem. Secundum hanc expositionem duo posteriora ad viam referuntur: quæ qualitatè viæ declarant: est enim certa, & viuifica.

Tertio loco Ambro. lib. de Bono mortis cap. 12. aliter explicat. In via, inquit, possibilitas: in veritate, fides: in vita, præmium significantur. quasi diceret, dum dicit se viam, ostendit per ipsum posse nos venire: dum dicit veritatem, docet per fidem veniendum: dum dicit vitam, ostendit, quo sit veniendum.

Quarto loco Bernar. ser. 7. in cena Domini. cap. 1. de gradibus humilitatis multa dicit in horum explanatione verborum, quæ veram doctrinam continent: sicut etiam prædictæ expositiones, ad rem tamen nõ faciunt. Idcirco omnium accommodatissima expositionum ea videtur, quæ in commentario est allata.

Nemo venit ad Patrem, nisi per me.

C O M M E N T A R I V S.

Ita se viam esse ostendit, vt simul terminum, quo vadat, exponat. *Nemo*, inquit, *ad Patrem venit, nisi per me*: nempe per fidem in me perfectam & viam. Terminus

Terminus igitur, Pater est, quo ipse vadit & quo discipuli venturi erant. Sensus ergo est: ego sum via, & non est alia via perueniendi ad Patrem, & cælestem gloriam, nisi per me. Acto. 4. Non est aliud nomen datum hominibus sub cælo, in quo oporteat nos saluos fieri. Dum dicit, *Per me*: indicat se esse mediatorem Dei, & hominum, per quem habemus reconciliationem, & accessum ad Deum: cuius gratia, & merito, & virtute iustificamur, & saluamur. Est ergo via, vt homo, ad Patrem vt terminum, & ad seipsum, vt vnus est cum Patre Deus.

Si cognouissetis me, & Patrem meum vtrique cognouissetis.

Ostenfis via, & termino, Dominus proponit radicem vnde procedit eos nescire, quo vaderet, seu terminum ignorare. nempe quia eum perfecte non nouerant: *Si cognouissetis me, vtrique meum Patrem cognouissetis*, qui enim mei perfectam, & integram fidem habet, Patris etiam fidem habet: vna enim vtriusque est diuinitas, & substantia, quæ sicut diuidi non potest, ita & cognitio, & fides indiuisa est. Hæc est ergo causa, cur nesciatis, quo vadam, quia me perfecte non nostis.

A N N O T A T I O VIII.

Superior
Christi sen-
tentia ex-
penditur.

CYril. lib. 9. cap. 34. de cognitione, quæ est per fidem, hanc explicat sententiã, vt qui credit in filium, credat etiam in Patrem. Aliter tamen connectit, nempe hanc esse adiectam sententiã: vt ostenderet nõ satis esse, si vnum Deum confiteamur, vt Iudæi faciunt, nisi personas etiam distinguamus. At connexionem hanc propositi accommodare difficile est. Chrysof. hom. 72. rectius connectit, vt cum dictum sit: *Ego sum via*, & nemo potest venire ad Patrem, nisi per me, his verbis Patri se equiparet: solet enim Christus post verba humanitatis, & dispensationis suæ, verba connectere diuinitatis. Exponit autem Chrysof. de cognitione per fidem.

Quibus di-
xent Chri-
stus, quod
non nouer-
unt eum.

Sed dubium est, quo modo dicantur discipuli non nouisse eum: nam credebant eum esse Dei filiũ. Respondet Cyril. lib. 9. cap. 35. non hoc dictum esse propter discipulos, sed generaliter propter omnes. Aug. tract. 70. propter aliquos dictum censet: aliqui enim nouerant, aliqui non, & hoc verum esse credo. Petrus enim, quam fidem

confessus erat, Matth. 16. non amiserat. Chrysof. vero non distinguit, sed propter discipulos etiam dictum censet: non enim perfectam fidem habebat, qui quantumuis filium Dei crederent, nondum tamen eum consubstantialem Patri, ab ipsoq. procedentem prorsus intelligebat: sicuti postea nouerunt, quando Spiritus sancti lumen receperunt. Qui autem perfecte in filium credit, necesse est Patrem in eo confiteatur: quia vtriusque vna est diuinitas. Et quamuis non distinguat Chrysof. idem tamen cum Aug. sensisse credendus est. Eius autem connexionem accommodatior ea videtur, quæ in commentario attulimus. Hilar. lib. 7. Trini. legit de presenti. Si scitis me, & Patrem meum scitis: tamen lectio nostra est conformis Græco exemplari, & quam Doctores Græci sequuntur. Quamuis Nonnus ita videatur interpretatus: Si cognouissetis me, cognouissetis Patrem meum: nam & Græcum verbum talem admittit sensum: tamen accommodatior est lectio nostra, quam & August. tra. & 70. sequitur.

Et amodo cognoscetis eum, & vidistis eum.

C O M M E N T A R I V S.

Promittit cognitionem hanc, & fidem perfectam cito dandam, *Amodo*, enim, id est, deinceps, seu ex nunc cognoscetis Patrem, & me: nempe quando post ascensionem missus est Spiritus sanctus infundens fidem perfectissimam, & integer-

integerrimam, qua nouerunt Patrem, ad quem Christus, vt homo abibat, & ad quem ipsi perducendi erant, *Amodo*, inquit, *cognoscetis eum*. At ne se omnino diuersum esse aliquid a Patre significare videretur, quia dixit, se esse viam ad Patrem, cum sit vere vnus cum Patre substantię: & ne eos omni cognitione Patris hactenus priuatos visus esset significare, adiunxit, & *vidistis eum*, nempe in me ipso existentem. Viderant enim eum in Christo per humanitatem, quia cum sit vna diuinitas filij, & Patris, qui per humanitatem videbat Deum, videbat etiam Patrem similiter per opera miraculorum: nam etiam Pater illa opera mira per humanitatem efficiebat vna cum filio. Qui ergo videbat Christum, videbat Patrem, tamen non agnoscebat, nisi is, qui perfectam fidem habebat: sicut is, qui videt eum, qui Rex est, nescit tamen Regem esse, videt Regem, sed Regem non agnoscit. Sicut etiam superius cap. 9. caeco dicenti: *Quis est filius Dei*, vt credam? & vidisti, inquit eum: viderat prius, sed non agnouerat. Vidistis ergo iam, sed amodo cognoscetis per fidem in me perfectam.

Quo modo videndo Christum Apostoli viderunt Patrem.

A N N O T A T I O IX.

Lectiones diuersa.

IN Græco textu habetur, *Amodo cognoscetis*, siue nouistis eum: & ita legit, & exponit Cyril. lib. 9. cap. 35. Nouistis ergo per fidem in me habitam, & vidistis per signa, miracula, quæ in me operatus est. Ita etiam legit Tertul. lib. aduersus Praxeam: & nouistis, & vidistis: at Chryso. homil. 72. in futuro, sicut nos legit, & ita censet exponendum, vt vnum in futuro, alterum sit in præterito. Similiter & Hilari. lib. 7. Trini. & hanc lectionem cū editione communi sequimur. quamuis vterque sensus accommodari possit.

A Filio communis est, exponit, non quod in se videatur, & in sua nuda natura, sed in humanitate vnita naturæ diuinæ in persona Filij. Hilari. loco citato idem sentire videtur. Cyril. ratione operum. & miraculorum, quæ Patris etiã erant, visus dicitur. lib. 9. cap. 53. Vera autem expositio est, si vtrumque coniungamus. Hoc tamen est attendendum quantum ad connexionem, hoc maxime dictum esse, ne filius alienus crederetur a Patre, quasi aliquid extra eum, sicuti via extra terminum, & terminus extra viam est: at non sic filius, qui licet vt homo sit via, vt Deus idem est terminus cum Patre, ad quem perueniendum est.

Deus visus dicitur ratione humanitatis, & miraculorum Christi.

Hanc visionem Patris, Chry. ho. 72. ratione carnis vnità diuinitati, quæ Patri, &

Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

C O M M E N T A R I V S.

AVdiens Philippus Patrem amodo cognoscendum, tantæ cognitionis ardēs desiderio dicit, *Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*. sufficit, inquit, ad deponendum omnem timorem, & tristitiam. ac si diceret: tu nos de tuo discessu, & alijs quæ dixisti, tristes, & timidos, consolari, & confirmare conaris, promissione aduentus tui, & assumptionis nostræ ad te, & præparationis mansionum: at ostende nobis Patrem, & sufficit nobis, vt timore, & tristitia depositis, nō opus sit te pluribus vti rationibus.

A N N O T A T I O X.

Sufficit nobis, quatuor modis declaratur a Patribus.

Varie Doctores exponunt illud verbum, *sufficit nobis*. Cyril. lib. 9. cap. 39. duas affert expositiones. Vnam, quam simpliciore, expressioremq. appellat, nempe ad beatitudinē sufficit nobis, quasi diceret: Ostende nobis Patrem, & om-

nes nos gaudij plenos confitebimur, nihilq. ad beatitudinem nobis deesse arbitrabimur. Alteram, quam occultiore, & curiosiore dicit, nempe, sufficit nobis ad confundendum Iudæos, & ipsorum obturanda ora, qui te legis transgressorē, & dæ-

& dæmonium habere contendunt: at tu ostende nobis Patrem, & hoc nobis sufficit vt contra eos præualeamus.

Chryso. hom. 73. aliam, quæ tertia est, interpretationem profert: nempe, sufficit nobis, nec aliud intendimus: non enim vt Iudæi cibum corporalem quærimus, nec studio calumniandi inquirimus, sufficit nobis, id est, solum agnoscere Patrem volumus.

Hilari. lib. 7. Trini. adhuc quartam adhibet: dicit enim, Christum tria in precedentibus verbis pronunciaſſe, nempe cognoscetis me amodo, & Patrem vi-

distis, & per quod est a vobis visus per hoc est cognoscendus: Philippus autem non ausus contradicere verbo Christi, respondet: *Ostende Patrem, & sufficit nobis*. *Sufficit*, inquit, vt dicto tuo fidem adhibeamus. In hac Hilarij expositione non inuenio, vnde ipse deducat, Christum dixisse, per id esse cognoscendum Patrem, per quod est visus ab Apostolis: nec in his quattuor expositionibus facile est accommodatum contextui reperire sensum, idcirco mihi expositio in commentario posita visa est legitima: consona enim est his, quæ præcellerant.

Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me?

C O M M E N T A R I V S.

ARguit ignorantiam Philippi, ex qua talis procedebat petitio. Patrem enim a Christo separatam, quales humani patres sunt, existimabat, quorum filij videri, & cognosci possunt, non visis, nec cognitis parentibus: idcirco Patrem sibi ostendi petit, quasi iam nouerit filium, Paterq. solus cognoscendus superesset. Multum autem in hoc decipiebatur. filius enim Dei non est a Patre separatus, cum vna, & indiuidua sit vtriusque natura, & substantia, vt qui videt, & cognoscit filium, videat, & cognoscat simul Patrem. Ex hac ignorantia petit: *Ostende nobis Patrem*, at Dominus ad radicem, & causam petitionis conuersus, dicit: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me?* quasi diceret: putas Philippe te me nouisse, & Patrem tibi cognoscendum superesse: non sic est. Non enim me nouisti, quem profecto debuisses nosse, tanto tempore a me edoctus. Si enim me nouisses, nouisses & Patrem. Græce in singulari legimus. *Non cognouisti me*. & ita Chryso. hom. 37. & Cyril. lib. 9. cap. 37. interpretantur. & Hilari. lib. 7. Trini. videretur etiam hanc sequi lectionem, coniunguntq. nomen illud verbo, sic: non cognouisti me Philippe? parum hoc refert siue ad vnum, siue ad multos referatur sermo: in vno enim multi si miles comprehendebantur. Aliter Euthymius hac verba exponit, vt paulo inferius referemus annotatione. 12.

Philippe, qui videt me, videt & Patrem meum.

Postquam ignoracionem redarguit, veritatem, docet, dicens: *Qui videt me, videt & Patrem*: cum enim vna sit vtriusque diuinitas, qui videt me, eum necesse est videre Patrem. Tu existimas te videre me, & non patrem, quasi alia sit natura Patris a mea, & ideo petis videre Patrem, eumq. ostendi tibi: scito autem, qui me videt, Patrem etiam videre simul. Græce est in præterito, & idem est sensus. Duplex est visio, mentis, & corporis: visione corporis Deus non potest videri per se, tamen videtur per aliud. Quando enim olim Deus in corporeis figuris apparebat, videri dicebatur etiam oculo corporeo, non quidem in se, sed in figura representante. ita etiam in humanitate assumpta Deus videbatur: erat enim Deus vnitus homini, qui videbatur, & ea ratione, qui videbant Christum, videbant Deum non per se, sed per humanitatem illam. Cū igitur

videre Deū spiritualiter & corporaliter continetur.

Articuli fi-
dei ex his
verbis de-
ducti.

natura, & diuinitas illi vnita humanitati, sit eadem Patris, & Filij, non poterat videri filius, quin simul videretur Pater: quod esse non posset, nisi vna esset vtriusque natura, & simul etiam homo ille Deus esset. Idcirco ex his verbis multi articuli fidei comprobantur, nempe hominem illum Deum esse. Si enim non esset, nisi merus homo, qui eum videbat, non diceretur Deum videre. rursus Patrem, & Filium eiusdem, & vnius esse substantiæ. Si enim non ita esset, non subito, qui videt Christum, videret Patrem: & id annotat Hilari. lib. 7. Trini. rursus alium esse Patrem, alium Filium in personis, quod annotat etiam Basil. hom. 27. contra Sabellianos. Et de hac visione sententia ista procedit: quamuis Hilar. non admittat. Si autem loquimur de visione mentis, tunc aut fides est, aut visio intuitiua: si de intuitiua loquamur, verissimum est, qui videt Patrem, videre filium, & qui videt filium, videre Patrem: si autem de fide, quæ etiam in scriptura visio dicitur. 1. Corin. 13. Videmus nunc per speculum, etiam vera est sententia: Qui videt filium, videt Patrem. Qui enim diuinitatem filij confitetur, eum patris diuinitatem fateri necesse est: cum vna, & eadem sit. In omnibus his vera est sententia Saluatoris: magis tamen mihi videtur ad contextum facere, vt de visione ista sensibili intelligatur: nam visionem distinguit a cognitione, quasi viderint, & non nouerint: fides autem, & intuitiua visio, ad cognitionem potius spectant. Erit igitur hic sensus: Existimabat Philippus Patrem esse alterius substantiæ a Christo, idcirco eum videre cupiebat: respondet Christus, non me nouisti: si enim nouisses me, sciuissem me esse filium Dei eiusdem substantiæ cum Patre: & si hoc nouisses intellexisses eum qui videt me, videre etiam Patrem: & sicut mea diuinitas per hanc carnem assumptam videtur, ita etiam videtur diuinitas Patris, quæ eadē est. Et non quesuisses videre Patrem, quasi a me separatim: nam sicut me vides, ita & Patrē iam vides. De hac re superius plura diximus, & hunc existimo sensum esse legitimum.

De qua vi-
sione Intel-
ligenda sit
Christi sen-
tentia.

A N N O T A T I O X I.

Cōtra Pra-
xeram con-
fundentem
personas
Patris, &
Filij.

PRaxeras hæreticus, vt refert Tertullianus libro aduersus eundem, negans Trinitatis mysterium, & eandem esse Patris, & Filij personā affirmans, hoc abutebatur loco: si enim, inquit, qui videt filiū, videt Patrem, ergo eadem est vtriusque persona. Contra quam hæresim eisdem verbis insurgunt Hilar. lib. 7. Trini. & Basil. hom. 27. contra Sabellianos, & lib. de Spiritu sancto cap. 28. Chrysof. & Cyril. in commentario, affirmantes hisce verbis personas non confundi, sed potius aperte distingui. Nisi enim duæ essent personæ, non esset dictum, si cognouissetis me, cognouissetis & Patrem, & qui videt me, videt, & Patrem. Sententia igitur intelligenda est propter vnitatem naturæ, & essentia Patris & Filij: vt qui vnius diuinitatem videt, & eo modo, quo videt: videat etiam Patris diuinitatem. Et sic Basil. Chryf. & Cyril. ad vnitatem naturæ, & diuinitatis hoc referunt. Similiter, & Athana. in orat. contra Arrianos: Quod ex Deo Deus est Verbum. Vnde non probatur illorum sententia, inter quos vide-

tur Hilar. lib. 7. de Trini. qui ad similitudinem referunt, vt qui vnum videt simile, alterū consimile in eo videat: non enim ad similitudinē solam, sed ad naturæ identitatem hoc refertur, vt allegati Doctores asserunt, & verba ipsa cōfirmant, quæ propter solā similitudinē vera esse nequeunt, nisi valde improprie, & violenter.

Aduertendum tamen est, per humanitatem assumptam, Patrem & Filium videri ratione Deitatis, quæ vna est vtriusque: filius tamen videbatur ratione etiam personæ, non Patris. Nam persona filij vnita erat naturæ humanæ, non autem persona Patris. At Christus nō dicit: Qui videt me non videt Patrem: si enim sic loqueretur, occasio daretur errandi, vt existimaretur alterius esse naturæ a Patre: sed consideras vnam diuinitatem vtriusque, quæ erat in natura humana, & per quā mira faciebat opera, dixit: *Qui videt me, videt & Patrē*: hoc etiam verbo respondebat Philippi petitioni, & ignorantia eius medebatur, qui videre cupiebat Patrem, quasi iam vidisset filiū, & Pater alterius esset naturæ. Propterea

Pater, & Fi-
lius videri
dicuntur in
humanita-
te Christi,
sed diuinitate.

Propterea dicit: Si vidisti me, aut putas te iam vidisse filium, scito eadem ratione te vidisse Patrem, quia eadem

est vtriusque diuinitas. Hunc existimo esse sensum horum verborum, & huius contextus.

Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre, & Pater in me est?

C O M M E N T A R I V S.

Ostenfa veritate, dictum Philippi carpit, quasi ex imperfecta fide procedens. Si igitur, inquit, qui videt me, videt & Patrem, cur ergo petis, vt ostendam tibi Patrem, quasi a me separatim, cum ego in Patre, & Pater in me sit, vnaque sit vtriusque diuinitas? Suauiter reprehensione vitur, dum interrogat, non credis? quasi diceret, caue, ne ita dicas, attende, quid petis: nam id dicere & petere, est non credere me esse vnum Deum cum Patre. Obijciat aliquis; Philippum quasiuise videre aperte, & distincte Patrem. Respondeo, si hoc quærebat, petere debuerat filium etiam sibi ostendi: nam nec filium viderat. At ipse existimabat filium ostensum esse sibi, & visum, Patrem autem, quem videre cupiebat, minime: propterea reprehenditur. Nam sicut viderat filium, viderat etiam Patrem, quantum ad naturam, & diuinitatem, quæ vna est: viderat autem per humanitatem, vt expositum est.

A N N O T A T I O X I I.

Euthymij
expositio
resoluitur.

EVthymius præter communem expositionem, totius huius responsionis alteram adfert interpretationē: legit enim illa verba: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me*, non interrogatiue: existimabat enim Philippus se nosse filiū quod Dominus negat, dicens tanto tempore, quo mecum es conuersatus, non me nouisti. Qui enim videt me, & meam cognoscit naturam, simul videt Patrem: at

tu sicut non me vidisti, ita nec Patrē: quomodo ergo dicis, ostendē Patrem quasi me noneris, nōne credis me esse in Patre, & Patrē in me? Nō igitur meā vidisti substantiā, sicut nec Patris. Subtilis magis expositio est hæc quæ vera, multasque patitur difficultates: immo violentiam quandā infert verbis. At quia ipse Euthymius non multum probat, nec nos etiam probemus, nec in ea impugnanda immoremur.

Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor.

C O M M E N T A R I V S.

Verba filij
etiam erant
Patris, sed
diuinitate.

AB effectu probat se esse in Patre, & Patrem in se, nempe ex verbis, & doctrina sua: quæ satis indicabat eum non esse hominem merum, sed Deum, vnius cum Patre substantiæ, & hoc est, quod dicit, *Verba, quæ loquor, a me ipso non loquor*. id est ostendunt, non me esse hominem merum, sed Dei filium a Patre procedentem, & diuinitatem eius habentem. Verba autem Christi id significabant, non solum quia Christus suis verbis, id exprimebat, & affirmabat, sed quia doctrinae qualitas, & verbi efficacia hominis mei non erant, vel inimicis fatentibus: Numquam sic locutus est homo. Non solum ergo verba significabant illum a Deo loqui quasi Prophetam, & Sanctum; sed etiam quasi Dei filium in quo diuinitas exitebat. Attende, verba illa, quæ per humanitatem proferebantur, fuisse Patris, & Filij quantum ad verborum substantiam. Nam effecta

effecta erant a diuinitate, quæ vna est Patris, & filij, nihilq. efficiebat filius, quod non faceret pater: tamen quantum ad significationem filio tribuebantur, quia persona filij erat vnita humanitati illi, non autem persona Patris, & hac ratione Christus dicebat, se esse filium Dei, non autem dicebat, se esse Patrem, quamuis verbum hoc factum esset a filio, & patre: quia a filio procedebat per humanitatem, tamquam instrumentum suæ personæ coniunctum, & a Patre per eandem humanitatem, sed tamquam per instrumentum separatum respectu personæ. De qua re plura diximus superius cap. 5.

Pater autem in me manens, ipse facit opera.

Fortius argumentum ex operibus colligit, quam ex verbis: si enim sola verba essent, dicerent increduli, nescimus an verba ista sint Patris, at de operibus, nisi per impiam blasphemiam, & deploratam malitiam, id dicere non poterant. Suscitare enim mortuos, illuminare cæcos, & alia huiusmodi, aperte opera Patris erant. Ex operibus igitur confirmat Patrem in se manere: id est, eandem cum Patre habere diuinitatem, qua eadem facit cum illo. Sensus igitur totus hic est, Pater in me est, & ego in Patre sum, quia vna est vtriusque diuinitas: quod ex eo colligere potestis, quia verba, quæ ego loquor, diuina sunt nec hominis meri, sed Deo propria. est ergo in me diuinitas patris. At si non hoc vobis satis est, opera considerate, quæ solius esse Dei negare nemo potest, & ex hoc colligatis, me esse in patre, & patrem in me; id est, me eandem cum Patre habere diuinitatem: inde enim procedit, si ego loquor, ipsum etiã mecum loqui: & si operor ipsum etiã operari. Attende particulam *Autem*, Græcæ δὲ, potius verti sed, vt dicamus, *Sed pater in me manens*. Vnum percontabitur aliquis, quod etiã proposuit Chryf. hom. 73. cur non dixit, Verba, quæ loquor, a me ipso non loquor, Pater autem in me manens ipse loquitur: sed dixit: Pater in me manens, ipse facit opera. Respondeo esse Hebraismum, & breuitatis causa sic dictum loco huius sententiæ: Verba, quæ ego loquor a me ipso non loquor, & opera, quæ operor, a me ipso non operor: sed Pater in me manens ipse loquitur, & ipse mecum operatur; vt communia sint vtrique verba, & opera, sicut etiam natura.

Quare non dixit, pater loquitur verba, sicut dixit facit opera quæ ego facio.

Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

Concludit, quod probare intendebat, & est sensus. Si non creditis me in Patre, & Patrem in me esse, id est, si propter verba sola mea, & mihi simpliciter affirmanti fidem non habetis saltem propter opera ipsa, quæ Patris sunt credite: hoc enim argumentum fortius est, nisi enim Pater in me maneret, opera talia non facerem. Hinc confirmata manet illa sententia, qui videt me, videt Patrem: huius enim occasione reliqua dicta sunt.

A N N O T A T I O XIII.

Diuerse lectiones.

In Græco exemplari legimus. *Credite Amicus. Credite mihi: & rursus legit. Pater in me manens, ipse facit opera sua.* Aug. autem tract. 71. legit sicut nostra communis habet editio. Hæc varietas nullam in sensu adfert diuersitatem, idcirco non est, cur lectio nostra relinquatur.

Amen

Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet.

C O M M E N T A R I V S.

Connexio sententiæ huius cum præcedenti talis est. Exhortatus erat discipulos, vt crederent eum esse in Patre, & Patrem in se, ex operibusq. ipsis facile illos posse cognoscere Patrem esse in se: adhuc eandem fidem præter opera, nouum inducit argumentum, ac si diceret: Si opera, quæ ego facio, non vobis suadent, me esse in Patre, & Patrem in me: suadent saltem opera, quæ facturi sunt credentes in me, & me esse in Patre, & Patrem in me: nam hi facient opera, quæ ego facio, nempe opera patris, & diuinitatis. Vis, & efficacia huius argumenti in hoc est posita, qui me esse in Patre, & Patrem in me, hoc est, me esse filium Dei, Patri consubstantialem credent, facient opera mira, quæ ego facio, propter fidem hanc. Igitur verum est me esse in Patre, & Patrem in me: nisi enim hoc verum esset, qui id credit, non efficeret opera talia per hanc fidem. Et re vera magnum, & validum argumentum ad veritatem Christi confirmandam fuerunt, & sunt opera, quæ virtute talis fidei fiunt, & effecta sunt. Auget argumentum: non enim, inquit, hæc facient, quæ ego facio tantum, sed adhuc maiora his, quæ ego feci. Non significant hæc verba, omnia miracula per credentes facta fuisse maiora his omnibus, quæ fecit Christus, sed multa fecisse maiora multis, quæ per Christum effecta sunt. Maius enim fuit Petri vmbra sanatos esse infirmos, quã tactu simbriæ Christi, vt dicit Aug. tract. 72. nec est generalis hæc promissio, quasi omnes credentes id facturi sint: hæc enim verba ad confirmandam sententiam illam pronunciata sunt, nempe, Christum esse in Patre, & Patrem in eo, ad quod sufficit, si virtute huius veritatis, & fidei fiant, & facta sint opera diuina; non tamen necessarium est semper fieri, & a quocumque, quod ipse Dominus paulo inferius exponit.

Vis rationis declaratur, & expenditur.

A N N O T A T I O XIII.

Quid per maiora illa opera intelligentes.

Inquirunt Doctores, qua ratione dictum sit, maiora esse facturos credentes in eum Origen. hom. 7. in Num. sic explicat, Vere, inquit, maius mihi videtur, quod homo in carne positus fragilis, & caducis, fide tantum Christi, & verbo eius armatus superaret Gigantes, & dæmonum legiones, quamuis ipse sit, qui vincit in nobis, plus tamen est, quod per nos vincit, quamquod per se vincit. hæc Orig. Opera igitur hæc maiora interpretatur spiritualia opera, quæ iusti faciunt, reportantes victoriam contra mundum, dæmones & carnem propriam, maiusq. esse virtutis, & potentie argumentum, per fragiles homines hanc victoriam Christum operari, quam per se ipsum. Idem Origenes hom. 6. in Isa. aliter exponit, vt hæc opera maiora sint, conuersio tanta, quanta facta est per credentes, & per discipulos. His, inquit, quæ ego feci corporaliter, vos maiora facietis: ego feci resurgere ex mor-

tuis corporaliter, vos resurgere facietis ex mortuis spiritualiter: ego cæcis sensibile hoc lumen infudi, vos spiritualem lucem non videntibus dabit. hæc Orig. huic consentit Aug. tract. 72. in hunc sensum hoc exponens verbum. Maiora, inquit, fecerunt discipuli, quia multo plures conuerterunt, quàm Domino ipso prædicante conuersi sunt: quod non solum in gentibus factum est, sed in ipsis Iudæis. Chryf. hom. 12. in Acta Apost. loquens de Petro, ad cuius vmbra ponebant infirmos, & sanabantur, inquit, hoc in Christo non est factum, proinde videre licet, re ipsa impletum esse, quod dixerat: qui in me credit, opera, quæ ego facio, & ille faciet, & maiora horum faciet. hæc Chryf. & hoc idem probat Aug. tract. 72. vt non solum verum habeat sententia Domini in miraculis exterioribus, sed etiam in conuersione populorum, quæ re vera vnum ex maximis miraculis est. & hæc fuit mul-

to maior, quam quæ per ipsummet Dominum facta est: eius enim diuinitas valde confirmatur, qui per alios tanta operaturus est, & cuius fides adeo efficax est, ut mundum totum ad se conuertat.

Quia ego ad Patrem vado, & quodcumque petieritis Patrem in nomine meo hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio.

C O M M E N T A R I V S.

Causa reddit ob qua maiora facta sunt Apostoli quam ipse fecit.

Causam adfert, cur credentes in eum faciant opera, quæ ipse fecit, & maiora. Illud autem primum verbum, *Quia vado*, causa est, cur credentes faciant. quasi diceret: iam ego in hoc seculo visibiliter non ero, nec amplius cum hominibus, ut hactenus conuersabor, idcirco hoc munus meæ manifestationis credentibus in me relinquo, & ipsi faciant, & prosequantur facere opera mea. Ita Chryso. hom. 73. exponit. Secundum verbum, *ad patrem*, causam reddit, cur maiora faciant, *quia*, inquit, *ego*, iam, *ad patrem vado*. tempus humilitatis meæ, & abiectiois completum est, gloriam meam recipiam, non est cur iam vultum abscondam in paupertate, & humilitate, sicut feci, quia passurus, & pro hominibus moriturus veni. Ideo opera feci mira, quibus in me homines credere potuissent, si voluissent: at non ea omnia feci, quæ si fecissem, ad me omnes traaxissem: non enim locum darem morti meæ, & redemptioni. At nunc ad Patrem gloriosus vado: nomen meum manifestandum est gentibus, & populis; idcirco maiora, & quæ ego non feci, faciant discipuli, & fideles mei. Ita exponit Cyril. lib. 9. cap. 41. Tertium Verbum, *& quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam*, utramque complet rationem. Vado quidem, & ad Patrem vado, non ut occisus sim, non ut ab opere vacem, sed facturus quodcumque petieritis in nomine meo; id est ad nominis mei inuocationem faciam omnia, per quæ Pater glorificandus est in filio, id est, quibus manifestabitur diuinitas mea, secundum quam Pater est in me, glorificatur enim Pater in filio, dum filius consubstantialis ostenditur ipsi Patri per illa opera, quæ facit filius, qui Christus est. Hæc igitur est causa, cur facietis opera, & maiora, quia ego vado, & ad Patrem, & sic vado, ut faciam quidquid petieritis in nomine meo: quidquid, inquam, per quod mea diuinitas, quam habeo cum Patre communem, manifestanda est. Hæc verba omnia sunt coniuncta, nec diuidenda: aliqui enim diuidunt, *quia vado ad patrem*, ibiq. punctum adnotant: alij terminum faciunt, ibi, *hoc faciam*: at verus sensus est, ut continuata sit sententia, *hoc faciam, ut glorificetur pater in Filio*. quasi dicat: iam non est, cur meam occultem gloriam, ut prius, immo faciam per vos omnia, quæ ad mei manifestationem necessaria fuerint, idq. ad vestram petitionem, quam facietis in nominis mei inuocatione, & in virtute fidei declarandæ. Attende, *hoc faciam*, se enim Deum ostendit, qui hæc operatur, nec esse discipulos, qui propria virtute efficiunt, sed Christum in ipsis. Maiora ergo facient, at non erunt maiores, eadem facient, sed non erunt æquales, quia Christus est, qui per eos facit. Attende rursus, *ut glorificetur pater in filio*, non semper miracula fiunt, nisi quando ad fidei manifestationem, & gloriam Dei id opus est. In Græco non est *patrem*, sed quidquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: & ita legit Euthymius: at nostra lectio vera est, & ita Chryso. hom. 72. & Cyril. lib. 9. cap. 41. legunt: sed siue legas, siue non, sensus idem est.

Verba hæc quomodo legenda sunt

Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

Postquam ad fidem exhortatus est discipulos, optimo ordine alia adhibet documenta. Post primum ergo, quod ad fidei instructionem, & confirmationem

tionem pertinet, adhibet secundum de inuocatione, & petitione, quæ fidem sequitur. Dixerat credite, in me, & me esse in Patre, ac Patrem in me, hoc est, diuinitatem meam: at quia ego discessurus sum, vosq. manebitis in hoc seculo, ne putetis destitutos vos esse in his omnibus, quibus opus vobis fuerit: Petite, inquit, a me, & quidquid petieritis in nomine meo, faciam non minus quam præfens. Post fidem recte ponitur inuocatio: nisi enim fides præcedat, inuocatio esse non potest, Rom. 10. Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt? Rursus ante cetera omnia merito inuocatio, & petitio statuitur: ad ea enim omnia assequenda auxilium diuinum necessarium est, idcirco ab eo petere oportet. Percontaberis, cum iam dictum sit, quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, quare hoc iterum repetitur? Respondeo ad distinctam sententiam hoc pertinere: priora enim illa verba posita sunt, ut ostenderet credentes facturos opera mira, quæ fecit Christus, & maiora. & ratio adiuncta est; quia ad Patrem vadit, facturus ea, quæ petierint credentes, ut pater in filio glorificetur, id est ad fidei veræ ostensionem. Idcirco ad documentum fidei, nempe ut credant in eum illa pertinent. At verba ista aliam habent sententiam, & documentum generale omnibus credentibus, & non de miraculis, sed de his quæ vnicuique ad propriam salutem spiritualem necessaria sunt, procedunt: loco enim præsentia suæ relinquit, & dat petitionem in nomine suo. Et hic est verus sensus, & connexio. Dicitur autem *petieritis me in nomine meo*, petere Christum, est orationem, & petitionem dirigere ad Christum: petere autem ipsum in nomine eius est, ea quæ rogamus ipsiusmet merito, & virtute, ac fide petere; ut ipse sit, quem petimus, & ipsemet sit, cuius merito impetrare speremus, quod petimus, quod sine fide in ipsum esse non potest. de hac tamen re paulo inferius plura dicenda sunt.

Quorsum Christus re petir se facturū quod petierint in nomine suo.

A N N O T A T I O XV.

Diuersa lectiones non variant sensum.

Chryso. hom. 73. rotam hanc relinquit sententiam, siue quia arbitratus est non pertinere ad textum, siue quia satis exposuisse sibi visus est, propter verba præcedentia similia. prætermisit etiam eandem Nonnus, tamen re vera ad textum veritatem pertinet, & exemplaria Græca, & Latina habent, & Cyril. lib. 9. cap. 42. ita legit, & exponit. Nec est eadem sententia ut aliqui existimant, ad maiorem confirmationem repetita, sed nouum sensum habens, ut diximus in commentario. In Græco exemplari non habetur illud *me*: sed dicitur: *Si quid petieritis in nomine meo*, Et ita Cyril. & Euthym. legunt. At non mutatur sensus, si legamus *me*, ut nostra habet editio communis, quam secuti sumus in commentario. Aliqui recentiorum omni

no legendū censent, ut cum superius dictū sit: *Quidquid petieritis Patrem*: dicat nunc *Petieritis me*, ostendatq. se æqualem cum Patre. At id non est ea de causa necessarium, cum verbum, *faciam*, diuinitatē atē eius probet, quippe qui exaudiat, & faciat ea omnia, quæ petuntur, & Cyril. lib. 9. c. 42. eo verbo diuinitatem significari asserit. In Græcis autem, uti diximus, exemplaribus, in priori sententia non habetur, *Patrem*, sed re uera legendum est, uti Chryso. & Cyril. etiam legunt. Potius non esset legendum in his verbis illud *me*, ut ad Patrem etiam referatur petitio, ut vnus Deus cum Patre intelligatur. Pater quidem in eo, quod ipsum petimus, ipse vero, dum, quæ petuntur, facit: & hac ratione Pater, & Filius vnus significantur Deus.

Si diligitis me, mandata mea seruate.

C O M M E N T A R I V S.

Tertium adhibet documentum, quo in suo discessu discipulos instruit. Post fidem, post petitionem, *Mandata*, inquit, *mea seruate, si me diligitis*. ac si dice-

diceret; aliter in mea dilectione non manebitis, si ergo me diligere cupitis, seruate omnia, quæ vobis mandavi, sine quorum obseruatione nemo me diligit. Recte aduertit Cyril. lib. 9. cap. 43. mandata sua dicere, vt se in hoc Deum significet. Cum enim prius Patris mandata pronunciaffet Ioan. 12. nunc sua affirmat. Aduertit iterum cum petitione coniungi mandatorum obseruantiam: ille enim petit, & impetrat, qui eius, a quo petit mandatum & voluntatem facere studet: multi enim non exaudiuntur, quia male petunt, vt dicitur Iacobi. 1. male autem petit, qui mandata nolens custodire petit. Euthy. exponit: Si diligitis me, mandata mea seruate, quia signum dilectionis est impletio mandatorum. At hæc verba non tantum signum exprimunt, sed necessariam conditionem: qui enim non seruat mandata Christi, non habet dilectionem, quod postea aperius dicitur. Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui me diligit.

Quorum cum petitione iungat mandatorum obseruationem.

Et ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis.

Videtur sententia hæc superiori connexa: mandata mea seruate, & ego rogabo Patrem, vt det vobis alium Paracletum præter me: seruantibus enim mandata promittit hunc paracletum qui non nisi diligentibus datur, Ita August. tract. 74. intelligit esse connexas, docens mandata non posse seruari, nisi in Spiritu sancto. At hæc promissio fit de plenitudine Spiritus sancti, quam in plenitudine præcedit mandatorum obseruatio. Sunt etiam verba, & argumentum consolandi eos, & confirmandi; vt Christo discedente perseuerent in fide, & dilectione, & obseruantia mandatorum eius. Paracletus hic Spiritus Sanctus est, quem dedit Pater post ascensionem Christi in cælum, loquitur autem Christus, vt homo, Rogabo patrem, vt det, cum re vera ipse vnacum patre dederit: At vt ostenderet suis meritis, quæ habuit, vt homo, & sua intercessione, qua etiam intercedit vt homo, factum esse, vt Spiritus sanctus mitteretur: idcirco dicit, *Ego rogabo patrem*. Rursus vt induceret eos, ad magno, & læto animo ferendum hunc discessum. quasi diceret, non sit vobis molestus discessus meus: ego enim apud Patrem existens rogaturus sum, vt det paracletum alium vobis, eumque meis precibus dabit. Alium dicit paracletum, vt Cyril. libro 9. cap. 44. & Chryso. hom. 74. vt personalis distinctio inter filium, & Spiritum Sanctum significetur. Est enim filius paracletus, est Spiritus Sanctus Paracletus: sed alius, quia distincta persona, vt in hoc, quod vterque paracletus est, consubstantialitas, in eo, quod alius, distinctio personalis insinuentur. Si paracletus promittitur, non est, quod tristitia sit de discessu: paracletus enim consolationem promittit, quoniam idem significat, ac consolator. Rursus si paracletus dabitur, recedat timor: est enim paracletus etiam exhortator, & incitator, quod ad fortitudinem maxime spectat. Cetera in annotatione require.

Hac promissione consolatur eos i discipulo suo.

A N N O T A T I O X V I.

Quare non dixerit ego mittam, sed rogabo Patrem, & det.

Chryso. hom. 74. percõtat, cur dicitur: *Ego rogabo Patrem*, & nõ potius *Ego mittam* alium Paracletum. Respondet id esse factum, vt rem ipsam credibiliorẽ faceret, quasi arduum esset credere dicenti, *Ego mittam* eum. Ego tamen, non video hanc credendi difficultatẽ, cum paulo inferius manifeste dicat, quẽ ego mittam a Patre. Grego. Naz. orat. 5. theolog. respondet id esse dictum, ne Dei aduersarius Spiritus hic esse videretur, neue alterius, alicuius potestatis nomine verba facturus putaretur. Sed nec hoc plene satisfacit, quia vtrumque incõueniens remoueretur, si diceret: *Ego mittam* eum, missus enim a Christo nec Deo aduersarius, nec alterius alicuius nomine verba facturus existimari poterat. Propterea, quæ in commentario dicta sunt, probabiliora videntur. In quorum declarationem aduertendũ maxime

maxime est, inter missionem filij, per quã carnem sumpsit, & homo factus est, & missionem Spiritus sancti, per quam in credentes per dona, & virtutes descendit, esse differentiam notandam in eo, quod illam nullũ hominum meritũ præcessit. Nemo enim meruit, nec mereri potuit filium Dei hominem fieri, quoniã omnes homines erant peccatores, filij iræ & mortis: quicumque autem gratiam aliquam obtinuit, eã propter hanc filij incarnationem aut futuram aut factã obtinuit. Meritum ergo nullum sic præcessit, vt a Deo obtinuerit filium eius hominem fieri, sed hoc ex solo gratuito amore processit. Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. At Spiritus sancti missionem meritum præcessit: Christus enim gratis, & ex amore homo factus, meruit & obtinuit sua iustitia, & merito, vt Spiritus Sanctus mitteretur, non solum in discipulos per dona & virtutes, sed in quoscumque alios, etiã ante & post aduentum eius in carne. Incarnationem quidẽ non præcessit aliquis homo & Deus, qui eã mereretur: at missionem Spiritus sancti præcessit filius Dei, & homo, cuius iustitia & merito factum est, vt Spiritus sanctus mitteretur in omnes a mudi principio, in quos quouis modo missus est, & posthac mitteretur. Volens ergo nunc Christus hoc significare dicit: *Ego rogabo Patrem*, ac si diceret: quamuis ego vt Deus vna cum Patre dabo, & mittam Paracletum alium, tamẽ, vt homo rogabo, quia meæ preces & mea iustitia tanta est apud Patrem, vt merear exaudiri, & obtineam aduentum, & missionem Spiritus sancti pro vobis omnibus.

Ex differentia intermissionem filij, & Spiritus sancti factus sit polita dubitationi.

2. Cor. 5. Pro Christo legatione fugimur, tamquam Deo exhortante per nos. Cum igitur hæc duæ significationes sint toti Trinitati cõmunes, fit vt nomen Paracleti sit etiam cõmune toti Trinitati, vt docet Basil. lib. de Spiritu sancto. cap. 19. & Hiero. Epist. ad Hedibi. quæst. 9. quamuis de sola priori significatione nempe consolandi meminerit: eadẽ tamen ratio est de posteriori. Quod autẽ commune est attribuitur tertie personæ, vt nomen Paracleti nomẽ sit Spiritus sancti vt docet Athana. lib. de cõmuni scientia Patris, & filij, & Spiritus sancti. Sic etiam nomen Spiritus tribuitur Spiritui sancto, quod quidẽ etiam est toti Trinitati cõmune. Hoc igitur in loco paracletus nomen est tertie personæ, quæ dicta sic est a cõsolando, & ab exhortando seu excitando, quia in aduersis & tristibus, quæstia multa & ardua passuri erant Apostoli, & fideles Christi, consolatur, & lætificat, corda, excitatq. & incitat ac exhortatur ad tolerantiam ceterarumq. opera virtutum.

Paracletus est etiam nomẽ filij quatenus aduocatum sicut defensorẽ significat.

Præter hæc autẽ duas est alia huius verbi significatio. Significat enim idẽ quod Latine dicimus patrocinari, & causã alterius defendere ac tueri, inde nomen est Paracleti, id est aduocati. Sic Christo conuenit, de quo dictum est: 1. Ioan. 2. Aduocatum habemus apud Patrem Christum Iesum: vbi Græce Paracleti nomen legimus, in qua quidẽ significatione propriũ est nomẽ Christi Dei & hominis, non toti Trinitati cõmune: nõ enim proprie Deus aduocatus dicitur, cum causam nostrã non defendat apud aliquem aliũ, vt solent aduocati facere, sed ipse est supremus iudex & Dominus. Christus vero vt homo, est vere aduocatus apud Patrem, causam nostram defendens, illiq. patrocinans. Est ergo Christus vt Deus Paracletus, id est, consolans, & exhortans simul cum Patre, & Spiritu sancto, & vt homo etiam hæc duo habet. Sed vltra ea singulare illi est, vt homini, quod sit Paracletus, id est, aduocatus noster, sicut & quod sit mediator. Hoc igitur in loco nomen Paracleti est attributum Spiritui sancto in duabus prioribus significationibus.

A N N O T A T I O X V I I.

In eisdem verbis alterum etiam adnotandum occurrit, circa nomen Paracleti. est enim nomen Græcum a verbo, παρκλησις quod tria significat. Primo quidẽ idem quod Latine consolari. Sic habetur. 2. Cor. 1. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Secundo idem quod hortari, seu exhortari, ad Tit. 2. Iuuenes exhortare, vt sobrii sint. Hæc duæ significationes communes sunt toti Trinitati. Deus enim consolatur nos, vt ex loco proxime citato. 2. Cor. 1. constat. hortatur etiam nos, & excitat, ac incitat ad bene agendum. 2. Thessal. 2. Deus & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam in gratia, exhortetur, & cõfirmet corda vestra in omni opere, & sermone bono.

Paracletus vt consolator, & exhortator significat, nomen est Spiritus sancti.

Cur in veteri lege Spiritus sanctus non dicitur esse paracletus.

huius Athanasius non exprésit : existi-
mo autem duas posse assignari, quarum
prior est, quia vetus illa lex per Moysen a
Deo data sine sanguine, sine persecutione,
sine contradictione introducta & recepta
est a Iudæis. Neque enim Moyses occisus
est propter legis promulgationem, nec Iu-
dæi propter acceptationem : at Christi fi-
des & Euangelium multo aliter inductum
est. quando quidem propter ipsum, pri-
mus omnium Christus est occisus : præter
ipsum etiam Apostoli, Discipuli, & verbi
Prædicatores, & fideles, persecutiones, tri-
bulationes, & mortes crudelissimas passi
sunt : nec sine copiosissimo sanguine semi-
natum est verbum Euangelicum. Spiritus
ergo in Euangelio promissus, & Apostolis
datus, dictus est consolator, & Paracletus,
vt significarentur tribulationes, & perse-
cutiones hæ, propter quas aduenit Spiritus
hic ad confirmanda, & lætificanda corda
discipulorum & credentium. Vbi enim
cōsolatio est tristitia, & aduersa significatur.
Posterior causa huius est. In statu legis
(si lex ipsa in se consideretur, eo remoto,

Ex lege nõ
erat olim re-
missio pec-
catorum.

quod ex fide venturi dabatur, quod non
ad legem, sed ad Euangelicam gratiam
anticipatam pertinebat) non erat remis-
sio peccatorum, quia lex neminem potuit
iustum efficere : non erat ianua cęli aper-
ta, etiam ijs, qui ex fide præcedente iusti-
ficabantur : neque erat status filiorum, sed
seruorum : non erat gratia etiam fidei ex-
tensa per orbem, sed paucis hominibus
communicata : nec adhuc donorum, vir-
tutum, & gratiarum Dei abundantia facta,
quæ omnia Christus suo attulit ad-
uentu. Propterea Spiritus sanctus merito
paracleti nomen in Euangelio obtinuit,
quia iam facta est remissio peccatorum :
iam in statum filiorum credentes sunt pro-
uecti : iam cęli ianua aperta : iam per or-
bem lumen fidei effulsit : iam copia abun-
dantissima donorum Dei facta. Huius fu-
turæ consolationis meminit Isa. 40. Con-
solamini consolamini popule meus dicit
Dominus, loquimini ad cor Hierusalē, &
aduocate eā, cōpleta est malitia eius, dimis-
sa est iniquitas illi, suscepit de manu Do-
mini duplicia. Hæc de nomine Paracleti.

Vt maneat vobiscum in æternum.

C O M M E N T A R I V S.

Magna profecto est promissio, habere Spiritum sanctum secum in æternū,
vt nec post mortem, nec in vita vñquam separetur: quod & impletum est
in Apostolis, qui a gratia illa, quam adueniente Spiritu sancto acceperunt, num-
quam exciderunt, nec in æternum excident. Hoc dicitur propter corporalem
absentiam Christi, ac si diceret: non discedet ille a vobis vñquam, sicut ego
discedo, nec vñquam de eius separatione dolebitis.

Spiritus veritatis.

Qvi Paracletus dictus est, Spiritus veritatis appellatur, vt per id Christus di-
scipulis significet, ab illo non solum consolationem eos accepturos, sed
etiam perfectam veritatem docendos. Dicitur enim Spiritus veritatis ab effectu,
quia Doctor est & Magister veritatis, eamq. hominum cordibus infundit. Est
autem, quantum ad præsens attinet, triplex veritas. Prima res ipsa per vñbras
& per figuras significata, sic Ecclesia canit: Vñbram fugat veritas. Altera pro-
missionum complementum, sic Psal. 88. Neque nocebo in veritate mea. Tertia
diuinorum cognitio ad salutem necessaria, sic Ioan. 19. Veni vt testimoniū per-
hibeam veritati, quam expressit Dominus Ioan. 17. dicens. Hæc est vita æterna,
vt cognoscant te Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Has tres ver-
itates Euangeliū continet, ideo frequenter nomine veritatis appellatur. Eph. 1.
Cum suscepissetis verbum veritatis. Gal. 5. Quis vos impediuit obedire veritati?
sunt huiusmodi sexcenta loca. Euangelium enim, quæ sub vñbris & figuris la-
tebant, explicat: quæ promissa erant, exhibet: atque absolutam cognitionem di-
uinorum ad salutem necessariam præstat. Merito ergo Spiritus sanctus Magister,
& Do-

Veritas tri-
plex.

& Doctor Euangelij, Spiritus veritatis appellatur, qui ad hæc veritatem promit-
titur exhibendam. Hinc est, quod Paulus. 1. Timo. 2. se Doctorem in fide & ve-
ritate nominat. Non enim fidei cuiuscumque, sed Euangelicæ Doctor erat, quæ
vñbras illustrat, & promissiones implet. Et 2. Thessalo. 2. de vocatis ad Euan-
gelium dicit: quod elegerit vos Deus primitias in salutem in fide & veritate.

A N N O T A T I O XVIII.

Cur Spiritus
veritatis
dicatur,
sex ratio-
nes addu-
cuntur.

Varie Doctores exponunt, cur verita-
tis Spiritus sit dictus: qui si diligen-
ter legantur, non eadem sentiunt etiam ijs,
qui eadem scribere videntur. Nam mul-
ti affirmant Spiritum veritatis dictum, quia
est Spiritus filij: at non omnes eandem
causam tradunt. Primo loco. Cyril. lib. 9.
cap. 44. & lib. 10. cap. 33. Spiritum verita-
tis dici asserit, quia est Spiritus filij, nem-
pe procedens per filium, & in ipso ma-
nens: nam filius Veritas dicitur: *Ego sum
via, veritas, & vita.* Secundo loco Iustin.
in expositione fidei, Spiritum veritatis ex-
ponit dictum, quia est Spiritus filij, tamen
dici spiritum filij interpretatur, propter cō-
nexionem in essentia, quia est vna vtrius-
que substantia, & essentia. Tertio loco
Basil. lib. 2. con. Euno. in fine exponit Spi-
ritum veritatis, id est, Filij, idem sentiens
cum Cyrillo, propter processionem, tamē
lib. de Spiritu sancto cap. 18. aliter decla-
rat: nempe, quia Christum manifestauit,

A iuxta illud: Ille me clarificabit. Quarto
loco Chryf. ho. 74. Spiritum veritatis di-
ctum exponit, ad distinguendum nouum
testamentum a veteri, & Euangelium a
lege. Nam in veteri figuræ erant, in Euan-
gelio veritas ipsa: idcirco promittitur Spi-
ritus veritatis. Ante Chrysof. hoc idem
dixit Orige. lib. 2. con. Celsum. a doctri-
na igitur tradenda, dicitur Spiritus veri-
tatis. Quinto loco idem Chrysof. hom. 76.
in Ioan. Spiritum veritatis dictum expo-
nit, quia dignus est fide: nimirum quia ve-
ra docet. Sexto loco Euthymius exponit
dictum Spiritum veritatis, id est verum,
& præcipuum, vt distinguatur ab alijs,
qui idem nomen commune habent: cum
& Angelus, & anima, & ventus, &
pleraq. alia Spiritus dicantur. Mihi
ea, quæ in commentario dixi, accom-
modatiora videntur, cui expositioni mul-
tum accedit ea, quæ quarto loco recen-
sita est.

Quem mundus non potest accipere: quia non videt, eum, nec scit eum.

C O M M E N T A R I V S.

NE commune hoc bonum, ideoque minoris æstimarent, addit, non omni-
bus communis erit Spiritus hic: mundus enim non potest accipere eum.
Mundum vocat malos, & vitijs deditos, ac incredulos. Hi dum tales sunt, Spi-
ritum hunc non accipiunt. Cuius & rationem adiungit: *quia non videt eum,* &
quia non scit, seu non cognoscit eum: si videret, aut sciret, modo aliquo accipe-
ret: at non videt, nec scit, idcirco nullo modo capere potest. Non videt mundus
Spiritum, quia non assumpsit carnem, in qua videretur sicut filius, qui carne
sumpta visibilis factus est: non ergo mundus videt. Quod etiam bonis est com-
mune, quia nec ipsi sic vident propterea additur secundum, nec scit seu cogno-
scit, nempe mente, & affectu, quibus quod non videtur, accipitur & capitur:
hoc enim bonis, & iustis proprium est. Cum ergo mundus, nec videat, nec sciat
Spiritum, eum capere non potest. Alia Christi ratio est: visus enim est a mundo
in carne, ideo mundus modo aliquo accepit eum: at non sciuit, quia nec credi-
dit, nec affectu recepit: accepit corpore, sed non mente: Spiritum sanctum au-
tem, nec corpore, nec mente. Recte autem Dominus dixit, mundum non posse
videre eum, ne carne sumpta putaretur Spiritus sanctus venturus.

Aliud est
non videre,
aliud non
scire spiri-
tum Dei.

ANNO-

Quid sit
non videre
& non sci-
re Paracle-
tum .

CHryso. hom. 74. verbum, *non videt A eum*, ad corporalem refert visionem: nec sciuit, seu agnouit, ad spiritualementis cognitionem: sicut nos in commentario exposuimus. Cyrillus auté lib. 9. cap. 44. & Basilius lib. de Spritu sancto. cap. 22. ad internam visionem totum refert, vt sit sensus, *non videt, nec scit*, quia non habet purum & mundum cor: mundi enim corde accipiunt Spiritum sanctum. Conueniunt omnes mundum appellari homines mundanos, vitijs deditos, & incredulos. Euthymius vtramque refert, & probat expositionem: at mihi

magis placet prior. nam distinguit visionem, a cognitione, & de discipulis loquens verbis sequentibus, non repetit visionem, sed solam cognitionem, indicans nec eos etiam sic visuros Spiritum sanctum: idcirco aptior est expositio, vt non videre commune etiam faciamus omnibus: nemo enim videt Spiritum, sicut visus est Christus: at noscunt boni. Nec cognitio hæc simplicem notitiam dicit: nam mali credentes per fidem cognoscunt: sed dicit notitiam cum affectu, qualis est viua fides: per talem enim capitur, seu accipitur Spiritus.

Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit & in vobis erit.

C O M M E N T A R I V S .

MVndo negatur visio, & cognitio: discipulis vero non visio, sed cognitio promittitur, qualis exposita est. *Vos*, inquit, *cognoscetis eum*, non quidem videbitis, sicut me, quia non veniet factus visibilis, tamen agnoscetis eum mente, & affectu: quia apud vos manebit: quia vobiscum interius conuersabitur perseveranter, docendo, instruendo, consolando, curam vestri gerendo. Nec solum apud vos manebit, sed erit in vobis, quia dona pretiosa sua vobis infundet. Duo hæc sunt, manere apud aliquem, & esse in eo. Christus quantum ad præsentiam corporalem manebat apud discipulos, tamen nõ erat in eis. Spiritus sanctus inuisibiliter, vtrumque habet, & manet apud iustos quadam spiritali conuersatione, & protectione: est etiam in ipsis per gratiam, & dona sua, quorum ratione iusti vnionem quandam habent cum Spiritu sancto. In Græco habetur in præsentia: *Vos cognoscetis, quia apud vos manet, & in vobis erit*. Euthy. ita legit, exponitq. locutionem esse in præsentia, quia citissime venturus est Spiritus sanctus: idcirco præsens pro futuro ponitur, sicut etiam dictum est, *Mundus non videt*, id est, non videbit, nec noscet. potest etiam dici, iam aliquo modo nosse, & manere ratione fidei, & gratiæ, in qua erant tunc discipuli: at postea multo perfectius nouerunt, & in eis mansit.

Non relinquam vos orphanos.

Brevi resur-
recturum
se promit-
tit .

NE audientes discipuli alium Paracletum a Patre eis esse dandum, arbitrantur se sine Christo mansuros, sicut pupillos sine patre, Spiritumq. sanctum tamquam tutorem eis futurum: remouet hanc suspensionem, seu opinionem dicens: *Non vos relinquam orphanos*. ac si dicat, Paracletus alius dabitur vobis, non tamquam tutor loco patris defuncti pupillis datus: nam & ego curam vestri agam, paternum officium non defero. Hoc verbo, suam resurrectionem celerem promittit, & tacite insinuat: ideo dicit, *Non relinquam vos orphanos*. nõ autem dicit, orphani non eritis: nam re vera futuri erant orphani Christo mortuo: quo enim tempore mortuus fuit, homo non erat, quamuis anima, & corpus diuinitati essent semper vnita. Idcirco ipsi illo mortis tempore, vt pupilli, & orphani fuerunt: tamen cito, & celeriter surrexit, propterea dicit: *Non relinquam vos orphanos*: id est, non permittam vos diu in statu orphanorum manere: me enim patrem

patrem vestrum post paululum temporis viuentem recipietis, & me vna cum Paracletio alio habebitis. Hic est sensus. Notant Chry. hom. 74. & Aug. tract. 74. his verbis Christum paternum significare affectum erga suos, quos paulo ante filiolos appellauerat.

Veniam ad vos.

NON est hæc sententia proximæ membrum, quasi rationem, & causam continet: nempe, Non relinquã vos orphanos, quia veniam ad vos. Si enim causa esset Ioannes diligentissimus, & obseruantissimus in his interferendis particulis, non prætermisisset dictionem causam indicantem: nempe, Veniam enim, aut, quia veniam. Præterea non esset adæquata causa: aduentus enim parentis, aut recessus non facit orphanos, aut pupillos filios, sed mors, aut vita: etiam si enim parens non veniat, si tamen viuat, orphanus non censetur filius. Hæc dixerim, quia multi hanc sententiam proximæ tamquam eius causam connectunt: at noua est sententia, & separata, quæ proximam auget. Non solum, inquit, non vos relinquã orphanos cito resurgens, celeriterq. ad vitam mihi tollendam rediens: sed etiam veniam ad vos, visitabo vos, vobiscum ero realiter, & visibiliter: quod impletum est, quando resurgens suis apparuit cum ipsisq. est collocutus, & eos consolatus erudiuit.

Sententiæ
hæc alia est
a præcedenti.

A N N O T A T I O X X .

De quo ad-
uentu loqua-
tur Christus.

HVnc aduentum varie Doctores explicant. Cyril. lib. 9. cap. 45. asserit esse spiritualementem, & eum quando vna cum Spiritu sancto descendit in Apostolos, loquiturq. nunc Dominus ratione suæ diuinitatis, & vt Paracletum hunc ostendat esse secum eiusdem substantiæ: idcirco dicit, se quoque tunc venturum, quando ille venerit. Sed non mihi videtur facile, expositionem hanc textui accommodare: nam præter aduentum Paracleti, quem alium dicit esse a se, aduentum suum promittit, vt sicut est alius Paracletus, sit etiam alius aduentus. Præterea, quando dicit, *Non relinquam vos orphanos*, de suo corporali, & visibili recessu loquebatur. Aduentus igitur hic ad eandem visibilem præsentiam referendus est: hanc enim discipuli desiderabant, & de absentia eadem contristabantur. præterea in die Pentecostes, quamuis omnia, quæ

facta sunt, opera fuerunt totius Trinitatis, tamen aduentus Spiritui sancto tribuitur, non Patri, nec filio. Aliter ergo Chryso. hom. 74. aduentum hunc interpretatur, nempe inuisibilem, & spiritualementem, quo Christus ascendens in cælum, suos continuo visitat, & dona spiritualia communicat: sic enim ad discipulos venit, non solum in die Pentecostes, sed toto vitæ illorum tempore. Hæc expositio easdem ferè difficultates patitur. Tertio loco Euthym. de aduentu visibili post resurrectionem ad discipulos exponit, idemq. Aug. tract. 75. sentire visus est, & cõtextui huic ea expositio valde accommodatur: & eam idcirco secutus sum in commentario. Quod enim aliqui nostro sæculo docent, vtrumque aduentum miscentes, magis videntur conuenire velle cum Doctoribus, quam quæ ad contextum faciunt, exponere.

Adhuc modicum, & mundus me iam non videt, vos autem videbitis.

C O M M E N T A R I V S .

NE post resurrectionem venturus videretur, sicut primo venerat, nempe in hoc sæculo victurus, & conuersaturus, omnibus bonis, & malis, credentibus, & incredulis manifestus, subiungit: *Adhuc modicum, & mundus me iam non videt*, id est, post modicum temporis fiet, vt mundus me amplius nõ videat: per mortem enim meam iam iam futuram, ab oculis hominum me subtraham, & amplius

amplius non me videbunt, quia resurgens, non conuersabor in hoc seculo, vt antea: vos videbitis, nam me ipsum vobis manifestabo, non autem illis. Aduentus igitur hic meus promissus non erit, sicut prior, Obijciat aliquis: mali etiam videbunt in die iudicij Christum, qua igitur ratione dictum est, post modicum, mundus me iam amplius non videbit? Respondeo, quod loquitur de hominibus in hoc seculo adhuc degentibus, qui amplius non viderunt Christum, vt ante solebant: at in die iudicij erit status mundi mutatus post omnium resurrectionem: sermo autem iste est, de his, qui degunt in seculo.

A N N O T A T I O XXI.

Modicum, quod appellat.

CYril. lib. 9. cap. 46. hanc sententiam separat a superiori, & de visione quidem sensibili exponit, sed quæ post diem vltimum, & generalem resurrectionem fiet: modicumq. hoc interpretatur, totum tempus huius seculi, quod æternitatis collatione vere modicum est. Erit igitur sensus, post modicum huius seculi tempus, mundus, & mali homines amplius me non videbunt, at vos videbitis in æternum mecum mansuri. Magna quidem hæc consolationis causa est: tamen nunc presenti discipulorum maestitæ de eius discessu adhibebat medicamenta proxima: nec ad illum vltimum diem visionem rejiciebat, quam etiam multo ante exhibiturus erat. Quamuis autem modicum sit tempus totum æternitati comparatum, tamen illorum do-

lori, & tristitiæ comparatum, maxima erat dilatio, nec modica dicenda. Chryl. hom. 74. modicum hoc refert ad illud tempus, quod a morte ad eius resurrectionem intercessit: post quod modicum visuri erant discipuli Christum, & in hoc seculo per mentis illuminationem, & in altero seculo per claram visionem: visio igitur ista, & eam, quæ in hoc seculo, & eam quæ in futuro sit, completitur: post Christi resurrectionem illa, post hoc seculum hæc facta est. Accommodatior hæc videtur expositio, quam prior: tamen cum hæc sententiæ proximæ coniungatur, vt in commentario expositum est, facilius est expositio, si de visione sensibili facta discipulis post resurrectionem interpretemur. Quam interpretationem sequuntur Aug. trac. 75. & Euthy.

Quia ego viuo, & vos viuetis.

C O M M E N T A R I V S.

Nec mea nec vestra mors impeditur quomunus me videatis.

PROXIMÆ sententiæ membrum hoc est, causamq. continet promissionis factæ: vos videbitis me post modicum: videri enim non posset, si ipse in morte mansisset, aut si ipso resurgente discipuli mortui essent, vtrumque hoc remouet. Videbitis, inquit, me, *quia ego viuo, & vos viuetis*, mors non impedit visionem hanc: non mea, quia viuo ego, id est, cito surgam, & ad vitam me reuocabo: viuetis vos etiam quia non moriemini, nec interficiemini nunc, sicut ego: nec Iudæorum furor impedit, quominus per vniuersum mundum Euangelium annuncietis. *Vino ego & vos viuetis*, consulo non dicit viuam, sed viuo ut celerem resurrectionem suam significaret, ut annotat August. tract. 75. quamuis Euthymius legat de futuro. *Viuam*, & re vera in scriptura aliquando præsens pro futuro usurpatur: & paulo ante dictum est: Mundus me non videt, id est, non uidebit.

A N N O T A T I O XXII.

De qua vita Christus loquitur.

CYril. lib. 9. c. 46. hæc sententiæ separat a superiori, & de vita futura post generalem resurrectionem interpretatur, vt sit sensus: quia ego viuo, vos viuetis: mea enim vita erit vobis causa, vt ad mei exemplar reformati uiuatis. Cõsentit huic expositioni Aug.

Aug. trac. 75. Chry. ho. 74. ad vitam vtramque refert, & ad futuram, quæ erit post generalem resurrectionem, & ad eam, quæ in hoc seculo est per gratiam: separatq. etiam sententiam sic, quia ego viuo, erit causa, vt vos uiuatis. Non nego has expositiones, & præcedentes huius contextus esse probabiles. Tamen multo accommodatiores mihi visæ sunt in commentario allatæ: hæc ergo sententiæ refertur ad præcedentem tamquam eius causa, nepe videbitis me, quia mors neutra impedit: non mea, quia ego viuo cito surrecturus post mortem: non vestra, quia vos adhuc uiuetis conseruati, & protecti. Sic fiet vt me videatis, quando ad vos veniam. Et hanc expositionem sequitur Euthymius.

In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

C O M M E N T A R I V S.

DIES hic, non vnus, aut alter est, sed tempus a Domini resurrectione in futurum etiam post aduentum Spiritus sancti. Tunc, inquit, temporis, postquam venero ad vos, cognoscetis perfecte, quæ modo non bene calletis: cognoscetis autem tria hæc, nempe me esse in Patre meo: id est, me esse Dei filium verum Deum, & vnus, ac eundem cum Patre substantiæ. Rursus cognoscetis in me vos esse, id est, percipietis diuinæ meæ incarnationis mysterium, per quod factum est, vt natura humana dicatur vnitæ meæ diuinitati, & assumpta ad filij Dei personam: ratione cuius vos omnes dici quadam ratione potestis esse in me. Percipietis etiam fructum huius incarnationis meæ mirabilem, nempe Spiritus sancti gratiam, per quam transformemini in statum filiorum Dei, ex statu filiorum peccati, & dæmonis erepti, cuius ratione ego sum in vobis. Hæc tria mysteria nempe Trinitatis, incarnationis, redemptionis, quæ summa est totius doctrinæ diuinæ, cognoscetis fide perfectissima, & plenissima illuminatione, vt totum mundum illuminare, & docere, & regere possitis. Aliter igitur est Filius in Patre, aliter nos in ipso, aliter ipse in nobis: ille in Patre per vnitatem eiusdem est substantiæ: nos in illo, ratione naturæ sumptæ, quam nobiscum communicat: ille in nobis, ratione spiritus, & gratiæ, qui est effectus redemptionis.

Tria illis promittit quæ cognoscantur.

Aliter Christus est in Patre quam nos in ipso, & ipse in nobis.

A N N O T A T I O XXIII.

Cyrilli interpretationem sequitur auctor sed in explicando die illo conuenit cum Chryso.

CYril. lib. 9. cap. 47. difficilem hunc locum iudicat, gratiamq. diuinam ad exponendum postulari, multaq. verba in expositione consumit: quæ omnia ad breuitatem redegit in commentario, secutiq. sumus eius interpretationem, nempe qua ratione filius in patre, & nos in Christo, & Christus in nobis esse dicatur. Eius enim expositio docta, & vera est. In hoc vno tantum ab eo differimus: quia ille ad tempus, & statum gloriæ refert, vbi hæc est perfecta cognitio, sicut & August. tract. 75. tamen nos ad hoc seculum referendum existimamus cum Chryso. homil. 74. & Euthymio: de his enim, quæ post suam resurrectionem futura erant, Do-

minus loquitur in hoc contextu. Est autem cognitio hæc fides, & illuminatio perfectissima discipulorum, & Ecclesiæ Euangelicæ in ipsis significatæ. In hoc consensio cum Chryso: at non in eius explicatione. In Patre, inquit, secundum substantiam: in ipsis secundum concordiam & auxiliū est: nimirum sumus in Christo, vt custoditi in custodiēte, ipse in nobis, vt custodiens, in custoditis. Verum hoc est, tamen maiora mysteria sunt, quæ his promittuntur verbis, quæ explicat Cyril. & in commentario exposita sunt. Vnum annotant Chryso. & Cyril. & hoc verum, & Catholicum est, filium esse in Patre per vnitatem substantiæ, non autem per so-

luta

lum dilectionis habitum, sicut dilectum A vnitatem substantiæ: nam ratione natu-
in diligente, vt fingebant Arriani; diu- ræ humanæ illi copulatæ nos omnes dici-
nitatem veram filij negantes. Aliter igitur mur in eo, nempe in illius persona esse.
in Patre est filius, aliter nos in ipso, Tota enim natura humana per illam iadi-
aliter ipse in nobis. Quamuis si subtilita- uiduam assumptam in illo esse dicitur:
tem Cyrilli, quæ vera & solida est, sequa- hoc tamen multo aliter est, quam ipse
mur: nos in Christo sumus per quandam sit in Patre suo.

Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui diligit me.

COMMENTARIVS.

Alijs etiam
Christi dili-
gentibus,
eius viso
promittitur

NE Apostoli existimarent, se solos visuros Christum, quia dictum est, vos videbitis me: idcirco hanc visionem fore alijs etiam communem docet, dicens. Si quis est alius, vt vere est, *qui habet mandata mea*, id est, tenet memoria, quæ a me audiuit: *& seruat ea*, credendo, & obediendo: *ille est qui me diligit*, & huic etiam ego meipsum manifestabo, vt videat me, sicut & vos. Quod factum est cum multis alijs discipulis, præter vndecim, & cum mulieribus, quibus seipsum præbuit manifestum: hæc est tota sententia, quæ partim propositis, partim sequentibus verbis continetur. His autem, vt recte annotat Chryso. hom. 74. Christus insinuat, non quia illi tristes de eius discessu erant, se ab eis diligi: sed quia mandata eius seruabant: nec in tristitia illa, quæ magna ex parte timiditatis erat, sed in mandatorum obseruatiã dilectionem erga Christum spectandam esse, & propter hanc maxime eum esse visuros.

Et Pater meus diliget eum.

STatum Euangelicum dilectionis describit. Hunc, qui me diligit, Pater diliget. Quid est: *Pater diliget eum*? id est, iam non dilectione seruorum, sed filiorum diliget: prius enim diligebat quasi seruos, at post meam resurrectionem, & statum Euangelij aduenientem, diliget vt filios. Hoc est dicere: *Pater diliget eum*, iuxta illud. 1. Ioan. 3. Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & simus. Non quod absolute præcedat dilectionem mandatorum obseruantia: nemo enim seruare ea posset, nisi a Deo dilectus, sed significare tantum intendit eos, qui mandata seruant, & fidem Christi habent, iam non vt seruos, sed vt filios diligi, & relicto statu seruorum transire in statum filiorum. Loquebatur enim de his, qui in statu prius Iudæorum, & legis erant.

Et ego diligam eum.

Non solum Pater diliget, sed ego etiam, non vt Deus tantum. Sic enim vna, & eadem dilectione cum Patre diligit: sed vt homo etiam. Sua enim charitate, quam vt homo habet, suos dilexit, & diligit credentes, & sua mandata seruantes: non solum continuando amorem, sed nouis semper cumulando beneficijs, quibus multifariam, & continuo suos afficit Christus.

Et

Et manifestabo ei meipsum.

Concludit sententiam: qui habet mandata mea, & seruat, ille me diligit, & ei me manifestabo. Quasi dicat: dixi vobis, vos videbitis me: scitote, non vos tantum visuri estis me, cum & alij non desint, qui mea mandata audierunt, & ea seruant, hos Pater diligit, & ego simul, quibus me post meam resurrectionem, sicut vobis, manifestabo. Illi etiam me, sicut vos videbunt. Quod factum est, quando Christus post suam resurrectionem multis præter discipulos apparuit. Et hunc existimo esse sensum, & cum superioribus sententijs continuationem.

ANNOTATIO XXIII.

De qua ma-
nifestatio-
ne, & quo
tempore facie-
da, Christi
loquatur.

AVgu. tract. 75. Verba hæc generaliter intelligit dicta propter omnes, qui Christi seruant mandata, quibus se in eterna beatitudine manifestabit. De hac enim manifestatione, quæ fiet in gloria, verbum hoc interpretatur, & est expositio probabilis, quia doctrina vera est. Tamen mihi in hoc toto contextu, de tempore post resurrectionem & de hoc sæculo loqui videtur, & consentit Cyril. lib. 10. cap. 1. Qui tamen manifestationem aliter explicat, nempe eam esse, quæ fit per doctrinam fidei, non qualemcumque, sed perfectam, & plenam, qualis viris perfectis inest: vt distinguat duas cognitiones fidei, aliam rudem, quæ simplicibus fit: aliam perfectam, quæ fit viris, qui in sanctitate prouecti sunt, quibus Christus se multo magis manifestat. Quod intelligere oportet non de cognitione speculatiua, quæ etiam in peccatore potest esse maior, quam in viro perfecto: sed practica, & quasi experimentalis, qua Christum hi nouerunt, qui viam spiritus experti sunt. Certa enim res

est de simplici fide non esse intelligenda hæc verba: nam supponit iam se diligi, & mandata sua seruari ab ijs, quibus se manifestabit. Est ergo is iam de numero credentium, de quo dicit: *Manifestabo ei meipsum*. Propterea Augu. ad manifestationem gloriæ, Cyril. ad manifestationem perfectiorem, & plenioram refert. Et huic expositioni Cyrilli, consonat præcedens sententia. *In illa die cognosceris me esse in Patre*. Hanc ergo cognitionem significat nunc dum dicit, *manifestabo ei meipsum*. Et est etiam probabilis expositio: at quia non dicitur: *Manifestabo ei me esse in Patre*, & eos in me, vt ante dixerat, sed, *manifestabo ei meipsum*, videtur referendum verbum ad eam manifestationem, de qua dictum est, videbitis me, quam promittit, & declarat communem etiam futuram alijs præter vndecim, qui seruabant mandata eius, & qui a Patre nouo Spiritu dilectionis etiam vt Apostoli diligendi erant. Quæ expositio mihi probabilior visa est.

Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?

COMMENTARIVS.

VNus ex discipulis nomine Iudas, nõ ille, qui Christum tradidit dictus Iscariotes, hic enim Iudas Thaddæus frater Iacobi est, audiens verbum hoc, mundus me non videt, vos videbitis, & de se suisq. condiscipulis intelligens illa etiam vltima, manifestabo me ipsi, interrogat Christum, dicens: *Quid factum est*, id est, quid causæ est, quod te nobis, & non mundo manifestabis: aut quod nos te videbimus, non autem mundus? Non intelligebat mortis, & resurrectionis mysterium, nec nouerat Christum surgentem amplius in hoc mundo

k 2 mundo

mundo non conuersaturum : sed manifestandum singulari priuilegio , & ipsis , & quibusdam alijs : idcirco ignorans , & nondum callens sensum verborum perfectum , interrogat causam huius distinctionis .

A N N O T A T I O XXIV.

Dne exposi- tiones supe- riorum ver- borum.

CHryso.hom.74.& Euthy. asserunt, di- scipulum hunc existimasse, hanc ma- nifestationem futuram in somnijs, sicut mortui apparere solent viuus, ideo tur- batus, & grauius id ferens dicit: Quæ causa est, cur diligentibus, & mandata ser- uantibus te manifestabis in somnijs, vt mortui solent, & non mundo? id est, con- sueto more, vt solent homines alijs se ma- nifestare. Certe expositio hæc dura vi- detur. Cyril.lib.10 cap.2.aliter exponit, & longe diuersum sensum adfert, ex cha- ritate enim interrogasse affirmat: cum enim audisset hanc cognitionem spiritua- lem perfectam, promissam esse sanctis, nõ autem ceteris, quærit, cum venerit pro sa- lute omnium, cur nõ sit etiam se multis alijs manifestaturus. Non enim distinguebat hæc perfectam cognitionem a rudi cogni-

tionem simplicis fidei, quæ cõmunis est mul- tis, & quæ ad salutem sufficit. At nescio, an Iudas tunc tam perfectam habuerit de redemptione futura per Christum cogni- tionem, quantã Cyrillus asserit habuisse.

Mihi facilius, & accommodatior expo- sitio videtur, si eum dicamus ex ignorãtia interrogasse. Erat enim nescius Christum post resurrectionem suam in hoc mundo amplius non conuersaturum: sed videndũ tantum ab aliquibus, qui illum diligebãt: idq. ex priuilegio singulari. Existimabat autem mundum totum omnino Christi cognitione priuandum, nullumq. fructũ consecuturum ab eo, sicut nec a ceteris mortuis. Non enim aliud cogitabat, quã illam singularem visionem sibi ipsi pro- missam, idcirco respondet Dominus, quæ sequuntur.

Auctoris sententia.

Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum serua- bit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

C O M M E N T A R I V S.

Opinionem B. Iudæ falsam remouet, docens non sic futurum, vt mundus om- ni ex parte priuetur Christi cognitione, & mortis eius fructu. Quamuis enim discipulis, se manifestaturus esset visibiliter, & alijs paucis quibusdam, nõ autem mundo: tamen alter aduentus supererat inuisibilis, & spiritualis per gratiam, & dona Spiritus sancti: quo venturus erat vna cum Patre in eos om- nes qui eum dilexerint, & eius seruauerint sermonem: vt etiam ipsi cogno- scant, & participant fructum suæ redemptionis, & in consortium filiorũ Dei admittantur. Hic est sensus huius sententiæ: nempe, si quis Christum prædica- tum receperit, & sermonem ac doctrinam eius amplexus mente, & affectu fue- rit, eum Pater diligit, id est, adoptabitur in numerum filiorum. Dedit enim eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: & tam Pater, quam Filius, & Spiritus sanctus venient etiam ad eum per gratiam inhærentem, ra- tione cuius Deus dicitur esse in homine, & inhabitare in eo. Quando igitur hæc gratia datur, Deus ad hominem venire dicitur. Venire enim Deum ad aliquẽ, est in eo operari, & aliquem effectum facere, non quod in se moueatur, qui om- nia replet, & immobilis, ac immutabilis est. Dicitur etiam manere, & inhabi- tare propter continuam operationem in iusto, & habente gratiam Dei: ipse enim Deus est, qui eum conseruat, promouet, & tuetur, & vna cum arbitrio ipsam iuuans cooperatur.

Promissio sit omnib? Chriũ di- ligentibus cõmunis.

Deum ve- nire ad ho- minẽ quõ- dam.

ANNO-

A N N O T A T I O XXV.

Dne expli- cationes su- periorum verborum, traduntur.

CHrysof. hom.74. in superioris sen- tentiæ expositione perseverans, præ- sentẽ sic connectit, & interpretatur, nem- pe, cum beatus Iudas intellexisset appari- turum Christum in somnijs sicut appa- rent mortui, & nõ more cõsueti, ita enim interpretatus est, mundo apparere: id est, modo consueto manifestari. Dominus do- cet, non sic se manifestatum iri, sed spiri- tualiter, sicut & Pater solet manifestari. Est igitur sensus: ei, qui diligit, & ser- monem meum seruat, non vt mortuus in somnijs apparebo, sed vna cum Patre ve- niam ad eum, & manebo apud eum. Ita etiam Euthymius exponit, sed sicut prior dura videbatur expositio, & violenta, ita etiam hæc posterior, & eius connexio. Cyril. lib. 10. cap.3. aliter cõnectit, & ex- ponit: dicit enim quia sanctus Iudas non intellexit verba superiora. *Qui habet mã- data mea, & seruat ea, ille est qui me dili- git, & Pater diliget eum, & manifestabo me ipsum ei:* quibus verbis nõ negat, immo affirmat mundo, id est, multis hominibus, & Gentibus fidei cognitionem esse etiam communicandam. Propterea repetit idẽ, vt hæc sententia non sit alia sed repetitio

A eiusdem, quia prior nõ fuerat intellecta. At difficile est sustinere, hanc esse repeti- tionem eiusdẽ sententiæ, cum longe aliud illa contineat: *Manifestabo ei me ipsum, quam hæc: Ad eum veniemus, & man- sionem apud eum faciemus.* Illud enim ad- cognitionem solam refertur, hoc autem plura complectitur vltra cognitionẽ. Ad- de, manifestatio apertam, & claram no- titiam significat: aduentus autem hic fieri potest, & sit sine clara noticia. Est igitur sententia hæc separata, & ad diuersas re- lata personas: illa enim ad eos dirigeba- tur, quibus præter Apostolos Dominus visibiliter apparuit post suam resurrectio- nem, quos adoptauit Pater ad Euangelicũ filij: at hæc ad omnes eos refertur, qui post ascensionẽ in ipsum crediderunt, qui- bus non apparuit, sicut cum prioribus est factum: tamen inuisibiliter venit ad eos cum tota Trinitate per dona gratiæ infusa eis, in ipsisq. habitat. In quo errabat san- ctus Iudas existimans, non ad alios ven- turum Christum, nisi ad eos, quibus vi- sio promittebatur illa, aqua fere totus mundus exclusus in hoc sæculo est. Hic mihi legitimus sensus, & cõnexio videtur.

Vera inter- pretatio.

Qui non diligit me, sermones meos non seruat. Et sermonem, quem au- distis, non est meus, sed eius, qui misit me, Pater.

C O M M E N T A R I V S.

Sententiam superiorem confirmat a contrario: dixerat enim: *Qui, diligit me, sermonem meum serua-bit.* contra vero: *qui non diligit me sermones meos non ser- uat.* ne quis autem existimaret sine obseruantia sermonum eius, dilectionem esse posse, saltem patris, adiunxit, *Et sermonem, quem audistis non est meus sed eius qui misit me, Pater.* Ac si diceret, qui sermones meos non seruat, non solum non diligit me, sed nec etiam diligit Patrem: quia sermones mei, non mei, id est non mei tantum, sed Patris etiam sunt. Sicut ergo non me diligit, ita neque patrem: fiet ergo, vt nec pater diligit eum, nec ego, nec ad eum ven- turi simus. Solet Dominus hoc genere locutionum vti aliquando. Ioan. 3. Qui credit in me, non iudicatur, qui non credit, iam iudicatus est. Qui ergo dili- git me, seruat sermonem: qui non diligit, non seruat sermonem: cumq. sermo sit etiam Patris, nec diligit Patrem, nec diligitur a Patre, nec Pater, & filius ad eum venient. Hæc verba adiunxit Dominus, vt in vitium, & culpam hominum reijceret, si ad eum non venerint, & fructum eius redemptionis non participauerint: ipse enim pro totius mundi salute venit. Verba autem hæc: *Sermo iste, quem audistis, non est meus, sed Patris, eundem habent sensum cũ illo Ioan.7. Mea doctrina, non est mea, sed eius, qui misit me: id est, non est mea*

Nec obedi- tia nec dile- ctio Patri exhibetur, si non filio exhibeatur.

mea solum nec a me, sed Patris etiam, & ab ipso, a quo accipi naturam, & substantiam.

Hac locutus sum vobis apud vos manens. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quaecumque dixerero vobis.

NE discipuli verba hæc omnia Christi non percipientes; nec sensum perfectam promittit, per Spiritum Sanctum paracletum a Patre dandum in nomine eius, qui omnia ea docturus erat; quæ obliuioni tradiderant; suggesturus, ac in memoriam reducturus. Dicit ergo: *Hac locutus sum vobis apud vos manens.* id est, hæc dixi, dum hoc breui tempore apud vos maneo: propero enim ad patrem. At quia scio vos non omnia affectos esse, non ea de causa turbemini: quia Spiritus Sanctus venturus docebit vos omnia mysteria aduentus mei, & omnium intelligentiam ministrabit, & quaecumque dixi vobis, suggeret, & in memoriam reducet. Hoc enim significat verbum: *Suggeret*, vt Cyril. lib. 10. cap. 6. & Euthym. & Aug. tract. 77. exponunt. Declarat autem nunc, quis sit paracletus alius, quod ante non fecerat, nempe esse Spiritum sanctum. Attende dici patrem mittere in nomine Christi Spiritum sanctum, quia ad exequenda, quæ per Christum facta sunt, mittit. Christus enim redemptionem perfecit hominum, at Spiritus Sanctus venit vt sanctificaret, & doceret, & denique ad complementum perduceret. Mittere enim aliquem in nomine alterius, est mittere ad agendum & tractandum negotium illius. Io. 5. Ego ueni in nomine Patris mei: id est ad tractandum opus & rem patris. Si quis venerit in nomine suo: id est ad negotia propria, non Dei tractanda. Ita nunc mittitur Spiritus sanctus in nomine Christi. Attende rursus, Paracletum Spiritum sanctum nominari: quia eos consolabitur, & confortabit: Sanctum vero dici, quia perfectionem sanctitatis operabitur, & ultra hæc docebit, & illustrabit omnia. Hæc etiam in fidelibus efficit idem Spiritus sanctus. Obserua etiam; aliquando Patrem, aliquando Filium dici mittere Spiritum sanctum, quia ab utroque procedit: de qua re inferius copiosior fiet sermo. Illud: *dixero*, Græce est dixi. Aduerte postremo, multa dixisse Christum, quæ a discipulis intellecta non fuerant, quando dicta sunt: at Spiritu sancto illustrante postea intellexerunt. Quod magno consilio factum est: vt hoc facto significaret, exteriorem cuiuscumque prædicationem verbi diuini, non sufficere ad intellectum, & mentem auditorum conuertendam, & trahendam ad assensum, & intelligentiam: nisi interior Spiritu sancto cooperante: quem poterat Christus tunc dare; sed noluit: vt intelligerent discipuli, verboq. & prædicationi suæ futuræ non tribuerent hominum conuersionem, & fidem: sed Spiritui inuisibiliter docenti.

ANNOTATIO XXVI.

Aliqua sunt annotanda breuiter. **Pri-** mum est, illud verbum: *docebit vos omnia*, referendum esse ad ea, quæ ad mysteria aduentus Christi, & doctrinam eius pertinent; & quæ ad Ecclesiæ instructionem, & erectionem, necessaria erant: quorum nihil ignorarunt Apostoli post aduentum Spiritus sancti. quo verbo Tertulli. lib. de præscriptionibus aduersus hæreses impugnat blasphemiam illorum, qui non omnia hæc sciuisse Apostolos affirmarunt, Christum reprehendentes, qui minus instructos discipulos miserit. Sed huius blasphemie falsitatem

Mittere aliquid in nomine alterius quid sit.

Singula superiorum verborum expendantur.

fitatem verbum hoc redarguit: *docebit vos omnia*: idcirco ad alteram blasphemiam se conuerterant idem hæretici, dicentes: si omnia Apostoli sciuerunt, ergo non omnia tradiderunt alijs, sed sibi reseruarunt. In quo etiam Christum insimulabant, quod parum simplices in bono miserit discipulos. Quam blasphemiam Act. 20. refutat Paulus, dicens: Mundus sum a sanguine omnium. Non enim subterfugi, quominus annunciarer omne consilium Dei vobis.

Secundo est annotandum Cyril. lib. 10. cap. 6. illud *in nomine meo*, exponere ratione processionis Spiritus sancti per filium, quasi diceret: Pater mittet per me, quia Pater per filium producit Spiritum sanctum. Sed accommodatior expositio allata est in commentario. Venit enim Spiritus sanctus ea prosequi, quæ Christus perfecit, quod paulo inferius dicitur, de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Posset etiam aliter explicari, nempe Spiritum sanctum dictum esse mittendum in nomine Christi, id est propter meritum, & iustitiam ipsius, vt diximus superius in illis verbis: *ego ro-*

gabo patrem. Sicut enim petere patrem in nomine Christi, est petere propter eius meritum: ita etiam Patrem mittere Spiritum in nomine eius, est mittere propter eius meritum.

Tertio, annotat doctus August. lib. 4. Trini. cap. 20. non esse dictum, quem mittet Pater a me, sicut inferius dicitur: quæ ego mittam a Patre. Eo enim auferendi casu insinuat processio filij a Patre, quæ mittam, inquit, a Patre, quia filius habet essentiam a Patre, qua simul cum ipso producit Spiritum sanctum: at Pater non habet essentiam a filio, ideo dici non potuit, quem mittet Pater a me, sed in nomine meo.

Quarto Chryf. hom. 74. videtur legere verba huius sententiæ sic, apud vos manebit Spiritus sanctus: vt illud *apud vos manens*, coniungatur paracleto. At Cyril. & reliqui separant a sequenti sententia, & coniungunt præcedenti, vt Christo conueniat, & id series verborum probat: nã dicitur: *Paracletus autem*, quæ particula diuidit sententiam. Legendum ergo est: *Hac locutus sum apud vos manens.*

Pacem relinquo vobis.

COMMENTARIUS.

Post prædicta omnia Dominus verbis salutandi, quibus recedentes, quos diligunt, solent salutare, discipulos alloquitur. *Pacem*, inquit, *relinquo vobis*. Pax hæc est, de qua Paulus ad Philip. 4. dicit: Pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Iesu. Continet autem pax hæc, primo amicitiam cum Deo: secundo tranquillitatem animi, & serenitatem in tentationibus, & persecutionibus: tertio mutuam inter ipsosmet concordiam. Hæc homines facit fortes in omni periculo, & in omni molestia adhibet consolationem. Hanc Dominus relinquit suis, non diuitias, aut temporales possessiones: super omnes enim diuitias huius sæculi, pax eminent. Magnum igitur, & singulare suis relinquit Dominus solatium, & quod multum indigebant in hoc sæculo, victuri. Verbum, *relinquo*, hereditatem indicat, vt Cypri. lib. de vnitae Ecclesiæ exponit, vbi legit, *pacem dimitto*. In lib. autem 3. ad Quirinum cap. 3. legit, *remitto*, quod argumento est, eum non habuisse aliquam Latinam certam versionem, sed Græcis vsus esse exemplaribus: quæ varijs verbis, prout occurrebat, Latinis, idem tamen significantibus vertebat.

Pax a offolis relicta quid contineat.

Pacem meam do vobis. Non quomodo mundus dat, ego do vobis.

NE pacem relinquere eam, quam solent homines dare temporalem, & mundanam censeretur: addit, *pacem meam*, nempe quam ego veni in mundum

Christus dat pacem non solo verbo, ut mundus, sed effectu.

dum stabilire, eam do vobis: ne autem eam precari tantum, aut iniungere videretur, sicut nos facimus, dixit: Do, nempe ea auctoritate, & potestate, qua auctor sum pacis huius. Propterea etiam subiunxit, non quo modo mundus dat, do vobis. Mundus enim nudis verbis, & aliquando fictis, & quam ipse non habet, nec quae sua est, dat: at ego non sic, sed caelestem, & meam, non nudis, aut fictis verbis, sed ex corde, & ipso effectu, propriaque auctoritate vobis do.

Non turbetur cor vestrum, neque formidet.

Verbum relinquendi, & salutatio ipsa recedentis animos discipulorum nova tristitia, & timore affecerat. Idcirco Dominus verba haec adiecit, ut annotat Chryso. hom. 74. Non turbetur tristitia cor vestrum, nec timore corripiamini, salutationem meam iam iam recedentis audientes.

Audistis, quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad nos.

Reuocat in memoriam quae dixerat, ut suos consolatur.

Prosequitur consolari turbatos de praesenti recessu, & cum verbis satis conatus sit repellere tristitiam, & timorem: adhibet rationes, & argumenta. Audistis, quia vado, & venio ad vos. Hebraismus est, id est, recordamini, reperite memoria, quae paulo ante dixi, me vadere, & venire ad vos, id est, me quidem vadere, sed citissime, & celerrime venturum ad vos post resurrectionem. Non est ergo, cur turbemini videntes me discedere, si iam audistis, & certi esse debetis, me ocyus reuersurum ad vos. Hoc enim dixerat illis verbis. Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos. & rursus: Adhuc modicum mundus me non videt, vos autem videbitis. Haec sententia probat illum aduentum, illamque visionem esse intelligendam quae facta est post resurrectionem: nam Christus discipulos de corporali absentia contristatos, sua futura praesentia consolatur.

Si diligereis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem.

Non negat Dominus se ab apostolis diligere, sed quid dilectio exhibere debeat proponat.

Alterum adhibet argumentum consolationis. Si, inquit, diligereis me, gaudere potius, quam dolere deberetis, de meo ad Patrem recessu: qui enim diligit, de bono dilecti delectatur, & gaudet: recessus autem iste mihi utilis admodum est. Attende non negare Dominum discipulos eum diligere, diligebant enim: sed est quidam locutionis modus communis idem significans, ac si dictum esset: Si quod dilectio vestra erga me postulabat exhiberetis, gaudendum erat, non dolendum de meo recessu: cum mihi sit valde utilis, & commodus. Insinuant haec verba eos potius de proprio malo contristatos esse, & timuisse, quod propriae dilectionis erga seipsum est.

Quia Pater maior me est.

Causam, cur dilectio erga eum gaudium de recessu ad Patrem postulet, exponit: quia vado ad Patrem, quia maior me est: id est, vado exaltandus, & glo-

Ad Patrem ire, quid hoc loco significet.

glorificandus deposita iam exinanitione, humilitate, ac paupertate mea, completa dispensatione, quam suscepi. Patrem maiorem appellat ratione gloriae, & maiestatis, in qua semper erat: non enim se exinaniuerat Pater forma serui sumpta in similitudinem hominum peccatorum factus: Christus autem Dei filius ratione humanae naturae inglorius, & egenus factus est; quasi leprosus, & percussus a Deo, & nouissimus virorum, ut dicitur Isa. 23. Ire igitur ad Patrem, quia maior est, significat gloriam, & maiestatem dignam filio Dei accipere in ea natura, in qua se deprefferat: ut impleatur illud Philip. 2. Propter quod, & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen super omne nomen: ut in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium, & infernorum. & omnis lingua confiteatur quia Dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Utiles igitur valde recessus hic erat Christo, de quo gaudendum erat, non dolendum ijs, qui eum diligebant. Nihil igitur ex his verbis habent Arriani ad probandum filium ratione diuinitatis minorem esse Patre.

A N N O T A T I O XXVII.

Quomodo intelligenda sit illa Christi sententia, Pater maior me est.

Vocant in dubium Doctores, qua ratione hoc in loco dictus sit Pater maior Filio, cum ipse se aequalem Patri esse docuerit Ioan. 5. & Paulus Philip. 2. Non rapinam, inquit, arbitratus est esse se aequalem Deo. Non sibi haec verba contradicunt, cum omnia a Spiritu sancto sint. Necesse est vtraque esse vera, ut probe argumentatur Greg. Nazian. con. Arrianos orat. 4. Theologica. Inquirendus est igitur modus, quo haec simul vera esse possint. Primo igitur loco aliqui haec verba ratione diuinitatis dicta esse censent, ut nomen maioris, non substantiae inaequalitatem, quae vna est, sed originem dicat, quia ab ipso Filius est, non autem a filio Pater. Hanc expositionem illustres Doctores sequuntur, inter quos sunt Athana. Ora. 2. contra Arrianos, vbi probat vnum esse Christum. Bas. lib. 4. contra Eunomi. docens, non esse maiorem Patrem magnitudine, tempore, virtute, sed ratione honoris, id est, ratione originis, quia generat, ut ipse lib. primo contra eundem explicuit. Similiter Grego. Nazian. loco citato, vbi non solum ratione diuinitatis propter originem verba haec intelligenda censet, sed contendit, non debere intelligi ratione humanitatis: non enim esset Deo Patri honorificum comparari creaturae, dicique maiorem homine. Hilar. etiam inter Latinos lib. 9. Trini. dicit Patrem maiorem filio ratione diuinitatis, & ratione humanitatis: ratione diuinitatis, propter natiuitatem: & lib. 11. dicit Patrem maiorem filio ratione diuinitatis, auctoritate, id est, propter originem, quia producit. Idem sentit Origen. homil. 2. in diuer-

fos, seu quisquis est auctor illarum homiliarum. Secundo loco Aug. tract. 78. exponit, maiorem esse Patrem filio ratione humanitatis: in illa enim natura maiorem habebat, in qua ibat ad Patrem: at non secundum diuinam, sed secundum humanam recedebat ad patrem. Ratione igitur huius dictum est. Pater maior me est. Eandem expositionem habet Leo ser. 3. de Pentecost. & ante eum, ac ante Aug. tenuit Athanas. in disputa. contra Arrian. in Concil. Niceno: & in disputa. contra eundem coram Probo. Tertio loco Chryso. homil. 74. quamuis affirmet maiorem esse Patrem Filio, etiam ut Deus est, ratione principij, quia principium est filij: tamen hoc in loco exponit; maiorem dici Patrem, ratione opinionis, quia maior habebatur, & reputabatur a discipulis. Quam expositionem tenuit etiam Aug. lib. 1. Trin. cap. 9. Chry. autem ita exponit, & connectit haec verba. Si mihi timetis, quod me defendere non possim, neque confiditis me post mortem iterum vos visurum: tamen dum auditis, me ad Patrem vadere laetandum vobis est, quia ad maiorem vado, qui potest omnia molesta dissoluere. Haec Chry. quae tamen expositio dura videtur in sensu, & verbis non facile accommodatur: nam cum de vera dilectione loqueretur, quando dixit: Si diligereis me, gauderetis utique, necesse est causam veram esse, & non tantum in opinione: erat igitur re vera Pater maior. Quarto loco Cyril. lib. 10. cap. 9. exponit, Christum quidem loqui ratione humanitatis suae, sed Patrem appellare maiorem

Auctor sequitur sententiam Cyrilli.

ioem ratione maiestatis, & gloriæ collate exinanitioni suæ, & humilitati. Filius enim sumpta carne humiliavit se, vadit autem nunc exaltandus, & glorificandus

A in hac natura suscepta, vt decet Dei filii. Quam expositionem secuti sumus in commentario, & ea videtur contextui maxime omnium accommodata.

Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis.

COM M E N T A R I V S.

Quoddam etiam argumentum consolationis hoc est, præter duo superiora, dum causam, cur recessus sui eos præmonuerit, reddit. Estq. sensus: Non vos de recessu meo certiores facio, antequam fiat, vt tristitia aliqua, aut timore vos afficiam: vel vt mihi condoleatis, vel vt vobis consulatis, vt solent hi facere qui timent: sed propter fidem vestram, vt cum fuerint facta, quæ ante a me prædicta sunt, credatis, & fidem diuinitatis meæ firmiter concipiatis. Cognoscentes voluntarie a me omnia facta esse, & ex consilio diuino, non casu, non necessitate: gaudendum ergo est vobis in meis verbis, quæ propter vestram in me fidem pronunciata sunt. Perpende causam, cur a Domino prædicebantur futura, quam etiam repetit cap. 15, cui conforme illud est Ioan. 2. Recordati sunt discipuli, quia hæc dicebat, & crediderunt.

Iam non multa loquar vobiscum, venit enim princeps mundi huius.

Princeps mundi venit in ministeris, quos in Christum impulit, vt eum comprehenderent.

Prædicat etiam aduentum satellitum, & Iudæorum, vt minus turbentur, & in fide stabiles sint. Præuisa enim iacula minus feriunt. *Iam*, inquit, *non loquar multa vobiscum*: id est, non superest tempus plura vobis dicendi: iam enim, *mundi princeps*, id est, diabolus, Iudæos incitans, & impellens, vt me comprehendant, & occidant, *Venit*. Hoc dicit propter cohortem, quæ vt ipsum comprehenderet, iam appropinquabat. Ministri enim erant dæmonis, idcirco ipse venire dicitur. Luc. 22. Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. *Venit*, præsentis est temporis, instantem iam, & proximum aduentum significans. In aliquibus Græcis exemplaribus non habetur illud, *huius*. Quare autem diabolus dictus sit mundi princeps, dictum est supra cap. 12.

Et in me non habet quicquam.

Innocentiam suam Christus prodit.

Venit quidem princeps mundi, & ministri malitiæ cum eo contra me: at nihil habet suum in me: nulla mei culpa patiar: nihil mali in me est, propter quod me iure comprehendant, quia innocens sum, & morti non sum obnoxius propter aliquod meum peccatum. Non habere diabolū, & ministros eius quicquam in Christo, est in eo nullam fuisse culpam, nec causam, cur iure infligerent ipsi mala, quæ tamen illi intulerunt comprehendentes, male tractantes & occidētes. Ita exponit Aug. lib. 2. de peccato. mer. & remis. cap. 3. vbi sic, inquit: *Qui sine vilo peccato vel originali, vel proprio moriebatur, dixit: Venit princeps mundi huius, id est, diabolus, qui potestatem habet mortis, & in me nihil inuenit, id est, peccati, propter quod homines mori fecit. Eadem est Cyril. lib. 10. cap. 11. & Chrysost. hom. 74. & Hilar. in Psalm. 58. & lib. 9. Trinit. & legitima est expositio.*

ANNO-

A N N O T A T I O XXVIII.

Diuerse lectiones nihil de veritate propositionis lenius minuunt.

Ambro. lib. de fuga seculi. c. 4. dupliciter legit hæc verba. Vno modo sic. *In me inuenit nihil*, & ita legit Hilar. lib. 9. Trini. quamuis loco verbi, *Inuenit*, dicat, *Habet*, in me habet nihil. Altero modo, *In me non inuenit nihil*. priorē lectionē exponit, ac si dictum esset, nihil inuenit suū, seu quod ipse est, & ipse agnoscit, nempe peccatum. Posteriores autem in eundem sensum explicat: Non inuenit nihil, id est,

peccatū, quod nihil est. Mihi sensus idem videtur in vtraque lectione, nec est necessarium, vt *nihil*, accipiatur affirmatim pro peccato: sed non inuenit nihil, idem est, ac nihil inuenit: apud Græcos enim duæ negationes plus negāt. Nostra lectio est accommodatior: *In me non habet quicquam*, vt iure valeat in me irruere. Hoc etiā ad discipulorū consolationem magnopere facit, magistri nempe innocentia in morte.

Sed, vt cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite eamus hinc.

COM M E N T A R I V S.

Se non propria culpa aut causa comprehendī, & mori dixerat. Nihil, inquit, in me mundi princeps habet. Causam veram mortis nunc exponit. At, inquit, vt mundus cognoscat, me diligere Patrem, & quæ mandauit, promp- te me exequi, *Surgite eamus hinc*, in eum locum, in quem venturi sunt hostes, vt me comprehendant, & occidant. Quasi diceret: mortem subeo, quia volo, & quia mandatum hoc accepi a Patre, propter cuius dilectionem paratus sum etiam grauissima perpeti: argumentum huius sit, quod me sponte offeram, & eo vadam vbi comprehendendus sum, seu quo inimicos me quærentes scio, venturos. His dictis Dominus surgit, & ad locum, quo Iudas cum cohorte venturus erat, properare incipit.

Morieatur Christus, quia mortis præceptū habuit a Patre.

A N N O T A T I O XXIX.

Patres diuerse legunt sententiam.

Conueniunt expositores verbis his causam mortis exponi a Domino, nempe dilectionem Patris a quo moriēdi mandatum accepit: tamen varij sunt in huius sententiæ connexionē statuenda. Aliqui enim diuidunt, & separant verba illa: *Surgite eamus hinc*, sententiamq. perficiunt in illis verbis, *sic facio*, vt sit sensus: *vt cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi, sic facio*. supplendum est, idcirco comprehendor, & interficior, non culpa aliqua propria. In qua expositione multi sunt Doctores: ita enim exponunt Chryso. ho. 74. & Cyril. lib. 10. cap. 11. Euthym. etiam, & præter hos Grego. Nazian. in orat. de amore pauperum, & Ambr. libro de bono mortis cap. 5. qui omnes illa verba separata legunt. *Surgite eamus hinc*.

Alij vero sententiā hanc non separant, sed connectunt, vt sit vna cum præceden-

tibus verbis: vt cognoscat mundus me patrem diligere, & quæ mandauit facere, *Surgite eamus hinc*, ecce me promptū exhibeo, & sponte inimicis offero. Ita exponit August. lib. 2. de pec. mer. & remis. cap. 3. 1. & tract. 79. & ante eum Hilar. lib. 9. de Trini. cuius expositio mihi legitima visa est propter duo. Prius est, quia nisi hæc verba connectamus superioribus, manet sententia imperfecta, & necesse est aliquid supplere, vt re vera suppleat, qui eam sequuntur expositionem. At cum his verbis adiunctis sententia sit perfecta, & sensus optimus, non video cur nobis supplere liceat. Supplementa enim verborum sunt, quando ex his, quæ in contextu habentur, oratio non perficitur. Alterum est, quia horum verborum separatorum sensus allati, nō videntur accommodati contextui. Greg. Nazian. sic exponit. *Vt*, inquit, nō tantum hortetur Dominus

Diuerse etiam eandem exponunt.

1 2 disci-

discipulos, sed omnes nos, vt a terrenis abstrahamur, & ad caelestia couertamur. quem sensum Amb. lib. de bono mortis. cap. 5. sequitur, & tamquam propriū profert. & Cyril. lib. 10. cap. 12. at hic sensus spiritualis potius est, quam litteralis: nā vere surrexit, & locum mutauit. Chryl. autem ho. 7. 5. & Euchy. sic interpretatur. Dominus vidēs eos timidos, & trepidos, e loco illo secessit, & in alium, vbi se tutiores esse existimarent, abduxit, vt verba, quæ sequuntur, quietius audirent. Sed profecto, si verba Domini animos eorum ad tranquillitatem non conuerterunt, locus quicumque multo minus proficere poterat, nec Dominus illos in falsam securitatem adduceret, quibus iam iam se comprehendendum significauerat.

Alij, vt Cyril. refert, tritamq. dicit expositionem esse, exponunt Dominum his verbis eos esse exhortatum, vt ad locum properarent, vbi capiendus erat, vt diuina Patris volūtas impleretur. Et hæc est vera expositio: quamuis non existimo eos in eum locum se deduci tunc intellexisse. Iuxta istam intelligentiam accommodatius verba hæc superioribus cōnectuntur,

nempe vt mundus cognoscat, me ex dilectione Patris mortem subire: Surgite, eamus ad locū, vbi sum comprehendendus.

Dices, quo abiit Dominus surgens cū discipulis? Aliqui dicunt in eadem mansisse domo, nec locum mutasse, sed verbis hinc promptam voluntatem suam ostendisse: at hoc non est probabile. Vere enim surrexit, & abiit, & ea est propria significatio verborum. Alij respondent, in aliā domum partem tutiorem recessisse: nam iterum multa locutus est, post quæ dicitur. cap. 18. Egressus est trans torrentem Cedron. Veritas tamē est Dominū egressum domo, vbi cenauerat, versus locum vbi captus est: quia vero distabat ab eo loco, in quo erat, verisimile est, cum esset iam nox, quando solitudo magna in vijs esse solet, partim ambulantem, partim stantem in loco aliquo viæ commodiori, (erat enim campestris via, & extra ciuitatem) hæc, quæ sequuntur, dixisse: quibus perfectis torrentem transiuit, & in hortum, quo frequentius se recipere solebat, peruenit. Hæc & quantum ad sensum, & quantum ad historię veritatem probabiliora videntur.

Quo abiit Christus surgens a mensa.

CAPVT DECIMUM QVINTVM.

EGO sum vitis vera: & Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum: & omnem qui fert fructum, purgabit eum, vt fructum plus afferat. Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis: vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit: mittetur foras sicut palmes, & arefcet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint: quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est Pater meus: vt fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me Pater & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si precepta mea seraueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego Patris mei precepta seruaui, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus sum vobis: vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. Hoc est preceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis qua ego precipio vobis. Iam non dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia quacumque audiui a Patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos: & posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat: vt quodcumque peteritis Patrem in nomine meo, det vobis. Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. Si mundus vos odit: sciote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod sum erat, diligeret. Quia vero de mundo non estis, sed

ego

ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis. Non est seruus maior Domino suo. Si me persecuti sunt: & vos persequentur. Si sermonem meum serauerunt: & vestrum seruabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum: quia nesciunt eum, qui misit me. Si non venissem: & locutus non fuisset eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, & Patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & viderunt, & oderunt, & me, & Patrem meum. Sed vt adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est. Quia odio habuerunt me gratis. Cum autem venerit paraclētus, quem ego mittam vobis a Patre, spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me: & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

ANNOTATIO I.

Qui sit scopus Parabolæ de Agricola, vite, & palmitebus.

Antequam ad Parabolæ sequentis explicationem accedamus, duo declaranda sunt, quorum notitia ad eius intelligentiam, & expositionem assequendam necessaria est. Alterum est, quis sit huius parabolæ scopus, seu finis: alterum est, qua ratione hæc, quæ sequuntur, superioribus cōnectantur. Quantum igitur ad primū spectat, hac parabola Christus Dominus discipulos suos inducit, vt sibi adhærere fide & dilectione studeant, in eaq. vnione perseuerent: idq. eo argumento, & ratione, quia nisi ipsi sic inhærerent, & manerent in eo non poterunt fructum dignū Deo facere. B

statum: nam sententia vna huius parabolæ est, infructuosos fideles, qui non incumbunt dilectionis operibus, & mandatorū obseruantia, præcidi a vite. Sententia etiam altera est, purgari iustos, vt amplius, & abundantius fructificent. Tertia est, neminem fructum facere, nisi in vite manserit, & Christo per fidem inhærerit: tamen non omnes hæc scopus sunt, in quem parabola tendit, nec ad quem significandum dirigitur: sed ea tantum, nempe necessarium esse Christo inhærere fide, & dilectione, vt fructus afferatur. Doctores ergo Sacri aliquando vtuntur hac parabola propter sententias in ea contentas, vt fecerunt Bahl. homil. 5. hexamer. Ambro. Epist. 84. Greg. lib. 7. Epist. 32. tamen non propterea senserunt, nec affirmarunt eas esse scopum. Parabola enim hæc, primo & principaliter propter discipulos est introducta, secundo in ipsi, omnibus fidelibus generalis doctrina traditur. Et sic intelligendus est Cyril. lib. 10. cap. 14: qui generaliter de omnibus fidelibus parabolam exponit, non tamen id est, quod præcipue, & primo Dominus intendebat. Hic est scopus parabolæ huius, qui in explicatione ipsa multo magis declarabitur.

Quomodo sequentia præcedentibus connectuntur.

Nō singulæ parabolæ sententia pro scopo habenda sunt.

Hic est scopus totius parabolæ: Vbi attentè considerandum est, parabolam multas complecti sententias, sed non omnes esse scopum, & finem parabolæ, sed ordinari ad scopum. Quod exemplo manife-

Quantum ad secundum scilicet conuersionem attinet, respondeo hanc sententiam recte copulari superioribus, iam enim significatio Christi discessu, & ipso iter iam capiente ad mortem, recte momentur: ne propter discessum hunc ipsi ab ea fide, & dilectione, qua eum profecuti erant, separentur, sed firmiter, & tenacius ipsi copulentur. Sic enim amici iam discedentes solent suis charis iniungere ne absentia obliuionem inducat, sed potius viua memoria conferuetur.

Ego

Ego sum vitis vera.

C O M M E N T A R I V S.

Quid nominis vere vitis, sit intelligendum.

Per similitudinem, non per substantiam Christus, *Vitis*, sicut & leo, & agnus dicitur. Confert se Dominus viti, & veræ viti. veram vitem dicimus propter duo; vnum est, vt a falsis vitibus, & quæ apparent, sed re vera non sunt, distinguamus: vt enim aurum verum, argentum verum appellamus, quod naturam veram auri, & argenti habet, & non tantum similitudinem quandam, sicut aliqua, quæ similia sunt auro & argento, quæ dicimus falsa: ita etiam vitem veram vocamus, quæ naturam habet vitis. Sunt enim falsæ vites, & apparentes, quæ naturam vitis non habent. Christus igitur se viti veræ comparat, non illis falsis & apparentibus: non quod sit ipse per naturam vitis, sed quod sit similis viti veræ. Alterum est, vt a vite infructifera, & quæ fructus legitimos non reddit, se discernat: verum enim etiam dicimus, quod fidele & verax est: verus amicus est, qui quando oportet, vt amicum decet, se exhibet in opere: arbores dicimus infideles, quæ fructus non reddunt speratos. Sic fallax & mendax vitis est, quæ etiam si per naturam vitis sit, fructum optatum non reddit agricolæ: vera autem, quæ fructum expectatum profert. Verbum Hebræum, **וַיְהִי** vtrumque significat, & verū, & fidele: similiter & Latinū & Græcum, & talis viti se confert Dominus, quæ vera est, quia veram habet naturam vitis, & quæ fidelis est, quæ fructus suo tempore debitos facit. Recte autem tali viti confertur: cum ipse verus Christus, non falsus sit, qualem se aliqui finxerunt. Ipse verum fructum, & promissum nostræ salutis produxit. De qua vita prædictum est ab ipsa diuina sapientia, qui Christus est: Ego quasi vitis fructificanti suauitatem odoris, & flores mei, fructus honoris & honestatis. Ex quibus verbis, cur viti conferatur, deducimus causam, nempe Primo propter fructuum copiam: est enim fecundissima inter omnes plantas, quod & Dauid Psal. 127. significauit, dicens: Vxor tua sicut vitis abundans. Secundo, propter suauitatem fructus, est enim dulcissimus, & suauissimus. Tertio propter vinum, quod ex eius fructu conficitur, quod lætificat cor, multosq. parit effectus similes Christi aduentus fructibus. Quarto etiam, quia inter omnes plantas maxime ramos diffundit, & expandit, vt considerata trunci quantitate, mirum in modum palmites extendat, in quo Ecclesiæ extensio significatur: de qua Psal. 80. in figura illius populi dictum est: Extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumen propages eius. Qua ratione grano sinapis comparatur, quod a principio paruum, in magnam postea excrescit arborem. Quinto, vt vinum illud sacratissimum insinuaret: futurum enim erat, vt sanguinem suum sub vini specie nobis daret, sicut iam discipulis dederat. Est autem Græcus articulus geminus, illa vitis, illa vera, vt eximia, & excellenti cuidam viti se conferri significet: hi enim articuli aliquando excellentiam indicant, quod Hebræi faciunt per litteram **ה** he, quasi diceret, sum similis viti, quantum ad naturam, perfectæ, & quantum ad fructus, copiosissimæ. Cetera in annotatione inuenies.

Quare Christus vere viti se comparat.

Eccl. 24.

A N N O T A T I O II.

Designat Christus ratione humanitatis viti conferri.

Aliqua in verbis superioribus annotanda sunt, Vnum est, Christū Dei filium viti conferri ratione humanæ naturæ assumptæ: vnde recte Hilari. lib. 9. de Trinit. his verbis mysterium assumptæ car-

nis insinuari docet, affirmans, idcirco carnem sumpsisse, & tamquam vitem factum esse Dei filium, vt nos tamquam palmites ei inhærere possemus: nisi enim viti similis factus esset, nemo hominum ipsi vniri, &

ri, & coniungi posset: dum autem nostrā induit naturam, nos sibi tamquam palmites per fidem copulauit. In hoc autē errabat Arius, vt docet Athanasius in disputatione contra eum in Concilio Nicæno, qui Christum ratione diuinitatis viti collatū assererat, vt ex hoc Patri inæqualem, & inferiorem deduceret, vt paulo post dicemus. At deceptus est: vitis enim propter carnem assumptam dictus est, in qua natura cum hominibus communicat, & ipsi palmites eius sunt. eandem enim naturā vitis, & palmites habent. Quando autē audis Christum ratione naturæ assumptæ dici vitem, ne excludas personam ipsius: nam Dei filius est, qui in natura nostra viti est similis: sed similis viti non esset, nisi qui in ea natura est, Dei filius esset; sicut mortuus est vt homo: at mors eius non esset salutis nostræ remedium, nisi ille homo qui mortuus est, filius Dei esset. Totus ergo Christus filius Dei, & homo, viti similis est: sed causa, & ratio, propter quā viti similis est, natura humana est: tamen natura humana virtutem non haberet producendi palmites, & tales fructus, nisi in ea esset diuinitas. Sic intelligendus est Cyril. lib. 10. cap. 13. asserens ratione diuinitatis vitē esse Christum. Hanc doctrinā doctis, & breuibus verbis exponit Aug. tract. 81. Quamuis, inquit, Christus vitis non esset, nisi homo esset, tamen istam gratiam palmitibus non præberet, nisi Deus esset.

Christus dicitur viti se comparat, mortem suam indicat.

Secundo annotandum est, multas esse similitudines inter vitem & Christum, quarum aliquas exponit Athanasius loco citato, & in commentario, quæ visa sunt accommodata, attulimus: tamen propria causa, cur viti nunc se compareret, & inter alias arbores vitis etiam similitudinem elegerit, ea est, vt mortem & passionem

suam significet: in prophetis enim passio eius in vite prædicta est. Gen. 49. Ligans ad vitem pullum suum, lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vix pallium suum. Isa. 63. Torcular calcaui solus. quando igitur nunc vitis similitudinem adfert, mortem & passionem imminetem indicat. Rursus vt purgationem Apostolorum significaret: non enim est arbor cuius putationi ita incumbat agricola, sicut est vitis.

Tertio annotandum est, veram vitem aliter ab alijs exponi. Euthy. duas adducit causas, seu interpretationes, cur vera dicatur. Vna est, vt idem sit vera, quod eximia, incorruptibilis, & spiritalis vitis. sed hæc interpretatio a similitudine recedit: sic enim non diceretur vitis per similitudinem, sed per essentiam: formalis enim locutio hæc est: ego sum vitis incorruptibilis, & spiritalis. Alteram causam adducit, vt vera dicatur ab effectu: vitis vera, quæ producit veritatem. Sed neque hæc interpretatio admodum probanda est, nam veritas ad vitem materialem referri debet, vt Christus similis sit materiali viti, quæ vera vitis est. Aug. tract. 80. veram dicit vitem, quæ a falsa distinguitur, iuxta illud Ier. 2. Ego te plantaui vineam electam: quomodo conuersa est in prauum vitis aliena? Hoc recte dicitur: tamen non est completa ratio similitudinis, quam in commentario exposuimus. Alii qui recentiorum, veram vitem dici asserunt, vt referatur veritas ad similitudinem, sitq. sensus: Ego verè similis sum viti, & eius proprietates in me habent similitudinem. Sed huic interpretationi obstat articulus Græcus adiunctus illi voci *vera*, Ego sum illa vitis, illa vera. propterea probabiliora sunt exposita in commentario.

Doctores diuise explicant, cur Christus dicitur vera vitis.

Et Pater meus agricola est.

C O M M E N T A R I V S.

Altera pars parabole hæc est, Patrem agricolam esse. Sepe annotauimus, quæ diuinitatis suæ sunt, Christum sæpe Patri tribuere, vt talia opera diuinitatis esse explicatius significet: & propter alias causas superius expositas. Est etiam Pater per similitudinem, & metaphorice dictus agricola, cuius similitudo in sequentibus exponitur verbis.

ANNO-

Arrij hære-
sis rejci-
unt.

EX hisce duabus parabola sententijs Arrius contra veritatem catholicam argumentabatur, probare contendens filium alterius esse substantiæ inferioris a Patre: dicebat enim: Vitis, & agricola non sunt eiusdem substantiæ: ergo nec filius, & Pater: ille enim viti, hic agricolæ confertur. Huius argumentationis meminerunt Athanas. in disputa. con. eum. in Concilio Nicæno. Basil. lib. 4. contra Eunomium: Ambro. lib. 4. de fide cap. 7. & Cyril. lib. 12. cap. 13. & omnes hi argumentum in ipsum ex eadem parabola retorquent: nam sequitur: ego sum vitis, & vos palmites: si licet sic argumentari, cum palmites sint eiusdem substantiæ cū vite, erunt ergo Apostoli eiusdem substantiæ cum Christo, vt Deus est, quod quidē Arrius negabat. Vana igitur est ipsius collectio: nam parabola non probat aliud præter id, ad quod significandum inducta

est: non autem posita est vt significet, quæ sit Filij, aut Patris substantia: sed vt diximus, vt ostendat discipulos purgandos esse, sicut agricola solet palmites vitis purgare: quod autē vitis sit alterius substantiæ ab agricola, ad sensum propositū non facit. Adde, cum in parabolis similitudo requiratur, sæpe maiora minoribus comparantur: non quod minora sint, sed quod per illa minora melius exprimentur. Christus enim agno comparatur, & reges arietibus, qui agno maiores sunt: non tamen inde sequitur reges esse superiores Christo: id enim tatum ex parabola petendum est, ad quod significandum est proposita. Hæc dixerim, quia etiā si Christus, vt Deus est, viti conferretur, nō inde sequeretur, minorem esse Patre. At Athan. Basil. & Ambr. Christum vt homo est, viti collatum affirmāt, quod verū est, vt in annotatione præcedenti exposuimus.

Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem, qui fert fructum, purgabit eum, vt fructum plus afferat.

C O M M E N T A R I V S.

In quo con-
sistat vis pa-
rabola, de-
claratur.

Significationem parabola exponit, & breuibus verbis multa concludit: nam sensus integer hic est: Ego sum vitis, & Pater meus agricola est: vos autem, & omnes, qui in me credunt, palmites sunt. Sicut igitur agricola solet in vite aliquos refecare palmites, eos nempe, qui cum viti inhæserint, nullos adferant fructus: alios vero, qui fructum faciunt purgat, aliqua rescindēdo superuacanea, vt vberiores fructus ferant: sic Pater meus faciet. Aliquos enim ex his, qui mihi exterius adhærent, & nomen meum profitentur, tollet, & refecabit a me, quia inutiles, & infrugiferi sunt: alios vero purgabit, vt fructus maiores producant. Priora hæc verba generaliter quidem dicta sunt, tamen peculiari ratione propter Iudam, qui cum palmes esset Christi, inutilis, & infrugifer erat, Christi disciplina abutens: idcirco refecatus est a Deo iusto: nam Apostolatu priuatus, abiit ad locum suum æternæ damnationis, a Christo solutus, & separatus. Quo verbo discipulos in timore continet, vt fructificare in ipso procurent: & simul consolatur, docens proditorem Iudæ ex ipsius vitio prouenisse, Dei iudicio iusto reprobati. Posteriora etiam verba sunt generaliter dicta: nam iustos Deus purgat, vt plus fructus adferant: tamen particulari ratione propter vndecim discipulos sunt posita. Est enim, vt dixi, parabola propter discipulos præcipue inducta, quamuis etiam generaliter ad fideles extendatur: quorum aliquos Dominus refecat, vt inutiles & infrugiferos, qui cum fidem habeant, operibus carent, nec digna fide opera faciunt. Refecat autem aliquos in hoc sæculo, dum permittit in hæreses labi, & ab Ecclesia & Christo separari: omnes tamen tandem refecabit in altero sæculo: quos enim sine operibus in iudicio post mortem repererit, a se, & a Christo in æternum excludet. Si autem infrugiferi palmites refecantur, perpende quanto magis nociui, & perniciosi. Alios vero purgat, nempe eos, qui fidei fructus faciunt: purgat autem aliqua inutilia refecando, & imperfectiones, quæ impedimento sunt iustis, ne plus proficiant, remouendo,

Dominus
in modum
Agricolæ
nonnullos
refecat, a-
lios vero
palmites
purgat.

mouendo, vt in annotatione explicabitur: hæc semper sunt a Deo in palmitibus Christi, tamen primo facta sunt in apostolis, quorum vnus ablatus, & refectus, alij vndecim purgati sunt. Et attende illud verbum. *In me non ferentem fructum tollet.* Insinuat enim iustitiam Dei, qua tollitur, cum in me, id est, in tanta, & tam fecunda vite positus, fructum non faciat, quod quidem Iudam dignissimum omni pœna reddidit. Cetera in annotationibus tribus sequentibus inquiras.

A N N O T A T I O IIII.

Verba rex-
tus expen-
diuntur.

Pincipio aliqua sunt quantum ad verba consideranda. Primum est hanc locutionem esse Hebraicum quædam. Solent enim frequenter Hebræi vltra regimen verbi adiungere affixa, & relatiua, quod Græcus, & Latinus sermo non patitur. Nam Latinus diceret. *Omnem palmitem non ferentem fructum tollet*, nec adderet, *eum*. similiter, *omnem qui fert fructum, purgabit*, non adiungeret, *eum*: at Hebræis id est familiare, quod & Hispanus, & Italus sermo admittit. Alterum est, Græca nostra exemplaria habere verba præsentis temporis, *tollet eum, & purgat eum*. & Euthy. & Theophy. ita legunt. At Chrylost. homil. 75. de futuro exponit: quod argumento est eum legisse exemplaria, in quibus verbū erāt futuri. Quantum autem ad sensum pertinet, parum refert: nam sunt verba ista indefinite posita quæ ad omne tempus referuntur. Solemus enim dicere: Pastor custodit oves suas, & custodiet oves, non quod tempus præsens, aut futurum determinemus: sed indefinita est locutio, quæ omni tempori accommodatur.

Alia agrico-
læ munera,
quæ Deo
per simili-
tudinē con-
ueniunt.

Tertium est, multa alia esse agricolæ officia, quæ vere Deo per similitudinem conuenire possunt: ex quibus illud vnum est, agricolam vitem plantare, quod vere Pater etiam fecit, quando mittens filiū suum in mundum, hominem fecit: tamen, quando quidem parabola non ad hoc docēdum inducta est, prætermittitur a Domino. Ea enim in parabolis inquirenda, & profequenda sunt, quæ faciunt ad id exprimentum, propter quod parabola allata est: cetera quamuis similia inueniantur, relinquenda sunt. Quod & Dominus fecit, quia solum intendebat inducere discipulos, vt fructus vberiores in ipso facerent, vt in principio diximus: ad quem scopum parum hæc, vel alia similitudines faciebant. Quartum est, quando Patrem agricolæ comparat, & tollentem ac purgatem introdu-

cit, non excludit se vt Deus est. Communia enim sunt opera Trinitatis: tamen vt sæpe diximus, quæ diuinitatis sunt, Patri frequenter tribuit Dominus, vt se esse personam a Patre distinctam, qui carnem assumpsit, esse q. filium Dei ostendat. Hæc quantum ad verba dicta sunt.

A N N O T A T I O V.

Discutiendum superest, quæ sint purgatio, & ablatio agricolæ ratione palmitum. Et quidem de ablatione minor est difficultas: tollit enim Deus aliquos fideles, quia cum multo tempore expectatos fructus non faciant, sed male viuant, fide Christi & donis ipsius abutentes, permittit eos labi in hæreses, per quas ab Ecclesia præscindantur, & tollantur a vite: aut damnat æterna morte, per quam perpetuo a Christo refecantur. Refectio autem est, per quam aufertur donū id, quo Christo vt viti inhærebant: & sic refecti, igni traduntur, aut extra Ecclesiam eiciuntur. Cyril. lib. 10. cap. 23. refectioem exponit, per quam æterno igni traduntur. Potest etiam aliquando hæc refectio fieri, antequam igni tradantur, nempe in hoc sæculo, vt diximus quando fidei ligamen rumpitur: tamen integra, & perfecta refectio fit, quando iudicio æternæ damnationis separantur. De illa quæ in hoc sæculo accidit, pronunciauit Paulus, 1. Tim. 1. illud: Militēs in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidē naufragauerunt. Naufragium appellat, quod Dominus ablationem dicit. Posteriorem parabola illius ficus Luc. 13. significauit, quæ expectata diu, cum fructus non fecisset, iussa est abscindi. Iudas traditor a discipulorū numero prius ablatus, postea æternæ damnationis iudicio refectus est.

Quo modo
refectio pal-
mitū a vite
fit intelligē-
da.

At difficultas de purgatione maior est, nempe, qua ratione apostoli sint purgati, m. &

Quia si pal-
mita purga-
tio, & quo
modo fiat.

& iusti etiam in hoc seculo purgantur: In A
cuius rei explanationem aduerte, in purga-
tione, duo inesse: vnum est id, a quo pur-
gatur. Vt enim palmes, quando purgatur,
a vite non praescinditur, tamē aliqua par-
ticula superuacanea ipsius refecantur: sic
in iusto sunt aliqua, quae remouentur vel
ut superuacanea, & quae impediabant, ne
maiores fructus faceret, & haec sunt, a qui-
bus purgatur. Alterum est, falx seu instru-
mentum aliud, quo inutilia refecantur a
palmitē. Hoc supposito, si de purgatione
in generali, quam Dominus cum suis ius-
tis & fidelibus exercet, loquamur, dico
multa esse huiusmodi superuacanea. Ali-
qua enim ad intellectum, aliqua ad affe-
ctum, aliqua ad res pertinent exteriores.
Refecat enim Deus a iustis, quantum ad
intellectum, multas ignorantias particula-
res, vanas cogitationes, inutiles mentis
distracciones. Quantum ad affectum, vanas
cupiditates, nimias & supra mensuram so-
licitudines, desideria praua, & quae ad per-
niciem conducere hominem possent. Quā-
tum ad exteriora, refecat aliquando pos-
sensiones, amicos, filios, ea quae chara sunt,
quae detinent iustum, ne in via Domini pro-
gressus faciat eximios. Denique ea omnia,
quae impedimento sunt iusto, ne fructus
abundantes faciat, e quibus interdum Do-
minus pro suo beneplacito plura aut pau-
ciora refecat. Falx autem, & instrumentū
non est vnum, sed Dominus aliquando do-
cendo, & illustrando mentem, id facit: ali-
quando terrore incusso: aliquando tribu-
lationibus, & tentationibus, & persecutio-
nibus permisisis: aliquando desiderio infu-
so rerum caelestium. breuiter mille mo-
dis, & vijs Dominus suos purgat palmites
vt plus fructus adferant. Numquam enim
in hoc seculo materia refecandi deest.

Discipuli
Christi quo-
modo pur-
gantur.

Si autem de discipulis haec intelliga-
mus, Iudas ablati est: vndecim autem
discipuli purgati sunt, non quidem omni
ex parte: cum in hoc seculo purgatio non
perficiatur, sed purgati sunt ab ignoran-
tia quadam. Nam Petrus nesciebat, quo
Christus vaderet, Thomas ignorabat viā,
Iudas alter Patrem videre querebat: has
ignorantias refecuit Dominus. Purgati
sunt etiam a vana quadam confidentia:
nam Petro eorum primo dictum est: Ter-
me negabis. Purgati sunt a carnali quo-
dam affectu, quia nimium intenti, & ad-
dicti erāt praesentiae sensibili Christi, sem-
per ea frui cupientes: iam autem audiūt
Dominum abire ad Patrem, eosq. reman-
suros. Purgantur a pusillanimitate, qua re-

cedēte Christo, iam fere de sua salute de-
sperabant. Multa aliae erant imperfecio-
nes, quas Dominus a suis discipulis rese-
cuit hac nocte cenae, vt verum sit, vnum
abscissum a vite, alios tamquam palmites
purgatos a multis superuacaneis, quae fru-
ctum spiritus impediabant.

De falce
qua suos
palmites
Dominus
purgat.

Falx ista statim a Domino exponitur,
propter sermonem, inquit, meum, illustra-
ti enim, admoniti, & reprehensi, afflicti
dolore, & maeritia sunt. Inreparatione ergo,
instructione, illustratione, castigatio-
ne, quae dolore, & maeritia de recessu sit,
purgati sunt. Vna ergo falx fuit, nempe
sermo Christi: sed purgatio multis modis
perfecta est. Hinc fit, vt quando Doctores
purgationem hanc Apostolorum exposue-
runt afflictiones, & tribulationes, vt expo-
nit Cyril. lib. 10. cap. 14. & Euthy. & alij,
intelligendi sint ab eis fuisse purgatos, sed
non solis: quod docte insinuauit Chryso-
hom. 75. vnico verbo. Exponens enim il-
lud purgabit eum, dicit: incitabit ad vir-
tutis viam: incitare autem multis sit mo-
dis, vt diximus. Sequitur etiam non hic
sermonē esse de purgatione, quae fit a pec-
cato mortali, & ab his per quae homo a
Deo separatur: nam Dominus loquitur
de iustis, qui fructum afferunt: purgantur
autem, vt plus afferant. Quod recte intel-
lexit Gregor. lib. 7. Epist. 3. quamuis de
purgatione, quae fit flagello exposuerit. Vn-
de non videtur probanda expositio Cyril-
li lib. 10. cap. 14. quā secundo loco adfert,
Iudaeos incredulos esse hos refectos, & ab-
latos, qui vero crediderunt ex Iudaeis, &
Gentibus esse purgatos: Iudaeos quidem
a lege, Gentes vero ab idolatria. Verum
hoc est, sed non facit ad propositum Do-
mini in hac parabola, quae praecipue pro-
pter duodecim discipulos introducta est:
vti saepe diximus, & adhuc in sequentibus
notius, & manifestius fiet.

ANNOTATIO VI.

EX praecedenti Domini sententia mani-
feste conuincitur antiqua haeresis, qua
nostro tempore aliqui suscitauerunt: nempe
fidem solam ad salutem sufficere, nec eam
esse posse sine operibus. Fuit haec olim he-
resis antiqua Eunomij, vt refert Aug. lib.
de haeresibus cap. 59. quamuis aliquanto
diuersa. Affirmauit enim fidem sufficere
ad salutem, quamuis mala opera adessent:
at nostri temporis haeretici sufficere fidē
ad salutem afferunt: negant tamen sine bo-
nis operibus esse posse. At vtrūque errorē,
Domini

Fides sine
operibus
non suffi-
cit ad sa-
lutem.

Domini verbum conuincit. Ecce palmes
inhæret viti, & infructuosus est, ac refeca-
tur. Si palmes est & inhæret, ergo fidem
habet: non enim adhærere, seu vniri viti
posset, nisi fidem haberet: nec refeca-
retur, nisi vnitus esset viti, & tamen cum
palmes sit, sine fructu reperitur, & tolli-
tur: igitur & fides sine opere esse potest,
sed ad salutem insufficiens est. Quod etiā
iam a multis annorum centurijs annota-
uit Cyril. lib. 10. cap. 14. hunc eundem lo-
cum exponens, & eandem rem animad-
uertens. Optime igitur Basil. homil. 3. he-
xamet. hanc etiam parabolam exponens,
per fidem dicit fieri palmites, inseriq.
Ecclesiae, ad copiosos autem faciendos

fructus inuitari, ne ob inutilitatem dam-
nati, igni tradantur.
Conuincitur etiā error Begardorum, &
Beguinarū dānatus a Clemente Clement.
Ad nostrum, de haeret. negabant enim ius-
tū, cū ad statum venerit perfectionis, am-
plius teneri opera facere. At Dominus
contrariū docet: qui enim fructū afferūt,
purgantur vt plures faciāt: palmes enim,
dū in vite est, fructificare debet, dum tem-
pus est. Est autem tēpus, dum fide in hoc
seculo viti inhæret: fides est, donec ad vi-
sionem patriæ perueniatur. Multis testi-
monijs alijs haereses eadem conuincuntur:
tamen id praeter institutum nostrum est,
sufficiat locum praesentem annotasse.

Contra Be-
gardos, &
Beguinos.

Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.

COMMENTARIVS.

POSITA diuisione palmitum, in refectos propter inutilitatem & sterilitatem,
& in purgatos, vt vberiores fructum adferant: Discipulos vndecim, iam
Iuda separato ab eorum numero, dicit esse eos qui purgati sunt. ac si dica: Vos
fructum afferebatis in me, ideo non estis ablati, sed purgati a Patre, vt vberius
fructificetis. Estis autem purgati, propter sermonem meum, quem vobis sum
locutus. In Graeco codice haec sententia manifestior est: haberet enim idem
verbum; ac si Latine diceremus: Omnem palmitem in me ferentem fructum
purgabit, vt plus fructus afferat, vos purgati estis. Sic enim clarior est sensus:
cum de eadem purgatione, quae facta a Patre, qui agricola est, haec verba pro-
cedant. Dicit autem purgatos esse per ipsius sermonem, per quem non totam
Christi doctrinam, quam mundo praedicauit, intelligere oportet: sed praeci-
dentem sermonem: idcirco limitauit: quem locutus sum vobis. sermo iste corda
discipulorum iam in Christo fructū ferentia, & per gratiam & dilectionem ac fi-
dem vnita, purgauit, vt plus afferrent fructus: purgauit autem a multis imperfe-
ctionibus, tum illustrando & docendo, tum increpando, & admonendo, tum in-
struendo, tum demum affligendo. Nam dolore, & timore eos affecit, quibus
eorum fides aucta est, & dilectio feruentior, & spes robustior est effecta. Quam
autem efficax sit sermo Christi ad purgandum, & refecandum imperfectionem,
docet Paulus ad Hebr. 4. Viuus, inquit, est sermo Dei, & efficax, & penetrabi-
lior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animae, & spiritus,
compagum quoque ac medullarum.

Multis mo-
dis discipu-
los suos Do-
minus pur-
gauit.

ANNOTATIO VII.

De quo ser-
mone dicat
Christus
quod suos
Apostolos
mundos
effecerit.

DE hac purgatione Discipulorum an-
notatione quinta egimus, ostēdentes
non esse per solam tribulationem, & affli-
ctionem factam, sed alijs etiam vijs, & mo-
dis ex vnico sermone procedentibus. At
nunc, quis hic sermo sit, considerandum
est. Cyril. lib. 10. cap. 15. totam doctrinam

Euangelicam interpretatur, quam a prin-
cipio vocationis habuerunt, per quam
a mundi foelitate separati sunt, ab ani-
moq. eorum, vanae Iudaeorum observa-
tiones eiectae: qui ergo purgari volue-
runt, discipulos sequantur. Sic enim ex-
cussa ex animo prima immunditia, per
fidem

fidem ac charitatem, tamquam palmites A Christo inhærebunt.

Ita Cyrillus exponit. Sed expositio nō mihi videtur accommodari posse verbis. Dominus enim de ea locutus est purgatione, quæ fit palmitibus iam existentibus, & fructum ferentibus: fit autem, ut plus afferant fructus. Tota autem Christi a principio doctrina, per quā discipuli vocati sunt ad fidem, & dilectionem: eos fecit palmites, ut in vite inhærent, & fructificarent: at purgatio præsens facta est, postquam iam viti adhærebant, & fructus producebant. Sermo igitur hic, non tota doctrina Evangelica Christi a principio tradita, sed particularis sermo post cenā habitus intelligendus est, per quem ab imperfectioribus multis, ut dictum est, purgati sunt. Id quod satis verba ipsa indicant, & probant: nam dicit, quem locutus sum vobis, significans particularem sermonem ad illos habitum, non autem totam doctrinam Christi, quæ tradita fuit omnibus. Ioan. 18. Ego palam locutus sum mundo: locutus sum in Synagogis, & templo quo omnes Iudæi conveniunt. Sicut igitur particularis est hæc purgatio, ita & sermo. Per quam expositionem facile solvitur difficultas, quam proponit August. tract. 80. Inquit enim: Cum per baptismū mundati sint, quare sermone tribuit munditiam? Respondet, in sermone etiam intelligendum esse baptismum, qui sine verbo, & sermone non perficitur.

Sed non est necessaria hæc responsio, cū difficultas locum non habeat. Non enim

de quacumque purgatione, & munditie hic loquitur. Fateor quidem mundatos per baptismum, per fidem, per eucharistiam etiam, at supererant imperfectiones superioris dictæ, a quibus hic sermo eos purificavit, ut perfectiores, & mente, & affectu robustioresq. fierent. Sicut & iusti modo baptizati sunt, credunt, diligunt, eucharistia nutriuntur: tamen a Deo sæpe purgantur, & illuminatione, & tribulatione, & alijs modis, quibus suos Dominus ad virtutis viam magno conatu percurrendam solet incitare, eisq. calcaria addere. Et hic est verus sensus huius parabola.

Aliud præter hoc occurrit hoc in loco annotandum, nempe. Cyril. li. 10. cap. 15. & Chry. hom. 75. verba hæc sic exponere: Mundi estis propter sermonem meum, id est, ego vos mundavi, & purgavi: & quod prius Patri dederat ut agricola, sibi etiam tribuit, ut se vnum cum patre Deum significet. Hæc doctrina vera est, filium vna cum Patre purgare, & tollere, ut Deus est: tamen non videtur necessarium sic exponere. Sed accommodatior est sensus, si in eadem similitudine perseveret, ut sit sensus: Iam vos purgati estis, nempe a Patre meo, qui agricola est, quosdam palmites tollens, quosdam purgans: purgati autem estis per meum sermonem: id est, usus est Pater sermone meo, ut falce, ad vos purgandum. Ut homo enim nunc loquitur Christus, sicut ut homo vitis erat. Multum autem commendatur purgatio ab auctore, & instrumento: facta enim est a Patre, sermone vnigeniti filij.

Quorū unum Christi sermone tribuit munditiam, quæ per baptismum habuerunt. Apo. Itoli.

Alia Cyrilli, & Chryso. sol. explicatio traditur.

Manete in me, & ego in vobis.

C O M M E N T A R I V S.

Hæc est conclusio Parabola: *Manete in me & ego in vobis.* Ac si diceret: cū igitur sitis purgati, ut plus fructus afferatis, perseverate, & in id vnum incumbite, ut vos in me fide, & dilectione permaneat, ego vero per gratiam, & spiritum meum in vobis manebo: aliter enim non poteritis fructificare, nec fructum hunc adferre, propter quem a Patre estis purgati. Hoc in sequentibus exprimit. Obijcies, qua ratione præcipit discipulis, ut ipse maneat in eis, ego inquit in vobis? Respondeo, hoc eis præcipi, quia opera, & studium eorum necessarium erat, ut maneret Christus in ipsis, ut sit sensus: adhibete omne vestrum studium, ut ego in vobis maneam. Simile est illud Pauli ad Titum. 2. Nemo te contemnat. videbatur enim hoc alijs præcipiendum, non autem Tito, sed per hoc significat, non debere eum se alijs contemptibilem facere, nec ea efficere, propter quæ contemneretur: ita nunc præcipit Dominus: *Manete in me & ego in vobis.* id est, ea omnia agite, ut hæc unio permaneat, & perseveret,

Apostolis quo modo præcipitur ut Christus maneat in eis.

ret, vestri mecum, & mei vobiscum. Euthymi. exponit: manete in me, & ego manebo vobiscum. Sed hæc expositio non est accommodata sensui parabola. Dominus enim eos exhortatur ad unionem perfectam secum, quæ ex utraque parte perficitur.

A N N O T A T I O VIII.

Duobus modis contingit hominē in Christo manere.

Manere in Christo non vno modo contingit, sicut palmites non vno modo in vite manent. Quidam enim infrugiferi, quidam frugiferi sunt. Manent in Christo fideles peccatores per fidem, sed ut palmites infrugiferi: manent iusti per fidem, & dilectionem, ut palmites fructiferi. Qui manet in Christo modo priori, in eo Christus non manet: qui autem manet modo posteriori, in eo etiam manet Christus. Ut igitur exprimeret, ad quam mansionem suos exhortaretur, dixit: *Manete in me, & ego in vobis, & paulo inferius, qui manet in me, & ego in eo.* Alijs autem in locis scriptura de mansionem absolute loquens, eam intelligit, quæ perfecta est, per quam homo in Christo, & Christus in hominē manet. 1. Ioan. 2. Qui dicit, se in ipso manere, debet sicut ipse ambulavit, & ipse ambulare. & 1. Ioan. 3. Omnis, qui in eo manet, non peccat. Vtroque autem modo verbum manendi, quandam perseverantiam indicat.

Ataretur, dixit: *Manete in me, & ego in vobis, & paulo inferius, qui manet in me, & ego in eo.* Alijs autem in locis scriptura de mansionem absolute loquens, eam intelligit, quæ perfecta est, per quam homo in Christo, & Christus in hominē manet. 1. Ioan. 2. Qui dicit, se in ipso manere, debet sicut ipse ambulavit, & ipse ambulare. & 1. Ioan. 3. Omnis, qui in eo manet, non peccat. Vtroque autem modo verbum manendi, quandam perseverantiam indicat.

Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, & vos palmites.

C O M M E N T A R I V S.

Conclusionem parabola, nempe ut discipuli maneant colligati & vniti secum, multis argumentis probat: primo a fructus privatione, quia fructus producere non poterunt, nisi in ipso manserint: sicut enim non potest palmes abscissus, & a vite separatus fructum facere, sic nec vos poteritis. Purgati igitur cum sitis a Deo, ut vberiores fructus afferatis, necessarium est vos in me manere, & me in vobis: quia non solum non vberiores, sed nec ullos facietis fructus, nisi in me manseritis: sicut palmes a vite, & trunco separatus nullum fructum facere potest. Hic est legitimus sensus. Illud a semetipso, idem significat, ac ex sese, & a vite separatus: palmes enim non potest ex se, & extra vitam fructum facere, sed manens in ea. Ex similitudine autem parabola positæ, confirmat eos non posse fructus edere, sicut nec palmes sine vite. Quia, inquit, *Ego sum vitis & vos palmites.* more enim Hebræorum sæpe tacetur particula causalis: sensus tamen est, ac si diceret, Quia ego, sum vitis, & vos palmites, ideo vos non poteritis, nisi in me manseritis fructum facere. Hæc enim verba ad eandem sententiam pertinent, in qua dictum est, non posse eos fructus facere, nisi manserint in Christo, sicut palmes non potest fructus ferre, nisi manens in vite: quia, inquit, ego vitis sum, vos vero palmites.

Argumentis ex eadē parabola ductis, suadet ut secū vniti perseverent.

Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.

Secundo argumento eandem conclusionem comprobata fructuum copia: primum erat negatiuum, non faciet fructus, qui in me non manet: secundum est affirmatiuum: qui vero manet, multum fructum affert. & perseverat in eadem similitudine parabola, ac si diceret: non potestis facere fructum, nisi in

in me manseritis, quia ego sum vitis, & vos palmites: at si in me manseritis, & ego in vobis: tunc non solum fructum, sed multum etiam, & copiosum adferetis; ad quem adferendum estis purgati. Necessarium igitur est vos in me manere, & me in vobis. Efficacia igitur argumentorum ex parabola sumpta hac est, Vos a Deo estis purgati sermone meo, ut adferatis fructus vberiores, quos certe, immo nec vllum quidem potestis adferre, nisi in me manseritis, & ego in vobis: at si in me manseritis, & ego in vobis, adferetis & fructum eumq. vberem. Sicut palmes in vite non manens nullos fructus facere potest, at si manserit, copiosos affert: sic vos, quia vos palmites, ego autem vitis sum. Attende autem consulto dictum esse in priori argumento negativo: nisi in me manseritis, non potestis facere fructum, at in affirmatio vtrumque ponitur: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Nam si non manet in Christo, sequitur nec Christum manere in eo: at non si manet in Christo, sequitur ut Christus maneat in eo. Nam palmes inutilis manet in vite, & fidelis peccator in Christo: tamen non Christus in eo, quia Spiritum gratia suae non infundit. Est autem vtrumque necessarium ad fructum ferendum, at si vel alterum defuit, fructus nullus est expectandus.

Non sufficit in Christo manere, nisi & ipse in nobis maneat.

Quia sine me nihil potestis facere.

Verba haec connectuntur proximae sententiae, & argumento affirmatio: quae autem ratione connectantur, non est facile inuenire: pendet autem ex verbo praecedenti, quod explicandum modo est. Illud enim *Hic*, habet quandam vim excludendi, ut sit sensus: qui manet in me, & ego in eo, hic, & non alius multum fructum affert. phrasia est in scriptura frequens. Psal. 100. Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat: id est, non alius. Iacob. 1. Qui perspexerit in lege perfectae libertatis, & permanserit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus in factio suo erit: id est, non alius. Et superior cap. 14. Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui me diligit: id est, non alius. Ita etiam praesentibus verbis dicitur: *Hic fert fructum multum, & non alius*, quia, inquit, *sine me nihil potestis facere*, nec vos, nec vllus alius. Exclusionis igitur illius tacite haec verba causam reddunt, & sic connectuntur eidem sententiae, & argumento affirmatio: sicut illa, Ego sum vitis, & vos palmites, connectebantur superioribus verbis, & argumento negativo. & hac est legitima connectio. Quod autem ad discipulos sermonem conuertit, nihil refert: nam per eos intelligi vult quoscumque. Nemo enim sine Christo quicquam potest fructus iustitiae adferre. Haec tamen verba non generaliter sunt intelligenda: non enim Christus significare voluit, sine se non potuisse discipulos comedere, & bibere, aut ambulare: quamuis enim verum sit, si de potentia diuinitatis eius loquamur, sine qua nihil esse, aut operari possumus: haec tamen verba accommodata sunt materiae, de qua loquebatur, nempe de fructu iustitiae, & bonorum operum, quae in Christo sunt: nemoq. alius potest ea facere praeter eum, qui in eo manet: sine quo nihil tale fieri potest. Exactior declaratio sententiae huius, & superiorum in annotatione proponitur.

Quo modo sententiae haec superioribus sit connectenda.

A N N O T A T I O N E S

Contra Pelagium ostenditur, quod nihil boni meritorij sine Christo possumus efficiere.

Verba duo maxime in his verbis aduertenda sunt. Vnum est, manifeste hac sententia necessarium esse, ut facile, non tantum necessarium, ut simpliciter operemur bonum: sed arbitrium hominis sua naturali virtute posse, quodcumque bonum efficere.

re, ut facilius tamen efficiat, necessariam esse gratiam. Quam haeresim tota haec parabola conuincit, & redarguit: no enim palmes manet in vite, ut facilius fructum proferat, sed ut simpliciter fructum edat: vtique nullum facturum a vite separatus. Rursus non dicit: Sine me nihil facile potestis facere, aut nihil magnum, sed simpliciter nihil, nec magnum, nec paruum, nec facile, nec difficile, sed nullo modo potestis facere. Idcirco merito aliquot Ecclesiae Concilia contra tale dogma vsa sunt his verbis. Similiter & Augustinus lib. 1. de gratia Christi contra Caesari: & Pelagii cap. 29. & trac. 81. in Ioan. & multis alijs in locis.

No omnia infidelium opera mala sunt.

Alterum est aduertendum, aliquos Catholicos his abuti verbis ad probandum omnia opera infidelium etiam ex genere bona, esse vitia, & peccata, quia iniquiunt, in Christo non manent, & dictum est: *Sine me nihil potestis facere*. Sed locus hic eorum opinioni non fauet: nam de fructu sermo est, quem fideles in Christo faciunt. Longe autem aliud est opus frugiferum, & opus simpliciter bonum: frugiferum enim opus est, quod ad vi-

tam aeternam refertur, & per ipsum praemium consequimur. nullum autem est tale opus, praeter id, quod a palmitibus in vite manente, & a fidele per fidem, & dilectionem ipsi Christo adherente procedit. Et hoc est, quod dicit Paulus. 1. Corin. 13. Si distribuero omnes facultates meas in cibos pauperum, & tradidero corpus meum, ut ardeam, & charitatem non habuerim, nihil mihi prodest. Non dicit, mihi nocet, sed nihil prodest, sine fructu mihi est: quia in Christo perfecte non maneo, sine quo nihil facere tale possum: at non continuo malum, & peccatum est, quia potest esse bonum aliquod morale. Sunt enim opera mala, bona, & fructuosa: non si fructuosa non sunt, mala sunt: possunt enim esse moraliter bona. Sicut si Deus in gratia hominem non creasset, non continuo sequebatur, igitur peccator, & iniquus est: quia medium quoddam datur, ut nec sit iniquus, nec Deo amicus & iustus, sed bonus quadam naturali bonitate: ita etiam in humanis actibus fit. Multa in confirmationem huius veritatis dici possent, sed id a proposito esset digredi.

Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes.

C O M M E N T A R I V S.

Tertio argumento confirmat eandem parabola conclusionem, nempe, ut in ipso manere studeant, & quos attraxit fructuum vberiorum productione, ut maneant in eo, modo terrore impellit, estq. argumentum sumptum a malo, & poena graui, cui in eo non manentes, expositi sunt. *Si quis, inquit, in me non manserit, mittetur foras*, sicut palmes a vite iam separatus mittitur foras: palmites enim resectus foras mittitur, id est, extra vineam vbi iam ab agricola deseritur, nec amplius adhibet ea remedia, quae solebat, ut fructum ferat. Per hoc significat, qui fidem aut dilectionem Christi deserunt, eos foras mittendos, id est, ab Ecclesia, & Christi populo separandos, & Dei cura & prouidentia hac particulari, quam, ut salutem consequantur, gerere Christus solet, omnino destituendos. Haec est prima poena, quae infligitur Christianis malis, aut fidem deserentibus, non quidem in hoc saeculo, sed in futuro: tolluntur enim, & delentur de libro, & de populo Dei, cum sint iam extra Ecclesiam, spe omni reuertendi sublata. De hac eiectione sermo est in praesenti sententia, quam separationem Dominus significauit in parabola sagenae missae in mare ex omni genere piscium congregantis, quam cum impleta esset, educentes, & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Matth. 13.

Aeternam poenam comminatur, si in ipso non manserint.

Et

Et arefcet.

Omni tam-
dem bono
priuabitur
qui in Chri-
sto non ma-
net.

Pergit pœnas eandem enarrare ex eadem similitudine palmitis sumptas. Prima erat eijcitur foras palmes: altera est, arefcit: si quem enim humorem habuit a vite, eo etiam, cum separatus fuerit, priuatur: nã a peccatore damna- tio & separato, si quod habuit donum Dei, tollitur, & aufertur: aliquando in peccatore manet habitus fidei, & spei, quæ dona sunt Dei a vite accepta. In hæ- reticis etiam manent aliquando habitus aliqui morales, manent aliquæ diuinæ inspirationes & stimuli, vt conuertantur: at cum primum morte interueniente separantur, tolluntur & eradicantur omnia ista, & arefcunt, nec amplius hu- morem vitis recipiunt: dona etiam & talenta, quæ ad conuersionem etiam pec- catoribus data sunt, perduntur. Quod Dominus Luc. 19. significauit per parabolam illam de mna. Auferte, inquit, ab illo mnam & cetera: & quod habet auferetur ab eo.

Et colligent eum.

Et liberta-
te carebit
qua ad bo-
num redi-
re possit.

Tertia hæc pœna est: *colligent eum*, quo verbo significatur ablatio libertatis & potestatis, vt amplius non valeat viti vniri, sed cum impiorum cœtu col- ligatus maneat in perpetuum. Quod Dominus significauit alias, dicens, Ligatis manibus, & pedibus Mat. 22. quæ colligatio primo significat libertatis arbitrij ad bonũ operandũ ablationẽ. Significat secũdo consortiũ pessimorũ: sicut enim palmites multi aridi colliguntur, sic mali & ini qui post hanc separationem sibi inuicem colligantur, quod ad grauem illorum pertinet pœnam. Hoc idem Matth. 13. explicuit. Per manipulos significat etiam tertio sic esse colligendos, & puniendos: vt numquam euadere manus punientium possint: sicut nec pal- mes euadere potest manus eorũ, qui colligunt manipulos in igne proijciendos.

Et in ignem mittent.

Et igne
torquebitur
quia palmes,
aut in vite
aut in igne.

Quarta hæc pœna est. Palmes collectus in ignem mittitur sic a Christo sepa- rati, igne æterno torquebuntur. Pœna sensus significatur, de qua Matth. 25. Ite maledicti in ignem æternum. Et attende dictum esse: *In ignem mittent*, quia toti comburuntur, & non pars aliqua tantum, quod scriptura alio solet verbo significare. Psal. 57. In ira absorbet eos. Psal. 68. Nec absorbeat me profundum. Et perpende sententiæ efficaciam. *In ignem mittent*, id est, ad alios vsus esse non possunt, nisi vt in ignem mittantur, quod Aug. tract. 81. annotat ex verbis Eze- chi. 15. Ligna, inquit, vitis præcisa, nullis agricolarum vsibus profunt, nullis fabrilibus operibus deputantur. Vnum de duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis: si in vite non est, in igne erit.

Et ardet.

Vis, & effi-
cacia atque
duratio æ-
terni ignis
significatur

Quinta hæc est pœna: vnico enim verbo duo exprimentur. Vnum est vehe- mentia ignis huius: vt enim palmes, postquam aruit, igni immixtus citif- sime ardet, vt non tam vere dixeris ardebit, quã ardet: ita mali immixti ardẽt. Tã- ta etenim est vehementia illius ignis, vt sine mora ardeat: nã solet ignis lætus ca- lefacere ligna prius, quam inflãmare, vt ardeant: at quando vehementissimus est, statim

statim ardent: sicut & sicca ardere statim etiam solent: hæc vehementia signifi- catur verbo præsentis. Alterum est duratio, ardet sine fine, non ad tempus, sed in perpetuum. Isa. 66. Ignis eorum non extinguetur. Vide quantum Dominus hoc argumentum sumptum a periculo, & malo, cui non manentes in eo se ex- ponunt, auxerit: eleganti ex palmitibus similitudine accepta.

*Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcumque
volueritis petetis, & fiet vobis.*

Verba Chri-
sti in ali-
quo mane-
re, est Chri-
stum dili-
gere.

Quarto eos allicit argumentum ex promissione sumpto, *Si, inquit, manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quæ volueritis, petetis, & impetrabitis, fietque vobis.* Id est, in his, quæ pro voluntate, & desiderio petieritis, exaudie- mini. Intellige petieritis Patrem; aut me: nam paulo superius expresserat, quis nam sit rogandus. Duo sunt in hac sententia aduertenda prius quidem est, non esse vnum & idem, discipulos manere in Christo, & verba ipsius in discipu- lis manere; manere quidem discipulos in Christo, est fidem Christi habere, hæc enim mansio dicitur: verba autem Christi in discipulis manere significant dilectionem, vt superius cap. 14. dicitur: Qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est, qui me diligit. quia manere verbum Dei in aliquo dicitur, quando is verbum Dei recordatur, & implet. Vtrumque igitur exprimitur, fides, & dilectio, vt recte Cyril. lib. 10. cap. 18. exponit. verbum autem manendi, vt supe- rius, annotauimus, perseverantiam quandam indicat, iuxta illud. 1. Ioann. 3. Fortes estis, & verbum Dei manet in vobis id est perseveranter eius mandata custoditis. Alterum est, non generaliter quodcumque voluerint, & petierint, fiet, sed quod recta voluntate, & qualem in Christo manentes habere decet, petierint. In quo duo sunt, nempe, vt nihil iniustum, superuacaneum, inuti- le, petatur, & rursus, vt ad salutem spiritualem vere sit ordinatum: palmes enim in vite existens, si petere possit, hoc solum, quod ad fructum, & conser- uationem in vite confert peteret: talia sunt, quæ iusti impetrant.

A N N O T A T I O X.

Aliud est in
Christo ma-
nere, & ali-
ud verba
eius mane-
re in nobis

Chrystom. 75. illa duo, *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint*, non vt duo distincta exponit, sed tam- quam idem significantia, vt velit Dominus explicare, quid sit in ipsa manere, nempe verba, & mandata eius seruare: qui enim mandata implet, ille est, qui in eo manet. Cyril. autem lib. 10. cap. 18. tamquam di- stincta interpretatur, vt primum ad fidem secundum ad dilectionem referatur. & hæc videtur legitima expositio: cum enim qui credunt, & fidem sine dilectione hæ- bent, in Christo maneant, sicut palmes etiam sine fructu in vite manent, priusquã tollatur & refecetur, non est, cur expo- namus mansionem hanc per fidem, & di- lectionem, maxime cum sit distinctũ ver- bum, in quo dilectio exprimitur. Et vero obseruandum est, quando absolute scriptu

ra agit de mansione in Christo, intelli- genda perfectam, quæ fide, & dilectione fit. At quando apponit verbum particulare quo dilectio significatur, tunc, mansio illa in- terpretanda est, quæ fide fit, cui vt perfecta fiat, super additur dilectio. Quod optima ratione Dominus his verbis facit, vt offen- dat manere aliquos in eo: hoc tamen non sufficere, nisi simul verba eius in eis man- serint, vt simul credant, & mandata eius custodiant. Rursus cum duos distinxisset palmites in vite, fructuosos, & inutiles, utrosque tamen in vite inhærentes; opus fuit id quod commune eis est, & id, in quo distinctionem & differentiam habent, ex- primere: idcirco mansionem perfectam duplici verbo distinguit, qui manet in eo, quod commune est; &, in quo ver- bum eius manet, quod particulare est

n bonis

bonis & iustis, qui palmities sunt fructus, ut qui non seruat, quantumcumque sit fructifer. Adde in hoc multum exprimi, ut in Christo, & viti inhareat, nihil ei proquantum referat mandata Christi seruare: sed ad salutem.

In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli.

C O M M E N T A R I V S.

Argumento a Dei glorificatione sumpto, eis persuadet ut in ipso maneat.

Quinto argumento eos ad eandem rem, ut in ipso maneat, exhortatur, sumpto ex Dei glorificatione. sensus autem est: Ne puteis parum interesse vos in me manere: nam ad Patris mei gloriam multum refert, ut vos fructum vberiore affertis, populos & gentes ad eius cultum conuertendo, utque efficiamini mei discipuli, id est, meam doctrinam per orbem totum diuulgetis, & disciplinam, quam accepistis, profiteamini: hoc ergo vos debet valde excitare, ut omni studio mihi adherere studeatis. Attende de eo fructu hanc sententiam intelligi, de quo Ioan. 4. dicitur: Qui meum mercedem accipit, & congregat fructum in vitam aeternam. Et paulo inferius: Posui vos, ut plurimum fructum afferatis, & fructus vester maneat. Verba sunt obseruanda. Illud, *in hoc*, declaratur illis verbis, *ut fructum plurimum afferatis*, ut sit sensus: Hac re maxime Pater clarificatus est, nempe, ut afferatis fructum plurimum, & discipuli mei efficiamini. Rursus *clarificatus* dicitur Pater, id est, clarificabitur, ut exponit Euthym. saepe enim in scriptura, praeterita pro futuris posita sunt. Sensus ergo est: Clarificabitur Pater, si attuleritis plurimum fructum, & simul efficiamini discipuli. Erant iam discipuli, at tunc perfecte facti sunt discipuli, quando adueniente Spiritu sancto doctrinam Christi perfecte edocti sunt, omnemque acceperunt veritatem, ut eam mundo manifestarent: hac autem maxime in gloriam Dei cesserunt, ut per orbem nomen eius coleretur, & adoraretur, expulsa daemonum tyrannide, & idolatria, a qua Dei veritas iniuste detinebatur, ut dicitur, Rom. 1. Denique prius est effici discipulos, quam plurimum hunc adferre fructum: tamen solet scriptura aliquando ordinem rerum postponere, & ita nunc fit, ut significet se hoc persuadere uelle: nempe, ut sibi inhareant, & in disciplina perseuerent. quasi diceret: clarificatus est Pater, ut plurimum fructum afferatis, quod fiet, si mei discipuli sitis, & in mea disciplina perseueretis, & perficiamini.

A N N O T A T I O X I.

Diversa superiorum verborum explicatio.

Cyril. lib. 10. cap. 19. superiorem sententiam multo aliter exponit: nempe hanc clarificationem esse, quam habuit Pater in filij sui incarnatione, ex qua factum est, ut homines discipuli eius fierent & copiosiore redderent fructum, quam ij, qui in lege erant: de qua copia dictum est Matth. 6. Nisi abundauerit iustitia vestra plus quam Scribarum, & Phariseorum. Erit ergo sensus: propterea clarificatus est Pater in me, non ut sibi gloriam propriam acquirat, sed ut vos afferatis plurimum fructum: est autem fructus iste bonorum operum.

Hæc ex Cyrillo. Chrysof. hom. 75. aliter exponit, nempe in hoc lætatur Pater cum plurimum fructum afferatis, & estis mei discipuli. Euthymius autem ita interpretatur. In hoc, inquit, glorificabitur Pater, si fructum multum attuleritis: quis autem hic fructus sit non exprimit.

Mihi sensus legitimus is videtur, ut hæc glorificatio sit fides, cultus, & honor impensus a tot populis, & gentibus ad verum Deum conuersis: credere enim, colere, & venerari Deum, est ipsum glorificare, & clarificare. Fructus autem multus non tan-

Auctoris interpretatio.

tantum est discipulorum obseruantia, & A discipuli fuerunt, quando tota doctrinam studiosa sanctaque vita, sed simul conuersio tot hominum ad Dei veri cultum & fidem. At que hæc disciplina, nempe ut sitis mei discipuli, est illa, non tantum, quam acceperunt a Christo praesente visibiliter, sed quam Spiritu sancto superueniente imbibebant: tunc enim perfecte

Magistri sui perceperunt: tunc autem consummati, quando eam mundo denunciauerunt, se discipulos illius profitentes. Sic est ista sententia intelligenda, & est argumentum potentissimum inducens eos, ut in Christo maneat: quod unum, omnibus his argumentis, Christus persuadere nititur.

Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea.

C O M M E N T A R I V S.

Sexto hanc unionem, & mansionem in ipso exhortatur, & est sumptum argumentum ex dilectione, qua eos dilexit. Eo, inquit, dilectionis, modo, quo Pater me dilexit, ego uos dilexi; procurate ergo ea omnia facere, per quae in hac gratia, & dilectione, qua vos persecutus sum conseruari possitis: plurimi enim faciendae est dilectio illa, quae similis est ei, qua Pater dilexit Christum. Particula, *sicut*, non æqualitatem, sed similitudinem significat, ut saepe annotatum est. Est autem ista similitudo ualde attendenda. Loquitur Christus ratione suae humanitatis: humanitas autem ipsius nullius eius praecedentibus meritis dilecta est a Deo, ut personae filij copularetur. Magnus hic profecto amor, & dilectio Patris fuit erga illam humanitatem sanctissimam, eam nempe uerbo diuino unire: quam dilectionem gratis Deus impendit nullius praecedentibus ipsius humanitatis meritis, ut doctæ, & uere affirmat Aug. lib. 2. de peccat. mer. & remi. cap. 17. & lib. de correct. & gratia c. 11. Simili amore gratuito, & nullis eorum praecedentibus meritis, uenit sibi homo factus Christus discipulos. Et est ad rem apposita similitudo; sicut humanitas gratis coniuncta est Verbo, & facta est uitis, sic eidem uiti copulati sunt gratis discipuli, & facti sunt palmities: nemo enim discipulorum suo merito consecutus est, ut Christi discipulus, & Apostolus fieret. Ex hac similitudine inferitur, æquum esse, & iustum, ut ipsi procurarent, & omni studio incumbant conseruare tantam dilectionem quam nullo praexistente merito, acceperunt. Et hoc est, quod dicit: *Manete in dilectione mea*. sunt illata hæc uerba ex praecedentibus. manete ergo in hac dilectione, id est omnem nauate operam, ut conseruemini in hac dilectione, qua ego uos sum persecutus, hic est legitimus sensus.

Mira similitudo inter amorē quo Pater dilexit Christū & eā quo Christus diligit nos.

A N N O T A T I O X I I.

Doctores interpretationes expenduntur.

Laborent expositores inquirentes, A inquit, Pater dilexit me facientem uoluntatem eius, sic ego uos dilexi facientes uoluntatem meam. Sed neutra expositio est accommodata, nihil enim hic de miraculis, quorum edendorum nondum perfectam acceperat potestatem, nec dilectio supponit mandatorum obseruantiam, immo facit eam, Christusque exhortatur ad mandata seruanda, ut sic in dilectione conseruentur. Expositio ergo, quae data est in commetario, uidetur ualde accommodata.

Augustinus

De qua dilectione Christi loquatur, cum dicat, manete in dilectione.

Augustinus tract. 82. dubium proponit de qua dilectione sit intelligendum, quod dicitur: *Manete in dilectione mea*, an de ea qua diligebant Apostoli Christum, ut sit sensus: perseverate diligere me; an de dilectione hac, qua Christus eos prosequatur. Responderet de hac posteriori esse verba interpretanda: & vera est responsio:

quam verba sequentia probant: & eandem Cyril. lib. 10. capit. 20. sequitur, in hunc sensum exponens, omni studio, cura, & opera, sic a me diligere curare debetis, ut ego a Patre diligor. Idem sentit Chryl. hom. 75. & nos in commentario sic exposuimus: quamvis hanc similitudinem aliter explicuerimus.

Si praecepta mea servaueritis, manebitis in dilectione mea.

COMMENTARIUS.

Non satis fuit Christo ad dilectionem suam erga discipulos conseruandam eos exhortari, dilectionis qualitate, & dignitate proposita, sed modum etiam exponit, quo se in ea valeant dilectione conseruare. *Si praecepta mea*, inquit, *seruaueritis*, in mea hac dilectione permanebitis, nec vos unquam diligere praetermittam. Christus de perseverantia, & stabilitate dilectionis suae erga eos loquitur, quam mandatorum obseruantia efficit. habet etiam aliud haec obseruantia, nempe dilectionem Christi erga eos augere. Diligit enim Christus mandatorum suorum obseruatores, & quo magis ac magis ea obseruare perseverant, eo amplius etiam dilectio Christi erga eos augetur, ac incrementa suscipit. Non enim aequalis est dilectio Christi erga suos omnes, nec erga unum & eundem toto tempore, sed augmenta recipit: non quod Christus, aut Deus mutetur in se, sed fit mutatio ratione effectuum, qui ex dilectione proueniunt.

Præcepti custodia conseruat & auget Christi amorem.

Sicut & ego praecepta Patris mei seruauimus, & maneo in eius dilectione.

Viam, & modum hunc manendi in eius dilectione manifestum, facilem, & suauem efficere conatur Dominus: & est sensus: dixi vos modo manere, & perseverare in dilectione mea posse, nempe si mea mandata seruaueritis, non sit autem vobis hic modus difficilis, & arduus; nec rursus eum incertum existimetis: nam hunc ego habui erga Patris mei dilectionem. Ille enim me dilexit, & ego in hac dilectione maneo, seruatis mandatis eius: æquum ergo est, cum vos eadem dilectione diligam, ut etiam eundem erga me seruetis modum. Hunc autem modum certum vobis persuadere, sicut certus est hic meus, quem ego habui. Attende in hoc non esse inquirendam omnem similitudinem, sed eam, quae ad rem facit. dilexit Christum ut hominem Pater multis de causis, & istulis, inter quos obedientia Christi fuit erga Patris mandata, & in hoc similitudo est. At discipuli non tot utulis diligebantur: nisi enim mandata seruassent, non erat in eis ratio, propter quam diligerentur, immo dilectione Christi priuari fuissent. Attende etiam sermonem esse de permanentia in dilectione, uti superius annotauimus: dilectio enim Dei erga nos, causa est cur mandata faciamus, haec autem obseruantia dilectionem Dei conseruat, & auget. Habes ex his verbis, Christum hominem habuisse mandatum, & præceptum, quod diffuse tractauimus cap. 10. ubi etiam exposuimus, quae essent haec praecepta Patris Christo homini facta. Illud, *In eius dilectione*, eodem modo intelligendum est, nempe, qua me Pater diligit.

Pater Christum amabat, non solum quia praecepta seruabat, sed ob plures alias causas.

Hac

Hac locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit.

Adhuc nouo vitur argumento, ut discipulos in mansione hac confirmet, & est septimum, sumptum ex gaudio Christi. sensus autem est: Haec locutus sum vobis, ut in me maneatis, & mandata mea seruetis, dilectionemque meam hanc erga vos conseruetis, ut gaudium meum sit in vobis, Graece, maneat in vobis, id est, id in vobis perseveret, quod me gaudio afficit. adhuc gaudium meum in vobis, quod mei estis discipuli, quod in me manetis: locutus sum autem haec, ut perseveretis tales, & gaudium meum conceptum de vobis etiam perseveret. Magnum argumentum persuadendi discipulos, est gaudium magistri: idem est sensus huius, *Ut gaudium meum sit in vobis*, & istius, ut gaudere in vobis. Gaudere autem in aliquo dicimur, quando in eo reperitur, quod gaudij causam, & materiam nobis praebet: sic dicebat Paulus Philip. 2. Implete gaudium meum: id est, curate ut tales sitis, ut ego de vobis, & in vobis gaudeam. & 1. Thesal. 2. Vos estis gloria mea, & gaudium meum, id est, estis mihi materia, & causa gloriae, & gaudij. Ita nunc dicit Christus, *Hac locutus sum vobis*, ut verbis meis tales vos permanere efficerem, ut mihi in vobis, & de vobis numquam desit gaudendi occasio, quod fiet, si in me manseritis: id est, si in fide, & dilectione, disciplinaque mea accepta, perseveraueritis. Gaudium esse Christum in suis discipulis, quod discipuli eius sint, quodque doctrinam eius susceperunt, docet Lucas cap. 10. In illa hora exultavit in Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi Pater Domine caeli, & terrae, quod abscondisti haec a sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Hoc modo Christus gaudium, & exultationem perseverare vult, ut nimirum discipuli tales continuo perseverent: hoc est gaudere in eis, & gaudium eius manere, & perseverare in ipsis: ideo multis rationibus eos, ut tales perseverarent, exhortatur. In annotatione sequenti hic locus accuratius discutietur.

Gaudere in aliquo, est quod is praestet causam & materiam gaudij.

Et gaudium vestrum impleatur.

Octavo argumento idem confirmat, connectuntur autem haec verba praecedentibus, ac si dicat: Non solum gaudio me afficietis, si feceritis: quae locutus sum, sed etiam vestrum gaudium implebitur, quia id assequemini, quod vos maximo & perfecto afficiet gaudio, & quod vos nunc multum desideratis: vos enim cupitis mecum semper manere, numquam a me separari: ceterum scitote hac ratione vos id consequuturos, si haec feceritis, quae locutus sum. Ideoque ea omnia dixi, & docui, ut & ego in vobis gaudeam, & vos, quod summo opere desideratis, & in quo perfecte gaudebitis, consequamini. Hic mihi huius, & praecedentis sententiae sensus legitimus videtur. Ex quibus omnibus constat, quam efficacibus, & quam multis argumentis ad hanc mansiorem in se, quam per parabolam induxit, suos sit exhortatus discipulos.

Si in me manere curabitis, & me gaudio afficietis, & eodem vos afficiam.

ANNOTATIO XIII.

Patres diuersis modis superiorem sententiam interpretantur.

Sententiam superiorem varie Doctores interpretantur. Varietas autem ex eo procedit, quod verba plures admittunt sensus: ita ut quis proprius, & legitimus sit, non facile diiudicetur. Primo Chryl. hom. 76. & Euthy. sic exponunt, ut sit sensus: Ne discedatis a me, ne ve a cursu de-

Assistatis, ut gaudium meum maneat in vobis: id est, ut gaudium, quod habebatis in me, & de me, antequam haec tristitia locutus essem, in vobis sit, & perseveret. Hoc enim est, quod dicit, gaudium meum sit in vobis, & gaudium vestrum impleatur: ut vobis gaudere, sicut ante, & perseverare

uerare in eodem gaudio semper liceat. Interpretantur autem hi Doctores illud meum passiuè, id est, gaudium, quod de me habebatis, & hoc idem appellat vestrum quia ipsorum erat, tamquam eorum, qui gaudebant: Christi autem tamquam eius, in quo, & de quo, gaudebant.

Secundo loco Cyril. lib. 10. c. 21. breuissimis verbis, prima hac expositione recitata, alteram, quam accuratiorem appellat, adhibet, vt *gaudium meum*, sit hoc, quod Christus habebat. vt sit sensus: vt gaudeatis de ijs de quibus ego gaudeo: ego autem gaudeo de hominum sit tale ergo sit vestrum gaudium. Sic enim fortes ad certamina eritis, & spe saluandorum hominum, libenter pericula subibitis: non parum gaudentes, quod voluntas Patris, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, pro virili parte vestra impleatur. Et *gaudium vestrum impleatur*, id est, gaudium vestrum sit solidum, & sincerum: erit autem tale, si de his gaudeatis, de quibus ego gaudeo.

Tertio loco Aug. tract. 83. exponit aliter, vt gaudium hoc sit, quod habuit vt Deus ab aeterno ex prædestinata & præuisa salute nostra, quod gaudium in eo fuit semper: tamè in nobis nondum erat, quia nondum eramus. Dicitur autem esse in nobis, dum gratia cum salute nobis datur, ex quarum præuisione Christus gauisus est ab aeterno. Erit igitur sensus: Hæc locutus sum vobis, vt id, in quo ego ab aeterno gauisus sum, sit in vobis: nempe gratia & salus. Gaudium vestrum autem, quod habetis de meo consortio impleatur, paulatim proficiendo vsque ad æternam beatitudinem.

Recentiorum explicatio-
nes.

Quarto recentiorum aliqui aliter exponunt, vt gaudium suum vocet, quod ipse in cordibus hominum solet efficere, sicut & pax Christi dicitur, quam ipse suis communicat. Est autem gaudium de rebus spiritualibus, & de dilectione Dei, & de spe salutis æternæ: quod gaudium omnem tristitiam de rebus temporalibus superat. Erit ergo sensus: Hæc locutus sum vobis, vt in vobis sit gaudium spirituale

A & caeleste, quod ego efficio in ijs, qui mei sunt: hoc gaudium quod vestrum est, quia vos gaudebitis, est impletum, id est sincerum & solidum.

Alij alias adhibent interpretationes, sed hæ præcipuè videntur. Ex quibus colligere licet, illud, *meum*, varie exponi: in prima enim expositione passiuè accipitur, vt sit gaudium meum dictum, quia de Christo, & in Christo gaudium erat. In secunda, & tertia expositione accipitur actiuè, gaudium meum, quod ego habeo, seu quo ego gaudeo: quamuis iuxta expositionem secundam hoc gaudium sit Christi hominis: secundum tertiam vero sit Christi Dei, & æternum. Vtraque tamen expositio salutem hominum respicit, de qua Christus gaudet. In expositione quarta accipitur effectiuè, gaudium meum, quod ego efficio, & communico.

Similiter etiam pars illa secunda, nempe, *Gaudium impleatur*, varie exponitur. In prima expositione impleri gaudium, est perseverare in eis gaudium, quod prius conceperant de Christo: in secunda impleri gaudium est, gaudium esse sincerum, & solidum non de caducis, & vanis rebus & hoc etiam in quarta expositione. At in tertia, impleri, est paulatim proficere, & promoueri vsque ad perfectum complementum in gloria.

Hæc sunt, quæ Doctores sentiunt: mihi ea expositio, quæ posita est in commentario probabilior & accommodatior visa est, in qua gaudium meum exponitur, quo Christus gaudebat. Nam distinguit duplex gaudium, suum, & discipulorum: & de suo inquit, vt gaudium meum in vobis maneat: de illorum vero gaudio dicit, vestrum impleatur. Non igitur potest passiuè illud, *meum*, conuenienter exponi. Rursus gaudium hoc erat, quo vt homo gaudebat, & in ijs, quæ ad materiam subiectam pertinent: loquebatur enim de illorum mansionem in se, ne a sua disciplina recederent: similiter etiam sermonem faciebat de discipulorum desiderio & affectu, quo ab eo nunquam diuidi desiderabant: quibus data expositio facilius accommodari posse videtur.

Consequenter, diuersis explicatis modis verba illa, & *gaudium vestrum impleatur*.

Auctoris explicatio comprobatur.

Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.

COMMENTARIUS.

Postquam Dominus ad mansionem in se, & dilectionem erga se exhortatus est suos discipulos, multisq. id argumentis suadere conatus est, aliud documentum

mentum tradit, quod consequens erat, nempe, vt inuicem se diligere: cuius etiam dilectionis modum docet. Connectuntur autem hæc verba superioribus sic: Iniunxerat eis, vt mandata eius, seruariet: nam ea ratione in dilectione, quam erga eos habebat, mansuri erant: nunc exponit, quæ hæc sunt mandata & præcepta. *Hoc est*, inquit, *mandatum & præceptum meum*. In Græco geminus est articulus, vt sit sensus: inter omnia mandata mea, quæ vobis seruanda iniunxi, hoc est illud præcipuum & insigne, vt diligatis inuicem, sicut ego? id est, eo modo, quo vos dilexi. Quis autem modus hic sit, verbis sequentibus exprimit: nempe ita vehementer vos inuicem diligatis, vt vitam pro alterius salute exponere vnusquisque vestrum sit paratus. Est autem generale hoc mandatum singulis Christianis, non autem solis Apostolis. Si igitur in dilectione Christi manere, est mandata eius seruare, & hoc est inuicem sic se diligere: qui non sic diligit fratrem, profecto nec mandata Christi seruat, nec in eius manet dilectione.

ANNOTATIO XIII.

Cur solius dilectionis, & non diuina, sed mutua humanæ meminit.

Interrogare aliquis posset: cur de dilectione inuicem meminit, non autem de Dei dilectione, & cur de dilectione, non autem de alijs mandatis? Aug. tra. 83. in hac dilectione mutua proximorum, & mandatum de dilectione Dei & cetera, quæ erga proximum sunt, comprehendit responder. Quæ sane vera est doctrina: qui enim proximum diligit propter Deum, & Deum absque dubio diligit. Qui etiã proximum diligit, non furatur, quæ eius sunt: non occidit: non ea denique facit, quæ proximorum dilectioni repugnet: radix enim omnium mandatorum charitas est, vt docet Grego. ho. 27. in Euang. Eadem est responsio Chryl. hom. 76.

Auctoris sententia proponitur.

At mihi ea accommodata responsio videtur, nempe Dominum intendisse discipulos secum vnire, & inter se ipsos: secum quidem, vt salutem propriam consequerentur: inter se ipsos autem vt singuli aliorum studerent incumbere salutem: futuri enim erant doctores, & medici salutis spiritualis hominum. Idcirco postquam de mansionem in se locutus est, in qua dilectio Dei comprehendebatur, nunc de mutua agit dilectione, per quam efficiebantur solliciti, & studiosi salutis aliorum. Alia præcepta, quæ ad iustitiam pertinent, non expressit, quia ad ea non indigebant discipuli persuasionem, sicut nec vt Deum diligere. Difficultas solum erat in hac mutua dilectione, propterea eam maxime commendauit.

Insuper rogabit aliquis, quare hoc

A præceptum dicit suum: *Hoc est*, inquit, *mandatum meum*. Aug. tra. 83. respondet idè esse hoc mandatum, seu præceptum, quod hic appellat suum, & quod cap. 14. dixerat nouum: ibi, tamquam non fuerit ante mandatum: hic, tamquam non fuerit aliud ab illo. Sed ibi dictum est nouum, ne in vetustate perseveremus: hic dictum est meum, ne contemnendum putemus. Nos in eo loco, quare nouum diceretur exposuimus: meum autem hic dici ea ratione putamus, quia superius dixerat: Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego seruauit præcepta Patris, & maneo in eius dilectione. Hunc ergo sermonem prosequens, adiunxit: *Hoc est autè præceptum meum*. ea igitur de causa dicit, *præceptum meum*, quia superius etiã dixerat, præcepta mea. Præcepta autem sua appellat, quæ ipse hominibus a se demptis imposuit: præcepta autem patris, quæ Pater ipsi, vt homini iniunxit. Dices: nonne Deus præceperat multa ex his, quæ Christus præcepit? præceperat sine dubio: nam diligere Deum toto corde, & proximum sicut seipsum, iam ante præceperat Deus: tamen Christus iterum iussit, & mandato Dei accessit mandatum etiam Christi. Suum ergo mandatum iure dicit, quia ipse præcepit, licet nõ excludat etiam eadem ante præcepisse Patrem: tamen vt a mandatis, quæ Pater ei soli iniunxit, distingueret sua appellauit, ac si diceret: mandata mea, nempe, quæ ego vobis mando, non quæ Pater mandauit mihi.

Cur præceptum amoris suum, Christus appellat.

Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis.

COMMENTARIUS.

Modum, quo ipse dilexit nos, declarat, vt nos inuicem sic diligamus. Nulla, inquit, maior est dilectio, quam ea, qua aliquis pro eo quem diligit animam

nam suam ponit & mortem subit. Hoc nos modo dilexit Christus, hoc etiam modo præcipit suis, ut se inuicem diligant, ut pro alterius salute tuenda, & conseruanda, quando opus est, nullum periculum, nulla persecutio, nullum malum temporale eos retrahat: sic suos Apostolos præparatos esse vult, ut mundo salutem annuncient, & hominum salutem incumbant: sicq; huc negotio intendant, ut nec mors, quæ omnia mala temporalia superat, nec mortis genus vllum acerbissimum, eos ab hoc officio retardet. Hunc locum ipse Ioannes explicuit. 1. Canon. 3. In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam posuit pro nobis: & nos debemus pro fratribus animas ponere. Græca exemplaria non habent particulam, *quam*, nec multa Latina, sed legunt, Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat, ut sit sensus: non est maior dilectio erga dilectum, qua pro eo anima, seu vita exponitur: & ea est lectio accommodatior. Aliqui non legunt pronomen, *hac*, & tunc recte legitur, particula, *quam*, quod si ponitur pronomen, ut in Græcis habetur, tunc superuacanea est particula, *quam*, nec sensum conuenientem habet.

ANNOTATIO XV.

Item maior dilectio dicenda sit, quæ pro amicis anima pro amico, cum maior illa videatur, qua pro inimicis ponitur. Bernar. etiam in serm. feræ quartæ hebdomadis sanctæ, Maiorem, inquit, charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis: maiorem tu habuisti Domine ponens eam pro inimicis. Relictis autem recentiorum responsionibus, vera, & legitima responsio, & doctrina hæc est.

Dilectionis magnitudo tripliciter pensanda.

Inquirunt nostra tempestate nonnulli, qua ratione dictum sit: neminem habere maiorem charitatem ea, qua ponitur anima pro amico, cum maior illa videatur, qua pro inimicis ponitur. Bernar. etiam in serm. feræ quartæ hebdomadis sanctæ, Maiorem, inquit, charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis: maiorem tu habuisti Domine ponens eam pro inimicis. Relictis autem recentiorum responsionibus, vera, & legitima responsio, & doctrina hæc est.

Sciendum triplicem esse quantitatem dilectionis alicuius, una est, quæ dicitur æstimationis, seu appretiationis: quo enim aliquis plura & maiora postponit pro aliquo, eum dicimus plus, vel minus diligere, & dilectio maior, vel minor est. qui ergo ita diligit alterum, ut res temporales postponat dilecto, potiusq; eas quam amicum dimittere sit paratus, multum diligere dicitur. At si aliquis non solum res temporales, sed honorem etiam proprium illi postponat, plus diligit: si autem alius vitam etiam postponat, maxime diligit. Quo enim amicus pluribus præferatur, aut paucioribus, & minoribus, eo plus aut minus diligitur, & dilectio maior, & minor dicitur: & hæc est quantitas æstimationis, seu appretiationis.

Altera est quantitas intensiōis, quæ consistit in vehementia, & seruore dilectionis: quo enim feruentius, & vehementius aliquem amamus, etiam plus, aut minus amare dicimur. Distinguitur autem ista quantitas a præcedenti: aliquando enim vehementius amamus, quæ mi-

noris æstimamus & facimus. Parentes enim vehementius amant filios paruulos, tamen plures faciunt primogenitum etiam prouectiorem. Quod eo probatur: quia si vnum dimittere compellerentur, mallent seruare primogenitum. Iuuenes etiam aliquando vehementius diligunt suos socios & sodales, quam parentes: tamen plures faciunt parentes, maioraq; propter parentes dimitterent, quam pro sodalibus, si opus esset.

Tertia quantitas est extensionis: quo enim plures aut pauciores diligimus eo dilectio maior vel minor etiam dicitur, quamuis esset eadem vehementia & eadem æstimatio. Sic maior est dilectio diligentis ciues, & externos, quam eius, qui solos diligit populares.

Ex hac certa, & vera doctrina facile est aliquas veritates deducere. Prima est: dilectio ordinata non potest esse maior, quantum ad æstimationem, ea, qua vita exponitur pro amico, vel pro eo, quem diligimus. Cum enim quantitas hæc consideretur ex his, quæ pro dilecto exponimus, & quæ eius bono postponimus, nullumq; sit æquale bonum temporale vitæ propriæ: sit ut qui postponat eam, diligat summe, nec habeat ultra, quod postponat. Dixi dilectionem ordinatam: nam qui vitam spiritualem pro alio exponeret, hic maius aliquid, quàm vitam propriam temporalem, pro amico poneret: sed ea dilectio inordinata esset, nec amicitia vera censeretur. Inter ea enim, quæ ordinata dilectione postponuntur pro alijs, summum locum tenet vita propria temporalis: idcirco hæc dilectio est summa, qua nulla

Deducitur ex dictis dilectionis solutio.

Dominus Christus loquitur de dilectione quantum ad æstimationem.

nulla maior est quantum ad æstimationem. A annotatione sequenti dicitur: sed solum de hac æstimatione, & quantum ad hanc, sue pro amico, sue pro inimico, quem diligimus, vitam exponimus, non est maior una dilectio, quam altera. & hæc est solutio difficultatis propositæ. Nihilominus pro exactiori intelligentia eiusdem sententiæ adiungenda est sequens annotatio.

ANNOTATIO XVI.

Inquirunt præterea recentiores, quare dictum sit, animam suam ponit pro amicis, & non etiam pro inimicis: at reuera inquisitione dignius erat, quo modo Christus animam pro amicis posuerit, cum Roma. 5. dicat Paulus, pro impijs mortuum esse, & pro peccatoribus. Rursus, quia si mortuus non fuisset, amicus Dei nemo esset inuentus: pro suis igitur inimicis animam posuit, & morte sua amicos fecit. Hæc igitur duæ difficultates sunt dissoluendæ. Ad priorem respondeo, recte factam mentionem de amicis non de inimicis. Ratio enim contextus id postulabat: nam præceperat discipulis, ut inuicem se diligerent, id est, ut omnes inuicem essent amici, neminemq; inimicum haberent. His autem verbis quantum diligendi mutuo essent expressit. Cum igitur nemo debeat inimicus esse alteri, sed omnes mutui amici, in explicanda amoris huius magnitudine, non erat cur de inimicis fieret mentio. Obijcies: quid si aliquis præceptum Domini transgressus, inimicus sit, & odio nos habeat? Respondeo etiam hunc ex parte nostra amicum habendum esse. Eum enim diligere debemus, & ex parte nostra amicitiam conseruare Christianam: atque si opus fuerit, pro eius salute animam ponere, interq; amicos reputandus, quantum ex nobis est, quamuis ipse ex parte sua inimicus sit. Quod Paulus docuit, dum de pace loqueretur Roma. 12. Si fieri, inquit, potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Nemo igitur ex parte sua, si vult, vllum habet inimicum, sed omnes amici ei sunt, qui omnes propter Christum, & in Christo diligit. Siue ergo pro amicis, sue pro inimicis vitam exponat, pro amicis ex parte sua vitam ponere dicendus est. Idcirco causa maioris claritatis: in commento diximus pro ijs, quos diligit, vitam, seu animam ponit. Nam integra amicitia non dicitur, quando ex vtraque parte non est mutua: quandam enim amicus relationem habet ad alterum. Quamuis amicus

Cur Christus amicum tantum, & non dilectionis quæ pro inimicis vita exponit, mouerit.

ex vna parte deficiat, si tamen alter ad huc diligit, nec mutatus est, amicitia omnino perijisse non censetur.

Quo modo dicitur quod Christus pro amicis animam posuerit, cum Paulus dicat, pro impijs cum suis mortuum.

Ad posteriorem difficultatem respondeo: quotquot iusti tempore aduentus Christi fuerunt, immo a principio mundi, iustitiam hanc virtute aduetus & mortis Christi consecuti sunt. Nisi enim venturus fuisset, nemo iustus, nemo Dei amicus, ei, charus inuentus esset. At decreto, & statuto eius aduentu, multi iustificati sunt virtute fidei ipsius, etiam antequam veniret & moreretur: quando ergo venit, & mortuus est, inuenti sunt multi amici, & chari, pro quibus mors illa offerebatur, sicut pro alijs in peccato adhuc detentis.

Nemo tamen illorum amicitiam illam consecutus erat, nisi mortis eiusdem futurae virtute. Et hac ratione dictum est, pro iustis, & iniustis, amicis, & inimicis mortuum: nempe amicis, & iustis, qui iustitiam virtute mortis eius, antequam eam subiisset consecuti erant: omnes tamen inimici erant ex se, quotquot mortis huius beneficio iustificati sunt, quia in peccato nati, & concepti. Adde ex parte Dei amicos omnes fuisse, qui eos omnes etiam in peccato sic dilexit, vt filium suum vnigenitum daret: & ex parte Christi ipsius, qui pro omnibus mortem subiit, etiam iis, qui remedium salutis noluerunt accipere, nec accepturi erant.

Vos amici mei estis, si feceritis, qua ego precipio vobis.

C O M M E N T A R I V S.

Occasione illius verbi: *Animam ponit pro amicis*, allicit eos ad obseruandam hanc dilectionem mutuam, nouo & honorifico titulo iniunctam: *Si, inquit, feceritis, qua vobis precipio*, si hanc mutuam dilectionem habueritis, a qua omnia pendent mandata, talisq. ac tanta fuerit, vt pro vobis inuicem animas ponere parati sitis: eritis amici mei, hancq. dignitatem tam excellentem, assequemini: quia enim difficile erat tantam habere erga alios dilectionem, idcirco magna dignitate eos attrahit. Græce vtrumque verbum est præsens: *Vos amici mei estis, si facitis, qua precipio*. tamen vim habet futuri, vt exponit Euthy. quod & in sequenti commentario explicatur.

Iam non dicam vos seruos: quia seruus nescit, quid faciat Dominus eius.

Præmissionem factam exponit: *Non, inquit, vos dicam seruos*, sicut prius dixi: sed amicos dixerō. Quod probat ex signo: seruus enim nescit domini sui secreta, amicus autem est cui secreta reuelantur, & manifestantur, quod ego vobis feci. Est argumentum ab effectu & a signo ad probandam amicitiam. Attende autem his verbis Dominum significasse mutationem status seruitutis legis, in statum filiorum, & amicorum Euangelij. Illi enim serui, nos amici: illorum Dominus Deus, noster Pater est. Illis vt seruis ratione status, vt in cap. 1. declarauimus, non reuelauit Deus altissima Trinitatis mysteria, incarnationis, aduentus Spiritus sancti, & alia multa, nisi sub vmbri, & confusa quadam ratione: at nobis explicauit, & declarauit vt amicis. Quamquam non de omnibus loquimur, cum aliquibus ex particulari priuilegio Deus ea reuelaret, vt Prophetis, & Patriarchis, id tamen priuilegium fuit præter rationem status illorum, qui tunc seruebant: at nobis reuelat non ex priuilegio, sed ratione status Euangelij, qui est filiorum, & amicorum. Idcirco a minimo vsque ad maximum, hæc altissima, & profundissima, ac secretissima mysteria credenda distincte proponuntur: vt quod insignes illi Prophetæ, & Patriarchæ, tamquam arcanum diuinum conseruabant, nunc pueri, & puellæ per vias laudantes Dominum decantent. Hoc est, quod nunc Dominus docet. Græce habetur:

Iam

Iam non dico vos seruos, idem est sensus, ac iam non vos dicam: nam saepe vnus pro altero tempore ponitur. Hinc sequitur, vt non ad præterita verba referatur hæc sententia: *iam non dicam seruos*, quasi diceret, non dicam, sicut paulo ante dixi, sed ad statum legis præteritum, quando a Christo, qui Deus est, dicti sunt serui: at nunc in Euangelio amici vocantur, statu illo priore mutato.

A N N O T A T I O XVII.

Quo modo a seruitute eos excludi dicitur, quibus præcepta imponit, & obediunt præcipit.

August. tracta. 8. dubitationem proponit, qua scilicet ratione dictum sit: *Non dicam vos seruos*, cum vere futuri essent serui. Nam mandata, & præcepta implere seruorum est, & rursus in die iudicii dicturus est: Euge serue bone & fidelis. Respondet, sicut duplex est timor, seruilis, & filialis, illum perfecta charitas foras mittit, hunc complectitur: ita etiam duplex seruitus, quædam nascitur ex timore illo seruili, quædam vero ex timore filiali. Illa igitur seruilis seruitus est, de qua dicitur: *Non dicam vos seruos*, filialis tamen non excluditur. Ceterum ista responsio non videtur accommodata. Nam quod apostolis nunc dicitur, etiam ipsis iustis credituris in Christum dicitur, quibus per charitatem datum est amicos esse. Multi autem sunt habentes charitatem, in quibus est timor seruilis, non enim eiicitur hic, nisi per charitatem perfectam: at quæcumque dummodo charitas vera sit, amicos facit. Aliqui nostro tempore aliter respondent, non esse dictum, *non dicam, sed modo non dicam*, sed vana est responsio. Dum enim dicitur, iam non dico, sensum facit etiam de futuro, & ita Latini omnes codices, & antiqui Patres legunt, & id contextus conuincit, quia de futuro dictum est prius: Si feceritis, quæ precipio, eritis amici: non enim ad præsens tantum hæc referri possunt. Alii respondent hoc ita esse intelligendum, nempe dicendos amicos esse, non ita tamen, vt non aliquando etiam serui dicantur, sicut Gene. 32. dicitur. Nequaquam Iacob vocabatur nomen tuum, sed Israel. & tamen postea vocatur Iacob, sed neque hæc responsio ad propositum sensum facit.

Christus a seruitute legis ad præclarum Amicorum & filiorum statum suos traxit.

Vera solutio est, Christum loqui de seruitute legis, quando quidem tunc sub lege in statu seruorum erant, a qua omnino liberavit Euangelium. Non quod serui non

simus natura, & vere Dominus nō sit Christus: seruos enim nos esse, & ipsum Dominum recognoscimus: sed ita serui, vt conditione filij, & amici simus. Quando igitur dicitur: *Non dicam vos seruos*, intellige, conditione, & statu, vt olim in lege veteri: quod si serui sumus nunc, & erimus, id prouenit quia natura, & debito tales sumus. Non enim hoc tollit gratia, sed dat conditionem amicorum. Et sic intelligenda est ista sententia, vt referatur ad statum illum legis. Christus enim vt Deus eos in seruitute legis constituit, & idem homo factus per Euangelium, in libertatem vocauit filiorum, & amicorum. Ita docte olim exposuit hanc sententiam Irenæus. lib. 4. cap. 27. vtens hoc loco cont. Marcion. & probans eundem esse Deum Veteris, & Noui Testamenti, qui primo seruos attraxit, & postea a seruitute liberauit. Qui prius seruos per veterem legem fecit, & nunc facit amicos. Non ergo illud, *iam non dicam*, referendum est ad illud, paulo ante dictum: *Non est seruus maior domino, & vos vocatis me Domine*. quasi diceret: *iam non dicam*, sicut tunc dixi, quando illa dixi, sed ad statum legis: *non dicam*, sicut dixi, *seruos vos*, & ceteros omnes, qui sub lege fuerunt. Si enim ad illa verba prius dicta referretur, non posset hoc verum esse, cum paulo inferius repetat: *Non est seruus maior domino*. Ad statum igitur legis referenda sunt. Modo autem seruitus est, & tamen non qualis illa: nam serui sumus natura, sed liberi, & amici conditione. Hic est sensus legitimus, & doctrina vera, & obseruanda. Hinc soluitur dubium eiusdem Augustini seruo bono, & probato, secreta Dominus manifestat. Respondeo, id non vt seruo, sed vt amico facit: nam ad amici conditionem ea in parte seruus extollitur.

Vos autem dixi amicos, quia omnia, quaecumque audiui a Patre meo, nota feci vobis.

C O M M E N T A R I V S.

AD superiorem sententiam hæc pertinent verba: Non dicam seruos, quia seruus nescit secreta Domini. Nec enim Dominus seruis sua aperit arcana, sed amicis: idcirco amicos vos modo dixi, dum animam pro amicis ponendam præcipiens, vos amicos esse, & fore significauit, si feceritis, quæ præcipio: quia, quæ audiui a Patre, nota feci vobis: atque ex signo hoc amicitiam cognoscetis, quia secreta Patris mei reuelauit vobis. Illud enim, *Quia*, non causam, sed signum dicit: & est argumentum a signo & effectu. Illud autem verbum, *Dixi*, eo refertur, quia proxime dixerat: *Amici mei estis, si feceritis, quæ præcipio vobis.* & rursus: *Animam ponit pro amicis suis.*

A N N O T A T I O XVIII.

Quo modo
Christus om-
nia sua ma-
nifestauit
asserat, cum
multa non
aperuerit.

Chrystost. hom. 76. & August. tract. 86. & serm. 22. de verb. Apost. inquirunt, qua ratione dixerit Dominus: *Quaecumque audiui a Patre, nota feci vobis*, cum cap. 16. inferius dicat: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* Communis est utriusque Doctori percontatio, tamen diuersa est utriusque responsio. Chryso. exponit: Dixi vobis omnia, quæ vos audire conueniebat. & similem adhibet responsionem Euthymius. Dixit, inquit, omnia, quorum tunc capaces erant. Aug. vero asserit præteritum hoc positum esse ad exprimendam rei certitudinem, tamen vere futurum significare. Sepe enim quæ futura sunt, vt certa esse significentur, verbo præterito exprimitur: & ita factum nunc est. Nota autem fecit Dominus omnia, quæ audiuit a Patre in patria, quando visionem sui beatificam Apostolis communicauit, de qua plenitudine dicitur. 1. Corin. 13. Cum venerit, quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est, tunc cognoscam, sicut & cognitus sum. Similem responsionem adfert idem August. lib. 1. Gen. con. Manichæos cap. 7. Ceterum hæc responsio vix accommodari contextui potest. nam probat amicos esse iam quia nota fecit eis secreta: in hoc autem sæculo amicos efficit suos Christus antequam ad patriam perducatur. Igitur necesse est, hanc rerum a Patre auditarum denunciationem in hoc sæculo, & tunc, quando hæc dicebat, factam fuisse Apostolis. Adde adhuc in patria non fieri hanc viuercalem

manifestationem: nemo enim beatorum scit secreta omnia Dei, quæ filius scit: immo nec scit, quidem quæcumque scit Christus, etiam vt homo: nec enim beatis dies vltimus iudicij manifestus est, nec multa alia. Non ergo tollitur tota difficultas per hanc Augustini responsionem: proinde mihi prior expositio declarata magis placet.

Aduerte igitur, has & multas generales scripturæ propositiones non esse sic vt prolatae sunt, generaliter intelligendas, alias falsæ deprehenderentur multæ. Dicitur enim: *Quodcumque petieritis in nomine meo, det vobis.* & Matth. 18. De omni re, quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo. & Ioan. 16. Docebit vos omnem veritatem. Et sunt huiusmodi per multa, quæ restringenda sunt secundum circumstantias rerum, de quibus est sermo, aut personarum, aut temporum, aut finis, & scopi, in quem proferuntur. Ita nunc, quæ audiuit a Patre, id est, quæ secretissima erant, & soli Patri nota, a quo ipse audiuit, hæc nota fecit discipulis omnia, quæ pro conditione eorum, & munere tunc audire oportebat. ac si diceret: nihil ex secretis Patris mei, quod vobis scire, & intelligere adhuc conueniens, & necessarium, fuit, prætermisi: sed distincte, non in vmbriis & figuris manifestauit. Non fuit autem vtile nec conueniens, omnia nota facere tunc, quæ postea nouerunt: talia enim per Spiritum sanctum declaranda statuerat, quod diuino consilio factum est.

Non

Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.

C O M M E N T A R I V S.

Argumento
ab officij di-
gnitate su-
pro, eis per-
suadet mu-
tuam dilec-
tionem.

NOuo argumento ad mutuam exhortatur dilectionem: postquam enim ad eam tantæ amicitia dignitate proposita inducere conatus est, nunc argumento sumpto ab officij eorum magnitudine, ad eandem attrahere pergit. Ad quod officium, non ipsi suis meritis, sed Christus sua benignitate & gratia, eos extulit: vt totum argumentum sit hoc: Vos ad munus dignissimum euecti estis, vt per mundum vniuersum euntes fructum non qualemcumque, sed permanentem afferatis: & hoc non vos vestro opere affecti estis: non enim vos me elegistis priores ad me venientes, sed ego voluntate, & gratia mea elegi vos. Et rursus dedi ea opera, quibus id efficiatis: quia quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Cum igitur munus hoc, & officium sit altissimū, & dignissimum, diligite inuicem: hoc enim necessarium est, vt fructum hunc afferatis, & munus tantum impleatis. Hic est sensus, & connexio. Dicit ergo: *Non vos me elegistis*, in Magistrum, quasi priores ad me veneritis: ego enim prior vos elegi, & ad me attraxi.

A N N O T A T I O

DECIMANONA.

De connexione
huius cum præ-
cedenti senten-
tia.

Connexionem huius sententiæ cum præcedenti aliter inducit Cyril. libro 10. cap. 24. nempe, vt Dominus modum adhuc explicet diligendi inuicem, sicut ipse dilexerat. Dixerat enim charitatem, & dilectionem esse debere, vt animam ponat quis pro ijs, quos diligit, sicut & ipse fecit, & qui talem habet dilectionem, amicus ipsius est. Ad eandem dilectionem nouo modo, suo nimirum exemplo, eos exhortatur. ac si diceret: iterum dico, vt diligatis, sicut ego dilexi vos. Ego enim sic vos dilexi, vt præuenerim vos: quoniam non vos venistis ad me, nec elegistis priores me magistrum, sed ego vos præueni, & discipulos elegi prior: immo adhuc plura contuli, vt in sequentibus explicatur. Iterum ergo dico, vt inuicem vos sic diligatis præuenientes, non expectantes vt homines ad vos veniant, sed vos præuenite eos. Hoc enim prædicatum, & ministrorum Christi opus est, & hæc eos dilectio decet, & eis necessaria est. Sic totam hanc sententiam quæ ex his, & sequentibus verbis constat exponit Cyril. & conueniens est explicatio, & connexio. Quamuis accommodatior videatur, quæ in commentario posita est, licet in doctrina cum hac explicatione Cyril. conueniamus.

A N N O T A T I O XX.

APosset aliquis opponere illud Deuter. 10. 26. Dominum elegisti hodie, vt sit Deus tuus. Et Iosue vltimo: Testes vos estis quia ipsi vobis elegeritis Dominum, vt seruiatis ei. Qua igitur ratione nunc dicitur: *Non vos me elegistis?* Aduerte, electionem esse liberam, & spontaneam medijs volitionem: & hac ratione nos elegimus Deo seruire. Et Populus ille Deum elegit, & Apostoli elegerunt Christum, quia sponte, & libere voluerunt ei adherere, & sponte voluit populus idolis relictis Deo vero inseruire: alia tamen est diuina electio nostræ præueniens. Non enim homo eligeret adherere Deo, nec discipuli sequi Christum, nisi Deus, vt id eligerent præuenisset, & prior vocasset: ipse enim prior dilexit nos, & de hac dicitur: *Non vos me elegistis*, id est, non estis vos, qui priores ad me venistis, sed ego vos præueni, vt ad me veniretis. Fuit autem duplex electio Apostolorum, prior ad Christi disciplinam, & fidem, altera ad Apostolatū, & dignitatem, & in vtraque præueniunt a Christo, & ipsi etiam sponte venerunt. Ratione prioris dictum est: *Non vos me elegistis*, vt in me crederetis, vt mei discipuli essetis: sed ego vos elegi. De posteriori dicitur: *Et posui vos, vt eatis*: quod continetur in verbis sequentibus. Et hic legitimus mihi videtur sensus, quamuis aliqui ad posteriorem electionem vtrūque verbum referant.

Quo modo
& Christus
suos, & ipsi
Christū ele-
gerunt.

Et

*Et posui vos, ut eatis, & fructum afferatis, & fructus
uester maneat.*

C O M M E N T A R I V S.

Magnitudi-
nem officij
Apostolis
commissi co-
mendat.

AVget beneficium, magnitudinem officij explicans. Elegi vos, inquit, & constitui, id est, in hoc alterum, & magnificum officium deputavi nempe Apostolatam. 1. Tim. 1. Fidelem me existimavit ponens in ministerio. 2. Tim. 1. Per Euangelium, in quo positus sum: *Ut eatis*, nempe per mundum vniuersum: & fructum afferatis. predicato Euangelio, & innumeris gentibus ad ipsum conuersis. Mar. ult. Euntes in mundum vniuersum, predicate Euangelium omni creaturae. Qui fructus maneat, quia numquam doctrina vestra eradicabitur in orbe, nec peribit, sed manebit semper. Portae enim inferi non praeualebunt aduersus eam: immo salus ipsa, qua per Euangelium efficietis, in aeternum manebit: nam per vos conuersi, in aeterna beatitudine permanebunt. Mar. ultimos: Qui crediderit saluus erit. Cyril. lib. 10. cap. 25. ad Euangelium refert hunc fructum, quod a lege multum differt. Lex non mansit: nam illa abrogata, successit Euangelium: at Euangelium numquam abrogabitur aduentu alterius doctrinae: semper erit vsque ad extremum mundi. Id verum est: tamen etiam effectum Euangelij intelligere oportet, qui fuit animarum conuersio, quarum salus aeterna est.

Ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

Apostoli
hoc roborant
tur adiuu-
to, ut probe
munus suum
obcant.

ADhuc auget. Non solum, inquit, elegi vos, & posui, seu constitui, ut eatis, fructumq. afferatis, eumq. talem ut maneat: sed etiam posui vos, ut *quodcumque petieritis in nomine meo*, id est, tales vos effeci, & ad hunc promoueri gradum, ut quodcumque Patrem meum petieritis, *det vobis*. ac si diceret: non vestris viribus fructum hunc estis allaturi, sed Patris. Ego vero tales vos faciam, ut quae petieritis in nomine meo Patrem, impetretis: hacq. ratione fructum afferre poteritis. Haec verba superius sunt exposita, & adhuc inferius exponuntur exactius.

Hac mando vobis, ut diligatis inuicem.

Hoc est
quod super-
ioribus ar-
gumētis ni-
debat per
suadere.

Conclusio haec est: cum igitur electi sitis a me, & ad hoc positi, & in hunc promoti, & elati gradum, & ex mea parte vobis media ministrauerim, *Mando ut inuicem diligatis*. Sic enim, quod ex vobis erit, facietis in hoc munere obeundo: haec enim est via, per quam fructum multum afferetis, & populos conuertetis, ad quod tanta gratia, & liberalitate mea electi estis, nempe: *Si inuicem diligatis*. Hic sensus, & connexio mihi legitima videtur. Euthymius exponere videtur: Haec annuncio vobis. tamen rectius dicitur, haec mando vobis, verbumq. Graecum id significat. Haec igitur sententia velut conclusio est praecedentium, sicut iam expositum est.

Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit.

Ad toleran-
tiam passio-
ni suo exem-
plo Domi-
nus exhor-
tatur.

Postquam adhortatus est Dominus suos, ut in eo maneant, & rursus ut se inuicem diligant, ad tolerantiam, & patientiam tertio loco exhortatur. Ut enim fructum in mundo, ad quem electi sunt, afferrent, necessaria illa toler-
rantia,

rantia, & patientia, sine qua mutua dilectio conseruari non potest. Diligere enim diligentes, & benefactores facile est: diligere etiam eos a quibus nec diligimur, nec odio habemur, non est difficile: at eos diligere, a quibus persecutionem patimur & odio habemur, difficile, & arduum est. Cum autem Apollonius stoli per mundum ituri essent, & hac armati dilectione, verbum predicaturi, necessaria erat patientia, & tolerantia: nam infinitos contradictores, & persecutores, & ofores sui inuenturi erant. Quos igitur Dominus dilectione mutua instruxit, nunc ad patientiam, & tolerantiam inducit multis & efficacibus rationibus: quarum prima est ab exemplo suo, qui prior aduersa sustinuit, & passus est: *Si mundus, inquit, vos odit, scitote*, & in memoriam reuocate, *me priorem odio ab eo habitum*. Est autem magna energia in vocibus: *Me*, inquit, qui innocens sum, qui Dei filius, qui tot beneficijs eum cumulaui, qui de caelo propter eum descendi. & rursus: *me priorem vobis*, non ergo vos priores ad pericula mitto, aut odijs, & persecutionibus expono: prior ego odio sum habitus. Tanto ergo exemplo vobis proposito, non est cur retrocedatis a vestro munere, non est, quod vestram dilectionem mutua hoc remoueat. Iam incooperat odium in Apostolos, idcirco dicit: *odit vos*, tamen non odium praesens, sed & futurum indicat maxime Iudaeorum, sub quo etiam Gentium odium, & persecutio indicatur. Verba tamen ad Iudaeos referuntur, quos hoc in loco per mundum significat, ut docet Aug. tract. 82.

Perpendun-
tur singula
verba.

*Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret: Quia vero
de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo,
propterea odit vos mundus.*

Secundo argumento eos ad hoc odium tolerandum, & sustinendum patienter confirmat. & argumentum sumitur ex causa & origine. ac si dicat, quia boni estis, & iusti, idcirco vos odit mundus: si essetis mali, & iniqui, similes ijs, qui sunt de mundo, non vos utique odio haberet, sed diligeret. Sed praestat odium mundi sustinere cum iustitia & innocentia, qua eius potiri dilectione, qua vana, & incerta est, cum iniustitia, & malitia. hic est sensus verborum: *Si de mundo, inquit, essetis*, similes iniquis, & incredulis hominibus vos mundus diligeret: at quia non estis similes eis, sed electi a me, & separati ab ipsis, idcirco vos odit mundus. Si igitur causam, & originem odij consideratis, magna vos consolatione afficiemini, ut mundi odium constanti animo toleretis. Hac ratione vsus est in suis afflictionibus Paulus. 2. Cor. 12. qui eas non patienter solum ferebat, sed in eis etiam laetabatur. Placeo, inquit, mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, qui angustijs pro Christo, id est, causam considerans, quia pro Christi iustitia ea patior. Et paulo ante etiam gloriatur: Libenter, inquit, gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Hac etiam ratione vsus est Ioannes. 1. Canon. 4. Nolite mirari, inquit, fratres si odit vos mundus: nos scimus, quia translati sumus de morte ad vitam. Multo melius, ac optabilius est, vitam habere perpetuam in nobis, etiam in his temporalibus afflictionibus, quam in aeternam mortem pro temporali quadam consolatione incidere. Aduerte malos & iniquos, ut tales sunt, odio habere iustos, & bonos, ut sibi contrarios: similes enim sibi diligunt, nisi quando sibi contrarij sunt. Nam & mali se inuicem odio habent, seq. mutuo persequuntur: malum enim malo contrarium aliquando est: tamen malos similes diligunt mali: bonos autem nemo malus diligit, & sic semper mundus odio habet iustos, maxime eos qui eum arguunt & reprehendunt. Et vero. cuiuslibet boni vita, malum arguit & reprehendit.

Praestat cu
innocentia
pati, quam
cu iniusti-
tia honora-
ri a mundo.

Memor.

Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis: Non est seruus maior Domino suo, si me persecuti sunt, & vos persequentur. Si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

Serui, magni beneficij, & honoris loco habere debent, si aequali cum domino conditione iubeant.

Tertio argumento ad idem confirmandum vritur, & tale est: *Non est seruus maior domino*, nec melior conditio serui, quam domini: si igitur mundus me, qui Dominus sum, persecutus est, & meum contempserit sermonem, a quo etiam animo vos, qui serui estis natura debetis ferre, si vos persecutus fuerit, vestrosq. contempserit sermones, ut certe persequetur, & contemnet. Illud, *Si meum sermonem seruauerunt*, a contrario sensu intelligitur: at meum non seruauerunt, nec vestrum igitur seruabunt, vti Cyril. lib. 10. cap. 28. exponit, & ratio contextus id postulat. Nam omnia hæc ad mundum, & incredulos referunt, de quibus nomine mundi loquebatur. Horum aliqui Christum persecuti sunt, aliqui verbum, & sermonem sine persecutione contempserunt, credere nolentes: non tamen propterea destitit Christus prædicare, vel ea facere, quæ ex parte sua ad eorum salutem necessaria erant: quare Apostolus hortatur, ut idem faciant. Argumentum est a minori: Si quod minus videbatur, inest: & id quod magis. Simile Matth. 10. fecit Dominus: Si patrem familias Beelzebub vocarunt, quanto magis domesticos eius? Reducit autem in memoriam sermonem cap. 13. tum ut confirmet, tum ut admoneat, verba ipsius retinenda esse memoria, neque vñquam obliuioni tradenda. Attende autem in primo argumento ad odium tolerandum, nunc ad persecutionem, & prædicationis contemptum sustinendum exhortatur. Latetq. energia quædam in argumento: debet enim seruus magni beneficij loco habere, si aequali habeat cum domino conditionem, cum potior deberet esse domini conditio.

Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum.

Honorificum & iucundum est Christi causa pati.

Causam odij, persecutionis, & contemptus exponens, argumento quarto eos confirmat, & consolatur. Hæc omnia, inquit, nempe odia, persecutiones, & contemptus sermonum, facient vobis propter nomen meum, quia nimirum me annuntiabitis, me profitebimini. ac si clarius dicamus: quia Christiani eritis, & Christum prædicabitis. Attende autem particulam *Sed*, quæ augmentum sententiæ indicat. Dixerat enim, Si me persecuti sunt, & vos persequentur: addit, non solum sicut me? sed etiam propter me persequentur: non solum vestrum contemnent sermonem, sicut & meum: sed id facient causa mei & propter nomen meum. Hæc enim particula sæpe a Ioanne in ea significatione vsurpatur, ut patet cap. 16. Sed venit hora, ut omnis, qui interficit vos. Et, Nemo ex vobis interrogat me, quo vadis? sed quia hæc locutus sum, tristitia impleuit cor vestrum. Magnum, & efficax est argumentum consolationis pro Christi nomine pati, quod Apostoli senserunt, quando Act. 5. Ibant gaudentes a conspectu concilij, quia pro nomine Christi pati digni habiti sunt: quod illis non solum iucundum, sed valde vtile & honorificum fuit. Quod Petrus. 1. epist. cap. 4. etiam docuit consolans Christianos, Nemo, inquit, vestrum patiat, ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor: si autem ut Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine. Deum glorificat, qui, eo quod Christianus est, persecutionem patitur, & sustinet. Attende adhuc quod dum Christus suos consolatur, ea quæ futura sunt manifestat, seq. omnium præscium ostendit, quod ad magnam etiam discipulorum consolationem pertinet.

Quia

Quia nesciunt eum, qui misit me.

Tacite obiectioni respondet: posset enim aliquis dicere: quæ ratione fiet, ut propter nomen tuum odio nos habiturus sit mundus, & persequutiones simus passuri, cum sis Christus promissus in mundi salutem, & verus Dei filius? Responder declarando, quod dictum est, *Propter nomen meum, quia*, non nouerunt, & nesciunt eum, qui misit me: id est me esse Dei filium ignorant. Recte annotat Cyril. lib. 10. cap. 25. non dictum esse, non nouerunt Patrem, sed non nouerunt eum, qui misit me, ut insinuaret diuinæ suæ incarnationis mysterium: nouerunt enim Iudæi Deum, sed Patrem misisse filium in carnem ignorabant. Et sic Irenæ. lib. 4. cap. 27. exponit illud verbum superius. Nescit seruus, quid faciat Dominus eius. Nesciuit enim, inquit, populus seruus legi aduentum Domini: vos ergo persequentur, & vestrum contemnent sermonem, idq. propter nomen meum facient, quia re vera nesciunt, quis ego sim. nesciunt, quis sit Christus, quem vos annuntiabitis, & quid sit esse Christianum: non quod in me culpa sit, non quod nomen meum odio, & persecutione dignum existat, sed ignorantia & incredulitas ipsorum, causa erit persecutionis contra vos. Et hoc etiam cedit in magnam discipulorum consolationem: nam si nesciunt, quis misit eum, si ignorant Christum, necesse est ignorare etiam dignitatem Christianorum: pati autem ab his, qui nos non agnoscunt, nec nostram nobilitatem sciunt, minus est, ut Chrysost. hom. 78. annotat.

Cur non dicitur non nouerunt Patrem, sed eum qui misit me?

Si non venissem, & locutus fuisset eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

NE quis existimaret ignorationem, ex qua odium & prædicta persecutio procedebant, eos qui talia faciebant a culpa immunes reddere, subiungit, & declarat: Non propterea, quia nescierunt eum, qui misit, illos esse a peccato liberos, immo grauius peccasse Iudæos in his omnibus, quæ contra Christum & contra Apostolos fecerunt. Et argumentum sumit a prædicatione sua, & ab operibus diuinis quæ fecit: his enim potuerunt Iudæi cognoscere, ipsum esse Dei filium a Patre missum: ideoque eorum ignorantia maxima fuit culpa, & quidquid ex tali ignorantia processit: *Si non*, inquit, *venissem, & locutus fuisset, non haberent peccatum*: at aduentus, & prædicatio mea omnem illis tollit excusationem, & prætextum, ut a culpa, & peccato se nequeant defendere. Attende duo, *Si non*, inquit, *venissem, & locutus fuisset*. non satis fuit venisse, ut ignorantia eorum in culpa esset: si enim venisset, nec locutus fuisset, excusationem habuissent ignorantia suæ: at cum venerit, & prædicauerit, seq. sua doctrina manifestum fecerit, non habent quo se excusent, nec quod prætextant. Christus enim multis rationibus, & modis se esse Dei filium, & Christum in lege promissum aperuit, ut ex præcedentibus satis constat. Attende etiam, *Peccatum*, hoc, quod eos non habituros dicit, si locutus non fuisset, non quoduis significare peccatum. Nam antequam venisset Christus, peccata habebant Iudæi multa, & etiam si non venisset, habuissent: sed significat *peccatum* hoc, de quo agitur in præsentibus dictum est: Hæc facient omnia, quia nesciunt eum, qui misit me. Non igitur habuissent peccatum in his, quæ fecerunt, nempe odio & persecutione & ignorantia: excusati enim essent a culpa, si Christum habuissent odio, quo licet iniquos prosequi: & persecuti fuissent, & ignorassent, si tatum se Christum fecisset, & pro Christo gessisset, nulla facta eis declaratione per prædicationem, & doctrinam suam. Qui enim tunc non recepissent, sed reiecerant, non peccassent, sicut peccarunt non recipientes, sed persequentur eum prædicantem & docentem efficacissime, se esse Christum. Aug. tract. 89. ad peccatum infidelitatis refert, tamen accommodatius ad peccatum odij, & persecutionis,

De quo peccato Dominus asserat nullam Iudæos excusationem habere.

p

& igno-

& ignorantia crassa, seu infidelitatis, simul referendum est, vt Euthymius exponit: in his enim omnibus peccauerunt, quia locutus est: si autem non esset locutus, a culpa in his excusarentur.

Qui me odit, & Patrem meum odit.

Christus, persequen- tium Apo- stolos, pec- catu exag- gerat.

Gravitatem peccati huius ostendit: cum enim dixisset, eos non esse a culpa immunes, sed grauitate peccasse, quia locutus est, & seipsum manifestauit: explicat, quam sit graue hoc peccatum. Qui, inquit, me odit, etiam odit Patrem meum: adde etiam, qui me persequitur, etiam meum Patrem persequitur: qui meum contemnit sermonem, etiam Patris contemnit sermonem: & iniuriam facit Patri, qui mihi facit. ac si dicat: Odium, & persecutio, & contemptus non sunt in merum hominem, sed in Dei filium, ac peccatum eo grauiora sunt, quo maior est filius Dei, homine mero. Hinc etiam sequitur eos qui Apostolos propter nomen Christi persecuti sunt, & odio habuerunt, ipsi Deo iniuriam intulisse: non enim a scelere excusati sunt, nec ab atrocitate criminis. Hoc argumentum fuit magnae consolationis discipulorum, in tribulationibus, & persecutionibus, dum se Dei causam agere, & non modo se affici iniuria, sed etiam Deum intelligebant. Argumentum est efficax patientiae. Si enim Deus dissimulat, & tolerat, cur non & ipsi durissima quaeque perferant?

Si opera non fecissem in eis, qua nemo alius fecit, peccatum non haberent.

Ab operibus nunc argumentum accipit, eos inexcusabiles esse probans. At, inquit, non fecissem opera: non qualiacumque, sed, qua nemo fecit alius, ante me, a suo peccato hoc excusarentur. Dicit autem se fecisse in eis. id est, in eorum praesentia, & coram oculis ipsorum, quae inficiari nullo modo possent, quod ipse Dominus statim explicuit, adiungens. Nunc autem viderunt, quasi sit vidisse, in eis nimirum fecisse. Aug. tract. 91. exponit, In eis, id est, erga eos, quia in eorum beneficium miracula facta sunt, & ipsi sunt, qui sanati, & suscitati sunt. Quod etiam verum est: tamen efficacia probationis magis posita est in eo, quod coram ipsis, & in eorum conspectu facta sunt opera haec, qua nemo alius fecit, quia nec tot, nec tanta vllus alius operatus est, qui igitur ei non crediderunt, infideliores fuerunt, grauiusq. peccarunt, quam qui Prophetis, & Moyfi ipsi fidem non habuerunt: nemo enim eorum tot, ac tanta operatus est.

ANNOTATIO XXI.

Quae sint opera a Christo facta, quae ne mo alius fecerit.

Aug. tract. 91. dubitationem proponit, quandoquidem & alij fecerunt, quae Christus fecit, suscitauerunt enim Prophetas mortuos, fecerunt etiam alij, quae Christus non fecit, multa enim fecit Moyses, quae Christus non fecit, similiter & alij Prophetae: quid igitur est, quod Christus pra omnibus alijs fecit? Respondet hanc sententiam de multitudine miraculorum esse exponendam: nemo enim tam multa, & frequentia fecit, de qua multitudine dictum est Mar. 1. Afferebant ad eum omnes male habentes, & daemonia

habentes, & erat ciuitas ad ianuam congregata, & curauit multos, qui vexabantur varijs languoribus, & daemonia multa eiiciebat. & Mar. 6. Quocumque loco introibat in vicos, vel in villas, & ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, vt vel simbriam vestimenti eius tangerent, & quotquot tangebant eum, salui fiebant. Haec profectio nemo alius fecit.

Hoc quamuis verum sit, tamen non solum propter multitudinem, sed etiam propter magnitudinem, dictum id esse existimo:

Non solum existimo: vt Cyril. lib. 10. cap. 32. exponit. No enim Moyses, aut vllus Prophetarum mortuum quatuoriduanum, vt Lazarum suscitauit: aut caeco a natiuitate lucem hanc intueri coecepit. Haec sane maiora fuerunt, quam quae fecit Moyses, & alij Prophetae. Adde etiam copiam, & varietatem: tam varia enim, & multiplicia nemo fecit: quod argumento erat, ipsum propria potestate, ea facere. Nemo igitur alius fecit talia. Multa alia in miraculis Christi conuenerunt, quibus probabat sufficienter, se ipsum esse Christum, sed de his copiosius dictum est supra cap. 3.

ANNOTATIO XXII.

Quomodo Iudaei, nisi Christus talia egisset opera, a peccato excusarentur, cui eisdem paulo ante: inde inexcusabiles dixerit, quod eis loquutus est.

Maior & grauior difficultas in his verbis latet: dictum enim est in superiori sententia: Si locutus non fuisset, peccatum non haberent: at nunc excusationem non habent de peccato suo. id est, quia locutus sum, non excusantur a peccato. Huic videtur repugnare praesens sententia. Si opera non fecissem, qua nemo alius fecit peccatum non haberent: nam diceret aliquis: haberent peccatum, si locutus fuisset: quamuis non fecisset opera, quae nemo alius fecit. Nam dictum est: Nunc autem quia locutus sum, peccati excusationem non habent. Quod si respondeas, vtrumque fuisse necessarium, vt a peccato non excusarentur, nempe locutum fuisse, & opera fecisse, responsio non tollit difficultatem: nam diuisa sunt istae sententiae. Oportebat enim, si id verum esset dicere, Si locutus non fuisset, & opera non fecissem, quae nemo alius fecit, excusationem haberent a peccato suo: at nunc non habent. At non sic dictum est, immo distinctae sunt sententiae, & inter vtramque alia est sententia interposita, nempe, Qui odit me, odit & Patrem meum. Qua igitur ratione istae sententiae conueniant, inquirendum est: maiori autem inquisitione opus esset, nisi iam haec difficultas maxima ex parte soluta esset ex his, quae superius cap. 4. annotat. 27. tractata sunt, ad quae lectorem remittimus: satis sit, quae ad praesentis loci declarationem sufficiunt, annotasse. Aduertendum igitur est Dominum, & suae doctrinae praedicatione, & diuinis suae potestatis operibus, testimonium se esse Christum, & filium Dei, Iudaeis sufficiens perhibuisse, ita vt inexcusabiles essent, fidem non habentes, multoq. minus excusabiles ipsum odio habentes, & persequen-

tes: tamen non fuit aequale hoc peccatum collatione ad vtrumque testimonium. Fuit enim multo maius testimonium operum, ex parte illorum, quam testimonium praedicationis, quod significatum est illis verbis Ioan. 10. Si mihi non vultis credere, operibus credite. Hinc factum est, vt qui praedicationi fidem non habuerunt, peccarint quidem, quia peccatum fuit ignorantiae cuiusdam crassa, & improbabilis: potuerunt enim ex praedicatione, & verbis eius ipsum cognoscere, accedente ipsius sermonis efficacia, quae corda etiam mouebat ex parte sua: & hoc Ioan. 14. Insinuauit Dominus dicens: Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est: alioquin propter opera ipsa credite. Quasi diceret: debueratis credere ipsi meo sermone: at si hic non vobis satis est, opera considerate, & propter ea credite: haec enim apud vos maius testimonium sunt: & ad Iudaeos cap. 9. dicebat Loquor vobis & non creditis. quasi diceret: verbum meum vobis sufficiens debuit esse argumentum. Aduertendum adhuc est, no esse eandem rationem omnium Iudaeorum. Turbae enim, & ignorantes homines non solum simplici praedicatione, sed operibus trahendi erant, aliquamq. excusationem habere potuerunt nondum miraculis editis, qua caruerunt, postquam accessit tantorum operum testimonium. At maiores Iudaeorum, principes, & doctores etiam verbis, & praedicationi credere debuerunt, non expectatis miraculis, qui tanto grauius postea deliquerunt, quanto etiam miris editis operibus, pertinaciores fuerunt in sua incredulitate: nec tantum noluerunt credere, sed etiam persecuti sunt, quem summe venerari debuerunt.

Hoc supposito, respondeo: Dominum hisce verbis voluisse tollere omnem excusationem toti Iudaeorum caetui. Priora enim verba sunt contra maiores, principes, doctores, & Phariseos, qui postquam locutus est Dominus, seq. annunciauit, excusationem non habuerunt, quippe qui credere debuerant. Posteriora autem sunt contra turbas etiam, & ignorantes, & simplices, quibus non credentibus, opera Christi tollunt omnem peccati, & incredulitatis excusationem: quamquam eorum, qui maiores erant, supra modum augeat incredulitatem. Si enim minores a culpa non excusantur propter opera Christi in eis facta, multo minus maiores. Hic est legitimus sensus harum duarum sententiarum.

Nunc autem & viderunt, & oderunt, & me, & Patrem meum.

C O M M E N T A R I V S.

AD superiorem sententiam hæc verba pertinent. Dicitur enim est. Si non fecissem opera in eis, peccatum non haberent. pergit: at, *Nunc viderunt: id est, in eis opera feci: in conspectu illorum, mirabilia edidi: viderunt ea oculis suis, nec negare potuerunt: & tamen, oderunt & me, & Patrem meum, sup- plendum est, peccatum ergo habent, nec excusari possunt. Et attende illud, Et viderunt, est enim particula attingenti, id est, non solum locutus sum, & audierunt meos sermones: sed etiam opera viderunt, quibus illos confirma- ui, & tamen oderunt me: non solum non crediderunt, sed simul etiam ode- runt me. Fuit autem commune odium hoc turbis incredulis, & maioribus Iudæorum, sed his præcipue, qui summo odio Christum habentes, morti eum tradiderunt.*

Sed ut impleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, quia odio habue- runt me gratis.

Gratis odif- se, est sine ratione cau- sive quem- piam odio habere.

Psal. 34.

Dominus testimonio utitur Prophetæ, ut eorum odium iniquum, & iniu- stum, ac sine causa vlla fuisse confirmet: hoc enim prædictum erat. Et at- tende locutionem, *Sed ut impleatur*: est enim præcedens sententia supplenda sic: sed oderunt me, cum locutus fuisssem, & opera fecissem, quæ nemo alius fecit. Ex quo impletum est, quod in Psalmo dixit David: Non supergaudeant mihi, qui aduersantur mihi inique, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis. Odisse gratis, est sine causa, & ratione vlla, sed ex malitia, & temeritate, odio aliquem habere. Legem appellat librum Psalmorum, ut superius annotauimus. Odium igitur horum inexcusabile, & ratione ipsa, & testimonio Prophe- tæ confirmatum est. Particula *ut*, consecutionem significat, non causam: quod alijs in locis expositum est.

Cum autem venerit Paracletus.

Veniet Spi- ritus sanctus manifestatus eorum iniquitate, qui gratis oderunt me.

Psal. 34.

Connexio huius sententiæ cum præcedenti hæc est: cum dixisset Iudæos odio habuisse eum, & patrem eius sine vlla causa legitima, eiusque denique iniqui odij testimonium multo ante perhibuisse Prophetam: adiungit se disce- dente venturum Spiritum Paracletum, & testimonium redditurum de eo, eiusque innocentia, ac iustitia, tunc etiam ipsos Apostolos, testesque futuros. Non enim sub odio iniquo latere veritas permittenda est, sed manifestanda: quod etiam in illo eodem versiculo Psalms, cuius verba allegata sunt, prædictum est: Non, inquit, supergaudeant mihi, qui aduersantur mihi inique, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis: id est non permittentur diu gaudere, qui me sunt per- secuti inique. In Hebræo est, In mendacio. Non gaudebunt in suo mendacio post meam mortem: hoc est non supergaudere. & qui oderunt ergo me gratis, & annuunt oculis, inuicem signa irrisionis facientes, & subsannantes, non super- gaudebunt mihi. Veniet enim Paracletus Spiritus, & me manifestabit: vos etiam operibus spiritus eiusdem, mihi testimonium reddetis: sicque veritas, ac iustitia propalabitur mundo. Persequentur Iudæi veritatem, sed non oppriment: impu- gnabunt, sed non expugnabunt. Hic est sensus, & connexio cum præcedentibus. *Cum venerit, inquit, Paracletus, ille superius promissus cap. 14. Alium paracle- tum dabit vobis.* Venire autem dicitur ratione effectus, & operationis. Vbi enim de

Quatuor vocibus ma- nifestatur hoc loco Spiritus sa- ctus.

de nouo aliquid facit, eo Deus venire dicitur, non quod substantia eius mute- tur. Attende quatuor appellationibus exprimi Spiritum sanctum qui de Chri- sto perhibiturus testimonium promittitur, dicitur enim, *Paracletus. & quem ego mittam vobis a Patre. & Spiritus veritatis. & a Patre procedit.* Sunt autem sin- gulæ accommodatæ testimonio reddendo de Christo: qui enim de Christo per- hibiturus testimonium est, recte paracletus vocatur; id est consolator, & ex- hortator: futurum namque erat, ut ij, qui ob tale testimonium in Christum credituri erant, maximas paterentur persecutiones. 2. Tim. 3. Omnes qui pie volunt viuere in Christo, persecutionem patientur: huiusmodi autem perfec- tiones solent multum animos hominum auertere, & remouere ab eo, propter quod inferuntur. Ideo Spiritus paracletus venit ita testimonium de Christo per- hibiturus, ut animos credentium, fidemque testimonio dantium confoletur, & excitet, hortetur, ac confirmet. de reliquis appellationibus suo loco dicemus.

Quem ego mittam vobis.

VT certum hunc faceret aduentum, Paracletumque ijs, quæ docuit Christus conformem & consentientem, futurum significaret, *Quem ego, inquit, mit- tam.* quasi diceret: certo scio venturum, quia ego sum, qui eum sum missurus: non contraria nec aliena a me efficiet, cum a me ipso sit mittendus. hæc quoque secunda appellatio Spiritus sancti accommodata est testimonio perhibendo: si enim missus est a filio, ab ipso procedit, si autem ab ipso procedit, eum perfe- ctissime nouit; iuxta illud Ioan. 16. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet. & 1. Cor. 2. Nemo nouit, quæ sunt Dei, nisi spiritus Dei. est autem hoc neces- sarium in eo, qui perhibiturus est testimonium de aliquo, ut ipsum optime noscat. superius cap. 14. dictum est, *quem Pater mittet.* hic dicitur, *quem ego mit- tam,* non quod duæ sint missiones. Vna enim est missio simul a Patre, & filio, sicut vna est productio, qua Spiritum sanctum producant: sed ut se ipsum eius- dem cum Patre substantiæ significet, quod de Patre prius affirmavit, id ipsum etiam sibi tribuit: simul etiam ut se missionem hanc non ut hominem, sed ut Deum habere ostendat. Christus enim ut Deus mittit Spiritum sanctum. Dicit autem *Quem ego mittam vobis,* quia Spiritus sanctus in discipulis miro effectus factu- rus erat, ratione quorum effectuum, dicitur eis missus. Fuit autem hæc missio illa, quæ in die pentecostes facta est, quæ partim inuisibilis partim uisibilis fuit: inuisibilis ratione donorum, & gratiarum spiritualium, quæ eis infudit: visibi- lis ratione signorum exteriorum in quibus apparuit. In linguis enim igneis visus est. Ratione utrorumque effectuum dicitur missus. in annotatione cetera lege.

Merito a Christomir- tendus dici- tur Paracle- tus qui eius testi- monium per- hibiturus est

A N N O T A T I O X X I I I.

Hinc patres deducunt Spiritum san- ctum a filio procedere.

AVg. lib. 4. Trini. cap. 20. ex verbis A personæ, dicitur a Patre missus: Spiritus autem sancto sanctificatio attribuitur: quæ ergo animas purgat, & sanctificat, aut ali- quæ effectum ad id ordinatum facit: dicitur mitti ab ea persona a qua procedit, nempe Patre & Filio. est enim supra metaphora a missione sensibili: nemo enim mitti dicitur, nisi ex parte principij sit actio quadæ, quadirigitur, & ordinatur ad aliquid, quo mitti dicitur: & ex parte termini sit effe- ctus, ad quæ exequendum talis, qui mittitur, venit: in Deo autem actio ista ex parte prin- cipij nõ est alia, quã ipsa productio, qua ta- lem personam producit, hinc fit ut num- quam persona dicta sit missa, nisi ab ea, a qua

qua procedit. Vnde si Filius mittit Spiritum sanctum, consequitur Spiritum sanctum procedere a Filio.

Qua ratione Christi apud Isaiam Spiritus Domini missus dicitur, cum ab illo non procedat.

Nec est contrarium huic doctrinae illud Isa. 48. Dominus misit me, & Spiritus eius. & 61. Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ad Euangelizandum pauperibus misit me. ex quorum locorum priorum Amb. lib. 1. de Spiritu sancto c. 1. deducit: sicut Filius mittit Spiritum sanctum ita etiam Spiritus sanctus mittit Filium, ut aequalitas in essentia trium personarum significetur. Hae omnia non sunt contraria doctrinae ex Aug. & Hilario adductae: nam loquimur de missione diuinam personam ut Deus est. sic enim missus est Spiritus sanctus, ut sanctificaret: sic filius Dei, ut homo fieret: at Christus non solum Deus, sed etiam homo erat, & ratione humanitatis accepit dona Spiritus sancti, & infusam gratiam, & sanctificationem. Hac ratione dicitur missus a Spiritu sancto: quod Isaias satis indicauit, dicens: Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me. vnctus autem est ut homo, gratia infusa, & donorum communicatione: quoad vero homo factus est, assumpsitque naturam humanam, tantum a solo Patre missus dicitur: ut Deus enim missus est ad naturam humanam sumendam. Ideo haec missio a Patre solo est: homo autem factus Spiritus sancti dona in natura assumpta re-

cepit, & sic a Spiritu sancto missus dicitur. vnde Hieron. Isa. 61. doctae hanc missionem ratione naturae humanae dictam interpretatus est: cum autem Spiritus sanctus carne non assumpserit, missio eius ratione diuinitatis intelligenda est: ideo mitti non potest, nisi ab eo, a quo accepit diuinitatem.

Hinc deprehenditur quorundam hereticorum expositio, & doctrina falsa, cui inconsiderate aliqui Catholici nostra tempestare adhaeserunt, dicentes in hac sententia Ioannis, neque in verbis: *Ego mittam*, neque in sequentibus, *Qui a Patre procedit*, quicquam agi de substantia Spiritus sancti, nec de processione eius: sed de ipso effectu & gratia exteriori. Quae sententia sustineri non potest: nam ipse Spiritus sanctus dicitur procedere, & mitti, sicut ipse est, qui Paracletus dicitur. effectus eius non appellatur paracletus, sed persona, nec effectus mittitur, sed persona. Verum est non mitti personam nisi ratione effectus, quia ipsa immutabilis est, tamen ipsa est, quae mittitur: longe enim diuersa sunt, qui mittitur, & id, ratione cuius mitti dicitur. Spiritus sancti persona mittitur, sed mitti non dicitur, nisi quia ex vna parte ab eo, a quo mittitur, procedit; ex altera effectum in aliquo producit, quem ante non efficiebat. Manet ergo firma, & certa Patrum doctrina.

Quorundam recentiori doctrinae reijciuntur.

A Patre.

COMMENTARIVS.

Cum se missurum Spiritum sanctum dixerit, superius autem Pater missurus dictus sit, ne aliqua in verbis repugnantia aut in paracleto, quasi non vnus esset, diuersitas conciperetur, adijcit, *a Patre*. Mittam ego Spiritum sanctum, sed a patre eum mittere habeo: sicut a Patre habeo essentiam ipsam. Hoc igitur verbum explicat, ita filium mittere Spiritum sanctum, ut a Patre accipiat essentiam, qua vna cum patre producat Spiritum sanctum. Pater igitur a se mittit, quia a nemine procedit: Filius mittit vna cum Patre, & eadem missione, sed a Patre, quia a Patre procedit, & a Patre habet, ut mittat: vnus tamen & idem est Paracletus.

ANNOTATIO XXIV.

Verbo illo a Patre, significatur, processio filij a Patre.

Hilar. lib. 3. Trini. hanc vocem, *a Patre*, eo modo exponit, quo in commentario exposita est: ut significet processionem filij a Patre, a quo habet esse & substantiam & omnia, quae secundum substantiam suam etiam extra operatur. sicut igitur est Deus de Deo, & a Deo, non quod alius Deus sit, sed quod vnus, procedens

tamen a Patre, ita producit Spiritum sanctum, sed a Patre quia id accipit a Patre: nempe essentiam qua vna cum ipso producit. ea de causa Aug. lib. 15. de Tri. c. 17. & 26. affirmat Spiritum sanctum procedere a Patre, & filio, sed a Patre principaliter. principaliter dixit, significare volens originem. nam ita procedit a Patre, ut

Patrum nonnullae locutiones explicantur.

ut Pater a nemine habeat producere Spiritum sanctum: at Filius id habet a Patre: propterea dicitur Filius producere a Patre, seu mittere a Patre, principaliter, id est originaliter ut ita dicam. Cyrillus lib. 10. cap. 33. & lib. 11. cap. 1. procedere Spiritum sanctum a Patre per Filium asseruit, significare etiam volens ita procedere a Filio, ut filius id habeat communicatum a Patre: tamen eadem est processio ab utroque. Hoc idem in operationibus exterioribus fit, & similis est phrasibus loquendi. Filius enim creat a Patre: id est creat vna cum Patre, tamen potentiam habet, qua creat a Patre, & ipsammet creationem, quod Ioan. 5. dictum est: Nihil potest facere Filius, nisi quod viderit Patrem facientem. habetur in Gen. haec phrasibus: Pluit, inquit, Dominus a Domino sulphur & ignem super Sodomam. Dominus filius pluit vna cum Patre, quia vna

est actio: sed filius eam habet a Patre: ideo dicitur Dominus pluere a Domino. Sic Hilar. lib. de Synodis hunc locum explicat, & multi alij Patres. Vnde vana est quorundam Hebraizantium interpretatio, qui asserunt Hebraismus esse, nullius mysterij significatiuum. Errat (ipsorum vena sit dictum.) Hebraismus quidem est, tamen propter processionem personarum ita Dominum locutum esse, argumento est, quod in alijs rebus exprimendis phrasim istam non reperimus. & praeter grauissimorum Patrum auctoritatem ita exponentium, extat Concilium Sirmiese contra Arium congregatum sub Iulio. 1. cuius fit mentio lib. 5. tripar. histor. cap. 3. in quo canon hic statutus est. Si quis illud, quod scriptum est, Pluit Dominus a Domino, non de Patre, & Filio perceperit, sed & ipsi a semetipso pluere dixerit, anathema sit. Pluit Dominus filius a Domino Patre. haec Concilium.

Spiritum veritatis.

COMMENTARIVS.

Paraclatum hunc quis sit ostendit, & Spiritum appellat veritatis. Superius cap. 14. quare Spiritus veritatis dictus sit, exposuimus: est enim Hebraismus, quasi dictum esset: Spiritus verus, qui perfecte nouit, & docet veritatem. quae quidem tertia appellatio accommodata est testimonio perhibendo de Christo. Nam doctrina Christi veritas est, tum quia umbras & figuras legis illustrat: tum quia promissiones implet: demum quia viam Dei perfecte tradit. qui igitur de doctrina Christi testimonium redditurus promittitur, recte Spiritus veritatis appellatur. Nouit ergo Christum ipsum quia ab eo missus est, nouit doctrinam eius, quia Spiritus veritatis est, ideo ipsius testimonium est grauissimum. Est autem ambigua locutio apud Graecos quantum ad casum pertinet; cum enim sit neutrius generis, & in recto, & in accusandi casu legi potest, ut referatur vel ad illud, *Cum venerit Paracletus*, qui nempe Spiritus est veritatis, aut ad, *quem mittam*, nempe, *Spiritum veritatis*. Siue hoc, siue illo modo legas, sensus idem perseuerat.

Merito Spiritus veritatis appellatur, quia Christi sit doctrinae testimonium perhibiturus est.

Qui a Patre procedit.

Quarta haec est appellatio, qua Spiritus hic a Patre procedere dictus est; id est consubstantialis est Patri, ut recte deducit Ambro. lib. 1. de Spiritu Sancto cap. 16. ac si diceret: Spiritus hic paracletus, quem mittam a Patre, qui veritatis Spiritus est, non est creatura aliqua: sed Patri & mihi consubstantialis. Est etiam accommodata haec appellatio testimonio reddendo: nam in eo, qui testimonium perhibere debet, non sola scientia, sed etiam auctoritas necessaria est, ut sit dignus fide: hoc autem habet Spiritus hic: consubstantialis enim est Patri, eiusdem potentiae & substantiae, & virtutis cum ipso, qua potentia & virtute talia efficit opera, ut testimonium suum dignum omni fide faciat. Chrysost. homil. 76. ad scientiam refert, quasi diceret: si procedit a Patre, omnia nouit, ut sit perfectus doctor veritatis, sed hoc magis ad illud, *Spiritum veritatis*, pertinet.

Auctoritas Spiritus sancti est declaratur, ut quale eius testimonium sit intelligatur.

ANNOTATIO. XXV.

Græci ab- que ratio- ne hinc sū- pierunt oc- casionē di- cēdi, quod Spiritus san- ctus a solo Patre pro- cedit.

EX hac sententia Græci sui erroris oc- casionem acceperunt, eaq. multum se- tuentur ac nos impugnat, existimantes Spi- ritum sanctum a solo Patre procedere, nō a filio simul, & Patre, quia dictum est: a Patre procedit. Nec advertunt, non esse di- ctum a solo Patre, sed a Patre procedere, quod nos fatemur, sed ultra affirmamus, simul a filio procedere. Et hoc ipsum in his eisdem verbis significatum est: nam dicitur. *Quem ego mittam vobis.* non mitteret Filius Spiritum sanctum, nisi ab ipso, qui mittit, procederet, sicut filius mittere Pa- trem non potest, qui ab eo Pater nō pro- cedit. At Pater filium mittit, qui ab ipso procedit. Et hæc est causa, cur non dictum est in his verbis, qui a me, & Patre pro- cedit: iam enim ipsum esse, & procedere a filio significauerat, quando dixit: *Quem ego mittam vobis.* vt autem a Patre etiam eum procedere ostenderet, adiecit, *qui a Patre procedit,* non ergo hæc verba a solo procedere Patre significant, sed potius ita a filio procedere (hoc enim iam significa- tum erat) vt a Patre etiam procedat. Nam non defuerunt heretici, qui Spiritum san- ctum solum filij esse Spiritum, non Patris affirmarent. Ita enim Eunomius asseruit, vt refert Basil. lib. 2. con. eundem in fine: contra quem ille, & a Filio, & Patre pro- cedere docet, & hoc verbo fati conuin- citur Eunomius: *Qui a Patre procedit.* Lo- cus igitur præfens non Græcorum errori fauet, sed potius eum redarguit, & conuin- cit, cum a Filio & Patre Spiritum sanctū procedere ex his verbis constat: quod Cy- ril. lib. 10. cap. 3. quamuis Græcus intelli- gens fatetur Spiritum esse Filij, & Patris, & a Patre procedere, sed per filium, quod non aliud significat, quam, quod nos dici- mus, Filius producit Spiritum sanctum a Patre: id est, habet a Patre producere Spi- ritum. hoc est Patrem per Filium pro- ducere Spiritum sanctum, sicut Deus per verbum omnia creauit: Omnia enim per ipsum facta sunt. Porro non est al- iud per verbum fieri omnia a Deo, quam verbum vna cum Patre omnia fa- cere, sed verbum habere a patre om- nia facere, a quo essentiam, & po- tentiam accipit: de hac tamen re plu- ra cap. sequenti dicemus, vbi occasio- nem illa verba dabunt, *De meo accipiet, & annuntiabit vobis.*

ANNOTATIO XXVI.

SI verba hæc superiora diligenter con- sideres, *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum verita- tis, qui a Patre procedit:* inuenies, quis sit Spiritus sanctus, & ad quid & quomodo mittendus. In primis habes in his verbis, distinctionem eius personæ a persona Pa- tris, & Filij: nam a Filio mitti, a Patre procedere, ille vero venire dicitur. sicut distincta sunt, mittere, & procedere ab alio, & venire: ita sunt distinctæ personæ mittens, a quo procedit, & qui venit. Ha- bes secundo loco, substantiā eius, est enim Patri consubstantialis, quia a Patre proce- dit: cum autem filius sit Patri consubstan- tialis, quia a Patre gignitur, sit vt totæ tres personæ vnus sint, & eiusdem substantiæ. Habes tertio loco, ita esse distinctam per- sonam, & consubstantialem duabus, vt procedat ab vtraque: nam a filio mitti, & a Patre procedere dicitur, quod non est aliud, quā ab vtraque procedere & mitti. Habes quarto, procedere quidem a Patre, tamen non dici filium, sed spiritum, eiusq. processionem non esse generationem.

Ex flagra- tis superio- rum verbo- rum deducitur natu- ra Spiritus sancti.

In hoc impegit Macedonius hæreticus: non enim capiebat, qua ratione productus esset Spiritus sanctus consubstantialis Pa- tri, & non diceretur filius, & productio eius generatio: idcirco suo ingenio infini- tam Dei maiestatem meritis, negauit Spi- ritum sanctum procedere consubstantia- lem, Deumq. esse cum Patre, & Filio: in cuius superbiam, & intellectus temeri- tatem, Sancti acriter inuehuntur, cum de- buissent fateri se non assequi posse, nec ca- pere diuinam maiestatem, humilemq. mē- tem, & affectum præbere, sicut & olim Sā- cti Patres fecerunt. Athana. Epist. ad Sera- pion. Basil. lib. 3. con. Eunomium. Gregor. Nazian. orat. 5. Theolog. eius argumentū proponunt. Quomodo si productus est & consubstantialis, non est genitus, & filius? omnes respondent, fidem esse habendam Scripturæ & Ecclesiæ. cū enim in natura- libus multa sint mirabilia, quorum ratio ignoratur, stultū est velle nihil esse in Deo quod non sit ratione compertum. ita San- cti respondent. Aug. lib. 2. Trini. cap. 3. du- bium hoc proponit, & lib. 5. cap. 20. & lib. 15. cap. 27. aliquas congruentes rationes adfert. similiter & Ansel. monolog. c. 53. tamen vera & certa ratio ignoratur, vt etiā Docet Damasc. lib. 1. de fid. capit. 10. his etiam nos aquiescamus, fide dicentes Spi- ritum

Contra Ma- cedonium dicentē qd Spiritus sanctus sit fi- lius.

ritum sanctum a patre & filio non factum A nec creatum, nec genitum, sed proceden- tem. In nostris Theologicis prælectionibus de his multa diximus & scripsimus, hæc in præsentis sufficient. Habes quinto ex his etiam verbis, venturum Paracletum, & veri- tatis Spiritū, id est, ad implendum ani- mas cælesti consolatione, & dona gratiæ infundendā, ac veritatem Christi manife- standam. Ille ergo omnia efficiet, in illis, ad quos mittitur, & venit, quæ ad con- solationem, & adhortationem necessaria sunt: & simul ad veritatis manifestationē vt paulo inferius explicabimus.

Hinc soluitur dubitatio, quam aliquis mouere posset, qua de causa tot verbis vsus sit Dominus in hoc Spiritu describendo. Respondeo id factum, tum vt mysterium Trinitatis, quod ad fidem Christianorum pertinet, exponeretur: erat enim opus, tertiæ huius personæ dignitatem ostende- re. Tum vt quam dignum fide sit testi- monium eius, de quo adiungitur: Ille testimonium perhibebit de me, aperiret, & declararet. Demum, vt discipulos confirmaret ad testimonium de ipso Chri- sto exhibendum, vt paulo post dice- mus.

Cur Domi- nus tot ver- bis, vsus sit loquens de Spiritu san- cto.

Ille testimonium perhibebit de me.

C O M M E N T A R I V S.

HIC igitur Paracletus, de quo tot, ac tanta dicta sunt, cum venerit perhibe- rit de me testimonium, operibus miris, & signis exterioribus, quæ ope- rabitur in meæ diuinitatis & doctrinæ confirmationem, & intus in cordibus ho- minum lumen diuinum, & affectum infundendo, quo cognoscant & sequan- tur me, omni errore & mundi vanitate postposita. cum enim Deus sit, omnia quæcumque vult, efficere potest, & efficiet. Fuit valde rationi consonum, vt Spiritus sanctus de Christo testimonium perhiberet, ipse enim fuit quodam modo causa, vt filius Dei carnem sumeret, amor enim Patris causa fuit, Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. amor autem Spi- ritus sanctus est. Rursus Spiritus sanctus per prophetas locutus prænuuciauit mundo aduentum eius. Denique aduentem in carne suscepta vnxit Act. 10. Vnxit eū Spiritu sancto. Debit ergo de ipso post aduentū testimonium reddere.

Quam sus- cit rationi conforme vt Spiritus sanctus perhiberet testi- moniū de Christo.

A N N O T A T I O XXVII.

Præter A- postolorū testimoniū etiam Spi- ritus sanctus per semet- ipsū Chri- sto testimo- nium per- hibuit.

AVg. tract. 93. hoc testimonium Spi- ritus sancti non distingui ab ipso testi- monio Apostolorum docet, sed Spiritum sanctum per ipsos testimonium reddidisse mundo de Christo, dum in eis effecit om- nia ea, per quæ testimonium perhibebant, iuxta illud Matth. 10. Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. & Act. 1. Accipietis vir- tutem Spiritus sancti superuenietis in vos & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria vsque ad vltimū terræ. Negari non potest Spiritum sanctū per ipsos Apostolos reddidisse testimoniū veritatis Christi: tamen non tantum hoc testimonium verba hæc indicāt, sed aliud etiā quod per se Spiritus sanctus de Chri- sto reddidit, & reddit: nam super baptiza- tos, visibiliter sub ignis specie descendens baptismo Christi, & ipsi Christo testimo- niū perhibebat, vt sint duo testimonia di-

stincta, quod Act. 5. Apostoli ipsi docuerūt his verbis: Nos, inquit, sumus testes ho- rum verborum, & Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi. Ec- ce duos testes numerant, & se, & Spiritum sanctum, de quo etiā testimonio ad Rom. 8. dicitur Ipse Spiritus testimonium reddit conscientiæ nostræ, quod filij Dei sumus. nunc etiam interiori fidelium cordibus te- stimonium perhibet firmans mentem, & affectum in Christo: quamuis non sit iam visibile illud testimoniū ignis exterioris, est tamen testimonium Spiritus sancti, tā insignis, & copiosa, & miranda hominum conuersio. Non solum ergo testimoniū per Apostolos & prædicatores perhibuit, sed per se miris alijs operibus. Et verba hæc id probant, cum dicitur: *Ille testimonium perhibebit, & vos testimoniū perhibebitis.* distinguens testimonia Spiritus sancti, & eorum. quamuis per ipsos etiam Spiritus sanctus

q sanctus

sanctus perhibuerit testimonium . Quam
expositione afferre videtur Cyril. lib. 10.
cap. 33. Quale autem , & quam dignum
omni fide testimonium hoc fuerit , verba
antecedentia significant: est enim missus a
Christo, Spiritus veritatis, & a Patre pro-
cedens, cuius sapientia , bonitas , & po-
tentia diuina est. In testimonio enim hæc

necessaria sunt : sapientia, vt sciat verita-
tem ; Bonitas, vt eam aperiat, nec deci-
piat, aut fallat : & auctoritas, qua talis
ab alijs iudicetur, qualis est, vt sit omni
superior exceptione . Quid autem potuit
reperiri vniquam æquale ei, qui scien-
tiam , bonitatem , & potentiam habet
cum Deo eandem?

Tria in te-
ste necessa-
ria.

Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

COMMENTARIVS.

NON Spiritus sanctus tantum, sed etiam vos testimonium perhibebitis de
me, quia ab initio meæ prædicationis & manifestationis factæ mundo, me
cum estis, & mecum conuersati estis; & ex visu tamquam oculati testes, om-
nia, quæ facta sunt per me, testari poteritis, vt omnia adsint testimonia diui-
na, & humana. Quamuis enim sufficere deberet diuinum Spiritus sancti testi-
monium per opera diuinæ potentiae, volo vt etiam vos humanum perhibeatis
testimonium ex visu, & experientia. hoc fecerunt postea Apostoli. 1. Ioann. 1.
Quod audiuius, inquit, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, &
manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, & vita manifestata est & vidimus
& testamur, & annunciamus vobis. Rursus. 2. Pet. 1. Hanc vocem nos audiui-
mus, cum essemus cum illo in monte. Act. 2. Hunc suscitauit Deus a mortuis, &
huius nos testes sumus Ioan. 1. Et vidimus gloriam eius. Hac motus ratione
Act. 1. dixit Petrus: Oportet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati
in omnitempore, quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Iesus, incipiens a
baptismo Ioannis vsque in diem, quo assumptus est a nobis, testem resurrectionis
eius nobiscum fieri, vnum ex istis. His verbis declarat Petrus verbum hoc
Christi, *Ab initio*, nepe a Ioannis baptismo, quando se mundo manifestare ince-
pit. Hinc constat, quod superius dicebamus, esse aliud testimonium Spiritus
sancti ab eo, quod est discipulorum, cuius hic fit mentio. Græce verbum est
præfens, *perhibebitis*, tamen pro futuro positum est, & recte verbum est, *perhibe-
bitis*. de hoc enim, quod tunc futurum erat hæc verba procedunt.

ANNOTATIO XXVIII.

Quattuor
impedimē-
ta, quæ A-
postolorū
testimoniū
Christo p-
hibendum
retardare
poterāt, Spi-
ritu sancti
testimonio
tolluntur.

Magno, & plane diuino consilio fa-
ctum est, vt testimonio a discipulis
reddendo præmitteretur, & promittere-
tur testimonium Spiritus sancti: hæc enim
ratione Christus omne sustulit impedi-
mentum, quod animos discipulorum ab
hoc officio auertere poterat. hoc autē mul-
tiplex erat. Primum humilitas Christi: nā
de mortuo, & occiso a Iudæis, testimoniū
reddere, humile quid, & contemptibile
videri poterat. Secundum erat difficultas
persuadendi, nam persuadere hominē, cru-
cifixum esse Deum, arduum videbatur, &
erat. Tertio periculum, nam cum Christus
se propter suam prædicationem a Iudæis
occidendum iam illis reuelasset, quid non
erat a discipulis timendum eidem testimo-
nium perhibentibus etiā apud eosdē, qui
occiderunt? maxime quia Dominus pro-
nunciat, ipsi mortē subeundā pro hoc te-

stimonio. Quartum erat quod parum essēt
idonei, se enim illiteratos, & humilis cō-
ditionis agnoscebant. qua igitur ratione
per vniuersum, tantum mysterium prædi-
care auderent?

Hæc maxime eorum animos detertere
poterant: at omnia Dominus prudentissi-
me repellit his verbis præmissis. Testimo-
nium, inquit, perhibebit Spiritus Paracle-
tus, veritatis, qui a Patre procedit, & quē
ego vobis mittā. Primo quidem, ne videat-
ur vobis vile, & contemptum officium, &
testimonium, quod ille, qui a Patre procedit,
& ipsi est consubstantialis est perhibi-
turus. rursus, ne timeatis, nō posse vos ar-
duā veritatē persuadere: ille enim Spiritus
veritatis, qui omnia scit, qui quæcumque
vult docet & persuadet, vobiscū & per vos
reddet testimoniū: & quod vos vere nō po-
testis persuadere, ille persuadebit, & fa-
ciet

ciet cognoscere, Spiritus enim est verita-
tis. Vt enim Spiritus omnia penetrat: sic
corda hominū penetrabit, quia Spiritus
est & quia veritatis Spiritus est, quocirque
penetrauerit, veritatem ipsam stabiliet, &
figet. Nec vos præterea terreat periculum
quod vobis certum imminet: nam non so-
lum efficiet vos spernere, & contemnere
pericula omnia temporalia, sed desiderare
& gaudere in eis: quia paracletus est, &
cōsolator, & incitator, seu exhortator. Nec
denique conturbet vos vestra inscitia: nā
Spiritum mittam vobis, qui erit in vobis
ipsis, qui tales vos efficiet, vt testimonium
probatissimum mundo exhibeatis. Dabit
vobis scientiam & sapientiam, cui mūdus
non poterit contradicere. Dabit potentia
operum, & miraculorū, quia Deus est, & a
Patre procedit. Faciet vos homines cele-
stes arque diuinos, quia Spiritus est. di-
liget vos, nec derelinquet vniquam, quia
ego qui vos amo, qui sum pater, & magi-
ster vester, ego sum, qui mittam eū vobis.
Appositissime igitur hæc verba præmissa
sunt, tum vt instruerentur discipuli, nulla
ratione eos posse testimonium tale perhi-
bere, nec eorum testimonium perhibendum
quicquam profecturum esse, nisi ope Spi-
ritus sancti nixum: tum vt omne impedi-
mentum, quod eos a proposito retardare
poterat, tollerent.

Supradicta
quattuor
impedimē-
ta, quæ
tuor in lo-
cis fatetur.
Paulus sibi
fuisse subla-
ta.

Hæc autem omnia euentus confirmauit
quæ vel in Paulo ex ipsius verbis impleta
esse agnosimus. Rom. 1. Non, inquit, eru-
besco Euangelium: virtus enim Dei est.
& 1. Corin. 2. Sermo meus, & prædicatione
mea nō in persuasibilibus humanæ sapiē-
tiæ verbis, sed in ostensione Spiritus, & vir-
tutis. rursus. 2. Corin. 12. Placeo mihi in
infirmis meis, & in contumelijs, &
necessitatibus, in persecutionibus, in an-
gustijs pro Christo. denique ad Philip. 4.
Omnia possum in eo, qui me confortat.
Ecce omnia quattuor impedimēta subla-
ta his locis confitentur. hæc eadem in cete-
ris Apostolis, Spiritus hic operatus est, nec
in his solis, quamuis ipsi primitias Spi-
ritus habuerint; sed in multis etiam, & in-
finitis alijs Christi fidelibus, & verbi ip-
sius annunciatoribus.

Cur Chri-
stus volue-
rit, tot ac
tanta testi-
monia ante
aduentū
in aduentu
& post ad-
uentum, &
dilectum
eius, sibi p-
hiberi.

ANNOTATIO XXIX.

Percontari aliquis posset, quare tot te-
stimonium habuit Christus? ante enim
eius aduentum Prophetæ omnes de ipso re-
lati sunt. Act. 10. Huic testimonium per-
hibent omnes Prophetæ, præter hos, cum
primum natus est, stella perhibet testimo-
nium: similiter & Magi aduenientes, im-

Amo & Angeli ipsi annunciantes Pastoribus
testificati sunt: cum etiā prædicationi pro-
ximus esset, Ioannes Baptista perhibet te-
stimonium, ad hoc perhibendum missus a
Deo. tota adhuc Sanctissima Trinitas de
eo perhibet testimoniū in baptismo, & in
transfiguratione. Pater ipse Matth. 3. & 17.
voce de cælo delapsa testatur: Hic est filius
meus dilectus. Spiritus sanctus in specie
columbæ super eum descendens. Matt. 3.
Ipsemet etiā suis verbis, & operibus, Ioan.
8. Si ego testimonium perhibeo de me ip-
so, testimonium meum verum est. præter
hæc ipso ad Patrem recedente Spiritus san-
ctus perhibet testimoniū: tandē & ipsi di-
scipuli, quorsum ergo ante aduentū in ad-
uentu, & post aduentum tot habere voluit
testimonia, cum potuerit etiam sine his te-
stimonijs veritatem persuadere?

Respondeo id pluribus de causis factū
esse. Prima est, vt difficultas mysterij no-
tior euaderet. negari enim non potest ar-
duum esse, & supra omnem rationē Ange-
licam, & humanam, Deum hominem esse
factum: nec solum hoc, sed vsque ad crucis
mortem descendisse, & se humiliasse, mor-
teq. hac redemisse mundum, quem po-
terat sola voluntate liberare. hanc difficul-
tatem Isaias nouit, cap. 53. dicens: Domi-
ne, quis credet auditui nostro, & brachiū
Domini cui reuelatum est? ac si diceret: Do-
mine arduum est credere, quæ annuntia-
mus, brachium tuum nempe filium omni-
potentem esse absconditum in velo carnis.
statim addit causam difficultatis, Nō erat
ei species, neque decor, id est, quia vidi-
mus eum mortuum, & contemptum, quis
credet hunc esse filium Dei? Vt igitur res
ardua in se, & difficilis, nec viribus huma-
nis assequenda, & intelligenda, ostendere-
tur, idcirco tot, ac tanta sunt cumulata te-
stimonium, vt qui credit, & agnoscit, id sibi,
suaque virtuti non tribuat.

Prima cau-
sa vt inde
constaret
quam esset
difficilis
cātam asse-
qui myste-
rium.

Secunda causa, ipsius veritatis neces-
sitas. Salus enim mundi in solo Christo po-
sita erat, nec est aliud nomen sub cælo, nec
salutis remediū, nisi in ipso, & per ipsum.
Idcirco tamquam de re necessaria, & sum-
mi momenti tot concurrunt testimonia.
Quando enim videmus aliquem in maxi-
mo periculo positum, vnamq. viam eua-
dendi, solemus complures, & iteratis vici-
bus eū admonere: sic fecit Dominus Deus
cum homine, quem in summo positum sa-
lutis periculo videbat, nec alia via euade-
re posse nisi per Christum.

Secunda, vt
assidu a my-
sterij narra-
tione, eius
necessitas
& vtilitas
& magis cō-
mendaren-
tur.

Tertia causa est, vt dignitas ipsius adue-
nientis Christi commendaretur. Si enim
multi

Tertia, pro
commēda-
da rei di-
gnitate.

multi nuncij alicuius Regis, aut Principis aduentum præcurrere, & sequi solent, multo conuenientius a multis Christi filij Dei annuncietur, & de monstratur aduentus in mundum.

Quarta, vt hominū caritas conuincatur, qui nec tot testimonijs crediderūt.

Quarta, & vltima causa est, hominum malitia, & cæcitas, quæ tanta est, vt post tot testimonijs auctoritatem, multi in sua nihilominus incredulitate man-

serint, & qui crediderunt, tot indigerint testimonijs, propter quæ, sicut in creditibus diuina clementia, & bonitas commendatur, & illustratur: ita contra incredulos iustitia, & seueritas diuina probatur. Quia enim pœna digni non sunt, qui tot testimonijs fidem non adhibuerunt: his igitur de causis sunt tot, ac tanta testimonia adhibita.

C A P V T D E C I M V M S E X T V M.

Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Absque Synagoga facient vos: sed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo: & hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me. Sed hæc locutus sum vobis: vt cum venerit hora eorum, reminiscamini, quia ego dixi vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram. Et nunc vado ad eum, qui misit me: & nemo ex vobis interrogat me, quo vadis? Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. Et cum venerit, ille arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non crediderunt in me, de iustitia vero, quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me: de iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est. Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso: sed quacumque audiet loquetur, & quæ ventura sunt, annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Omnia quacumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi: Quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me: quia vado ad Patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad invicem: Quid est hoc, quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, & Quia vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc quod dicit Modicum? nescimus quid loquitur. Cognovit autem Iesus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc queritis inter vos, quia dixi: Modicum, & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini. sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius. Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressura propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur, nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis. Et in illo die me non rogabitis quicquam. Amen amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum. Hæc in prouerbis locutus sum vobis. Venit hora cum iam non in prouerbis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis. In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quia ego a Deo exiui. Exiui a Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum & vado ad Patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce, nunc palam loqueris, & prouerbum nullum dicis. Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi, vt quis te interroget. In hoc credimus quia a Deo existi. Respondit eis Iesus: Modo creditis? Ecce venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solus

solam relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est. Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini.

C O M M E N T A R I V S.

Causam cur hæc, quæ ad odia & persecutiones eorum pertinent, manifestauerit: & aduentum Spiritus ad testificandum prædixerit, exponit eam esse, ne scandalizentur, & cadant: id est, ne a suo munere, & officio testificandi, & prædicandi Christum retrocedant. Aduerte: Scandalum offendiculum esse viæ, in quod incidentes impingunt, & cadunt: qui autem admoniti sunt, caute ambulant, nec facile impingunt. Per metaphoram rebus ipsis accommodatur: nam offendiculum, & scandalum magnum erat persecutio Iudæorum & Gentium, Apostolis prædicantibus Christum. Eos igitur præmonet Dominus, quod futurum est reuelando, & adiutorium Spiritus sancti promittendo: vt sic instructi non offendant. Hoc autem ipsum, quod dicit, nempe se ita locutum, vt non scandalizentur, etiam præmonitio quædam est, vt cautiore sint, non quidem in fugiendis offendiculis, & periculis, sed in paruifaciendis, & contemnendis, & superandis. Particula, Hæc, ad præcedentia referri, verbum sequens præteriti temporis comprobatur. Locutus sum vobis, refertur autem ad duo prædicta, nempe aduentum Spiritus sancti, & odia, ac persecutiones, & eorum causam. hæc enim locutus illis erat.

Scandalum quid sit.

A N N O T A T I O I.

Diuerse Patrum explanationes.

Cyrill. lib. 10. cap. 34. duas adfert expositiones. Prior est, vt illud, Hæc, referatur ad persecutiones, & odia quæ se illis Dominus prædixisse ideo dicit, vt minus terreant. Quod enim non expectatum præter opinionem subito euenit, magnos etiam plerumque animos turbat: quod autem præuisum est, quamuis grauius inferatur, leuius tamen propter præmeditationem videtur. Altera expositio est, vt relatiuum, hæc, referatur ad id quod de Spiritu sancto dictum est, sitq. sensus: Hæc dixi, nempe Spiritum sanctum venturum, & testimonium redditurum: ne scandalizemini, cum videritis incredulos futuros, vestrisq. sermonibus Iudæos fidem negaturos. Si enim ego tot tantaq. mirabilia feci: si Paracletus quoque familia faciet, nec tamen Iudæi ad meliora reducentur: nolite conturbari, si oratione vestra conuertere illos non poteritis. Tertia expositio est Euthymij qui illud, hæc, ad ea, quæ de Spiritu sancto sunt dicta, refert: tamen longe aliter ex-

ponit, nempe: Hæc dixi, ne scandalizemini, cum videritis malos persequentes, & iniuria vos afficientes, sed potius vt cum cognoueritis Spiritum sanctum vobis auxiliari, bono sitis animo, & viriliter agatis. Quarta est Aug. tract. 93. qui similiter ad Spiritum sanctum refert, sed aliter exponit, quam Euthym. Merito, inquit, promisso Spiritu sancto, quo in eis operante fierent testes eius, subiunxit: Hæc locutus sum vobis, cum enim Charitas Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis, fit pax multa diligentibus legem Dei, vt non sit illis scandalum. Hæc Aug. Chry. ho. 76. ad Spiritum sanctum etiam refert: tamè simul secundam Cyrilli, & Euthymij expositionem, cõplecti videtur. Nobis ea visa est accommodata, quam in commentario explicuimus, vt illud, Hæc, ad Spiritum sancti aduentum, & simul ad persecutiones referatur, quorum prædictio scandalum futurum remouet, tum quia præmonetur periculum, tum quia promittitur auxilium.

Auctoris interpretatio.

Absque Synagoga facient vos.

C O M M E N T A R I V S.

Premissa iam admonitione, & tanto auxilio promisso, explicatius futuras persecutiones enarrat, quasi dicat: Vos admonui eorum quæ sunt futura, vobisq.

vobisq. auxilium magnum promissi, ne scandalizemini in persecutionibus, quæ vobis eueniēt. Scitote enim, Iudæos e suis Synagogis vos tamquam excommunicatos eieciuros: hoc est, *Absque Synagogis vos facient.* priuabunt vos Synagogis, expellentq. vos a suis commercijs, & conuersationibus. Apud Græcos vnica est dictio, *Absque Synagogis*, sensus tamen idem est. Hoc ignominia maximæ apud Iudæos erat, quod alijs verbis significauit Dominus Luc. 6. Beati, inquit, eritis, cū vos oderint homines, & cum separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum, tamquam malum, propter filium hominis: verba hæc Ioannis ad Iudæorum præcipue referuntur persecutionem. Non est autem hoc loco sine consideratione prætereundum. Quis enim non expectasset post promissum Spiritum sanctum tantæ potentia, & scientia, & bonitatis, & post verbum, *Non scandalizemini*, dicturum Christum, in synagogas vos recipient: omnes ad vos procliuēs current, beneuolentia, & obsequio afficient: at non hæc dicta sunt, sed *Absque Synagogis facient*, & interficient tamquam impios, & sceleratos. At multo aliter diuina sapientia de rebus iudicat, quam mundana: maius beneficium, & maius opus fuit, discipulos fortes facere in morte subeunda, & lætos aggredi pericula, omniaq. huius mundi bona contemnere, quam impedire, ne occiderentur. Illud Apostolos fecit beatos, non hoc: illud Reges tertæ facere potuerunt, non autem istud. Plus igitur Spiritus sancti virus splendet in morte contemnenda, quam impedienda: in sustinendis læto animo afflictionibus, quam in auertendis: maius beneficium illud est, quam hoc. Diuini opus fuit, per mortē, & afflictiones mundum conuertere, quam per vitam temporalem: inducereq. vt crederent, & sequerentur eorum doctrinam, qui sic male habiti sunt a mundo, quam si bene accepti essent.

Dei sapientia & virtus splendet magis in fortitudine qua Apostoli mortē subibant quam si illa Deus impediret.

A N N O T A T I O I I .

Quoniam Synagogæ mentio frequens est apud Ioannem, non abs re erit, si aliqua & de vocis significatione, & de rei ipsius vsu, & de origine ac antiquitate dicamus.

Synagoga multiplex significatio.

Synagoga Græcum est vocabulum, significans idem, quod Latine congregatio. Vsurpatur autē in scriptura tripliciter, Primo pro tota illa Iudæorum republica, vt enim nunc Christianorum conuentus dicitur Ecclesia, ita olim Iudæorum multitudo sub vna veri Dei religione, dicebatur Synagoga: in qua significatione acceptum est illud Num. 4. Recensuerunt Moyses, & Aaron, & principes Synagogæ filios Caath. & illud Num. 16. Ducenti quinquaginta viri proceres Synagogæ. Aug. in illud Psal. 31. Deus stetit in Synagoga Deorum, adnotat Apostolos illum Iudæorum conuentum Synagogam, & ecclesiam appellasse: sic enim in veteri testamento appellatus est. Nostram vero Ecclesiam numquam appellarunt Synagogam, siue propter distinctionem, siue quia Synagoga communis est: nam congregantur animalia, & congregantur aquæ. Verbum enim Græcum *Συναγωγή*, & *Συναγωγὴ* cōmune est, ac ecclesia non est nisi hominum, & vtentium ratione:

A Ecclesia namque non congregationem, sed conuocationem significat. Iudæis ergo vt pote seruorum statum habentibus, & sub elementis huius mundi seruientibus, Synagogæ nomen conueniebat, qui timore sicut animalia trahebantur: at Christianis Spiritum dilectionis habentibus quibus diuina sunt referata mysteria, nomen Ecclesiæ, & conuocationis congruit.

B Secundo accipitur in scriptura nomen Synagogæ pro quocumque siue bonorum, siue malorum cœtu: sic frequenter usurpatur. Psal. 85. Synagoga potentum quæserunt animam meam. Eccl. 3. Synagogæ superbiorum non erit sanitas. & 21. Stupida alia testimonia. Tertio accipitur pro loco illo, in quem multitudo Iudæorum conueniebat ad aliqua exercitia Spiritualia. in qua significatione acceptum est illud Luc. 7. Synagogam ædificauit nobis. Erant autē huiusmodi Synagogæ in Hierusalem multæ, & in tota terra promissionis, & extra, vt inferius dicemus.

C In tres præcipuos vsus erant hæc Synagogæ institutæ, quantum ex scripturis deducere licet. Primus ad prædicationē verbi Dei, & legis Mosaicę explicatiōē: In quem vsu Synagogæ fuerint institutæ.

singulis enim sabbatis conueniebat tota multitudo Iudæorum in diuersas Synagogas distributa, vt legis doctrinam audiret, Act. 17. A temporibus inquit antiquis habet in singulis ciuitatibus Moyses, qui eum prædicent in Synagogis, vbi per omne Sabbatum legitur, Luc. 4. Erat prædicans in Synagogis Galilee. Luc. 13. Erat docens in Synagogis corū Sabbatis.

Alter vsus erat orare & laudare Deum: quo autem modo, & quibus verbis orarent, ignoramus. Hoc vero certum est in Synagogas conuenisse ad orandum: nam dicitur Iudith. 6. Conuocatus est omnis populus, & per totam noctem intra Ecclesiam orauerunt petentes auxilium a Deo Israel. Synagoga appellatur in hoc loco Ecclesia. Et Matth. 6. Qui amant in Synagogis orare. Seruabatur autem ordo talis, conuenientes quidem viri & feminae, locis tamen distinctis, primum orabāt pro communibus necessitatibus, & maxime aduentum Messiaē postulantes: post orationem vero, primi illorum legis periti partem aliquam de libris Moysi, & alicuius Prophetæ populo explanabant. His absolutis siquis inter adstantes erat peritus maxime ex aduenis, aut alterius Synagogæ, inuitabatur ad dicendum: qui locum huic muneri destinātū ascendēs, concionem habebat. Constat hoc ex Act. c. 13. vbi de Paulo, & Barnaba legimus, quod die Sabbatorum ingressi Synagogam sederunt: post lectionem autem legis & Prophetarum, miserunt principes Synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autē Paulus &c. Sic in Euangelio Christum saepe in Synagogis docuisse legimus. Fiebant etiam in Synagoga iater doctores concertationes, & disputationes ad sensum scripturarum elucidandum conuenientes, vt constat Luc. 7. quando inuentus est puer Iesus in medio doctorum interrogans, & respondens. His attestantur Ioseph. lib. 2. contra Appionem & Philo. lib. 3. de vita Moysi. Moris, inquit, fuit Sabbatis operam dare Philosophiæ principe antecedente, & docente, quæ opus factō ac dictō essent, reliquis audientibus. Ex quo etiā nunc philosophantur Sabbato patrio more: nam Oratoria in ciuitatibus, Scholæ sunt omnium virtutum, quibus diuina, humanaq. intelliguntur, & corriguntur. Quod repetit de Essis loquens in illo libro, quæ inscripsit: Omnes probos esse liberos, sic ait, Vnus biblia fumens legit: alter vero

A ex peritissimis minime nota exponit. lib. etiam de legatione ad Caium, hoc idem confirmat.

Hinc est, vt merito probri loco duceretur, quemquam extra Synagogam facere. Eum enim a consortio fidelium separabant, indignumq. iudicabant, vt cum eo in oratione, & verbi doctrina communicarent, & tamquam incorrigibilem vitabant, sicut & nos cum excommunicato facimus. Tali pœna Apostolos puniendos a Iudæis prædicat Dominus: quæ timentes aliqui ex principibus etiam si crederent in Christum, palam non confitebantur, vt supra cap. 12. dictum est: grauis enim erat infamiae nota.

Tertius vsus harum Synagogarum, quantum mihi videtur, fuit, corrigere publice aliqua delicta in legem, velut enim quadam publicæ pœnitentiæ, & castigationes fiebant, hoc enim multa loca scripturæ significare videntur. Matth. 10. In Synagogis suis flagellabit vos. Vbi Glos. interline. adnotat ideo hoc dictum, vt significet prætextu religionis Iudæos persecuturos esse discipulos Christi: nam Synagoga, inquit, locus correctionis est. Idē habetur Matth. 23. Ex eis flagellabit in Synagogis vestris. & Mar. 13. In Synagogis vapulabit. Act. 22. Ego eram cōcludens in carcerem, & cędens eos per Synagogas. Act. 26. Per omnes Synagogas frequenter puniens eos.

Origo & antiquitas Synagogarum incerta est, aliqui recentiores tempore Babylonice captiuitatis inceptisse existimant. Iudæi enim tunc temporis templi sancti memores loca instituerunt, in quibus conuenientes orarent, & verbum Dei audirent. Hæc tamen opinio nullo firmo nititur fundamento. Vnde existimo multo esse antiquiores: nam Iudic. 20. quando nondum Salomon, qui templū illud ædificauit, natus erat, habemus Synagogam extitisse: dicuntur enim quadraginta milia virorum conuenisse in Masphat, in Ecclesiam populi Dei. Quod non aliud significat quam in templum, & domum Deo dicatam. Hanc autem non esse domum, & templum, vbi erat arca, & vbi sacrificium fiebat, certum est: erat enim tunc in Sylo, vt constat. 1. Reg. 1. Igitur erat Synagoga, & locus aliquis, quo ad orandum populus conueniebat. Idcirco aliqui Rabini hoc moti argumento putarunt in Masphat inceptas esse Synagogas, non quod illo tempore illa incepterit: nā erat prius, quam populus illuc conueniret. Verisimile

De Synagogarum Origine, & antiquitate.

Verisimile ergo est a tempore Iudicum, cum terra habitari cœpta est, ædificata loca sacra, in quæ populus ad orandum, & verbum Dei audiendum, & negotia religionis tractanda conueniret, cum nõ posset sacrificare nisi in vno loco determinato, vbi erat arca Dei: quarum diuisio, & multitudo facta est propter diuersitatem & multipliciter familiarem & tribuũ, quæ sæpe seorsum congregabantur. Has domos puto significari a Dauid. Psal. 25. In ecclesijs, inquit, benedicite te Domine. Et Psal. 67. In ecclesijs benedicite Deo. Et a Salomone Ecclef. 24. In ecclesijs altissimi aperuit os suum. Sunt alia multa huiusmodi loca: & hanc antiquitatem significare videntur illa verba Act. 15. a temporibus, inquit, antiquis habet Moses, qui eum predicent in Synagogis. Aedificato autem templo in Hierusalem, in quo solo, licebat sacrificare vt constat Deut. 12. Synagogæ conseruatæ sunt, per loca extra Hierusalem, & in ipsamet Hierusalem: nam cum matrimonium tunc temporis commune esset etiam sacerdotibus, & vxorum pluralitas non esset prohibita mirum in modum auctus est numerus Iudæorum familiarum, vt vix in templo omnes recipi possent Sabbatis singulis ad verbum Dei audiendum: maxime propter diuersitatem & multitudinem aduenarũ, qui eo concurrebant. Hinc factum est, vt numerus Synagogarum adeo excreuerit, vt tempore excidij Hierosolymitani, numerarentur Hierosolymis quadringentæ, & octuaginta Synagogæ, tam pro ciuibus, quam pro aduenis Iudæis, qui religionis causa sanctam ciuitatem adibant. Vnius earum fit mentio Act. 6. Surrexerunt, in-

quit, quidam de Synagoga, quæ appellatur Libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & eorum, qui erant a Cilicia &c. Præter hanc plurimæ numerantur apud Euangelistas, & in Actis Apost. quæ erant extra Hierusalem in reliquis ciuitatibus, & prouincijs. Matth. 4. habetur de Synagogis Galileæ, Act. 9. de Synagogis Damasci. 13. de Synagogis Salaminæ, & Antiochiæ, Pisidix. 14. de Synagoga Iconij. 17. de Synagogis Thessalonice, Beroæ, Corinthi, & Ephesi. immo, vt testatur Philo in legat. ad Caium, Imperator. Tiberius sciens Iudæos Romæ trans Tiberim habitates habere oratoria, in quibus singulis Sabbatis patriam legē edocebantur, non prohibuit. Huiusmodi Synagogæ non a priuatis Iudæis tantum, sed etiam a gentilibus pij officij causa, construiebantur in eorumdem Iudæorũ vsum, vt constat Luc. 7. De Centurione gentili, qui Synagogam ædificauerat Iudæis. Vt autem in templo Pontifices, & sacerdotes principatum gerebant, sic in Synagogis Scribæ & Pharisei, qui per illas distributi erant, & dicebantur ij, qui Synagogis præerant, Archisynagogi, aut principes Synagogarum. Scribarum enim erat munus, vt paulo inferius dicemus, lectiones habere ad populum, & scripturas interpretari, quod etiam habebant commune cum Phariseis, Matt. 23. Super cathedrã Moysi sederunt Scribæ, & Pharisei. Ideo ibidem arguuntur, quod clauerint regnum cælorum populo, nimirum quia sinitre scripturam, & legem interpretabantur, auaritiæ & ambitioni dediti: honores, & diuitias magis quam populi bonũ expetentes, vt Dominus sæpe illis exprobrauit.

Sed venit hora, vt omnis, qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo.

COMMENTARIVS.

A Vget sententiam prædicens etiam gentium persecutionem, ac si dicat: parũ dico, nõ solum e Synagogis eiiciemini, immo venit hora, vt interficiamini, & sic interficiamini, vt qui vos interfecerit, arbitraturus sit se sacrificium Deo offerre, remq. ei gratissimam exhibere. Interficiemini tamquam Deo aduersarij, & legis, ac religionis peruersores. Duo igitur mala imminet, & mors, quia interficiendi estis: & causa mortis, tamquam impij, & scelesti, religionisq. diuinæ destructores: ita vt, qui vos occiderit, arbitretur se iustam, piam, & gratam Deo rem fecisse. *Venit hora*, positum est pro eo, quod dicimus veniet tempus. sicut Ioan. 5. Venit hora, quando omnes, qui in monumentis sunt, audient vocẽ filij Dei. Particula, *Sed*, augmenti est, pro eo posita, quod dicimus (immo, seu quin potius) quod supra annotauimus, & paulo inferius in eadem posita est significatione.

ANN O-

ANNOTATIO III.

P Articula, *Sed*, in varios sensus induxit Doctores. August. enim tract. 93. Particulam diuersitatis, seu aduersatiuã interpretans, hanc sententiam in hunc exposuit sensum: vt Dominus consoletur discipulos, quasi dictum esset: eiicient vos e Synagogis, sed vos gaudete, quia tantam conuersuri estis multitudinem, vt non patiantur Iudæi persecutores vestri vos viuere, ne omnes ad me conuertatis. Sed dura videtur expositio. Beda eandem significationem particulæ sequens, aliter exponit, nempe: sed vos gaudete, quia, qui vos occidit, non tam odio vestri, quam religionis, ac legis diuinæ æmulatione id facient. Ista etiam expositio dura est, & adhuc non continet causam legitimam gaudendi: nam minus malũ, odiũ personale proprium reputandum erat, quam odium religionis Christi, & quod impietas reputaretur, quæ erat summa pietas. Accommodatior est expositio Cyrilli lib. 10. cap. 35. exponentis particulã, *sed*, vt sit dictio augens, ac si dictum esset: Non solum eiiciemini e Synagogis, sed etiam fiet, vt interficiamini sic, vt vestri interfectores sacrificium Deo gratum, mortem vestram existiment. Et hanc expositionem secuti sumus in commentario: non enim verba hæc ad consolationem dicta sunt, sed ne terreantur discipuli, si ex inopinato aduersa eueniant, consolatio vero verbis sequentibus continetur.

ANNOTATIO IIII.

A Vg. tract. 93. hanc eandem sententiam de Iudæorum persecutione exponit: hi enim futuri erant, qui Apostolorum interfecionem ita iustam existimarent, vt Deo rem gratam se facere crederent, quando Christianos, & discipulos occidebant, quod constat Act. 23. de Paulo. Quidam, inquit, ex Iudæis deuouerunt se dicentes, neque manducatos, neque bibituros, donec occiderent Paulum. Ipsemet Paulus ante conuersionem de seipso dicit. Gala. 1. Supra modum persequebar ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaiismo supra multos coartanos meos in genere meo: abundantior amulator exiitens paternarum mearum traditionum. Idem Aug. lib. 2. con. litteras Petilia. c. 92. non solũ de Iudæo-

An proxima verba, de persecutione quæ Apostoli a Iudæis passiui erant, an de illa quæ a gentibus, sint intelligenda.

A rum persecutione contra discipulos Domini exponit: sed probat nõ posse de gentibus intelligi, quia hæ non interfecerunt arbitrantes se obsequium præstare Deo, quia non verum Deum, sed idola colebant. Idem docet lib. 2. con. Episto. Gaudentij cap. 15. adiungens posse intelligi de Hæreticis, qui quando possunt, Catholicos occidunt, quæ expositio, nempe de Iudæorum persecutione, est etiam Cyrilli lib. 10. cap. 35. tamen non videtur accommodata: nam Dominus ad discipulos dirigit præcipue sermonem, quamuis etiam alij, qui idem reddiderunt testimonium, intelligantur. Et loquitur generaliter: *Omnes, qui interficit vos*: at præter vnũ reliquũ a gentibus sunt occisi, & interfecti. nõ ergo de Iudæis determinate, sed etiã de gentibus interpretanda est sententia. Et quãuis Dominus nõ expresse gentes, tamẽ generalitate vtẽs eas præcipue indicauit.

Prior ergo sententia de eiectione ad Iudæos pertinet: hæc autem maxime ad Gentes. Nec argumentum Augustini efficax est contra hanc expositionem: nam etiam si falsos Deos colerent, veros tamẽ esse, & his rem gratam se facere putabãt, interficientes discipulos Domini: sicut etiam non erat obsequium verum, quamuis Iudæos intelligamus, sed impietas. Non enim dicit Dominus, obsequium præstabant Deo, sed arbitrabantur se obsequium præstare Deo: & sicut falluntur in obsequio, ita etiam fallitur in Dei cognitione. Iudæi autem decepti sunt in obsequio, non in Dei cognitione, quia verum Deum colebant: gentes vero etiam in Dei cognitione. Tamen non minus hi quam illi arbitrati sunt, rem Deo se gratam facere: nã zelo religionis etiam gentes interfecerunt Christianos. Idcirco plurimi persecutores interficiendos eos censebant non alio crimine, quã quod Christiani erant, quasi falsam, & impiam amplectentes religionem aduersam ei, quam ipsi veram existimabant. Quod constat ex multis historijs, & etiam ex illo Act. 19. quando illi Ephesij contra Paulum agentes, dicebant: Magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, & destrui incipiet maiestas eius, quam tota Asia, & orbis colit. His autem dicitis repleti sunt ira, & exclamauerunt, dicentes: Magna Diana Ephesiorum.

Et

COM M E N T A R I V S.

NE discipuli audientes suam interfectionem, Dei obsequium ab interfecto-
ribus reputandum, existimarent verum esse obsequium, Deoq. acceptum,
& inde inimum turbarentur: declarat non esse obsequium tale. *Hac, inquit, fa-*
cient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me, id est, non nouerunt Deum esse
Patrem meum, neque me esse Dei filiū. Zelus igitur eorum ex ignorantia erit: si
enim nouissent Christū, nō interfecissent discipulos eius eo nomine, quia Chri-
stū confiterentur, & annuntiarent: si autē non nouerunt Christū nec nouerunt
Apostolos: ignorantes igitur, qui nā essent, occiderunt eos. Magnū est hoc argu-
mentum consolationis, tum quia eos sine culpa ipsorum aliqua interficiendos
pronunciat: prāter autem sine culpa interfici, quam cum culpa viuere: tum quia
significat eos propter Patrem, & propter Filium passuros: vt recte deducit Aug.
tract. 93. si autem pro patria, & parentibus, & amicis mori gloriosum est: quanto
gloriosius erat pro Deo mortem oppetere. Tum etiam quia non agniti erant di-
scipuli, qui essent: ab ignorantibus autem pati multo minus malum est. Quod
annotat Chryso. hom. 78. exēplo apposito de Principe, qui relicto a tergo omni
comitatu, solus ad hospitium peruenit, & incognitus tamquam vnus de vulgo
tractatur, iniuriaq. afficitur. hic profecto princeps istorum ignorantiam contē-
ner, eosq. irridebit, expectans cito comitibus, & familiaribus aduentantibus il-
los, qui iniuriam intulerunt, confundendos. Aduerte autem, ignorantiam hanc
Iudaeorum, & gentium, ex qua discipulos, & martyres occiderunt, non excusasse
eos a grauiſſima culpa & peccato: quia ipsi discipuli sufficientissimum perhi-
buerunt testimonium illis, quo audito potuerunt Christum, & Patrē agnoscere.

Ex causa
persecutio-
nis & mor-
tis, eos con-
solatur.

A N N O T A T I O V.

Mirandum
est quod
mundus in
persequen-
dis Christi
discipulis,
ad se faue-
rit.

VNam causam Dominus interfectio-
nis Apostolorum adfert, tamen non
ea sola fuit, quamuis & ipsa fuerit, nempe
ignoratio veritatis. Proinde admiratio-
nis ratio non tollitur, quare in discipulos
Domini etiam incognitos tā scūiter mun-
dus exarserit. Si enim consideremus eor-
um officium, erant legati summi Dei, &
Regis regum. 2. Cor. 5. Pro Christo lega-
tione fungimur tamquam Deo exhortā-
te per nos. Si spectamus finem, missi sunt
ad annunciandum pacem hominibus cū
Deo, liberationem a peccato, vitæ æternæ
promissionem, Luc. 10. Appropinquauit
in vos regnum Dei. Si modum cōtemple-
mur, non armis, non vi, non potentia: sed
humilitate, mansuetudine, patientia, pro-
ximorum charitate venerunt. Luc. 10.
Primum dicite, Pax vobis. Luc. 9. Vis
ignis de cælo descendat? nescitis cuius
Spiritus estis. Si vtilitatem eorum con-
uersationis spectemus, erant maxime fru-
ctuosi, & vtilis vniuerso hominum gene-
ri. Sanabant enim infirmos, illumina-
bant cecos, suscitabant mortuos. Medici
in pretio apud homines sunt propter fan-
tates corporum: nemo eorum, in mo-
omnes simul, vni discipulorum non sunt

A comparandi. Luc. 10. In quamcumque
ciuitatem intraueritis, curate infirmos,
qui in illa sunt. Si autem expensarum rati-
onem habeamus, omnia gratis faciebāt.
Matth. 10. Gratis accepistis, gratis date.
immo sibi ipsis manibus victum, & ami-
ctum comparabant 1. Cor. 4. Laboramus
operantes manibus nostris: & elemosy-
nas sponte datas, & eas modicas accepta-
bant. Si vitam eorum examinemus, nulla
flagitia, nulla scelera inuenta sunt, etiam
a persecutibus, sed interficiebātur, quia
Christiani erant, vt Iustin. in Apolog. 2.
ad Antonin. Imp. & Clem. lib. 4. strom.
dicunt. Quid igitur est, quod tales homi-
nes mundus ita abhorruit, vt morte tur-
pissima & crudeli, eos damnauerit: nam
ignoratio sola sufficiens causa non est:
quāuis enim ignorauerit a Deo esse mis-
sōs, cetera mirabilia ignorare non potuit.

Aduertendum igitur est persecutionē
contra Apostolos, & Christianos, non ab
hominibus solis esse ortam, sed etiam a
dæmone: hic excitabat principes, & po-
testates terrenas in eos, instinctūq. eius,
& impulsū eo crudelius in eos sauebant,
quo dæmonis odium in Christum ma-
ius est, & in homines. Doctrina hæc est
San-

Dæmones
excitabant,
& impelle-
bant Prin-
cipes terræ
contra Chri-
stū Aposto-
los.

Sanctorum. Athana. in Apolog. de fuga A
sua, persecutionem appellat inuentum
diaboli. & Basi. Epist. 71. ad Alexandri.
persecutiones in martyres tribuit dæmo-
ni. præter hos Origē. hom. 6. in Exod.
doctē id tradit. exponens illud (Equū,
& ascensorem proiecit in mare) Equos
hinnientes, Tyrannos, & persecutores
Christianorum: ascensorem vero; dia-
bolum interpretatur. eamq. dicit esse
causam, cur ita feroces, & saui in eos
fuerint, vt pote a dæmone agitati. hic
non ignorantia, sed malitia persequēba-
tur. Homines vero, & tyranni illi ignorā-
tes erant, de quibus dicitur: *Hac facient*
vobis, quia non nouerunt Patrē neque me.
Nesciebant tyranni, quamuis culpa sua,
sciebat tamen ascensorem eorum. Hanc do-
ctrinam Dominus etiam docuit. Mat. 16.
Portæ inferi non præualebunt aduersus
eam: diabolum contra Ecclesiam pugna-
turum prædicens. Non ergo mirum, si in
innocentes homines, & tales inuēcti sunt:
hos enim acius insequitur dæmon. Quod
docuit Iusti. Apolog. ad Sen. Rom. dicēs:
Dæmones hoc egerunt semper, vt omnes
etiā, qui quoquomodo ex ratione degere,
& vitia declinare studerēt, in odia incur-
rerent. nihil autem mirum esse, si operam
darent, vt ij inuisi essent, qui ex rationis
feminis parte degunt, sed eos, qui totius
rationis & verbi, id est, Christi cognitio-
nem, & contemplationem in vita sequun-
tur ducent, multo magis eos inuisos red-
dere inueniuntur. Hæc Iustinus. Non igitur
persecutio Apostolorum, vt a solis ho-
minibus, sed simul etiam, vt a dæmoni-
bus facta consideranda est. atque ita non
multum mirabimur, si tam ferociter in
eos sauitum est: & hæc est prima causa
huius interfectionis.

Altera est ex parte ipsorum hominum
persequentium, qui quamuis a dæmone
incitati, suo tamen arbitrio moti concur-
rerunt. Hæc autem fuit ambitio cæca exi-
stimarunt enim Reges, & principes mun-
di per religionem Christianam, imperiū
suum, & principatum tolli, aut minui: E
quod etiam si ita fuisset, salus animæ,
& cæleste regnum præponenda erant: at
decepti sunt: potius enim conseruabatur,
& augebatur. Hoc ergo existimātes, om-
nibus vijs impedire religionem Christi
conati sunt: hæc igitur fuit causa persecu-
tionis tanto sauioris, quanto appetitus
regnandi vehementior est. Hac de causa
Paulus expresse docebat, obediendum
esse principibus temporalibus, vt scandalo

Homines
etiam ambi-
tione rerū
temporalium
excitati,
Christi di-
scipulos per-
sequēban-
tur.

Eorum mederetur, & errorem hunc tolle-
ret de mentibus eorum. Rom. 13. Omnis
anima potestatibus sublimioribus subdi-
ta sit, & 1. Timo. 4. Iubet orare Deum pro
eis & 1. Petr. 2. Subiecti estote omni hu-
manæ creaturæ, siue Regi quasi præcellē-
ti. Tertul. Apolog. cap. 30. eā de causa di-
cit Christianos orare pro Regibus, &
Imperatoribus. Iustin. Apolog. ad Anton.
Imperatorem, expresse huic errori se op-
ponit, ostendens religionis Christianæ es-
se præceptum obediendi Regibus tempo-
ralibus, tributaq. soluendi, idq. Christū
ipsum præcepisse: probatq. regna magis
stabiliri Christianis præceptis. Hierony.
epist. ad Algas. quæst. 11. exponens illud
Theſſal. 2. Nisi venerit discessio primum,
quia loquebatur de abolitione futura im-
perij Romani, dicit obscure locutū Pau-
lū, ne illi principes scandalizarentur, &
auerterentur a religionis Christianæ af-
fectu. Aug. conc. 31. in illud Psalm. 118.
Principes persecuti sunt me gratis, multis
contendit rationibus ostendere, vanum
esse hunc Gentium errorem, & religione
Christiana firmius stabiliri regnum tem-
porale. Hoc etiam Iudæi contra Christū,
vt eum morti traderent, finxerunt, men-
tientes Christum prohibere dari tributa
Cæsari, & se Regem contra Cæsarem fa-
cere. Talia persuasit Gentibus dæmon, vt
eas in Christum commoueret. Sed quia
poterant principes ex operibus, & doctrina,
& vita Christianorum suum errorem
deprehendere, ideo nullam excusatio-
nem habent.

Tertia causa, quæ etiam ex parte ho-
minum, fuit timor quidam cæcus, & va-
nus, quem idem dæmon persuasit illis: cre-
debant enim clades, & afflictiones mul-
tas, quæ post Christi aduentū euenerunt,
illatas esse a dijs eorum, propter religio-
nem Christianam. Ita refert Tertul. Apo-
log. cap. 40. & Aug. lib. 4. ciui. cap. 2. Ti-
mentes ergo mala huiusmodi, & tempo-
ralia bona conseruare volentes, insurge-
bant in Christianos tamquam in malum
quoddam commune. Hanc persecutio-
nis causam adfert Orig. tract. 28. in Matt.
dicens: Gentes famis, pestiū, terræ motū,
& aliorum communium malorum causas
in Christianos retulisse, eaq. de causa
Ecclesias Christi passas esse persecutio-
nes. Contra quem errorem August. li-
bros de ciuitate Dei doctissime, & effica-
cissime scripsit.

Quarta causa etiam ex parte hominū
fuit: morum peruerſitas, & vita licentio-
sissima

Tertia per-
secutionis
causa erat,
quod homi-
nes crede-
rent mala
omnia tem-
poralia ideo
accidere,
quia Chri-
stū Euan-
gelium prædi-
cabatur.

Quarta cau-
sa, peruersi
hominum
mores.

fissima eorum, apud quos omne scelus fe-
re licitum erat; correctionem autē Chri-
stianam, & comminationem non patien-
tes, tamquam phrenetici in medicos in-
surrexerunt. Correctio enim, maxime gra-
uium delictorum, superbas mētes, & suis
vitijs inhærerere volētes, in maximos pro-
uocat furores, vt nihil mali, quod nō exe-
quantur, prætermittant, vt hoc iugum ex-
cutiant, & stimulum abijciant. Scriptura
doctrinam istam tradit, sanctiq. compro-
bant, & experientia confirmat: nam & in
Christum ea de causa mūdus insurrexit.
Ioan. 7. Mundus me odit, quia ego testi-
monium perhibeo quod opera eius mala
sunt. Sapient. 2. Circumueniamus iustum,
quoniam contrarius est operibus nostris,
& impropert nobis peccata legis. Multa
sunt huiusmodi testimonia. Hanc causam
persecutionis in Christianos adfert Orig.
hom. 3. in Exo. Prius, inquit, quam veni-
ret sermo, qui argueret vitia, in pace du-
rabant: sed vbi sermo Dei facere cœpit
discrimen, tunc perturbatio magna con-
furgit, & sine fœdere nascitur bellum. Idē
hom. 1. in Psal. 37. hanc eandem causam
asserit fuisse interfectionis Prophetarum.
Chry. ho. in illud dictum Pauli: Non solū
sed & gloriamur, &c. (quæ habetur in ter-
tio tomo) sic inquit: Sermo gladij more
penetrans, & vitiosas partes a sanis rese-
cans, magnam vbique seditionem excita-
bat: plurimas contra fideles inimicitias,
& persecutiones commouebat, quo factū
est, vt pars ad carceres, pars ad tribuna-
lia, nonnulli ad supplicia ducerentur. Hæc
Chryf. Eādē causam Clem. Alex. lib. 4.
Stromatū significare videtur, dicens: Gen-
tibus per Christianismum humanæ natu-

ra iniuriam fieri visum esse, & ea de cau-
sa Christianos persecutos esse. Hæc iniu-
ria nō alia videtur fuisse, quàm correctio,
& admonitio, qua multorū scelorum ar-
guebantur: quæ ipsi sibi licere putabant,
& beneficium lucis & veritatis, iniuriam
reputabant, quia scelera placebant.

Quinta etiam ex parte hominum fuit,
Zelus falsus religionis: videbant enim
totam religionem suam labefactari, sacri-
ficia tolli, deos contemni, quibus tot sæ-
culis deseruierat: nouam religionem, no-
uam legem, nouum sacrificium introduci:
plurisque faciebant consuetudinem vete-
rem, etiam nullis rationibus fultam, quā
nouam insignibus miraculis & operibus
confirmatam. Hinc strages contra disci-
pulos Christi secutæ sunt: putabant enim
causam religionis se tueri, & defendere,
& pro Deo pugnare, cum tamen pro dæ-
monibus, & erroribus militarent. Hanc
causam insinuauit, immo significauit Do-
minus, dicens. *Omnis qui interficit vos, ar-
bitrabitur se obsequium præstare Deo.* Et
eamdem adfert Chryf. in ho. allegata in
Pauli dictum: Non solum, sed & gloria-
mur &c. His igitur de causis in Apосто-
los, non obstantibus illis omnibus supe-
rius narratis, mūdus insurrexit, eosq. oc-
cidit, ac Christianos persecutus est: qua-
rum vel vna efficax erat, quanto magis
cum tot, ac tantæ essent, præter alia mul-
ta, quæ libens omitto breuitati studens.
At excusari a peccato, mundus non hoc
potuit: nam religio Christiana tot ac tan-
tis est, & fuit signis, & argumentis diuinis
comprobata, vt incredulos inexcusabiles
faciat, & multo minus ipsi persecutores
excusari possunt.

Quinta ze-
lus falsæ re-
ligionis.

Abque
verbis que
supplet Cy-
rilus, con-
stat suppe-
ditis senten-
tiæ sententia.

Quantū lu-
dit disci-
pulos Chri-
sti, hæc ei
pamoni-
tionem me-
moriam vo-
luerit dum
patebatur.

ANNOTATIO VI.

Cyril. lib. 10. cap. 37. propter illam par-
ticulam, *Sed*, sententiam quandam
supplet, in hunc modum: Non hæc ea
de causa dixi, vt vigor vestrę mentis ener-
uetur, & antequam pericula veniant for-
midetis: sed vt recordati hæc vobis a me
prædicta fuisse magis admiremini, & in
ipso tempore periculorum certior ab eue-
tu rerum, stabiliorq. in me fides efficiat-
ur. At non videtur supplendum ali-
quid, cum satis conuenienter superiori-
bus connectatur, vt sit sensus: Illi inter-
ficiant vos, quia ignorabunt me, & Patrē:
sed ego ab eis vos interficiendos prænun-
cio, vt ipsa interfectionis hora in memo-
riam repetatis, me ea omnia vobis præ-
dixisse.

Percontabitur aliquis, quam inde vti-
litatem reportabunt, si tunc recordentur
Christum ea prædixisse? Cyril. loco pro-
xime citato duas causas, & vtilitates re-
fert, dicens: Reminisci iubet prædicta si-
bi omnia fuisse, vt etiam hinc firmiter es-
se Deum credant (futura enim nouit) ac
facile posse per eum a periculis liberari nō
dubitent. At verba hæc efficaciora sunt,
& plura complectuntur. Primo quidem,
Reminiscamini, tunc, *quia ego dixi*, igitur
tunc recordabimini mei, qui pro vo-
bis maiora passus sum: hoc exemplo for-
tiores eritis, & libentius ad mortem pro-
perabitis. Secundo, *Quia ego dixi*, & si-
cut certum, & veracem me in his persecu-
tionibus agnosceatis, ita etiam veracem in
promissionibus credetis, & sperabitis. Vt
enim prædixi vos morte afficiendos, ita
etiam prædixi vos secluros in regno meo
super sedes iudicantes: quæ res in illa ho-
ra magnam asfert consolationem. Tertio
Quia ego dixi, cognosceatis ergo me scien-
te, & permittente, vos pati, quod etiam
ingenti vos lætitia afficiet: multum enim
laborantes delectat, quando labores eo-
rum, ijs pro quibus laborant, notos esse
sciunt. Quarto, *Quia ego dixi vobis*, quia
si potui prædicere, potui impedire, cumq.
non impedierim, cognosceatis bonum esse,
immo optimum vobis. Hæc ergo memoria
in illa hora multū vos iuuabit, & ita in-
terfectionis dolorem, & timorem minuet,
vt potius in gaudium & lætitiā, conuer-
tat. Aliqui recentiorum lætationem no-
stram reprehendunt, censentes dicen-
dum esse, *recordamini*, nam reminisci,
eorum est, quæ exciderunt memo-

ria. Falluntur tamen: nam & apud proba-
tos auctores reminisci pro recordari
accipitur.

ANNOTATIO VII.

Interrogabit aliquis, cum Christus si-
cut prædicere potuit, ita etiam impe-
re, si voluisset, ne euenirent, potuerit. cur
eos interfici permisit? Interrogatio hæc
vetus est, & ab ipsis interfectioribus per-
quendam contemptum, & subfannatio-
nem obiecta Christianis: dicebant enim,
si vestri curam gerit Deus, & prouidus est,
cur non vobis fert auxilium? Ita refert
Clemen. Alex. lib. 4. Stromat. In similem
impietatem, & stultitiam impiegit Cel-
sus Iudæus, vt narrat Orig. lib. 2. contra
eundem. Christum enim Deum negabat,
quia malis hisce, morti, & persecutioni-
bus fuit subiectus: existimabat enim si po-
tuisset, ea impediturum fuisse. Hi qui-
dem vnum vere sentiebant, nempe Deum
omnia calamitatum, & persecutionum
scientiam habuisse, nec solam scientiam,
sed potentiam impediendi si vellet. Sicut
enim nulla persecutio siue dæmonis, siue
hominis fit Deo nesciente, ita nec fieri po-
test Deo non permittente, vt docet Aug.
lib. 20. Ciui. cap. 1. At miseri, & cæci non
intelligebant, hæc non esse vere mala, sed
media, quibus summa bona comparan-
tur: dumq. suos Deus interfici, & affligi
sic permittit, maxime in eos dilectionem la-
exercet. Quod fideles intelligentes summū
decus, & ingens Dei beneficium reputa-
runt pro Christo mori. De qua morte præ-
dictum est Psal. 115. Pretiosa in conspectu
Domini mors sanctorum eius: de Marty-
ribus enim Prophetia est, vt ibidem Hie-
ronymus exponit. Hoc etiam, vt i expositū
est, suis insinuat discipulis Dominus, dicens
Reminiscamini, quia ego dixi vobis, Ego
inquit, qui maiora sum passus, & hæc re-
cordantes, cognosceatis non malum, sed
optimum esse vobis, nempe calicem bi-
bere quem ego bibi. Adde quæ dicta sunt
in explicatione eius sententiæ, *abique Sy-
nagogis facient vos*, plus enim diuina virtus
splenduit in non impediendis his malis:
quod Paulus docuit, dicens: Habemus the-
saurum istum in vasis fictilibus, vt publi-
mitas sit virtutis Dei, non ex nobis. 2. Co-
rin. 4. & Dominus etiam ipsi Paulo respō-
dit. 2. Corin. 12. Sufficit tibi gratia mea,
nam virtus mea in infirmitate perficitur.
Illud enim; *virtus*, Dei est, & Græce legi-
gitur, *moa*, splendet enim diuina virtus
magis,

Cur Chri-
stus noluit
suorum pe-
secutiones
& mortem
impedire.

Temporalia
mala non
sunt dicē-
da vere ma-
la.

*Sed hæc locutus sum vobis, vt, cum venerit hora eorum reminiscamini,
quia ego dixi vobis.*

COMMENTARIUS.

Causam, cur hæc suis discipulis prædicat, longe aliam esse ab ea, propter quā
occidendi sunt, ostendit. Hoc, illa particula *Sed*, indicat: ac si diceret: Illi
occident vos, quia non nouerunt Patrem, neque me, at ego prædico, quæ futu-
ra sunt alia de causa, nempe, vt reminiscamini, quando illa hora venerit, me
omnia ea vobis prædixisse. Illi, vt vobis malum inferant vos interficient: at ego
propter bonum vestrum, velut antidoto vos præmuniens id prænuncio, nimi-
rum vt quando venerit hora illa, reminiscamini me ea dixisse vobis. Græce, *Ho-
ra*, est cum articulo, vt referatur ad horam, de qua paulo ante dixit. Venit hora.
Ille autem genitiuus, *eorum*, non ad horam referatur, sed ad verbum, *reminisca-
mini*, quamuis Aug. tract. 93. ad horam referat. Cetera in annotatione require.

magis, dum per afflictiones, & persecutiones, & angustias tanta operatur. Rursus maiora in eis bona efficit, quam sunt ea, quibus per tales persecutiones priuan-

tur. hæc enim temporalia, illa vero spiritualia sunt & æterna. De hoc argumento multa dici possent, tamen ad verborum intelligentiam satis hæc sunt.

Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

COM M E N T A R I V S.

TAcitæ obiectioni respondet: potuissent enim discipuli dicere: cur prius nobis hæc non es locutus, quando ad te venimus, si eorum nos reminisci iubes? Respondet, hæc non ab initio dixi, non quod ignorarem, sed quia ego vobiscum eram: nondum opus erat ea dicere, cum vobiscum degerem. at quia iam discedo, nec opportunitas erit vobiscum loquendi, qualis modo est, idcirco nunc loquor. Præterea sciebam dum vobiscum eram nihil horum vobis futurum, sed persecutionem omnem in me solum esse conuertendam: vobis autem omnia hæc post meum discessum euenient: non erat igitur, cur hæc vobis antea dicerem.

A N N O T A T I O V I I I.

Quomodo ab initio hæc non dixisse affirmat, cum Matth. 10. prædixisse videatur.

DVplex occurrit difficultas in hac sententia, prior est circa sensum, altera circa connexionem cum præcedentibus. Quantum igitur ad priorem spectat, pugnare hæc sententia videtur cum verbis aliorum Euangelistarum, ex quibus constat prius hæc a Domino dicta esse. Nam quando misit discipulos ad prædicandum dixit hæc verba relata Mart. 10. Ecce ego mitto vos in medio luporum: estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbe. Cauete autem ab hominibus, tradent enim vos in concilijs, & in Synagogis suis flagellabunt vos, & ad præfides, & Reges ducemini propter me. & post hoc iterum Mar. 13. similia verba repetit, & Luc. 21. Trademini, inquit, a parentibus, & cognatis, & fratribus, & amicis, & morte afficient ex vobis, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Cui igitur hæc dixerit Dominus, priusquam verba præsentia proferret, quomodo, dicit ab initio se non dixisse? Varie Doctores respondent: Chryso. hom. 77. duas adfert responsiones:

Nonnullæ Patrum explicationes rejiciuntur.

Altera est, illud *Hæc* referendum esse ad illa verba. *Omnis, qui interficit vos, arbitrabitur se obsequium præstare Deo*, hoc enim numquam antea dixerat, quod præcedentibus formidabilius est: mortem ergo prius dixerat, & annunciauerat, nunc vero genus mortis. Hanc sequitur Euthym. sed huic obstat causa, quæ sequitur, *quia vobiscum eram*. non enim recte aptatur

causa proposito. nam Chryso. dicit, quia vobiscum eram, non dixi, quia in tuto eratis, & vobis licebat interrogare cum volebatis, totumque in me bellum vertebatur: ideo superuacaneum erat hæc ab initio dicere. Ita interpretatur causam. Sed hæc omnia habent etiam in eis locum quæ modo dicit: nam eisdem de causis nec debuerat mortem eis prædicere, propter quas nec prædixit genus, & rationem mortis. Altera eius responsio est: Matthæum, & ceteros Euangelistas narrare, quæ pertinent ad gentium persecutionem, ea enim ab initio prædixit, quæ a gentibus passuri erant: at nunc narrat ea, quæ a Iudæis patierentur, quæ quidem antea non dixit. quam responsionem sequitur Thophylact. & placet quibusdam nostro sæculo. Sed non video qua ratione sustineri possit: nam ex verbis Euangelistarum constat, etiam quæ a Iudæis passi sunt, prædici. Nam dicitur: In Synagogis vapulabitis. Hoc autem a Iudæis factum esse constat. Act. 5. nec gentium erant Synagoga, sed Iudæorum. & rursus dicitur, Trademini a cognatis, parentibus fratribus: hæc Iudæorum potius sunt. & tandem dicitur: Eritis odio omnibus hominibus. profecto sub hac generalitate, & gentes, & Iudæi comprehensum sunt.

Tertia igitur responsio est Aug. tra. 94. qui illud, *Hæc*, refert non ad interfectionem sed ad aduentum Spiritus sancti, ut sic sensus: Hæc quæ ad aduentum Spiritus sancti spectant, non dixi vobis ab initio, quia vobiscum

biscum eram, nec indigebatis alterius aduentu. at nunc dico, quia vado ad Patrem. Huic expositioni obstat connexio verborum nam ad idem referri videntur verba illa, *Hæc locutus sum vobis*, & ista, *Hæc ab initio non dixi*. Illa autem ad proxime dicta referuntur, nempe ea, quæ passuri erant, & quorum hora adueniente recordari iubentur dictorum Christi: igitur hæc etiam ad idem referenda sunt. Quarta responsio est, quæ glossa ordinaria sequitur, nepe illud, *hæc*, referri ad omnia verba Christi, quibus multimode consolatus est discipulos: ut fit sensus, *Hæc ab initio non dixi*, id est, non vultus sum adhuc his verbis consolatorijs, quia vobiscum eram, & ego vobis eram consolatio. Huic tamen expositioni duo obstant: vnum quia supponit omnia hæc, quæ ad discipulorum pertinent persecutionem ab initio esse dicta, cum re vera non sint: alterum est, quia illud, *hæc* pari ratione positum est, sicut, & prius, quæ dicitur: *hæc locutus sum vobis*, ut paulo ante contra tertiam opponebamus expositionem.

Aliæ recentiorum expositiones rejiciuntur.

Aliqui recentiorum quintam adhibent responsionem, interpretantur enim ab initio vocationis, quando vocauit eos ad se, & tunc verum est, hæc ab initio non dixisse. Nam quæ ceteri narrant Euangelistæ, non fuerunt ab initio dicta, hoc autem initium vocationis interpretantur. Cyril. libro 10. cap. 38. Chryso. hom. 77. & Euthy sed huic repugnat verbum sequens, *quia vobiscum eram*, eadem enim de causa, nec debuerat dicere tunc, quando ceteri narrant Euangelistæ, quando quidem cum eis erat. Adde verum sensum esse, *Ab initio non dixi*, id est, hucusque a principio vocationis, & conuersationis vestra, vsque modo non dixi. Alij sextam adferunt responsionem: nimirum, quæ ceteri Euangelistæ narrat, fuisse per anticipationem narrata. non enim tunc a Christo dicta sunt, sed modo quando Ioannes narrat. At hæc responsio omnium est improbabilissima: nam præter quam quod communi Doctorum sententiæ contraria est, verbis etiam, sensibusque Euangelistarum accommodari non potest. Quamuis enim soleant Euangelistæ uti anticipatione: tamen quando verbis vtuntur tempus, aut locum, aut ordinem determinantibus, non est anticipatio, sed suo tempore & loco, ac ordine res narrata est. Matthæus autem cum narrasset omnia illa, adiecit cap. 11. Et factum est, cum cõsummasset Iesus, præcipiens duodecim discipulis transijt inde. Sensus apertus est eum compleuisse hæc loqui, quæ dixit di-

scipulis suis & inde transijisse: eo ergo tempore dicta illa sunt, & postea inde transiuit. Præterea Mar. 13. repetuntur eadem verba, quamuis sit alia historia: Dominus enim pluries aliquando eandem profert sententiam, ut docet. Aug. lib. 2. de cõsen. Euang. cap. 20. sed nec in hoc loco est anticipatio: nam istis verbis causa redditur præcedentis sententiæ. Necesse est ergo dicta esse, quando & antecedentia prolata sunt. Nulla ergo est anticipatio, nec cõsentandum est inconueniens Dominum prædixisse Matth. 10. quando misit discipulos ad prædicandum inter Iudæos, etiam si nihil eorum tunc futurum erat. non enim Dominus significauit tunc ea euentura, sed occasione missionis, & præcepti, ut essent prudentes eos instruxit, eaq. prænuñciauit, quæ aliquando erant futura.

Auctoris sententia est, quia hoc loco dixisse, quæ antea non dixerat.

Solutio igitur mihi huius difficultatis ea esse videtur, nempe quæ hic Dominus dicit, numquam ante prædicta esse. Tria enim nunc dicta sunt, primum est: *Ab sine Synagogis facient vos*, hoc nullibi dictum legimus: aliud enim est, In Synagogis vapulabitis, aliud: *Facient vos alienos a suis Synagogis*, quod longe maius supplicium est. Alterum est, eos esse interficiendos: hoc nullibi prius dictum est. Nam verbum illud Luc. 21. Et morte afficient ex vobis, nec generale verbum est omnes comprehendens, nec expressum est: nam discipuli poterant intelligere verbum esse dictum propter aliquos ex alijs, non propter duodecim, quibus expresse dicitur: *Hæc facient vobis*. Tertium est, *Qui interficit vos, arbitrabitur se obsequium præstare Deo*. Hoc certum est non prius esse dictum. Hæc igitur, quæ suis Apostolis determinate, & expresse dicit, & manifestat, numquam ante dixerat, nec rem ipsam, nec eo modo, quo nunc dicit, nec ipsi Apostoli prius talia de se intellexerant. Et hic mihi videtur sensus, qui optime consonat sequentibus: nam non erat tempus præsertim cum vobiscum, inquit, essem tam aspera, & horribilia prænuñciandi: at nunc necessitas postulat, quia ego discedo, & vobis expedit, & necessarium est, hæc omnia præscire, & antequam fiant, a me ipso nosse.

A N N O T A T I O I X.

Posterior difficultas superest, nempe qua ratione connectantur hæc verba Chryso. hom. 77. sic connectit. Discipuli, inquit, audientes, *Omnis qui interficit vos, arbitrabitur se obsequium præstare Deo*, ita animo

Verba hæc quomodo præcedentibus connectenda.

animo defecerunt, vt ne loqui quidē pos-
sent, quod exprobrans eis Iesus, inquit,
Hac ab initio non dixi, quasi diceret, ne
abundantiori tristitia absorberemini, hæc
non dixi. Sed hæc connexio non admodū
placet: nam Dominus ipse causam expri-
mit, cur non ab initio dixerit, *quia vobi-
scum eram*. Cyril. lib. 10. cap. 38. aliter cō-
nectit: nempe vt tacite cogitationi respō-
deret: quoniam præter spem, inquit, modo
magnos sibi futuros audierunt dolores, ne
turbati cogitarent secum, & dicerent: fe-
fellit ergo nos spes nostra, qui nos ad iu-
cunda fuisse vocatos credidimus, nunc au-
tem calamitates ac ærumna, imminere
prædicuntur: necessario causam adfert,
quare ipsis ista ab initio exposuerit. Non
satis accommodata videtur connexio: nā
tali cogitationi non satisfacit responsio,
nec causa data, *quia vobiscum eram*, ad-
huc enim perseverare poterat cogitatio,
fefellit nos nostra opinio.

Mihi magis apta videtur connexio hæc

Et nunc vado ad eum, qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?

C O M M E N T A R I V S.

A Mice, & benevole obiurgat discipulos, quod cum vadat ad Patrem, ne-
mo sit, qui interroget, quorsum, quidue facturus, abeat? *Nunc*, inquit,
vado ad eum, qui misit me, & quod amicorum & diligentium est, nemo ex vo-
bis facit, nempe interrogare, qua de causa abeam, & vadam ad Patrem, quam
obiurgationem Dominus propterea adhibet, vt causa exposita sui discessus, eos
mirum in modum confoletur, & instruat. Connectuntur autem hæc verba
superioribus, sic dictum enim erat: *Ab initio non dixi, quia vobiscum eram*. His
verbis significans adesse iam tempus sui discessus, ac si diceret: Vobiscum eram
hactenus, sed iam non ero vobiscum sensibili præsentia. Addit. Nunc autem di-
scedo, & vos non interrogatis me, quo vadis? Græca habent: *Nunc autem vado*;
Illud autem, *quo vadis*, non significat terminum ad quem, sed causam, nempe
qua de causa, seu quid facturus ad Patrem vadis?

A N N O T A T I O X.

Proxima
Verba quo
modo cum
superioribus
connectenda

Priorem partem huius sententiæ aliqui A
cum superiori connectunt, vt sit sen-
sus, *Hac ab initio non dixi, quia vobiscum
eram, nunc autem vado ad eum, qui misit
me*. Sed talis connexio accommodata non
videtur, sensus enim talis esset: *Nunc autē
vado ad eum, qui misit me*. & propterea
nunc dixi vobis ista, cui sensui obstat ver-
bum sequens; *Et nemo ex vobis interrogat
me, quo vadis?* Hæc enim sententia mani-
feste probat præcedentem partem eidem
esse annexendam, nempe *Vado ad eum,
qui me misit, & nemo interrogat me, quo va-
dis?* Adde verba illa, *quia vobiscum eram*,
sufficiantem reddere causam, cur ab ini-
tio non dixerit, quæ modo dicebat: nā dū
dicitur, *Vobiscum eram*, insinuat, se iā am-

quæ posita est in commentario, nempe
docere eos tempus post suum discessum,
non futurum simile tempori præsentia
suz. ac si diceret, Ego non dixi hæc ab
initio, quia non erat necessarium. Ego
enim vobiscum eram, & vos præmonere
semper potui, neque me præsentem aliquid
horum futurum erat: at nunc discedo,
& post discessum ista sient, nec opportu-
nitas alia erit vos præmonendi. Tacite
igitur obiectioni respondet, quasi in-
terrogetur, cur rem tam seriam, & grauem
non antea nobis aperuisti? respondet, quia
non erat necessariū: non enim futura erāt,
dum ego vobiscum fui, tempusq. semper
hucusque opportunum erat, præmonedi.
At quia iam vado, oportunitas ista am-
plius non erit, idcirco nunc dico. Ex qua
explicatione sensus etiam sequentis verbi
patet, nempe: Quia ego vobiscum eram,
id est, qui vos præmonere poteram, vosq.
mea præsentia tuebar: at post discessum,
longe aliter vobis eueniet.

plius cum illis non futurum, vt prius erat.
Recte ergo Græci expositores omnes, &
antiqui Latini, istam sententiam conne-
xerunt, sicut nos exposuimus.
Grauior est difficultas, quomodo dictū
sit, *Nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?*
cum paulo ante Petrus interrogauerit. ca-
pit. 13. *Domine quo vadis?* & cum ipse
sepe dixerit, se ire ad Patrem: si enim ipse
exposuerat, opus nō erat interrogare. Eu-
thym. duas adfert responsiones. Vna est,
cū Dominus nō respondisset Petri interro-
gationi, debuerāt discipuli iterū instare &
interrogare, nec vni interrogationi acquie-
scere, & hoc est quod Dñs nūc cōqueritur,
sed dura videtur expositio, cum verba sint
absolute plac. *Nemo interrogat me, quo va-
dis?* quasi

Quomodo
dicit nemo
ex vobis in-
terrogat me
quo vadis.
cum Petrus
ab illo cap.
14. quæ-
rit, Domi-
ne quo va-
dis.

dis? quasi nemo id interrogauerit. Alte-
ra. respōsio est, vt sit sensus: *quo vadis?* quid
agis, seu quid facturus vadis? Hæc enim
amici solent petere ab amicis, dum abire
decreuisse vident. Eadem est expositio Cy-
ril. lib. 10. cap. 38. Sic enim exponit: nemo
interrogat, qua de causa ita faciat. Huic
expositioni consonant, quæ sequatur. Do-
minus enim exponit, non quo vadat, id est,
terminum, iam enim dixerat se ad Pa-
trem vadere, sed causam, cur vadat. Et

A hæc est legitima interpretatio. Augu-
stem tract. 94. multo aliter exponit, vt sit
sensus: Ibo iterum; quando nemo ex vo-
bis me interrogabit, quo vadis? Nā ascen-
dam in cælum vobis videntibus, & sic ne-
mo inquireret, quo vadam. At violenta vi-
detur hæc expositio, nec facile accommo-
datur sequentibus verbis, nec etiam con-
textui. Vera & legitima ea videtur expo-
sicio, quæ data est a Cyril. & Euthy. &
posita est in commentario.

Sed, quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.

C O M M E N T A R I V S.

O Biurgationis eiusdem hæc sunt verba, & ad præcedentem sententiam per-
tinent, & est sensus: Non solum non me interrogatis, quo vadam, immo
potius, quia hæc, nempe discessum meum audistis de quo locutus sum, mæ-
rore, & tristitia estis repleti. Particula *Sed*, vti superius annotauimus, vim
habet augendi, pro immo, seu quin potius, aut supplenda est sic præcedens sen-
tentia: Non solum nemo me interrogat, sed etiam mærore summo affecti
estis, quia dixi me discessurum. Illud *Hæc*, Cyril. lib. 10. cap. 38. ad discessum
refert, de quo dictum est: *Vado ad eum, qui misit me*, quod prius etiam dixe-
rat: hoc enim magno mærore corda discipulorum afficiebat, idq. est tristitiam
implere coralicuius, & ad idem refert Aug. tract. 94. & is est sensus legitimus.
quasi dictum esset: Ita tristitiæ vos tradidistis audientes meum discessum, vt
obliti sitis interrogare, quod interrogatione dignum erat, quorsum, & qua de
causa abirem.

Ob eius di-
cessum,
mærentes
confolatur.

Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam.

Contristabantur discipuli de Christi discessu, absentiam eius magnosibi in-
commo, & nocumento futuram arbitantes, maxime cum intel ligerent,
quæ eo absente passuri erant: propterea Dominus eos confoletur affirmans, &
asseuerans, absentiam eius futuram illis maximo commo, & vtilitati, non
vt ipsi putabant, incommo vlli. & hoc est, quod dicit: *Expedit vobis, vt ego
vadam*. non expediens tantum, sed vobismetipsis expediens, & vtilis est meus
discessus. Quod vt magis persuadeat, asseueratione vtitur. *Ego veritatem dico
vobis*. Est autem particula illa *sed*, connectenda cum verbo *expedit*, ac si di-
ceretur: sed verissime, & certissime expedit vobis, vt ego vadam. & talis parti-
cula sic est superioribus coniungenda, vt sit sensus: tristitia cor vestrum imple-
uit discessus meus, quasi vobis magnum nocumentum allaturus: at non sic est,
quin potius vobis expedit maxime, vt ego vadam. Habent enim hæc particulae
apud Ioannem magnam vim in significando, & aliquando integram continent
sententiam, vt in superioribus exponendis experti sumus.

A N N O T A T I O XI.

Patrum in-
terpretatio-
nes.

Chrysof. hom. 77. aliter connectit, & A
interpretatur hanc sententiam, vt sit
sensus: Non ad gratiam loquor, sed licet
maiolem in modum contristemini, quod
expe-

expedit audiendum est. Vos quidem ut adesset uelletis, vsus aliud postulat: diligentis autem est, cum utilitatem cognoscit, non permittit ut ea dilecti priuentur. Hæc Chryso. Cyril. lib. 10. cap. 39. similem sensum adfert. Magno, inquit, vos dolore moueri sentio, quia ego abire constitui: nec id iniuria, præsertim cum magnas vobis futuras tentationes audieritis: verum quoniam iucundis utilitas præponenda est, veritatem vobis aperiam. *Expedit vobis, ut ego vadam.* Vterque, tam Chry. quam Cyril. particulam, *sed*, annexerunt verbo, *dico*, suppletentes: quamuis cō-

tristissimi, ego tamen veritatem dicam. *Expedit vobis, ut ego vadam.* Probabilis est expositio, quam etiam sequitur Euthy. tamen mihi accommodatior visa est in cōmentario allata: nam Dominus his verbis tristitiæ illorum mederi studet, ut cognita utilitate maxima, illam deponant, aut certe temperent. Non ergo est sensus: quamuis tristissimi, ego dicā verum. Præterea, quia discipuli tristabantur, timentes absentiam Christi nocentū ipsi non paruum allaturam, Dominus docet non sic esse: sed potius magnum emolumentum, & utilitatem inde ipsos relaturos.

Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

C O M M E N T A R I V S.

Exponit suum recessum eis maxime expedire, & est sensus: promissi, & prædixi vobis venturum Paracletum ad vos, at scitote nisi abiero, non venturū: quod si abiero, ego mittam eum ad vos. Mea ergo absentia aduentum Spiritus sancti vobis concedet: mea autem præsentia, *Si non abiero*, vos eius aduentu priuabit. Annotanda sunt verba Christi magno posita artificio: non enim dicit: *Si non abiero*, non mittam Spiritum sanctum seu Paracletum, sed *non veniet*: cum enim præsens esset cum eis, non videbatur verbum conuenire mittendi, sed dandi, aut veniendi: præsentibus enim non mittimus. Ideo dicit: *non veniet ad vos*: quamuis in rei veritate etiam si præsens esset, vere diceretur mittere, quia Spiritus sanctus ab ipso procedit, & idem Spiritus sanctus effectum in eis faceret nouum: at loquitur iuxta vulgarem modū, cuius illi capaces erant. Rursus non dicit: *Si abiero*, veniet: sed, *mittam*, retinens modum similem loquendi, & simul ut eos certos faceret venturum. quasi diceret: ne dubitetis venturum: ego enim sum qui mittam eum. Doctè, & vere Chryso. hom. 77. annotat contra Macedonium negantem Spiritus sancti diuinitatem, locum hunc, quo eius diuinitas insinuatur: non enim expediens esset recessus Christi, qui filius Dei est, nec compensaretur aduentu creaturæ: necesse igitur est Spiritum sanctum hic promissum Deum esse. Vtitur autem Dominus nomine Paracleti valde apposite, quia tristibus, & mæstis de suo discessu loquebatur, indicans omni eos lætitia, & consolatione replendos adueniente Spiritu sancto, etiam in sua absentia, eosq. omnem tristitiam deposituros.

A N N O T A T I O X I I.

Oportuit Christi discedere priusquam Spiritum sanctum mitteret.

Non ex impotentia factum est, ut annotat August. tracta. 94. Spiritum S. Christo præsentem non venisse, eiusq. ad Patrem recessum expectasse, sed ex diuino consilio, & instituto. Nam Christus, ut Deus est, Spiritum sanctum mittit, ut autem Deus est, omnia replet, & in terra, & in celo semper est: siue ergo absens sit, siue præsens humanitas eius in terra, semper potuit Spiritum sanctum mittere. At disposuit sic Deus, ut non nisi post ascensionem Christi mitteretur. Fuit autem pluribus de causis id conuenientissime, & prudentissime factum. Primo quidem, ex parte Spiritus sancti ut eius diuinitas maxime innotesceret: cum enim manifesta

standa esset hominibus ex miris signis, & operibus internis, & externis, quæ effecturus erat; si tunc Christus adesset, soli ipsi talia opera homines tribuissent, non autem aduenienti Spiritui sancto. At cum absente eo effecta sunt, Spiritus sancti potentia, & diuinitas apertius, & manifestius est commendata.

Secundo ex parte Christi ipsius: si enim præsens tunc esset, missio, & aduentus ipsi non tribueretur, sed existimassent multi solum Deum Patrem propter Christum misisse. At dum recedit, & post recessum Spiritus venit, facilius ab eo missum esse credi potuit. Tertio ex parte officij: adueniente enim Spiritu sancto, discipuli erant in magistrōs, ac mundi Doctores promouendi, & per orbis regiones, & pro-

uincias dispergendi: debuit ergo expectari Christi recessus. Non enim iam sensibilibus, & corporaliter Christo adesse oportebat, sed quæ didicerant, euntes in mundum vniuersum manifestaturi erant. Quarto ex parte eorūdem discipulorū, & ex doctrina Aug. tract. 94. & Greg. lib. 8. Moral. cap. 13. Aduertum enim Spiritus sancti erant perfectissimi homines euasuri, maximaq. spirituali perfectione implēdi: debuerunt igitur ab hac sensibili conuersatione Christi separari. Erant enim maxime addicti huic familiaritati, quæ quāuis sanctissima esset, & utilissima: tamen iam in Spiritu perfectos, oportebat quod sensibile erat, ad Spiritum conuertere, & Christo non tam sensibus, quam toto Spiritu, & mentis conatu adherere.

Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.

C O M M E N T A R I V S.

Utilitatem aduentus Spiritus Sancti exponit: *Cum venerit*, inquit, *ille, arguet mundum*, id est, Iudæos, & gentes fidem Christi non habentes, & opinantes se non esse in peccato, nec indigere iustitia Christi, sed suam, quæ per legem Moyse, aut per opera, quæ secundum legem naturalem fiunt, sibi sufficere: existimantes etiam sub potestate diaboli se non detineri, sed liberos esse: hos, inquit, omnes Spiritus sanctus adueniens conuincet, redarguet, & a sua opinione & errore ita deturbabit, ut quod rationabiliter opponant, aut respondeant, non sint habituri. Conuincet autem eos omnes esse in peccato, nec esse aliam iustitiam, qua vere iusti esse possint, præter eam, quæ a Christo est per fidem in ipsum & quam sua morte nobis obtinuit. Conuincet etiā omnes eos hæcenus fuisse sub potestate & principatu diaboli, donec per Christum liberati sunt, diabolo iudicato & damnato, dominioq. suo priuato. Hæc omnia fecit Spiritus sanctus per Apostolos, tum miris diuinæ virtutis operibus, tum verbi efficacia corda hominum penetrantis, quæ omnia in sequentibus magis explicabuntur: magna ergo huius aduentus est utilitas.

A N N O T A T I O X I I I.

Arguere, in scriptura duas fortitur significationes.

Do sunt adnotanda: vnum est de verbo, *Arguo*: alterum de nomine, *mnus*. Quantum ad primum attinet, verbū hoc *Arguo*, Latine, & ἐλέγχο Græce, & ἔλεγχω Hebraice duas habet in scriptura significationes. Prior est, qua significat idem, quod reprehendo, increpo, corripo, siue verbis, siue factis. In nouo Testamento. 1. Timo. 5. Peccantes coram omnibus argue. Tit. 2. Cum omni imperio argue. Apoca. 3. Quos amo, arguo, & ca-

stigo. Similiter in veteri Testamento. Proverb. 9. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, & diliget te. Psal. 37. Domine ne in furore tuo arguas me. Sunt multa loca alia, in quibus hoc verbum talem habet significationem. Altera significatio est, per quam significat idem, quod conuincio, seu efficacibus probationibus ostendo. Ioan. 8. Quis ex vobis arguet me de peccato? id est conuincet me peccasse. Illi Christum legis transgressionis accusabant

fabant: tamen non poterant id ostendere, nec conuincere, cum falsa essent: nec argumentis possent probare. Similiter. 2. Ti. 4. Argue, obsecra, increpa, id est peccantes conuince, & ostende eos peccasse. Postea obsecra, vt emendentur, & si opus adhuc fuerit, increpa. In veteri Testamento est illud Iob. 6. Cum nullus sit, qui possit arguere me. & Iob. 3. 2. Nemo est, qui possit arguere Iob, nec respondere sermonibus eius. Hæc est duplex significatio verbi huius. Aug. tract. 95. in Ioan. & Ser. 60. & 61. de verb. Domi. hunc locum in priori significatione exponit, quasi dictum esset: reprehendet mundum de peccato, de iustitia, & de iudicio. Cuius expositio facile primo accommodari posset: nam de peccato reprehendi aliquis potest. At secundo, & tertio, nempe iustitiæ, & iudicio difficile accommodatur, vt in sequentibus magis apparebit. Propterea Græci interpretes posteriorem sequuntur significationem, inter quos sunt Cyril. li. 10. cap. 40. Chry. ho. 77. Euthy. cum alijs, immo idem Aug. lib. Quæst. noui Testam. q. 89. hanc significationem posteriorem amplexus est, locum præsentem exponens: & hæc est accommodatior, quam nos secuti sumus. Quamuis autem Doctores Græci prædicti conueniant in significatione verbi huius, tamen in sensu, & interpretatione longe differunt inter se, expositioq. nostra in commentario posita diuersa est ab illis omnibus, quam tamen existimamus esse legitimam, quod in ijs, quæ dicenda sunt, palam fiet.

Arguere est conuincere eum qui contrariam tue opinionem. Sit autem adhuc circa significationem huius verbi, ἐλέγχω duo maxime adnotanda, quæ ad perfectam significationis eius intelligentiam sunt necessaria. Vnum est Aristotelem lib. 1. Elench. cap. 1. propriam nobis ostendisse significationem huius nominis, ἐλέγχος, ex qua verbi ipsius significatio facile percipitur. Est, inquit, Elenchus syllogismus cum contradictione conclusionis, id est, quando vnus aliquid opinatur, & alter contrarius ei, quod ille opinatur, syllogizat, tunc talis syllogismus Elenchus dicitur. Verbum ergo, ἐλέγχω quod Latine est arguo, est conuincere alterum contraria opinantem. Quod Paulus optime ostendit, Tit. 1. dicens. Vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt, arguere. Ex qua vera, & propria significatione deducimus, arguere mundum de peccato, esse mundum opinantem se a peccato immunem conuincere, & ostendere esse in peccato. Argue-

re autem de iustitia Christi, esse, mundum opinantem esse sua propria iustitia iustum, nec alia indigere, conuincere non aliter iustum vere esse posse, quam iustitia, quæ a Christo est. Conuincere demum de iudicio diaboli, esse mundum existimantem sub potestate diaboli non teneri, conuincere eum fuisse sub diaboli potestate, nec aliter liberatum, quam iudicio facto per Christum contra diabolum, quæ omnia inferius exactius exponentur.

Alterum quod adnotandum diximus, est, arguere, & conuincere non esse idem, quod persuadere. Conuincere enim est alterum opinantem contraria ita adstringere, vt non habeat, quod rationabiliter respondeat, nec quo suam tueatur opinionem, vel quo se defendat. At persuadere est trahere in assensum contrarium illi, quod ante opinabatur. Sæpe autem fit, vt qui conuictus est, adhuc nolit credere, nec assentire illi, de quo arguitur, & conuincitur: & tunc quidem conuictus, sed non persuasus est. Sicut e contrario fieri potest, vt aliquis sit persuasus, sed non conuictus: quando nimirum argumentis probabilibus inductus assentit, quibus resistere posset, tamen quiescit eorum efficacia contentus. Aliquando etiam simul est conuictus, & persuasus. Hæc dixerim, vt sciamus Spiritum sanctum mundum conuicisse, non tamen toti mundo persuasisse. Loquor autem de ijs, quibus fides est annunciata.

Multi enim conuicti nihilominus non crediderunt, cuius rei exemplum habemus Act. 6. Non poterant, inquit, resistere sapientiæ, & Spiritui, qui loquebatur. Ecce Iudæi conuicti fuere sermonibus Spiritus sancti loquentis per Stephanum: tamen non persuasi. & Luc. 2. 1. Dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere omnes aduersarij vestri, nec contradicere. Ecce promittitur conuictio, & redargutio, tamen non persuasio. Nam Apostoli etiam incredulos & pertinaces arguerunt, & conuicerunt, quamuis non omnes ad fidem pertraxerint. Est enim fides voluntaria, nec fit in nobis, nisi volentibus: conuictio autem fit etiam nolentibus. Hæc dicta sunt de verbo *Arguo*.

Nomine, *mundus*, Chrysof. hom. 77. Mundi nomine Iudæos exponunt hoc in loco significatos, quos de incredulitate arguendos dicit per Spiritum sanctum venturum. Cyril. vero. libro 10. cap. 40. & August. tracta. 95. Ioan. non solos Iudæos, sed etiam gentes significari dicunt, & hæc expositio

Differunt autem, quæ, & persuadere.

Spiritus sanctus mundum conuicit, sed non toti mundo persuasit.

postio accommodatior est, & legitima. Pro qua nonnulla faciunt. Primo quidem diabolus, cuius iudicium est declarandum, dicitur Princeps mundi, non Iudæorum tantum, sed etiam gentium, quotquot sine fide sunt. Cum ergo, *mundus*, in eo loco generaliter accipiatur, accipiendus etiam est in hoc loco in eadem significatione. Secundo, quia Spiritus sanctus adueniens in Iudæorum, & gentium utilitatem est missus. Si ergo eius, qui arguit, aduentus communis est, erit etiam redargutio communis. Tertio, quia peccatum, & iustitia, de quibus arguendus est mundus; communia sunt Iudæis, & gentibus, erit ergo etiam redargutio communis. Quamuis ergo hæc redargutio Iudæis primo fieri debuerit, & facta sit, gentibus tamen postea per Apostolos facta est. Mundus ergo hoc in loco omnes Iudæos, & gentes significat, Christi fidei expertes.

De peccato quidem, quia non crediderunt in me.

COMMENTARIUS.

Exponit Dominus ipse primam redargutionem, cur nempe mundus redarguendus, & conuincendus sit de peccato. & est sensus: arguet & conuincet mundum esse in peccato, eo quod in me non crediderunt, seu non credunt, vt in Græco habetur: id est, conuincet & demonstrabit omnes in me non credentes esse in peccato, quod & factum est. Nam omnes, qui fide Christi carent, necesse est in peccato esse: cum enim omni homo in peccato nascatur, & vsu rationis habens peccatum peccato adiungat, nisi prius a peccato liberetur, nec possit a peccato liberari, nisi per fidem Christi: consequitur omnem hominem etiam adultum, fidem Christi non habentem, esse in peccato. Hac redargutione conuincetur mundus, nempe in peccato esse, quia fidem non habet, & sine fide Christi a peccato liberari non posse. Hoc Dominus ipse significauit, Ioan. 3. dicens: Non misit Deus Filium suum vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Qui credit, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei. Id est: qui non credit, iam in se habet damnationis causam, nempe peccatum, a quo non liberatur, quia non credit in Filium Dei, qua sola medicina sanari poterat. Hoc idem Apostoli prædicarunt. Paulus enim ad Roma. cap. 1. gentes omnes sub peccato esse ostendit. cap. vero. 2. etiam Iudæos. cap. vero. 3. generaliter pronunciat: Causati sumus Iudæos & Græcos, omnes esse sub peccato. & iterum: Gratia Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes, qui credunt in eum: omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. & Act. 4. Non est aliud nomen datum sub cælo hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Quotquot ergo in Christum non credunt, aut non crediderunt, vel non credent, omnes sub peccato sunt, & fuerunt & erunt. Ioan. 8. Nisi credideritis, quia ego sum, in peccato vestro moriemini. Hoc fuit initium prædicationis Apostolicæ in mundo, arguere eum peccati, eo quod fidem non habuerit, remissionemq. & liberationem promittere per fidem Christi, sine qua peccatum manet, nec tolli aut deleri aliter potest.

Conuincet omnes, qui in Christum non credunt in peccato esse.

ANNOTATIO XIV.

Patrum interpretationes.

Chrysof. hom. 77. & Aug. tract. 95. in A Ioan. peccatum hoc, de quo mundus arguendus dicitur, peccatum infidelitatis exponunt, vt sit sensus: eos, qui non credunt, arguendos esse de peccato, hoc est peccate in eo, quod non credant in Christum.

Quamuis discrimen sit inter Aug. & Chrysof. Ille enim Iudæos, & gentes exponit, quibus est Christus annunciatus: hic vero Iudæos, qui in Christum credere noluerunt. Rursus Aug. exponit mundum huius peccati reprehendendum, Chrysof.

sofo. vero conuincendum, ut iam diximus: uterque tamen conuenit, hoc peccatum esse infidelitatis. Accommodatius tamen Cyril. libr. 10. cap. 40. generaliter intelligit quoduis peccatum. Omnem enim hominem qui non credit, necesse est in peccato esse, cum natus in peccato, & adultus adiungens peccato peccatum, remissionem non possit adipisci sine fide Christi. Hæc enim huc explicata, siue implicita necessaria fuit semper, ad remissionem peccati.

Etiam qui Christi Euāgelium nō audierūt, in peccato sūt dū non credunt in eū. Huic expositioni adhæsimus in commentario, addimusq. non solum de ijs, quibus annunciata est fides, & credere noluerunt, esse sententiam hanc intelligendam: sed etiam de ijs, qui nondum audierunt, omnes in peccato fuerunt, & sunt, non habentes fidem. Quamuis qui audierunt, & non crediderūt, nouum aliud addiderint peccatum, nempe infidelitatis, quia crede-

re noluerunt: qui autem non audierūt, nec quibus fides annunciata est, non habuerūt peccatum infidelitatis in eo, quod nō crediderunt, cum non potuerint sine prædicante credere: tamen alijs peccatis maculati sunt, sine quibus nasci, & viuere nō potuerunt. Ideo quotquot fidem Christi non habent, arguuntur de peccato: quamquam magis illi, qui credere potuerunt, fide eis annunciata, & tamen noluerunt. Sensus ergo prædictæ sententiæ non est hic, nempe arguendum mundum de peccato hoc, quia non credidit: sed absolute conuincendum esse de peccato, eo quod fidem non habuerit, sine qua necesse est in peccato esse. Sicut infirmus graui morbo laborans, nec medicinam, qua sola sanari potest, habens, conuincitur morti additus, eo quod medicinam necessariam non habeat, aut habuerit, qua a letali morbo liberetur.

De iustitia vero.

C O M M E N T A R I V S.

Exponit secundam redargutionem. Conuincet, inquit, mundum de iustitia. Recte autem connectitur cum præcedenti redargutione: postquam mundus conuictus fuerit peccati, eo quod fidem Christi non habeat, conuincetur de vera iustitia Christi, id est neminem iustum esse posse vera iustitia, quæ apud Deum iustum facit, nisi per fidem Christi. Hic enim est, qui morte sua nobis iustitiam comparauit, nosq. Patri reconciliauit, delectoq. peccato in gratiam restituit, quam iustitiam per fidem viuam communicat credentibus in se. Hæc est iustitia, de qua Rom. 1. dicitur, Non erubescio Euangelium: virtus enim Dei est ad salutem omni credenti, Iudæo primum, & Græco. Iustitia enim Dei reuelatur in eo de fide in fidem. Et Rom. 3. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes, qui credunt in eum. Mundus aliam sibi iustitiam deceptus vindicabat: Iudæi enim ex lege iustitiam quærebant: de qua dicitur Rom. 10. Ignorantes iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Gentes autem ex operibus iustitiam captare sibi videbantur: de qua Rom. 4. Si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Neutra est vera iustitia, quia a peccato non liberat, hominem Deo non reconciliat. Hæc enim a Christo per fidem est: & de hac mundus conuincendus dicitur contra iustitias præsentas ab eo. Quod ante fuit per Dauid prædictum Psal. 96. Reuelauit in conspectu gentium iustitiam suam.

Ostendit nō esse iustum aliquē, nec esse posse, nisi p. Christum.

Iustitia falsa Iudæorū, & gentium.

A N N O T A T I O X V.

Diuersa Patrum explanationes. Chrysofo. homil. 77. & Euthymius accusantes, & morti tradentes tamquam legis transgressorem, & Cæsaris Regnum ambientem, populorumq. seductorem, vt ex Euangelica historia constat. Spiritus

tus sanctus autem adueniens illam manifestauit, eumq. sanctum, & innocentem ostendit: & hoc dicunt esse arguere mundum de iustitia. August. tracta. 95. iustitiam hanc intelligit, qua fideles iusti sunt, sic tamen connectit, & componit sensum. Reprehendet Spiritus sanctus mundum non credentem per iustitiam credentium: Credentium, inquit, comparatio, infidelium est vituperatio: ipsa ergo iustitia tamquam argumento quodam reprehendet Spiritus sanctus mundum incredulum. Quæ expositio violenta videtur. Cyril. lib. 10. cap. 40. iustitiam fidei interpretatur, in hunc sensum: conuincet mundum seu incredulos, & ostendet illis, quotquot in Christum credunt iustos esse, quorum iustitia est credere, in

quem non vident, iuxta illud Ioan. 20. Beati, qui non viderunt, & crediderunt. Sic enim verba sequentia interpretatur. *Quia vado ad Patrem, & iam non videbitis me*, vt paulo post dicemus. Conuenit cū Aug. in expositione iustitiæ, aliter tamen interpretatur, vt dictum est. Mihi certe legitima expositio ea videtur, quam in commentario proposui, ut sermo sit de vera iustitia, quam Christus sua morte effecit, & nobis fide viuam communicauit, & in hoc consentio Cyrillo, & August. tamen mundus arguendus de hac iustitia dicitur, quia ipsius mundi præsentia iustitia imperfecta, nec vere iustum facere posse hominem declarabitur: solaq. iustitia hæc, quæ per fidem a Christo est, vera & perfecta ostendetur.

Quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me.

C O M M E N T A R I V S.

Causam adiungit, propter quam mundus arguendus sit de hac iustitia Christi. In cuius declarationem attende, Christum sæpe mortem suam significasse sub his verbis: *vado ad Patrem*, vt significaret se morte sua Deum nobis reconciliauisse Patremq. nostrum effecisse, ac filiorum adoptionem, & ius hereditatis æternæ nobis comparasse. Hoc comprobatur illa sententia, quæ Ioan. 20. Magdalenæ apprensus post resurrectionem, iussit nomine suo Apostolis annūciare. *Vadē, inquit, ad fratres meos & dic eis: Ascēdo ad Patrē meū, & Patrē vestrum.* ac si diceret: annuncia eis fructum passionis & mortis meæ hunc esse, vt sint Deo reconciliati, eumq. Patrem habeant, sintq. filij ipsius effecti. Ex hoc facile est præsentem locum exponere. Est enim, inquit Christus, conuincendus mundus de iustitia mea: *quia ego vado ad Patrem*, id est, quia ego morte mea mundum sum Patri iamiam reconciliaturus, & ad ius filiorum euecturus. Adiungit: *& iam non videbitis me*, vt significet non opus esse vt iterum veniat in mundum passurus, & moriturus: vnica enim morte consummauit iustitiam pro omnibus præteritis, præsentibus, & futuris. *Vado, inquit, ad Patrem meū, & vestrum*, nec iam videbitis me iterum in hoc sæculo, sicut adhuc vidistis, quasi iterum opus sit mori, & pati. Totam enim iustitiam nunc consummaui, ideo mundus arguendus est, & conuincendus de iustitia statim post hunc meū discessum. Hos Paulus nobis alijs verbis significauit, ad Hebr. 9. Per proprium, inquit, sanguinem semel introiuit in sancta. Et iterum: Ad destructionem peccati semel per hostiam suam apparuit. Et iterum: Semel oblati sunt ad multorum exhaurienda peccata. Hebr. 7. Qui non habet necessitatem quotidie hostias offerre: hoc enim fecit semel se offerendo. Rom. 6. Christus resurgens a mortuis iam non moritur, morsilli ultra non dominabitur. *Vado ergo ad Patrem non amplius reuersurus vt prius, quia vnica oblatione Patrem placavi, eiq. totum mundum reconciliaui: Spiritus sanctus ergo adueniens, mundum de iustitia iam per me perfecta, & consummata, arguet & conuincet.*

Mundū conuincet delicti iustitia, quia Ego mundū sufficientissimè morte Patri reconciliaui.

Alia Patri
expositio-
nes.

Chryso. homil. 77. & Euthym. qui A
hanc iustitiam innocentiam Christi
interpretantur, quam Iudæi occultare, &
maculare voluerunt, sic verba hæc sequē-
tia interpretantur: *arguet*, & conuincet
mundum de mea iustitia ostendendo me
esse innocentem, & iustū, *quia ad Patrem
vado*, & *non videbitis me iam*, in igno-
minia & abiectioe. Si autem iustus non
essem, non talis ad Patrem abirem. Aug.
& Cyril. locis citatis, de iustitia, quæ a
Christo credentibus datur, locum hunc
exponentes sic connectunt. Arguetur mū-

ndus de iustitia, quia ad Patrem vado, &
non me amplius videbitis. Hæc enim est
iustitia credētium, credere in eum, quem
non vident. Iudicio legentium relinquo
has expositiones: mihi accommodatio-
ris visa est, quam in commentario sum per-
secutus, quæ multum cohæret, & præce-
denti redargutioni respondet. Vt enim
mundus arguendus est de peccato, eo quod
fidem Christi non habeat, sic arguendus
est de iustitia vera, quæ a Christo est, quia
ipse vnica oblatione & morte, eam perfe-
cit, & consummauit.

De iudicio autem.

C O M M E N T A R I V S .

Paracletus
mundo ostē-
det Christiū
Iudicē esse
viuorum &
mortuorū

Exponit tertiam redargutionem. Mundum de iudicio conuincere & redar-
gui non aliud est, quam mundo ostendere & declarare Christum esse iudicē
omnium viuorum & mortuorum: omnesq. ab ipso in carne iudicandos. Opor-
tet enim omnes ante tribunal Christi manifestari, vt referat vnusquisque pro-
pria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum. Vt sicut in redargutione
de iustitia ostenditur redemptor, ita in redargutione de iudicio, demonstratur
iudex: quod per Apostolos fecit Spiritus sanctus. Act. 10. Ipse, inquit, est, qui
constitutus est a Deo iudex viuorum, & mortuorum. Et in Symbolo: *Qui ven-
turus est iudicare viuos & mortuos*. Hæc duo per Prophetas fuerunt pronun-
ciata. Psal. 71. *Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio Regis*. Hie-
rem. 17. *Suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit Rex, & sapiens erit, &
faciet iudicium, & iustitiam in terra*. Iustitiam, qua nos Patri reconciliauit:
iudicium, quo a se redemptos iudicaturus est. Isa. 9. *Super folium Dauid, &
super Regnum eius sedebit, vt confirmet, & corroboret illud in iudicio & iu-
stitia*. Hoc est iudicium, de quo Ioan. 5. dictum est: *Dedit ei potestatem iudi-
cium facere, quia filius hominis est*.

Quia Princeps huius mundi iam iudicatus est.

Quia diabo-
lus dānatus
est, & suo
iure priua-
r, ideo om-
nes ei sub-
diti ad prin-
cipatum li-
beratoris
Christi, per-
tinent.

Ratio & causa adnectitur: *Quia*, inquit, diabolus, qui erat *huius mundi
Princeps*, & propter peccatum homines omnes sub suo principatu & pote-
state detinebat: *iam est iudicatus*, & damnatus, suoq. principatu iure priuatus.
Homines ergo, qui sub eius erant dominio & principatu, ab eo liberati, & ere-
pti, in liberatoris Christi potestatem & principatum translati sunt, ipsiusq.
iudicio subduntur. Christus igitur est Princeps, Dominus, & Iudex omnium,
qui prius erant sub diabolo Principe. Luc. 11. *Cum fortis armatus custodit a-
triū suum, in pace sunt ea, quæ possidet: si autem fortior illo superueniens vice-
rit eum, vniuersa arma eius, in quibus confidebat, auferet, et spolia eius distri-
buet*. Coloss. 1. *Eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum
filij dilectionis suæ*. De hoc iudicio diaboli, diximus iam cap. 1.

ANNO.

Patrum nō
nulla expo-
sitiones tra-
duntur.

Doctores hoc iudicium, quo Prin-
ceps diabolus iudicatus est, interpre-
tantur damnationem illam, qua eiectus
propter peccatum a paradiso, in infernum
est demersus: iudicium autem, de quo mū-
ndus est arguendus, intelligat esse hoc
idem, quod factum est contra diabolum.
At, quamuis in his duobus conueniant,
in expositione varij sunt. Primo enim Au-
gustinus tract. 95. sic exponit: Reprehēdet
mundum, per iudicium & damnationem
diaboli: quia si Angelis peccantibus Deus
non pepercit, nec parceret mundo peccanti.
Secundo Chryso. hom. 77. & Euthym.
sic explicant, nempe Iudæos esse conuin-
cendos de dæmonis damnatione & iudi-
cio, vt nequeant iam opera Christi impu-
tare Dæmoni, vt prius fecerant. Tertio
Cyril. lib. 10. cap. 40. sic intelligit, nempe
redarguet mundum tamquam seductum,
& in damnato dæmone spem suam ha-
bentem, & collocantem.

Explicatur
magis au-
thoritate sen-
tentia in com-
mentario
allata.

Mihi accommodatio expositio visa est,
quam in commentario attuli. est enim iu-
dicium hoc, de quo arguendus & conuin-
cendus est mundus, quod Christus feret
tamquam iudex omnium viuorū, & mor-
tuorum. conuincetur autē mundus, Chri-
stum omnium iudicem esse, quia iam Prin-
ceps diabolus iudicatus est, & suo domi-
nio & principatu priuatus, vt homo non
amplius sit sub principatu eius, sed Chri-
sti, qui diabolum vicit, & spoliavit. Aliud
ergo est iudicium, de quo arguendus est

mundus, aliud quo iudicatus est dæmon:
per hoc enim illud demonstratur. Sicut &
peccatum de quo conuincitur mundus, nō
est illud, quia non credit, sed omne pec-
catum, in quo manet, quia fidem non ha-
bet, per quam est remissio peccatorum. Et
sicut alia est iustitia, de qua conuincitur
quàm Christi euntis ad Patrem, licet per
hanc illa ostendatur: sic est aliud hoc iu-
dicium ab eo, quo diabolus est damnatus.
hoc autem est causa, & argumentum con-
uincendi mundum de illo iudicio. Præ-
rea hoc iudicium diaboli non est illud,
quo a principio damnatus est propter suū
peccatum, sed quo priuatus est principatu
& potestate, quam habebat in homines, de
quo diximus Ioan. 12. Nunc iudicium est
mundi, nūc Princeps huius mundi eijcietur
foras. Quia enim se iuxta in Christum
tentando, persequendo, occidi procurando
in quem non habebat potestatem, cū ex-
pers esset peccati: iuste propterea priua-
tus est hominibus, in quos habebat pote-
statem a Deo concessam, propter illorum
peccatum, propter quod omnes homines
in suum dominium transtulit, & suo iudi-
cio supposuit. Vide quæ diximus cap. 12.
in verbis allegatis. Attende autem Chri-
stum loqui in præterito, *iam iudicatus est*.
quia proxima erat mors & passio, propter
quam iudicandus, & priuandus erat dia-
bolus suo principatu: quod autem proxi-
mum, & certum omnino est, pro facto
computatur.

Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.

C O M M E N T A R I V S .

Hactenus vnā vtilitatem aduentus Spiritus sancti exposuit, nempe mun-
di redargutionem, alteram adiungit, nempe completam, & integram
doctrinam, *Adhuc* inquit, *habeo multa*, quæ vobis dicam, *sed non potestis*, propter
imbecillitatem vestram, *modo portare*, nec capere. At cum venerit ille, docebit,
vos omnem veritatem mysteriorum diuinorum, quam scire vos oportet,
& quam ego habeo dicendam vobis. expedit igitur multum vobis aduentus hic
Spiritus sancti, qui cum non sit futurus nisi me discedente, consequitur meum
discessum vobis multū vtilem esse, & expedientem. Sententia hæc multa insinuat.
Primum quidem est, discipulos a Christo hæctenus multa fuisse edoctos: nam
dum dicitur, *Adhuc* quandam continuationem indicat, quasi iam docere ince-
perit, & ita est: nam multa audierant iam diuina mysteria. Secundum est, mul-
ta superesse dicenda, doctrinamq. nondum completam, & absolutam esse, *Mul-
ta*, inquit, *habeo*, quæ dicam, quæ nondum dicta sunt. Nec sensus est, vt aliqui
purant,

Expendun-
tur nonnul-
la quæ in
his verbis
subindican-
tur.

putant, multa possem vobis dicere, sed multa habeo, quæ dicam, vt recte exponit Euthym. & verbum Græcum est, habeo. Tertium est causa propter quam dicta non sunt, nempe ipsorum intellectus tenuitas & imbecillitas: nondum enim erant robusti, vt tot ac tanta, portare possent. Sicut discipuli nouitij, qui nondum omnia, quæ magister habet docenda, eodem tempore capere possunt, sed paulatim sunt eis suggerenda, & cum ordine. Non enim sensus est, non potestis portare, id est, æquo animo ferre, & audire, vt Aug. tract. 96. sentire videtur: sed, non potestis capere, seu incapaces estis, vt Græci exponunt iuxta illud. 1. Corin. 3. Tamquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis. Quartum est, hanc infirmitatem, & imbecillitatem, non fore diuturnam: nam adueniente, Spiritu sancto hæc omnia docendi erant, & efficiendi capacissimi omnium mysteriorum: propterea dicitur: *Non potestis portare modo.* quasi diceret: adieci limitationem dicendo, modo, quia modo capere non potestis: postea tamen virtute Spiritus sancti robusti, & fortes efficiemini, vt omnia portare possitis. Obijciat aliquis, verba superioris capitis his repugnare; *Omnia, quacumque audiui a Patre meo, nota feci vobis;* quomodo igitur nunc dicit, *adhuc multa habeo vobis dicere?* Huic obiectioni in illorum verborum expositione satisfactum est: omnia enim tunc dicit patefacta, quæ pro illorum conditione, & statu eos audire oportebat, non tamen absolute omnia, quæ pro Ecclesiæ regimine, & munere Apostolico exercendo, necessaria erant: hæc enim alterius temporis erant, non illius August. vti illic diximus, præteritum pro futuro positum respondet, tunc enim, & postea manifesta vit. Quintum est, ea quæ adueniente Spiritu sancto postea didicerunt, etiam a Christo dicta esse: nam, dum dicit, *habeo multa dicere, sed non potestis portare modo,* indicat postea eos posse portare, & tunc se dicturum, & docturum: quæ enim a Spiritu sancto acceperunt etiam a Christo inuisibiliter per Spiritum sanctum docentem didicisse eos fatendum est.

A N N O T A T I O XVIII.

A Vg. tract. 69. temerarium iudicat vel le dicere, quæ sint ista, quæ Dominus habuit dicenda, & non expressit suis discipulis, nec id affirmare contentus est, sed adhuc multis rationibus eam temeritatem redarguit. at quia graues Doctores nonnulla saltem eorum exposuerunt, quos tamen temeritatis arguere, mihi temerarium videtur, idcirco Augustini sententiã non probo. Distinguenda igitur sunt tempora. Si enim de illo tempore, quando hæc protulit Dominus, loquamur, nemo dubitat, quin temerarium fuisset ea velle tunc explicare, quorum Apostoli capaces non erant, nec Dominus propter eorum ruditatem enarrãda censuit. At si de tempore post aduentum Spiritus sancti sermo fiat, quando illa iam omnia, quæ dicenda erant, non Apostolis solis, sed Ecclesiæ etiã, sunt manifesta, non video cur temerarium sit, aliqua ex his esse, quæ Dominus tunc habuit dicenda, exprimere, maxime quia promissum est adueniente Spiritu sancto se ea dicturum. Ab effectu igitur & his, quæ dicta sunt, quæ id temporis occulta erant, iam licet interpretari: sicut & multa erant in veteris legis figuris, & umbris,

Quæ fuerint illa quæ Christus habebat dicenda, & nõ dixit

vel ipsis doctoribus tunc inaccessa, & incongnita, quæ adueniente veritate, vel mediocriter eruditus sunt manifesta.

Ea igitur de causa illustres Doctores, quæ ista essent, inquisierunt, & nobis aliqua tradiderunt: quorum vnus fuit Grego. Nazian. Orat. 5. Theolog. vbi docet, in veteri testamento Patris diuinitatem esse multis testimonijs distincte, & expresse traditam. Christus autem aduentu suo se ipsum, qui filius erat, manifestauit, vt iã duæ personæ in vna diuinitate agnoscerentur. Adueniente ergo Spiritu sancto tertia persona distincte in eadẽ diuinitate est ostensa, vt iã distincte, & aperte tres personas in vna deitate cõsisteamur: quod nec Apostoli suo tempore distincte intelligebant. Satis enim duxit Christus, si eius diuinitatẽ, & personas Patris, ac Filij crederent; quamuis verbis suis etiam Spiritum sanctum indicauerit, non tamen ita aperte, & diserte id factum est, vt tunc discipuli mysterium Trinitatis agnoscerent. Hanc Spiritus sancti diuinitatem, & personam, Gregorius vnum affirmat esse ex his, de quibus dictum est, *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* Iustinus Mar.

Ex Patri. bº traditum nonnulla eorum quæ Christus viuens retinuit, & Spiritus sanctus manifesta- uit.

ante

ante ipsum Grego. aliud etiam nobis exposuit in explicat. quæstio. Gen. resp. 112. Existimabant, inquit, Apostoli regnum temporale Israel per Christum esse suscitandum & restituendum: Dominus autem explicare noluit regnum eius non futurum illud temporale, sed spirituale, & cæleste, non Israel solius, sed omnium etiam Gentium. Hæc discipulorum ignoratio etiã post resurrectionem satis constat. Act. 1. quando Apostoli post resurrectionẽ dixerunt, Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel: nec Dominus tunc aperire voluit, sed dixit: Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos: quibus verbis hæc rem edocens per Spiritum sanctum promisit. Hoc esse vnum ex his, de quibus Dominus dicit, *Multa habeo vobis dicere,* Iustinus docet. Tertium etiam expressit Origenes. qui inter Iustinum & Grego. fuit medius. lib. 2. contra Celsum. & hoc idem Didymus lib. 2. de Spiritu sancto asserit, nempe veterem illam legem non esse secundum litteram, & corticem seruandam sed secundum Spiritum, & significationẽ, quod Petrus ipsum adhuc ignorasse constat Act. 10. quando non est ausus occidere illa animalia, quæ per visionem reuelata ei fuerant, nec manducare quia per legem immunda erant: tunc edoctus fuit perfecte mysterium vocationis Gentium, & cessationis legis illius secundum corticem, & litteram. Viuebant enim Iudaice discipuli Christo præsentẽ, vt dicit Cyril. lib. 10. cap. 41. Hoc vnũ dicit Origenes esse de eorum numero, de quibus dicitur, *Multa habeo vobis dicere.* Hęc ad dogmata pertinent. Probabile etiam est, multa, quæ ad regimen Ecclesiæ, & statum eius, pertinebant de eorum esse numero. Denique quæcumque postea Apostoli Spiritu sancto reuelante didicerunt, tum quantum ad dogmata, tum quantum ad statum, & regimen Ecclesiæ ordinandum, & disponendum, credibile, & probabile est, esse ista, de quibus nũc locutus est Dominus: nam vt diximus dicturum se promisit. Impleta autem omnia, & dicta esse iam certum est: nulla igitur temeritas in hoc videtur.

Soluuntur rationes quibus Augustinus probat temerarium esse occulta illa amari.

Nec argumenta Aug. efficaciter, quod intendit, probant. Adfert enim quatuor rationes, & argumenta quorum primum est, Si discipuli, inquit, non fuerunt capaces, quomodo nos erimus? Hęc ratio non conuincit, si de tempore præsentis, &

post aduentum Spiritus sancti loquamur. Erant enim tunc discipuli imbecilles, & in fide imperfecti: vt enim ex historia Euãgelica constat, diuinitatem Christi non perfecte cognoscebant nec mysterium incarnationis adhuc distincte nouerant. Postea adueniente Spiritu sancto multi fuerunt fideles, & nunc sunt, multo instructiores, & capaces, quam illi tunc erant. Luc. 2. de Beatissima Virgine dictũ est, non intellexisse verbum: In his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse: at nunc intelligimus, & inquirimus sine temeritate vlla. Nec valet argumentum: Beatissima Virgo tunc non intellexit, ergo nec nos: quia status sunt distincti, & diuersi: in illo enim statu nec nos intellexissemus, sicut etiã tunc discipuli timidi erant, & fugerunt Christo relicto: at postea multi fuerunt fortiores, quam illi tunc erant. Non ergo comparatio fieri debet, nisi seruata paritate, & æqualitate status, quod Apostoli postea adueniente Spiritu sancto non poterunt capere, nec efficere, nec nos profecto poterimus: at statu mutato, argumentum non procedit.

Secundum eius argumentum est: Etiã si portare possemus, tamen res ipsas nescimus, quæ portandæ sunt. At nec hoc efficax est: scimus enim res esse, quæ postea reuelandæ erant, & quas Spiritus sanctus aperuit, eas autem iam didicimus.

Tertium argumentum est, etiam si possemus capere, & portare, & sciremus res: tamẽ quis scit eas res esse de tali numero, de quo illa multa sunt? Nec hoc argumentum validum est, nam statu mutato, impleta sunt iam promissa, & tradita, ac dicta, quæ tunc tradenda, & dicenda promittebantur. Non igitur temerarium est post factum, quod occultum prius erat, inquirere: nam occultas causas ex effectibus iã manifestis inquirimus, & scimus, quas ante scire, & inquirere nemo potuit. Cognoscimus igitur res has reuelatas, illas esse, de quibus dictũ est, *Multa habeo vobis dicere.* quia his verbis dicendæ promittuntur, & ex impleta promissione colligimus, quæ dicta sunt de illorũ esse numero.

Quartum argumentum est, nihil eorum, quæ tradita sunt postea, de numero eorum, esse videntur: nam hæc cathecumini portare possunt; potuissent ergo, & tunc discipuli. Sed nec hoc conuincit argumentum. Longe enim aliud est tradere quæ recepta sunt in Ecclesia: qualia nunc audiunt cathecumeni, aliud noua, & nunquam recepta

recepta docere. Hoc multo difficilius est, & de his dicitur discipulis: *Non potestis portare modo.* Adde Catechumenis adesse iam Spiritum sanctum illustrantem perpetuo suam Ecclesiam, nec ab his etiam eorum omnium distincta fides exigitur, quæ Dominus habuit dicenda: quamuis enim vnum, aut alterum capere possint, tamen non omnia, de quibus dictum est, *non potestis portare modo.* Non igitur argumenta Augustini efficacia sunt. Excusandus est autem Augustinus, quia populo rudi loquebatur, cuius non est alta mysteria inquirere: nec recordatus est, tam graues Doctores ista inquisuisse, quos temeritatis arguere, modestia, & mira Augustini humilitas non pateretur.

ANNO TATIO XIX.

Cur Dominus non prestitit Apostolis sufficientem capacitatem, ut portare possent omnia mysteria, etiam aduentu Spiritus sancti.

Non immerito aliquis circa eandem sententiam dubitare sic posset. Discipulis promittuntur alia multa dicenda adueniente Spiritu sancto, quia tunc capaces non erant: cum autem eiusdem esset potentia Christus, & Paracletus, poterat Christus eos fortes ad ea portandū, & habiles ad ea percipiendum facere. Si enim Christus non potuit, nec Spiritus sanctus id efficere posset: cur ergo Christus non fecit? Respondeo, potuisse sine ulla dubitatione Christum eos ita perfectos facere, etiam Spiritu sancto visibiliter non adueniente, & priusquam ad Patrem ascenderet, sicut facti sunt postea per Spiritum sanctum: tamen magno consilio non id fecisse, nisi per aduenientem Spiritum paracletum. Primo quidem, quia cum tres personæ eiusdem essentia, & potentia manifestandæ essent in Euangelio, fuit conueniens, ut reseruareretur aliqua opera, per quæ Spiritus sanctus suam diuinitatem ostenderet: quandoquidem Pater in veteri testamento suam diuinitatem demonstrauerat: Filius in carne se Deum miris operibus ostenderat. Reseruata sunt hæc Spiritui sancto, ut filio recedente adueniens, & per Apostolos ab ipso mira perfectione imbutos, opera suæ diuinitatis exercens, se etiam Deum cum Patre, & filio, mundo declararet. Hæc causam attigit Chry. ho. 77. Secundo id factum est propter instru-

tionem: futuri enim erant discipuli magistri, & doctores mundi, oportebat igitur ut in seipsis experirentur modum docendi, & illuminandi alios. Non sunt autem omnia mysteria statim nouis fidelibus tradenda, sed paulatim, & ordinate: idcirco eodem modo & ipsi illuminantur. Quam causam annotat Grego. Nazian. orat. 5. Theologica hæc eadem verba explicans: Vides, inquit, illuminationes paulatim affulgentes, Theologiaq. ordinem, quem nobis tenere præstiterit, ut nec repente, atque confestim omnia in lucem efferamus, neque in finem vsque occultemus: illud enim inconsultum, hoc impium: illud alienos offendere, ac vulnerare queat, hoc nostros a nobis alienare. Hæc Grego. Eadem est doctrina Orig. hom. 5. in Iudic. Non, inquit, in initijs statim discipulis de profundis, & secretioribus tradendum est sacramentis, sed morum correctio, disciplina emendatio, religiosæ conuersationis, & simplicis fidei prima eis elementa traduntur. Hæc Origen. Tertio, ut in hoc discipuli suam imperitiam agnoscerent, & non propriæ virtuti, sed diuinæ, perfectionem, quam habuerunt, tribuerent: & nos in eis hoc idem disceremus. Multum enim humana imbecillitas manifestatur, quando tanto magistro præsentate, adhuc multa sunt, quæ capere, & portare non possunt. Multa dici in hac parte possent, sed ad intelligentiam huius sententiæ hæc dicta sufficiant.

Vni tantum obiectioni respondendum est: nam si diuinitatem Christi portare potuerunt, poterant & alia. Respondeo, si singula per se sumas, poterant: at si omnia simul, minime, donec vires per Spiritum sanctum menti, & affectui eorum adderetur. Potest enim homo mille libras ferri portare, si diuidas, modo hanc, modo illam: tamen simul non potest. & potest intellectus multas difficultates assequi, & percipere diuisas, at simul non potest. Discipuli autem multa iam acceperant diuina mysteria, cum quibus alia noua accipere non poterant, nisi auctis viribus per Spiritum sanctum: propterea dicitur, *non potestis portare modo.* Intellige, modo, id est, non accepta maiori perfectione, & simul cum his, quæ iam didicistis.

Si Apostoli portare potuerunt reuelationem diuinitatis Christi, cur non possent & cetera.

Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

COM MENTARI VS.

Superiori sententiæ coniuncta sunt hæc verba, quibus utilitas Spiritus sancti aduentus declaratur. *Multa, inquit, sunt, quæ non potestis portare modo, cum autem venerit*

venerit ille, nempe Paracletus, qui est, Spiritus veritatis, docebit vos, omnia hæc, quæ dicenda supersunt. Hic est verus sensus. Docebit omnem veritatem, nempe ea omnia manifestabit, quæ modo habeo dicenda, & quæ, quia portare non potestis modo, non dico: hæc, ratione eritis instructi, & perfecti in omni doctrina mea, quam ego Ecclesiæ meæ manifestare intendo. Hæc est, quam omnem veritatem dicit, nempe quæ ad credenda, & facienda, Ecclesiamq. regendam pertinent. Aduerte circa litteram illud, cum venerit ille, non coniungi cum Spiritu: nam Græce Spiritus est alterius generis, quam, ille, sed refertur ad Paracletum, cum venerit ille, nempe Paracletus additur, Spiritus veritatis, tamquam causa sequentis, nempe cum sit, Spiritus veritatis, docebit vos veritatem, completamq. doctrinam. Præterea verbum docebit, Græce potius significat, deducet, deducet vos in omnem veritatem. & Aug. tra. 96. vtroque modo legit, nempe docebit, & deducet. & Ecclesia in quadam oratione de festo Pentecostes canit: Mentis nostras, quæsumus Domine, Paracletus, qui a te procedit, illuminet, & inducat in omnem, sicut tuus promisit filius, veritatem. Idem quidem est sensus, tamen aliquid maius in verbo deducet insinuari videtur, quod in annotatione sequenti explicabitur.

Quia Paracletus est Spiritus veritatis, omnia vos docebit.

ANNO TATIO XX.

Circa superiorem sententiam aliqua sunt adnotanda: primum est errasse Tertullianum in lib. de Monogamia, qui hanc sententiam sic interpretatur, ut ita promissus sit Spiritus sanctus Ecclesiæ ut etiam contraria his, quæ Apostoli docuerunt, alijs temporibus reuelet. Hac ratione tuebatur non licere secundas celebrare nuptias, quamuis Apostoli eas probarint: dicebat enim Spiritum sanctum promissum ut doceat omnem veritatem, sic docuisse per Montanum & Priscillam, quos vere Ecclesia ut hæreticos damnauit: & in hoc lapsus est Tertullianus. Verum quidem est, hæc promissionem non Apostolis solis, sed etiam Ecclesiæ esse factam: adest enim Spiritus sanctus semper docens necessaria, tamen in dogmatibus stabiliendis, non contraria sed inter se conuenientia semper docet. Aperit quidē, quæ ante non erant nota, aut non distincta habebantur, sed non pugnantia: quæ autem ad ritus, & leges pertinent positiuas, pro temporum, & personarum mutatione, statuit Ecclesia interdum contraria seruanda: non enim omnia omni tempore, & loco conueniunt. At in his, quæ ad credendum pertinent, eadem semper, nec contraria docet: quamuis multa, ut dixi, de nouo explicet, & decernat, quæ prius non erant stabilita: in eis tamen nulla est contradictio. Hac etiam sententia Gnostici hæretici, & alij impij abutebantur, ut refert Aug. hære. 97. ut multas fabulas, ac figmenta, dogmatibus veris religionis nostræ miscerent, dicentes impleri hoc:

Multa habeo vobis dicere, & Spiritus docebit omnem veritatem: tamen errarunt grauiter. Spiritus enim non contraria, sed consona docet, & non per quoscumque homines, sed per Ecclesiā suam, & eos, quibus ipsius regimen demandauit, quorum primi Apostoli fuerunt, maxime autem Petrus eius Vicarius, cuius successores sunt Pontifices Romani.

Secundo annotandum est, Spiritum sanctum multipliciter discipulos in omnem deduxisse veritatē. Principio, multa quæ a Christo audierant, & obliuiscuntur, in memoriam perfecte reducendo: quo spiritu Euangelistæ dicta, & facta Christi perfectissime scripserunt, ut nec verbum excideret. Deinde Christi verba, & facta, quorum multa prius non intellexerant, explicando, & declarando. Tum multa alia, quæ Christus non expressit nec docuit, docendo & illustrando: siue quæ ad dogmata, siue quæ ad mores, siue quæ ad regimen Ecclesiæ pertinebant. Demum veteres scripturas, & prophetias, quæ de Christo erant, aperiendo, & verum, ac legitimum sensum exponendo. His modis veritatem Spiritus sanctus omnē docturus, nunc promittitur Apostolis. Ecclesiā autem suam modo etiam docet verum sensum scripturarum in his, quæ ad fidē, & mores, & rectam Ecclesiæ gubernationem pertinent, & necessaria sunt, aperiendo: ut nec in fide, nec moribus, nec gubernatione necessaria deficere, aut errare possit.

Apostoli multis modis a Spiritu sancto edocti sunt veritatem.

Verbum deducere, quid indicet.

Tertio annotandum est, Verbum, deducet, quod

quod codices Græci habēt *ἀδυνασία*, multa insinuare. In primis non sunt audiendi hæretici, qui hoc verbo tuebantur suum errorem, Spiritum sanctum creaturam esse dicentes: nam deducere, inquit, est verbum ministerij, vt refert Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 19. At errant: non enim est verbum deducens Deum, sed maxime conueniens ipsi. Quod confirmat illud Psal. 70. vbi de Deo dicitur. Deduxisti populum tuum, sicut oves. Primo igitur hoc verbo insinuatur modus, quo Spiritus docet veritatem: oportet enim hominem cooperari, & quod suum est, facere: non enim semper Spiritus sanctus reuelat mysteria, nisi ex parte nostra opus nostrum accedat. Sic Acto. 15. legimus Apostolos magnam fecisse inquisitionem ex scripturis, inter se, an lex esset cum Euangelio seruanda: facta autem inquisitione Spiritus sanctus verum manifestauit. Hoc est deducere: nam aliud est portare, aliud ducere: ducimus eum, qui sua etiam opera venit. Hac de causa Concilia congregantur in Ecclesia, studium, & diligentia humana in inquirenda veritate adhibentur: Spiritus sanctus autem est, qui il-

Aluminat, & aperit veritatem.

Secundo insinuatur motus quidam, & successio: nam non semel, & statim omnia aperit, sed successu temporis: nec Apostoli in die Pentecostes omnia nouerunt: postea enim multa inquisuerunt, quæ paulatim pro indigentia & temporum, & personarum necessitate Spiritus sanctus Ecclesiæ reuelat. Sane modo sunt multa Ecclesiæ reuelata, quæ prius non erant distincta & aperta, hæretibus, & erroribus hominum id postulantiibus: deducit ergo nos in veritatem.

Tertio insinuatur assistentia, & præsentia Spiritus sancti deducentis: dux est namque, & gubernator, continuoque adest Ecclesiæ suæ, nec errare sinit.

Quarto insinuatur Ecclesiam nunc esse in via, & quasi militare. Dux enim viæ, & militiæ esse solet: ambulat nunc, & militat Ecclesia, quam Spiritus sanctus ducit, viam veram demonstrans, contra aduersarias potestates decertans.

Quinto insinuatur arbitrij libertas: ducimur enim spontanei, & liberi, non vi, sed efficacia Spiritus sancti. Recte igitur dicitur, *deducet vos in omnem veritatem.*

Non enim loquetur a semetipso, sed quacumque audiet, loquetur.

COMMENTARIUS.

Sententia hæc causam continet præcedentis, id quod particula, *enim*, significat, cuius autem rei causam sit, attente considerandum est. Dixerat se habere multa dicenda, quorum tunc capaces non erant: Spiritum autem sanctum hæc omnia docturum, & completam, ac integram veritatem, & doctrinam eis traditurum. Diceret aliquis, vnde sciemus, illum hæc eadem locuturum, completurumque doctrinam tuam, & hæc quæ habes dicenda, docturum? adijcit causam: quia, *non loquetur a semetipso, sed quacumque audiet, nempe a me, hæc loquetur.* quasi diceret: quia scientiam, & omnia quæ tradet, a me habet, nec sine me loquitur, sicut nec sine me est. Aduerte sicut filius non dicitur facere aliud, quam quod facere Patrem videt, quia potentiam habet cum Patre vnam cum essentia, & simul cum ipso operatur: ita & Spiritus sanctus audire dicitur, quæ loquitur, & non a se ipso loqui, quia essentiam, & scientiam habet a Filio, & Patre, & vna cum ipsis est, & loquitur. Posterior pars nempe, *Quacumque audiet, loquetur*, priorem declarat: est enim antithetum illius, *non loquetur a semetipso*: nam non loqui a semetipso, est audire ab altero, quæ loquitur, & docet: audire autem ab altero non est aliud, quam scientiam, & essentiam ab alio accipere, & vna cum eo loqui, scire, & esse. Attende rationem hanc vim non habere, nisi intelligamus spiritum audire a filio: nam probat Dominus Spiritum sanctum ea locuturum, quæ ipse dicenda habet, & completurum doctrinam ipsius, quia non a semetipso loquitur, sed, quæ audit, loquitur: ergo necesse est exponere Spiritum audire a filio, cuius doctrinam completam traditurus est. & inde sequitur aperte Spiritum sanctum a filio etiam procedere: non enim dici potest audire a filio, nisi scientiam, & essentiam ab ipso accipiat.

Spiritus sanctus a Filio audire dicitur, quia ab ipso procedit.

ANNO.

A N N O T A T I O XXI.

Proxima sententia quo modo superioribus connectenda.

Chryf. hom. 77. hanc sententiam sic connectit: ne quis Spiritum maiorem filio existimaret, audiens eum docturum multa, quæ Filius non tradidit, adiuncta est sententia: *Non loquetur a semetipso, sed accipiet a me, quæ loquetur.* Sed connexioni huic repugnat particula causalis, *enim*, quæ indicat causam præcedentium. Idcirco legitima est connexio commentarij, quam sequimur cum Cyrilo lib. 10. cap. 41. & Ambr. lib. 2. de Spiritu sancto cap. 12. Quantum autem ad expositionem attinet, Ambrosius eodem loco sic interpretatur: Non loquetur a semetipso: id est, non sine Patris, & mea communionem loquetur. Et lib. 5. de Fide cap. 6. verbum, *audiet*, eodem modo exponit, vt sit sensus: non loquitur, nisi quæ audit, id est, simul ipse, & Filius, ac Pater loquuntur. Quæ doctrina est Didymi. lib. 2. de Spir. san. vbi docet propter vnitatem, & communionem substantiæ dictum esse. Filium non facere, nisi quod viderit facientem: Spiritum sanctum non loqui, nisi quod audiet: & filium quod audit, indicare, similiter a semetipso non loqui. In his omnibus inseparabilem operationem propter vnitatem essentię significari dicit. Ac ista interpretatio nõ est perfecta: nõ enim hæc locutiones solam communionem substantiæ indicant, sed processione: nec enim, quia solus non loquitur, dicitur a semetipso nõ loqui. Nam si Pater esset, qui hæc loqueretur, solus non loqueretur, sed simul Filius, qui eiusdem est substantiæ: tamen non diceretur Pater nõ loqui a semetipso, nec diceretur audire, quæ loqui-

Patrum interpretationes exponuntur.

tur. Igitur non loqui a semetipso, & quod loquitur audire: non tantum significant, solum non loqui, sed procedere etiam ab eo, qui cum ipso loquitur: nõ præter vnitatem essentię, etiam processio significatur. Cyril. loco proxime citato, & Chryf. exponunt sic, *Non loquetur a semetipso*, id est, non contrarium loquetur ijs, quæ docui, nec aliena, sed eadem quæ ego habeo dicenda. At nec ista expositio accommodata videtur: nam hoc est, cuius causam sententia ista reddit: nempe docturum Spiritum sanctum non aliena, nec contraria, sed eadẽ, & doctrinã Christi completurum.

Sensus igitur huius sententiæ ex Antitheto colligitur, *Sed quacumque audiet loquetur*, hoc igitur est, non a semetipso loqui, audire ab alio, & accipere, quæ loquitur. Audire autem ab alio, est accipere scientiam ab eo: hanc enim cum essentia accipit Spiritus sanctus a Patre, & Filio: & tunc optima ratio est, cur Spiritus sanctus docebit ea, quæ Christi sunt, & doctrinam eius manifestabit: quia non loquitur Spiritus sanctus nisi quæ a Filio audit: ab ipso enim procedit, ab ipso essentiam & scientiam omnem accipit, quia consubstantialis ipsi, & ab ipso procedens est. Iste est legitimus sensus, quẽ sequitur Aug. tract. 99. recte annotans, Christum audire dici, non solum, vt Deum, quia a Patre accipit scientiam, sed vt hominem, quia vt homo a diuinitate habet scientiam. At Spiritus sanctus cum non habeat naturam assumptam, audire dicendus est, vt Deus: quia vt Deus a Patre, & Filio, a quibus procedit, accipit scientiam.

Verus sensus huius loci.

Et, quæ ventura sunt, annuntiabit vobis.

COMMENTARIUS.

Persequitur hanc aduētus vtilitatem exponere. *Non solum, inquit, docebit omnem veritatem, sed quæ ventura sunt, annuntiabit.* id est Spiritum prophetiæ, quo futura cognoscatis, infundet, vt nihil temere, nec præcipitanter agatis: ad prudentiam enim, & actionum humanarum directionem, nosse futura maxime conducit. hoc etiam, & ipse Spiritus vobis adferet. Apposite autem Dominus hoc argumento animos eorum allicit: vt enim Chryso. hom. 77. inquit, humanus animus rerum futurarum præcognitionis maxime est auidus, & discipuli multa hoc desiderio excitati interrogarunt, vt ex historia ipsa Euangelica constat: non tamen vt humanæ auiditati satisfaceret, sed quia id Ecclesiæ vtilissimũ tunc erat, Dominus Spiritum prophetiæ Apostolis, & multis alijs concessit. Attende alia etiam de causa adiunctam esse hanc sententiam, nempe quia dixerat.

Duas ob causas futurorum cognitionem promittit.

Omnis

Omnis, qui interficit vos, arbitrabitur se obsequium prestare Deo, significans eos morte afficiendos, ne de hoc solliciti nimium essent, desiderantes tempora determinata scire, & loca, & modum, dicit: ne solliciti sitis de his, quæ vêtura prædixi: nam Spiritus sanctus adueniens hæc omnia annuntiabit vobis, vt non temere, nec imprudenter in ea incidatis, sed ex diuino consilio.

Ille me clarificabit.

Claritas & gloria Christi in gloria & vultate Apostolorum manifestabitur.

Tertia vtilitas aduentus Spiritus sancti hæc est: præter redargutionem mundi, præter doctrinam, qua vos imbuet, & perficiet, erit etiam hoc: quod, *Ille me clarificabit*, id est, manifestabit me, & aduentum meum mundo. Hactenus enim veluti incognitus mundo fui: fabri filium me existimauit: ille me quis sim aperiet, meam diuinitatem, & me esse Dei filium, qui carne assumpta pro mundi redemptione mortem subij, omnibus annuntiabit, & manifestabit. Vnde futurum est, vt mundus me postea honoret, colat, veneretur vt par est. Ita Cyril. lib. 11. cap. 1. exponit. hoc autem expedit etiam vobis: tanto enim vos illustriores, & gloriores efficiemini: quando quidem gloria magistri est gloria discipulorum, gloria Domini, gloria est seruorum, honor Patris & honor est filiorum. Attende potuisse filium se clarificare ante aduentum Spiritus, sed noluit: quia moriturus pro nostra venerat salute, hoc opus aduenienti Spiritui reliquit. Glorificat autem Spiritus sanctus filium, non vt seruus Dominum, sed tamquam ei consubstantialis, sicut & Pater Filium, & Filius Patrem glorificat, se clarificat, vt notat Basil. lib. de Spiritu sancto cap. 18. dicens clarificare alterum, & maiori, & minori commune esse: nam & nos Deum, & Deus nos, & Deus Deum, glorificat, quamuis non sit eadem clarificationis ratio. August. tract. 100. clarificasse dicit Spiritum sanctum filium, & per Apostolorum prædicationem, & infundendo etiam lumen, & charitatem cordibus fidelium, vt Christum agnoscat & venerentur.

Quomodo Spiritus sanctus clarificet Filium Dei.

Quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

Singula horum verborum exponuntur.

Causam reddit præcedentis sententiæ, & est sensus: Ille me manifestabit, & clarificabit, quia, quæ diuinitatis meæ sunt, accipiet, & vobis, ac per vos mundo declarabit, & nota faciet. Sunt verba attente consideranda. In primis hoc, quod appellat, *Meum*, diuinitas est, idcirco Græce articulus est: *de illo meo accipiet*. Rursus non dicit, *illud meum accipiet*, sed, *de illo meo*, quia hoc verbum *accipiet*, coniungitur cum sequenti, nempe accipiet, vt declaret, & annunciet vobis: at Spiritus sanctus non omnia, quæ diuinitatis sunt, annunciauit: nec enim fieri potest, hominem diuinitatis omnem perfectionem assequi fide, quando nec beatis id est datum: idcirco dicitur: *De meo illo accipiet, & annuntiabit*. Deinde non est dictum, *De illo meo annuntiabit vobis*, sed, *accipiet, & annuntiabit*: quia ita Spiritus sanctus filij diuinitatem annunciat, vt eam in se a Filio ipso accipiat: procedit enim a Filio simul, & Patre. Et quamuis ab æterno accipiat, & habeat diuinitatem, dicitur tamen de futuro, *accipiet*, vt se accommodet temporari, quando annuntiaturus est, nam æternitas omne complectitur tempus, præsens, præteritum, & futurum, vt supra annotauimus: & ita vnum tempus exprimitur, vt alterum non excludatur, accipiet, & accepit, & accipit. *accipiet* autem in futuro dictum est, quia, *annuntiabit*, de futuro. Præterea non intelligas accipere Spiritum sanctum, *de meo*, quasi non accipiat totam, & perfectam diuinitatem: accipit enim eandem, quam habet filius: sed ratione effectus annunciandi positum est, *De meo*, vt diximus, quia non omnia annunciauit. Sensus perfectus hic est, quia illud meum a me semper accipiens, de illo meo annuntiabit vobis. Optimus ergo erit, & certus annunciator, & clarificator Christi diuinitatis, qui eandem habet cum eo, & ab eo diuinitatem: nihil enim ignorare potest, quæ Dei sunt, qui ipse Deus est.

ANNO-

A N N O T A T I O XXII.

Patres exponunt Verbum illud de meo accipiet.

Videntur Doctores varie exponere illud, *De meo accipiet*, tamen re ipsa idem dicunt. Didymus lib. 2. de Spiritu sancto ad essentiam, & substantiam, seu diuinitatem refert, quam Spiritus sanctus a Filio accipit, & in qua vnum est cum eo: quam interpretationem nos securi sumus, & est Gregorij Nazian. orat. de fide. Cyril. autem lib. 11. cap. 1. & 13. thesaur. cap. 4. ad voluntatem, & scientiam refert, vt sit sensus: non alia annuntiabit quam ea, quæ ego volo, & docui: quia eadem est voluntas, & doctrina, ac scientia mea, & ipsius. Ex hoc recte sequitur, si eadem est voluntas, erit & substantia: nam voluntas in Deo substantia eius est. Chryso. hom. 77. duas adfert expositiones: vna est eadem cum Cyril. vt ad cognitionem referatur, nempe accipiet de mea cognitione, quia vna est vtriusque cognitio: huic & Euthy. consentit. Altera est, quam breuibus attingit verbis, vt, *meum*, sit gratia, quam per carnem Filius operatus est, nempe redemptionem, & salutem hominum: hanc Spiritus sanctus annunciauit mundo, & ideo accipere, & clarificare dicitur Christum. Huic expositioni vnus obstat, quia non erat, cur diceret, *de meo*

accipiet, sed, *de meo*, aut meum, *annunciabit*. Illud, *accipiet*, indicat id Spiritum sanctum habere a Filio, nempe diuinam naturam, quam mundo annunciauit, & hæc est communior expositio.

Aduerte rursus circa eadem verba. Cyril. libro 13. thesaur. cap. 4. refert hæreticos his verbis abufos, *de meo accipiet*. Idemq. refert August. tracta. 100. quia enim dictum est, *Accipiet de meo*, asseruerunt Spiritum sanctum participatione esse sanctum, non natura: nam quod accipit ab altero, participatione, non natura tale est. Filius est a Patre, Spiritus sanctus autem a filio, quasi quibusdam gradibus, accipit. At isti errant non attendentes quod accipitur, & quod datur, vnum & idem esse, quod est indante, vt nec priuatur dans, nec aliud accipiat, cui datur. Sic Filius accipit eandem diuinitatem a Patre: Spiritus sanctus autem a Patre, & Filio. Illud autem tempus futurum, qua ratione sit positum, in commentario expositum est. Non enim accepturus dicitur, quasi nondum acceperit, sed quod æternum est, diuersis temporibus accommodatur, iuxta eorum rationem, de quibus sermo fit.

Omnia, quaecumque habet Pater, mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

C O M M E N T A R I V S.

Tacite obiectioni respondet, nimirum cum essentia, quam Spiritus sanctus accipit, sit Patris, nam a Patre procedere dictus est, cur Filius suam dicit, *De meo*, inquit, *accipiet*? Respondet, eadē est essentia Patris, & mea: omnia, quæ patris sunt, mea etiā sunt: nec excludo Patrem, quādo meū hoc dico, sed vnam vtriusque substantiam, & essentiam ostendo. Illud autem, *Omnia, quaecumque Pater habet, mea sunt*, peruerse intelligebat Sabellius, & similes hæretici: inferebant enim, ergo Filius est Pater: at Sophisma hoc est vt recte docet Didymus. lib. 2. de Spiritu sancto. Nam qui dicit: *Omnia, quæ Pater habet, mea sunt*, distinctionem supponit inter se, & Patrem: aliter non diceret: *quæ Pater habet, mea sunt*, sed ego sum Pater. Cetera ergo omnia; præter esse Patrem, & Filium, in quibus distinctio est, eadem sunt Patris, & Filij: nam Luc. 16. dixit Pater filio illi prodigo: *Omnia mea tua sunt*, tamen non inde inferenda est identitas personarum. Nec possessionem aliquam intelligas in his Domini verbis, quando dicit: *Omnia, quæ habet Pater*: sed naturam, & essentiam ipsam. Quod enim est Pater, & est in Patre, totum est Filius, & est in Filio, seruata distinctione Patris, & Filij.

u

ANNO.

Extra Gregoriorum errorem, de processionem Spiritus sancti etiam a Filio.

Gregoriorum fundamenta.

Inter Græcorum errores, quos contra Romanam Ecclesiam a multis iam annis defendunt pertinaciter, hic est vnus, & præcipuus: nempe Spiritum sanctum a solo Patre procedere, non a Filio. Conuenerunt quidem Græci, & Latini in Concilio Lugdunensi, & Symbolum acceptarunt articulo hoc exposito, *ex Patre, Filioq. procedit*: tamen in errorem pristinum cito relapsi sunt. Iterum multo post in Concilio Florentino congregati sunt omnes, & eandem acceptarunt fidem: tamen non in ea perstiterunt, sed ad vomitum reuertentes Spiritum sanctum a solo Patre procedere profitentur, mediâq. luce cæcutiunt. Si autem totam eorum causam consideres, non alia inuenies fundamenta, quâ duo. Primum & præcipuum apud eos est, quia in Concilio Nicæno illo magno, ubi Symbolum fidei solemne est stabilitum, nihil addendum, aut mutandum, præceptum est, ibi habetur articulus hic: Credo in Spiritum sanctum qui a Patre procedit: non ergo debet apponi, & *Filio*. Alterum est, quia scriptura sacra nullibi habet Spiritum sanctum a Filio procedere, sicut a Patre. Nam dicitur, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit. Hæc sunt præcipua fundamenta: at quam infirma ista, & debilia sint, satis aperte probatur ex ipsorum Græcorum antiquis, & celeberrimis Patribus. Quantum igitur ad prius fundamentum eorum attinet, aduertendum est maxime, quod Basilius de Nicæno hoc Concilio scribit in quadam epistola, quæ continet exemplar fidei, quam Basilius magnus prædicauit, cui Eustratius Episcopus subscripsit, & est numero inter alias quæ in eius volumine circumfertur octaua, & Septuagesima: ibi de Concilio Nicæno, & Symbolo recitato & relato hæc subiungit verba: Sententia de Spiritu sancto in transcurso sine omni diligentia posita est. Propterea quod nondum mota esset quæstio, sed adhuc credentium mentibus securus, ac nullis obiectis insidijs inesset de Spiritu sancto intellectus. Hæc & alia Basilius. Perpende Concilium Nicænum causa tractandi de Filij consubstantialitate præcipue congregatum fuisse, ideoque de Spiritu sancto non fecisse diligentem tractationem, sed ea dixisse, quæ erant tunc sine controuersia recepta. Cum autem verba in Euangelio legissent, *a Patre procedit*, ea posita fuerunt in Symbolo

nulla alia inquisitione facta. Certum enim erat ea esse vera. Quod ergo obijciunt Græci, Symbolum hoc Nicænum, ut probent Spiritum sanctum non procedere a Filio, quia dictum est, *a Patre procedit*, cum in eo Concilio non sit tractatum de Spiritu sancto, quia non erat tunc vlla mota controuersia, non est, cur Græci nihil in hac parte adiungendum contendant. Hæc fuit causa, cur antiqui Patres aliqui non fecerunt in suis scriptis expressam de hac re mentionem. At postquam controuersia excitata est, & oborti errores, eadē Ecclesia, quæ eiusdem est potestatis, in duobus Concilijs generalissimis diligentissima facta inquisitione decreuit, proponendum esse articulum: Qui ex Patre, Filioq. procedit. non contraria apponens, sed supplens, & adiungens consona. Nec enim Concilium Nicænum dixit, ex filio non procedere, aut ex solo procedere Patre, sed tantum dictum est, ex Patre procedit, quod verum est. Accedat huic rationi etiam secunda: Si contra Concilium Nicænum agit, qui aliud dicit, quam quod ibi definitur, *ex Patre procedit*, egerunt ergo antiqui Patres, quibus refragari nefas est: loquor autem de Græcis, qui affirmarunt procedere a Patre per Filium, hoc enim illud Concilium non habet. At id asseruerunt Athanas. Epist. ad Serapionem de Spiritu sancto. Cyril. lib. 11. cap. 1. & lib. 10. cap. 33. Accedat tertia ratio, non solum per Filium, sed a Filio ipso simul & Patre procedere, asseruerunt & docuerunt Didymus libro 2. de Spiritu sancto, cuius inter alia multa hæc sunt verba: Non loquetur a semetipso, hoc est non sine me, & sine meo, & Patris arbitrio: quia inseparabilis est a mea, & Patris substantia, quia non ex se est, sed ex Patre, & me est. Hoc enim ipsum, quod substittit, & loquitur, a Patre, & me illi est. & iterum: Neque enim quid aliud est Filius, exceptis iis, quæ ei dantur a Patre, neque alia substantia est Spiritus sancti præter id, quod ei datur a Filio: tantum Didymus. Præterea Cyril. in epist. Synodali Concil. Ephesini, a Patre, & Filio profluere Spiritum sanctum docet: neque est, quod negent Græci, epistolam esse Cyrilli, quæ a tota Synodo est probata, & ipsius Cyrilli doctrinæ conformis: nam lib. 13. Thesau. cap. 2. habet hæc expressa verba: Ex Filio naturaliter,

Ratio sum pra ex auctoritate Græcorum Patrum.

raliter, & essentialiter Spiritum sanctum sicut ex Patre prouenire credimus. Et paulo ante: Spiritus sanctus ex ipso Filio, & in ipso naturaliter existit. Quibus verbis simul docet, quando affirmauit procedere per Filium, non propterea se negasse procedere a Filio. Vti enim diximus superiorius, quia Filius habet a Patre producere Spiritum sanctum: ideo dictum est ab antiquis Græcis procedere per Filium, quod nos etiam concedimus. His igitur rationibus fundamentum prius infirmum esse, satis constare potest. Posterius autem fundamentum non est minus infirmum, & debile, immo debilius multo, quando ex ipsamet scriptura eorum error conuincitur. Scriptura, inquit, dicit: Qui a Patre procedit: unde igitur nos habemus eum etiam a Filio procedere? Respondeo, ex eisdem verbis. Nam iam a Filio dictum erat, *quem, Ego mittam*, ut ibi explicuimus: & ipse Cyrillus verba illa, *Spiritus veritatis*, exponit Spiritum Filij, quia per ipsum procedit. Non igitur erat opus, cur peteret, qui ex Patre, & me procedit. Iam enim de se procedere asseruerat, & ratum supererat de Patre explicandum. Quod si dicant, non haberi hæc verba in Euangelio, ex Filio procedit, sicut habentur de Patre; vana hæc obiectio est: nam nec ipsi habent, per Filium procedere, & tamen admittunt, propter Patrum doctrinam. Sed vera responsio est, etiam si verba hæc non habeantur, sensus tamen habetur. Simile obijciebat Athanasio Arius, quia non erat vocabulum Homousson in

Ex scriptura probatur Spiritum sanctum procedere etiam a Filio.

Scriptura, ut patet ex disputatione coram Probo philosopho, & tamen iudicatum est parum de nomine curandum, si modo res, & sensus in scriptura sit. Idem nos nunc dicimus: scripturæ enim a Filio etiam procedere Spiritum sanctum, vel intelligere nolentibus ostendunt: verbaq. quæ hæcenus exposuimus, id confirmant: *de meo accipiet*, quid enim est aliud Spiritum sanctum accipere a Filio, quod eius est, nisi ab eo procedere? Nūquā profecto poterunt Græci apte, & conuenienter verbum hoc exprimere accipiendi, nisi processionem fateatur. Sed accedat ipse Christi confirmatio: *Omnia quæ Pater habet, mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet*. Si omnia Patris, præter esse Patrem, habet Filius, & Pater spirat, & producit Spiritum sanctum, ergo & Filius. Si enim id Pater habet, & non Filius, iam sequetur aliquid habere Patrem, quod non habeat Filius. Insolubile est argumentum hoc. Præterea multis scripturis Spiritus Filij, & Spiritus Patris dictus est: quid est hoc, quod sit Spiritus Filij, & non solum Patris, nec sui ipsius? Aliud responderi, nec intelligi potest præter originem, quia ab ipso est. Quo argumento Basilius ille magnus lib. 2. cont. Eunomi. probat ab utroque esse Spiritum sanctum contra eundem affirmantem esse a solo filio. Multis rationibus, & argumentis hæc veritas confirmari posset, sed longe a nostro instituto diuagaremur. Pro huius sententiæ declaratione & cōfirmatione dicta sufficiant: in nostris enim theologicis disputationibus abundanter aliquando de hac re egimus.

Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me: quia vado ad Patrem.

COMMENTARIUS.

Ratione ab vtilitate aduentus Spiritus sancti sumpta, Dominus suos confortatus est discipulos de discessu: nunc noua ratione idem efficit, qua imminentem passionem, & mortem suam, simul etiam celerem resurrectionem ostendit, ut breuitate doloris, & gaudij longitudine, consolationem recipiant. Sensus est autem, post modicum temporis non videbitis me, quia nempe cito passurus sum, & moriturus: sed post alterum modicum me videbitis, quia cito etiam post mortem resurgam a mortuis, & me vobis videndum exhibebo. Causam sui dicti adiungit: *Quia vado ad Patrem*. Consideranda est causa: vadit enim ad Patrem Christus per mortem, & resurrectionem: vtrumque enim comprehendit hæc via ad Patrem: nam resurgens ad caelos ascendit. At non resurrexit nisi ex morte: dum ergo dicit: *vado ad Patrem*, indicat vtrumque,

Ut suos confortetur, breui redditur se esse promittit.

mortem scilicet, & resurrectionem. Dum autem præfenti verbo vitur, *Vado*, celerem mortem, simulq. resurrectionem significat. quasi diceret: iamiam vado. Totus ergo sensus, ac si clarioribus verbis expositus esset, hic est: post paululum non me videbitis, & post paululum iterum me videbitis, quia iamiam moriar, & resurgam, vt me videre possitis: sic enim ad Patrem vado. Hic est legitimus sensus.

A N N O T A T I O XXIV.

Nonnullæ
explicatio-
nes tradun-
tur.

CYril. lib. 11. cap. 3. Chrysof. hom. 78. *Modicum*, prius exponunt de tempore breui instantis mortis, vt sit sensus: parum superest temporis, post quod moriar, & oculis vestris me subtraham. Alterum, *modicum*, exponunt de illo tempore breui, quo mansit subtractus ab oculis discipulorum mortuus: post quod breue tempus resurrexit. Et id nos secuti sumus in commentario. Augu. vero tract. 101. quamuis hanc prius expositionem proposuerit, tamen postea mutat, & aliter modica hæc interpretatur: nempe vt primum sit vsque ad ascensionem; sitq. sensus: post *modicum* tempus, quod est vsque ad ascensionem meam, non me videbitis. ac si clarius diceret: breui ascendam ad Patrem, & non me videbitis: secundum autem, *modicum*, ad tempus refert ab ascensione vsque ad diem iudicij, quod modicum est collatione æternitatis, & modicum in scriptura dicitur, vt superius annotauimus, vt sit sensus: post alterum modicum ab ascensione vsque ad finem sæculi, me videbitis. Illud autem, *quia vado ad Patrem*, coniungit priori modico.

Vera inter-
pretatio p-
ponitur.

Accommodatior est tamen expositio prior. Dominus enim consolatur discipulos ex his, quæ proxima sunt. Præterea dura esset locutio in verbis coniunctis, & similibus tantam esse differentiam, vt primum modicum sit breuissimum, alterum longissimum: cum Dominus ex æqualitate modicorum argumentum sumat discipulos confortandi. Adde particulare quid in his verbis promitti discipulis, *videbitis me*. Illud autem omnibus etiã malis commune est: igitur ad tempus mortis breue, & celerem eius resurrectionem hoc po-

sterius modicum refertur. Alio præterea modo exponunt aliqui, vt primum modicum sit ipsius mortis, secundum vero a resurrectione vsque ad ascensionem, vt sit sensus: modico tempore non videbitis me, nempe dū mortuus fuero: & modico tempore me videbitis, quando resurrexero, quia vsque ad ascensionem me videbitis, quia ad Patrem vado. Sed hic sensus verbis nõ accommodatur: non enim dicitur: *Modicum me non videbitis*, & *modicum me videbitis*, sed, *modicum, & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis*. id est, post modicum tempus me non videbitis, & iterum post modicum videbitis. Differunt enim hæc duæ locutiones maxime, hæc, *modicum non videbitis*, & illa, *modicum, & non videbitis*, interposita coniunctione, prior significat modicum duraturum quod dicitur. Ioã. 13. Modicum vobiscum sum: posterior indicat post modicum, futurum esse quod dicitur. Ioan. 14. modicum & me mundus non videt, id est, post modicum fiet, vt me non videat: est enim Hebræa phrasîs. Ose. 1. Adhuc modicum, & suscitabo sanguinem Iezrahel, id est, post modicum. Aggæ. 2. Adhuc modicum & suscitabo cælum, & terram. Ita nunc dicitur, *modicum & non videbitis*, id est, post modicum fiet, vt me non videatis: & hic est sensus legitimus. Modicum ergo prius tempus est, quod vsque ad mortem intererat, post paululum enim mortuus est: posterius est a morte vsque ad resurrectionem, & hunc sensum secuti sunt Chryf. Cyril. Euthy. Theophy. & nos in commentario. Illud, *iam*, non legitur Græce, quando autem hæc eadem verba repetita ab Apostolis narratur, nec Græce, nec Latine legitur, *iam*.

Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem: Quid est hoc, quod dicit nobis, modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, & quia vado ad Patrem?

C O M M E N T A R I V S.

Non intellexerunt discipuli verba Domini: nec enim mortem, & passionem eius imminere, nec celerem eius resurrectionem sciebant. Quando enim prædixit

prædixit Matth. 20. mortem & resurrectionem suam, adhuc discipuli non intellexerant, quia non sibi persuadebant Christum, quem innocentissimum noverant, quasi malefactorem occidendum esse. Cum igitur hæc non intellexerint, etiam non perceperunt verba præsentia, quibus huius mortis, passionis, & resurrectionis horam iam proximam, & imminentem esse significauerat, maxime cum cena pacifice, & secure peracta, noctisq. tempus procedens, omnis periculi suspicionem amouerit. Attende autem verba: duo enim difficultatem, & obscuritatem ingerebant. Vnum est, hoc modicum repetitum. *Modicum & non videbitis, & iterum modicum & videbitis me*, quid modica hæc, post quæ visuri, & non visuri essent eum, significarent, non assequerantur. Alterum est illud, *quia vado ad Patrem*, nesciebant enim, qua ratione coaptaretur hæc causa sententiæ dictæ; nempe quod visuri, & non visuri essent, quia ad Patrem, vaderet. Denique nec sententiam, nec causam sententiæ perceperunt. Idcirco vtrumque inter se mutuo inquirunt, si forte possent sermonem Domini inuicem consultantes intelligere. Dicunt ergo, *Quid hoc est, quod dicit: modicum & non videbitis me, & modicum & videbitis?* Similiter, quid est hoc, quod dicit: *quia vado ad Patrem?* Non quaerunt, quid sit, quod ad Patrem vadat, iam enim audierant saepe: sed inquirunt, qua ratione, & quo modo coaptetur hoc: non videbitis, & videbitis post modicum, quia vado ad Patrem. Particula ergo, indicat discipulos hæc locutos esse, occasione præcedentis sententiæ Domini, quia sensum eius non erant assecuti.

Quid disci-
pulis esset
intellectu
difficile.

Quid est hoc, quod dicit modicum? Nescimus, quid loquitur.

Videntur superuacanea hæc verba, sed non sunt: cum enim & de sententiâ, & de causâ dubitassent verbis prioribus, ad sententiam se conuertunt, quasi ex ipsius intelligentia pendeat sensus, & intellectus causæ. ac si dicerent: tota difficultas est, hoc *modicum* assequi: si enim nos percipiamus semel, quid sit hoc *modicum*, tota sententiâ, & causâ sententiæ: *quia vado ad Patrem*, facilis erit intellectu. At quia huius intelligentiam non assequimur, nescimus, quid velit totum hoc significare: est legitimus sensus horum verborum. Sciebat Dominus eos non assecuturos huiusmodi verba, tamen ita ea voluit proferre, vt dubitantes & inquirentes, attentius responsionem considerarent, & firmiter obseruarent. Quod enim laboriose inquirimus, inuentum diligentius conseruamus & quod interrogamus, seu de quo dubitamus, expositum libentius & attentius audimus, & retinemus. Hac de causâ Dominus prius rem significat obscuris verbis, & quæ percipere illi non possent: rursus, vt eis antequam interrogatus esset, responderet, & voluntatem eorum internam respiciens, verba præueniret, sicq. suam potentiam, & diuinitatem eis confirmaret, quo fides eorum roboraretur. Eo enim tempore maxime discipuli fidei firmitate indigebant.

Quare ob-
scuris ver-
bis Domi-
nus loqui-
tus fuerit.

Cognouit autem Iesus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quaeritis inter vos, quia dixi modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me.

Cognoscens Dominus voluntates eorum, qui non intelligentes sententiam, & scire desiderantes ab ipsomet intelligentiam, & sensum accipere interrogando decreuerant, eos, vt diximus, in fide confirmare volens præuenit, repetitq. quod inter se mutuo dubitantes inquirebant. *De hoc*, inquit, *quaeritis inter*

inter nos, quia dixi modicum etc. non repetit totum Christus, sed in quo ipsi maiorem difficultatem patiebantur, nempe in intelligenda sententia: *modicum videbitis, & iterum modicum & non videbitis.* Ex huius enim explicatione facile reliquum intelligebatur, repetit autem ut exponat.

Amen amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos.

His verbis explicat pcedentia illa modicum, & non videbitis me.

Obscuram sententiam superiorem declarat Dominus, & primum *modicum*, exponit: *Plorabitis, inquit, & flebitis vos.* Verba hæc proximam, & imminenter habent significationem, ac si diceret: causa lacrymarum, & lamentationis vobis iam imminet maior, quam hæctenus habuistis: & hoc est, *modicum & non videbitis me*: cito enim mortem subiturus sum, eritque mea vobis mors lamentationis, & lacrymarum causa. Quod dicit: *Amen amen dico vobis*, futuræ rei certitudinem indicat. Flendi verbum Græcum, potius lamentationem significat, & hæc duo magnitudinem indicant doloris, qui tantus futurus prædicatur, ut ad signa exteriora prorumperet. Illud *Quia* declarationis est, loco *quod*.

Mundus autem gaudebit, vos vero contristabimini.

Cur dixerit: *flebitis, & plorabitis vos*, clarius exponit, & in hoc mortem suam magis indicat. Ac si diceret: dixi: *vos flebitis*. Mundus enim, id est, Iudæi mei persecutores gaudebunt: *vos vero contristabimini*, quod enim vobis causa tristitiæ, id lætitiæ & exultationis nostris erit persecutoribus, nempe mors mea. Ideoque maior erit tristitia, fletus, & lamentatio vestra, quoniam noua adhuc causa præter mortem meam vobis accrescet tristitiæ: gaudium enim persecutorum meorum mirifice vos cumulabit dolore. Per mundum Iudæos de morte Christi exultantes exponit Cyril. lib. xi. cap. 5. & Aug. tract. 101. & hæc est legitima explicatio: nam gaudium hoc opponitur tristitiæ discipulorum. Theophylact. per mundum interpretatur iustos omnes, quibus mors Christi futura erat causa salutis, & gaudij: hæc tamen expositio non est accommodata. Nam discipulis etiam hoc gaudium commune fuit: non ergo erat, cur gaudio mundi opponeret tristitiam discipulorum.

Quid per Mundum intelligat.

Sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

Hæc sententia explicatio est illius, modicum, & videbitis etc.

Exponit secundum *modicum*, nempe, *modicum & videbitis me*, dicens: tristabimini quidem, sed non in ea tristitia permanebitis: vertetur enim tristitia in gaudium: non solum cessabit & finem habebit tristitia, sed gaudium ei succedet. Resurgam enim, & videbitis me non sine ingenti animorum vestrorum consolatione a mortuis resurgere. Tacite mundi gaudium in oppositam tristitiam conuertendum insinuat, non tamen expressit, quia discipuli contristati quidem sunt de gaudio, quod Iudæi in morte Christi conceperunt: tamen non sunt gauisi de tristitia, & dolore eorum, quo affecti sunt de resurrectione: non enim de malo proximi gauisi sunt, sed de resurrectione Christi. Hic est sensus huius explicationis Domini, suam sententiam exponentis.

ANNO-

ANNOTATIO XXV.

Aliqua dubia explanantur.

Pro perfectiori huius sententiæ expositione, sunt aliquot dubitationes illustrandæ. Prima est, cur Dominus non expresse eis dixit: Amen dico vobis, ego moriar, & occidar: sed vsus est hoc sermone: *vos plorabitis, & flebitis, & contristabimini*, per effectum indicans causam. Nec dixit, resurgam: sed: *tristitia vestra vertetur in gaudium*. Respondeo, tacite insinuare mortem, non autem expresse significare voluisse tribus de causis: Prior est, ne eos nimium ante tempus affligeret, maxime quia cito moriturus erat, & tunc rem ipsam aperte erant intellectuuri. Altera est, quia intendebat eorum dolori medicinam adhibere, propterea his verbis vsus est, ut præmoniti huius tristitiæ, & fletus, minus præsentem sentirent, sperantes futurum, quod dictum est breui in gaudium vertendum. Tertia est, ut affectum suum erga eos exprimeret, quo agnito ipsorum fides magis roboraretur: multum enim ad fidem affectus valet: præsertim cum erga eos afficiamur facile, a quibus nos vehementer amari nouimus. Hic autem Christi affectus in his verbis expressus, patefactus fuit discipulis in Christi morte: tunc enim nouerunt Christum plus fuisse sollicitum in medendo ipsorum tristitiæ, illos consolando, quam de propria morte sua vitanda: quandoquidem eorum tristitiæ eos ante admonuit expresse, & leuamen adferre studuit.

Quorum Christum vsus sit tribus illis verbis, plorabitis, flebitis, contristabimini.

Altera dubitatio est, cur tribus vsus est verbis: *plorabitis, flebitis, contristabimini*, & postea de sola tristitia dictum est: *tristitia vertetur in gaudium*. Respondeo, tri-

stitiam esse causam aliorum duorum. Est enim animi dolor interior, a quo procedunt lacrymæ exteriores, & hoc est plorare: & procedunt gemitus, & voces lamentationis, & hoc est flere. Nā Græcum vocabulum non tam flere, quam lamentari significat. Remota autem causa, effectus etiam tolluntur. Si ergo tristitia vertenda erat in gaudium, cessatura erant lamenta, & lacrymæ. Tertia dubitatio est, cur admissit illud, *Mundus gaudebit*. Respondeo id factum, ut magis suam mortem significaret, quæ ut causa fuit discipulis doloris, ita mundus, & increduli Iudæi de ea sunt mirifice gauisi, & lætati. Rursus, ut eos præmoneret, ne dum tantam multitudinem gaudentem in ipsius morte viderent, nimium turbarentur, & hæsitarent. Adhuc, ut significaret discipulis, non solum mortem Christi causam futuram tristitiæ: sed id etiam, quod mundum visuri erant in eius morte lætari, ut sit sensus: *plorabitis, & flebitis*, propter mortem meam, *mundus vero gaudebit*, porro, *vos*, de hoc mundi gaudio, *contristabimini*. Non significauit autem expresse Dominus hoc mundi gaudium vertendum in tristitiam, sed insinuauit tacite, & a contrario. Si enim tristitia discipulorum in gaudium vertenda erat, Iudæorum profecto gaudium a contrario esse mutandum in tristitiam consequebatur. Dominus autem id non expressit, uti diximus in commentario: quia discipuli non erant aliquod percepturi gaudium, de mundi tristitia, sed de eius gaudio acerrimum dolorem sensuri.

Quare ad iuxerit, mundus gaudebit.

Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius. Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum.

COMMENTARIUS.

Non satis aperte verbis præcedentibus Dominus hæc tria expresserat, nempe tristitiam, & fletum iam esse imminenter, & quasi præsentem, quia de futuro locutus est, quod incertum esse potest, an sit longinquum, an proximum. Rursus hanc tristitiam cito vertendam in gaudium: denique hanc tristitiā, & gaudium futura de morte, & resurrectione eius: sic enim non visuri, & postea eum visuri erant: hæc nunc Dominus exponit. Vtitur autem apposito exemplo

Christi ap-
positissimo
exemplo, iā
dicta ma-
gis decla-
ant.

pro conferens parturienti discipulos mulieri. Hæc enim dolet, & tristatur, tamen breui durat tristitia: subito enim genito puero gaudet, & adeo gaudet, ut præteritæ pressuræ non meminerit præ gaudio pueri nati. Est ergo tempus partus, & tempus post partum: tempus partus breue est, & præcedit: tempus post partum longum est, & priori succedit. Tristitiam ergo breuiem, gaudium vero diuturnum esse oportet. Hæc discipulis Dominus sequentibus verbis accommodat, & per ea, quæ obscurius dicta sunt, illustrat.

Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

Predictum
exemplū di-
scipulis a-
ptat.

Accommodat exemplum suæ sententiæ: *Nunc*, inquit, *vos tristitiam habetis*. sensus est: iam imminet vobis tristitiæ & lamentationis tempus, quando similes eritis mulieri parienti, quia non me videbitis propter mortem meam. Vtitur autem verbo præsentis, nunc habetis, ut imminentem horam doloris illorum, & mortis suæ indicet, quasi iam adesset: quæ enim citissime futura sunt, adesse dicuntur. Et hoc est prius modicum: *modicum & non videbitis me*, dolentes, & flentes propter meam mortem, similesque parturienti, sed cito: *iterum vos videbo*, quia sicut partus tempus breue est, ita breue erit hoc tempus, quo non me videbitis: cum autem me videritis, tunc *gaudebit cor vestrum*, sicut gaudet mulier partus tempore transacto. Gaudebitis autem de mea resurrectione, sicut de nato puero gaudet mulier: & sicut gaudium mulieris non est qualis tristitia. Hæc enim breuis, at illud diuturnum est: sic vestra tristitia breuis erit, gaudium autem permanens, ita ut nemo id a vobis possit tollere: in quo excedit gaudium mulieris. Quia quamvis puer natus diutius vivat, quam tempus partus, & doloris durauerit, moritur tandem: at ego resurgam iam amplius non moriturus, nec amplius dolebitis de mea morte, sed semper gaudebitis de vita. Ita Cyril. lib. 1. cap. 6. Aug. tracta. 101. exponunt hæc verba: *Gaudium vestrum nemo tollet a vobis*. Mortem igitur suam Dominus partui, resurrectionem natiuitati, comparat: simulque docet, hoc tempus partus instare. Iste est horum verborum sensus, hac ratione explicata sunt verba, post modicum non videbitis, & iterum post modicum me videbitis, quia vado ad Patrem: quibus mors, & resurrectio gloriosa subito futura significatur. Cetera annotatio habet.

A N N O T A T I O XXVI.

Parturienti-
cia sunt re-
pora.

In maiorem exempli huius explicatio-
nem sunt duo annotanda. Vnum est,
tria tempora esse distinguenda. Primum
est proximum partui, quando iam immi-
net hora pariendi: & est tempus expecta-
tionis partus, quod modicum est, quia cito
partus sequitur. Alterum tempus est ipse
partus: quando parit, tunc tristatur, & la-
mentatur mulier. Tertium est iam post
partum, quando natus est homo in mun-
dum, tunc gaudet, & lætatur. Secundum
tempus modicum est, sicut & primum.
Partum enim durat propter doloris vehe-
mentiam, qui diu ferri non potest. Proui-

dit enim Deus dolorem in hoc sæculo,
aut breuiem, aut tolerabilem fecit. Tertium
tempus post partum quo gaudet, diuturnum
est: tempus ergo, quando loquebatur
hæc discipulis, confert tempori proximo
partui, & expectationi ipsius, & de hoc di-
ctum est. *Vos nunc tristitiam habetis*. id est
imminet iam vobis tristitiæ tempus, nempe
secundum, quando flebitis, & plorabi-
tis, simile partus tempori: post hoc erit
cito tempus resurrectionis meæ, quando
gaudebitis, quod est simile tempori post
partum. Primum tempus expectationis par-
tus, est modicum prius, de quo dicitur: *mo-
dicum*

dicum & me non videbitis: secundum tē-
pus nempe partus, est modicum posterius,
de quo dicitur *modicum & me iterum vi-
debitis*: tempus autem visionis est tempus
tertium post partum, quando natus est
homo in mundum.

Cur disci-
puloꝝ do-
lor partui
compara-
tur.

Alterum est, tristitiam, & dolorem di-
scipulorum, quem de morte Christi conceperunt, recte assimilari, & conferrī do-
lori partus propter multa, quæ sacri Do-
ctores aduertunt. Primo propter doloris
vehementiam: est enim dolor partus ve-
hementissimus, talis autem fuit dolor di-
scipulorum in morte Domini, de quo di-
cit, *plorabitis, & flebitis, & contristabimini*.
Hanc doloris vehementiam exponit
Ambro. in Psal. 47. Ibi dolores ut partu-
rientis, ubi locum hunc Ioannis adducit.
Similiter Aug. tract. 101. ubi notat idcir-
co dictum esse de puero, quia masculi par-
tus maiorem incutit dolorem, quam fe-
minæ. Secundum propter breuitatem: bre-
uis enim fuit dolor discipulorum de mor-
te Domini, sicut dolor partus breuis est.
Ita hanc similitudinem exponit Chryso-
ho. 78. Tertio propter ordinem: ut enim
mulier per dolorem partus consequitur
gaudium magnum de natiuitate pueri, ita
& discipuli per dolorem mortis Domini
perueniunt in resurrectionis lætitiā.
Ita explicat Cyril. lib. 1. cap. 6. Quarto
propter periculum: dolor enim partus pe-
riculosus est, & morti proximus: talis fuit
illa tristitia, & dolor discipuloꝝ de mor-
te Domini. Matr. 26. Omnes vos scanda-
lum patiemini. & iterum: Expetiuit Sata-
nas cribrare vos sicut triticum. Quinto
propter causæ idemtitatem: puer enim
idem est causa doloris dum patitur, idem
causa gaudij dum natus est. Sic idē Chri-
stus sua morte dolorem discipulis incuf-
sit: sua vero resurrectione, magnæ illis
fuit causa lætitiæ. Resurrectio enim gene-
rationi cuiusdam similis est: vnde illud Psal. 2.
Ego hodie genui te, de resurrectione ex-
ponitur Act. 13. Sexto propter gaudij
excellentiā, & magnitudinem: non so-
lum enim diuturnum est, nec de eo solo
gaudet mulier, quia periculum euasit: sed
etiam quod præcipuum est, quia iam fi-
lium habet, & natus est homo in mundum,
qui matri sit auxilio & honori, & posteri-
tatis sit causa. Sic discipulorum gaudium
non solum fuit longius: nec de sola libe-
ratione a tristitia, sed de ipsomet Chri-
sto resurgente, qui suis omne bonum at-
tulit. Hæc enim præcipua causa fuit gau-
dij, quod tantum fuit, ut totam priorem

tristitiam absorpserit, ut non solum non
contristarentur, sed nec meminerint tri-
stitiæ prioris: quod est septimum in quo
similitudo consistit, & ad magnitudinem
gaudij explicandam dictum est: eaq. de
causa a filij seu masculi natiuitate exem-
plum sumptum est: nam solet natiuitas fi-
liorum adferre gaudium multo maius,
quam filiarum. Dictum autem est: *Natus
est homo*, non autem puer, ut mysterium
resurrectionis significetur, ut notat Chry-
hom. 78. Christus enim non ut in natiui-
tate infans, sed vir perfectus resurrexit.

ANNO TATIO XXVII.

Ad huc aduertendum est: parturientis
exemplum frequens esse in scriptu-
ra, & multis rebus accommodari solet:
præter similitudinem enim præsentem,
quadrupliciter usurpatur. Primo quidem
ij, quos ira, & iustitia Dei castigat, & pu-
nit, parturientibus comparantur. Psal. 47.
Ibi dolores ut parturientis. Quæ similitu-
do non tantum vehementiam doloris ex-
primit, sed & illud, quod sicut partus do-
lor non est ullis humanis artibus medica-
bilis: ita & pœna seu afflictio, quæ ex ira
Dei punire & castigare volentis prouenit,
nulla humana potentia, vel consolatione
leuatur. Isa. 30. Insanabilis fractura tua.
Isa. 15. Plaga mea desperabilis renuit cu-
rari, facta est mihi in mendacium aquarum
infidelium, id est, videbatur sanari
posse, & tamen letalis est. Secundo hæc
similitudo accommodatur etiam prædi-
catoribus verbi Dei, & prælatis, quorum
interest aliorum saluti consulere, & ad
Christum conuertere: qui enim alios Chri-
sto lucrantur, dicuntur eos parere, & qui
Deo accesserunt, filij appellatur: cum ani-
marum conuersio non sine magnis dolo-
ribus, & periculis, & sudoribus fiat. Pro-
pterea exemplo hoc merito exprimuntur
prædicatores, & prælati. ad Gala. 4. Filio-
li, quos iterum parturio. Grego. lib. 30.
Mora. cap. 10. hanc doctrinam eodē Pau-
li testimonio confirmat. Cyril. in Illud
Isa. 26. *Sicut qui concipit, cum appropin-
quauit ad partum, dolens clamat in dolori-
bus suis, sic facti sumus a facie tua Domi-
ne, concepimus, & quasi parturiuimus
spiritum salutis*, applicat Apostolis, qui
Spiritum salutis, id est, doctrinam Euan-
gelicam, quam cõceperant prius a Domi-
no, in nobis ediderunt parturientes ma-
gnis doloribus, & laboribus. Ibidē Hiero-
ca accommodat viris etiam Apostolicis.

Exemplum aptatur Iustis & iniustis.

Tertio, hæc eadem similitudo, aptatur A viris iustis, & sanctis, qui dum mente concipiunt quæ agenda sunt, opere exequentur dolore, & sudore: tollenda enim crux est, & sequendus Christus, & qui pie vivere vult in Christo, persecutionem patitur. Verba Isaïæ supra allegata in hunc sensum exponunt, & his viris accommodat Amb. lib. 2. de interpell. Iob. c. 4. & lib. 1. de Cain & Abel, cap. 10. & eleganter etiã Orig. ho. 10. in Exod. Quarto, hæc eadem similitudo accommodatur mala opera fa-

cientibus, & vias mundi sequentibus: nã & hi magna pericula subeunt, multas molestias, & difficultates, labore, & patientur, quæ longum esset nunc commemorare, de quibus. Iob. 15. & Isa. 59. Concepterunt dolorem, & pepererunt iniquitatem. Et Psal. 7. Ecce parturijt iniustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. De his dictum est Sapien. 2. Lasiati sumus in via iniquitatis ambulauimus vias difficiles, & reliqua. His modis hoc exemplum in scriptura usurpatum reperitur.

Et in illo die me non rogabitis quicquam.

COMMENTARIUS.

Non solum post modicum me videbitis, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis: sed etiam id temporis hæc omnia, quæ vobis obscura sunt, & de quibus interrogatis, nempe quæ ad discessum pertinent meum: erunt vobis clara, & manifesta adeo, vt non sit iam opus interrogare, nec dicere, quo vadis? vel nescimus, quid loquitur: vel quid est, quod dicit modicum? Attende hæc dicit Dominus, quia discipuli mysterium illud nondum assecuti erant: nec sciebant quantum, & quale esset hoc modicum: nec mortem etiam, nec resurrectionem, nec viam hanc ad Patrem perfecte intelligebant: denique mysteria, de quibus loquebatur, non penetrabant: quia autem paulo ante dictum erat, *Volebant eum interrogare*, propterea post responsum suam adiungit, tunc gaudium nemo tollet, & tunc hæc omnia intelligetis, & comprehendetis, vt non sit opus quicquam eorum interrogare me, vt hæcenus facitis. Hæc promissio impleta est quando a mortuis surrexit, & eis apparuit, conuersatusque cum eis est: tunc nouerunt clare omnia hæc, quæ modo locutus est. Illa ergo generalis sententia, *Non rogabitis quicquam*, restringenda est ad ea, de quibus sermo præsens est, & dies ille, tempus resurrectionis significat, de quo dictum est: Et gaudebit cor vestrum. Cetera in annotatione inuenies.

ANNOTATIO XXVIII.

Superiorum verborum interpretatio nes Parum varia.

Varie Doctores hanc sententiam exponunt: duo autem sunt, quæ difficultatem, & inter Doctores diuersitatem faciunt. Vnum est verbum, *rogabitis*. Nam tam Græcum, quam Latinum verbum duas habet significationes: significat enim precari seu petere, & rursus interrogare: proinde incertum est vtram significationem in hoc loco obtineat. Illud etiam in die illo, ad varia tempora referri potest: aut ad tempus post resurrectionem, aut ad tempus post aduentum Spiritus sancti, aut ad gloriæ statum. Hæc duo, variarum expositionum causa fuerunt. Primo loco Cyril. lib. 11. cap. 7. verbum, *rogabitis*, in ea interpretatur significatione, vt significet interrogare, & diem ad tempus post Spiritus sancti aduentum refert, vt sit sensus: In illo tempore, postquã Spiritus sanctus aduenerit, non erit opus vobis quicquam me interrogare, quia edocedi estis

omnem veritatẽ, eritisque meo lumine ita illustrati, vt nõ sit futurum opus me a vobis interrogari. Secundo Chryf. hom. 78. verbum in altera interpretatur significatione, vt idem sit, quod precari, quamquã diẽ ad idẽ refert tempus, ad quod Cyril. vt sit sensus: Eo tempore non indigebitis me rogare, & in vestris necessitatibus precari, sufficere enim vobis nominis mei inuocatio apud Patrem, vt me etiam absente omnia ab illo impetretis. Secundũ hanc expositionem, quæ sequuntur, connexa sunt huic sententiæ: nempe, *Amen amen dico vobis, quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*, vt hæc verba sint causa superioris sententiæ: ac si diceret; *Non rogabitis me*, quia, *quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*. Tertio Aug. tract. 102. vtramque significationem complectitur: diẽ autem ad statũ gloriæ refert, quãdo nec opus erit interrogare,

rogare, nec precari. Quarto loco Euthy. A relata expositione Chrysofomi alteram etiam adfert, quæ etiam videatur eadẽ cum Cyrilli, tamen re vera nõ est: refert quidem diem ad tempus post aduentum Spiritus sancti, tamen interrogationes nõ generaliter exponit, sed restringit sic: *Nõ interrogabitis, quo vadis? ostende nobis Patrem, & similia: Cyrillus autem generaliter loqui visus est. Hæc sunt Doctõrum expositiones, & re vera singulæ difficultatem patiuntur.*

In primis contra illam Cyrilli expositionem hoc videtur facere, quod Dominus præmiserat, *Iterũ videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & in illo die non me rogabitis*: videntur enim hæc ad idem tempus pertinere, quando resurrexit, etiam ante aduentum Spiritus sancti: nã de hoc Spiritus sancti aduentu multo ante mentio facta erat. Secundę expositioni Chrysofomi repugnare illud videtur præter id quod diximus de die illo, quia dicitur: *Non rogabitis me quicquam, & tamen Ecclesia, & omnes fideles, quamuis Patre præcentur in nomine Christi, tamen etiã ad Christum ipsum dirigunt frequenter petitiones. Dicimus enim: Christe aud nos, & adiuua nos, & multa oramus: ab eodem petetes: non ergo dici vere potuit: Non rogabitis me, sed Patrem in nomine meo. Nam si dicas intelligendum esse sic, non indigebitis rogare me, satis est nomẽ meum: id non soluit obiectionem: nam eodem modo dici potuit, non rogabitis Patrem, quia satis est rogare me absentẽ. Tertię expositioni illud repugnat, quia contextus de tempore huius sæculi procedit, de quo statim subiungitur: *Amen, si quid petieritis, & in illo die petetis.**

Ceterum licet hæc ita se habeant, has expositiones probabiles esse non nego: quamuis mihi accommodatior visa sit, quam in commentario proposui, vbi verbum, *rogabitis*: exposui, interrogabitis, ea ratione motus præter Cyrilli auctoritatẽ: quõd paulo ante idem verbum præcessit in eadem significatione, cum dictum est: *Volebant eum interrogare. Rursus in: se-*

quenti sententia, quando dictum est: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo: verbum aliud positum est. Ex hoc cõtextu hoc argumentum deduco: Si ista nostra sententia accipienda esset in sensu precandi, & coniungeretur sequenti, profecto idem verbũ esset repetitum sic: *Non me rogabitis quicquam: Amen dico vobis, si quod rogaueritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Verbi enim repetitio eandem sententiam completeret: At verbum aliud positum est: non ergo sententia nostra cum sequentibus conueniret. Præcedentia autem habent idem verbum: *Volebant eum interrogare, & Dominus huic voluntati respondet. Igitur hæc sententia connectitur cum præcedenti, & in eadem significatione verbum accipitur. Præterea illum diem, non ad tempus valde a cõtextu distans retuli, quale est illud gloriæ: nec ad tempus post aduentum Spiritus sancti: nã multo ante præcesserat hæc promissio, multaq. sententiæ sunt interpositæ, sed ad tempus proxime narratum, de quo dixerat, gaudebit cor vestrum, referri debet: non enim sine vrgẽti ratione, & necessitate tempora sunt mutanda ab instituto proposito: de tempore igitur post resurrectionem loquitur. Non etiam generaliter exposui, *non rogabitis quicquam*, istæ enim generales sententiæ semper intelligendæ sunt iuxta materiã, de qua est sermo: in hoc autẽ cõtextu de discessu suo loquebatur, & interrogationibus, quæ ad eum pertinebant, vt hæcenus dictum est. Quarum interrogationũ nõ amplius vlla similis facta est, quando hunc discessum, & quæ obscure dicta sunt, post resurrectionem nouerunt. Nec his cõtrarium est illud, quod post resurrectionẽ Petrus Dominum de Ioanne interrogauit, hic autẽ quid? & Apost. Act. 1. Si in tempore hoc restitues regnũ Israel? hæc enim nõ ad ea, de quibus nũc loquitur, pertinebant. Propter quas interrogationes Euthy. forsã ad tempus post Spiritus sancti aduentum retulit diem illum: sed id necessarium non est, si exponamus, vt pluribus verbis iam, & in Commentario, exposuimus.***

Amen amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

COMMENTARIUS.

Nouo argumento discipulos consolatur, & documentum vtilissimum eis tradit: quo in ipsius absentia seruare debeant: & sensus est, ac si diceret: Non me semper præsentem habebitis, quamuis dixi iterum videbo vos: sum enim ad Patrem iturus: propterea tamen aliquid vobis defuturum ne timeatis: certissimam enim rem affirmo, ac vos securissimos facio, quidquid Patrem pe-

Auctoris expositio.

tieritis mei tatione, & propter me, vos ab eo impetraturos. Attende in nomine Christi Patrem orate, non aliud esse, quam petere a Patre pro ratione & causa impetrandi, ipsum Christum proponentes. Vt enim Deus propter Christum nobis bona tribuit, quia ratione iustitiae, & meriti ipsius nobis benefacit: ita & nos propter ipsum petimus, quando non merita nostra, nec aliquod nostrum tamquam causam, & rationem obtinendi, sed ipsum Christum ipsiusq. iustitiam, & meritum proponimus: hæc causa impetrandi efficacissima est apud Patrem. In annotationibus exactius hoc declarabitur. Si ista sententia superiori conduceretur, ut sentit Chryso. certe causalis aliqua particula poneretur, ut solet Ioannes facere, & idem rogandi repeteretur verbum: quorum dum neutrum sit, nouam hanc sententiam & separatam esse, Euangelista indicat, uti expositum est.

Quid sit Patre in Christi nomine precari.

Superiora verba diuersis modis explicat Patres.

Quæ in petitione concurant.

A N N O T A T I O XXIX.

Quid sit in nomine Christi petere: inquisitione dignum est. Greg. hoc in Euag. hoc exponens, in nomine Christi petere, idem esse asserit, atque ea, quæ ad salutem spiritualem pertinent, petere: quandoquidem nomen Christi saluator est. Qui igitur, quæ contra propriam salutem sunt, petit, non in eius nomine petit: qui autem, quæ salutis sunt, petit, in nomine Christi, qui Iesus vocatur, petit. Sic Greg. exponit hoc verbum, *in nomine meo*. At quamuis verum sit, quæ petuntur non ea esse debere, quæ saluti contraria sunt, id tamen non satis est, ut aliquis in nomine Christi petere dicatur: nam & Apostoli aliqua petierant, quæ non erant saluti contraria, & tamen dicit Dominus: *Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo*. Petierant multi Christi aduentum preuenientes ea, quæ saluti necessaria erant, non tamen in nomine Christi petiisse dicuntur. Aug. tract. 102. præter hoc vnum alterum adiungit: ut in fide recta Christi petatur. Qui igitur, quæ salutis spiritualis proprie sunt, rectam Christi fidem habens petit, in eius nomine petere dicitur. Arius igitur, Nestorius, Eutyches quæ petebant, non in Christi nomine petebant, quia de Christo non recte sentiebant. Tamen etiam hoc non satis esse videtur: cum & Apostoli rectam fidem habuerint de Christo, & tamen eis dictum est: *vsque modo non petistis quicquam in nomine meo*. Cyril. lib. 11. cap. 7. & Chryso. hom. 78. aliud addit, quod re explicat, nempe uti meditatione Christi apud Patrem. In cuius sententiæ expositione quia legitima est, sciendum est: duo in petitione concurrere, præter eum qui petit, & illum quem petit, nempe quod petitur, & ratio impetrandi quod petitur. Verbi gratia, accedit pauper ad diuitem elemosynam pe-

tens propter Deum: pecunia est quæ ab homine petitur: Deus est, qui ut ratio, & causa impetrandi proponitur. Orabant etiam olim iusti Iudæi Deum, dicentes: Propter Abraham amicorum tuorum: hi auxilium petebant a Deo, rationem autem, & titulum impetrandi adferrebant Abraham. quasi dicerent: nos sumus filij Abraham amici tui, ad nos iuuandū moueat te amicitia Abraham patris nostri. Multa sunt huiusmodi exēpla: quamuis non semper ratio hæc impetrandi sit aliquid extra eū, quem petimus. Per sæpe enim solemus & Deum, & homines rogare, & rationes impetrandi ab ipsis sumere: cum dicimus: Rogo te Domine propter bonitatem, propter misericordiam tuam: hæc te moueat ad exaudiendum. Sciendum rursus est, Christum, & esse eum, quem petimus, quādo orationes nostras ad ipsum dirigimus, dicentes: Domine Iesu respice in nos, & adiuua nos, & parce peccatis nostris: & esse etiam eum, propter quem petimus, quando nempe orationem ad Patrem dirigimus, & rationem impetrandi Christum facimus, dicentes: Domine adiuua nos propter filium tuum Christum Iesum. Vtroque modo oramus, & orat Ecclesia: sed hoc modo posteriori dicitur in nomine Christi petere. Loquimur autem de Christo ut homo est, & mediator, ac redēptor noster est. Sic enim in nomine eius petimus: ut autem est Deus, is est, quem petimus vna cum Patre, & Spiritu sancto: hoc est quod Ecclesia frequentissime facit. Memor enim huius Domini mandati expositis his, quæ a Deo petit, & orat, adiungit: Per Dominum nostrum Iesum Christum: hoc est in nomine eius petere. Est autem efficacissimus titulus hic impetrandi a Patre, propter duo maxime. Alterū est, summa

Christi oratur, & propter quem oratur.

Modus Orandi Dei per Christum est efficax.

summa dilectio, qua Pater Christum prosequitur: solet enim etiam apud nos multum valere amicorum dilectio, & quod propter ipsos etiam absentes, & mortuos rogamur, prompte, facimus. Quod si dilectio Abraham, Iacob, Isaac, Dauid, etiam mortuorum potens erat ratio impetrandi, multo magis efficax erit apud Deum eximia dilectio, qua suum vnicum diligit filium. Alterum est iustitia ipsius Christi, & meritum: morte enim, & passione sua nostram obtinuit redemptionem, pro omniumq. culpis abundantissime satisfecit, & omnium, quæ a Patre impetranda, & petenda erant, soluit pretium. Qui igitur Deum orat, & non virtute propria nititur, nec iustitiam propriam impetrandi causam & titulum Deo proponit, sed virtutem, iustitiam, meritum, satisfactionem Christi vnigeniti filij sui: iuste in nomine Christi, & quidem efficaciter petit. Et hoc est, quod Dominus suis mandat, nouum iam statum a veteri distinctum insinuans: illi enim antiqui propter, Abraham, Isaac, & Iacob, orabant Deum, & impetrare sperabant, quæ petebant, eratq. Deo illorum gratia oratio. At sublimior status noster est, quando propter vnigenitum filium Dei mediatorem nostrum, in caelis regnantem, petimus & oramus. Aliqui concionatores in nomine Christi petere eos exponunt, qui tamquam missi ab ipso Christo, Deū petunt, sicut nuncius aliquis dicitur in nomine sui principis, aut mittentis dicere, quæ loquitur. Quæ expositio non videtur probanda: sic enim Christus esset, qui orare diceretur, sicut princeps est, qui per nuncium loquitur.

A N N O T A T I O XXX.

An pro alijs etiam orantes exaudiamur.

Dubitatio quædam in hac Domini sententia occurrit. Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. An sit promissio hæc intelligenda, quando aliquis pro se tantum petit, an etiam quando petit pro alijs, exaudiatq. in his, quæ pro se, & pro alijs petit Patrem in nomine Christi. Aug. tract. 102. affirmat intelligendam Domini sententiam in his, quæ vnusquisque pro se petit, quod illo verbo confirmat, quia dictum est, *dabit vobis*. Basilium autem contrarium sentire videtur, reg. breui. re. 261. vbi de hac promissione tractans docet aliquos non exaudiri petentes pro alijs propter malitiam eorum, pro quibus petunt, uti Ieremias. 15. non exauditus est propter malitiam populi. & Sa-

muel. 1. Reg. 16. propter malitiam Saul. Supponit igitur Basilium hanc promissionem esse generalem tam pro se, quam pro alijs, redditq. causam, cur aliquando oras pro alijs non exaudiat.

Mihi hæc sententia probabilior videtur, & scripturæ conformior: quod ex ipsomet Ioanne confirmo. 1. Epist. capit. 5. hanc enim promissionem explicans: Hæc est, inquit, fiducia, quam habemus ad Deū quia quodcumque petierimus secundum eius voluntatem, audit nos. & Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Hæc Ioan. Ex promissione igitur Ista, Ioannes securos non facit exauditum iri, si petamus pro fratribus, quod argumento manifesto est, generalem esse, & tam pro se, quam pro alio petenti factam. Adde in scriptura iniungi, ut non solum pro nobis, sed etiam pro alijs oremus igitur exauditio etiam pro se & pro alijs promissa est. Nec argumentum Aug. efficacax est: nam quando aliquis pro altero orat, & exauditur, quamuis quod petit, conferatur ei, pro quo orat: tamen ipse, qui orat, est qui exaudiri dicitur, & qui impetrat, & cuius petitio fructuosa est. Idcirco dicitur, *fiat vobis*, id est, quod vos petitis, consequemini, siue id sit pro vobis siue pro alijs. Idcirco Ioan. 14. absolute dictum est, quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.

A N N O T A T I O XXXI.

Grauior tamē inde oritur difficultas, quod experimur frequenter multos petere in nomine Christi, & non exaudiri non solum pro alijs, sed nec pro se. In cuius rei declarationem annotanda est primo loco doctrina Aug. tract. 73. in Ioan. ex qua nonnullæ in hac parte dubitationes soluuntur: ea autem est, aliquando Deum exaudire petitiones nostras, dum negat & renuit facere, quod petimus: quod tunc fit, quando petimus ea, quæ putamus vtilia nobis futura, & re vera non sunt, sed potius noxia: tunc concedere petita, potius est punire, & nostræ intentioni, & desiderio repugnare, nam desideramus quod vtile non est. Dum igitur negat, nostræ cōsulit vtilitati, & re vera exaudit, non quidem voces, sed animum, & intentionem, quod præcipuum est. Exemplum habemus 3. Regum. 2. Accessit Bersabe ad Salomonem petens Abisag Sunamitidem vxorem dari Adoniæ, arbitrans ea ratione regnū Salo-

Deū interdum petita negando exaudire dicitur.

Salomonis magis confirmari: at sapiens Salomon id potius in perniciem regni sui cognoscens, negavit, dicens: Da ei regnum. ac si diceret: Mater hoc tu petis, vt in me regnum confirmetur: at si fiat quod petis, potius est petere regnum pro illo, hoc autem tu maxime auerfaris. Matrem igitur exaudivit Salomon etiam negando petitum. Ita nobiscum Deus facit, & tunc exaudifse nos censendus est. Ceterum quia ignoramus, & quid oremus nescimus, non intelligimus sepe has Dei exauditiones. Ex hac doctrina soluere facile possumus illud 2. Corin. 12. Paulus ter dominum rogans audiuit, sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. quibus verbis significat Paulus, se exauditum esse, etiam si non impetraverit, quod petebat, & sensus responsionis hic est: O Paule, tu Petis stimulum carnis tibi auferri propter gloriam meam, vt magis nomen meum manifestes, scito hoc potius fieri isto stimulo, & infirmitate tua durate. Nam virtus, & potentia mea plus declaratur, quanto per infirmiora instrumenta maiora efficit. Contra vero illud Num. 11. petijt populus carnes, quas Deus concessit, sed non id fuit eis vtile, immo perniciosum: quia adhuc erant carnes in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos. non ergo exauditi, sed puniti dicendi sunt.

Quid est male petere

Annotanda secundo loco est doctrina ipsius Apostoli Iacobi cap. 4. Petitis, & non accipitis, eo quod male petatis. Non dicit, eo quod mala petatis, sed quod amplius est, & generalius, quod male petatis: nam bona etiam aliquando male petuntur. Deus igitur promisit dare bene petentibus bona: quo loco Oecumenius recte annotat, sepe non exaudiri petentes, nec tamen, propterea Deum deficere a sua promissione, sed nos potius in culpa esse, eo quod non, vt par est, petamus. Exemplum ponit in homine, qui intra breue tempus grammaticam ad se ventitantes docere paciscitur: si qui porro negligenter studio incumbant, nec grammatici euadant, conquerantur quod non didicerint, promisso tempore grammaticem, querela est iniusta, ipsi enim in causa sunt. Quod non didicerint: nam opera eorum necessaria erat. Ita fit in promissione, & petitione, non accipimus, quia non recte petimus. At dices: Dominus petentibus promisit. Respondeo id non absolute promissum, sed certis conditionibus, quas alij in locis ipse Dominus, & Apostoli expresserunt. Mos est autem scripturæ, vt

etiam si multa ad vnum effectum necessaria sint, non semper omnia vno in loco accumulet; sed in distinctis, & diuersis locis varijs occasionibus doceat, vt studium adhibeamus in verbo Dei, & sparsa sedulo colligamus. Hac ratione salus promittitur timenti Deum, in alio loco credenti, in alio speranti, in alio diligenti, non quod singula seuuncta sufficiant, sed simul congreganda sunt. Et hoc fessellit hæreticos nostros fide sola iustificari arbitantes, quia fidei iustificatio tribuitur: nec attendunt miseri timori, spei, penitentiæ, & alijs virtutibus idem promitti, vt aperte ex scriptura constat: non tamen propterea singulas has per se iustificare dicimus. Petitioni igitur, vt bona sit, & exaudiri mereatur, aliqua sunt coniungenda, sine quibus non exauditur. Est igitur tertio loco annotandum ad bonam petitionem, & vt exaudiat a Deo, opus esse primo, vt diuina impleamus præcepta, & voluntatem eius faciamus. quod Ioã. 15. explicuit Dominus: Si feceritis, quæ præcipio vobis, & verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis. Aequi enim est, vt si vult homo Deum facere, quod petit, efficiat, & ipse quod Deus iubet & petit, idcirco Is. 1. dixit: Non exaudiam, quia manus vestræ plenæ sunt sanguine. Et Tertul. in Apolog. cap. 30. dicit nos in oratione, manus extendere, quia per manuum extensionem innocentiam significamus.

Que requiratur in petente, vt a Deo exaudiat.

Hæc autem doctrina sic est intelligenda, non quod peccator non exaudiat, quando petit, nec etiam quod non bene petat, non enim ita est: nam in peccato existentes bene petunt, & exaudiuntur: tamen si a peccando voluntatem auertant, & voluntatem Dei, ac præcepta implere in animum inducât. Qui enim in peccato est, nec ab eo se auertere vult, iste est, cui diuina promissio non fit, etiam si petat, quia voluntatem Dei, non facit, nec eius seruire intendit præcepta. Secundo opus est, vt perseueranter oremus, & petamus: non enim quia semel petentes non exaudimur, propterea Deus in sua deficit promissione: iterum atque iterum accedere oportet, & frequenter orare. Hoc ipse Dominus Luc. 18. docuit, & exemplo manifestauit viduæ illius, quæ per multum tempus a iudice illo petebat, vt eam ab aduersario vindicaret, quæ tandem perseuerans obtinuit. & Luc. 11. de illo, qui petijt tres panes ab amico sibi commodari, dicitur: Amen dico vobis, & si non dabit illi surgens, quia amicus est propter

Peccatore quomodo exaudiuntur.

propter improbitatem illius surget, & dabit illi, quotquot habet necessarios. His duobus locis vtitur Basiliius reg. breu. reg. 261. ad hanc nostram doctrinam confirmandam: & in lib. de constit. monasti. capit. 2. vtitur hoc posteriori loco ad probandum peccatorem etiam exaudiri, si perseuerauerit: ponderatq. illum verbum (si non quia amicus est propter importunitatem dabit) quod intelligendum est de eo, qui auertit animum a peccando, vt modo dictum est. Tertio adhuc opus est, vt accedamus cum quadam fiducia, non solum credentes Deum posse facere, quæ petimus, sed sperantes si ex nostra parte non defuerit quod necessarium est, facturum Deum, quæ petimus, non nobis sed ipsi fidentes. Hoc docuit Iacobus. cap. 1. Postulet, inquit in fide nihil hesitans. His accedat reuerentia, & humilitas, si enim accedimus ad homines reuerenter, & submisisse petitori, quanto magis ad Deum. Exeplum habemus Luc. 18. de publicano, & Phariseo petentibus. Hæc doctrina est Basil. de constit. mona. c. 2. causam enim assignans, cur petens aliquando non exaudiat, inquit: Non recte petisti, quia aut dubitabundus. aut aliud agens petisti. Quarto opus est, vt non quæcunque petamus. In primis enim non sunt mala petenda, & quæ contra diuinam sunt voluntatem. Errant ergo, & peccant, qui vindictam inimicorum a Deo petunt, vt nempe auxilium præstet contra inimicos singulares in eorum vindictam; qui etiam ea petunt, quæ facere malum, & peccatum est

Que sint a Deo in nomine Christi petenda.

illis, de qua oratione Ambro. serm. 22. in Psal. 118. exponit illud eiusdem Psal. Fiat oratio eius in peccatum: est enim talis petitio peccatum graue. Rursum non sunt petenda temporalia, honores, diuitiæ, & alia huiusmodi propter seipsa. Talem etiam orationem Ambrosius censet esse in peccatum. dixi propter ipsa: nam quando in honestum finem, & vt media ad opera, & fines, quæ secundum Dei voluntatem sunt, petuntur, non male petuntur, & hac ratione corporis sanitatem petimus, & a temporalibus periculis liberationem. Illa autem sunt vere petenda, quæ ad salutem spiritualem pertinent. Recte igitur Basil. lib. de constit. monasti. capit. 2. & Aug. tract. 102. annotant Dominum dixisse, Si quid petieritis, res temporales in se, non ordinatæ in honestum, & spiritualem finem, non dicuntur, quid; quia modicæ, & exigui valoris sunt: magna & eximia sunt ab infinito, & omnipotenti Deo petenda. Petit ergo bene qui quæ ad salutem pertinent & ad eam referuntur, petit, & hæc perseueranter fide, & spe, & deuote, & a peccato animum auertens petit: hic exauditur a Domino quâdo vtile est illi exaudiri, nam differuntur aliquando petitiones in maius bonum petentium. Quando autem pro alijs petimus, ex parte quoque eorum, pro quibus petimus, aliqua necessaria sunt quorum defectu non exauditur petitio. vt a principio dicebamus. Hæc satis dicta sint pro huius sententiæ expositione, nunc ad alia transeamus.

Vsq; modo non petistis quicquam in nomine meo.

COM M E N T A R I V S.

VT nouam rem esse, quam dixerat, significaret, & simul insinuaret, eos non omnia impetrasse petita hætenus, quia non in nomine eius petierant, propterea dicit, *Adhuc non petistis quicquam in nomine meo.* Noua res hæc est, quam vobis trado: quod si hætenus non consecuti estis omnia, quæ petistis a Patre, ne miremini, quia in nomine meo non petistis.

A N N O T A T I O X X X I I.

Deus propter Christum etiam veteribus sua dona largitus est

CYrillus lib. 11 cap. 7. & lib. 9. capit. 44. hunc orandi modum olim legis tempore incognitum fuisse affirmat. In cuius rei declarationem aduerte: a mundi principio nihil a Deo ad salutem pertinens impetratum esse, quod non fuerit virtute ipsius Christi, & propter iustitiam eius

olim futuram concessum. Virtus enim passionis eius, etiam antequam pateretur, operabatur in omnes priores apud Deum: hoc tamē non erat petere in nomine Christi, sed dare, & concedere in nomine, & virtute eius. Per multis enim Deus olim beneficia concessit propter Christum, qui

non habebant notitiam Christi, & quamuis multi fidem habuerint, non tamen omnes distinctam affecuti erant: immo fides ipsa donum Dei est, propter Christum data omnibus, quibus data est, antequam crederent. Duabus ergo de causis Iudæis non fuit hic modus petendi concessus, prior est, quia fidem Trinitatis distinctam non habebant, hæc enim fides est Christianorum propria, ut dicit Basil. lib. 2. con. Eunomi. & Cyril. lib. 9. in Ioan. cap. 30. non ergo poterant petere in nomine Filij Patrem, qui nondum notitiam habebat Patris, & Filij. Altera est, quia erant in statu seruatorum, & nondum adoptionem filiorum perfectam receperant Galat. 4. Quamdiu heres paruulus est, nihil differt a seruo. Rom. 8. Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore. Non ergo petere poterant a Patre, sicut nos docuit Dominus Matth. 6. Pater noster, qui es in cælis.

Cur Iudæi
nō petebāt
in nomine
Christi.

Aduerte rursus fieri potuisse, ut etiam antequam Christus aduenerit, aliqui in nomine eius petierint Patrem, nempe qui fidem distinctam Trinitatis, & venturi Christi, & incarnationis, & mortis ipsius habentes, Deum orabant propter illum qui venturus, & pro salute hominum moriturus erat: talem enim fidem habuisse Prophetas & Patriarchas certum est, & docent Cyril. lib. 1. contra Iulianum. & August. de fide ad Petrum cap. 1. immo probabile est, aliquos sic petiisse: & forsitan iste est sensus illius Psalm. 131. Propter

David seruum tuum, non auertas faciem Christi tui: id est, propter Messiam, & Christum, cuius ego typus sum, auxiliare Salomoni, & custodi vinctum tuum, & filium meum. Et illud Psalm. 50. Misere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Hęc misericordia Messias est, & Christus futurus, de quo Psalm. 88. dicitur: Misericordiam autem meam non auferam ab eo: id est, non priuabo semen tuum venturo Christo de carne tua. Similem petitionem etiam alios Prophetas, & Patriarchas fecisse probabile, est. Ut enim virtute Christi impetrabant, etiam antequam carnem sumpsit, potuerunt etiam in virtute, & nomine eius petere. Nec obstat, quia statum filiorum nondum erant affecuti: nam vere filij erant, quamuis paruuli & in statu seruitutis propter legem: hoc tamen verum est, non fuisse modum hunc petendi communem, ut nunc est in Ecclesia, postquam redemptio est completa. Nos etiam petimus in nomine eius, non ut illi: nam petimus tamquam filij Patrem, & in nomine eius, qui iam regnat in cælis: & interpellat actum pro nobis, idcirco addimus semper: Qui tecum viuit, & regnat. Qua ratione nemo tunc potuit orare, quia nondum caro factum erat Verbum: & in hoc vera est Cyrilli doctrina: & de hac ratione, ac modo petendi dictum est a Domino: *Vsq̄ que modo non petistis quicquam in nomine meo.*

Petite, & accipietis.

COMMENTARIVS.

EXhortatur, ut rem nouam aggrediantur, promittens vtilissimam futuram. *Petite*, inquit, nempe Patrem in nomine meo, & accipietis, hisce verbis efficacia huius petitionis multum exprimitur. Nam præter illa duo superius dicta, nempe dilectionem Patris erga Filium, & ipsius Christi iustitiam & meritum: sunt etiam alia duo: scilicet præceptum eius, iussi enim ab eo petimus patrem. Quantum autem hoc valeat, Ecclesia significat, quæ orationi præmittit, dicens: Præceptis salutaribus moniti & diuina institutione formati audemus dicere, &c. Est etiam promissio facta nobis a Christo impetrandi a patre. Hęc omnia multum mouent Deum ad exaudiendum nos.

Vt gaudium vestrum sit plenum.

Quando Apostoli
habuerunt
gaudium
hoc plenum.

Hæc verba perfectionem petitionis huiusmodi exponunt, ut non noua solum, & efficax, sed etiam perfecta sit petitio. Sensus enim est: *petite in nomine meo*, & sic abundanter accipietis, *ut gaudium vestrum sit plenum*, & integrum, in nullo deficiens. Hoc gaudium est, de quo dixerat, *gaudium vestrum nemo tollet a vobis*. Attende igitur gaudium de Christi resurrectione fuisse gaudium magnum, sed non completum, nec perfectum Apostolis, quia de resurrectione quæ solius Christi erat, gaudebant. Quando autem & ipsis bona maxima ex hac resurre-

resurrectione prouenerunt, tunc gaudium est completum, quia non de bono tantum Christi, sed de suo etiam gaudebant. Quando enim aliquis amicus, aut charus noster bonum consequitur, gaudere solemus de eius bono: porro quando inde etiam nobis fructus prouenit, gaudium est integrum. Sic dicit Dominus, hæcenus gaudium promisi vobis de mea resurrectione: at si petieritis in nomine meo, adeo vberem fructum copiosumque percipietis, ut hoc gaudium impleatur, & integrum sit de me, & de vobis. Hunc existimo sensum esse legitimum.

ANNOTATIO XXXIII.

Quæ horum
verborum
expositio
veterior.

AVg. tract. 102. illud, *ut gaudium vestrum sit plenum*, coniungit priori verbo, nempe *Petite, ut gaudium vestrum sit plenum*, & gaudium hoc ad beatitudinem refert. Cyril. vero lib. 11. cap. 7. verbo posteriori copulat, cum verbo, *accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum*, id est, ita accipietis, ut consequamini gaudium plenum. Gaudium autem hoc refert ad præsens sæculum: est enim gaudium de remissione peccatorum, & gratia, ceterisque bonis spiritualibus. Probabilior est expositio hæc, ut connectatur cum verbo posteriori, sitque consecutionis particula, sicut & illud epist. 2. Ioan. Spero me futurum apud vos, & os ad os loqui, ut

gaudium vestrum sit plenum, nec solum refertur ad beatitudinem; sed etiam ad hoc sæculum, illudque. *Vt* non causam sed consecutionem significat. Cur autem *plenum gaudium* dicatur, expositionem Cyrilli minus probo, neque, quia de rebus est spiritualibus, & perfectis: sed quia, uti diximus, refertur ad illud *gaudium vestrum nemo tollet a vobis*, quod gaudium erat de Christo resuscitato. Factum est autem plenum & completum, quando ipsi etiam fructum resurrectionis eius consecuti sunt: gaudium enim sunt de Christi resurrectione, suaque propria, qua cum Christo resurrexerunt, aduenientemque Spiritum sanctum receperunt.

Hæc in prouerbijs locutus sum vobis: venit hora, cum iam non in prouerbijs loquar vobis, sed palam de Patre meo annuntiabo vobis.

COMMENTARIVS.

Post resurrexerunt,
palam & si
ne prouerbijs loquutus est.

ADhuc consolatur eos de suo discessu, promittens apertam locutionem, & sermonem, estque sensus: scio hæc locutum me esse vobis suboscure, & non distincte sed velut sub vmbris, & ænigmatibus: venit tamen, & prope est iam tempus, quando palam sine vmbris, & ænigmatibus loquar de Patre meo, nempe mysteria omnia missionis, & aduentus mei. Hoc fecit Dominus post resurrectionem suam per illos quadraginta dies discipulos erudiens, perfectius autem in aduentu Spiritus sancti. Attende hæc verba adiunxisse Dominum, quia adhuc discipuli non assequabantur perfecte sensum illius sententiæ: Modicum & non videbitis me, nec quæ in declarationem adducta erant: idcirco Dominus promittit omnium horum, & aliorum mysteriorum perfectam, & distinctam intelligentiam. Prouerbum appellat obscurum & adumbratum sermonem, ut notat Cyrilli. lib. 11. cap. 8.

ANNOTATIO XXXIIII.

Explicatur
particula
palam.

Inquirunt Doctores, quæ sit hora, & tempus aduentus Spiritus sancti refert, quando palam annuntiaturum se de Patre promittit Dominus. Grego. libro 30. Mora. capit. 5. statum beatitudinis, & gloriæ esse dicit, & probat illo aduerbio, *palam*, quod apertam, & distinctam visionem indicat. Aug. tract. 102. ad

tempus aduentus Spiritus sancti refert, quando mysteria nouerunt sine vmbris & parabolis, & probat illo verbo sequenti: In illo die petetis, quod ad statum gloriæ non pertinet: vbi non sunt tales petitiones. Cyril. lib. 11. cap. 8. vtramque refert expositionem, & posteriorem magis probat.

bat. Chrysoft. hom. 78. ad tempus re- A fert post resurrectionē, quādo ipsemet Dominus discipulos docuit, vt dicitur Luc. vlt. Aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas. & Act. 1. Per dies quadraginta apprensus eis, & loquens de regno Dei. Et hæc est vera expositio adjuncta etiam ex-
 positione Aug. & Cyrilli: totum enim tem-

pus a resurrectione tale fuit. Nec argumē-
 tum Gregorij efficax est: nam aduerbium
 illud, *palam*, opponitur illis verbis, *in pro-*
uerbijs locutus sum: nō igitur clarā notitiā
 Dei, & visionē indicat, sed apertū sermo-
 nē, vt sēsus, & sententiæ percipiātur, non in
 ænigmate & prouerbijs, quādo nescit au-
 diens, quid significare velit, qui loquitur.

*In illo die in nomine meo petetis, & non dico vobis, quia ego rogabo
 Patrem. Ipse enim Pater amat vos.*

C O M M E N T A R I V S.

I Nducit discipulos, vt ad Patrem conuertantur, & ipsi fidant: ne enim di-
 cerent, quamuis in nomine tuo petentes, a Patre consequamur petita, licet
 etiam mysteria omnia Patris palam nobis loquaris; tamen adhuc de tuo disces-
 su dolemus, cum tu intercedere, & rogare Patrem pro nobis potueris. Domi-
 nus ergo a discipulorum corde hunc præsentia sensibilis affectum omni ex par-
 te remouere studens, adiicit ita eos a Patre amari, vt si petierint in nomine
 eius, non indigeant precibus ipsius, nec vt ipse pro eis roget Patrem. Sensus
 ergo est: post meum discessum petetis in nomine meo Patrem, & non dico vo-
 bis me rogaturum, id est, non dico vos indigere precibus meis. Ipse enim adeo
 vos amat, vt etiam si ego non rogem, sitis obtenturi, quidquid petieritis. Non
 dicit se non rogaturum, sed eos non indigere vt ipse roget Patrem, si in ipsius
 nomine petant; amor enim paternus sufficientissimus est ad concedenda om-
 nia petita. His verbis omnino eos ad diuinitatis affectum, & considerationem
 transfert. Illud autem verbum, *Non dico vobis, quia ego rogabo Patrem*, alludit
 ad illud aliud Ioan. 14. Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis
 propterea nunc dicit: non dico vobis quod tunc dixi, ego rogabo Patrem.
 Nam non indigebitis meis precibus, vt impetretis quæ in meo nomine petie-
 ritis præ amoris paterni erga vos magnitudine. Maiorem intelligentiam in an-
 nota tione require.

Apostolorū
 fiduc. a cor
 roborat a-
 more quo
 eos Pater
 diligit.

A N N O T A T I O XXXV.

Christus vt
 homo orat
 pro nobis
 in celo.

C Hristum in cælis orare pro nobis Pa- A trem vt homo est, docent sacri Do-
 ctiores Greg. Nazian. orat. 4. Theolog. Am-
 bro. Rom. 8. in illud verbum (qui etiam
 interpellat pro nobis) & Aug. tract. 102.
 quamuis id aliqui negent, sed improbabi-
 liter. Vt enim in hoc sæculo orabat Pa-
 trem pro nobis vt homo, ita & nunc in
 cælis donec redemptionis effectus omni
 ex parte compleatur: & is est sensus illius
 Rom. 8. Qui interpellat pro nobis: quam-
 uis Gregorius. lib. 2. Mora. cap. 13. ali-
 ter exponat, & illius Ioan. 14. Ego roga-
 bo patrem & 1. Ioan. 2. Aduocatum ha-
 bemus apud Patrem Iesum Christum,
 de hac oratione in præsentem est sermo. At-
 tende etiam non negare se rogaturum Pa-
 trem, non enim dicit non rogabo, sed nō
 dico me oraturum, vt excludat necessita-
 tem orationis huius. quasi diceret: Non
 dico vobis necesse esse me rogare, non
 quod non rogaturus sim, sed quod opus
 non sit mea oratione. Et re vera nec ora-
 tio in terris necessaria erat: nam meritum
 sufficientissimum redēptionis nostræ fuit
 passio eius, sed vt charitatem erga nos
 abundantissimam, & reuerentiam, & ho-
 norem erga Patrem, & nobis exemplum
 omni ex parte exhiberet, orare voluit, &
 vult.

Diuersa
 sunt oratio
 Christi, &
 meritum
 eiusdem.

Attende rursus hæc longe esse diuersa
 orationem Christi, & meritum, ac virtutē
 satisfactionis eius. Virtus enim, & meritū
 necessaria sunt, & fuerunt, sine quibus ne-
 mo a Patre exauditus, nemo a Patre dile-
 ctus esset, non quidem necessitate absolu-
 ta, sed ex diuino decreto, vt supra explicui
 mus: at oratio necessaria non est, nec fuit.
 Hæc diuersitatem docuit Dominus dicens:
*Non dico me rogaturum, sed se petieritis in
 nomine*

in nomine meo, quasi diceret: oratio mea ne-
 cessaria non est: at nomen meū necessariū
 est: sine eo enim nō faciet Pater, quod pe-
 tieritis, nec vos amabit, cum hæc omnia
 propter me sint. His igitur ad declaratio-
 nem necessarijs propositis, aduerte varie
 hanc sententiam exponi a Doctoribus. Pri-
 mo Cyril. lib. 11. cap. 9. sic exponere vide-
 tur, vt non excludatur petitio, sitq. sensus,
 non solum quia ego rogabo Patrem, sed
 etiam quia Pater ipse amat vos: Altero
 modo exponit Hilar. libro 6. de Trinit.
 vt excludatur petitio Christi, sed quan-
 tum ad necessitatem, vt sit sensus: Non
 erit vobis necessaria oratio mea: nō quod
 vere non sit, sed quod necessaria non sit,
 nec ea opus sit illis. Et iste videtur sensus
 legitimus. Chrysoft. hom. 78. concise
 exponit in hæc verba, & non rogabo Pa-
 trem. Sed hic sensus non potest accom-
 modari: longe enim aliud est: Non roga-
 bo, & Non dico me rogaturum. hoc enim
 potius significat se rogaturum: tamen id
 non fore illis necessarium. Euthym. etiā
 aliter exponit, nempe, eo tempore non
 dicam vobis, nempe quando petieritis,
 ego rogabo Patrem. Neque hæc etiam
 expositio verbis aptatur: quare omnium
 probabilissima est Hilarij, quam in com-
 mentario sumus secuti.

A N N O T A T I O XXXVI.

Cur Deus
 vult ab ho-
 minibus ro-
 gari.

V Erum difficultas occurrit: cur Deus D
 ab hominibus rogari velit. Difficul-
 tatis autē ratio est, quia videtur in verbis
 repugnantia quædam: si enim Pater ita
 nos amat, vt Christus docet, & re vera a-
 mat, quare expectat rogari? nam tribus
 maxime de causis petitur aliquid ab ho-
 mine. Primo quia nescit is a quo petitur
 id, quo petens indiget, ipsa autem peti-
 tione fit certior: Deus autem omnia scit,
 nec indiget a nobis de vlla re fieri certior.
 Secundo solet fieri petitio, quia qui roga-
 tur, non semper amat, aut non ita feruēter
 amat, vt ipse affectus inducat ab benefa-
 ciendū, idcirco ipsa petitione excitatur: at
 hoc in Deo nō esse hæc eadē lectio indicat,
 Ipse inquit, *Pater amat vos*. Tertio etiam si
 sciat, & amet, tamen ad ipsū nō pertinet,
 nec ipsi incumbit providere: cum autē Deus
 voluerit Pater, noster dici, & esse, ei dare
 filijs incumbit. Cum igitur sciat, amet, &
 ipsius sit quia Pater est, & possit, quia om-
 nipotens est, quare rogari, & peti vult?

Dubitatio-
 nis resolu-
 tio.

Hanc dubitationem proposuit Basil. de
 constit. monast. cap. 2. ad quam aliquot

A modis respondeo. Primo quidem multa
 & magna Deum etiam non rogatum, nec
 petitū concedere, tā temporalia, quā spi-
 ritualia bona: Doctrina hæc est Basil. loco
 proxime citato, & Clementis Alex. lib. 7.
 Stromat. & experientia ipsa confirmatur.
 Quis enim nostrum petijt a Deo animam,
 corpus, & multa alia naturalia? quis petijt
 vt Christianus fieret? Nemo: & tamē ob-
 tinuit. Et sunt infinita huiusmodi: quæ
 enim non rogatus Deus dat, multo plura
 sunt, quam quæ rogatus concedit. Deinde
 aliquando Deus rogatus concedit plus;
 quam homo petit, & rogat. Doctrina
 est Hierony. Isa. 38. quam probat exem-
 plo Ezechie, qui infirmus petijt a Deo vi-
 tam, at Dominus. quindecim annos vitæ
 adiecit, & victoriam contra inimicos pro-
 misit, quod ille nō rogauerat. Tertio, mul-
 ta Deus vult rogari a nobis, non ex igno-
 rantia, sed ex amore magno, quo nos pro-
 sequitur: non enim est petitio facta Deo
 similis ei, quæ sit hominibus: quia quæ
 Deo fit, magnū est Dei ipsius beneficium.

Est enim oratio, & petitio Deo facta,
 actus supremæ virtutis inter morales, nepe
 religionis, quæ dum fit, multarum, & in-
 signium virtutum actibus est comitata. Fi-
 des in primis exercetur: nam qui pe-
 tit, credit id fieri posse ab eo, a quo
 petit. Similiter spes, nemo enim pe-
 tit, nisi sperans id factum iri, quod pe-
 tit. Item dilectio, diligitur enim qui
 benefacturus creditur, & in quo spera-
 tur. Præterea humilitas, qui enim pe-
 tit, se indigere ope alterius fatetur, tan-
 dem patientia, in expectando: ma-
 gnum ergo est bonum oratio quæ Deo
 fit, & hoc non ex nobis, sed ex Deo, vt
 doctè notat Ambro. epist. 84. ad Demetriā
 dem. Est enim Deus qui nos facit petere.
 vnde fit, vt nemo petat a Deo sine fructu,
 cum aliter hominibus accidat, qui sine
 fructu, immo aliquando cum detrimen-
 to proprio petunt: at petitio Deo facta
 fructus est magnus, & qui petit a Deo, dū
 petit, accipit: ipsum namq. petere est
 accipere. Hinc fit, vt plura & maiora ha-
 beamus a Deo bonā petentes, quam non
 petentes. Quod tripliciter manifestum fit:
 nā aliquādo aliqua non expediūt, ideoque
 a Deo non conferuntur, dum autem petun-
 tur, habemus fructū petitionis ipsius. Ver-
 bi gratia Paulus. 2. Cor. 12. petijt stimulū
 carnis sibi auferri, ablatus nō est, quia non
 expediebat: Paulus tamen bonum & be-
 neficium obtinuit, nempe petitionis meri-
 tum, quo priuatus esset, si non petijset
 a Deo.

Orationē
 comitatur
 plures vir-
 tutes.

Deo. Rursus aliquando petimus, quæ expediunt, sed temporalia sunt, & parua: at dum petuntur, magnū accipimus, nempe quod petimus, & adhuc petitionis bonum quod maius est. Denique aliquando magna petimus, & accipimus: & tunc duplicatum est beneficium, nempe quod petimus, & petitio ipsa. Plura ergo & maiora bona habemus a Deo petentes, & aliquando est maius bonum ipsa petitio, quam quod petimus: ex amore igitur est diuino, vt peti velit. Quarto: sunt aliquot cause præter hanc prædictam singulares, propter quas Deus vult rogari. Vna est Hieron. in illud Iere. 29. Orabitur me, & ego exaudiam vos: vbi cur Deus orari velit, hanc adfert causam, scilicet vt cum merito donet. Nam Deus dignos nos facit suo dono, ipsa bona & debita petitione. Est autem egregium, & optabile cum dignitate obtinere quod homo petit, & querit. Altera est Chrysostr. hom. 30. in Genes. vbi hoc idem tractans, Deum id voluisse asserit, vt occasione daret nobis affectum inflammandi erga ipsum, nosq. tenacius cum ipso vniendi: ponitq. patrum exemplum, qui expectant peti a filiis, vt amor petitione ipsa magis accendatur. Tertia est Basilij de conti. mona.

Maiora a Deo obtinemus petentes quæ sine petitione expectantes.

cap. 2. nempe vt sic homo cognoscat donū Dei, & propriam indigentiam, plurisq. faciat rem datā, nec eam facile amittat. Quod enim petitione obtinemus, diligentius conseruamus: paucis verbis hæc Basilij responsio multa complectitur. Quarta est Chrysostr. hom. 23. in Matth. vt Deus per orationem nos sibi faciat familiares. Vt enim Grego. Nisse. in exhortatione ad orat. dicit: Oratio colloquium est quoddam, & conuersatio cum Deo, ex qua conuersatione intellectus illustratur. Psa. 33. Accedite ad eum, & illuminamini. Affectus inflammatur. Luc. 24. Cor nostrum ardens erat, dum loqueretur nobis. Gaudium spirituale anima concipit, Cant. 1. Introduxit me Rex in cellam suam, exultabimus, & lætabor in te. Potentiæ roborantur ad opera virtutum, Cant. 1. Curremus in odorem vnguentorum tuorum. Homo componit vitam suam, vt digne ad Deum accedat. Quare cum tantū sit bonum nostra petitio, merito Clem. Alex. lib. 7. Strom. dicebat, plus paratum debere esse hominem petere, etiam si non impetret, quam impetrare non petendo: adeo eximium bonum est petitio si recte fiat. Hæc igitur sunt cause, cur nos petere velit Deus.

Orationis fructus.

Quia vos me amastis, & credidistis, quia a Deo exiui.

COMMENTARIVS.

Mat, inquit, vos Pater, sed propter me, quia vos me amastis, & credidistis me a Deo exiuisse, id est, Filium esse Dei, qui carne assumpta in mundum veni. Aduerte, exiuisse a Patre, idem significat, ac esse Filium Dei a Patre procedentem, vt Cyril. exponit lib. 11. cap. 9. id enim crediderant iam discipuli. Amavit autem Pater discipulos, quando eos ad Christum venire fecit: nemo enim potest venire ad Christum, nisi a Patre tractus. Neque vero huius amoris est causa ex parte hominum: nam quia eos amauit Deus, propterea ipsi amarunt Christum, & crediderunt eum a Deo exiuisse. Pater Amat, etiam amore consequenti, multa alia beneficia conferens eis, quos suo amore trahit ad Christum: opera enim sua diligit, & de hac dilectione & amore consequente dicitur, Amat vos Pater, & promptus est ad conferendum vobis multa bona, & elargiendum petita, Quia vos me amastis, & credidistis, quod etiam ex ipsius amore antecedenti habetis, quod libet in annotatione fusius persequi.

ANNOTATIO XXXVII.

August. tract. 102. dubitationem proponit: hæc enim verba cum illis. 1. Ioan. 4. pugnare videntur, Ipse prior dilexit nos, qua igitur ratione dici potuit: Amat vos, quia vos me amastis? Si enim hoc ita est, iam ipsi priores in amā-

An Deus prior discipulos dilexit, vel contra.

do fuerunt. Adde fidem, & dilectionem, quibus in Christum crediderunt, & dilexerunt eum, effectum fuisse diuinæ erga eos dilectionis. Huic dubitationi satisfactum est in commentario: tamen exactius eam discutere inutile nō est. Aliqui

reced-

recentiorū respondent particulam, Quia, non causam, sed effectum indicare, vt sit argumentum quoddam a signo, & effectu in hunc sensum: Pater amat vos, hoc autem signo id cognoscere potestis: quia vos me amastis, & credidistis me a Deo exisse: quod non potuissetis facere, nisi Pater vos amasset. Certum est particulam hæc aliquando non causam, sed consecutionem indicare, vt supra adnotatum est: cōmuni enim modo loquendi dicimus ignē esse, quia fumus est, cum fumus effectus sit ignis: tamen hoc in loco talem non habet significationem, sed causā. Non enim dictum est, Pater vos amauit, sed, Pater vos amat, quia vos me amastis, & credidistis. Hoc autem præteritum coniunctum præsentis, indicat amorem & fidem discipulorum in Christum præcessisse amorē Dei erga eos, & ita Cyril. lib. 11. cap. 9. & August. tract. 102. exponunt, nempe in sensu causali. Solutio autem difficultatis ea est, non de quouis amore, seu potius nō de amore respectu cuiuscumque effectus, hanc procedere sententiam: absolute enim Deus prior amat, quam homo credit, cum ideo credat, & diligit, quia dilectus a Deo prius est. At amor diuinus adhuc procedit, & noua beneficia cōfert, & huius causa esse potest bonum iam homini collatum: diligit enim iustos Deus, & illis bona confert, & sibi in eis complacet, quia iusti sunt: propter bona enim ex amore suo collata, Deus diligit eos, quibus ea contulit, etiam noua conferendo. Hæc est solutio facilis & vera. Aug. tamē aliter respondet, & vera est doctrina, quamuis subobscura: ideo explicanda

est. Aduerte duos esse actus dilectionis, & amoris: vnus est bonum velle alteri, & facere: hoc enim vere amare est, bonum alicui velle, & facere. Alter est complacere sibi in bono facto: amamus enim amicum non solum ei bonum optando, sed etiam in bono ipso, quod inest complacēdo. Ita Deus amat benefaciēdo: nam velle Dei, facere est: & in bono facto, & collato complacendo. De amore complacendi sermo est in præsentis: ipse enim quia dilexit benefaciendo, crediderunt & dilexerunt discipuli. At quia crediderunt & dilexerunt, sibi complacet in eis: ipse ergo Deus dat bonum, in quo complacet sibi, & hoc ei gratum est. Vera igitur est vtraque propositio, nempe prior dilexit nos Deus benefaciendo & donādo, vt crederemus in Christū, & diligeremus eū: diligit postea in eo ipso, quod dedit, complacēdo. Ista est responsio Aug. legitima, quamquam & prior vera est: nam propter ea, quæ diligens, nobis contulit, amat etiā nos, non solum complacendo in datis, sed noua alia optando, & exhibendo nobis. Sequitur ex hac sententia contra hæreticos nostri temporis, iustitiam in nobis esse inhærentem, & propriam, quamuis a Deo per Christum procedentem. Amat, inquit, vos Pater, quia dilexistis, & credidistis: diligit, & credere in nobis sunt, & actus sunt nostrarum potētiarū, quamuis diuina gratia effecti. In nobis ergo est, quod Deus amat, quod ei est gratū, quāuis id ipse in nobis faciat, & propter Christū donet: aliud enim est, quod datur, aliud est qui dat, & aliud Christi meritum, propter quod dat Pater æternus.

Exiui a Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & rado ad Patrem.

COMMENTARIVS.

Optima conclusione & compendiosa, sermoni huic imponit finem: cum enim dixisset, eos credidisse ipsum a Patre exisse, nouum argumentum efficacissimum pro suo discessu facit. Vere, inquit, a Patre exiui, per generationem æternā, & veni in mundum, homo factus, & humilians me ipsum vsque ad mortem: æquum igitur est, vt perfectis quæ humilitatem meam concernebant, mundum relinquam, & ad Patrem reuertar, ascendens in cælos. Attende, quando dicitur: Relinquo iterum mundum: illud, iterum, non referendum esse ad terminum, quasi semel reliquerit mundum, & nunc iterum sit relinquendus: sed ad viam, vt sit sensus: hanc viam semel feci, descendens de cælis ad terras, æquum est, vt eandem iterum conficiam reuertens ad cælos. Sic enim dicere solemus: modo veni Romam Neapoli: ecce iterum Roma Neapolim reuertor. Attende rursus, non esse similem ascensum descensui, nec reditum auentui: nam venit sine

Iterū, quomodo intelligendum.

sine carne, eam tamen assumens, at non reuertitur carne relicta, sed eam glorificatam ad caelos transtulit.

A N N O T A T I O XXXVIII.

Patres diuersis modis in periorum, sententiam explicant.

CYril. lib. 11. cap. 9. tres interpretationes adfert illius verbi, Exiui a Patre, prima est, vt aeterna generatio significetur. Exiui a Patre, id est, de Patris substantia processi tamquam filius, eandem cum Patre habens substantiam. Altera est, vt incarnatio significetur, Exiui a Patre, id est, homo factus sum. Tertia est, vt Dei Patris beneuolentia significetur, Exiui a Patre, id est, Patris voluntati conformia facio, & ei gratus sum: nam Iudaei transgressore legis reputabant. Aug. trac. 102. primam expositionem sequitur, & sequens verbum de incarnatione interpretatur, vt sit sensus: Exiui a Patre, ab aeterno natus, & veni in mundum, carne sumpta de Virgine. Eandem expositionem Hila. lib. 6. Trini. Athan. epist. ad Epictetum, in expositione fidei, & Greg. Nazian. hom. de fide. Basil. lib. 5. contra Eunomi. cap. 2. Euthy. & Theophylac. sequuntur. Hi omnes exitum a Patre de aeterna generatione interpretantur. Idem tamen August. lib. 1. Trini. cap. 10. & lib. 2. cap. 5. secundam probare videtur interpretationem.

Quae sit verior sententia.

Sed re vera prima est legitima. Si enim eius incarnatio significata esset, non erat,

A cur adderet, & veni in mundum, prior igitur natiuitas significata est verbis illis: Exiui a Patre, de qua illud Ecclesi. 24. est: Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam. Quae verba. Ambro. lib. 4. de fide cap. 4. de aeterna generatione exponit. Est autem scripturae phrasim natiuitate tali verbo, etiam inter nos exprimere. Isa. 39. De filiis tuis, qui exhibunt a te, quos genueris Hebr. 7. Ipsi exierunt de lumbis Abraham. Aduertendum tamen est, aliquando exire a Deo vtramque simul generationem exprimere, vt a Deo exisse dicatur, quia ab aeterno genitus de Patre, homo ex matre in tempore natus est. & sic existimo ibi Ioan. 13. accipi: Sciens, quia a Deo exiuit, & ad Deum vadit. Aliquando solum aeternam natiuitatem significat, quod hoc in loco fit, quando posterior natiuitas alio exprimitur verbo, nempe, In mundum veni, & hac ratione Aug. concordari in suis dictis potest: semper tamen exire a Patre aeternam generationem significat, aliquando solam, aliquando adiunctam temporali. Idcirco omnes Doctores haec verba de natiuitate a Patre exponunt. Et ea est vera doctrina, & sensus horum verborum legitimus.

Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & prouerbum nullum dicis: nunc scimus, quia scis omnia, & non opus est tibi, vt quis te interroget. In hoc credimus, quia a Deo existit.

C O M M E N T A R I V S.

Adientes discipuli Dominum adeo clare loquentem, vt sensus verborum ab omnibus perciperetur, eorum etiam dubitationi non interrogatum satis fecisse, cum gaudio, & admiratione respondent, dicentes: Ecce nunc palam loqueris, id est, hic est sermo, quem desideramus, apertus, & sine prouerbij, vt quid velis significare intelligamus, non vt ille, quem haecenus habuisti. In hoc cognoscimus te scire omnia, quia antequam interrogatus esses a nobis, nouisti nos non intellexisse sermonem, ac propterea voluisti te interrogare: antequam eum explicuisti sermonem, ideoque nos vel maxime: In hoc, certe, credimus te a Deo exisse, & Filium esse Dei, id est, vel hoc argumento etiam si numquam credidissemus, nunc crederemus te exisse a Deo: nosse enim omnia, & mentium dubitationes, ac voluntates occultas scire, Dei est. hic est sensus. Attende exisse a Deo, hoc loco ad diuinitatem referendum esse, cuius erat scire omnia, quod supra dicebamus. Attende rursus in hoc credimus te a Deo exisse, no significare tunc eos, id credere illo argumento: nam dixerat Dominus, Amastis me, & credidistis,

credidistis, quia a Deo exiui, sed sensus est, uel hoc solum satis est nobis, vt credamus te exisse a Deo. non quod ante non crediderint: sed quod hoc sufficeret ad credendum, etiam si ante non credidissent. Quamquam etiam exponi potest, In hoc credimus, id est, in hoc fidem nostram confirmamus, & comprobamus te a Deo exisse, & sic Cyril. lib. 11. cap. 11. exponit.

Omnia scire, & secreta cordium aperire, Dei proprium est.

Respondit eis Iesus: Modo creditis?

Christus dictum eorum confirmat, sed vt in hoc etiam suam diuinitatem ostendat, & se omnia praescire demonstrat, eorum stabilem fidem & firmam nondum esse, praedicens, quae futura sunt, manifestat. Modo, inquit, creditis, me a Deo exisse, creditis quidem, sed modo: futurum enim est, immo iam tempus adest, vt in hac fide stabiles no sitis futuri: quod verbis sequentibus exponit.

A N N O T A T I O XXXIX.

Verus sensus huius sententiae expenditur.

Evthymius hoc verbum per interrogationem dictum interpretatur, & per modum exprobrantis, vt sit sensus, & coniectio haec: ipsi tamquam gratiam Christo praestantes dixerant: Ex hoc profecto credimus te a Deo exisse, ipse vero exprobrans imperfectam fidem ait: Modo perfecte creditis? atqui tempus, quod iam instat docebit quam constantes in fide sitis. Probabilis est expositio, sed non videtur satis accommodata.

Nam non est verisimile Dominum exprobrare inconstantiis discipulis, quos tot, ac tantis rationibus, & argumentis consolari studuit. Probabilior est expositio Cyrilli lib. 11. cap. 12. voluisse Dominum his verbis docere, nondum eos esse in fide confirmatos, donec induerentur virtute ex alto: proindeque hac praedictione eorum consulit utilitati, dum se ostendit nihil futurorum tamquam Deum ignorare.

Ecce venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquantis.

C O M M E N T A R I V S.

Ad precedentem sententiam haec pertinent. Modo, inquit, creditis: at ecce iam tempus adest, quando me solo derelicto, & amore Magistri post habito, metu & formidine perculsi fugiatis, vt vnusquisque vestrum propriae salutis consulat: quod paulo post impletum est: vt cap. 18. dicitur: Relicto eo omnes fugerunt, & tamquam oves dispersi sunt. Illud primum, Venit, praesentis, secundum praeteritum est temporis, vt ex Graeco sermone constat. Et est sensus: Ecce instat tempus, immo accessit, & adest iam. Illud etiam, In propria dispergamini, idem significat, ac separabimini in diuersa loca fugientes: vnus hac, alius illac, quo timor impulerit, vt fieri solet, quando sine villo consilio fuga multorum fit. quod Isa. 53. dicitur: Omnes sicut oves errauimus, vnusquisque in viam suam. Non autem est sensus eos fuisse in domos suas, sed in diuersa loca, prout occasio dabatur, quod a principio, quando captus est Dominus, fecerunt: quamuis postea ante resurrectionem conuenerint.

Apostolorum fuga praedicit.

Et tamen non sum solus, quia Pater mecum est.

Svam exprimit diuinitatem, quia dixerat, Me solum relinquantis, ne arbitrentur ipsum eorum auxilio indigere, aut ipsum capiendum esse, quasi solum,

lum, & derelictum ab eis, adunxit: *Et tamen solus non sum, quia mecum est Pater,* cuius ego sum Filius consubstantialis, nullius ope indigens, captus & comprehensus, quia volui: non quia solus sine vobis resistere non potui. Simile quid et tempore respondit Petro, volenti eum defendere: An putas, inquit, quia non possum rogare Patrem, & exhibebit mihi modo plus quam duodecim legione Angelorum? Hoc totum Dominus dicebat, ut mortem hanc voluntariam, & e. diuino consilio in hominum salutem susceptam discipuli intelligerent, idemque fideles audituri crederent.

Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.

Concludit totum sermonem Dominus. Hæc, inquit, omnia, vobis locutus sum, ut per ea vobis persuadeam habere in me pacem, id est, non scandalizari, non turbari in me propter ea omnia quæ ventura sunt: sed fortes, & constantes in me manere, sicut hæcenus fecistis. Ita Cyrillus lib. 11. cap. 13. refert illud *Hæc*, ad omnia in hoc sermone prædicta, & vera est expositio. In Christo pacem habere, est ipsi inhærere, ab eoq. etiam tentationibus impellentibus non separari: sed fide, & dilectione coniungi, & in eo permanere.

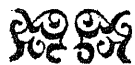
Pacem in Christo habere quid sit.

In mundo pressuram habebitis, sed confidite: Ego vici mundum.

Quando Christus vicit mundum.

Mundum quid appellat.

Hic paci mundus contradicet, vosque persequetur, & affliget, & ab hac mea pace auertere conabitur, sed estote fortes, & sperate victoriam de mundo vos reportaturos, & contra eum præualituros: nam, *Ego vici mundum*, Ego, qui præcedo, ut dux vester: *Ego*, qui vobiscum contra eum pugnaturus sum, vici eum: parum laboris vobis superest, victum vincere, & lapsum superare. vicerat tunc mundum Christus, tamen in morte, & passione sua, victoria est pro nobis completa: quando ergo Apostoli pugnarunt contra mundum, iam a Domino victus perfecte erat. Mundum appellat totum id, quod legi Dei opponitur, quod hominem a Deo auertere tentat. Omnia ergo, quæ in mundo sunt, honores, diuitiæ, voluptates, timores, persecutiones, mali homines, dæmones, & quidquid est aliud, quo homo a Deo aueritur, mundus est. Hæc omnia Christus superauit, & vicit, quem a voluntate Patris, nec mors, nec tota inferni potestas, auertere potuit: vicit etiam quia potentiam dæmonis, & mundi, quam in hominem habebat destruxit: qui tamen insuperabilis habebatur. Nemo illi proprijs viribus resistere potuit: at morte sua Christus imperium, & tyrannidem hanc destruxit, dum hominem eripuit, & gratiam ei consecutus est tantam, ut resistere, & superare omnia talia possit. qui igitur in Christo per gratiam manet, non est quod diffidat, superior factus est omni potestate, & potentia mundi, quia in Christo tantas iam habet vires, ut si velit, præualere possit: nec voluptas, nec bona vlla, quæ alliciunt: nec omnia mala, quæ terrent: nec dæmon, qui per hæc pugnat, præualere poterunt in Christo manenti, si viribus datis uti velit. Et hoc est, quod. i. Ioan. 5. dicitur: Omne, quod natum est ex Deo, vincit mundum. Christus quidem contra totam mundi potentiam suis viribus pugnavit, & vicit: nos in Christo manentes, & suis viribus fulti: quidni certam nobis de hoste victoriam polliceamur? Infelicissimus profecto censetur, quisquis tanti Imperatoris neglectis præsidijs, patitur se a mundo prosterni, atque penitus superari.

C A P V T

C A P V T D E C I M V M S E P T I M V M.

HAEC locutus est Iesus: & subleuatis oculis in caelum, dixit: Pater venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis: ut omne quod dedisti ei, det eis vitam aeternam. Hæc est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificavi super terram: opus consummavi, quod dedisti mihi ut faciam: & nunc clarifica me tu Pater apud te ipsum, claritate quam habui, prius quam mundus esset apud te. Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt, quia omnia, quæ dedisti mihi, abs te sunt: quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt vere, quia a te exiui: & crediderunt, quia tu me misisti. Ego pro eis rogo. Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi: quia tui sunt. Et mea omnia, tua sunt: & tua, mea sunt: & clarificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi: ut sint vnum, sicut & nos. Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiri: & nemo ex eis perijt, nisi filius perditionis, ut scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo: ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo. Non rogo, ut tollas eos de mundo: sed ut serues eos a malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus, veritas est. Sicut tu me misisti in mundum: & ego misi eos in mundum. Et pro eis ego sanctifico meipsum: ut sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me: ut omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis vnum sint: ut credat mundus, quia tu me misisti. Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis: ut sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in vnum, & cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo ut vbi sum ego, & illi sint mecum: ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi. Pater iuste mundus te non cognouit, ego autem te cognoui: & hi cognouerunt, quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

Hæc locutus est Iesus. Et subleuatis oculis in caelum dixit.

C O M M E N T A R I V S.

Postquam Dominus sermone suo discipulos instruxit, confirmauit, & consolatus est, ad orationem se conuertit: & ut homo Patrem orat, tum pro sua clarificatione, tum pro discipulorum custodia, tum demum pro omnium fidelium futurorum conuersione. Oraturus autem oculos attollit in caelum, ut se inde venisse, & illuc iam properare significet. Non indigebat oratione Christus, sed quantum nos ea indigeamus, & a quo auxilium petere, & salutem sperare debeamus, ostendit: verbique Doctoribus magnum proponit exemplum, ut non soli sermoni, & doctrinae studeant, sed adiunctis etiam precibus Dei operem. implorent, ut eius gratia, & benedictio fructuosum eorum reddat laborem.

Christus cur orauerit.

z Nam

Nam vt Paulus testatur 1. Cor. 3. Neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Nullum autem sine fructu Christus intermittit tempus: a doctrina enim continuo ad orandum se conuertit, viuendi disciplinæ regulam se constituens, vt Cyril. lib. 11. cap. 14. docet. Siquis pie, ac sancte viuere velit, aut ad fratres vtiliter loquatur: aut in orandi opere sermonis vsum adhibeat, ne inanis verboritas locum habeat.

A N N O T A T I O I.

Cur Christus in publico orauerit, cum non bis in abscondito orare precipiat.

Hic Saluatoris nostri facto opponere aliquis posset illud, quod ipsemet Matth. 6. docuit. Tu autem, cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito: Dominus autem manifestus coram omnibus suis discipulis orat. At nulla est in hoc repugnantia, nec factum contrarium est verbo: nam orat Christus, non tantum vt oret, sed vt instruat, & consoletur suos: illud in abscondito fit, hoc autem coram alijs necesse est vt fiat, qui oratione & instruendi & consolandi sunt. Ita Aug. respondet tract. 104. Adde illud non ad li-

teram esse intelligendum: cum & publicus in templo orauerit, & ab alijs visus sit, & tamē a Domino laudatus est. Sermo igitur est figuraliter intelligendus, vt oramus in abscondito, nullam hominum gloriam, aut laudem præterentes: sed Dei honorem respicientes. Qui sic orat, etiam si in templo publico id faciat, in abscondito orat. Hoc enim de bonis operibus etiā dictum est a Domino, quæ tamen necesse est in publico aliquando fieri, tamen humana gloria non est expectanda, sed diuina: & id est in abscondito operari, vt doctē, & vere exponit Grego. lib. 8. Mora. cap. 30.

Orare in abscondito quid sit.

Pater.

C O M M E N T A R I V S.

Verbis, & opere, se Deū, & hominem esse ostendit.

Hoc est orationis verbum, & attende mirum artificium. Erat Christus simul Deus, & homo: vna persona diuina in duabus subsistens naturis, diuina & humana: orat ergo, vt homo: hominis enim est, non Dei orare. At loquitur, vt Deus: opere se esse hominem, verbo se esse Deum ostendit. Secundum enim diuinam naturam Filius Dei est, & Patrem habet Deum, & eum appellat Patrem: at secundum humanam naturam petit, & orat. Efficacissimum autem proponit argumentum impetrandi, quæ petiturus est, dum Patrem dicit. Quid enim, qui Filius est, non impetrabit a Patre? Talis Filius a tali Patre? Solemus in precibus ijs vti appellationibus erga eum, quem precamur, quibus maxime inducitur ad concedenda, quæ petuntur: propterea Ecclesia quando petit, quæ ad potentiam pertinent, omnipotentem Deum nominat: quando, quæ misericordiam concernunt, misericordem: quando quæ prouidentia sunt, Deum, & Dominum, ceterisque accommodatis vtitur titulis. At hos omnes superat, Pater. Recte igitur & doctē admodum Cyril. lib. 1. Thesau. cap. 6. docuit, maius est Deo esse Patrem, quam esse Dominum: nam Dominus respectu creaturæ dicitur: at Pater respectu Filij. Maius autem Deo est Filium genuisse, quam omnes creaturas fecisse, respectu quarum Dominus est, & nuncupatur. Altissima ergo, & sublimis oratio est, quæ a tanto, & tam eximio incipit verbo: vt non addubites maxima esse quæ petuntur, quibus nimirum impetrandis tantus adhibetur titulus.

Venit

Venit hora.

Non intempestiue petit, venit, inquit, hora, censetur opportunum tempus auxiliij, quando tribulatio proxima est. Hæc est, hora illa. Sic enim Græce legitur cum articulo, de qua sæpe dictum est: nondum venit hora eius. Hora hæc iam adest mortis, & passionis, & exinanitionis eius vsque ad mortem crucis. Merito in hac hora ratione humanitatis suæ Christus a Patre petit clarificationem sui: quia maxime in morte diuinitas occultabatur: quia multi scandalum etiam ex credentibus passuri erant: quia denique iam mundum relinquebat, nec amplius vt ante visibiliter cum hominibus conuersaturus erat. Hora, ergo, venit, non fatis cælestibus deputata, sed diuino consilio, & voluntate electa.

Clarifica Filium tuum.

Hoc est vnum, quod petit, Clarifica, notum fac mundo Filium tuum in carne positum. Complecturus iam aduentus sui dispensationem, Patrem tanquam homo orat, vt mundo eam manifestet: neque enim aliter eius dispensatio mundo prodesse poterat. Est autem sensus: ego in hac hora occultandus sum: quis enim Filium tuum agnosceret, passione, & dolore, & morte turpissima laborantem? Ego iam mundum relinquo, amplius cum hominibus vt solebam conuersaturus: visibiliter verbum tuum non amplius predicaturus, nec miris operibus confirmaturus, sicut hæcenus feci. Tu ergo Pater manifestum fac mysterium dispensationis meæ mundo, ostende me esse Filium tuum, qui pro mundi salute carnem sumpsi, passionemq. & mortem subiui, vt nomen meum clarificetur, & notificetur mundo. Hæc enim clarificatio ad consequendam salutem a me perficiendam, illi est necessaria. Ratione igitur humanitatis suæ orat Christus Patrem, & seipsum, vt Deus est idem cum Patre: vt illustret, & declaret mundo veritatem, & rationem aduentus sui, in quo & eius diuinitas, & incarnatio, & redemptio & cetera mysteria comprehenduntur ad salutem pertinentia. Petit autem, quia iam est morti proximus, & amplius in hunc mundum non est reuersurus, ad instruendos homines verbis, & operibus, vt hæcenus fecerat. Hic est legitimus sensus. Fecit autem quod erat rogatus Pater, & miris signis in ipsa morte factis, & semper post mortem, & resurrectionem, & ascensionem modis & vijs permultis vsque modo, & faciet ad ipsam sæculi consummationem.

Manifesta Domine Filium tuum qui in morte absconditur.

A N N O T A T I O II.

Quid Græcis δόξα significet.

Non est facile Doctorum sensus in hac superiori sententia exponenda assequi, quos tamen percipere, & considerare vtile est. Sciendum igitur gloriam seu claritatem, Græcis δόξα, dupliciter vsurpari. Altero modo significat id, quod est præclarum, & laude, ac honore dignum in aliquo: sic beatitudinem, quæ in beatis est, gloriam dicimus eorum: sic quando aliquis affectus est dignitatem aliquam, aut insigniæ bonum, dicimus factum gloriosum, & præclarum. Altero modo significat opinionem honorificam, quæ de aliquo apud alios habetur. Quando enim aliquis consecutus est apud alios opinionem bonam, & excellentem virtutis suæ, dicitur gloriam, seu claritatem habere. Hinc est, vt verbum clarificandi, seu glorificandi, aliquando significet notitiam aliquius præclarum habere, & spargere: aliquando vero, afficere aliquem magnis, & præclaris beneficijs quibus factus est clarus.

ruis, & gloriosus. Deus hominem, & homo Deum clarificat, seu glorificat: at multo aliter. Nam Deus glorificat hominem ipsi conferendo beneficia, & bona, quibus efficitur gloriosus: at homo nihil potest Deo ipsi afferre boni: sed glorificat Deum, dum præclaram habet notitiam Dei, & eum manifestum facit iis, qui ignorant. Christus autem, vt homo vtroque modo est, a Patre glorificatus: quandoquidem & beneficia humanitatis suæ præclara accepit per resurrectionem, & ascensionem & sessionem ad dexteram. De qua glorificatione dicitur Ioan. 7. Nondum erat Iesus glorificatus. & rursus notitia & nomen eius sparsum est per orbem: de hac dicitur Ioan. 11. Vt filius Dei glorificetur per eam. Vt Deus autem vno tantum modo glorificatus est, nempe quo ad notitiam, & manifestationem nominis sui. Cum igitur hæc ita se habeant difficultas est, vtrâ nunc petat a Patre claritatē. Nam si priorem petit, solius humanitatis claritas petitur: si vero posteriorem, erit glorificatio communis humanitati, & diuinitati. Duplex est doctorum expositio: quidam de priori claritate interpretantur, vt Christus petat se clarificari, sibiq. dari claritatem in humanitate sua. In qua expositione duplex est sententia. Prior Origen. hom. 6. Exod. qui exponens illud, Glorioso magnificatus, seu glorificatus est, duas Christi glorificationes distinguit: alteram gloriosam, alteram non gloriosam. Gloriosa est eius resurrectio, & ascensio in cælos: non gloriosa est passio, & mors eius. Fuit quidem mors gloria Christi: quia per eam omnium mortem destruxit, diabolum vicit, mundi peccatum aboleuit, vitam reparauit, hominem Deo reconciliauit: magnificum profecto opus, & omnipotentia dignum, quod in humilitate, & in dolore factum est: idcirco gloria, sed non gloriose dicta est. Orige. Non hæc exposuit, tamen nos mentem eius secuti declaramus. maxime quia Ambro. lib. 4. Exa. cap. 2. eam secutus, licet nomine tacito in eum sensum intellexit, cuius hæc sunt verba: *Pater clarifica filium tuum*, vt ille occasu suo det vitam æternam his, qui perpetuæ mortis vrgebantur occasu.

Aug. Orig. impugnans impugnat.

Eandem Origenis sententiam August. tract. 104. suppresso auctoris nomine recitat, & impugnat ea ratione: nam mors, & passio non ad exaltationem, sed ad humilitatem pertinet: ideo non est dicendus clarificatus Christus morte sua. Probat autem illo Pauli ad Philippen. 3. Humilia-

uit se vsque ad mortem, postea dicitur: propter quod exaltauit illum Deus, quæ exaltatio ad resurrectionem pertinet. Hæc impugnatio Aug. efficax non est: quamuis enim mors, & passio in se ipsis claritas & gloria non sint, tamen ratione eorum, quæ per ea gesta sunt, maxima gloria sunt. Gloriosum enim fuit Christo, morte humanum redimere genus, & victoriam inimicorum, talem ac tantâ reportare. Mori profecto infirmitatis est: ceterum morte ea facere, quæ facta sunt, infinita potentia, & meriti fuisse negauerit nemo. Et præter auctoritatem Origenis, & Ambro. accessit etiam Hilarii qui lib. 3. Trini. fatetur etiam cruce ipsâ Christum clarificatum. Doctrina igitur Orig. vera est: at his verbis accommodata non videtur, vt inferius ostendemus. Altera sententia est ipsius Aug. eodem loco, qui reiecta illa expositione, docet hanc claritatem esse resurrectionem ipsius, & ascensionem ad dexteram. Petit ergo clarificari a Patre, vt a mortuis resurgat, & in cælos ascendat post humilitatem suam. Conuenit cum Orig. peti claritatem humanitatis suæ, tamen dissentit aliam interpretans claritatem hanc.

Ista expositio siue ea Origenis, siue ea, quæ Augustini est, non videtur contextui aptari facile posse, quia paulo inferius, ex his ipsius verbis concludit: *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*. Ac si diceret: claritas mea, o Pater, & tua necessaria est ad æternam vitam hominibus consequendam. Quibus verbis claritatem vtramque per cognitionem hominum explicat, vt clarificari non aliud sit, quam manifestari nomen eius mundo. Hoc argumentum attente contextum consideranti efficacissimum est, quod in ipsa expositione fiet manifestum. Idcirco posteriorem expositionem communis fere sententia Doctorum amplexa est: vt claritas, quam petit, sit manifestatio, & declaratio nominis sui apud homines. Ita Ambr. lib. 4. de fide cap. 6. tenet. & Basil. lib. 4. con. Eunomi. prope finem. Cyril. lib. 11. cap. 14. Hila. lib. 3. Trini. Cypria. de duplici martyrio, & Euthym. Hi omnes in hoc conueniunt clarificationem hanc petitam a Patre, esse manifestationem Christi. Etiam si autem in hoc conformes sint, tamen est inter eos varia sententia, quia manifestatio hæc multis modis facta est: ideo incertum est, an hanc, an illam petat. Primo igitur loco Hilarius exponit eam peti claritatem, quam Pater perfecit si-

gnis
Diuersè patrum de Christi claritate sententia.

gnis illis diuinis, quæ in morte Christi effecta sunt: quibus eum, qui moriebatur, filium suum esse testatus est. Videntes enim signa multi dixerunt: Vere Filius Dei erat iste. Secundo Cypria. aliud adiugit, nempe non illis signis solis se notum fieri petere, sed etiam celeri resurrectione sua: hæc enim etiam Pater confirmauit suum filium esse Christum. Tertio loco Cyril. adhuc adijcit: non hanc solam peti clarificationem, sed totam, quæ facta est post mortem vsque modo. Deus enim filium suum illustrat semper & declarat mundo: vt in eius morte, & in resurrectione, & in ascensione, & aduentu Spiritus sancti, & in missione Apostolorum. Denique Christus claritatem suam in mundo generaliter nec loco nec tempore determinatis petit, & id nos secuti sumus. Quarto Euthymius quamuis illam primam, quæ Hilarij est, referat: tamen ipse aliam præmisit, nempe claritatem, quæ sit ex ipsis afflictionibus, & passione Christi, vt sit sensus, *clarifica mundo*, me ex affectu, & amore erga seruos passionem, & mortem subiisse. Hoc enim faciet currere ad me populos, & gentes, dum nouerint tam eximio amore me eos profequi. Hæc sunt, quæ Doctores senserunt, eorum sensibus fidelissime expositis, liberum est lectori sequi, quam sententiam accommodatiorem iudicauerit: singulæ enim sanam doctrinam continent, & Arrianorum obiectio per quamlibet earum refellitur. Obijciebant enim isti, vt auctor est Basil. & Ambro. locis citatis. Si Filius clarificatur a Patre,

Arrianorū obiectio refellitur.

ergo minor est Patre. Nō aduertebant, vel aduertere cæci noluerunt verba sequentia, *vt Filius clarificet te*. Si eorum argumento uti licet, cum Filius clarificet Patrem, erit profecto Pater minor Filio. Responso legitima, & Catholicâ est, si de priori clarificatione sit sermo, ratione humanitatis clarificatus est, in qua resurrexit, ascendit in cælum, & gloriam recepit. Si de posteriore, non procedit argumentum: nam etiâ inferior clarificat superiorem: homo nempe Deum, & æqualis æqualem, homo hominem, & superior inferiorem, & Deus hominem clarificare dicitur.

Verum enim vero dubitatio vna hoc in loco superest: cum hæc claritas sit illustratio Christi, an sit humanitatis, an diuinitatis clarificatio. Cyrillus enim diuinitatis clarificationem exponit, ceteri humanitatis. Verum est vtrūque: nam declaratur, & manifestatur homo ille, dū agnoscitur Deus esse: & manifestatur Deus, dū agnoscitur homo esse. Vnde recte Basil. lib. 4. con. Eunom. dixit esse manifestationem dispensationis, id est, diuinæ incarnationis. Petit ergo Christus clarificari a Patre, id est, vt notum faciat hominibus mysterium aduentus sui, nempe eum esse filium Dei hominem factum, qui pro nostra salute venit in mundum carne sumpta, & in redemptionem nostram mortem est perpassus: hoc totum mysterium salutis clarificari petit. Et hæc est vera doctrina, & legitima expositio, quam in commentario secuti sumus, & quæ in ipsius cõtextus expositione multo adhuc magis confirmabitur.

Vt & filius tuus clarificet te.

C O M M E N T A R I V S.

Hanc sui manifestationem, in quem velit finem exponit: *Vt Filius tuus clarificet te*, id est vt dispensationis mysterio illustrato, nomen Patris mundo manifestetur, & celebretur. Filius dicitur Patrem clarificare, quatenus incarnationis & redemptionis per ipsum factæ mysterio reuelato, & clarificato, multum diuinitas cognoscitur, & perfectio eius commendatur. Nam & mysterium Trinitatis ostenditur, & summa bonitas, sapientia, potentia, iustitiaque Dei, mundo innotescunt. Christo etiam manifestato, eius doctrina recipitur, qua diuinitas fit notior. Ignotus enim erat Deus mundo, maxime gentibus ante aduentum: at Christo clarificato, Deus mundo notus factus est, non solum gentibus quibus prorsus erat ignotus: sed etiam Iudæis, quibus etiam ante notus erat, non tamen ea perfectione qua postea. Propriam ergo clarificationem querit, & petit vt homo, sed non propter se tantum, sed vt ex ipsa clarificetur diuinitas, quam Patri tribuit vt primo originis principio, a qua filius diui-

Quo modo Filius clarificauerit Patrem.

diuinitatem accipit. Hoc idem aliquando suos docuit, quod ipse nunc seruat. Luceat, inquit, Mat. 3. lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra, & glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est. Ecce dicitur, vt videant opera vestra, & clarificemini. Sed hæc claritas in eum finem quaerenda est, vt Deus clarificetur, & glorificetur: sic gloria mediatoris Christi ab ipso petitur, propter gloriam Patris.

A N N O T A T I O III.

An hæc Dei claritas alia sit a claritate filij, de qua superiori dictum est.

Nemo dubitat hanc claritatem esse manifestationem, seu illustrationem nominis, & virtutis Dei: non enim aliter Deus ab hominibus glorificatur, aut clarificatur. At difficultas est an sit eadem clarificatio cum ea, quæ facta est de Filio. Cyril. enim lib. 11. cap. 14. vnam & eandem esse dicit: dum enim clarificatur Filius simul clarificatur Pater. August. vero tradat. 104. & Origen. homil. 6. Exod. quos in superiori annotatione diximus clarificationem filij exponere resurrectionem, aut mortem eius, tenent aliam esse hanc glorificationem, qua glorificatus est Pater. Christus enim accipiens in se mortis aut passionis gloriam, & claritatem, mundo innotescere fecit Patrem, ergo est alia claritas, distincta & diuersa: illa enim in receptione ratione humanitatis, hæc in manifestatione consistit diuinitatis paternæ. Non solum Aug. & Orig. qui illam claritatem interpretantur, sed & Hilarius, qui claritatem filij exponit notificationem, distinguit has claritates, & ita dicendum videtur. Claritas enim, quam petit Filius, est notificatio suæ dispensationis: at ex hac clarificatione consequitur claritas etiam Patris, & diuinitatis. Sicut

Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.

C O M M E N T A R I V S.

Petit claritatem, quæ decet talem potestatem, qualem ipse accepit a Patre.

Quam, & qualem claritatem petat, exponit: & est sensus: da Pater tantam claritatem, quam dedisti potestatem in homines: tu autem non vnus, aut alterius populi, sed omnium hominum ei dedisti potestatem, & ad omnes redimendum misisti, & omnes curæ eius commisisti. Notifica ergo me quantum officij, & muneris amplitudo postulat, vt ab omnibus tuus filius; & redemptor agnoscar, sicut pro omnibus missus sum, & omnium salutem operatus sum, vt filius tuus clarificet te: id est, vt omnis caro etiam te clarificet & honoret. Particula, *Sicut*, non solius est similitudinis, sed simul æqualitatis cuiusdam, quasi inter nos princeps aliquem in dignitatem amplam promoueret, sic autem promotus diceret principi, da mihi diuitias, & expensas, si-

cut

cut dedisti dignitatem, id est pro modo, & mensura dignitatis da diuitias, quibus eam conferuem. Attende autem, in verbis latere argumentum petendi, *dedisti*, inquit, *potestatem*, ac si diceret: Pater, cum dederis potestatem talem, ac tantam, æquum est dare consequentia, nempe manifestationem, & clarificationem. Loquitur Christus vt homo, & omnem carnem, omnes homines appellat.

Vt omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam.

Finem, propter quem claritatem tantam petat, quanta potestas ei data est, exponit. Sensus autem est: o Pater, peto claritatem hanc potestati æqualem, vt vitam æternam consequantur omnes hi, quos mihi dedisti: quam non poterunt assequi, nisi ego clarificer in eis, ab ipsisq. agnoscar. Vt igitur hi omnes, quos mihi saluandos, & in quos potestatem dedisti, fructum mediationis, & dispensationis meæ consequantur, clarifica me sicut, peto. Hæc enim claritas, quæ fides est in me, est omnibus ad salutem necessaria. Hic est sensus legitimus huius vtriusque sententiæ. Est autem duplex Hebraismus in his verbis, vnus est mutatio numeri: cum enim dixisset: *Omne, quod dedisti mihi*, statim dicit, *vt det eis*: nam illud singulare quantum ad sensum plurale erat, quod frequens est in sermone Hebræo. Alter est repetitio illa relatiui: satis erat dicere: omni, quod dedisti mihi, det vitam, aut, quod dedisti mihi, det ei vitam, at more Hebræo vtrumque coniunxit. Deum se his verbis, & non solum hominem ostendit: dare enim vitam æternam Dei est. Hoc tamen in annotatione declaratur perfectius.

A N N O T A T I O IV.

Particula vt, non cau- sam sed similitudine denotat.

Aliqua in his duabus sententijs annotanda sunt. Vnum est particulam, *Sicut*, non significare causam, vt existimat Euthym. quali dictum esset, clarifica filiū tuum, quia dedisti ei potestatem omnis carnis. Non enim Dominus solam causam impetrandi hoc verbo exprimere volebat, sed etiam magnitudinem claritatis significare, vt clarificaretur pro ratione muneris a Patre iniuncti: cum fuerit constitutus omnium hominum redemptor: apud omnes igitur petit clarificari. Rectius Cyril. lib. 11. cap. 14. similitudinem significare exponit: vnum tamen addendum est, non solam similitudinem, sed simul quandam æqualitatem proportionis indicari, vt clarificatio sit conformis potestati, eiq. proportionata, & simul quandam causam tacite insinuat, & in hoc verum dicit Euthymius. Alterum est, dubitationem ex his verbis suboriri posse, quia non videtur exaudita oratio: nam Christus nō est clarificatus apud omnes, quorum redemptor fuit. Cum sint omnes redempti, tamen non omnes crediderint, nec credant

Christus quo modo sit apud omnes clarificatus.

in eum: nec in omnibus est clarificatus, nec omnibus dedit vitam æternam. Ad hoc duplicem adfert responsum Chry. ho. 79. prior est, nempe ex parte Christi, & Dei, fidem omnibus esse propositam, vitio autem hominum factum esse, vt multorum non credant: nemini ergo negatur clarificatio hæc, quātum est ex parte Dei, sicut etiam omnium venit redemptor: tamen non omnes salutem consequuntur, quod sane non Christi redemptioni, sed eorum malitiæ tribuitur. Christus igitur petit clarificationem quantum est ex parte sua & Dei, omnibus proponi, & hoc factum est a Deo, qui omnes vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hæc est prior, & vera solutio. Altera solutio ipsius est, omnes credidisse secundum partem, quod sic explico: Sicut omne animal in arca Noe fuisse dicimus, non quod singula, sed quod ex singulis speciebus, aut generibus aliqua fuerint: sic omnes credidisse dicuntur, quia ex Iudæis, & Gentibus, & ex omni natione multis est Christi nomen clarificatum. Accommodatior, &

& verior est prior solutio: nam potestas omniscarnis, quæ data est Christo, non sic est restricta, sed omnium & singulorū potestatem habuit. Omnibus igitur, & singulis clarificari petit, vt nemini denegetur fides, vel salus quantum est ex parte Dei: quod obtinuit Dominus, & ita annunciari præcepit. Mar. ult. Prædicare Euangelium omni creaturæ: nemo excluditur ab hac audienda prædicatione, sed omnes inuitantur: similiter, qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Adde etiam omnem carnem effectū redemptionis aliquem participasse: nam in Christo omnes viuificabuntur, vt alias diximus.

Quæ potestate dicat sibi Christū datam a Patre.

Tertio nota, hanc potestatem, quam da tam sibi dicit a Patre, non esse eam, quam ab æterno habuit a Patre per natiuitatē: accipiens enim essentiam, accepit potentiam, per quam omnia cum Patre fecit, & omnium est Dominus: quamuis Hilar. lib. 9. Trini. in eum sensum interpretetur hanc sententiam, & videtur Chrysof. homil. 79. consentire, nec displicet Cyril-

lo libro 11. cap. 15. talis tamen expositio non videtur ad contextum facere. Hanc igitur existimo potestatem, & auctoritatem intelligendam, quam accepit vt homo: a Patre enim constitutus est redemptor, & in eius manu omnium hominum salus est posita. Et ita Aug. tract. 105. & Cyril. loco citato exponunt: vt enim claritas, quæ petitur, pertinet ad dispensationem, ita & potestas hæc: idcirco potestatem appellat omnis carnis, id est, hominum. Illa vero æterna, quam vt Deus habet a Patre, est creaturarum omnium: præterea hæc est, vt omnem carnem peccato corruptam renouet, & recreet, illa vero est, per quam omnem carnem, & omnia ex nihilo fecit.

Quartum est coniunctas esse sapienter has sententias: quia enim hoc, quod dixit sibi datam esse a Patre potestatem omnis carnis, eius humanitatem indicabat, ne merus homo propterea crederetur, addidit verba diuinitatem significantia. Vt det eis vitam æternam. Hoc enim vt Deus facit vna cum Patre.

Hac est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Iesum Christum.

C O M M E N T A R I V S.

Connexa est hæc sententia superioribus, & sensus est iste, clarifica Filium, vt filius clarificet te, vt per hanc clarificationem, & manifestationem, qui redempti sunt, vitam æternam assequantur. Nam hæc est vita æterna, id est, nō aliter ad hanc vitam æternam peruenire poterunt: nisi cognoscant te verum Deum, & Iesum quem misisti: nisi tu clarificeris in eis, similiter & filius tuus homo factus clarificetur. *Hac est autem vita æterna*, non formalem sensum, sed causalem facit, nempe hæc est causa vitæ æternæ, & hac sola via consequenda est: nempe fide diuinitatis, & mysterij dispensationis, vt credatur Deus, & credatur Christus. Articuli enim fidei ad hæc duo reducuntur, ad veritatem diuinitatis, & ad mysterium incarnationis Christi, per quam redemptio perfecta est: sine qua fide, nemo vitam habet æternam. Illud autem: *Te solum verum Deum*, non excludit Filium, & Spiritum sanctum, sed Deos falsos, quos gentes colebant: per Euangelium autem reuelatum est non esse aliū Deum præter Patrem Domini nostri, Filium & Spiritum sanctum: non ergo excluduntur, quia idem & vnus Deus cum Patre sunt.

A N N O T A T I O V.

Fides in Deum, & Christū vocatur vita æterna, tãquã causã.

Uthym. hanc locutionem in sensu formalis exponit, vt hæc sit vita æterna si des nempe operibus perfecta: est enim vita æterna inchoata. At sensus hic nō videtur

accommodatus contextui: nam claritatem petit conferri omnibus, vt vitã æternã det eis, id est, petijt, vt credant & ad fidem perueniant, vt credētibz Christus det

det æternã vitam. Aliud ergo est hæc æterna vita, quam Christus dicit se datum, aliud claritas & fides, quæ a Patre petitur. Quando igitur cōcluditur, *Hac est vita æterna vt cognoscant te*, non ad idem referri possunt, sed cognitio ad fidem, vita ad beatitudinem referenda est, vt sit sensus causalis: causa vitæ æternæ, & via ad eam perueniendi hæc est, vt credant in Deum, & Redemptorē. Ita exposuit Cyril. lib. 11. cap. 16. explicans enim hanc sententiam, habet hæc verba: Radicem, atque originem æternæ vitæ, fidem, & veræ pietatis virtutem esse affirmat. Hæc Cyril. Frequentes autem sunt huiusmodi locutiones in scriptura causalem sensum facientes: sunt enim Hebraismi quidam, vt alias annotauimus, & habetur etiam Ioan. 15. Ego sum resurrectio, & vita.

Arrianorū error parit doctrina cōiunctur.

Annotandum est etiam Arrianos his verbis suam hæresim confirmare tentasse: dicebant enim solus Pater est verus Deus, non ergo filius est Deus. Quibus respondent sacri Doctores, dupliciter hunc locum exponentes contra eosdem. Primo, vt sit sensus: *Vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*, nempe esse verum Deum, vt copula Et, Patrem & Christū sub vna deitate cōiungat, ac si dictum esset: *Vt cognoscant te, & quem misisti Iesum, esse solum verū Deū*. Ita exponunt Aug. tract. 105. & lib. 6. Trini. cap. 9. & Ambro. lib. 5. de fide cap. 2. & Hilar. lib. 9. Trini. qui non solum exponit sic, sed ita esse exponendum probat. Est autem probatio Hilarij, quia aliter videretur sensus imperfectus: nã si de Patre credendum est esse solum verum Deum, de Iesu Christo nihil diceretur credendum, nisi etiam intelligamus esse verum Deum simul cum Patre. Qua adhibita expositione locus hic Arrianos conuincit. Huic consentit Grego. Nazian. orat. 4. Theolog. cuius hæc sunt verba: Hæc verba, *Vt cognoscant te solum verum Deum*, ad eorum, qui quamquam falsò, Dei tamen appellantur, sublationem dici existimo. Neque enim adiectum fuisset: *Et quem misisti Iesum Christum*, si ad eum opposita distinctione submouendum, illa, *solum verum Deum*, pertinerent, ac non de communi vtriusque diuinitate sermo esset. Hæc Gregorius. Rursus Athanas. in disputa. contra Arrium in Concil. Nicæno eandē habet expositionem, dicens sic: Illud igitur, *Et quem misisti Iesum Christum*, coniunctum est, cum præcedenti membro, quasi diceret: *Te solum verum Deum.*

quem misisti Iesum Christum, vt cognoscãt filium tuum verum Deum, quemadmodū & te Patrem. Idem confirmat lib. de incar. Christi prope finem. Sic Athanas. respondit Arrio, eum locum opponenti, nec contra responsum habuit, quod obijceret Arrius. Hanc expositionem secutus Cypr. lib. 2. contra Iudæos hoc loco Christi diuinitatem probat. Est igitur expositio hæc, tot ac tantis auctoribus confirmata, probanda, & non reiicienda: vt aliqui nostro tempore leuiter, & inconsiderate faciunt, nescientes grauem & magnam Doctorum sic exponentium auctoritatem.

Altero modo alij exponunt Doctores, *Solum verum Deum*, de Patre dicatur, qui solus Deus dicitur ad distinctionem falorum Deorum: hi enim tantum excluduntur per particulam illam *Solum*, non autem Filius, sicut nec Spiritus sanctus, qui vnus est Deus, non alius Deus a Patre. Oportet ergo credere Deum verum, quod ad fidem pertinet diuinitatis: credere etiam Iesum Christum, quod ad fidem dispensationis spectat. Ita exponit Cyril. lib. 11. c. 16. Chryf. ho. 79. Euthy. & Basil. lib. 4. contra Eunomium, probans illud, *Solum*, ad distinctionem solam falorum Deorum poni, adducitq. illud Deut. 32. Dominus solus dux eius fuit, & non erat cum eo Deus alienus. Simile etiam illud est Isa. 37. Quia tu es Dominus Deus solus. Et Dan. 3. Sciant quia tu es Dominus Deus solus. Ita in præsentī falsos Deos excludens, dictum est, credãt te solum verum Deum. Filium autem nō excludi, ipse Ioannes docuit 1. epist. 5. Vt simus, inquit, in filio eius: hic est verus Deus, & vita æterna. Spiritus sancti non meminit, quia adhuc perfecta eius notitia tradita non erat: ramen exclusus nō est, quia idē Deus est cum Patre, & Filio, & eius cognitio ad fidem diuinitatis pertinet. Hanc secuti sumus expositionē, non quòd negemus priorem esse etiam probabilem. Nec argumentum Hilarij cōiungit: nam cognoscere Iesum Christum, est credere Deum esse simul & hominem, & filium Dei, qui pro nostra salute homo factus est, cū alijs mysterijs ad redemptionē pertinentibus: vt idem sit cognoscere Iesum Christum, ac credere in Iesum Christum: sicut cognoscere Deum verum Patrem, est credere in ipsum. Annotãdum præterea est, aliquos recentiorū hanc cognitionē, de ea, quæ est in patria interpretari volentes, hoc testimonio probare beatitudinem in visione

Solus Deus dicitur ad differentia falorum Deorum.

Dei confiterentur: tamen Cyril. Aug. Chry. & Doctores omnes allegati. Hila. & Amb. & reliqui de fide exponunt, & ita exponendum est. Nam hæc cognitio est claritas, quæ petitur, ut habentibus eam detur vita æterna, ut paulo superius in principio annotationis diximus. Non ergo ipsa est vita æterna. Præterea etiam dicitur: *Cognoscite*

te, & quem misisti Iesum Christum, si autem cognitio hæc est beatitudo, igitur in visione humanitatis consistit vita æterna essentialiter: Nam Iesus Christus Deus est & homo. Nihil ergo locus hic ad eam opinionem confirmandam facit, de qua disputandi locus iste non est, & late in nostris theologicis eam discussimus.

Ego te clarificavi super terram: opus consummavi quod dedisti mihi, ut faciam.

COMMENTARIUS.

Quomodo Christus clarificavit Patrem.

Hoc est aliud, quod a Patre petit, nempe gloriam, & claritatem carnis suæ: completo iam dispensationis opere, propter quod se exinaniverat, & usque ad mortem obediens factus fuerat. Est ergo sensus: iam ego o Pater te clarificavi super terram: nam carnem assumpsi, ut testimonium perhiberem veritati docendo, & prædicando, & annunciando hominibus salutem. Dicit, *Super terram*: nam Pater in cælis clarificatus erat ab Angelis eum videntibus. Rursus iam: *Consummavi opus quod dedisti, ut faciam*: Opus autem hoc fuit mortem, diabolū, peccatumque morte sua debellare, & vincere: reconciliare homines Patri, denique opus redemptionis, ad quod peragendum missus est, perficere. Loquitur in præterito non solum propter certitudinem rei futuræ, sed quia iam proxima erat, & quod minimum distat, quasi non distare videretur, idcirco dicit, *Consummavi opus* hoc est illud, de quo Ioan. 4. dictum est: Cibus meus est, ut perficiam opus eius, nempe redemptionem humani generis per mortem. Dicit autem, *quod dedisti mihi*, quia Filius ratione humanæ naturæ factus est a Patre redemptor hominum. Ioan. 13. Omnia dedit ei Pater in manus. Clarificasse etiam dicitur Patrem, quia nomen eius manifestavit, ostendendo se Filium eius ab eo missum, operarique opera eius: Patrem etiam misisse eum ex dilectione, ut omnis qui credit in eum non pereat. Multa alia Christus annunciauerat, & docuerat, quibus Patrem illustrauerat. Et ita Hilar. lib. 3. Trinit. exponit. Denique duo officia eius hæc verba continent, propter quæ venit: nimirum, veritatem Dei docere, & mundum redimere. Illud fuit clarificare Patrem prædicatione, quod iam fecerat: hoc vero est mori pro homine, quod, quia proximum erat, consummasse se dicit. His ergo peractis, ut homo petit glorificationem suæ carnis, quæ ex dispensatione, donec hæc fierent, in humilitate erat: quod in sequentibus magis explicatur.

Duplex Christi officium.

ANNOTATIO VI.

Patrem sententia de claritate qua Filius Patrem clarificavit.

Augustinus tract. 105. hanc clarificationem exponit eam, quæ facta est per Euangelium, quo Pater manifestatus est: quia vero quando hæc Christus loquebatur nondum facta erat: idcirco August. præteritum hoc pro futuro positum esse affirmat, ut solent propheta facere, ad certitudinem rei futuræ significandam. Sensus tamē est: Ego te clarificabo. Ea ratione ad hoc asserendum inducitur Aug. quia paulo ante dictum est: *Clarifica filium tuum, ut filius tuus te clarificet*, igitur hæc Patris clarificatio nondum erat facta, quia Filius nondum erat clarificatus. Accommoda-

tior tamen est expositio Hilarij lib. 3. Trinit. nempe cum hæc Christus loquebatur, iam fuisse clarificatum Patrem: nam miraculis & doctrina, se a Patre missum esse, atque adeo filium Dei multis diuinitatis mysterijs declaravit. Nec argumētum Augustini efficax est: nam illa clarificatio fuit in Iudæa, & a paucis recepta: futura autem erat post Christi mortem, & resurrectionem maxima, & amplissima per totum orbem, de qua non loquitur nunc Christus, sed de ea, quæ facta erat. Constat autem, quando hæc loquebatur Christus, Patrem ab eo esse glorificatum ex

Ioan.

Ioan. 11. Infirmetas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei. Et Ioannis. 8. Honorifico Patrem meum, & vos inhonoratis me: & sunt multa huiusmodi testimonia. Illud autem, *opus consummavi*, August. pro futuro positum exponit: at accommodatius est, positum esse ut sonat, quia iam instabat mors eius, & quæ cito futura sunt, facta censentur. Aug. autem non solam mortem, sed omnia, quæ postea facta sunt ad salutem hominū, exponit: idcirco pro fu-

turo positum censet. Existimo tamen loqui Christum de his, quæ ipse in mundo hoc visibiliber existens facturus venit, & quæ gessit ante suam exaltationem. Chryf. hom. 79. cum Aug. sentire videtur: tamen in præterito affirmat esse locutum, quia & si nondum omnia facta erant: causa & radix omnium bonorum sequentium, nempe mors passioque eius proxima erat. At prior expositio videtur legitima, & sequentibus conformior.

Et nunc clarifica me tu Pater, apud te ipsum, claritate, quam habui, priusquam mundus fieret, apud te.

COMMENTARIUS.

Prosequitur sententiam, & est sensus: Cum igitur ego te in terra clarificaverim, & opus perfecerim, quod mihi faciendum iniunxisti: reliquum est ut tu Pater me clarifices apud te ipsum in cælis, ea claritate, quam habui apud te ab æterno: id est, humanitatem hanc meam clarifica, exalta, glorifica, claritate digna filio Dei, qualis ego sum. Et da ut claritas, & gloria, quam ego ut Deus ab æterno tecum habeo, communicetur, & extendatur usque ad carnem meam, quæ propter dispensationem hæcenus est suspensa: peracta ergo dispensatione diffundatur, & extendatur in carnem meam. Aduerte hanc clarificationem, quam petit Christus, esse illam, de qua dicitur apud Luc. Oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Quod his verbis dicitur, *Oportuit pati*, dicit nunc, *Opus consummavi*. Quod autem dicitur, *Intrare in gloriam*, hoc est, *Clarifica me*. Quod dicitur, *Suam*, hoc est, *Claritate, quam habui*. Nos quidem non intramus in gloriam nostram, quando glorificamur, quia ab extrinseco nobis aduenit gloria: at Christus gloriam habet in se, quia Deus est, & idem qui Deus est, homo est. Glorificatur ergo ut homo ab ipsa gloria, quam habet ut Deus, sicut dicitur: descendit de cælo filius hominis, qui est in cælo: scilicet, qui erat in cælo ratione diuinitatis, ascendit ratione humanitatis: tamen idem est suppositum ascendens, & quod in cælo erat. Ita nunc ratione humanitatis clarificari petit, non claritate, quæ deforis accedat, sed claritate propria, quam ab æterno habet ut Deus: quia idem est Deus, & homo gloriosus ab æterno in natura diuina, inglorius in carne propter nostram salutem. Doctè ergo annotauit Athanas. hunc exponens locum lib. de salutari aduentu Christi, affirmans hæc verba esse dicta, ut significaret Christus se non esse sequestratum a diuina gloria, quia Deus erat: sed quia versabatur in corpore inglorioso. Illa particula, *& nunc*, vim habet consecutionis, & illationis, ac si diceret, nunc ergo & illud *Nunc*, ut notat Euthymius non tantum tempus præsens, sed etiam sequens dicit: ac si dictum esset, deinceps, seu ex nunc, seu in posterum clarifica me. Illud etiam, *apud te ipsum*, opponitur illi, *in terra*, ego te clarificavi in terra, tu clarifica me apud te ipsum in cælis ad dexteram. Illud, *quam habui apud te*, significat apud te habui, tamquam filius tibi æqualis, iuxta illud: Verbum erat apud Deum. Cetera in annotatione require.

Claritatem petit quæ Dei filium decet.

Luc. 24.

ANNOTATIO VII.

Quam claritatem posuit sibi dari filius.

Communis sententia Doctorum hæc est: Verba exponit de claritate, quam habuit apud Patrem ut Deus, quam petit communicari carni suæ: quæ claritas, ut locus

aa a daretur

daretur redemptioni nostræ, per passionem detinebatur, ne in carnem se diffunderet: ut enim sol lucet in se, & potens est terram illustrare, at nubecula interposita radios retinet ne diffundantur, sole in se semper lucente: ita diuinitas unita humanitati utique radios gloriæ suæ in totam diffudisset humanitatē, eamq. gloriosam effecisset: nisi, ut mysterium redemptionis nostræ perficeretur, dispositum fuisset, ne gloria ad carnem extenderetur, sed maneret mortalis, donec opus consummaretur per mortem. Opere autem perfecto, & carne iterum per resurrectionem animæ unita: gloria diuinitatis in totam redundauit humanitatem, totaq. humanitas corpore etiam, & carne gloriosa facta est. Nō quod illa gloria eadem, quæ est diuinitatis data sit humanitati: nam illa est ipsa diuina essentia: sed ex ea processit gloria participata carni, & humanitati: sicut sol non dat terræ suam lucem, hæc enim in ipso manet, sed per eam lumen producit in terra. Aliqui hæretici, ut refert Aug. tract. 107. hanc clarificationem sic factam affirmarunt, scilicet, quia humanitas conuersa est in diuinitatem. Sed inanis est, & ab omni intellectu alienus talis error: participauit enim humanitas gloriam diuinitatis, sicut terra lucem solis, & sicut beati gloriæ Dei. Hoc tamen discriminis est, quod gloria humanitatis Christi erat ab interno, nempe ab eodem supposito: erat enim idē Deus & homo, quod in beatis nō fit. Hinc processit, ut gloria humanitatis ipsius fuerit super omnem gloriam beatorum, cum illa fuerit coniunctissima diuinitati, quæ est fons, & origo gloriæ. Hæc est doctrina communis, & ita hunc locum sancti interpretantur, nempe Athan. loco citato. Hilar. lib. 3. Trinitat. Cyril. lib. 11. cap. 17. Chrysof. hom. 79. quam communem explanationem refert Ambros. lib. 4. de fide

Hæretici reselluntur.

A cap. 6. quamuis citet sententiam exponendum priorem hanc claritatem, cognitionem seu manifestationem, qua hominibus nomen eius innotuit: claritatem uero, quam habuisse apud Patrem dicitur, omnes gloriam diuinitatis interpretari affirmat. Hæc dixerim propter August. qui tract. 107. aliter exponit, ut sit gloria humanitatis, quam ab æterno Deus prædestinauit dare illi humanitati. ut sic sensus: clarifica hæc carnem meam ea gloria, & claritate, quam ab æterno antequam mundus fieret prædestinasti ei dare. Istam expositionem Tertul. lib. de Trini. refert fuisse Arrianorum, qui ut diuinitatē Christi negarent, ita hanc æternam gloriam exponebant, & eam acriter impugnat tamquam uerbis Domini contrariā: non enim dicitur, claritate, quam prædestinasti, sed quam habui apud te. Nemo dici potuit habuisse apud Deum, nisi fuisset apud Deū. Et re uera ita mihi uidetur cum communis sententia sentiendum: nemo enim concederet de illo beatorū, qui nunc sunt, hanc assertionem: Petrus, aut Paulus habuit ab æterno gloriam apud Deū. impropriissima esset locutio, & pijs auribus uix audita, nec in scriptura talis loquendi modus reperitur: electi quidem sunt ante mundi constitutionem, ut essent sancti, & gloriosi, tamen ante mundi constitutionem non habuerunt apud Deum sanctitatē, aut gloriam, antequam fuissent. Solus igitur habuisse is dicitur gloriam, qui uere tunc erat, & eam habuit. Non ergo de humanitatis gloria, quæ non fuit ab æterno, sed de gloria diuinitatis, quam filius apud Patrem semper habuit, sententia hæc interpretanda est. Vnde doctē, & uere per hanc sententiam, Christi diuinitatem, & suppositi idemnitatem, seu unitatem, qui erat simul Deus & homo probant, & confirmant Doctores.

Communem sententiam approbat, & confirmat.

Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo.

COMMENTARIUS.

Postquam Christus petijt utramque clarificationem sibi, nempe nominis sui manifestationem mundo faciendam. & suæ carnis, ac humanitatis glorificationem per resurrectionem, & ascensionem ad dexteram Patris complendam: ad orandum pro suis discipulis se conuertit. Exponit autem primo, pro quibus orat, *Manifestaui*, inquit, *nomen tuum hominibus*, ostendendo me esse filium tuum a te missum: aperiendo causam, propter quam sim missus, amorem scilicet tuum erga mundum: prænunciando etiam spiritum quē missurus es post discessum meum, & alia quæ diuinitatis tuæ opera sunt, docendo.

Hæc

Hæc omnia nota feci ijs, quos, inquit, *dedisti mihi de mundo*, loquitur Christus ut homo, cui Pater dedit discipulos de mundo: elegit enim eos de mediis aliorum hominum, liberauit a peccatis, fecit discipulos, & apostolos. omnia hæc opera sunt Dei; nemo enim potuit venire ad Christum, nisi tractus a Patre. Dicit ergo Christus: O Pater tu dedisti mihi, & elegisti eos, ut essent mei comites, discipuli, & Apostoli. His etiā uerbis Christus multa alia significat. Primo discipulos non solo suo arbitrio uenisse ad eum, sed a Patre electos, & tractos. Secundo se non uoluntate humana sola eos, aliaue de causa elegisse, nisi quia diuinæ uoluntati id ita placitum nouit; ideo enim Christus ut homo ad se illos uocauit, quia ut Deus eos uocandos decreuerat. Tertio Dominium & potestatem, quam ut homo habebat in omnes, & in suos discipulos, a diuinitate esse, & emanare. Quarto, se humanam suam uoluntatem habere cum Patre, diuinæ uoluntate conformem. Hæc omnia his uerbis indicat, & simul ad impetrandum, quæ petit, conuenientem affert rationem, scilicet quia sibi a Patre dati erant. Aduerte manifestare nomen Patris, esse declarare Deum patrem esse, & Filium habere, ut exponunt Aug. tract. 106. Chryso. hom. 80. & Cyril. libro 11. cap. 18. Iudæi enim Deum esse rerum opificem norant, at Patrem esse ignorabant. Gentibus utrumque erat ignotum: nam nec Deum omnium creatorem, nec filium habere consubstantialem, esseque Patrem affecuti sunt. Dicit autem Cyril. (quod superius etiam annotauimus) lib. 11. thesau. cap. 2. Patris nomen esse uerius, quam nomen Dei, hoc enim est dignitatis & operationis cuiusdam (ab eo enim, quod omnibus prouidet, Deus dicitur) illud substantialis proprietatis. Nomen ergo Dei Christus manifestauit, quia Patrem notificauit, simul etiam declarauit eius opera. totum enim ad nominis manifestationem pertinet. Sunt autem hæc uerba pronunciata, ut dicit Chrysof. hom. 80. de discipulis, quod etiam affirmant Aug. tract. 106. & Euthym. & ex sequentibus constat.

Quid uerba Christi significant.

Tui erant, & mihi eos dedisti.

Persequitur eos describere, pro quibus orat, dixerat autem. Tu dedidisti mihi: id explicat, *Eant*, inquit, *tui, & dedisti eos mihi*, non aliena, sed tua propria dedisti. Discipuli dicuntur fuisse Dei, & Patris, non solum per creationem, totus enim mundus, tam boni quam mali hac ratione ipsius sunt: sed ipsius dicuntur per æternam electionem, quia illos sibi delegerat: quos autem elegerat ab æterno Deus, hos dedit Christo ratione humanæ naturæ, & ut homo est. Cum enim in tempore homo factus sit, potuit ut homo accipere a Deo quæ antequam homo esset, non habebat ut homo. Non tamen quia Pater dedit, ideo se dominio priuauit, sicut dans filio ut Deo, essentiam suam ab æterno, non se priuat ea, ita dans electos, & prædestinatos Christo homini ut redemptori, & magistro, ac Domino, non ideo se priuat Dominio, prouidentia, & cura, quam habet de eisdem ut Deus.

Iusti singularem modo, Dei esse dicuntur.

Et sermonem tuum seruauerunt.

Non inutiles, & infructuosi fuerunt, nam, *seruauerunt sermonem tuum*, & quæ ego nomine tuo eis facienda præcepi, custodierunt. *Mihi*, eos in discipulos, & ministros dedisti, & uere ministrarunt, & executi sunt, quæ ego tamquam tuus Filius iniunxi, & imposui. Hæc obseruantia ex historia Euangelij constat.

Nunc

Nunc cognouerunt, quia omnia qua dedisti mihi, abs te sunt.

Christus & doctrina, & opera sua Patris esse dicit.

Non solum seruarunt, quæ eis tuo nomine præcepi: sed etiam crediderunt ea, quæ dedisti mihi a te esse, nempe opera mea, & doctrinam diuinam esse, a te nouerunt procedere. Attende Christum miracula, opera Patris appellare: quæ enim diuinitatis sunt, vt sæpe diximus, Patri refert accepta. Rursus doctrinam etiam Patri tribuit Ioan. 7. Doctrina mea, non est mea, sed eius, qui misit me. Ioan. 12. Ipse mihi mandatum dedit, quid loquar, & quid dicam. Ioan. 14. Pater in me manens, ipse facit opera. Ioan. 10. Si non facio opera Patris mei, nolite credere. His omnibus significabat se non vt hominem merum docere & operari: sed ea omnia esse a diuinitate, quæ intus latebat, secundum quam erat vnum cum Patre. Hoc est, quod dicit de suis Apostolis, *nouerunt*, id est, crediderunt, quæ mihi dedisti vt homini facienda & dicenda, vere esse a te: id est, a diuinitate tua, quæ in me est, meque esse Dei filium. Dicit autem nunc, nempe postquam a me iam edocti, & instructi sunt: quia principio hæc non nouerant discipuli, sed post Christi doctrinam. Insinuat adhuc non esse stabiles, iuxta illud paulo ante dictum: Nunc creditis.

Quia verba, qua dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt & cognouerunt vere, quia a te exiisti, & crediderunt quia tu me misisti.

Causam vnde nouerint, quæ dedisti mihi omnia a te esse, hæc est, quia doctrinam quam mihi, vt homini dedisti, ipsis communicauisti: eam acceperunt & acceptarunt, non vt Iudæi contradicentes, & calumniantes. Acceperunt autem eam sic; nouerunt me a te exiisse, & a te missum, hæc duo crediderunt, nempe me esse filium tuum, hoc est, a te exiisse, & venisse in mundum missum a te in carne propter salutem hominum. Hæc duo consonant illis. Hæc est vita æterna, vt credant te verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Ipsi nouerunt me a te exiisse, hoc est, credere, & nosse verum Deum: & crediderunt a te missum, hoc est, nosse Iesum Christum hæc annunciaui, & hæc audientes acceperunt per fidem. Ita hæc duo Cyril. lib. 11. cap. 18. exponit, quamuis illud, *Tu me misisti*: sic interpretatur, *Tu me misisti*: vt mandatum tuum annunciam: at generalius nos interpretamur, scilicet, *Tu me misisti*, propter salutem hominum, in quo & annunciatio doctrinæ; & salutis operatio continentur. Quod autem dicitur, *cognouerunt, & crediderunt*, eandem fidei notitiam significat: sed cognitio dicitur, quatenus miraculis, & signis confirmata erat, vt supra annotauimus. Hæc omnia narrat Dominus, vt se non immerito eos Patri commendare, & pro ipsis rogare significet, vt Cyril. lib. 11. cap. 18. annotauit.

Ego pro eis rogo.

Conditionibus discipulorum descriptis, nunc preces suas exponit, & Patri offert. Pro his, inquit, rogo, & preces fundo ad te Pater: quid autem precetur, & roget, inferius exponit. Sciebat Pater pro quibus oraret, & quales essent ij, pro quibus rogaret: at Dominus expressit hæc verbis suis, vt cognoscant discipuli eximiam erga se magistri dilectionem, & quanta beneficia ab ipso acceperint: qui digni facti sunt Christi precibus apud Patrem commendari, & & denique, vt pastoribus & prælatis insigne relinqueret exemplum rogandi, & orandi Deum pro ouibus suis.

Non

Non pro mundo rogo, sed pro ijs, quos dedisti mihi, quia tui sunt.

Nō pro omnibus omnino petenda sunt.

Vitiam, & æquitatem suarum precum exponit: non enim pro omnibus sunt omnia petenda: nec pro impœnitentibus venia, nec pro incredulis salus peti debent: pro illis autem iusta est petitio, quibus quod peritur, recte conceditur. Dicit ergo: o Pater, dixi me rogare pro his, quos dedisti mihi, tales preces iustæ sunt: non enim rogo pro mundo, id est, pro perditis hominibus, qui suis dediti vitijs, nolunt me sequi, nec in me credere, sed rogo pro ijs, quos tu mihi dedisti, quia tui erant, id est, quos tu elegisti, & mihi dedisti. si ergo tui erant, & a te electi, & mihi dedisti eos, digni profecto sunt meis precibus, & mea oratio iusta est, & æqua. Illa particula, *Quia tui erant*, non est coniungenda cum verbo rogo, vt sit sensus; rogo pro eis, quia tui erant: sed connectitur cum proxime antecedentibus, nempe, rogo pro ijs, quos tu dedisti mihi, tamquam tuos, & a te electos, significans, si Pater elegit eos, & tamquam suos electos tradidit filio, profecto iusta est petitio filij apud Patrem pro talibus. Ita connectit Cyril. lib. 11. cap. 19. Chrysof. hom. 80 & August. tract. 107. cum ceteris antiquioribus.

A N N O T A T I O V I I I .

Christus cur pro mundo nō orauit

Debitare aquis non immerito posset aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum, iustum, ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi, quomodo igitur dicitur, *Non pro mundo rogo*: Cyril. lib. 11. cap. 19. hanc dubitationem proponens respondet, Ioannem, quia natione Iudæus erat, ne existimaretur docuisse pro Iudæis tantum Christum propitiationem esse, quando dixit: Est propitiatio pro peccatis nostris, adiecit, Pro totius etiam mundi peccatis, vt etiam Gentes significaret, pro quarum peccatis etiam fuit Christus propitiatio. At Dominus in hoc loco suos separare voluit a non suis, & ijs, qui a Patre tracti non sunt, quibus mediatio nis suæ bonum non tribuit. Obscura est responsio, & indiget declaratione. Distinguenda igitur sunt hæc duo, scilicet Christi oblatio, seu sacrificium per mortem eius factum pro nostris peccatis, & oratio seu preces fusæ. oblatio enim, seu sacrificiū factum est in cruce, at preces etiam ante crucem sicut modo factas legimus, quādo nondum captus erat. Vtrumque pro nobis fecit Christus, & Patri se obtulit in sacrificium, & preces pro nobis fudit, & rogauit. Sacrificiū generale fuit pro omnium, & singulorum peccatis ex parte sua sufficientissimum, non solum prædestinatorum sed etiā reproborum. Quod ex eo constat, nam & reprobis multa condonantur peccata virtute passionis Christi, quia multi reprobi in gratia ad tempus sunt: quod si

non omnia condonantur, crimen est ipsorum, non defectus sacrificij Christi. Et hoc est, quod dicit Ioannes in Epistola: Si quis peccauerit, habemus aduocatum, ipse est propitiatio pro peccatis totius mundi, nemo excluditur a virtute passionis, præter eos, qui nolunt, aut culpa sua, & vitio non accedunt ad Christum. Nō enim nolentibus venire, & in flagitijs manere volentibus salus obtruditur. Hoc est, quod Theologi dicunt, quantum ad efficaciam non profuisse omnibus sacrificiū, quantum autem ad sufficientiam fuisse abundantissimum. quod & Cyrillus dicere intendit in sua responsione, tamen confundit preces cum sacrificio, seu oblatione, quod vera longe aliud est: nō enim preces Christi pro omnibus fuerunt semper, nec eiusdem rationis: nam in cruce pro persecutoribus exorauit Lucæ. 23. Ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt. quibus certe precibus non comprehendebat discipulos, sed persecutores. Ita modo orat pro discipulis non pro persecutoribus, quia quod petit nunc his precibus, nō cōueniebat persecutoribus & incredulis, & vt diximus, non omnibus omnia sunt petenda. Petit Christus his precibus, vt conseruentur a Patre in ea fide, & gratia, in qua sunt, fiant vnum spiritu, & concordia: at hæc pro incredulis non sunt petenda, sed vt conuertantur, & pœnitentiam agant, & remittantur eorum peccata. Has preces fudit in cruce Dominus pro incredulis, & persecutoribus, quos nomine mundi hoc in loco significat.

Sensus

Sensus verborum Christi Domini

Sensus ergo legitimus est, quia Dominus petitorum erat a Patre conseruationem & vnitatem Spiritus, & conjunctionis inter membra, & cum capite perfectione, & hæc nõ sunt pro incredulis petenda, (quæ enim conuëtio Christi cum Belial?) propterea dicit: Nõ pro mundo rogo, sed pro his, qui tui erant, quosq. dedisti mihi. Iam quidem sunt ad me conuersi, iã in me credunt, iam sermonẽ seruauit, pro talibus peto, & rogo coniuãctionem inter eos conseruationem & vnionem rogat.

Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.

C O M M E N T A R I V S.

Quia iterum dixit, tui erant, & eos mihi dedisti, tamquam homo locutus, propterea verba addit diuinitatis suæ: miscet enim Christus semper has sententias propter fidem nostram, vt homo credatur, & Deus. Est autem sensus; dixi O Pater, *Tui erant, & dedisti mihi* ne vero aliquis hæc verba audies, me hominem merum esse accipientem a te quæ non habeam iudicet, adiungo; *mea omnia tua* esse, quia a te procedo, & substantiam meam a te habeo: omniaq. tua mea sunt, quia tu genuisti me, & omnia tua communicasti. Vt ergo indiuisibilitas, & vnitas intelligatur, & credatur, dico mea esse tua, quia quæ habeo simul habes, & tua sunt mea, quia non desinunt esse tua eo quod mea sunt: eadem enim est substantia, eadem potentia, idem dominium, & imperium Patris & Filij.

Vnitatem naturæ cõ patre, his verbis ugnificat.

Et clarificatus sum in eis.

Ad eandem sententiam hæc pertinent, & est sensus, *Clarificatus sum in eis.* id est, hæc quæ dixi crediderunt, nempe mea omnia tua esse, & tua mea esse, credentes me Dei filium verum esse, pro his ergo rogo, & meas preces nunc fundo, iustaq. petitio est. Nam a te electi sunt, & tu dedisti mihi eos, & clarificatus sum in eis, quia nouerunt me, credentes esse filium tuum verum & vt talem coluerunt, & obseruarunt: hi c est sensus legitimus: quamuis Aug. tract. 107. ad fideles futuros referat, præteritum pro futuro interpretans: At accommodatius cum Cyril. lib. 11. cap. 19. & Chryso. hom. 80. ad discipulos hæc pertinere dicimus.

Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio.

Expositis ijs, pro quibus rogauit, explicat modo causam cur roget: & sententia hæc vim habet causæ, solet enim particula, *Et*, causam aliquando indicare Hebræorum more. ac si diceret: quia iam in mundo non sum, hi autem in mundo sunt, id est, iam discessurus sum a mundo: hoc autem quantum ad hanc præsentiam corporalem, secundum quam in mundo conuersatus sum: at hi multo tempore adhuc sunt in mundo sine hac mea corporali præsentia permansuri. Exponit autem causam, quare dixerit, *non sum in mundo, & ego*, inquit, *ad te venio*, id est, quia ego iam peracto, & perfecto munere, & opere meo ad te redeo, vt homo in cælo sessurus, hac de causa tamquam Pater filios corporaliter meos deferens, rogo pro eis. Illa particula, *Iam*, indicat temporis breuitatem, non quod tunc in mundo non esset, sed quod breui futurum esset, vt eos relinqueret a mundo discedens. Est autem maxima causa rogandi pro ijs, qui in mundo sunt, vbi insidiæ, pericula, persecutiones, afflictiones, inimici, visibiles & inuisibiles sunt per multi: vbi iustus, quæ bona spiritualia habet, amittere, peccare, & a Deo separari potest.

Pro eis orat quia mox discessurus erat a mundo.

Pater

Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos.

Exponit, quid pro his roget, & petat. Oratio autem, & humanitatis humilitatem, & Deitatis continet gloriam. Rogat vt homo, loquitur vt Deus: vtrumque miscet, vt se vtrumque esse significet. Patrem sanctum appellat, quia quæ sanctitatis sunt rogat: vt enim superius diximus, epithetis plerumque vtimur in oratione, rebus, quæ petuntur, accommodatis. *Serua*, inquit, *eos in nomine tuo*, id est tua virtute, & potentia conserua hos in gratia, charitate, dilectione, & vita: ne a Iudæis nunc occidantur, ne in tentationibus, & afflictionibus omnino succumbant: sed constantes, & fortes permaneant. Serua eos, non vt diuites sint, non vt voluptuose viuant, non vt temporaliter regnent: sed *vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus*, concordēs, vnanimes, pacifici inter se, in vno Spiritu, vna fide, vna charitate. De hac concordia dicitur. Act. 4. Erat credentium cor vnum, & anima vna. Similitudo hæc est, non æqualitas: nam Filius, & Pater vnum sunt, quia vna est substantia numero, eademq. voluntas: at fideles non hanc possunt habere vnitatem, sed similem, vt idem velint, & idem nolint concordēs sint, vno spiritu moti, & gubernati.

A N N O T A T I O IX.

In quo similitudo inter Apostolos, & Deum consistat.

Athanasius serm. 4. contra Arian. diffuse hanc vltimam discutit sententiam, & inter alia multa, quæ pro veritatis defensione docet: ostendit particulam, *Sicut*, non æqualitatem, sed similitudinem significare, quod superius copiosius tractauimus. Allegat autem illud Mat. 5. Estote perfecti, sicut pater vester perfectus est: nec in hoc est multum difficultatis. At in quo ista vnitas consistat, id exponendum est. Cyri. li. 11. ca. 20. similitudine esse in substantia, & voluntate affirmat, vt sit sensus: sicut nos vni sumus substantia & voluntate, ita & ipsi sint substantia, & voluntate vni: at non tanta vnitate. Nam Trinitas eiusdem numero est substantiæ, & voluntatis: at fideles non, sed vnus sunt substantiæ specie, & vnum concordia voluntatũ. At facilius est expositio, vt hæc vnitas sit fidei & charitatis, ratione obiecti, vt idem sentiant, mutuo se diligant, & ament in Deo. Similitudine sumpta ab vnitate Patris, & Filij, quamuis non sit æqualitas. Ita dicit Athanasius, & addit aliam similitudinem, nempe, vt quemadmodum vnitas Patris,

& Filij indiuisibilis est, nec vnquam separari inuicem possunt: ita etiam apud suos maneat concordia, & vnio pacis, ac charitatis perpetua: vt sicut inseparabiles sunt natura Pater & Filius, ita sint proportione quadã fideles moribus, & charitate, ac fide semper coniuncti, & indiuisi. Aliud etiam in hac similitudine insinuari videtur, vt quemadmodum vnitas Trinitatis non confundit ordinem, sed vnus est Pater, alius Filius, alius Spiritus: Filius a Patre, Spiritus sanctus ab vtroque, Pater a neutro procedit: ita hæc vnio charitatis non confundit ordinem Ecclesiæ. Non enim omnes Pastores, omnes Prælati, sed vnus est pastor, alius ouis: vnus Propheta, alius auditor. Sunt enim gradus: omnes autem in fide, & mutua charitate concordēs, sicut membrorum distinctio, & ordo est, cum mutuo consensu in vno corpore. Inter Apostolos etiam ipsos ordo fuit cum vnitate: quandoquidem Petrus caput est omnium constitutus. Charitas ergo vnitatem adfert, tamen ordinem non confundit.

Inter Apostolos ordo fuit, vnitate seruata.

Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo.

C O M M E N T A R I V S.

Causam, impetrandi rationem adiungit, & est sensus: quando ego eram corporali præsentia cum eis, *eos seruabam in nomine tuo*, id est, virtute

bb diui-

diuinitatis. Nunc autem discedo; non igitur priuentur propter meum discesum, hac custodia & protectione nominis tui: sicut nec in mea praesentia priuati sunt. Loquitur ut homo, & seruasse dicit discipulos, non humana, sed diuina Patris virtute, quae sua etiam erat, tamquam Dei. Et vis argumenti haec est: Si in mea praesentia hac tua virtute seruati sunt, aequum est, ut in absentia etiam seruentur, cum maior subueniendi, & auxiliandi sit causa. Hic est germanus sensus, non autem, quem aliqui adferunt: *Seruabam in nomine tuo*, id est, tamquam mihi a te concreditos: esset enim magna amphibologia in verbo, quod proxime dictum erat: *Serua eos in nomine tuo*: cetera etiam quae sequuntur, violenter aptantur, si eum sequamur sensum, accommodatus & verus sensus est prior. Ex quo cessat id, quod concipere aliquis posset: nempe ego seruabam eos, modo tu serua, quasi vnus alteri succedat in custodia. Hic sensus valde carnalis est, ut dicit Aug. tract. 107. allata expositio haec omnia tollit, & verum continet sensum. Connexa autem sunt verba haec sequentibus: *Nunc autem ad te venio*, nam integer sensus his expositis, & sequentibus perficitur.

Quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis perijt, nisi Filius perditionis.

Quia dixerat seruabam eos, quando eram cum eis, addit efficacem, & sufficientem fuisse custodiam, & suam conseruationem, ac si diceret: cum eram cum eis corporaliter praesens, seruabam illos tua virtute & potentia, & efficax erat, & sufficiens custodia: *Nemo enim ex ijs, quos mihi dedisti, periijt*, sed a me sunt omnes conseruati, praeter vnum, qui Filius fuit perditionis, Iudam nempe. Phrasid est Hebraea a vitijs, & virtutibus, quibus dediti sunt homines, eos nominare, ut notat Basil. hom. in Psal. 7. Filius sapientiae dicitur, qui sapientiam sequitur: Filius perditionis, qui peccatis indulget: ut recte annotat Cyril. lib. 11. cap. 21. Filium dictum perditionis, quia voluntate, & arbitrio, suo periijt malum sequens. Perditio autem hoc loco peccatum significat extremum in aeternam damnationem conduens, quale fuit Iudae: qui periijisse dicitur, quia impoenitens vsque ad mortem erat, citoq; in damnationem aeternam abiturus.

Ut scriptura impleatur.

Sententia haec magno consilio adiuncta est, tamquam praecedentem illustras. Posset enim aliquis dicere: Si custodia tua erat efficax, & potens, cur periijt vnus? cur non omnes duodecim seruasti, cum omnes a Patre datos fatearis? na qui dicit: *Quos dedisti mihi, custodiui, & non periijt, nisi vnus*, hunc etiam datum a Patre significat: exceptio enim ab eodem fit genere, quo ceteri comprehenduntur. Ut huic objectioni responderet, & custodiam suam sufficientissimam esse indicaret, adiecit hoc verbum: *Vnus periijt Filius perditionis ut scriptura impleatur*, Psal. 108. haec scriptura & propheta Dei erat, quasi diceret, ut quod praedixit Pater, impleteretur. Erit ergo sensus hic: ego custodiui, quos dedisti mihi, o Pater, & nemo periijt, nisi quem tu praedixisti periturum: quem ego non seruauit, non quia non potui, poteram enim etiam eum seruare: sed quia sciebam te nolle, me eum seruare: volens ergo, quae tu praedixisti custodire, non seruauit. Dicit aliquis: igitur Iudas in culpa non fuit perditionis suae. Respondeo hanc consecutionem nullius roboris esse: nam certum est, quod si Deus vellet, nemo peccaret, nemoq; damnaretur: at vere nunc multi peccant; Deus autem dat illis auxilium, quo

Vitij, & virtutis, cui quis deditur est, filius appellari solet.

Iudas cur a Christo seruatus non sit.

quo peccare non possent: ideoque peccant, quia eis liberum fuit peccare, quamuis Deus nolit omnino impedire, ne peccent, cum possit id facere. Ita etiam potuit Christus Iudam seruare, si voluisset, at non seruauit: nec tamen propterea Iudas culpa vacauit, quia habuit ab ipso Christo talem custodiam, & auxilium, ut si voluisset, non peccasset: noluit facere Christus totum quod poterat, quia Patrem id nolle cognouit: Propheta autem non imposuit necessitatem Iudae, sed quod futurum erat praedixit: ille ergo periijt culpa sua, & hoc praedictum est, quia praedictione significauit Deus velle se permittere eum damnari, & nolle omnino impedire, quod posset. Idcirco nec impediuit Christus ut homo, quod nouit Patrem impedire nolle. Et haec est doctrina vera, & catholica, & germanissima huius sententiae sensus: & tunc verba efficax argumentum impetrandi continent: ut Pater seruet eos, quos omnino a Christo seruandos esse voluit. Non ergo particula *Ut*, consecutionem, sed causam indicat, iuxta sensum positum.

Nunc autem ad te venio.

Ad praecedentem sententiam haec pertinent verba: *Cum essem*, inquit, *cum eis, seruabam eos in nomine tuo*, cum autem nunc ad te veniam, & eos relinquam corporali praesentia, peto ne modo destituantur tui nominis, & virtutis auxilio, quo ego eos praesens protegebam, & defendebam. Repetit autem Dominus haec verba, ut discipuli curam, & dilectionem, quam erga eos habebat, expressius & distinctius cognoscerent.

Et haec loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

C O M M E N T A R I V S.

Nonnam causam petendi, & rogandi praeter discessum suum adfert. Connetuntur autem superioribus haec tali ratione: Iam, inquit, ad te venio, dum autem hoc breue mihi tempus superest, visibiliter in mundo existens, loquor haec, nempe omnia, quae dicta sunt. *Loquor*, autem, & rogo, ut, hi, habeant in seipsis impletum gaudium meum, id est, tales sint, quales ego esse desidero, & quales me gaudio afficient: nempe si sint vnum, sicut & nos, & si habeant, & consequantur, quod rogo. Locum hunc Paulus nobis simili quadam sententia declarat ad Philipp. 2. Implete, inquit, gaudium meum, ut idem sapiatis, eandem charitatem habentes vnanimes, id ipsum sentientes. Philippenses haec facientes implebant gaudium Pauli in seipsis, quia ea faciebant, quae Paulus per ipsos fieri desiderabat, & de quibus gaudebat: quod autem Paulus petit a Philippensibus, hoc Christus rogat a Patre, ut ipse concedat discipulis: id enim opus Dei est, nec sine Deo, discipuli assequi poterant. Sensus igitur est. Haec loquor, o Pater, ut concedas discipulis meis idem sapere, eandem charitatem habere, vnanimes esse, idem sentire, & vnum esse. Sic enim implebunt gaudium meum in se ipsis, seu habebunt gaudium meum impletum in semetipsis: idem enim est vtriusque locutionis sensus. Et haec est germana huius sententiae interpretatio, & tunc argumentum est efficax impetrandi a Patre, quo petuntur ea, quibus filius gaudebit.

Tales estote, quales oportet ut me gaudio afficiatis.

Explicatio
in commē-
tario tradi-
ta confir-
matur.

Superius cap. 14. diffuse similia verba A
discussimus, variasq. expositorum ad-
duximus interpretationes. Id autem in
præsentiarum adnotandum est, etiam ver-
ba hæc varie exponi: fere autem omnes
huic vni innituntur fundamento, scilicet,
habere gaudiū Christi, in semetipsis imple-
tum, idem significare, ac ipsos gaudere,
cuius oppositum nos in commentario di-
ximus, & ex Paulo probauimus. Implere
enim gaudium alterius, non est gaudere,
sed in se habere, quo alter gaudet, & esse
obiectum illius gaudij. nam idem est im-
plerè gaudium alterius, & habere gau-
dium alterius in se impletū. Non ergo his
verbis significat Dominus discipulos gau-
dissuros, nec petit, vt ipsi gaudeant, sed vt
talès efficiantur a Patre, quales Christus
vt homo desiderat & vult, & qualibus ipse
gaudet. Qui autem existimarunt his ver-

bis significari discipulorum gaudium, va-
rie exponunt, qua ratione a Christo di-
ctum sit, *gaudium meum*. Aug. tract. 107.
sic explicat: *Vt habeant gaudium meum
impletum in se*, idest, gaudeant de mutua
inter se dilectione, sicut ego, & Pater gau-
demus in eo, quod vnum sumus. Cyril.
lib. 11. cap. 22. aliter interpretatur, nem-
pe, *gaudium impletum*, habere idem esse,
ac gaudium perfectum & sincerum esse: id
autem est si intelligant Christum Deum
esse, nec minus absentè, quam presentem
conseruare posse. Sensus ergo est: hæc lo-
cutus sum, vt gaudeant perfecto, & sin-
cero gaudio de meæ virtutis diuinæ pro-
tectione, quæ eadem est in præsentia, &
in absentia corporali. Neutra expositio
ita nobis visa est accōmodata, sicut quæ in
commentario habetur, quamuis probabi-
les esse interpretationes non negauerim.

*Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt
de mundo, sicut & ego non sum de mundo.*

C O M M E N T A R I V S.

VNum petijt, & rogauit hætenus, nempe vt seruentur a Patre, vnumq. sint
in fide, dilectione, & mutua concordia: iam alterum rogat, id autem est, vt
contra persecutiones mundi a Patre protegantur, & defendantur. Et primo
rationem hoc impetrandi a Patre exponit, quæ talis est: quia persecutiones sunt
propter Patrem, & Christum ipsum passuri, & quia iniuste mundus eas illis illa-
turus est: iusta est, & digna oratio, & petitio, qua ab eo auxilium petitur, pro-
pter quem afflictio, & malum sustinetur, & qua innocentia protectio contra
iniquitatem postulatur. Dicit igitur; ego sermonem, & doctrinam tuam eis tra-
didi, & mihi crediderunt, seruaruntq. sermonem a me sibi datum: proptereaq.
Mundus, id est mali, & increduli, qui sermoni, & doctrinae meæ contradicunt,
odio eos habent, sicut etiam me, non enim similes illis sumus. Par ergo est
causa odij contra me & illos: ego tamquam magister, ipsi tamquam discipuli,
propter eundem sermonem tuum odio habemur a mundo, quia de mundo non
sumus, id est, non eadem sentimus, nec volumus cum ipso. Attende quod
aliud sit de mundo esse, & in mundo esse. In mundo erāt Apostoli, & Christus
ipse, vt ex antecedentibus constat: tamen de mundo non erant. In mundo esse,
est visibiliter in mundo conuersari, & viuere: at de mundo esse, est malitiam
mundi & incredulitatem amplecti. Qui ergo viuit in hoc sæculo doctrinam
Christi sequens, & mandata eius implens, in mundo quidem est, non tamen
de mundo. Sicut etiam viuere in carne, & viuere secundum carnem, lon-
ge diuersa sunt apud Paulum. Viuunt in carne, qui mortalem hanc vi-
tam degunt: at non secundum carnem, qui Spiritus legem obseruant, &
& carnem ac eius concupiscentias restrainant, & domant. Aduerte autem
ex August. tracta. 108. discipulos tunc non fuisse de mundo: at prius fuerant.

Nam

De mundo
esse, & in
mundo esse
differunt.

Nam dictum est paulo ante: *Quos dedisti mihi de mundo*. Erant ergo prius de
mundo, sed renati, & facti non de mundo: porro Christus de mundo num-
quam fuit: natus quidem, sed non renatus, quia semper sanctus. Vtitur autē
hac similitudine Christus, tum vt discipulos consoletur, quia ei iam similes
erant: tum quia ratio est impetrandi a Patre similitudo discipulorum secum,
quamuis æqualitas non fuerit.

Non rogo, vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos a malo.

Licet preces fundere, & pro alijs etiam a Deo petere mortem temporalem,
& a vinculis carnis liberationem, vt morte præuerti a peccandi periculis,
quibus tenentur liberi, in iustitia suscepta securi decedant. Has preces potuif-
sent discipuli a Christo pro ipsis esse suas arbitrari, cum de propria sua morte
Christus fecerit sermonem, & parem persecutionis, & odij in eos causam fece-
rit: propterea hæc Dominus adiunxit verba, dicens: *Non rogo, vt eos de mun-
do tollas*, per mortem temporalem ab hoc odio, & persecutione liberando: *Sed
rogo, vt*, cum adhuc in mundo sint permansuri, *eos a malo serues*: Non rogo,
vt eos tollas de mundo nunc, sicut ego a mundo discedo. Hæc autem verba pro-
pter audientes discipulos dicta sunt: Deus enim non indigebat istis declaratio-
nibus. Attende discipulos debuisse mitti in mundum, & prædicare, multa q. pa-
ti, & ad magnam perfectionem Spiritus promoueri, sublimemq. coronam prius
promereri, ideo non erant tunc tollendi de mundo. Attende etiam non solum
odium præfens Iudæorum, quo Christi discipulos prosequerentur a Domino
indicari, sed etiam futurum, & persecutiones omnes, quas etiam a Gentibus in
hoc mundo passuri erant, petitq. ab omnibus eos seruari, protegi, & liberari.
Seruari autem a malo, non est impedire tentationes, & persecutiones, sed au-
xilium illis præbere, ne succumbant, neve vincantur, sed omnia superent. Est
autem articulus Græcus: *Serues ab ipso malo*, quod peccatum est, seu demon
peccati auctor. Dæmon enim erat præcipuus auctor persecutionis in discipulos
Domini, cuius scopus est, peccato homines inficere.

Quid sit
seruari a
malo.

*De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica
eos in veritate: sermo tuus veritas est.*

Tertium petit a Patre pro discipulis suis, repetitq. verbum superius dictū.
De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo, non tamen eadem de
causa. Nam prius positum est tamquam causa odij mundani contra discipulos:
at nunc repetitur tamquam ratio nouum quid impetrandi, quod rogat. Est au-
tem hoc, sanctificatio in veritate, vt in veritate sanctificentur. & est sensus:
O pater, cum isti discipuli de mundo non sint, sicut & ego non sum de mun-
do, sintq. mei imitatores, & me vt exemplar sequantur. *Sanctifica eos in verita-
te*, vt sint etiam sancti, sicut & ego sum sanctus. Sanctificare eos in veritate, est
per Spiritum sanctum veritatem Euangelicam perfectam infundere, vt fiant
doctores, & magistri doctrinae Euangelicæ: & hoc per Spiritum sanctum, qui
non nuda verba, & conceptus doceat, sed gratiam infundat, vt fiant digni ma-
gistri, & doctores tantæ doctrinae, vt sancte veritatem accipiant, & doceant:
cum enim futuri essent orbis magistri, petit Christus a Spiritu sancto dignos
fieri doctores, omni instructos veritate & virtute, vt vita respondeat doctri-
nae. Hoc est, quod nunc petit, & rogat Christus: & hæc est germanus sensus.

Sanctifica-
re in verita-
te, quid sit.

In

In Græco habetur: *In veritate tua*. Sensus idem est: Quæ autem hæc sit veritas, exponit. *Sermo tuus veritas hæc est*, in qua sanctificandos, & conseruandos rogo. Sermo hic doctrina Christi est, quæ dicitur Patris, quia diuina erat, & ex diuinitatis beneplacito tradita.

A N N O T A T I O XI.

Interpretationes nonnulla superiorum verborum proponuntur.

CYril. lib. 11. cap. 24. & Aug. tract. 108. Altera expositio est, vt verbum sanctificandi idem significet, quod separare, sitq. sensus: Separa eos verbo, & prædicatione, quia futuri erant prædicatores, sicuti dictum est: Act. 13. Segregate mihi Saulum, & Barnabam in opus ad quod assumpsi eos. Non est multum dissimilis hæc expositio a nostra: at nos verbum sanctificandi non in ea significatione exponimus, sed vt idem significet, atque consecra eos veritati tuæ: id est, instrue, & perice in veritate, vt fiant digni, & perfecti magistri veritatis Euangelicæ mundo tradendæ. Quod quantum ad sensum in idem recidit. Huic expositioni consonant, quæ sequuntur. Nam si exponamus cum Augustino, & Cyrillo non distinguetur hæc petitio a prima, quæ erat, vt vnum sint fide, & dilectione.

Sicut tu me misisti in mundum: ita & ego misi eos in mundum.

C O M M E N T A R I V S.

CAusam, cur sanctificatio hæc petatur, adiungit; & supplenda est particula causalis more Hebræorum: quia, *Sicut tu me misisti in mundum, ita ego misi eos*, id est, deputati, & constitui mittendos in mundum prædicare, & annunciare veritatem, quam ego annunciaturus veni a te missus. Sanctificatione igitur hac maxime indigent, vt per Spiritum sanctum instructi, & perfecti, munus hoc iniunctum exequi digne, & fructuose valeant. Attende efficaciam argumenti. *Ego misi eos*, ipsi non se ingesserunt, nec propria auctoritate hoc munus usurparunt. *Ego misi eos*, diuina auctoritate ea, qua in mundum a te sum missus: sanctifica ergo eos, o Pater, tamquam a me, & a te missos. Aug. tract. 108. & Euthymius præteritum loco futuri positum asserunt, *Misi*, id est mittam, quod sæpe in scriptura fit: vel vt diximus, *Misi*, quia deputati erant, & nomen Apostolorum habebant, vt per orbem prædicaturi salutis veritatem proficiscerentur.

Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.

AVget argumentum, & rationem impetrandæ sanctificationis huius. Non, inquit, solum misi eos, sed *Pro eis ego me sanctifico*, id est, me in hostiam, &

& sacrificium offero per mortem: vt virtute, & efficacia sacrificij huius, & oblationis meæ, efficiantur sancti in veritate, id est, obtineant, & consequantur hanc sanctificationem, quæ per Spiritum sanctum facta est in die pentecostes: *Ego*, igitur, *me sanctifico*, vt etiam ipsi sint sanctificati. Ego quidem per mortem, ipsi per Spiritum sancti gratiam, per quam consecrabitur, & præficietur veritati prædicandæ. Verbum *Sanctifico meipsum*, mortis Christi sacrificium significare, a qua omnis sanctificatio hominum virtutem habet, communiter Doctores interpretantur. In scriptura enim verbum in ea significatione aliquando accipitur, vt constat Exod. 13. Sanctifica mihi omne primogenitum, & in multis locis habet eandem significationem. Cyril. lib. 11. cap. 25. Veritatem pro Spiritu sancto exponit. Nam Spiritus veritas dicitur: at magis videtur in eadem significatione sumendam esse, in qua prius dicitur. *Sanctifica eos in veritate*, ibi autem Cyril. pro Christo exposuit. At nos cum Chrysostomo pro doctrina Euangelica, vt in superiori sententia dictum est. Iustin. in lib. quæstion. gent. resp. 23. annotat hanc orationem Christi, quæ pro discipulis facta est, non comprehensisse Iudam, nec pro eo fusas hæc preces, & id satis est apertum. Nam Iudas iam recesserat, nec præsens erat, immo Christus eum a discipulorum numero excluserat, dicens perijisse tamquam filium perditionis, vt impleretur scriptura. Dicitur autem sanctificare Christus seipsum in ea natura, in qua passus est, & mortuus.

Verbum sanctifico, quid significet in scriptura.

Iudas non fuit in hac oratione comprehensus.

Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me.

ORationem, & preces generaliter extendit ad omnes futuros fideles, qui per verbum Apostolorum, & eorum prædicationem credituri erant, nec de ijs solis hoc intelligitur, qui ipsos viderunt, & audierunt Apostolos, sed de omnibus fidelibus, vsque ad mundi consummationem futuris. Nam doctrina ab Apostolis prædicata, eadem perseuerat, & perseuerabit, vt quotquot crediderunt, & credent, per verbum, & prædicationem eorum credidisse, & credituri dicantur. Rogat igitur generaliter Christus pro omnibus suis fidelibus, quos distincte, & perfecte ac si præsentibus essent, videbat in essentia diuina, non solum vt Deus, sed vt homo, sicuti vt homo rogat, & orat. Interrogat August. tract. 108. quid dicendum de ijs, qui per eos non crederant. Nam multi erant credentes tunc, qui non ab Apostolis, sed a Christo verbum audierant, vt Nathanael, Centurio, & alij, quos ab hac oratione certum est non esse exclusos. Respondet hos imperfecte credidisse tunc: at postea per verbum Apostolorum crediderunt: aut etiam dicuntur credidisse per verbum Apostolorum, quia receperunt idem verbum, quod Apostoli prædicauerunt. Responso facilius est, si dicamus omnes credentes in Christum his verbis significari; a maiori autem parte sumptam esse denominationem: omnes enim fere per ipsos crediderunt: Nam credentium numerus ante eorum prædicationem paruus fuit, maxime quia & illi etiam multa ab Apostolis didicerunt sibi prius ignota.

Qua ratione comprehendat eos qui crediderunt, sed non per Apostolos.

Vt omnes vnum sint.

QUæ petat, & roget pro omnibus credentibus suis exponit. Primum est, quod etiam pro discipulis rogauerat, nempe, *Vt vnum sint*, idem sentientes, idem sapientes, inuicem diligentes, vnanimes, & concordés. Hoc iam superius

superius explicuimus, & ut diximus Act. 4. impletum legimus. Credentium, erat cor vnum, & anima vna, non tantum discipulorum seu Apostolorum, sed omnium etiam tunc credentium, quorum magna erat multitudo. Aduerte, quod supra dicebamus, hanc vnionem charitatis pro credentibus a Patre peti, non autem pro incredulis. His enim fides potius est petenda, ut credant: ideo hæc oratio pro mundo non est.

Sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis vnum sint.

Fidelium vni-
tas duplex.

HOC est alterum, quod petit a superiori distinctum, nempe: *Ut vnum sint in nobis sicut tu in me & ego in te*, intellige vnum sumus. Attende pro vera, & legitima huius sententiæ intelligentia, duplicem esse fidelium vnitatem. Prior est inter ipsos: vniti enim sunt, & vnum corpus faciunt vnitatem fidei vnus, eiusdem religionis, & mutuæ inter se charitatis. Altera est cum Deo, & Christo: per gratiam enim, fidem, & charitatem Deo vnimur, & coniungimur, & in ipso manemus, & ipse in nobis. De qua vnione dicitur. 1. Ioan. 4. Quisquis confessus fuerit, quoniam Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in eo. Et iterum: Deus charitas est, & qui manet in charitate in Deo manet, & Deus in eo. Fide igitur, & charitate non solum inter se vniantur fideles, sed etiam cum Deo, & Christo Domino. De hac duplici vnione sententia præsens est intelligenda. Illud quidem, *Ut omnes vnum sint*, de priori vnitatem, qua inter se vnum sunt fideles concordia & pace, quæ ex fidei vnitatem, & charitate nascitur. Verba autem ista, *Ut sint vnum in nobis, sicut ego in te, & tu in me*, de posteriori vnitatem, qua vnum efficimur cum Deo, & in ipso manemus, & ipse in nobis. Non est autem æqualis similitudo accipienda, ut Arriani falso intellegebant, sed similitudo sola. Nam Filius in Patre, & Pater in Filio est per naturæ identitatem, quia vna est natura vtriusque: at nostra est per gratiam. Nec enim inter nos, nec cum Deo vniam habemus, & eandem naturam, tamen dicimur esse in ipso, & ipse in nobis, & vnum esse inter nos, & cum ipso. & in hoc similitudo est, quia vnitatem est, tamen vnitatis ipsius diuersa est ratio: Filius enim & Pater per naturam, nos vero illis vnimur per gratiam. In annotatione cetera inuenies.

ANNOTATIO XII.

Arrianorum
argumenta
refelluntur.

Sicut ex verbis illis superioribus *Vnum sint sicut, & nos vnum sumus*. Ariani argumentum suæ hæreticæ doctrinæ acceperunt, ita ex his proximis etiam fecerunt: ut enim Athana. serm. 4. contra Arianos refert, dicebant sic: Si nos vnum sumus, sicut Pater & Filius vnum sunt: igitur non erunt Pater & Filius consubstantiales. Aut certe nos erimus consubstantiales inter nos. Rursus, si nos sumus in Deo & Deus in nobis: sicut Pater est in Filio, & Filius in Patre, igitur non est dicendus Filius in Patre, & Pater in Filio esse propter identitatem naturæ, sicut nec nos dicimur esse in eo, & ipse in nobis propter naturam eandem. Ad hanc blasphemiam Athanasius loco citato diffuse, & docte respondet. Similiter & Cyril. lib. 11. cap. 26. diximus etiam nos supra

his verbis similitudinem quandam significari, & imitationem, non identitatem, sicut quando dictum est Matth. 5. Estote perfecti, sicut Pater vester perfectus est, non enim creatura Creatori equari potest, sed per gratiam ad quandam similitudinem extollitur: illa est summa vnio per naturam, nostra est participata per gratiam. Docte autem annotat Athana. hanc differentiam in his verbis eisdem significari. non enim dictum est, sint in te vnum, sicut ego in te vnum sum, sed *Sint vnum in nobis, sicut ego in te, & tu in me*, ut diuersa vnitatem Patris, & Filij, ab vnitatem fidelium significaretur. Hæc dicta sint contra Arrianos.

At grauior est difficultas circa huius sententiæ intelligentiam, Athana. enim & Cyril. non aliam vnitatem intelligere videtur

tur in his verbis: *Ut vnum sint in nobis*, A sicut tu in me, & ego in te, præter illam, quæ dicta est illis superioribus verbis, *Ut vnum sint*. Verba enim hæc eandem quidem continent vnitatem, sed explicite, & expresse significant, qualis sit vnitatem illa, de qua dictum est. *Ut vnum sint*, quam ex exponens adiungit, *Ut sint vnum, sicut ego in te, & tu in me*. At quia illa particula, *Sint in nobis*, videbatur huic expositioni adferre aliquod obstaculum, ideo Athanas. dupliciter exponit. Vno modo ut sit sensus *Ut sint vnum in nobis*, id est, exemplo nostro vnum sint, sicut nos vnum sumus: nã aliquando id solet significare. Dicitur enim 1. Cor. 4. Hæc transfigurauit in me, & Apollo propter vos, ut in nobis discatis nõ inflari, *in nobis*, id est exemplo nostro. Altero modo, ut sit sensus: *In nobis*, id est virtute nostra: vnum enim esse non poterant, nisi virtute & opera Patris, & Filij quam etiam significationem in scriptura habet. Psal. 59. In Deo faciemus virtutem. & Psal. 43. In te inimicos ventilabimus cornu, id est, virtute Dei.

At profecto accommodatior videtur expositio, si distinguamus vnitatem hanc, cum & fideles vnum sint inter se, & vnum sint in Deo: & de priori dictum est, *ut vnum sint*: de posteriori, *Ut sint vnum in nobis, sicut tu in me, & ego in te vnum sumus*. Cum enim sint hæc duæ vniones, & verba expressa sint distincta, aptius interpretamur ea, si ad vtramque referamus. Nec est D necesse particulam illam, *in nobis*, illis modis interpretari, sed retinenda est similis significatio ei, in qua dicitur, Pater in Filio, & Filius in Patre manere: ita etiã nos dicimur manere in Deo, non secundum naturam, sed secundum gratiam. Vnum igitur sumus in Deo, quia manemus in eo, & ipse in nobis. Illud etiam considerandum est, non dictum esse, vnum sint cum Deo, seu nobiscum, sed, *vnum in nobis*: nõ enim Deus, & homo in aliquo vno conueniunt, quod vtrique sit commune, sed ipse est vnitatem, qua vnũ efficimur in ipso. Sicut vnitatem vnũ sunt in numero, quia in ipso copulantur: non tamen vnum sunt cum ipso quia nõ est alia vnitatem, qua vnitatem, & numerus vniuntur. Hæc autem sententia, qua affirmamus maiorem vnitatem in his exprimi verbis, *ut vnum sint in nobis, sicut ego in te, & tu in me*, quam fuerit expressa in illis, *ut vnum sint*, est Hilarij lib. 8. de Trini. vbi exponens hanc totam sententiam, *Ut sint vnum sicut ego in te, & tu in me, ut & ipsi vnum sint*, dicit profectum

feri vnitatem per hæc verba posteriora: quia si diceret aliam adiungi vnitatem verbis præcedentibus. ut magis vnum fiant, nõne & inter se, & in Deo ipso: necdum tamen sententia hæc satis exposita est nõ superest explicare, quæ sit vnitatem hæc. Quã explicationem, ut distinctio claritatem adferat, in sequentem remittimus annotationem.

ANNOTATIO XIII.

Vnitatem hanc exponit Cyril. lib. 11. cap. 26. docte, & subtiliter: distinguit autem vnitatem alteram quantum ad animas, alteram quantum ad corpora. Animas quidem vniri asserit vnitatem Spiritus sancti: nam omnes credentes in Christum Spiritum sanctum vnum & eundem participant, & in ipso vniuntur, & per ipsum in Deo dicuntur esse, non quidem diuinitatem ipsam per se recipientes, sed per gratiam, fidem, & charitatem participantem: tamen qui participatur, & qui in eis est, vnus, & idem est. Vnde quodammodo quãtum ad animas, in vnica re indiuidua vnum sunt, nempe Spiritu sancto, & multum similes sũt in vnitatem Patri & Filio, qui in vna substantia sunt vnum: quamuis non sit paritas quia illa natura eadem est in Patre, & Filio naturaliter, at Spiritus est idẽ in fidelibus per participationem gratiæ. Hãc eadem vnionem docuit Athanasius hunc explicans locum in sermone 4. contra Arrianos in superiori annotatione allegaro, & de hac vnione habemus scripturam testimoniam. 1. Ioan. 4. In hoc scimus, quia Deus manet in nobis, ex spiritu quem dedit nobis. Ratione igitur Spiritus, Deus in nobis manet, & nos in Deo. 1. Corint. 4. Qui adheret Deo, vnus spiritus efficitur cum eo; id est habet eundem Spiritum, qui est ipse Deus, & quem Pater, & Filius habet. quãuis non ad æqualitatem. Idem Paulus. 1. Cor. 12. Hãc vnitatem Spiritus in singulis distincta operantis, & in singulis prout vult, diuersa dona distribuentis, & vnum corpus ex multis colligētis describit. Hęc est vnitatem quantum ad animas secundum quam omnes credentes vnum sunt, & inter se, & cum Deo ipso. Quamuis enim distinctum sit esse vnum inter se, & esse vnũ cum Deo, tamen vnum, & idem est, quod facit omnes credentes vnum inter se & vnum in Deo, nempe Spiritus sanctus a nobis participatus, & in nobis existens per gratiam, fidem, & charitatem: per hunc omnes sunt inter se, & vnum in Deo ipso.

Altera est vnitatem corporũ quandoquid-

Vnitatem
duplicem
Cyrillus di-
stinguit,
Animorũ
& corporũ.

Vnum in
nobis, cur
dictum sit.

Vnitas corporū, quæ & vnde orta sit.

dem etiam credentium corpora vnum effecta sunt in Deo, & hæc vnitas, in qua vniuntur, & efficiuntur vnum, est caro ipsa Christi realiter in sacramento ipsis credentibus data, vt non participatione vnū sint, vt factum est in priori vnitate, in qua dabatur Spiritus sanctus ratione donorū sed realiter, & substantialiter Christus ipse in cibum detur. Ratione autem huius vnitatis maior est similitudo cum vnitate Patris, & Filij: per hanc enim carnem, & sanguinē Christus realiter in nobis, & nos in ipso, vt dictum est in capite sexto manemus, & vnum quodammodo corporaliter efficiuntur. De qua vnitate dictum est 1. Cor. 10. Quoniam vnus panis, & vnū corpus vno sumus omnes, qui de vno pane, & vno calice participamus. Hanc eandem vnitatem non solum Cyril. sed & Hilarius lib. 8. Trini. his verbis significari affirmat, & sane vera doctrina est & expositio legitima. In hoc tamē vno dissentio ab his duobus Doctoribus, præsertim a Cyrillo qui vnitatem talem animarum, & corporum

A significari asserit, verbis hæc, *Vt omnes vnum sint sicut & nos*, quæ repetuntur in sequenti sententia, nec distinguit has vnitates iuxta verba distincta. At mihi videtur, sic distinguendum esse, vt verba illa, *Vt omnes vnum sint sicut & nos*, sint interpretanda de vnione animarū, quæ fit ratione Spiritus participati a credentibus, fide, dilectione, & gratia, ac donis, ratione cuius vnum sunt inter se ipsos. Verba autē quæ sequuntur, *Vt sint vnum in nobis, sicut tu in me, & ego in te*, exponenda de vnitate, quæ fit ratione eiusdem Spiritus, sed cum Deo, vt vnū sint in Deo, & Deus in eis, & ipsi in Deo sint, hætenusq. nihil dictū sit de vnitate corporū, vsque ad verba sequentia, *Claritatem quam dediisti mihi dedi eis*, ibi enim hæc vnionē realē ratione carnis suæ docet. In præcedenti ergo sententia sola vnitas petitur quæ fit ratione vnus Spiritus sancti, qui vnit credentes inter se: & hoc ideo, vt vnum sint inter se, & in Deo ipso: quod magis ad mentem Hilarij accedit, & sequentium expositione confirmatur.

Vt credat mundus, quia tu me misisti.

C O M M E N T A R I V S.

FRUCTŪ ex hac vnione in vnitate Spiritus exponit. Mūndus, inquit, ex hoc agnoscat, me esse a te missum. Attende, mūdū hoc in loco, non malos, & incredulos sed credentes de mundo vocatos significare, sicut dicitur: Non veni, vt iudicem, sed vt saluem mundum. &: Erat mundum reconcilians sibi. mundum ergo audiens tam miram, & inauditam vnitatem, vt inter se, & in ipso Deo credentes vnum efficiantur, inducetur facilius, & efficacius ad credendum me esse filium tuum, per quem talis vnio facta est. nemo enim tali vnitate fideles vnire posset, nisi filius Dei, & Deus esset, vt re ipsa factum est. Nisi enim filius Dei corpus induisset numquam homines ad hoc peruenissent, vt vnum essent in Deo, & Deus in eis, & ipsi in Deo manerent. Ita Athanas. serm. 4. allegato exponit. Particula, *vt loco suo*, posita est, aut certe consecutionem indicat.

A N N O T A T I O X I I I.

Nonnullæ Patrum expositiones expēduntur.

AVGUSTINUS tractatu centesimo decimo hanc sententiam sic exponit, vt repetendum sit verbum, *rogo*. *Rogo*, inquit, *vt vnum sint*, & *rogo, vt sicut tu in me, & ego in te, vt etiam ipsi vnum sint in nobis*, & *rogo etiam, vt credat, quia tu me misisti*, mūdus autem de credentibus exponit. Sed dura videtur expositio & non accommodata, quia hæc sententia ad id referri videtur, quod dictum est, *Vt sint vnum in nobis*, vt ex hoc nempe mundus credat, quia tu me misisti. Chrysof. hom. 81. & Euthym. interpretatur sic hoc esse dictum, sicut illud:

A In hoc cognoscent omnes, quod mei eritis discipuli, si dilectionem habueritis ad inuicem: ita etiam nunc dicitur, ex cōcordia doctrinæ: Mundus cognoscat, id est auditores intelligent Dei esse doctrinam. At non videtur hoc accommodari posse: quādoquidem hæc sententia non ex sola vnitate inter se, sed ex vnitate cum Deo, secundum quam Deus in eis, & ipsi in Deo manent, mundus dicitur crediturus, Christūq. esse a Deo missum tamquam filium eius. Idcirco prior est expositio Athanasij: mūdus enim cui prædicabitur veritas hæc, vel ex cah

ex hac confitebitur Christum esse Dei filium, cognoscens non posse talem vnitatem fieri, nisi a Deo, vnde in eo qui credit confirmabitur Christum esse Dei

filium, & qui non credit, allicietur ad fidem, & non tantum ex dogmatum conformitate: hæc enim duo simul esse necesse est.

Et ego claritatem, quam tu dediisti mihi, dedi eis, vt sine vnum sicut & nos vnum sumus.

C O M M E N T A R I V S.

CONNEXIO, & sensus huius sententiæ talis est. Postquam rogauit Patrem, vt credentes vnum faceret, & inter se, & in Patre, & filio, quæ vnio per Spiritum sanctum efficienda erat, addit se dedisse eis iam claritatem, quam a Patre accepit, quæ vnum etiam sint, sicut & Pater & Filius vnum sunt. ac si diceret: Ego iam eos effeci vnum per meam claritatem, quam a te accepi: da tuo Pater Spiritum sanctum vt vnum etiam fiant. Claritas hæc est diuinitas ipsius filij: quæ vt homo dicit se accepisse e Patre per vnionem hypostaticam. hanc diuinitatem vnitam carni suæ dedit nobis Christus in sacramento, quod tunc quando hæc loquebatur iam instituerat, discipulisq. communicauerat, pro suisq. fidelibus reliquerat: quo maxime vniuntur inter se & in Deo, quantum ad realem quantam, & corporalem vnionem. Animarum autem vnitas, quæ Spiritus sancti vniuntur gratia, maxime in Spiritus sancti aduentu effecta est, & hanc nunc rogat & petit. Illam enim, quæ sacramentofui corporis fit, iam dederat & hoc est, quod hæc verbis dicit, quod etiam verbis sequentibus explicat ipsemet Dominus.

Eucharistia maxime vnit cum Deo fideles.

Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum.

Per Eucharistiam diuinitatem cum Christi corpore sumimus.

MODUM, quo vnio hæc claritatis, & diuinitatis fiat exponit, *Ego*, inquit, *in eis*, sum per carnem meam in cibum verum, & realem eis datum, Tu, autem *in me* es, quia diuinitas tua est carni meæ vnita. Si igitur diuinitas est in carne, & caro est in credentibus, fit vt in credentibus etiam diuinitas sit per mediam carnem Christi. Habent ergo credentes in se, & carnem Christi, & per eam diuinitatem in se fiuntq. vnum, & quandam habent vnitatem per Christum ratione carnis suæ, & sic consummantur in vnum: id est, fiunt vnum perfecte, dum non solum vniuntur inter se, & cum Deo quantum ad animas, quod fit per Spiritum sanctum, sed etiam quantum ad corpora ipsa.

A N N O T A T I O X V.

Claritatis nomine quid intelligatur.

DIFFICILIS est hæc sententia intellectu, & laborant Patres in eius sensu inquirendo. Cyrillus lib. 11. cap. 26. & Hilarius lib. 8. de Trinitate exponunt hanc claritatem ipsam diuinitatem Verbi, carni vnitam, quam vt homo accepit Christus a Patre, quando Verbum caro factum est, hanc dedit nobis Deus & Christus, quando suam carnem cibum nostrum effecit, & nobiscum per sacramentum mirabile rea-

liter vnitus est. Et hanc sententiam de hac vnitate interpretantur hi Doctores, quibus nos consentimus: ea enim expositio omnium est maxime accommodata, quāuis, vt superius diximus, hanc eandem vnitatem, isti Doctores verbis superioribus accommodent. At in hac parte nobis ea visa est expositio facilior, & aptior, si priores sententias interpretemur de vnitate animarū, quæ fit per Spiritus sancti gratiam,

tiam, dilectionem & dona cetera. Auguf. autem tract. 110. aliter hanc claritatem interpretatur, nempe gloriam corporis, & verba præteriti significationem habent de futuro, vt fit fensus: immortalitæ & gloriam quã dabis carni & humanitati meæ, ego dabo eis. Huic expofitioni id videtur obftare, quod fequitur: *Vt sint vnium sicut, & nos vnium sumus*, non enim hæc gloria ad vnitatem seu vnionem refertur. Deinde quia hæc potius petenda erat a Patre, ficut etiam Chriftus suammet petijt superius, dicendum enim erat: Rogo vt claritatem quam dedisti mihi, des eis, sicut dictũ est: Clarifica me Pater claritate quã habui. Præterea, quia Chriftus in his verbis & sententijs, rogat pro suis ea, quæ in hoc sæculo futura sunt, & quibus maxime indigent, vt perficiantur. Adde etiam verbum sequens non accommodari huic expofitioni, vt paulo inferius dicem⁹. Chryf. hom. 81. & Euthy. aliter exponunt, nempe claritatem hanc esse: tum potestatem miraculorum, quam Chriftus discipulis dedit: tum vnitatem concordie, de qua dictũ

A est: *Vt sint vnium*: hæc enim duo, erant efficacax confirmandæ fidei veritatis argumentum, nempe miracula, & tam mira in eis concordia. Ista expofitio quãtum ad illud de concordia non videtur accommodata: nam cum roget Patrem, vt eos vnium faciat, non videbatur consonum dicere, Ego dedi eis vnitatem cõcordiæ. Quãtum autem ad potestatem miraculorum probabilius est: tamen verba sequentia, *Vt sint vnium, & ego in eis, & tu in me*, non accommodantur. Præterea etiam quia hæc verba generalia, & communia sunt credentibus: at miracula non omnibus dantur. Ambr. lib. 5. de fide cap. 4. quandam aliam visus est indicare expofitionem, nempe claritatem hanc esse filiationem, quam accepit Chriftus homo a Patre, postea dedit suis, quando credentes filios Dei effecit, quamuis non sit paritas. Chriftus enim naturalis, nos adoptionis filij sumus: & est probabilis expofitio, tamen omnium accommodatissima est, quam Cyrillus, & Hilarinus sequuntur: ideo in commentario ipsis subscripsimus.

Et cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.

C O M M E N T A R I V S.

EX hac claritate quam dedi eis, duo cognoscent fideles: alterum est, me esse filium tuum a te missum: non enim aliter vniri poterant nobiscum, nisi diuinitatem haberem in ea carne, quam dedi eis. Alterum est te dilexisse eos, sicut & me dilexisti, id est, quod beneficium contulisti mihi homini, nempe diuinitatem tuam, dedisti etiam eis, & eos tibi, sicut & me vnire voluisti: quod argumentum est dilexisse te eos simili dilectione qua me, quamuis non pari. Nam diuinitas meæ est humanitati vnita immediate: at ceteris per mediam meam carnem communicatur. Mundum appellat credentes ipsos, qui in hoc quod dictum est, maxime dilectionem Patris agnoscunt, & filij diuinitatem confitentur. Attende agnoscere, seu cognoscere, non apertam cognitionem significat, sed fidem, ipso tamen effectu roboratam. Et loquitur Chriftus de dilectione, qua eius humanitas ita est a Patre dilecta, vt Verbum & diuinitatem ei vnierit, & copulauerit.

A N N O T A T I O X V I.

De qua cognitione Chriftus loquitur.

AVg. tract. 110. suã superioris sententiæ expofitionem persequens, hæc verba ad statum gloriæ refert. Quando nimirum cognoscentur hæc, quæ dicta sunt, quia modo creduntur: at argumentum hoc parum habet efficacix. Verbum enim hoc cognoscendi etiam fidei notitiam significat, maxime quando ex aliquo signo, & effectu exteriori procedit. Ioannis 6. Nos credimus, & cognouimus, quia tu es Chriftus filius Dei. Ioan. 7. Cognosceat de doctrina mea, an ex Deo sit. Qui alias sequuntur expofitiones verba

A hæc etiam accommodant aliter. Ambrosij autem expofitioni, multum hæc verba cõsonant: ex filiorum enim adoptione data fidelibus, multum Chriftus filius Dei esse confirmatur, per quem in filiorũ adoptionis dignitatem vocati sumus, & Patris erga nos dilectio ostenditur, qui nos filios effecit: quamuis nostra longe sit diuersa a Chrifti filiatione. At nos sequentes expofitionem Hilarij, & Cyrilli verba hæc interpretari sumus, & est accommodata interpretatio cum Cyrillo lib. 11. capite. 27.

Pater

Pater quos dedisti mihi, volo, vt vbi sum ego, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi.

C O M M E N T A R I V S.

Precatur Patrem postremo præmium, & beatitudinem, ijs omnibus, qui a Patre dati sunt, de quibus prius dixerat, vt vnium sint, quemadmodum nos vnium sumus: vt hac spe discipuli confortentur in afflictionibus, & laboribus sæculi, & omnes etiam, qui credituri sunt in eum. Pater, inquit, *Volo*, id est, maxime desidero, & cupio. vt omnes ij, quos mihi dedisti sint, vbi ego sum, nempe in cælesti regno, vt etiam videant diuinitatem, & gloriam meam, quam mihi dedisti, & huic carni vniuerfi. Attende verbum, *Volo*, est non imperantis, sed præcantis, & desiderium proponentis: ita exponit Cyprianus lib. de mortalitate dicens, Chriftum deprecatum esse Patrem hisce verbis. & similiter Chrysof. hom. 81. id indicat, & in scriptura eam habet significationem, vt sit petentis non imperantis. Matth. 12. Volumus a te signum videre. & Mar. 6. Volo vt protinus des mihi caput Ioannis. & cap. 10. Volumus vt quodcumque petierimus, facias. Quamuis aliquando sit absolutam voluntatẽ explicantis. Matt. 8. Volo, mūdare. Matth. 20. Volo huic nouissimo dare sicut & tibi. est autem voluntas hæc oratio quædam, & vehemens deprecatio. Rursus dicit: *Vbi sum ego*: nam ratione diuinitatis regnabat in cælis, eratq. ibi iuxta illud Ioan. 3. Qui descendit de cælo, filius hominis, qui est in cælo. Hoc annotat Augustinus tract. 111. Itẽ, *Vt videant claritatem*, non dicitur, vt habeant, quia nostra beatitudo visio est diuinitatis. Chriftus quidem diuinitatem habet: beati autem vident. Quod Ambrosius lib. 5. de fide cap. 3. simul cum alijs verbis, docte interpretatus est, dicens: Si iudicasset quod diuinam sedem Pater omnibus daret, dixisset: Volo vt vbi ego sedeo, illic sedeant mecum. at inquit, *Volo vt sint mecum*, non sedeant mecum. Et, *Vbi ego*, non quomodo ego. Deinde sequitur, *Vt videant claritatem meam*, nec dixit vt habeant, sed vt videant: seruus enim videt, Dominus possidet. sicut & Dauid Psal. 26. dicit, Vt videant voluntatem Domini. Hæc Ambro. Quibus verbis significat hanc sententiam non pro solis Apostolis, vt existimat Chrysof. hom. 81. sed etiam pro omnibus saluandis dictam esse: idcirco non dicitur, vt sedeant, ne omnes iudicatuos existimaremus. Verbum etiam, *Volo*, exponit tamquam iudicantis, & absolute decernentis esse, vt loquatur tamquam Deus, quod probabiliter dicitur. Tandem dicit, *Quos dedisti mihi*, iuxta illud a principio dictum: Vt omne, quod dedisti ei, det vitam æternam vbi notat Cyril. lib. 11. cap. 28. nullos alios saluari, nec beatificari præter datos a Patre, qui prædestinati dicuntur: hi videbunt claritatem, & diuinitatem Chrifti.

Volo non imperii sed precationis denotat.

Beatitudo nostra in visione consistit.

Quia dilexisti me, ante mundi constitutionem.

VT homo loquitur, cuius humanitas sic est a Deo dilecta supra omnem creaturam, vt ei fit diuinitas vnita, & ad hanc excellentiam, & dignitatem erecta, vt homo ille Deus esset. Hæc autem directio non noua fuit, sed ante mundi cõstitutione: fuit enim ab æterno electa, & dilecta illa humanitas, vt Verbo vniretur, quamuis in tempore vnita sit: idcirco ante mundi constitutionem dilectus dicitur, vt homo. Sententia hæc non habet locum ratione diuinitatis: quãuis enim Chriftus ab æterno a Patre diuinitatem habeat, verumq. sit, Patrem dedisse diuinitatem ei, tamen non quia dilexit eum: naturalis enim illa natiuitas est, non ex voluntate procedens: intelligenda igitur est, vt loquatur tamquam homo.

ANNO-

Vox, consti-
tutio quid
significat.

Hieronymus ad Ephes. 1. Vbi simile A
verbum habetur: Elegit nos in ip-
so ante mundi constitutionem, vim no-
minis huius explicat *constitutio*, est enim
Græce, *καταβολή*, quam non idem sonare
Græcis, quod Latinis constitutionem di-
cit, sed id inquit dicitur *καταβολή*, cum
quid deorsum iacitur, & in inferiorem
locum mittitur de sublimi, vel cum ali-
qua res sumit exordium: vnde & hi, qui
ædium futurarum prima iaciunt funda-

mēta, *καταβέλλειναι*, id est deorsum ini-
tia fundamentorum iecisse dicuntur. Vo-
lens itaque Paulus ostendere, Deum vni-
uersa machinatum ex nihilo, non condi-
tionem, non creaturam, atque facturam,
sed, *καταβολήν*, id est, initium fundamen-
ti ad eum retulit, vt non iuxta Manichæū,
& ceteras hæreses, quæ factorem, & ma-
teriam ponunt aliquid, vnde creaturæ fa-
ctæ sunt, antecesserit creaturas, sed omnia
ex nihilo subsisterint. Hæc Hieronymus.

Pater iuste.

C O M M E N T A R I V S.

Postquam orauit petens præmium, & beatitudinem suis a Patre, iustitiam
petitionis exponit: æquum enim erat, vt ij essent, vbi Christus erat, & vide-
rent claritatem eius, qui non credente mundo crediderunt, & Christo adhae-
serunt. hac de causa Patrem appellat iustum, quia retributio iustitiæ est. 2. Timo. 4.
Quam reddet mihi iustus iudex, non solum autem mihi, sed & his, qui diligunt
aduentum eius.

A N N O T A T I O XVIII.

Cur Iusti
appellat Pa-
trem.

CYril. lib. 11. cap. 29. recte annotat, iu-
stum appellatum Patrem, quia iusti-
tiæ effectus in his verbis significatur: sicut
quando sanctificatio rogabatur, Pater san-
ctus vocatus est. Quæ autem sit hæc iusti-
tia, sic exponit: nempe dictum esse iustum,
quia iuste dæmonem, qui mundū captiuū
detinebat, ne ad immortalitatem, ad quā
creatus erat peruenire posset, damnauit, &
dominio priuauit, vt supra dictū est. Sen-
sus igitur est. *O Pater iuste, mundus non co-
gnouit*, hanc tuam iustitiam, quam pro
mundo erga diabolū exercuisti, quam si
nouisset, omnes ad te accurissent. Chry-
sost. hom. 81. aliter explicat hanc iustitiam,

A nempe iustum dici, quia mundus non ha-
bet, vnde arguit Deum, quod ipsum non
nouerit: sua enim culpa noluit credere, &
cognoscere. Aliter Aug. tract. 111. sentit,
Iustum dici, quia iuste mundum, & infide-
les cognitione sui priuauit: nam quod ali-
quibus non reueletur Dei veritas, iustitia
ipsum est propter eorū peccata: quod vero
alij manifestetur, misericordia est. Nos
aliter exposuimus, nempe vt iustitia hæc sit
in præmij retributione, quæ credentibus
in eū, superiori sententia petebatur: hanc
enim reddere iustitiæ est, iuxta illud 2.
Tim. 4. Reddet mihi iustus iudex, nō solū
autē mihi, sed & his, qui diligunt aduentū ei.

*Mundus te non cognouit, ego autem te cognoui, & hi cognouerunt, quia tu me
misisti, & notum feci eis nomen tuum.*

C O M M E N T A R I V S.

Multum notanda est particula, *Et*, quæ in Græco textu est, *Et mundus te non
cognouit*, id est mundo te non cognoscente, hi nouerunt: seu, cum mundus
te non nouerit, ego te noui, & hi nouerunt: suos enim discipulos a mundo di-
stinguit, vt sit sensus: Cum mundus non cognouit, hi nouerunt. Inter tot incre-
dulos credere, laude dignū est, & præmio. Vt autē hanc cognitionē non eos a se-
ipsis habuisse significaret, sed quia edocti ab eo sunt: propterea dicit, *Ego autem
noui te,*

noui te, & hi cognouerunt, quia tu me misisti, & notum feci, id est, quia ego notum
feci eis. *Nomen tuum*, nempe te esse Patrem meum, propterea te nouerunt: ex
mea enim reuelatione habent, vt te, & me cognoscant: nemo enim nouit Pa-
trem, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Filius per se nouit, ceteri ex re-
uelatione. hanc cognitionem sunt consequuti.

Et notum faciam.

Ad huc maiorem diuinitatis, & nominis tui cognitionem, & ampliorem fi-
dem præstabo, quod factum est post resurrectionem, quando eis scriptu-
ras diuinas aperuit, & perfectius effectum est, quando misit eis Spiritum fan-
ctum. De hac notitia, quæ facta est per Spiritus sancti aduentum, exponunt hæc
verba Chrysof. hom. 81. & Euthym. & est accommodata expositio, adiuncta
etiam notitia, quæ facta est post resurrectionem ab ipsomet Christo, de qua
præcipue hic loquitur. Aug. vero tract. 111. ad manifestationem gloriæ hæc
verba refert: & probabilis est expositio, sed accommodatior est prior.

Vt dilectio, qua dilexisti me, in eis sit, & ego in ipsis.

Causam huius manifestationis factæ, & faciendæ exponit: vt simili dilectio-
ne, qua me dilexisti, eos diligas, vt sicut similes sumus ego & ipsi in tui co-
gnitione, simus etiam in dilectione: vt sicut me tamquam Filium diligis, etiam
filiali dilectione eos tamquam filios diligas. Subiungit autem Dominus cau-
sam dilectionis huius dicens, *Et ego in eis*, id est, quia ego in eis sum, & inha-
bito per fidem viam: sæpe enim hæc particulæ copulatiuæ apud Ioannem vim
habent causæ, quæ est Hebræa phrasis. Sensus ergo est: notum feci, & faciam
adhuc nomen tuum in eis, quia sic ero in ipsis: hoc autem facio, vt diligantur a
te tamquam filij, quia ego, qui Filius tuus sum, in ipsis sum & habito. Non au-
tem absque mysterio dicitur: *Dilectio sit in ipsis*, cum potuisset dicere, diligas
eos: at vt significet quando Deus diligit ipsam dilectionem, quæ Spiritus san-
ctus est, esse in dilectis per gratiam, ideo dicit, *Dilectio sit in ipsis*, de hoc latius
in annotatione. Sunt autem verba similitudinis non paritatis, aut æqualitatis: vt
enim non sumus pares in cognitione Patris cum Christo: sic nec in dilectione
Patris, nec in filiatione. De qua similitudine siue æqualitate dictum est. 1. Ioan. 3.
Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. Porro sine optimo conclu-
ditur oratio, vt nimirum dilectio Patris, & Christus sit in suis.

A N N O T A T I O XIX.

Quid sit
Dilectio
nem in no-
bis esse.

Chrysof. hom. 81. verbum illud, *Dile-
ctio sit in eis, qua dilexisti me*, sic ex-
ponit, vt cognoscant dilectionem, qua me
dilexisti, & dum id cognoscunt, ego sim
in eis: quam expositionem sequitur Eu-
thy. tamen Cyril. lib. 11. cap. 30. aliter ex-
ponit. *Nempe dilectio sit in eis, qua dilexi-
sti me*, id est diligantur a te perfecte, si-
cut ego dilectus sum: quod nos secuti su-
mus in commentario. Illud autem vlti-
mum verbum, *Et ego in ipsis*, Aug. tract.
111. in sensu causali exponit, vt nos expo-
sumus. Cyril. & Chrysof. in sensu copu-
landi: & accommodata est vtraque expo-

A sitio: probabilior tamen visa est Augusti-
ni, quamuis ipse sensum alium sequa-
tur, nempe de beatitudine, & gloria sem-
piterna.

Sed merito interrogare quis posset: Cur
non dicitur vt dilectione, qua dilexisti
me, diligas eos. Sed, vt dilectio, qua dile-
xisti me, sit in eis. Quid est dilectionem
Patris esse in eis? Respondeo hac locutio-
nis forma significari discrimen, quod
est inter amorem generalem, quo diligit
Deus cuncta quæ fecit: & singulare il-
lum quo credentes in Christum prosequi-
tur. Illo enim sic Deus diligit omnia, vt
amorem

amorem ipsum non communicet eis: ex amore quippe benefacit omnibus, amoré tamen ipsum suum non dat eis. Hoc vero singulari amore sic diligit credentes, ut non solum magna eis beneficia conferat, filiosq. adoptionis suos faciat: sed etiam ipsammet suam dilectionem, & amorem eis donet, ut in ipsis vere sit. Patris enim dilectio Spiritus sanctus est, quem creditibus dat, ut per eum efficiantur filij, & recipiant bona, quæ ex eodemmet amore, & dilectione procedunt. Mirus profecto, & altissimus est hic amandi modus, de quo Rom. 5. dictum est: Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Hæc igitur de causa dictum nunc est: *Ut dilectio, qua me dilexisti, sit in eis.* petebat enim Christus credentes in se diligi a Patre, non quidem illa dilectione generali, qua bonos, & malos diligit, & suum Solem oriri super eos facit: sed ea, qua efficiendi erant filij Dei adoptionis, & heredes æternæ vitæ: & unū,

Rom. 5.

sicut & Pater, & filius unum sunt, quæ non erant futura, nisi eadem dilectione Patris, quæ Spiritus sanctus est, collata & donata eis: propterea dicit, *Ut dilectio, qua me dilexisti, sit in eis.* Hoc nos docuit Ioannes ipse 1. Epist. Videre, inquit, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filij Dei nominemur, & simus. Non enim dicit, videte, quali charitate nos dilexit Pater, sed qualem charitatem dedit nobis. Sic namque nos filios effecit ex charitate, ut eandem charitatem, qui Spiritus sanctus est, dederit, ut per eum filij effemur. Rom. 8. Accipitis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba Pater. Gal. 4. Misit Deus spiritum filij in corda vestra, in quo clamatis Abba Pater. Merito autem dicit Ioannes *Videte*, quia profecto omni dignus est consideratione, & perpetua gratiarum actione tantus, & tam singularis amor. Hanc dilectionem petit nunc Christus: & vero tantum precatorem, quantus Christus erat, tales preces decebant.

1. Ioan. cap. 3.

CAPVT DECIMUM OCTAVVM.

Hæc cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introiit ipse, & discipuli eius. Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Iudas ergo cum accepisset cohortem, & a Pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis. Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis: *Quem queritis?* Responderunt ei: *Iesum Nazarenum.* Dicit eis Iesus: *Ego sum.* Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis. *Ut ergo dixit eis: Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.* Iterum ergo interrogauit eos: *Quem queritis?* Illi autem dixerunt: *Iesum Nazarenum.* Respondit Iesus: *Dixi vobis quia ego sum. Si ergo me queritis, finite hos abire. Ut impleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidit ex eis quemquam.* Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum: & percussit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen serui Malchus. Dixit ergo Iesus Petro: *Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum?* Cohors autem, & tribunus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum, & adduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Caipha, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis: *Quia expedit unum hominem mori pro populo.* Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostiaria: & introduxit Petrum. Dicit ergo Petro ancilla ostiaria: *Numquid & tu ex discipulis es hominis istius?* Dicit ille: *Non sum.* Stabant autem serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: *Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi*

Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt, quid locutus sim ipsis. Ecce hi sciunt, quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: *Sic respondes pontifici?* Respondit ei Iesus: *Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cadis?* Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. Erat autem Simon Petrus stans & calefaciens se. Dixerunt ergo ei: *Numquid & tu ex discipulis eius es?* Negauit ille, & dixit: *Non sum.* Dixit ei vnus ex seruis pontificis, cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam: *Nonne ego te vidi in horto cum illo?* Iterum ergo negauit Petrus: & statim gallus cantauit. Adducunt ergo Iesum ad Caipham in prætorium. Erat autem manus: & ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha. Exiit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: *Quam accusationem assertis aduersus hominem hunc?* Responderunt & dixerunt ei: *Si non esset hic malefactor non tibi tradidissemus eum.* Dixit ergo eis Pilatus: *Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum.* Dixerunt ergo ei Iudæi: *Nobis non licet interficere quemquam.* Ut sermo Iesu impleretur, quem dixit: *Significans quam morte esset moriturus.* Introiit ergo iterum in prætorium Pilatus: & vocauit Iesum, & dixit ei: *Tu es rex Iudæorum?* Respondit Iesus: *A te metipso hoc dicitis, an aly ubi dixerunt de me?* Respondit Pilatus: *Numquid ego Iudæus sum?* Gens tua, & Pontifices, tradiderunt te mihi: quid fecisti? Respondit Iesus: *Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decernerent, ut non traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non est hinc.* Dixit itaque ei Pilatus: *Ergo rex es tu?* Respondit Iesus: *Tu dicitis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati: omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam.* Dicit ei Pilatus: *Quid est veritas?* Et cum hoc dixisset, iterum exiit ad Iudæos, & dicit eis: *Ego nullam inuenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis: vt unum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum?* Clamauerunt ergo rursus omnes, dicentes: *Non hunc, sed Barabbam.* Erat autem Barabbas latro.

ANNOTATIO I.

Quoniam in historia Dominicæ Passionis, tam apud Ioannem quam ceteros Euangelistas, frequens est mentio Pontificis & Pontificum, Sacerdotis & Sacerdotum, Scribarum & Pharisæorum, in quibus intelligendis non pauca occurrunt difficultates: necesse erit præmittere quis horum vnusquisque, & quæ eius functio fuerit, ne id ipsum toties repetere cogamur, quoties harum personarum mentio occurret.

De summo Sacerdote.

Inter Sacerdotes, qui omnes de genere Aaron esse debebant, ille principatum tenebat, quem Pontificem appellant, qui in sacris litteris, Sacerdos, Sacerdos magnus & Summus, Sacerdotum Princeps, & denique Pontifex appellari

conuenit: reliqui vero simpliciter Sacerdotes, vel Sacerdotes secundi ordinis dicti sunt. Quamuis, vt dicemus postea, nonnulli eorū quandoque summi Sacerdotes, & principes Sacerdotum, appellantur. 4. Reg. 23. Iosias præcepit Helcizæ Sacerdoti magno, & Sacerdotibus secundi ordinis. Et cap. 25. Abstulit princeps militiæ d d Saraiam

Saraïam Sacerdotem primum, & Sophoniam Sacerdotem secundum. Quibus locis Pontificem nomine Sacerdotis magni & primi, reliquos vero, Sacerdotes secundi ordinis nuncupari videmus. Quia ergo Aaron primus omnium a Deo fuit Pontifex institutus, & filij eius in Sacerdotes fuere consecrati, quidquid ad Sacerdotale munus spectans, de Aarone scriptum est, ad Pontificem, quidquid vero de filijs eius, ad reliquos Sacerdotes pertinet.

De functionibus summum Pontificis.

Quinque pertinebant ad munus summi Pontificis. Primum est, vt ingressus tabernaculum quotidie lucernas, quæ erant in eo, concinnaret. Exod. 30. & Leuit. 24. Secundum, vt ad altare thymiamatis quotidie incensum adoleret, Exod. 30. & 1. Para. 6. Tertium, singulis hebdomadis panes propositionis denuo conficere, & recentes in mensa apponere, veteres vero quos a mensa amouebat, ipse & filij eius in loco sacro edere debebant, vt precipitur Leuit. 24. Licuit nihilominus Abimelec Sacerdoti, vt quos ipse ab altari abstulerat, Dauidi & socijs edendos traderet, 1. Reg. 21. Quia æquum fuit eis vndecumque in illa necessitate succurrere, vt Dominus postea declarauit, Matth. 12. cap. Quartum, in diebus festis, vna cum reliquis Sacerdotibus sacrificia populi offerebat: de quibus non nihil diximus supra cap. 7. annotatione secunda: & huic attestatur Iosephus lib. 6. de bello Iudaico dicens, Pontifex cum sacerdotibus ascendebat ad templum septimo quoque die, & kalendis, & in annuis festiuitatibus populi, & sacrificabat. Quintum, semel in anno die festo expiationis solus Sancti Sacerdotum ingrediebatur, ipsumque & altare thymiamatis sanguine vituli aspergens, a peccatis populi, expiabat: pro seipso, domo sua, vniuersoque populo preces fundebat. Exod. 30. & Leuit. 16. Latius de hoc egimus in citata annotatione de festis.

An Pontifex semel in anno tantum ingredatur Sanctum.

Vnus est Beatus August. qui inter Patres affirmat. lib. 2. questio. in Exo. quest. 133. Pontificem conuenisse quotidie ingredi Sanctum Sacerdotum, quia quotidie incensum debebat adolere in altari thymiamatis. Vnde quod dicitur semel tantum in anno ingredi solitum fuisse: explicat Aug. quod semel in anno ingrediebatur expiaturus per sanguinis asperisionem tabernaculum foederis, & altare thymiamatis. Nihilominus quotidie sine sanguine debebat intrare, vt incensum

adoleret, sicut ei præceperat Dominus. Ceterum cum Paulus ad Hebr. 9. dicat in priori tabernaculo semper introibant Sacerdotes sacrificiorum officia consummantes, in secundo autem semel in anno solus Pontifex non sine sanguine: videtur certius quod semel tantum in anno potuerit ingredi. Sic sentiunt super hunc locum Chry. ho. 17. in epist. ad Hebr. Theodoret. ibidem & super cap. 1. Threno. Hierony. sup. cap. 16. Ezech. & Ambrosius lib. 1. in

Lucam cap. de ingressu Zachariæ in templum. Nec parum hoc confirmat sententia Philonis & Iosephi, qui inter Hebræos fuere periculisissimi. Ille namque lib. de legatione ad Caium, sic scripsit: Sanctuarii semel quotannis ingreditur Pontifex, ieiunij tempore tantum, odores incensurus, & ex more vota factururus: de cetero si quis sacerdos, immo si ipse Pontifex duobus anni diebus, aut eadem die ter, quaterue introierit, capite luet absque venia. Quod etiam lib. 2. de Monarchia repetit. Iosephus vero lib. 6. de bello Iudaico ait. Super humerali, & rationali Pontifex utebatur, solum cum Sancta Sanctorum ingrediebatur: quod semel in anno solus faciebat, quo die cunctis ieiunare mos erat. Ratio vero, cui Augustinus innixus est, vt contrarium sentiret, ex eo vim habuit, quia credidit ipse altare thymiamatis, in quo adolendum erat incensum, esse intra velum, quod diuidebat Sancta sanctorum a reliquo tabernaculi. Itaque iuxta eius sententiam hoc altare erat intra illud spatium, quod dicebatur Sancta Sanctorum.

Tamen si consulamus scripturam reperimus, tam mensam propositionis, quam altare thymiamatis fuisse extra velum, tamen iuxta illud. De mensa patet ex cap. 24. Leuit. de altari vero dicitur Exod. 30. ponensque altare contra velum, quod ante arcam pendet testimonij, id est, ponens ante velum. Intra velum ergo solummodo erat propitiatorium, id est Arca foederis, & supra eius operculum Cherubini erant extensis alis: extra velum vero erat altare in quo quotidie iuxta præceptum legis incensum adolebat sacerdos, absque eo quod ingredere in Sanctum Sacerdotum.

Quamuis pro instituto nostro dicta sufficerent, vt posset dignosci quo Sacerdos summus ab alijs de genere Leuitarum differret: libet tamen pauca de Summorum Sacerdotum successione addere: quibus eorum dignitatem & statum melius possit vnusquisque cognoscere. Dignitas hæc a

De origine successione, & numero summorum Sacerdotum.

Deo data est Aaron, vt in eius posteritate perpetuo permanerent, sicut constat Exo. 28. & 29. & 1. Paralip. 26. ita tamen vt in demortui locum eius primogenitus succederet: sicut factum est per primos quinque sacerdotes ab Aarone vsque ad Bozi. Aarone enim defuncto successit eius primogenitus Eleazarus, & Eleazaro eius primogenitus Phinees, & Phinees primogenitus eius Abisue, & Abisue successit Bozi, vt constat ex lib. 1. Paralip. cap. 6. Post mortem Bozi translatum fuit sacerdotium a familia Eleazari, ad familiam Ithamari fratris eius natu minoris: & quamuis ex scriptura translationis ratio non constat, dubitari non potest, quin fuerit graue aliquod peccatum: quia Dei promissio alioquin stabilis & indeficiens hæc vna de causa mutari consuevit: sicut videmus in Heli: qui fuit primus Sacerdos summus de familia Ithamari, & non solum a Deo in Sacerdotem electus est, vt dicitur 1. Reg. 2. sed etiam a populo factus est Iudex, illumque per quadraginta annos iudicauit, vt habemus eodem primo Reg. cap. 4. Tamen propter grauissima, & imputa filiorum Peccata 1. Reg. 2. illi comminatur Dominus, quod sacerdotium ab eius domo esset ablaturus, & de facto abstulit tempore Abiathar sacerdotis, vt mox dicemus. Redijt ergo Pontificatus ad familiam Eleazari, quando Sadoc factus est a Saule sacerdos, & per aliquot annos officio functus est simul cum Abiathar filio Achimelech, quem eisdem diebus Dauid creauit Sacerdotem summum. Et in hac familia & posteritate Eleazari durauit Pontificatus vsque ad reditum populi ex captiuitate Babylonica, quo tempore Pontifices coeperunt, non solum templi, & sacrorum curam gerere: sed etiam Regum officio fungi, & Reipublicæ duces ac Principes appellari: beneque cum illis actum est vsque ad Antiochum Eupatorem regem Syriæ, qui deposito Onia summo sacerdote, cepit eligere Sacerdotes magnos de genere quidem Aaron, non tamen de familia ad quam iuxta Dei institutionem spectabat populi Principatus, sed plebeios, & viles homines subrogabat, qui nec viribus, nec auctoritate possent se eorum conatibus opponere. Subsecuta est paulo post Allamonæorum familia, quæ teste Iosepho lib. 12. Antiquit. cepit a Iuda Machabæo filio Marathia, & ad tantam euecta est dignitatem, & potestatem, quantum in libris Machabæorum videre licet, donec Herodes qui fuit tempore Pompeij,

& postea a Romanis in regem Iudææ electus, vt tutius ei esset pro libito gubernare, sequutus exemplum Antiochi, ex plebeiorum sæce summos sacerdotes creasset, & passim pro arbitrio deposuisset, alios denuo substituens. Et ex assidua hac & frequenti magnorum Sacerdotum mutatione ortum est, vt qui tamdiu Pontificatum gerere debebant secundum legis præscriptum, quamdiu vita duraret, paucis annis, & nonnulli etiam paucis diebus eo fungerentur officio, quousque tandem propter auaritiam Romanorum, & Iudæorum, qui reges fiebant, & propter frequentes dissensiones, & annui fierent Pontificatus, & pecunijs venderentur: vt latius tractat Iosephus libro 22. Antiquitatum.

Numerus magnorum Sacerdotum.

Numerum summorum sacerdotum diuerse computant scriptores. Iosephus lib. 22. Antiq. cap. 8. numerat tres super octuaginta, & vno plus minusue. Hanc credo certiore esse computationem, quia conformior est ijs, quæ ex lib. 1. Paralip. deduci possunt. Fuere igitur ab Aaron vsque ad captiuitatem Babylonicam viginti & duo Sacerdotes: a Iosadec, qui fuit post captiuitatem primus, vsque ad tempora Antiochi Eupatoris regis Syriæ, fuere quindecim: ab Antiocho vsque ad Herodem illum, de quo modo loquebamur, numerantur septem decem, aut decem & octo: ab Herode vsque ad Finasium, qui fuit vltimus omnium summorum Sacerdotum, & suo fungebatur officio quando

Titus, & Vespasianus ciuitatem funditus euerterunt, transiere anni centum & septem: in quibus numerati sunt duo de triginta magni Sacerdotes, qui omnes complent numerum octuaginta trium. Hoc vnum in hac sacerdotum computatione oportet aduertere, quod Iosephus cap. 8. citato, non nihil differt a diuina scriptura, tam in numero quam in nominibus horum sacerdotum. Quod duplici ex capite oritur: vel quia Iosephus inter Sacerdotes magnos illos computat, qui quamuis magni non essent, quandoque tamen pro magnis supplebant, & eorum fungebantur officio, vt fuit Phinees filius Heli, qui non fuit Sacerdos magnus cum e vita prior patre decesserit: tamen pro patre quandoque ministrabat, quia Heli iam senio confectus, & oculorum lumine orbatus, non bene poterat ministrare. Vel quia scriptura eorum tantum meminit, qui continuata primogenitorum successione Pontificatum gesserunt. Iosephus vero etiam eos nu-

merat qui quamvis primogeniti non essent, tamen Pontificis officio functi sunt. Contigit enim aliquando, ut primogenito absque liberis decederet, frater eius, & successiue plures ipsius fratres in Pontificatu succederent: quos omnes numeravit Iosephus, scriptura nonnullos eorum pretermittente.

An fuerint unquam simul duo Sacerdotes magni.

Superest nunc examinanda difficultas, num aliquando euenerit, ut duo simul summi Sacerdotes illo fungerentur officio, an vero semper vnus tantum pro tempore fuerit? Duo sunt scripturae loca, quae in hac re negotium fecerunt. Primus locus est lib. 2. Regum cap. 15. ubi Sadoc, & Abiathar sacerdotes dicuntur. & 1. Para. 24. ne in officij functione contentio inter eos oriretur, David vices eorum distribuisse dicitur. Alter locus est Luc. 3. dicentis: Sub principibus sacerdotum Anna & Caipha, factum est verbum Domini ad Ioannem. Quibus verbis aperte indicari videtur vtrumque simul & eodem tempore Pontificatum gessisse.

Primus locus probat absque dubio, tempore illo duos simul sacerdotes Pontificatu functos fuisse, quia & duo erant Reges in Israel: Saul qui possidebat regnum, & David qui a Deo in regem electus, & a Samuele fuit vnctus. Sed vt rei veritas constet oportebit ea repetere, quae in libris Reg. scribuntur. Habemus ex lib. 1. Regum cap. 22. quod Saul iratus contra Achimelech sacerdotem magnum, eo quod fugienti Dauidi cibos, & gladium dedisset, occidi fecit, non solum Achimelech, sed simul cum ipso alios octuaginta quinque sacerdotes. Vnus tantum Abiathar filius Achimelech, fuga mortem euadens confugit ad Dauidem, qui in locum patris a Saule interfecti, eum suffecit in Pontificatum. Aliunde Saul cum omnes sacerdotes interfecisset, elegit Sadoc, ut sacerdotio fungeretur loco Abimelech sacerdotis magni etiam interfecti. Et quamuis duo reges hac ducti ratione elegerint sacerdotes, tamen non sine secretiore, & altiori mysterio, Deo sic permittente, quia disposuerat, ut hoc eodem euentu impleteretur verbum, quod contra domum Heli fuerat comminatus, dicens. 1. Reg. 2. Ecce dies veniunt & praecidam brachium tuum, & brachium patris tui, &c. Fuit autem tunc impletum: quia quamuis dum viueret David, Sadoc de stirpe Eleazari, & Abiathar de stirpe Ithamari, & de familia Heli fungerentur sacerdotio, illo tamen mortuo, Salomō filius eius deposuit Abiathar,

A priuans eum Pontificatu, praecipiens ei, ut in villam suam Anathoth, discederet. Quo facto, subdit scriptura. 3. Reg. 2. Eiecit ergo Salomon Abiathar, ut non esset sacerdos Domini, ut impleteret sermo Domini quē loquutus est super domū Heli in Silo. Habes igitur vnde ortum sit, quod tempore illo simul fuerint duo sacerdotes magni. Quæret tamen aliquis, cum Dauid esset in lege peritus, & propheta Domini in omnibus sapiens, quorsum tempore suo permisit duos simul sacerdotes ministrare in templo, praecipiente lege vt vnus tantum primogenitus mortui in locum eius subrogaretur? Respondeo, Dauidem absque legis transgressione id fecisse, quia tamquam verus Propheta intellexit Dominum Heli cōminatum fuisse quod scriptum est 1. Reg. 2. Videbis æmulum tuum in templo in vniuersis prosperis Israel. Quod non fuit impletum in persona Heli, cum ipse non viderit æmulum in templo: sed implendum erat, vt scriptura docet esse impletum, in Abiathar, qui erat de familia Heli, & vidit in templo Sadoc Sacerdotem in omnibus auctum & prosperum effectum, donec Salomon eum amouit ab officio. Vt ergo sermo Domini impleteretur, Dauid neutrum sacerdotio priuauit, sed vtrumque pro tempore in templo ministrare permisit.

De secundo loco maior est difficultas. August. tract. 49. in Ioan. credit Annam & Caipham eodem tempore fuisse Sacerdotes magnos, singulos tamen ministrasse per vices suas, vt Luc. 1. dicitur de Zacharia, Cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suae ante Dei, &c. Beda tamen super cap. 3. Luc. asserit tempore illo annuos fuisse sacerdotes. Probabilius tamen crediderim, non simul tempore vtrumque sacerdotio functum fuisse: nam Luc. 22. dicitur de Domino Iesu, Comprehendentes eum duxerunt illum ad domum Principis Sacerdotum. Quae verba indicant vnum fuisse tunc summum Sacerdotem, in cuius domum ductus fuit Dominus: alioquin si duo essent, Euangelista nomen eius expressisset, in cuius domum ductus fuerit. Insuper Ioan. 11. dicitur de Caipha: Cum esset Pontifex anni illius, prophetauit: quibus verbis ostenditur saltem eo tempore Caipham solum pontificatum administrasse. Est igitur considerandum, quod ex assidua, & frequenti sacerdotum mutatione (de qua superius diximus)

Annas, & Caiphas non fuerunt simul summi Pontifices.

noua consuetudo inducta fuit, vt qui semel per annum, vel per tempus aliquod Pontificatum gessissent, quamuis dignitatem relinquerent, Pontificis tamen nomen non amitterent. Sicut qui apud nos Episcopatui renunciat, Episcopi nomen non amittit. Quod ira fuisse constat ex Iosepho, qui lib. 2. de bello Iudaico bis aut ter diuersis capitibus Pontifices appellat eos, qui Pontificatu functi fuerant, quamuis tunc non essent Pontifices. Dico ergo Caipham solum id temporis Pontificatu functum, Annam vero superioribus annis functum esse. & B quamuis alij essent qui fuerant etiam summi Sacerdotes, non illorum, sed solius Annæ mentio fit, quia erat sacer Caiphæ: Propterea enim inter omnes, qui fuerant summi Sacerdotes solum ad Annam ductus est Dominus. locus vero ex 3. cap. Luc. sumptus non probat, eodem tempore fuisse vtrumque summum Sacerdotem, sed Ioannis praedicationem sub vtriusque sacerdotio completam esse. Quod nos etiam concedimus, quia ad talem statum iam sacerdotium peruenerat, vt non solum annui essent sacerdotes, sed frequentius etiam mutarentur, prout videbatur Romanis principibus, qui rempublicam illam administrabant, vt testis est Iosephus lib. 18. Antiq. cap. 3. qui de vno Valerio Grato refert quanta facilitate Pontifices amoueret, & novos crearet, potuit ergo Ioannis praedictio, quamuis non fuerit diuturna, sub vtriusque Pontificatu peragi, non autem quodambo simul vere essent summi Pontifices. De loco illo, quo Beatus Augustinus suam probat sententiam, dicemus inferius. Supererat dicere de vestibibus & de consecratione summi Sacerdotis, sed quia hoc esset ab instituto digredi, supercedendum, erit. qui tamen scire cupit, legat, quae scribuntur Exod. 28. & Leuit. 8. & quae Hieronymus Epist. 128. a Iosepho mutuatus est, de consecratione vero legat cap. 29. Exod. & 8. Leuit. & Philonem. libro 3. de vita Moysis.

De Sacerdotibus.

De Sacerdotum origine.

E Gimus iam de Sacerdote magno, de Sacerdotibus, quos secundos, seu secundi ordinis appellari diximus, tractare nunc oportet. Circa quorum originem illud est aduertendum summos Sacerdotes ab Aaron per lineam primogenitorum descendisse, nimirum summo Sacerdoti Aaron eius primogenitus successit, huic autem ipsius primogenitus, & sic consequenter

per primogenitos, a primo primogenito successio trahebatur. Quod si primogenitus deficiebat alicuius, succedebat secundus aut tertius filius, omnes tamen a primogenito Aaron deriuabantur: a reliquis autem Aaron filijs, origo Sacerdotum secundorum descendebat. Fuerunt autem Aaron primo Sacerdoti summo quattuor filij, quorum duobus, nempe Nadab, & Abiu incendio interfectis, eo quod ignem prophanum, seu non sacrum sacrificio miscuissent: superfuere Eleazar, & Ithamar, a quorum priori summorum Sacerdotum, a posteriori secundorum tota progenies deriuata est. Summi ergo Sacerdotes secundum legem a primogenito Aaron, secundi a secundo genito ortum habuere.

Sicut secundi Sacerdotes in dignitate, & numero a summo Sacerdote multum differerebant, ita etiam in functione, & officio: nam septem sunt quae ad munera Sacerdotum spectabant. Primo olea consecrare, quorum nonnulla pro lucernis, alia pro vntionibus sacris vsui erant. Nume. 4. Secundo vasorum quibus in tabernaculo utebantur, curam gerere. Nume. 4. Tertio, quotidie vna cum Sacerdote magno incensum offerre super altare thymiamatis, & absque Pontifice etiam super altare holocaustorum, vt scribitur Nume. 4. & 1. Paralip. 6. & 26. Quarto quotidiana offerre sacrificia. Nume. 4. Quinto, si quando pro populo vel priuatis personis praeter cōsuetum ordinem offerendum esset sacrificium, offerre, vt patet Leuit. 17. & 2. Paralip. 29. Sexto, sacrificia facere, quae pro singulis festis praescripta erant. Scripturae loca in quibus huiusmodi indicantur sacrificia, ostendimus supra. cap. 7. Annota. 2. Iosephus hoc idem affirmat lib. 6. de bello Iudaico. Septimo pelles Holocaustorum detrahere. Leuit. 1. & 2. Paralip. 29. Et quaeuis omnia haec Babylonico exilio fuerint interrupta & fere collapsa, tamen postquam a captiuitate redierunt, omnia Dei mandato fuere innouata: vt habetur Ezechielis 44. capite.

Quae munera pertinet ad Sacerdotes.

David, qui in rebus ad diuinum cultum spectantibus solertissimus fuit, tantā suo tempore inuenit multitudinem Sacerdotum ex Eleazaro, & Ithamar propagatam, vt necessarium duxerit illos ordines ad ordinem aliquem redigere: ne multitudine haec, aut in ministerijs confusionem, aut inter ministros contentionem pareret. omnes ergo per vices suas, & per hebdomadas distribuit ad ministrandum. Si quidem vt Iosephus affirmat lib. 2. contra Apionem

Sacerdotum in classes distributio.

pionem, in singulis classibus ex viginti-quattuor (de quibus mox dicemus) plus quam quinque millia hominum numerabantur. Distribuit ergo David Sacerdotes omnes, quos ex Eleazari profapia reperit, in sexdecim Classes, illos vero qui ex Ithamaro originem ducebant in octo, & singulis præfecit Principem vnum, ipsammet classē a Principe illo denominās. Ne tamen quis cōquereretur, aut ipsum vt personarum acceptatorē incusaret, voluit fortibus definiri, quæ prima, & quæ secūda, & tertia, vsque ad vigesimam quartā, futura esset: immo cum instituisset vt singulæ classes, singulis hebdomadibus in templo ministrarent, sortitus est etiam munus quod singuli Sacerdotum, illius classis obirent. Verbi gratia quis incensum poneret, quis Sacrificijs assisteret, quis pelles detraheret, &c. Hæc omnia constant ex lib. 1. Paral. cap. 24. & confirmat Iosephus lib. 2. contra Appionem. hæc Sacerdotum Classes, in scriptura quandoque appellantur vices, & hoc frequentissime, vt. 1. Esdr. 6. & 3. Esdr. 1. lib. 1. Paralip. 24. & Luc. 1. Sacerdos quidam nomine Zacharia de vice Abia. dicuntur etiam turmæ. 2. Paralip. 20.

Ex dictis duo dubia soluntur, primum est, An Zacharias pater Beati Ioannis Baptiste fuerit Summus Sacerdos? Nō desūt graues, & antiqui patres, qui id affirmarūt, & argumentis confirmarunt. nam Ambros. lib. 1. in Luc. cap. de ingressu Zachariæ in templum, & August. tract. 49. in Ioan. sub finem illius, affirmant fuisse Sacerdotem magnum, eo ducti quod incensum adolebat, quod ad solum magnum Sacerdotem spectabat: tū etiā quia dicit Lucas. cap. 1. vt Sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ: per vices autem ministrabant Sacerdotes magni qui tēpore illo, inquit August. erant annui. Ceterum Quamuis horum auctoritas sit maximi faciēda, probabilius esse crediderim illum non fuisse Sacerdotem magnum: tum quia de illo non dixisset Euāgelista, Erat Sacerdos quidam, sed erat Sacerdos anni illius, vt dixit Ioannes de Caipha, vel alia vteretur phraſi quæ conueniret Summo sacerdoti: tum quia Summus Sacerdos non habebat vices, solum enim tempore Sadoc, & Abiathar vt superius diximus, David illis distribuit vices, pro tempore quo simul functi sunt Sacerdotio: ab illo tamē tempore summi Sacerdotis non erant vices, sed vt modo diximus, Sacerdotum secundi ordinis, quos

An Zacharia pater Ioannis, fuerit Summus Sacerdos.

A in ministerio David per vices diuisit. Præfertim quod ex Iosepho. lib. 17. Antiq. cōstat, tunc temporis Ioazarum fuisse Sacerdotem magnum. Nec duo illa fundamenta quibus nituntur sentientes oppositum, quiddam probant: non enim erat solius magni Sacerdotis incensum offerre. Spectabat quidem ad ipsum, pro ratione muneris sui, quotidie mane quando lucernas cōcinnabat, etiam incensum offerre super altare Thymiamatis; vt constat Exo. 30. tamen sicut nec Aaron solus lucernas cōcinnabat, sed adiutus a filijs iuxta præscriptum Domini Exod. 27. ita nec solus incensum adolebat, sed adolebant etiā Sacerdotes secundi ordinis. vt constat. Leuit. 21. Num. 4. 1. Paralip. 6. & 2. cap. 26. Falsum est etiā, vt diximus, summum Sacerdotem per vices ministrare: quia cū vnus esset, solus ipse sine socio ministrabat. Quādo vero. S. Lucas ait, quod Zacharias fangebatur Sacerdotio in ordine vicis suæ significat quod nos iā diximus, Sacerdotes per classes aut vices fuisse distributos, ita vt per sortes singulis obueniret quid quisque eorum acturus esset in ministerio templi. dicitur ego Zacharias de vice Abiæ, id est de classe Abiæ, quæ erat inter viginti quattuor octaua, & ab Abia principe illius classis sic dicebatur, vt constat. 1. Paralip. 24. & in ordine vicis aut classis suæ sorte exijt vt Zacharias incensum poneret, sicut sorte exijt vt alij eius Socij & eiusdem classis Sacerdotes alia facerent in eodem templi ministerio.

Secundum dubium est, quid significet Marcus cap. 14. dicens: Adduxerunt Iesū ad Summum Sacerdotem Caiphā, summi vero Sacerdotes quærebant aduersus Iesum testimoniū. Si enim vnus Caiphas erat summus Sacerdos, quos appellat Euāgelista summos Sacerdotes? immo in historia Dominica passionis. frequenter dicitur: summi Sacerdotes, & Principes sacerdotum cōuenerunt, &c. Dubium ergo est, qui sint isti Principes sacerdotum & summi Sacerdotes? Ex dictis est manifesta responsio, vel vt nonnulli volunt Principes Sacerdotum, & Summos sacerdotes dici, qui functi fuerant Pontificatu, de quibus diximus supra, quod etiam post amissam dignitatem, retinebant nomen: Vel quod verius est & scripturæ cōformius; David vt modo diximus, Sacerdotes omnes in viginti quattuor classes distribuit, & singulis præfecit Sacerdotem vnum, qui illius classis Princeps dicebatur, vel summus sacer-

Qui dicuntur Principes Sacerdotum, & summi Sacerdotes.

sacerdos inter Sacerdotes suæ classis. Illis A ergo viginti quattuor classibus præpositos appellat scriptura Principes sacerdotum, & summos Sacerdotes. & hac ratione intelligendum est; quod de Principibus sacerdotum dicitur. 1. Esdr. cap. 8. immo & ipse Esdras, qui nunquam fuit summus sacerdos, Princeps sacerdotum dicitur, quia vnus classis princeps fuit. tales etiam fuere Ioannes, & Alexander, de quibus actorum 4. & denique Scæua, de quo Acto. 19.

De Leuitis.

De leuitariū origenc.

D E Leuitis pauca obiter dicere visum est, quia in sacerdotum ministerium fuere deputati, & eorum etiam mentio facta est a Ioanne supra cap. 1. nec loquimur de Leuitis large sumptis, quia hoc modo Sacerdotes omnes Leuitæ dicuntur, quia ex tribu Leui originem ducunt: sed de Leuitis agimus, qui munera Leuitarum propria obibāt Leui tres filios habuit Gerson, Cahat, & Merari. Cahat vero genuit Amram, Isaar, Hebron, & Oziel. Ex Amram nati sunt Moyses, Aaron, & Maria. Ex Aaron Eleazar, & Ithamar, ex quibus sacerdotes omnes, tam supremi quā secundi ordinis originem duxerunt. Ex reliquis vero Leui filijs, nepotibus & pronepotibus, vniuersum genus sacrorum ministrorum, quos Leuitas appellat scriptura, propagatum est.

Duplex leuitariū ordo

Duplex fuit Leuitarum ordo, alter Moyse tempore a Deo institutus; alter vero a Dauide rege innouatus: de illo prius, de hoc dicemus posterius. Constat ex tertio capite Numer. primogenitos omnes Hebræorū Deo deberi in ministeriū eo quod propter eos omnes Ægyptiorum primogenitos interfecerit. Pepigit ergo Dominus cum Hebræis, vt loco primogenitorum sibi assumeret tribum vnā, & hæc esset Leuitica, ex qua templi ministros sibi deligeret. præcepit autem Moyſi Num. 1. & 3. vt de his assumeret in ministerium tabernaculi, qui curam gererent de vasis, instrumentis, arca, mensa, velo, cortinis, & denique omnem tabernaculi suppellectilem ferrent, quando castrametūm esset. & eodem cap. 3. Num. munera distribuit singulis familijs Leui. & cap. 4. statuit quid eorum quisque portare deberet. v.g. quis arcam, quis mensam, quis cortinas, & cetera. & capite 8. eis indicitur, vt sint quidem custodes eorum, quæ ad tabernaculi ministerium pertinerent,

non quod opere quiddam faciant, sed solum vt sint sacerdotum ministri, & adiutores.

In his muneribus obeundis permanserunt Leuitæ vsque ad tempora Davidis, qui primo illo Leuitarū ordine quodammodo abrogato, ad nouum quendam ordinem tabernaculi ministeria redegit. De genere ergo Leuitarum cum reperisset triginta, & octo millia, fecit sacerdotum & tabernaculi ministros viginti quattuor millia, & hi proprie dicebantur Leuitæ. B Fecit cantores quattuor millia: & totidē ex eisdem Leuitis fecit Ianitores: alios vero sex mille constituit Scribas & Iudices. Quæ omnia habētur 1. Paralip. 23. Et sicut sacerdotes omnes diuiserat David in viginti quattuor classes, ita etiam distribuit Leuitas in alias viginti quattuor, quibus nomina imposuit; Gersonitarum, Cahatitarum, & Meraritarum, quia ab his tribus filijs Leui Gerson, Cahat, & Merari, vniuersa Leuitarum multitudo propagata est: & singulis classibus Principem etiam vnum præfecit, qui illius classis princeps dicebatur. & hi sunt, qui 1. Esdræ 8. Principes Leuitarum nominantur. Hæc fecit David, & Salomon filius eius perfecit & absoluit, vt constat 2. Paralip. cap. 3.

De secūdo ordine leuitarum.

De Scribis.

Q Vemadmodum Græci Philosophos, Chaldæi Magos, & Latini Sapientes appellarunt eos, qui aliqua sciētia polebant, ita etiam Hebræi peritos in lege, & doctos in Scriptura, Scribas nuncuparunt. Et sicut apud nos in omni hominum genere & statu; plures reperiuntur qui Sapientes dici possint, propterea quod in litteris progressus fecerint, sic apud Hebræos, ex quacumque tribu illi sint, ex quacumque hominum sorte, & secta, si tamen in lege & scripturis sanctis periti essent, Scribæ dicebantur. Vnde, & inter Principes, & inter Sacerdotes, inter Leuitas, inter Phariseos, & inter ipsos plebeios plures reperiēbantur Scribæ.

Qui fuerint Scribæ, & quæ eorum functiones.

Quantū ex diuinis libris colligere possumus, Scribæ duo munera obibant. Primum erat vt asserit Epiphanius tom. 1. hæresi. 15. legem populo proponere, sensus eius eruere, erutosq. populo manifestare: inde quia legebat, Lectores appellabatur, vt patet 3. Esdræ. 9. quo loco Esdras lector dicitur, qui passim scriba nominatur: & quia non solum legebat, sed etiam expo-

ne-

nebāt diuinas litteras, legis doctores & legis periti dicti sūt. Vnde Hebraice dicebatur Sopharim, a Sepher quod est liber aut littera, vt sint Sopharim quasi librarij ab euoluendis enarrādisq. libris sacris, aut litteratis: qualis fuit Esdras de quo 1. Esdr. 7. Et ipse scriba velox in lege Moyfi. & 2. Esdr. 8. Congregati sunt omnes ad Esdrā scribam, vt interpretaretur eis verba legis: aut dicti sūt Sopharim a verbo Saphar quod est recensere, narrare, & nunciare, & exponere, quia vtrumque praeftabant. cū enim singulis Sabbatis conueniret populus in templum & Synagogas, vt coram eo pars aliqua legis & prophetarum legeretur: sicut habemus ex. c. 11. Acto. & testatur etiā Philo. lib. quem inscripsit: Quod omnis probus est liber. & Iosephus. lib. 2. contra Appionem, necessarium erat esse aliquos, qui hoc munere fungerentur, & honorificum erat illud praeftare munus. Hoc subindicare voluit Dominus quando Matth. 17. dixit, Quid dicunt scribae quod Eliam oportet primum venire? & Mat. 23. Super cathedram Moyfi federunt Scribae & Pharisei: quasi dicat. ipsi funguntur munere magistrorum, & legem Moyfi populo proponunt, & explicant. Hoc idem munus in Synagogis praeftari solitum, asserit Beatus Lucas. Act. 13. loquens de Paulo & Barnaba, qui cum peruenissent Antiochiā Pisdia ingressi sunt Synagogam, & post lectionem legis & Prophetarum, (ait Lucas) miserunt principes Synagogae ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autem Paulus & manu silentium indicens ait &c. Ecce lectionem legis, & prophetarum, & ecce sermonem exhortationis, quae ad primum munus Scribarum spectant.

Secundum eorum munus fuit Iudices esse vt ciuium causas iudicarent, & dirimerent: hoc deducitur ex eo quod Dauid 1. Paralip. 23. ex Leuitis, vt supra diximus delegit sex millia praepositos & Iudices. Quamuis enim nonnulli nō absque ratione existiment, iudicare idem esse eo loco, quod diiudicare sensus & interpretationes scripturae, quod ad primum munus Scribarum pertinet, idq. ex illo Pauli. 1. ad Corin. 14. probatur, Prophetæ duo aut tres in Ecclesia dicant, ceteri diiudicent: id est, duo aut tres legant, vt exponit Anselmus, & alij interpretentur & explicent, tamen absque dubio in iudices electos esse constat ex his, quae dicuntur sub finem cap. 26. eiusdem lib. 1. Paralipo. Postquam

enim per fortes diuisi sunt Ianitores, & Cantores, ait scriptura, Isaaritis vero praerant Chonenias, & filijs eius, ad opera forinsecus super Israel, ad docendum & iudicandum eos: quo loco docere & iudicare, tamquam diuersa munera numeratur, sicut a nobis numerata sūt. Quod etiā ex Euangelijs confirmatur, quia Matt. 20. dicitur: Tradetur principibus & scribis, & condemnabitur eum morte. Ioan. 8. Scribae sūt adulteram coram Domino, dicentes: Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidari, tu ergo quid dicis? Vterque locus indicat, quod ad Scribas iudiciū pertineret, ac proinde quod merito Iudices esse tamquam secundum eorum munus assignatum sit.

Scribae simul coeperunt cum lege: sicut enim Deus legem per Moysem dedit, ita & per ipsum illam populo exposuit, & praefertim seniores ex Moyfis communicatione, illius sensus & interpretationes didicerunt, ita vt paulatim huiusmodi professio in populum irrepserit. Vnde Leuit. 10. praecipit Dominus, Omne quod inebriare potest, non bibetis tu & filij tui, vt habeatis scientiam discernendi inter sanctum & profanum, doceatisq. filios Israel omnia legitima mea, quae locutus est Dominus ad eos, per manum Moyfi. Postea vero Dauid sicut reliquas Reipublicae partes, ita, & hanc quae ad scribarum & legis doctorum professionem spectabat, reformauit. Epiphani. tom. 1. here. 15. asserit ipsos etiam vsos fuisse simbrijs & Philacterijs, vnde Dominus non minus ipsis quam Phariseis exprobrauit hypocrisim & ambitionem. Illi enim scientia, Pharisei religione, quam simulabant, non Dei gloriam, vel animarum lucra, sed hominum existimationem & gloriam aucupabantur.

De Phariseis.

Spereft tandem vt de Phariseis pauca dicamus. Pharisei a Phares quod separationem vel diuisionem significat, dicti sunt, eo quod a reliquorum omnium cōuictu, singulari quadam legis obseruantia, & religionis professione, fecerantur. Vnde vt Iosephus ait lib. 13. Antiqui. cap. 8. & 9. & lib. 18. cap. 2. fuit secta quaedam & factio quorundam hominum, qui propter haereses quas sectabantur tantae erant apud plebeios auctoritatis, vt quidquid ad diuinum cultum, & solenes praecationes spectaret, iuxta eorum responsa &

Quando coeperint scribae.

sa & interpretationem fieret, immo Pontifex Hircanus, alioquin populo suo gratissimus, inde cepit populo displicere, quod ipse & fratres eius Phariseis infestis essent.

Vnde orti, & quando coeperint.

S. Hieronymus super cap. 8. Isai. asserit Scribas, & Phariseos originem traxisse ex duabus familijs Israelitarum, Samai, & Hillel: coeperunt autem, inquit Hieronymus paulo ante Domini aduentū, quod etiam sentire videtur Iosephus lib. 1. de bello Iudaico, cap. 4. quo loco agens de Alexandra matre Pontificis Hircani, & Aristoboli, eam dicit fuisse addictissimam Phariseorum genti, quorum loci meminit Iosephus tamquam recēs incipientium. De eorum sectis, & erroribus consulendi sunt Iosephus locis citatis, & Epiphani. tom. 1. haeres. 15. id tantum dicam quod Hieron. super 23. Matth. asserit, videlicet Pharisei legentes Numer. 15. vt in quattuor angulis palliorum hyacinthinas vittas facerent, vt etiam hoc vestis signo a ceteris nationibus dignoscerentur, ipsi simbrias protrahabant, & in oris earum

spinas ligabant, quarum assiduis punctio nibus pedes & tibiae sanguine aspersa morstrabantur, ea solum ratione, vt populis vitam poenitentem ostentaret, Insuper quia Deutero. 6. Scriptum est: Ligabis praeccepta mea quasi signum in manu tua, & mouebuntur inter oculos tuos. legem in membris scribebant, & eas complicantes ligabant in fronte, aut in modum coronae capiti circumponebant: vt legis memores semper essent: & haec sunt phylacteriae, & illae simbriae (quamuis Epiphani. loco citato pro eodem vtrumque reputet) quas dominus frequenter in Euangelio exprobrat Scribis & Phariseis: quia vtriusque utebantur, non propter Dei obsequium, non vt exactam legis obseruationem praestarent, sed quia his hominum gloriam & existimationem ambiebant: & quantumuis durissima poenitentiae opera amplecterentur, sacrificia & vota exactissime exsoluerent, largissimeq. decimarent, vt ait Epiphanius: omnia haec illis Dominus exprobrauit, quia non virtutis amore, sed hypocrisis ducti, illa efficiebant.

Hac cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron.

C O M M E N T A R I V S.

Ratione absoluta ad locum properat, in quo quaerendus, & inueniendus ab hostibus erat: qui enim voluntarie mortem patiebatur, nullo timore a periculis retrahebatur, hostibus se promptissime exponens. sciebat autem Iudam illum cum cohorte, vt illum comprehenderet, venturum: ideo in eum se transfert locum. Dicitur Egressus trans torrentem Cedron. id est, transfessus torrentem, qui erat inter ciuitatem, & montem Oliueti, ad quem modo proficiscebatur, ad vallem ipsius montis decurrens. Diuino autem consilio huius transitus Euangelista facit mentionem, vt figuram quae in Dauid praecessit, in Christo impletam significaret. Dauid enim filij persecutionem effugiens, transfessus est torrentem Cedron. 1. Reg. 15. Christus autem, vt in manus perfectionem se traderet pro nobis, eundem transit torrentem. Cetera in annotatione inuenies,

A N N O T A T I O I I.

Quando facta sit contentio inter discipulos.

Vo occurunt hic adnotanda. Primum est, non videri probabile, quod dicit August. lib. 3. de consensu Euang. cap. 3. nimirum post hanc Dominicam orationem factam esse contentionem, quam Lucas cap. 22. describit: contenderunt

enim discipuli, quis eorum videretur esse maior. Si tamen attente aduertamus, inueniemus contentionem hanc inter cenandum factam esse, ipsum indicare Lucam; occasione enim illius verbi: Manus tradentis me: mecum est in mensa, ortam

ec fuis

fuisse significat. Nec est verisimile post hanc orationem, Dominum sermonem iterum habuisse ad discipulos: constat autem post cōtentionem, bonam concionis partem factam esse: Reges, inquit, gentium dominantur eorum &c. Illud tamen, quod Augustin. dicit; probabile est, & verum, nempe iterum prædixisse Petro negationem, & post orationem hanc illa protulisse verba, quæ Matth. 26. & Marc. 14. narrat, *Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista*, usque ad Petri negationis prædictionem. Vt enim in capite 13. annotauimus, non semel sed sæpius prædictum est Petro eum Christum negaturum antequam gallus cantaret. Neque etiam oratio hæc, quam Christus habuit ad Patrē, est hymnus ille, cuius Matth. & Mar. meminere: hymnus enim gratiarum actio est post mēsam facta, vt sentire videtur Chrysost. hom. 83. in Matt. quod ex textu Græco satis constat. Quod enim nos dicimus hymno dicto, Græcus habet; postquam hymnum dixerunt, quo significatur hymnus communis Christo, & Apostolis fuisse: oratio autem solius Christi fuit.

Cedron, nō Græcū, sed Hebræum nomen est.

Alterum est Cedron non esse nomen Græcum deriuatum a nomine cedrus arborem significante, sed esse Hebræum, vt

constat 2. Reg. 15. & 3. Reg. 15. vbi appellatur *קדרון* Chidro a verbo *קדר* quod significat obscurari: in de tractum est nomen illud proprium quasi obscurum locum significans. Est enim nomē vallis illius montis oliueti, inter ipsum montem, & Hierusalem, quæ & propter arborum multitudinem, & propter profunditatem, umbrosa, & velut obscura erat: distabat autem ab vrbe vallis hæc sex stadijs, vt constat ex Iosepho lib. 6. de bello Iudaico cap. 3. hanc vallem præter fluebat modicus fluuius fere semper arens, & ex pluuijs aquis auctus, qui dictus est Torrens Cedron, vt ex scripturæ testimonijs citatis deducitur, & notat etiam Hieronymus. lib. de locis Hebraicis. Quod autem in Græco textu legitur cum articulo pluralis numeri, vitium videtur scriptorum: nam nomen est proprium vallis, & fluuij, & Septuagint. 2. Reg. 15. articulo singulari scripserūt. & 3. Reg. 15. sine vilo articulo. Est autem facilis error, articulum masculinum singularem in articulum pluralem commutare. Cum autem habeamus aperta testimonia scripturæ, vbi de hoc torrente fit mentio sub hoc nomine, non est dubitandum, non Græcum, sed Hebraicum esse vocabulum.

Vbi erat hortus, in quem introiit ipse, & discipuli eius.

C O M M E N T A R I V S.

Consuetus erat Dominus in hunc locum cum discipulis se recipere, vt constat ex Luc. 22. erat enim hortus hic in villa Gethsemani, cuius Matth. cap. 26. & Marc. cap. 14. meminerunt. Hi enim Euangelistæ Christum exisse referunt in villam seu prædium dictum Gethsemani, quod interpretatur, Vallis pinguedinis, seu olei mei, ad radices montis oliueti positum, in quo prædio erat hortus hic, cuius solus Ioannes meminit. In hunc Dominus cum suis intrauit discipulis. Cyril. lib. 11. cap. 31. annotat hortum hunc paradisum significare, vbi hominum ruina incœpit, vt etiam in paradiso, & orto passio Domini, quæ salutis fuit causa, sumat initium.

A N N O T A T I O I I I.

Nū hortus iste fuerit Gethsemani.

Matthæus, & Marcus venisse in villam, seu prædium dictum Gethsemani referunt: est autem nomen Græcum *χορτος*, quod agrum, locum, prædium, villam, fundumue significat. Vnde inconsiderate aliqui recentiorum, apud illos Euangelistæ vertendum esse

consuerunt, in locum, non autem, in villam, seu prædium, sicut noster fecit interpretes: at non est cur interpretationem reprehendant: nam nomen eas omnes habet significationes. Aliqui existimant hortum hunc Ioannis idem esse, quod duo Euangelistæ villam, seu præ-

prædium dixerunt, & id videtur accommodari facile posse. Nam & vocabulum hortus, aliquando villam significare reperitur: tamen probabilius est, hortum fuisse partem illius prædij dicti Gethsemani. Hortus enim est locus arboribus constitus, voluptatis gratia comparatus. Et quamuis in plurali numero frequentius, in hac significatione vsurpetur, vt distingatur ab horro in singulari, qui locus est oleribus conferendis accommodatus: tamen non est ista

differentia perpetua: idem enim etiam in singulari significat. Ea de causa Ioannes huius meminit, tamquam ab alijs Euangelistis prætermisi: si enim idē significare voluisset, cum illis nomen idem repetijset. Hoc tamen non sic factum est, sed vsus est nomine *κίτος*, quod proprie hortum significat. Erat igitur totus fundus, seu prædium dictū Gethsemani, cuius pars vna hortus voluptatis gratia cōstitus, & arboribus ornatus erat: in hūc Dominus cū discipulis ingreditur.

Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis.

C O M M E N T A R I V S.

Si fugisset Dominus, locum notum Iudæ non elegisset: quia vero sponte mortem subibat, eo tendit, quo scit Iudam venturum: nam frequenter Dominus ibi pernoctare cum suis discipulis solebat, ex qua frequentia etiam Iudæ sicut alijs discipulis locus erat cognitus. Non ergo fugit Dominus, sed hostem aggreditur. Ingratus autem, & impius Iudas, vel hoc facto reprobatur: ibi enim magistrum querit, vt tradat, vbi ab ipso didicerat orare, tempusq. capiendo Domino aptum iudicat, quando Dominus orat. Euangelista noster hoc loco prætermittit, quod alij Euangelistæ narrarunt, nempe trinam Domini orationem, & sudorem sanguineum, & ad discipulos locutionem, quæ etiam nos interpretari dimittimus, quia solum Ioannem exponimus, & illa omnia proprijs in locis diuino fauore explicare intendimus: quod etiam in multis alijs a Ioanne prætermisissis faciemus.

Iudæ impietatem exaggerat.

Iudas ergo cum accepisset cohortem.

Malitia obcæcatus Iudas, potestate Præsidis ad milites comparandos vtens, existimauit Christum se comprehendere posse, quem saepe inimicorum manus volentem euasisse erat expertus: sed sani consilij malus capax non est, nec ea considerat, quæ a suo proposito retrahere eum possunt. Cohors, vt August. tract. 112. recte annotat, non Iudæorum, sed Romanorum erat militum a præfide Pilato accepta, vt nemo tenentibus auderet obsistere, quia legitimæ potestatis auctoritate fiebat.

A N N O T A T I O Q V A R T A.

Quorum Iudas petie ut cohortē vt Iesum caperet.

Hieronymus Matth. 26. asserit Iudam eadem infidelitate, qua magistru, & Dominum tradidit putasse signa, quæ Saluatorem viderat facientē, non maiestate diuina, sed magicis artibus facta: & quia fortasse, audierat eū in mōte trās-

figuratu, timuisse, ne simili trāsformatione elaberetur e manibus ministrorum. Non videtur hæc sententia admodum probabilis: nam innocentem Christum Iudas nouit, nec occidendum ab inimicis existimabat, quando eum tradidit. Si autem

magum arbitratus: fuisse eum, nunquam dixisset: Peccati tradens sanguinem iustum. Rectius Cyril. lib. 11. cap. 32. malitia excacatum fuisse dicit, nec cogitasse omnia, sed ea, quæ proposito consequendo apta erant, potentiamq. Christi multitudine comprehendendum superare sperauit, & credidit. Chry. ho. 82. præter hæc dicit, Iudam cohortem mercède conductisse: erant enim viri militares, & pecunia omnia audebant. Et hom. 83. negat iussu Pilati milites venisse ad comprehendendum, sed pecunia cōductos, & id probabile est. Non tamen Iudam conduxisse eos, sed Principes forsitan hortatu Iudæ credibile est id fecisse. Quamquam etiã probabilius est, Principes a Pilato impetrasse cohortem, persona forsitan non proposta quæ erat comprehendenda: non enim aliter Tribunal cum cohorte tota venire ausum esse existimo, nisi Præsidis auctoritas interuenisset.

Et a Pontificibus, & Phariseis ministros.

COMMENTARIUS.

Non solum militum cohorte stipatus venit Iudas, sed simul etiam multis Pontificum, & Phariseorum ministris: qui omnes cum cohorte missi sunt a principibus Sacerdotum, & senioribus, ut Iesum comprehenderent, ut habent Matt. & Mar. non enim solis gentilibus confisi sunt, tantus erat ardor, & desiderium comprehendendi Dominum: immo aliquot ex ipsis principibus Sacerdotum, magistratibus, & senioribus venisse cum turba, expresse docet Lucas cap. 22. Principes autem Sacerdotum appellati sunt, ut docet Chrysostr. hom. 80. in Matt. qui annis superioribus summi Pontifices existerant, quamuis id temporis tali dignitate non fungerentur. Erant enim iam auaritia, & ambitione iura diuina mutata: quia secundum legem summum Sacerdotium erat perpetuum, quamdiu, qui eo fungebatur, viuebat.

Venit illuc cum laternis, & facibus, & armis.

Cum tanta multitudine se posse facere quod cogitabat, Iudas diffidebat, quare nocti non fidens, ne forte aliquo obscuro in loco lateret, laternis & facibus vitur, etiam contra ventos lumen laternis defendens: ne vero aliquis obsistat, arma adhibet. Cyril. lib. 11. cap. 32. facies, & laternas adductas censet, ne in via in lapides impingerent, aut in foueam caderent: addendum existimo, ut via non aberrarent, & si forte quem quærebant, latere in obscuritate vellent, inuenirent. Cæcitate mentis neglecta, exterioribus oculis lumen Iudas admouet, ut lumen iustitiæ Christum comprehendat.

Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se, processit & dixit eis.

Consulto Ioannes hæc verba omnibus, quæ de passione Domini narranda sunt, præmittit, ut nihil præter eius voluntatem, & scientiam ei euenisse omnibus constaret, sed ex voluntate, & consilio diuino omnia esse perpeffum. Ecce obuiam procedit ipsis comprehensoribus. Nec solum ad locum ubi illi erant processit sed & verba, quibus se manifestum faciat, pronunciat. Redarguebat hoc Christi factum impius Celsus imprudentiæ, qui dicebat referente Origene lib. 2. contra eundem: Quis prudens præsciens talia sibi obuentura, non, si quidem potuisset, deuitasset, sed volens incidisset in ea, quæ præsenferat? Multis exemplis etiam Gentilium hoc Christi opus defendit Origenes: sed quid opus est

Celsus Iudæus impietatis arguitur.

est exemplo, quando & ratio ipsa Celsum stultitiæ conuincit? Si enim ducibus, & principibus pro salute publica conseruanda, periculis etiam manifestis licet se exponere, & hostes aggredi: quanto magis Christo, cuius mors salus erat totius mundi, id licuit, & laudabile fuit? Habebat etiam Celsus, qui Iudæus erat, exemplum Iudæ Machabæi: qui cum fuga vitam saluare potuisset, maluit honorificam mortem, quam turpem fugam eligere, & id merito factum ab omnibus commendatur. Magnum profecto nobis fortitudinis reliquit exemplum Christus, ut quando pro Dei gloria exponenda est vita temporalis, non solum non fugiamus, sed ad necem inquiringibus nos sponte offeramus, quod Paulus imitatus, sciens quid passurus esset Hierosolymis, nihilo secius exposuit se periculis, ut habetur Act. 20.

Quem queritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum.

Non tantum se voluntarie tradi Christus significare voluit: sed & potestatem suam aperuit, qua potuisset si voluisset e manibus eorum euadere: nam eos omnes excacauit, ut non cognosceret eum. Cum enim inter ipsos versatus esset, & ministris saltem Iudæorum, & Pontificibus ibi existentibus ante notus esset, & faces ac laternæ non deessent, eum non agnouerunt, quia noluit agnosci, unde tamquam ignorantes, quis esset, interrogat: *Quem queritis?* ipsi autem non agnoscentes respondent: *Iesum Nazarenum* quærimus. Diuina Christi facta esse virtute, ut quem coram habebant, & sæpe viderant, non agnoscerent, ut libere & ex potestate se tradi significaret, docent Cyril. lib. 11. cap. 33. Chrysostr. hom. 81. & Euthymius. Hoc tamen in expositione, & annotatione sequentibus magis explicabitur.

Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum cum ipsis.

Ad esse Iudam cum ministris, qui comprehendere venerant, quando interrogauit Dominus, *Quem queritis?* Euangelista narrat, ut magis virtus Christi innotescat. Nam etiam Iuda osculo eum demonstrante non agnouerunt: noluit enim Dominus signo proditoris discerni, ne inuitus tradi videretur. Simul etiam ut Iudam vna cum illis retrorsum cecidisse significaret, ut asserit Chrysostr. hom. 82. ideo eum fuisse cum ipsis dicit.

ANNOTATIO V.

An Iudas cognouerit Christum priusquam ipse diceret, ego sum.

Cyrillus lib. 11. c. 33. & Chry. ho. 82. Afferunt Iudam etiam vna cum alijs Christum non agnouisse, omnibusq. illis cognitionem fuisse ademptam diuinitus. Et quidem si iam osculatus fuerat Christum, quando hæc interrogauit, ut dicit Aug. lib. 3. de consen. Euange. non videtur sententia admodum probabilis, quamuis id etiam fieri potuerit. Si vero aliquis diceret, nondum Iudam osculatum fuisse, ut tenet Euthymius Marth. 26. quod non sine ratione affirmari posset, tunc sententia Cyrilli & Chrysostr. valde est consentanea: tamen quantum ex contextu patet, & licet deducere, verius multo est, iã Iudam accessisse, & osculum dedisse, quando Dominus turbas interrogat, & ministros: *Quem queritis?* Unde probabilius est Iudam cognouisse tunc Christum, ut experimēto impius cognosceret, signo suo dato nihil se effecisse, & Christum si voluisset euadere potuisset: ut enim refert Lucas, Iudas antecedebar eos, qui veniebant comprehensuri, & appropinquans osculatus est Dominum. Dominus autem ei locutus est, quæ narrat Euangelista, signo vero

vero dato eis se coniunxit, quibus cū venerat: quos interrogat Dominus, vt ex response eorum occasionem acciperet faciendi quæ fecit. Postquam enim Dominus dixit: *Ego sum, & sinite hos abire*, non erat cur Iudas accederet ad osculandum, omnibus enim se Christus iam manifestū

A fecerat: præcesserat ergo osculū. Probabilius igitur est Iudā nouisse Christū, quando interrogatio facta est: nihil proinde consilio effecit suo proditor, sed Dominum sua se voluntate manifestasse, ac tradidisse, vt vel ex hoc respiciendi occasionem ille, & causam haberet.

Vt ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.

COMMENTARIUS.

Non tantum incognitum se eis prius præbere voluit, sed potentiam maiestatis declarare, qua eos verbo vnico, *Ego sum*, ita deterruit, vt retrorsum abeuntes ceciderint omnes in terram. Hi armis, & facibus onerati, & confisi venerant, vt eum cōprehenderent: at Dominus contra faces se exhibuit incognitū, contra arma eos vno verbo prostravit tanta potētia, vt nec dorsum vertere vt fugerent valerēt: sed retrorsum abeuntes ceciderint, quibus aperte ostendebat se cōprehendi, quia volebat, nec ex impotentia, aut infirmitate sed voluntate & consilio pati. *Ego sum*, nomen est maiestatis Dei. sic enim suam contra Pharaonem ostensurus potentiam Moyssi præcepit vt diceret: *Ego sum, qui sum*. Exodi capite tertio.

ANNOTATIO VI.

Cyril. lib. 11. cap. 33. horum ministrorum casum, gentis Iudaorum futuri casus signum esse docet. Recte autem hanc potentiam Domini ponderat Aug. tract. 112. Quid, inquit, iudicaturus faciet, qui hoc iudicandus fecit? quod etiam Greg. adnotauit lib. 17. Moral. c. 21. idem autē Grego. hom. 9. in Ezechi. querit cur Paulus, & Ezechiel in faciem ceciderint, at hi retrorsum. Sicq. respondet: Omnis, inquit, qui post se cadit, ibi cadit vbi non videt, qui vero ante se cadit ibi cadit vbi videt: Iniqui ergo quia in inuisibilibus cadunt, post se cadere dicuntur, quia ibi corruunt, vbi quid eos tunc sequatur modo videre non possunt. Iusti vero, quia in istis visibilibus semetipsos sponte deiciunt, vt in inuisibilibus erigantur, quasi in faciem cadunt, quia timore compun-

Quidam in faciem, alij retrorsum ceciderunt.

Iterum ergo interrogauit eos: Quem queritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

COMMENTARIUS.

Quos verbo in terram prostravit, verbo erigit, & iterum interrogat, quia terrore percussi nondum eum nouerant. *Quem*, inquit, *queritis*? quo verbo eis vim, & robur indidit, vt respondere possent, adeo erant casu mirabili examinati.

nimati. Respondent: *Iesum Nazarenum*, sic enim Christum appellabant a patria Nazareth, de quo nomine paulo inferius dicemus: nihilo meliores tanto miraculo effecti, sua malitia obstinati perseuerant.

Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum.

Non absolute, respondet, *Ego sum*, sed, *Dixi vobis*, me esse, seu, *Quia ego sum*, ne alius esse videretur is, qui tanta potentia eos deiecerat, & alius qui modo se esse Christum manifestabat. *Dixi*, inquit, *quia ego sum*, ego sum, qui modo me manifestum facio vobis, & qui me comprehendendum trado, ille idem qui vobis cognitionem abstulit, qui mea virtute vos omnes armatos retrorsum abire, & cadere in terram coegi.

Si ergo me queritis, sinite hos abire.

Verbum hoc Christi diuinæ potestatis fuit, qua furorem eorum reprimens, præcepit, & effecit: ne in aliquem discipulorum insurgerent: neue aliquem comprehenderent, vt recte Chrysof. homil. 82. dicit. & est sensus: Dicitis vos querere Iesum Nazarenum, dixi vobis me esse: me ergo queritis, non hos meos discipulos: me igitur comprehendite, quem queritis, hos abire liberos & illæfos sinite. Quanto amore suos prosequeretur ostendit in hoc Dominus, dum in propria afflictione curam illorum non deposuit: fecit hoc, vt significaret per solam suam mortem, salutem hominum efficiendam, ipsumq. solum redemptorem esse iuxta prophetiam Caiphæ, Expedi, vt vnus moriatur homo, ne tota gens pereat: me ergo solum capite, ceteros abire sinite.

Vt impleretur sermo, quem dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdidisti ex eis quemquam.

Verba sunt hæc Euangelistæ affirmantis impletum esse verbum, quod paulo ante in c. 17. dixerat Dominus. *Quos dedisti mihi, non perdidisti ex eis quemquam*, sed seruaui eos, & custodiui; nam neminem satellitum in eos insurgere permisit, quamuis magnam dederint discipuli occasionem. Vnus enim eorum Petrus auriculam vnus abscidit, quo facto nisi diuina virtute illi ministri cohibiti fuissent, sine dubitatione vlla omnes fuissent comprehensi.

ANNOTATIO VII.

Quo modo ex discipulis perditus est nullus.

Dubitatio se offert in verbis hisce Domini ab Euangelista allegatis: nam sententia Domini: *Non perdidisti ex eis quemquam*, non de morte temporali, sed de æterna intelligenda videtur: ab hac enim Iudas liberatus non est, sed permixtus in damnationem abire: a corporis vero morte nemo discipulorum præseruatus est. Qua ergo ratione dicit nunc Euangelista, impletum esse verbum Domini, dum libere abire permittuntur, cum etiam si comprehensi fuissent, & occisi, non propterea eorum quisquam perdebat? Ad hanc dubitationem primo loco respondet August. tract. 112. Si tunc comprehensi discipuli & occisi fuissent, damnabantur, quia non credebant, nec eam fidem ha-

bebant, quæ ad salutem erat necessaria. Recte igitur impletum est verbum Domini, dum non finit eos comprehendendi, & occidendi, ne æternam contrahant mortem, & perdantur. Hæc responsio dura videtur: nam sequitur eos tunc fuisse in mortali peccato, quod difficile est sustinere: cum testimonio Domini mundi fuerint paulo ante: nec videtur, nec legitur aliquod peccatum mortale, eos hucusque commisisse. Secundo loco Chrysof. hom. 82. respondet, verba Domini de æterna morte intelligenda esse, Euangelistam autem accommodasse etiam temporali morti, a quâ nunc custoditi sunt, vt per quandam extensionem vtrumque significent. At hæc expositio difficilior est: non enim Euangelista

gelista verbum Domini in alium sensum ab eo, quem Dominus intendebat, distraheret: quia fidelitati narrationis hoc repugnat, aperireturq. ianua infidelibus dicendi, eodem modo esse verba Prophetarum accommodata rebus, ad quarum veritatem confirmandam sepe adferuntur in Euangelio. Tertio Rupertus recte exponit, vt de morte animæ æterna etiam Euangelista eandem sententiam intelligat, vt sit sensus: Noluit Dominus comprehendere discipulos, & occidi, ne perirent in æternum: nam erant imperfecti,

A & si comprehensi essent, facile a Christo recessissent, ipsumq. negassent. Petrus enim etiam non captus, timore ancillæ ter negauit, quid ab alijs sperandum esset, si capti fuissent? ne ergo æterna perirent morte, noluit Dominus eos capi. Et in hanc sententiam intelligendus est Augustinus, nempe non eam habuisse eos fidem, quæ necessaria erat ad salutem. Nam paulo post dubitarunt, & si capti fuissent, facile negassent, & alia commississent peccata, propter quæ damnati perpetuo perirent.

Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit Pontificis seruum.

COMMENTARIUS.

Partícula *Ergo*, illationem significans, insinuat ea, quæ ceteri narrant Euangelistæ: iniecerunt enim tunc audito Christi verbo ministri manus, vt comprehenderent Iesum: propterea Petrus gladium eduxit, vt Christum defenderet, & percussit seruum Pontificis. Non in eum vsus gladium habebat Petrus, sed in proprios & necessarios: at in necessitate pro magistro in arma conuertit. Chrysostomus hom. 82. dicit metuentem Petrum quod futurum erat, iam se armis præmunisse, sed id non videtur probabile, gladium potius eum existimo, quem in quotidianos vsus secum gestare solitus erat. Iustitiam magnam existimabat Petrus in defensionem Magistræ innocentissimi inuasorem percutere, recordatus forsitan Moysis, qui Aegyptium occidit, vt Iudæum liberaret: & vt dicit Ambrosius Luc. 22. recordatus est Phinees: qui virum Israelitam ingressum ad mulierem Madianitidem pro Dei honore confodit. Num. 25. Voluit hoc factu, quod promiserat implere. Cum enim audisset, ter me negabis: & ipse respondisset, paratus sum mori tecum: promissionis memor comprehensoribus se opponit. Magnus Zelus Petri profecto fuit, quamuis non secundum scientiam, qui vnus, & debilibus armis tot armatis militibus se opposuit, forsitan verbo illo non intellecto deceptus. Luc. 22. qui non habet, vendat tunicam, & emat gladium.

Et absidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus.

Diligenter Euangelista circumstantias facti huius describit, absidisse auriculam eius dexteram dicit, quod etiam Lucas cap. 22. retulit, vt ex hoc quoque animo Petrus percussit, insinuet. vulnus enim letale infligere volebat, ideo caput inuasit. Cum autem seruus vulnus declinasset, auriculam dexteram amputauit: non quod Petrus id vulnus intenderet, sed casu ei euenit. peiora intendebat Petrus. Si enim auriculam amputare intendiisset, læuam absidisset: nam ea respondet dexteræ percutientis: at dum dexteram amputat, Petrum capiti vulnus parasse indicat, vt notat Chrysostomus hom. 82. quod illo diuertente auricula dextera absorta est. Nomen serui describitur *Malchus*, & qualitas, quia Pontificis seruus erat, vt non qualemcumque inuasisse Petrum, sed vnum ex primis, & præcipuis significet Euangelista. Chrysostomus hom. 82. dicit nomen huius serui expressum esse propter miraculum Christi, quia ei est auricula restituta, & quia paulo post alapam ab eo accepturus Christus erat. At hoc secundum incertum est: non enim ex Euangelio habetur hunc fuisse, qui alapam impexit Domino. Cyrillus lib. 11. cap. 35. & Ambrosius Luc. 22. spiritualiter exponunt. At quæ dicta sunt, ad sensum literalem faciunt. Attende ex Luc. 22. discipulos ceteros videntes quod futurum erat, id est quando viderunt appropinquare ministros, antequam tamen accederent dixisse: Domine si percutimus in gladio? at Petrus quando accedebant, & in eum irruerant, gladium exemit, & percussit.

Dixit

Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam.

Motum Petri cohibet Dominus etiam minis, vt ex ceteris patet Euangelistis: iubet ergo gladium in vaginam reponere, & a percussione cessare: quantum enim ex his verbis deducere licet, Petrus adhuc, quod incœperat, profequi volebat. Petrum autem in discrete fecisse verba Domini indicant Mat. 26. Omnes enim, qui gladium acceperint, gladio peribunt. Non igitur sine culpa erat Petri percussio hæc. Cuius causam reddit Augustinus lib. 22. con. Faustum. cap. 77. nempe quia non obseruauit præceptum Domini, iussus gladium emere, sed non percutere. Oportebat prius a Domino voluntatem eius intelligere, & in quos esset vsus gladius ille cognoscere, non requisita Domini voluntate percutere, maxime cum sæpe audierit a Domino, mortem, & passionem futuram: at multum excusat, & minuit culpam Petri amor, & zelus erga Christum.

Calicem, quem dedit mihi Pater non bibam illum?

Arguit Petrum indiscreti zeli, significans se non ex impotentia comprehendi, & mori, sed ex diuina dispensatione, quia sic pro hominum salute necessarium erat: illum autem potius impedire velle diuinam ordinationem. Sensus ergo est: desine percutere, o Petre, & me defendere. Nescis enim quid facias: nam hoc tuo facto auertere tentas, quod Pater disposuit. Non opus esset mihi tua defensione, si vellem me liberare. An putas quod non possum rogare Patrem, & exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum? quo modo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri. hæc habentur Mat. 26. Ioannes autem primam sententiam exposuit, & in his adhuc se voluntarie capi Christus significabat: nec potuit tantus furor inimicorum tempus præcludere, quominus hæc dicere vacaret: immo seruum percussum adduci iussit ad se, & sanauit illum. Luc. 22. Sinite vsque huc, & cum tetigisset auriculam eius, sanauit eum, Et tamen nec tanto facto, nec talibus verbis perfidorum incredulitas erudiri, nec sanuita potuit emolliiri. Aliqui textus habent: *Non vis vt bibam illum?* & ita legit Augustinus lib. 3. de consen. Euang. cap. 5. & tract. 112. Græcus codex nunc habet: *Non bibam illum?* idem tamen est sensus in vtraque lectione.

Cohors autem & tribunus, & ministri Iudæorum, comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum.

Millites cum suo præfecto, qui tribunus dicitur, & Græce Chiliarchus, quasi supra mille præfectus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Christum, dicentem verba, quæ ceteri narrant Euangelistæ: Tamquam ad latronem existis cum fustibus, & gladijs comprehendere me: sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. Tunc discipuli relicto eo fugerunt: ministri autem consilium Iudæe exequentes, vt caute ducerent, & tenerent, eum ligauerunt.

Et adduxerunt eum ad Annam primum: erat enim socer Caipha, qui erat pontifex anni illius.

Primo ad Annam ductus dicitur, quia inde ad Caipham venit. Quare autem ad Annam ductus fuerit, rationem Euangelista subdidit, quia erat socer Caipha,

Quare ad Annam Dominus ductus sit.

Quorsum Petrus gladium portabat.

Et auricula absidit, & serui Malchi quorsum mero fiat.

f f

Caipha,

Caiphæ, qui illo anno erat Pontifex summus, velut rem gratam Pontifici facere volentes. Chryso. hom. 82. dicit ductum ad Annam, vt rem ostentarent: & tamquam triumphum ducerent. Cyril. lib. 11. c. 37. dicit id factum, quia Annas erat auctor insidiarum, & pecuniam proditori Iudæ promiserat. Recentiores id factum affirmant, quia illac erat ad domum Caiphæ transeundum, quo præcipue ducebatur: at Euangelista satis indicat, cur id effectum fuerit, nempe propter generum, qui erat tunc Pontifex, vt quodam honore eum afficerent, vinctum ad eum perducentes Dominum, quem & ille, & alij summo prosequerentur odio.

Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis, quia expedit unum hominem mori pro populo.

Caipham illum eundem refert fuisse Euangelista, qui paulo ante consilium dederat contra Christum, vt habetur Ioan. 11. recte autem Chryso. hom. 82. annotat Euangelistam prophetiæ meminisse, vt mortem hanc Christi pro salute hominum fieri repeteret, ne ipsa captione audita aliquis scandalizaretur. Dici etiam potest, vt hoc significaretur quanto odio iudex ipse contra Christum teneretur, quem nondum auditum, iam morte dignum iudicauerat.

ANNOTATIO VIII.

Quædam verba textui superaddita, non sunt admittenda.

Maxime hoc loco aduertendum est, **C**yrillum lib. 11. c. 38. verba quædam legere, quæ in nostro Græco exemplari non habentur, nec apud Chryso. neque apud Græcos ceteros interpretes. Legit autem sic, post præcedentis sententiæ verba: *Miserunt autem ligatum ad Caipham Pontificem: erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis, quia expedit unum hominem mori pro populo.* Iuxta istam autem lectionem planum est, quæ sequitur, facta fuisse in domo Caiphæ, non autem apud Annam. Tamen ista verba superuacanea videntur, & ab aliquo declarationis causa adiecta. Nam infra ipse Euangelista velut ad narrationem hanc rediens adiecit: *Misit autem Annas ligatum ad Caipham*, quasi diceret, hæc quæ narrata sunt, in domo Caiphæ gesta sunt: miserat enim Annas eum ad Caipham. Siue ergo legamus eum ad Caipham, siue sequamur lectionem communem, ea quæ narrat Ioannes post hæc, ad domum Caiphæ pertinent. Fuit enim ductus Dominus ad Annam, statim tamē ad Caipham inde deductus est. Propterea Euangelista dixit: *Duxerunt eum ad Annam primum: quasi per transitum quendam, & statim describit Caipham esse illum eundem qui consilium dederat.* Quæ igitur sequitur apud Caipham gesta sunt. Et hic est legitimus sensus, de quo Paulo inferius exactius tractabitur.

Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus.

COMMENTARIUS.

Fugerunt omnes discipuli, quando Christum comprehensum viderant: at Petrus & Ioannes furorē eorum se iam declinasse, solumque captum Christum videntes, secuti sunt postea a longe. Nomen suum tacet Ioannes, vt Chryso. hom. 82. & Cyrillus lib. 11. cap. 38. dicunt, modestiæ causa, ne se laudare videretur, qui alijs omnibus omnino aufugientibus, ipse magistrum prorsus non deseruerit. De sequela autem Petri, Theodoretus ferm. De charita. sic inquit, Petrus sauciatus desiderio, cum prius didicisset futuram negationem, latere

Theodoretus sententia de Petro.

latere noluit, sed satius duxit sequens negare, quam fugiens confiteri. Quod enim ab amore, & non a temeritate proficiscitur hæc sequela, res ipsa testatur: neque enim post negationem in animum induxit, vt magistrum relinqueret, sed sicut amare. Hæc Theodoretus.

Discipulus autem ille erat notus Pontifici, & introiit cum Iesu in atrium Pontificis.

Quia notus erat Pontifici Ioannes, admissus est in atrium Petro foris manente. Recte Cyril. lib. 11. cap. 39. annotat, hoc Ioannem ea de causa narrasse, quia gesta in atrio narraturus erat: ea idcirco præmisit, quibus non ab alio doctus, sed ipse vidisse quæ scribit comprobatur. Eandem causam adfert Chryso. ho. 82. addens alteram: ne quis, inquit, se secutum admiraretur, neve id fortitudini absciberet, ideo ingressum esse dicit, quia notus erat Pontifici. Præter has alia etiam mihi videtur, scilicet ne quis Petrum præ timiditate non ingressum esse arbitraretur. Sed quia notus non erat Pontifici, vt in sequenti expositione dicemus. Pontifex hic non Annas, sed Caiphas erat, vt in præcedentis sententiæ expositione annotatum est.

ANNOTATIO IX.

Adolescens cui sindon fuit subtrahenda quis fuit.

Ex proximis sententijs mihi deduci videtur, non fuisse Ioannem Euangelistam adolescentem illum, cuius meminit Mar. 14. Adolescens, inquit, quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo, & tenuerunt eum, at ille relicta sindone nudus aufugit ab eis. Greg. lib. 4. Moral. cap. 23. & Chryso. in Psal. 13. in illo verbo: *Non est, qui faciat bonum; affirmant Ioannem Euangelistam hunc esse.* At hæc sententia non videtur conformis his, quæ dicta sunt ad eodem. Primo quidem Dominus **B**enevolentiam non videtur conformis his, quæ dicta sunt ad eodem. Primo quidem Dominus iussit, vt sinerent omnes abire, & impletum esse eius præceptum nemo dubitat: non igitur vllus tenuit Ioannem. Deinde quia ipse securus est Christum vsque ad atrium, nec dereliquit eum, quo modo igitur aufugisse dici potest? Præterea quia nunquam vestes deposuit tota illa nocte, sed vestitus fuit semper in horto cum reliquis: non igitur sequi poterat nudus eum, sola sindone amictus, nec in horto erat vlla sindon, qua se nudum contegeret. Rursus quia apud Marcum dicitur, adolescentulus, ita enim verbum habet Græcum, qualis Ioannes tunc non erat. Multa profecto pugnant contra hanc sententiam, nec est probabile etiam, quod Epiphanius hæres. 78. & Hieronymus in Psal. 37. super illud: *Vim faciebant, qui quærebant animam meam, asserunt: nempe fuisse Iacobum fratrem Domini: eadem enim rationes fere omnes huic sententiæ aduersantur.* Quamobrem verisimilius, & probabilius est, fuisse aliquem ex ijs, qui in horti custodia erant, qui rumorem sentiens, & Christum ex frequentia illuc veniendi cognoscens, ac erga eum bene forsitan affectus, surrexit e lecto suo, securusque est, vt videret quid factum esset, vt fieri solet. Hæc dicta sunt occasione verborum præsentium.

Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiit ergo discipulus alius, qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.

COMMENTARIUS.

Petrus, cum non esset familiaris Pontifici, non est permixtus intrare, sed mansit foris prope ostium. Cum igitur Ioannes Petrum non esse ingressum videret,

dere, causam suspicatus, ancillam ostiariam rogavit, vt eum intrare permitteret: aperto igitur ostio ad preces Ioannis, Petrus ingressus est atrium domus Pontificis. Solebant Iudæi ostia domus habere clausa, & custodiam seu curam ancillis committere, quod constat. 2.Re.4.vbi ostiaria domus purgans triticum, dormiuisse dicitur.

A N N O T A T I O X.

Voluit Petrus sed non potuit ingredi in atrium Pontificis.

CHryso. ho. 82. affirmat Petrum præ timiditate non fuisse ingressum: quod enim eo vsque venerit amoris fuit, inquit, quod vero non ingrederetur timoris. Hæc autem narraffe Euangelistam dicit præoccupando negationis excusationem, quæ ex timore processit. At hæc sententia non videtur accommodari verbis. Si enim ex timore non fuisset ingressus, discipulus ille non ad ancillam recurrisset, vt intrare permitteret, sed ad ipsum Petrum se conuerteret, eum exhortans. Si enim intrare volebat, non erat cur ancillam rogaret Ioannes, propterea igitur Ioannes se notum Pontifici præmisit, vt causam cur Petrus non

esset ingressus, significaret, ne timiditati tribueretur. Ita sensit Cyril. lib. 11. c. 40. sic dicens: Non remansisset extra Petrus, nisi ostiariæ obseruatio non tutum ignotis faceret introitum. Nec depulit mulierculam, licet facile potuisset: quia importunitatis crimini subijci nolebat. Extra igitur stabat mæstus, quousque Ioannes dolere ipsum etiam propter hoc non ignorans, intromitendi eius gratiam ab ostiaria impetrauit. Hæc Cyril. & est legitima expositio. Idem sentit Euthym. adijciens, laudi datum esse Petro, quod exclusus tanquam incognitus ab ancilla, ad ostium adhuc foris manebat.

Dicit ergo Petro ancilla ostiaria.

C O M M E N T A R I V S.

Solent similibus temporibus ignoti, & maxime ad alterius preces admissi, diligentius inspicere, & considerari, quod & ancilla, cui ostij erat commissa custodia, fecit: & discipulum esse Christi Petrum agnoscens, ad eum conuersa loquitur, quæ sequuntur proxime. Hoc indicat particula *Ergo*, ac si diceret: Ancilla rogata Petrum admisit, & diligenter intuens, discipulum agnouit Christi, proptereaque dixit ei. Quid autem dixerit, statim exponit Euangelista. Attende, hanc esse primam Petri negationem, quam Ioannes narrat, cuius occasione exponendum hoc est, ex quo totus iste contextus multum illustrabitur.

A N N O T A T I O XI.

De Petri negationibus disputatio.

Dvæ difficiles quæstiones in hoc contextu occurrunt. Prior est, quo loco hæc Petri negationes factæ fuerint. Altera, quò modo concordent hæc, quæ Ioannes dicit de his negationibus, alijs, quæ ceteri Euangelistæ narrant: nam dissonantia non parua videtur. Apud antiquos Doctores parum, inter nostros autem hæc est magis agitata controversia. Quidam enim apud Annam omnes tres negationes factas sentiunt: in qua opinione fuit etiam August. tract. 113. & lib. 3. de consen. Euangelistarum. cap. 6. quidam apud Caipham quidam

nam apud hunc: duas apud illum, immo non desunt nostro sæculo, qui negationes multiplicent, affirmantes non tantum tres, sed septies Petrum negasse Christum.

Pro huius autem difficultatis resolutione, & declaratione sunt aliquot annotanda. Primo, Petrum, quando negasse Christum dicitur, non fidem negasse, quasi non crederet ipsum esse Christum, sed confessione sola defecisse. Dixit enim se non esse discipulum eius, seq. non nouisse eum, cuius vere discipulus erat, & quem vere nouerat, & hac ratione dictus est Christum negasse.

Tria nominantur pro dubij resolutione.

negasse. Hæc doctrina est ab omnibus recepta, quam tradit Aug. tract. 113. vbi docet non solum negari Christum, quando aliquis negat eum esse Christum, sed quando aliquis negat se esse Christianum: At discrimen est latum: illud enim contra fidem, hoc contra confessionem fidei est. Secundo, Petrus ter tantum negavit Christum. Hæc ab omnibus antiquis Patribus est recepta, & Euangelio conformis: Dominus enim trinam prædixit negationem. Quod si plures futuræ essent, sicut prædixit tres, prædixisset utique omnes. Nam ea de causa prædicebat, vt Petrus postea Christi veritatem agnosceret, & impleta quæ prædixit, experiens, in fide confirmaretur, & ad poenitentiam se conuerteret. Adde post resurrectionem Dominus ter interrogauit Petrum: Diligis me plus his? adnotantque Patres antiqui eum numerum esse adhibitum, vt trinæ negationi satisfaceret. Tertio, tres negationes hæc factæ sunt in domo Caiphæ, nulla apud Annam. Hæc est Orig. tract. 35. in Mat. & rationibus efficacibus confirmatur: quarum prima est, quia tres Euangelistæ diligentissime narrant tres hæc Petri negationes: omnes autem tres præter Ioannem, solius Caiphæ meminerunt, apud quem omnes negationes factas, descripserunt: Aut igitur oportet alias negationes numerare præter descriptas a tribus illis Euangelistis, quod est contra antiquos Patres, & contra verbum Christi prædicentis: aut fateri, omnes negationes esse factas apud Caipham. Altera ratio, quæ præcedentem confirmat, est: si aliqua alia negatio facta est præter eas, quas Euangelistæ ceteri narrant, maxime est, quam Ioannes describit; quia ipse solus mentionem fecit Annæ. At Ioannes etiã cum tribus alijs Euangelistis negationes easdem apud Caipham factas narrat: oportet enim diligenter, & attente considerare, vt in expositione annotauimus, quando Ioannes dixit: *Erat autem Caiphæ, qui consilium dederat*, incepisse narrare, quæ apud eum gesta sunt. Quod eo argumento probatur: nam vsus est semper vocabulo Pontificis, non erat autem aliud tunc præter Caipham Pontifex: quem idcirco dixerat fuisse Pontificem anni illius. Quamuis enim multi dicerentur Pontifices, ne

In domo Caiphæ ter Christum Petrus abnegauit.

Pontificis nomine Caiphæ Euangelista non alium designatur.

pe qui fuerant functi eo munere: tamen cum de singulari loquatur, is profecto intelligendus est, qui tempore illo Pontificis munere fungebatur. Quod Euangelista ex circumstantijs satis indicauit: cum enim diceret: *Erat Pontifex anni illius*, statim dicit: *Erat notus Pontifici. Introduxit in atrium Pontificis. Sic loqueris Pontifici? Interrogauit Pontifex.* Hæc omnia profecto ad eundem Pontificem referuntur: nec enim Annam Pontificem appellauerat, sed sacerdotem Pontificis. Igitur quæ de Petro hoc loco narrat, in domo Pontificis, qui Caiphæ erat, facta sunt. Et hæc est yrgentissima ratio. Tertia est, quæ eadem confirmat. Nam interrogatus, & examinatus est Christus: immo Christus alapa percussus dixit: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: at hæc ad iudicem pertinebant, qualis non erat Annas, sed Caiphæ. Quarta etiam ratione confirmatur hoc idem ex verbis, quæ ipse Ioannes subiunxit: his enim narratis, dixit: *Misit autem Annas ligatum ad Caipham Pontificem*, in Græco est Aoristus, qui sæpe pro præterito plusquam perfecto ponitur, vt in eorum verborum expositione dicemus. Et apud Hebræos sæpe præteritum pro plusquam perfecto ponitur, vt sit sensus: miserat Annas ad Caipham, quasi rationem reddens eorum, quæ narrarat. Dixi, inquit, Caipham Pontificem hæc dixisse, & Petrum in atrio negasse. Miserat enim Annas ad Caipham. & nota verbum, *Misit Annas ad Caipham Pontificem*. Non Annam, sed Caipham Pontificem appellauit; vt ea, quæ dicta erant de Pontifice, & apud Pontificem gesta, de Caiphâ intelligerentur. Hæc igitur verba, quibus recentiores probant negationem factam apud Annam, potius confirmant sententiam nostram: quam Cyrillus etiã sequitur lib. 11. cap. 48. vbi vt diximus in Annotatione 7. legit: statim Annam misisse ad Caipham. Certum ergo est, hæc, quæ Ioannes narrat, esse gesta apud Caipham, quem Pontificem appellat: quamuis parum consideranti videri possint facta apud Annam. Ex his Ioannem cum ceteris Euangelistis in loco negationum Petri esse concordem constat: omnes enim Euangelistæ apud Caipham, qui Pontifex erat, factas esse tradunt.

Numquid

Numquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum.

C O M M E N T A R I V S.

Verba sunt Ancillæ ostiariæ loquentis, & interrogantis Petrum, an sit ex discipulis Christi? Ille autem negauit, dicens: *Non sum.* & hæc est prima negatio secundum omnes Euangelistas. Recte hic Aug. tract. 113. animaduertit. Ecce, inquit, columna firmissima ad vnus auræ impulsus tota contremuit. Vbi est illa promittentis audacia, & de se plurimum præsumptis? vbi sunt verba illa: Quare non possum te modo sequi? animam meam pro te ponam? Hoccine est sequi Magistrum, se negare discipulum? Siccine anima pro Domino ponitur, vt hoc ne fiat, vox ancillæ formidetur? Hæc Aug.

A N N O T A T I O XII.

De prima Petri negatione quid ceteri Euangelistæ referant.

Qua ratione cõcordet Ioannes in hac prima narranda negatione, considerandum est. Nam ex alijs Euangelistis constat & ancillam, & Petrum alia verba dixisse. Conueniunt quidem omnes, ancillam quandam esse, quamuis solus Ioannes expresserit fuisse ostiariam: at in reliquis videntur esse discordes. Matthæus enim sic habet: Petrus sedebat foris in atrio, & accessit ad eum vna ancilla dicēs: Et tu cum Iesu Galilæo eras? at ille negauit coram omnibus, dicens: Nescio, quid dicis. Marcus autem sic describit: Cum esset Petrus in atrio deorsum, venit vna ex ancillis summi Sacerdotis, & cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum ait: Et tu cum Iesu Nazareno eras. At ille negauit, dicens: Neque scio, neque noui, quid dicas. Lucas vero sic narrat: Accenso igne in medio atrij, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum, quem cum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumē, & eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat. At ille negauit, dicens: Mulier non noui illum. Hæc omnia dissona videntur, re autem ipsa sunt consona: illud enim in primis præ oculis habendum est, quod sæpe annotauimus, frequenter vnum Euangelistam adiungere, quod alius omisit: hoc autem non ad dissonantiam pertinet, cum omnia simul cõsistant. Matthæus ergo vnam dixit ancillam: Marcus adiunxit ancillam summi Sacerdotis; Ioannes adhuc eam ostiariam esse expressit, Hæc non pugnant, sed conformia sunt, & mutuo se explicant. Ita factum est, in referendis verbis Ancillæ, & Petri. Ancilla enim primo intuita est, & respexit Petrum: & cum intuita esset, ad alios circumstantes conuersa, dixit: Hic cum illo erat. & hoc narrat Luc. postea vero ad

ipsum conuersa Petrum: Tu, inquit, cum Iesu Galilæo eras? & hoc narrant Matth. & Mar. profecuta etiã ulterius dixit: Numquid tu discipulus es hominis istius? hoc refert Ioannes. verba igitur ancillæ hæc sunt: Hic cum illo erat: Tu cum Iesu Galilæo, seu Nazareno eras? Numquid discipulus es tu hominis istius? At Petrus respondit etiam multa, vt opinionem de se conceptã remoueret. Non sum, inquit, neque scio, neque intelligo, quid dicas o mulier, neque noui illum. Non est igitur vlla in his repugnantia, neque contradictio. Accedat his doctrina Augustini lib. 2. de consen. Euan. cap. 12. morè esse Euangelistarũ non eisdem verbis rem eandẽ explicare, sed seruato eodẽ sensu varijs vti verbis. Ita nunc factũ est: quod enim Nazarenum Marc. dixit. Mat. Galilæum retulit: idem enim est sensus, & vtroque modo Christũ Iudæi appellabant. In his igitur omnibus consonantia est in prima hac describenda negatione. Vnum tamen dubiũ superest. Nam Mat. sedisse dicit Petrũ foris in atrio: at noster Euangelista iam ad preces Ioannis eum intrasse affirmat. Sed facilis est solutio: atrium enim erat intra domum ipsam, quo Euangelista, ostio aperto, admissum dicit Petrũ: quod atrium foris dicitur, collatione alterius atrij interioris, quod in superiori parte domus fuisse Marc. insinuat, dicens, Petrum sedisse in atrio deorsum, id est, inferiori. Quod enim appellat Marc. atrium deorsum, Mat. dicit, atrium foris. Ioannes enim tamquam notus, & familiaris admissus est in secretiora loca: at Petrus in atrio communi, vbi milites erant, manebat, intra domum tamen sacerdotis. Et hac ratione omnia conueniunt Euangelistarum dicta.

Stabant

Stabant autem serui, & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se: erat autem & cum eis Petrus stans, & calefaciens se.

C O M M E N T A R I V S.

Quæ Ioannes nunc dicit, ad tempus post negationem primam pertinent, quod est attente considerandum. Vt enim ex ceteris Euangelistis patet, Petrus admissus ab ostiaria in atrium, cum ministris ad ignem sedebat, quando ancilla ei locuta est, & respondens negauit. Vnde Matthæus & Mar. eum sedisse referunt, quando ancilla accessit, & intuita est eum: ignis enim luce, noctis tenebras illustrante, facilius discerni potuit. Postquam autem negauit, exijt foras ante atrium, id est ad vestibulum atrij, vt refert Marc. Et tunc gallus primo cantauit. Iterum tamen ad ignem accessit, & tunc stabat cum alijs: non enim omnes sedebant. Et hoc Ioan. Refert, quo loco paulo post secundo, & tertio negauit, vt inferius patebit. Et sic cõcordia est inter Ioannẽ & Mat. & Mar. Hi enim duo sedisse referunt, quando primo negauit, & Ioannes stare dicit: sed illi de tempore ante primam negationẽ, & ipsius etiam negationis loquuntur, Ioannes vero tempore post negationẽ. Facta enim negatione paululum secessit, vt ex Marco constat. Ioannes ergo post factã negationem hæc retulit, significans postquã negauit, ad ignem iterum accessisse, & eundem in locum reuertisse. & hic est verus sensus: quamuis sciam verbum standi non semper significare erectum esse, sed adesse, siue sedentem, siue erectum: vt Ioan. 1. Medius vestrum stetit. Et Ioan. 6. Turba, quæ trans mare stabat. Et Luc. 8. Foris stant quærentes te. Hoc tamen in loco propriam suam retinet significationem: post primam enim negationem se erexit, nec iterum sedit, sed ad ignem accessit stans, quod inferius repetit Ioannes.

Euangelistarum cõcordia.

Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius.

Conuertitur Euangelista ad narrandum ea, quæ Caiphas cum Domino egit: quæ licet eodem tempore facta sint, quo Petrus negauit, tamen dici aut scribi simul non possunt. Cum igitur Christus esset adductus ad Caipham Pontificem. interrogat eum Pontifex de duobus, scilicet de discipulis, & de doctrina. quas autem interrogationes in his duobus articulis fecerit, certum non est: non enim eas Euangelista descripsit, Doctores autem probabilibus id coniecturis ducti tradunt. Valde est verisimile, quod Chryf. hom. 82. & Euthymius dicunt, nempe interrogasse, qua ratione discipulos haberet, & congregaret, ac ex hoc insinulasse eum seditionis: de doctrina vero, quid doceret. Perpende autem hoc in loco malitiam, & iniquitatem istorum, vincitum tamquam malefactorem, & criminofum ducunt, & non habent crimen vllum, de quo interrogent, sed ad discipulos, & doctrinam se conuertunt.

Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo. Ego semper docui in Synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil.

Prudentissima, & sapientissima videbitur Domini responsio, sicut vere est, si attente consideretur. Interrogatio enim Pontificis erat plena calumniæ: quia

quia interrogabat Christum, tamquam qui in occulto, & secreto suos discipulos doceret, & qui doctrinam suam occultaret, nec omnibus notam faceret, quod proprium est seductorum, & seditiosorum. Respondet ergo Dominus, non ut Pontificem reprehendat, sed ut veritatem suae doctrinae defendat, & unico verbo sensus totius responsionis est: Tu me interrogas, & tacite accusas occultam, & secretam me tradere doctrinam, quod verum non est: publice enim docui, non meos hosce paucos discipulos, sed Iudaeos omnes, quibus meos aperui sermones, palam locutus sum mundo, libere, & sine timore, & occultatione: loca publica elegi docendi, nempe Synagogas & Templum: in occultis, & abditis nihil sum locutus. Non igitur est, quod meam taxes doctrinam, quasi qui in angulis, & abditis locis docuerim. Attende palam loqui mundo, non esse aliud, quam loqui in Synagogis, & locis publicis, non in tenebrosiss: ut recte Cyril. lib. 11. cap. 44. docet. De discipulis nihil respondit Dominus, quia tota res ex doctrina pendebat, & quia ab hoc iudicio discipulos suos liberare volebat, solumq. se iudicandum constituere: immo eos defendit dicens, non solos eos sed totum mundum, id est Iudaeos omnes, eius audisse doctrinam. Hic est legitimus sensus.

A N N O T A T I O XIII.

Christus quo modo palam sit locutus.

AVg. tract. 113. duo opponit proxima sententiae. Vnum est, qua ratione dicat se palam locutum esse mundo, cum multa in prouerbis locutus fuerit, nec intellecta sint a Iudaeis: immo discipuli ca. 16. dixerunt: Ecce nunc palam loqueris, quasi non fuerit ante locutus palam. Respondet palam locutum esse, quia omnibus audientibus locutus est: aliud enim est intelligere & audire, aliud loqui. Qui publice loquitur, palam loqui dici potest, etiam si non omnes intelligant: & haec responsio conuenit cum dictis Cyrilli, ut in commentario diximus, opponit enim Dominus palam loqui ei, quod sequitur, in occulto, & in tenebrosissimo loqui. Addit Aug. etiam palam locutum esse mundo, quantum ad intelligentiam: quia ex parte sua omnia intelligi volebat, culpa auditorum factum est ne intelligerent. Si enim scire quae uisissent, utique intellexissent: prior responsio ac-

commodata est. Aliter ergo in hoc loco accipitur palam loqui, & in illo. Ecce nunc palam loqueris: illic publice, hic clare, & ad intelligentiam loqui significat. Alterum quod Aug. opponit est: qua ratione in occulto locutus sit nihil, cum multa solis discipulis tradiderit. Respondet dupliciter. Primo, etiam haec tradita esse, ut manifestarentur mundo suo tempore; iuxta illud Matth. 10: Quod audistis in aure, praedicate super terra: & quod dico uobis in tenebris, dicite in lumine. Altero modo, quia haec non erant talia, quae criminari Iudaei possent, sicut qui loquitur mala in occulto loquitur, ne detegantur: non sic Christus, sed recta semper docuit. Facilius est solutio, si dicamus nihil locutum esse Christum in occulto alienum, aut contrarium his, quae in publico & palam docebat, sed omnia ad eundem finem, & doctrinam tendebant.

Quomodo in occulto locutus est nihil.

Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt, quid locutus sum ipsis.

C O M M E N T A R I V S.

Non ut Pontificem reprehendat, haec dicit Dominus, uti superius annotauimus: sed ut calumniam repellat, & veritatem doctrinae defendat. Responsio igitur ista, calumniae est repulsio, veraque doctrinae defensio. *Quid me interrogas?* inquit. id est, recta ratio postulat, ut non ad me conuertaris, quasi clandestinum, & seditiosum doctorem, cum publice, & palam docuerim: sed ad

eo s

eos, qui audierunt, quae locutus sum eis. Non refugio, nec refuto iudicium, ut cognoscas, & inquiras doctrinam meam, quam docui: sed ab his quare, & pete, qui audierunt: magis enim tu credes eis, quam mihi.

A N N O T A T I O XIII.

CYrillus lib. 11. cap. 45. dicit, Dominum increpare iuris peritos, quasi legem, qua plurimum gloriabantur, ignorantes: frustra enim querebant crimina, postquam ligarunt. *Cur, inquit, interrogas?* id est, cur ad defensionem prouocas captum, priusquam accusatum. Haec expositio vix accommodari potest verbis, ideo ipse Cyril. alteram adhibet, nempe: qui iam dedecorastis me, quantum in uobis est, si vera dicam, mentiri me clamabitis: alios ergo de me interrogate. Sed neque id omnino accommodatur: nec enim increpationem in his verbis praetendit, nec a respondendo se excusat, quia non erant ipsi credituri. Chryf. ho. 82. dicit, non arrogantis esse

A hoc verbum, sed de veritate sua confidentis, quasi confidens veritati dixerit: *Interroga eos, quid me interrogas?* Fateor in his verbis esse confidentiam magnam veritatis, ut dicit Chryf. quem sequitur Euthy. esse etiam diffidentiam fidei illorum danda verbis, & responsioni eius, ut dicebat Cyril. tamen nec ex confidentia, nec ex diffidentia respondit haec verba Dominus, sed calumniam repellens, qua tenebrosissae, & occultae doctrinae tacite arguebatur. Et haec est vera, & legitima expositio: repulit enim, uti diximus, calumniam callide impostam, & veritatem defendit, idcirco liberam, & acrem reddidit responsionem.

Callidae interrogationis calumniam, hac repulit responsione.

Ecce, hi sciunt, quae dixerim ego.

C O M M E N T A R I V S.

NE excusaret se Pontifex, quia non habebat alios interrogandos, ad ipsos etiam praesentes Dominus se conuertit. *Ecce, inquit, hi qui adsunt, sciunt quae docuerim.* Aderant multi tunc ex Pontificibus, Pharisaeis, legis doctoribus, & ministris, qui doctrinam Christi saepe audierant: ad hos conuersus est Dominus, & dicit: *Ecce praesentes habes, qui me audierunt, vel ipsi loquantur.* Omnia innocentia, & veritatis Domini efficacia, remittit testimonium suae doctrinae ad inimicos, & persecutores, ac calumniatores, & nemo ausus est loqui, sed confusi, & erubescerent obmutescunt in praesentia Christi uincti quidem & ligati; sed veritatem suae doctrinae constanter defendentis. Argumentum hoc est efficacissimum innocentiae, & veritatis, ut annotat Chryf. hom. 82. Cyril. autem lib. 11. cap. 45. recte dicit, Dominum haec loquentem aliquos demonstrasse ministros praesentes, qui audierant. Existimo etiam Sacerdotes, & Pharisaeos esse demonstratos: erant enim omnes cum summo Pontifice congregati, nemo tamen testimonium ausus est reddere, ne veritatem fateri a propria stimulate & impellente conscientia cogeretur: quapropter potius silere elegerunt.

Eg regium innocentiae Christi argumentum.

Haec autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes Pontifici?

Visa est Domini responsio vni ministrorum inciuilis, nec qualis honori Pontificis debebatur, idcirco alapam Iesu dedit, rem gratam Pontifici se facere existimans. Sic, inquit, loqueris Pontifici? quasi diceret: sermo tuus iniurius est in Pontificem, ideo eius iniuriam alapa propulso. Tria admiranda simul hic concurrunt; serui horribilis impudentia, qui eum, qui mortuos suscitauerat, ausus

Tria circa Christi alapam consideranda.

gg

ausus

ausus est alapa percutere: Pontificis iniquitas, qui tantum scelus in sua praesentia commissum a seruo dissimulavit, cum etiam si responsio Christi non fuisset congruens, non licuerit ministro sic vindicare: tandem incredibilis Christi patientia. Chryf. hom. 82. Exhorrescat, inquit, calum, contremiscat terra de Christi patientia, & seruatorum impudentia, adde & de Pontificis iniustitia.

A N N O T A T I O X V .

Cur minister alapam Christo impigerit.

Cyrillus lib. 11. c. 46. causam eius minister hic alapam hanc impigerit inquirens, eam esse dicit: Offenderat, inquit, ministrorum aliqui Principes Iudaeorum, qui Christum capere iussi, reuersi sunt admirati, & dicentes: Numquam sic locutus est homo. Quoniam igitur responsio Saluatoris ad memoriam huius rei reducebat Principes, dicens: Ecce hi sciunt quae dixerim ego, ministros testes citans, idcirco ne de animo suo, benevolentiaque in eum suspicati essent Principes, cum alias, quia Christum laudassent, fuissent reprehensi, alapa Christum vnus eorum caedit. Hae Cyrillus. Sed incerta sunt haec, nec valde accommodata dicuntur: nam cum multi illi fuissent, & multos nunc demonstrasset Christus, eadem de causa a multis esset percutiendus: probabilius est, hunc ministrum fuisse ex praecipuis inter ministros, qui proximus erat Christo, is adulari volens Pontifici, & zelum honoris eius praese ferre, sciens quanto odio ab omnibus habebatur Christus, ideoque sibi omnia impune

Alicere iudicans, non erubuit hoc flagitium patrare. Chrysof. ho. 82. vt supra citauimus hunc ministrum fuisse Malchum, cui amputata auricula restituta est, perhibet, sed hoc etiam sine virginti ratione affirmatur. Aug. tract. 113. recte considerauit hoc factum, dicens: Si cogitemus, quis acceperit alapam, nonne vellemus eum, qui percussit, aut caelesti igne consumi, aut terra dehiscere sorberi, aut correptum demonio volitari, aut aliqua huiusmodi qualibet poena, vel etiam grauiore puniri? qui denique horum per potentiam iubere non potuisset, per quem factus est mundus, nisi patientiam nos docere voluisset, qua vincitur mundus? haec Aug. Cyril. lib. 11. cap. 46. recte etiam aduertit nostrum dedecus, quo propter peccatum dedecorati sumus, Christum in se transfuisse, vt a nobis auferret. Figura huius alapae praecessit in Michae Propheta, qui alapa percussus est a Sedechia Pseudopropheta, adulate Regi Achab contra veritatem, vt habetur. 3. Regum vltimo.

Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testi monium perhibe de malo, si autem bene, quid me caedis?

C O M M E N T A R I V S .

NE si Dominus tacuisset silentio ipso male se locutum esse comprobaret, responderet: ita tamen, vt nullum vindictae, aut impatientiae specimen daret. Si, inquit, male locutus sum, testimoni um perhibe, id est, sententiam tuam declara, & confirma, ac ostende me male locutum esse, id autem coram Iudice, & Pontifice, Si autem bene, quid me caedis? id est, sine causa me caedis. Mansuete admonet percussorem iniuriae sibi illatae, seq. vera & recta locutum esse confirmat, & Pontificis iniquam dissimulationem insinuat.

A N N O T A T I O X V I .

Responsio ne ostendit Christus nihil Pontifici esse indigni dixisse.

Cyrillus lib. 11. cap. 47. verbum hoc Testimonium perhibe de malo, interpretatur sic. Ostende, in quo erravi. Illud autem: Quid me caedis? sic exponit, quasi percussorem reprehendat, quod prius laudauerat Christum, quando dixerat: Numquam sic locutus est homo. Sed cum vti

A superius diximus, id sit incertum, probabilior est expositio, id dictum esse, vt magis confirmet Christus, se nihil quod non sit rectum, & verum dixisse: simul etiam admoneat percussorem criminis sui, & illatae iniuriae: praecipue tamen se recta locutum esse significare intendit, vt paulo post ma-

post magis explicabimus. Aug. tract. 113. interrogat: Cur, inquit, non fecit, quod ipse praecipit: si quis te percusserit in vna maxilla, praebere ei alteram. Respondet, illud praecipit non esse ad litteram intelligendum, vt praebamus alteram maxillam, sed vt animo tranquillo iniurias perferamus: parati potius alteram praebere maxillam, quam iram concipere, aut vindictam desiderare. Respondendo ergo magis ostendit mansuetudinem suam, quam si tacuisset: potuissent enim cogitare illi aegre tulisse iniuriam, non autem respondisse metu Pontificis. At dum mansuete respondet, tranquillum animum, & compositum aperit, & ostendit: nec minus paratum se exhibuit ad maiora perferen-

Cur altera maxillam Christi non praebuerit.

da, quod experientia docuit. Haec responsio veram continet doctrinam, tamen non attingit legitimam causam, cur nunc responderit Christus: existimo igitur eam esse, quam adduximus in commentario, ne tacens videretur comprobare se male locutum esse: Pontificemque iure eius taxasse doctrinam: Qua igitur de causa Pontifici responderat, eadem percipienti etiam nunc respondet, non propter illatam sibi iniuriam, nec praecipue, vt percussorem corripiat: sed vt se vere, & recte locutum esse ostendat: doctrinamque suam publicam, & mundo notam significet, nec verum esse, quod ei impositum erat, nempe in tenebris, & occulto docuisse.

Et misit eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem.

C O M M E N T A R I V S .

Q Via Euangelista Petri negationem reliquerat, vt ea, quae apud Caipham cum Christo sunt gesta narraret, nunc iterum ad Petri historiam reuertitur: scriptura enim non potest simul narrare, quae simul sunt facta. Est autem in Graeco sensus huius sententiae apertior: non enim habetur particula copulatiua, sed illatiua, & non est praeteritum, sed aoristus primus, qui saepe plusquam perfecti significationem habet. Sensus ergo est: Miserat igitur eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem, est enim locutio reuertentis ad narrationem praetermissam, & particula illatiua indicat, quae relata sunt, fuisse facta, postquam missus est Christus ab Anna ad Caipham, illic enim non est commemoratus, sed per transitum quendam ductus, & sic Cyril. lib. 12. cap. 1. exponit, & est verus sensus.

A N N O T A T I O X V I I .

Hebraea phralis praeterito videtur loco plusquam perfecti.

Saepe in scriptura praeteritum pro plusquam perfecto ponitur more Hebraeorum, & exempla complura & in veteri, & in nouo testamento habentur. In veteri quidem est illud Ruth. 1. Visitauit Dominus populum suum, pro visitauerat. Et 1. Reg. 9. Reuelauit aurem Samuelis, pro reuelauerat, sunt enim in Hebraeo praeterita: Reperiuntur autem huiusmodi testimonia frequentia. In nouo autem post haec verba dicit Ioannes: Cognatus eius, cuius Petrus abscedit auriculam. Clarum est praeteritum hoc positum pro abscederat, & Matth. 26. Qui tradidit eum, dedit eis signum, id est, qui tradiderat, dederat signum. Et Marci vltimo. Qui viderat eum resurrexisse a mortuis, non crediderunt,

A id est, crediderant. Sunt multa huiusmodi. Attende autem hoc loco usum esse Ioannem aoristo primo, quod plusquam perfecti significationem frequentissime habet, immo & Latinus interpres ita vertit paulo superius, vbi dicitur: Qui consilium dederat Iudaeis, & Io. 7. Nondum erat spiritus datus, quia nondum erat Iesus glorificatus. Mar. vlt. His qui viderant eum resurrexisse a mortuis. In his locis in Graeco sunt aoristi primi, quos vertit, & recte interpres per plusquam perfectum, ita & hic vertendus erat: Miserat eum Annas. Hinc patet hanc sententiam fauere opinioni asserentium negationes has, quemadmodum & praecedentem, factas esse in domo Caiphae, quod superius annotauimus.

Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se.

COMMENTARIUS.

R Epetit, quod supra dixerat, vt historiam eandem prosequatur. Erat igitur Petrus stans in atrio inferiori Caiphæ, vbi primo negauerat, & calefaciebat se. Vt enim refert Lucas, in medio atrij, ignis propter frigus accensus erat: vti superius autem diximus, primo sedebat, quando negauit ad vocē ancillæ ostiariæ: At vt habetur ex Marco illinc paululum recessit ad atrij vestibulum, quādo galus semel cecinit, & iterum reuersus est ad ignem cum ministris, & stabat, quando secundo, & tertio negauit: & hoc nunc refert Ioannes.

ANNOTATIO XVIII.

Quomodo hoc loco conueniāt Matthæus, & Marcus.

D Vbitatio se offert in hoc loco ex his, quæ ceteri Euangelistæ referunt: nā Matth. 26 post primam negationem dicitur: Egrediente illo ianuam. Et Marc. 14. Exiuit, inquit, foras ante atrium. Respondeo Petrum quidem post primam negationem recessisse a loco, vbi sedebat, non quidem extra ianuam domus, sed ad vestibulum atrij, quæ est pars illa coniuncta ianuz, antequam ad atrium fieret ingressus: verbum enim Græcum, πυλῶν, significat vestibulum, quod Marcus magis expressit, dicens, προαίλιον, at postea reuersus est ad ignem, aut frigore impel-

A lente, aut ne solitarius videretur: id enim maioris suspicionis causam dedisset: postquam autem reuersus est ad ignem, cum alijs stetit, & tunc factum est, quod narrat Ioannes. Aduertendum autem est Aug. tract. 113. affirmare, etiam duas negationes, quas Ioan. hic narrat, factas esse in domo Annæ: & quia Euangelista expresse dixerat, missum esse Christum ab Anna ad Caipham, respondet id verum esse: tamen Euangelistam ad narranda ea, quæ in domo Annæ gesta sunt, reuersum nunc esse, quæ expositio difficile accommodatur.

Dixerunt ergo ei, numquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum.

COMMENTARIUS:

De secunda Petri abnegatione.

H Aec est secunda Petri negatio: interrogatus enim, an ex discipulis Christi esset, negauit, dicens: Non sum: a quo autem interrogatus esset, Euangelista non expressit, sed inde finite locutus est. Dixerunt, inquit, At alij Euangelistæ explicuerunt, vt in annotatione declaratur.

ANNOTATIO XIX.

Quo modo conueniāt quattuor Euangelistæ in narranda secunda Petri negatione.

D Iffonantia etiam in hac secunda negatione describenda, inter Euangelistas videtur: præter enim illam, quam in annotatione præcedenti explicuimus, & ad concordiam reduximus, nempe quia Ioannes ad ignem Petrum stetit Matth. vero, & Marc. foras exisse dixerunt, est altera difficilior: nā Mat. & Mar. aliam ancillam præter ostiariam occasionem negationis dedisse affirmant. Inquit enim Mat. Vidit eum alia ancilla, & ait his, qui erāt ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. & ille negauit cum iuramento, quia nō noui hominem. Mar. autem sic refert: Rursus cum vidisset eum alia ancilla, cœpit dicere circumstantibus: quia hic ex illis est: at ille iterum negauit. At Lucas vnum refert

A hominem: Alius, inquit, videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus vero ait: O homo, non sum. Ioan. autem plures fuisse affirmat. Dixerunt, inquit, ei. Aug. lib. 3. de confen. Euang. cap. 6. responder, Petrum simul esse compellatum ab ancilla, & vno homine, idcirco Ioan. inquit, Dixerunt, vtrumque significans. Ancillam autem Matth. & Marc. Lucas vero virum retulerunt. Hoc tamen satis facere non videtur: nam si ab ancilla, & viro simul compellatus est, quare respondit: O homo, non sum: hæc enim responsio vni datur, non duobus. Accommodatio solutio est, ancillam nihil Petro dixisse, nec compellauisse eum, sed ad circumstantes conuersam, dixisse: Hic ex illis est. & hoc Mat. & Mar.

Euangelistarum sententia.

Mar. narrat: nec est dissonum ab his, quæ Io. & Lucas dicunt. Lucas enim refert ab vno compellatum: Tu ex illis es. & huic respondit: Non sum, o homo: & hoc idem narrat Ioan. Vnus tamen est numero plurali, quia ille vnus pro multis, & multorum nomine locutus est: nam ancilla multis dixerat ex illis esse Petrum: vnus ergo illorum omnium nomine Petro opposuit. Tu ex illis es. Adde etiam quod sæpe annotatum est, frequenter pluralem pro singulari numero vsurpari: nam latrones dicuntur improperasse Christo in cruce, cū tamen vnus illorum id effecerit. Adde etiam Ioannem significasse ancillam, quæ quamuis Petrum nō est allocuta, affirma-

A uit tamen coram illo eū ex illis esse. Nulla ergo est dissonantia. Quod autem Mat. addidit de iuramento, ceteri prætermiserunt: hoc tamen cōmune est Euangelistis, quod vnus prætermittit, alium narrare. Verum hoc ad dissonantiam non pertinet, sed ad maiorem rei expressionem, sicut etiam illud: Non noui hominem: iurauit enim se non esse ex illis, nec nosse eum. Aduertendum tamen est, Cyrillum lib. 12. cap. 1. asserere, hæc, quæ narrat Ioannes ad tertiam negationem pertinere, omisit enim secundam: in tertia autem multi acceperunt, vt inferius dicitur. Ceterū accommodatior est expositio, si hæc ad secundam referantur, & tunc procedunt, quæ dicta sunt.

Dixit ei vnus ex seruis Pontificis cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus.

COMMENTARIUS.

H Aec est tertia negatio: describit autem Ioannes personam compellantem, vt explicet, & significet causam, cur vehementer negauerit Petrus. nā vt ex ceteris constat Euangelistis, cœpit anathematizare, & iurare se non esse. Hoc autem factum est, quia vrgebat testimonium de visu: Vidi, inquit, te in horto. Rursus quia vehementi timore correptus est: nam ille erat cognatus Malchi, cuius auriculam absciderat: timuit ergo sibi etiam propter vulnus illatum in horto, idcirco constantissime, & pertinacissime negauit se esse. Et attende Ioannem supponere verbis alijs iam esse compellatum: nam verba hæc sunt velut replicantis, & opponentis contra Petrum negantem, Nonne ego te vidi in horto? hæc Ioannes narrat expresse, illud autem insinuat.

ANNOTATIO XX.

Quomodo conueniāt Euangelistæ in referenda tertia negatione Petri.

M Aior in hac tertia negatione dissonantia apparet. Matth. quidem, & Marcus inuicem concordēs dicunt: Post pusillum accesserunt, qui stabant, & dixerunt Petro: Vere, & tu ex illis es: Nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari, & iurare, quia non nouisset hominem. Similiter dicit Marcus: post pusillum, inquit, qui adstabant, dicebant Petro: Vere ex illis es: nam & Galilæus es. Ille autem cœpit anathematizare, & iurare, quia nescio hominem istum quem dicitis. At Luc. aliter narrat: inquit enim, Interuallo facto quasi vnus horæ, alius quidam affirmabat dicens. Et hic cum illo erat: nam & Galilæus est. Et ait Petrus: Homo nescio, quid dicis: Quid autē Ioannes referat, iam expositum est. Hæc autem dissona videntur, sed non sunt: simul enim constant. In primis quod Mat. & Mar. dicunt, post pusillum, Luc. dicit interuallum

quasi horæ vnus: id ergo consonum est. Ioan. vero tempus non declarauit, non tamen contrarium aliquid dixit. Quod vero ad personas attinet, hic homo, quem Lucas refert, est idem cum relato a Ioan. Ioannes vero exposuit, quod prætermisit Lucas, nempe fuisse cognatum Malchi. Hic ergo cum multis accessit ad Petrum, & ex illis eum esse affirmauit. Petro autem dicenti: nescio quid dicis, opponit, & contradicit: Nonne ego te vidi in horto? neganti autem multi tunc dixerunt: ex illis es, nam Galilæus es, & loquela tua te esse Galilæum probat. Tunc Petrus se vrgeri nimium sentiens, cœpit iurare, & se deuouere, ac negare nosse Christum, quod Mat. & Mar. referunt: hos enim homines vltimò locutos esse post illum hominem, certum est: quia tunc cœpit iurare, & detestari, quasi se conuinci tot ac tantis testimonijs videns. Primo non iurauit, secundo iurauit,

rauit, tertio iurauit, & se deuouit. Secū- A dum Cyrillum, qui tenet ad tertiam negationem etiam verba præcedentia pertinere, facilior est solutio: multi enim prius acceperunt, & rursus cognatus Malchi secundum illos locutus est. & est sententia probabilis, sed probabilior, quā exposuimus. Hic est contextus, & ordo rei gestæ, & totus est conformis, sed nō a singulis Euangelistis totus descriptus. Quāuis autem Petrus pluribus verbis nūc ter-

tio negauerit Christum, tamen quia vna est series rei gestæ, vnica negatio computatur, sicut in prima, & secunda factū est. Ex loquela autem Galilæum nouerunt, etsi enim omnes lingua Hebræa vterentur habebāt tamen distinctæ prouinciæ quasdam singulares verborū pronuntiationes, & accentus, quibus facile discernentur ab audientibus: quod apud Italos, & apud Polonos, & alias multas nationes experientia docet.

Et statim gallus cantauit.

COMMENTARIUS.

OMnes quattuor Euangelistæ huius cantus meminerunt, vt veritatem Prophetiæ Domini ostenderent: continuo ergo gallum cantasse omnes referūt. Lucas autem adiunxit, Adhuc illo loquente, gallus cantauit. Marcus autem addidit: Iterum cantauit: nam semel cantasse prius dixerat. Ad hæc Lucas adiecit, conuersum Dominum respexisse Petrum. cantante igitur gallo recordatum esse Petrum verbi Iesu, tres Euangelistæ narrant. Et tunc respiciēte Domino, egressum esse foras, & amare fleuisse, tam Luc. quam Matth. & Marc. tradidere. Nisi autem Dominus respiciens cor eius ad pœnitentiam sua diuina virtute conuertisset, non magis proficeret secundus galli cantus, quam profuit primus, post quem bis, & pertinacius negauit. Ioannes autem solius cantus mentionem fecit, cetera omisit tamquam satis ab alijs enarrata: in his omnibus nulla dissonantia inter Euangelistas est, neque apparet.

ANNOTATIO XXI.

Petri negatio qualis peccatum fuerit.

Non est prætereundum silentio vnū, A nempe qualis fuerit hæc Petri negatio. Variè enim Doctores loquuntur: nā quidam aliqua ex parte peccatū excusant; non quidem negant peccasse, sed peccati grauitatem minuunt. Cyril. igitur lib. 11. cap. 41. primam negationem exponens inquit, Petrum non negasse Christum tam timore, ne captus esset, aut quia nullā veritatis curam haberet, quā fortassis quia pati omnia volebat, dummodo Christum videret. ex amore igitur decidit, & pietatis causa negasse videtur, non recte quidem, nec exquisita ratione probatæ, sed quæ adesse cum Christo, & videre illum faciebat, quod maxime Petrus optabat. Hæc Cyril. faterur quidem negasse, & non recte egisse, sed id factum asserit, ne impediretur manere, & adesse Christo. hac ratione Cyril. excusat, & interpretatur negationem Petri. Ambro. autem altera via excusat, & exponit: ex timiditate enim negasse sentit, tamen negationem si interpretatur, vt Petrus inuoluta responsione,

fit vsus in verbis suis, aliud intelligendo, quam quod audientes percipiebant. Non, inquit, noui hominem, quia re vera Christum nemo comprehendere, aut perfecte intellectu assequi valet: similiter negat se fuisse cum Iesu Galilæo, at erat cum Dei filio. In hunc modum has Petri responsiones Ambrosius pluribus verbis exponit, vt Petrus inuolute responderit, videri tamen volens negasse ex metu & ideo peccauit: aperte enim, & non inuolute veritas erat aperienda. Idem sentit Hilar. can. 32. in Matthæum. Hanc sententiam rejicit Hieron. Matth. 26. tacitis nominibus sic dicens, scio quosdampij affectus erga Apostolum Petrum, ita interpretatos, non Deum negasse, sed hominem, & esse sensum, nescio hominem, quia scio Deum. hoc quam frivolum sit, prudens lector intelligit. Sic defendunt Apostolum, vt mendacem faciant Deum: si enim iste non negauit, ergo mentitus est Christus, qui dixit, Amen dico tibi, antequam gallus bis canter, ter me negabis

negabis. hæc Hiero. & vero argumentum A Hiero. est efficax. Si enim Petrus illa inuoluta, & ambigua responsione vsus est, visus est negare, sed non negauit, Christus autem absolute negaturum prædixit. Rectius Cyril. admittit negasse, quidem, tamen ex amore, non ex timore, at nec hæc sententia est accommodata contextui: timens enim sibi, & ex fragilitate peccauit, quod etiam ipse Cyril. lib. 12. tertiam exponens negationem concessit, & asseruit, quamuis hoc verum sit, Christum non ita negasse, vt filium Dei non crederet, non enim amisit fidem Petrus, pro cuius stabilitate rogauerat Christus, veruntamen peccauit contra fidei confessionem, negando se esse discipulum Christi, & se nosse, quæ nouerat, vt Aug. tract. 113. dicit. Quod Leo. serm. 9. de passione confirmauit, dicens: Vidit Dominus non fictam fidem, nō dilectionem auersam, sed constantiā fuisse turbatam. Quæ verba intelligenda sūt non quod charitatis habitus manserit tūc

Petrus in negationibus non fidem, sed charitatem amisit.

in Petro: nam peccatum illius mortale fuit, & tale vt dicit August. tract. 113. quod si tunc absque pœnitentia moreretur, damnationem incurreret. Dilectionē tamen dicit non auersam, quia adhuc amabat Christum, & amor hic tunc non erat ex charitate proficiscens, sed imperfectus quidem, qualem etiam in peccatore fideliter manere nūc experimur: sic est de huiusmodi negationibus sentiendum. Causam autem cur Euangelistæ hoc Petri peccatū descriperint, Cyril. recte annotat lib. 12. cap. 1. dicens: Ea de causa minutus hæc sunt conscripta, vt legentes intelligat quales ante Christi resurrectionem, & aduentū spiritus Apostoli fuerint, & quales postquam ex alto virtutem acceperunt, effecti sunt: hinc enim discim⁹, nulla nos desperatione affici debere fragilitatem humanā considerantes; sed confidere potius oportere credentes robur ab illo nos habituros, qui diligentibus se neruos ad virtutem, & vires largitur. Hæc Cyrillus.

Adducunt ergo Iesum a Caipha in prætorium.

COMMENTARIUS.

Multa præmittit Ioannes, quæ apud Caipham cum Christo gesta sunt, vt pote distincte, & copiose ab alijs tribus narrata. A domo autem Caiphæ in prætorium Pilati, Dominum adductum refert. particula illatiua, Ergo, maxime significatiua est, & deducit, ac sententiam infert ex his, quæ Mat. 27. habentur, Mane, inquit, facto inierunt consilium omnes principes Sacerdotum, & seniores populi aduersum Iesum, vt eum morti traderent, vincitumq. ad duxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præfidi. Hoc nunc Ioannes per hanc particulam insinuat, ac si diceret, post multa contra Iesum illa nocte facta, mane inierunt consilium, & decreuerunt eum morti tradere: hoc autem per Pilatum præfidem efficiendum erat. Adducunt ergo. id est, propterea adducunt e domo Caiphæ ad Pilatum. Est autem prætorium locus, in quo ius dicitur a Præfide, qui tunc temporis erat Pilatus nomine Cæsaris Romanorum Imperatoris.

ANNOTATIO XXII.

Reijcitur lectio quæ sequitur Augustin⁹.

AVg. tract. 114. & lib. 3. de consen. E- A uang. cap. 7. legit, Ad Caipham, in prætorium, & conatur exponere verbum hoc, quomodo ad Caipham, & in prætorium simul adduci potuerit, & coactus est fateri, aut Pilatum, & Caipham in eadē domo mansisse, aut aliqua de causa tunc Pilatum ad Caipham venisse. Tamen non est, cur hoc nos vexet: librariorum enim est mendum: a Caipha enim legendum

est, & tunc apertus est sensus: e domo Caiphæ, vbi tunc erat, eductum esse, & in prætorium Pilati adductum. quæ a vrem imaginatus est August. nō possunt accommodari his, quæ sequuntur, & verbis ipsis. Vera lectio est, quam Cyril. & reliqui sequuntur. Aliqui nostra ætate prætorium exponunt, domum præfidis, qui tūc Pilatus erat, quia vocabulum vtrumque significat, & domum præfidis, & locum illius,

Prætorium, locus erat ferendis sententijs deputatus.

lū, in quo Prætor dicit ius: sed hoc in loco A egressum e domo in viam, nec illos contaminari potuisse propter ingressū in domū: hac enim ratione quotquot Pilatū visita- sēt, immūdi, & cōtaminati esēt: sed est sermo de loco illo intra domū pilati, i quo ius dicebatur, & in quo cōdēnatus est Christ⁹

Erat autem mane, & ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut comederent Pascha.

COMMENTARIUS.

M^Ane erat, sextæ feriæ, & decimę quintæ lunæ, qui erat primus dies festus Azymorum, ut in cap. 13. declaratum est, Et ipsi non introierunt in prætorium. dum dicit, Et ipsi non introierunt, insinuat intrasse ministros, & milites, qui comprehenderunt Dominum, vna cum ipso Domino vincto: adstabat enim Pilatus tamquam iudex in prætorio, quando traditus est ei Christus a ministris, Iudæis foris manentibus, ne intrantes in die festo illo contaminarentur: nec posset Pascha comedere, quod non licebat edere nisi solis mundis. Perpende autem hypocrisim istorum: immunditiam enim cauent introeundi in prætorium, & non æstimant peccatum grauissimum tradendi innocentem. Pascha aliqui agnum paschalem exponunt: inter quos sunt Cyril. lib. 12. cap. 2. & Chrysofto. hom. 82. afferentes nondum illos celebrasse, sed distulisse festum: tamen superius cap. 13. hunc locum, & hanc tractationem diffuse discussimus, & ostendimus, Pascha hoc in loco accipi pro sacrificijs, quæ illis diebus festiuis offerebantur, quibus vesci solis licebat mundis. illum locum consulat, qui exactam quærit huius sententiæ intelligentiam.

Pasche nomine, sacrificia intelligitur quæ in diebus azymorum offerebantur

Exiit ergo Pilatus ad eos foras & dixit, quam accusationem adferis aduersus hominem hunc?

P^Articula, Ergo, causam indicat, cur sit, Foras, id est, extra prætorium, egressus, nempe quia illi, ne contaminarentur, ingressi non erant: & quod iuris est, & omnis iustitia postulat, interrogat, & petit: Quam, inquit, accusationem adferis aduersus hunc hominem? id est cuius criminis accusatis eum? nemo enim damnari potest, nisi accusatus, & conuictus alicuius criminis. Isti in prætorium miserant Christum tamquam reum, & conuictum criminis, propter quod morte erat plectendus, ut a Pilato in eum sententia ferretur: At Pilatus ad iustum rem reuocans, nec catenis, ac vinculis, quibus tamquam reus mortis ligatus tenebatur Christus, adhibet fidem; sed crimen cognoscere, & probari vult: accusator enim probare crimen, cuius reum accusat tenetur.

Responderunt, & dixerunt ei. Si non esset hic malefactor, tibi non tradidissemus eum.

N^Vllam causam habentes, quam proferre possent, auctoritatem suam sufficientem probationem omnium affirmant, & velut conquerentes de Præfide, quod accusationem ab eis, quasi digni fide non essent, petierit, respondet Si non esset malefactor, id est, morte dignus, Non tibi tradidissemus, quasi dicerent. Nos iam causam examinauimus, & discussimus inter nos, & eum mortis reum inuenimus, & iudicauimus: non est a te amplius inquirendum, sed omnis fides habenda nobis est, qui nisi talis esset, numquam eum tibi tradidissemus.

Dicit

Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum.

N^Olens causa non cognita, nec probata Pilatus Christum damnare, respondet: Si vos examinastis, & dignum morte iudicastis, accipite, & damnate eum secundum legem vestram. quasi diceret: Ego non noui causam, nec scio crimen, propter quod sit damnandus, idcirco sententiam ferre non possum: vos, qui nostis, iudicate secundum legem vestram. Particula, Ergo, causam indicat, cur hæc Pilatus responderit, nempe quia illi crimen, & accusationem proferre, & manifestare nolebant.

Dixerunt ergo Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam.

I^Vdæis non licuisse in diebus Azymorū vllum interficere satis constat Act. 12. Herodem enim apprehendisse Petrum legimus, quia autem dies Azymorum erant, tradidit militibus custodiendum, ut post Pascha produceret eum populo, & interficeretur. Malitiose isti iudicium refutant, tamquam sibi in tanto festo prohibitum, ut Christum crucifigant per Pilatum: id enim mortis genus non erat secundum legem, nec a Iudæis vmquam obseruatum. Romanorum erat, ideoque se tempore excusant, ut Pilatum inducant ad crucifigendum, & simul turbæ concitationem a se auertant. Particula, Ergo, causam indicat, cur non accipiant eum, ut secundum legem condemnent, quia id eis pro tempore non licet, in mora autem periculum est. Nam Christum in prætorium abduxerunt primo mane Azymorum, significantes maxime referre citissime Christū plecti, & de medio tolli.

ANNOTATIO XXIII.

Iudæis quo modo non licuit interficere quemquam.

Q^Va ratione isti Pilato responderint, A sibi non licere quemquam interficere, varie doctores exponunt. Primo loco Cyril. li. 12. cap. 6. existimat ratione temporis id esse dictum: non enim licebat tempore solemnitatis iudicia exercere, & sententias ferre ac interficere. Idem etiam August. tractat. 114. docet: idq. nos in commentario secuti sumus, & paulo inferius eam esse legitimam expositionem ostendimus.

Secundo loco Euthy. exponit dictum esse, quia crucifigi Christum quærebant: id autem mortis genus Iudæis non licebat, non quod esset eis a Romanis prohibitum, sed quod in lege non contineretur, nec fuisset a Iudæis vmquam obseruatum. Sensus igitur erit: Nobis non licet crucifigere quemquam. Huic expositioni multa obstant. Primū verba ipsa: generalia enim sunt, & non crucis mortem, sed quodcumque necis genus significant. Secundum, quia non erat responsio apposita. Nam diceret Pilatus: Nonne satis vobis est, penā

mortis infligere, quam lex vestra concessit, & qua omnes hucusque malefactores punitis? Tertium, quia dicenti Pilato: Accipite eum vos, & excusanti se a sententia ferenda, non respondissent: Non licet nobis crucifigere. Erat enim a ratione alienum, a Pilato, qui Christum innocentem existimabat, nec vlla pœna afficiendum censebat, petere ut Christum occideret, nedum ut crucifigeret. Quartum, quia crucifigi Christum non sunt ausi petere expresse, nisi postea concitata turba, & post multos clamores, quod tunc audiens Pilatus abhorruit, dicens: Regem vestrum crucifigam?

Tertio loco Chrysoft. hom. 82. vtrāque expositionem coniunxit, dictum nempe esse, & propter mortis genus, & propter tempus: siquidem nec illo tempore, nec illo mortis genere interficere eis licebat: sed quatenus id de mortis genere exponit. Eadem argumenta procedunt contra huiusmodi interpretationem.

Quarto loco Rupertus, quem aliqui recentiorum

centiorum sequuntur, asserit potestatem Iudæis valde imminutam: non enim eis licebat interficere quemquam, & in hunc sensum verba hæc exponunt. Sed quamuis eis ista concedamus, nempe potestatem talem Iudæis ablatam esse, tamen expositio non potest aptari: nam Pilatus consentiebat, vt secundum legem propriam ipsi damnarent, quando dixit: *Secundum legem vestram iudicare*. Porro quid aliud est hoc dicere, quam consentio, placet, facultatem concedo, vt vos pœnas legis vestræ exequamini, & condemnetis: secundum autem legem eorum mori Christum debere, ipsi falsi sunt. Nos, dicunt, *legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia filium Dei se fecit*. Diceret igitur Pilatus, iam vobis cœcelsi, vt secundum legem vestram iudicaretis: inepta est responsio vestra, nobis non licet interficere, id est, non habemus facultatem interficiendi. Hoc argumentum manifeste probat, non posse hæc verba de tali facultate exponi, nempe non habemus facultatem: nam Pilatus iam eis concesserat, vt secundum legem iudicarent, sicut olim facere solebant.

Optabat Iudei Christi per manus Gentilium morte crucis plecti.

Ea igitur expositio legitima videtur, vt qua ratione non ingressi sunt prætorium, ne contaminarentur, eadem etiam sibi nō licere dicant interficere quemquam, etiā consentiente Pilato. Existimo autem malitiose eos respondisse: tum vt Christum per manus Gentium occiderent, existimantes ea ratione inuidiam, & scādalum populi euasuros, si in tāta solemnitate interfecissent: tum vt morte crucis plecterent, quam ipsi infligere soliti non erant, nec in lege continebatur. Et hæc præcipua fuit eorum intentio, vt hoc mortis genere omnem de Christo opinionem deleterent, qui tamquam sceleratus occisus erat. Quod si quis obijciat: poterat Pilatus respondere, si vobis non licet nunc, poteritis post Pascha id efficere: huic responsioni iā ipsi tacite respōderant, Christum in die solemnī ad prætorium adducentes, eoq. facto significātes, nulla intercedente mora, continuo eum punire oportere, & de medio tollere, esseq. maximum in mora periculum. & re vera id sibi persuaserant, videntes Christi magnam virtutem, propter quam caute tenendum traditor consuluerat: si autē mora fieret, oportebat septem alios expectare dies. Hæc sint fati pro huius sententiæ declaratione.

An Iudæi occidēdū potestare haberent.

At si quis ulterius querat: An Iudæis tunc facultas fuisset interficiendi. Quāvis

A hoc ad præsentem expositionem scire non sit necessarium, tamen quia inter allatas expositiones Doctorum, huius rei mentio facta est, adiungam etiā in hac parte quod sentio. Cyril. lib. 12. cap. 6. videtur sentire Iudæos potestatem habuisse, nec impedimentum esse aliud præter temporis solēnitatem: habet enim hæc verba: Vetari aiunt ab impia cæde Pascha celebraturi: nam aliter ministerium Pilati non quæsiuissent. Hæc Cyril. vbi affirmat: Si tempus Paschæ non esset, ipsi occidissent, nec ad Pilatum confugissent. Euthym. expressus id asserit, exemplo Stephani id confirmans, ac propterea de crucifixione interpretatur locum: hæc enim non licebat illis. Comprobare etiam idem possumus exemplo adulteræ, quam Ioan. 8. Iudæi lapidare volebant, & rursus quia sæpe Christum lapidare tentarunt. Hæc videntur esse argumento, eos potestatem interficiendi habuisse.

C His non obstantibus, mihi probabilius videtur per Romanos eis fuisse ablatam potestatem, ita vt non liceret eis sine præsidis assensu, sententiam capitis ferre in eos, qui etiam secundum legem morte plectendi erant. Distinguendum igitur est, Si enim crimina erant contra Romanorum leges, qualia furta, atrocina, homicidia, seditiones, & alia huiusmodi: hæc Romanus Præses solus vindicabat, nec Pontifices, nec Iudæi partem habebant in iudicio isto. Si vero erant crimina contra solam Iudæorum legem, vt blasphemia in Deum Israel, & alia, quæ contra legem committebantur, nec leges Romanorum prohibebant, si pœna capitis erat infligenda, cum consensu Præsidis fiebat: ab illis iudicium. Si vero minor, & leuior erat, ipsis id facere concessum erat.

Iudæi non poterat sententiā capitis in aliquem ferre sine Præsidis Romani cōsensu.

Hæc omnia probari videntur, primo, ex responsione Gallionis procōsulis Act. 18. cum enim accusaretur Paulus, respondit: Si esset iniquum, aut facinus pessimum, libéter vos iustinerem: si vero quæstiones sunt de verbo, & nominibus legis vestræ, vos ipsi videritis. Si illi facultatem interficiendi habuissent, numquam apud Gallionem accusassent. Secundo ex Iosepho, qui lib. 20. Antiq. c. 8. de Anano Pontifice loquens, refert eum in iudicando seuerissimum fuisse, & addit hæc verba: Talis igitur cum esset, tempus opportunum se natum ratus, mortuo Festo, Albino adhuc agente in itinere, concilium Iudicum aduocat, statutumq. coram fratre Iesu Christi

Christi Iacobum, & vna quosdam alios reos impietatis peractos lapidādos tradidit: quod factum omnibus in ea ciuitate bonis, & legum studiosis vehementer displicuit, missisq. ad regem clam nuncijs, rogauerunt, mandaret Anano, ne quid tale posthac ageret: nam nec nunc quidem recte egisse. Quidam etiam Albino occurrentes docuerunt, non licuisse Anano sine ipsius consensu aduocare concilium: horū verbis ille persuasus, iracunde scripsit Pōtifici, daturū sibi pœnas minitās: & Agrippa Rex eam ob causam post tertium mēsem ablatum ab eo Pontificatum Damei filio concessit. Hæc Iosephus, ex quibus comprobatur doctrina superior. Si enim facultatem talem habuisset Pontifex Iudæorum sine Præside, non erat cur opportunitatem expectasset occidendi, nempe absentiam Præsidis. Rursus etiam non licuisse Pontifici sine assensu Præsidis talia facere, persuasisse ei non dicerentur, qui occurrentes venerunt: nisi quia re vera Pontifex talem potestatem non habebat. Tandem hoc factum legum studiosis displicuit, nimirum quia faciebat, quod ei

A non licebat, & denique ea de causa priuatus est Pontificatu. Tertio hoc idem probatur: si Iudæi victos habuissent in causa mortis inferendæ, non erat, cur ad Pilatum venirent, & peterent vnum sibi in Paschate liberari: ipsi enim id potuissent facere. Id igitur factum est, quia non erat facultas, nec potestas eis interficiendi. Quod si Stephanū occiderunt, & adulteram lapidare volebant, id factū est, quia Romani dissimulabant aliqua talia, præsertim quæ contra eorum leges non erant commissa: aut quia populi furore fiebant, aut quia ex assensu illorum efficiebantur. Denique factum, non est argumētum potestatis: nam & Ananus occidit Iacobum, nec id faciendi potestatem habebat. Leuiiores autem pœnas inferēdi potestatem habuisse in his, quæ contra legem erant, probat quod diximus de Gallione. Act. 18 & de verberatione Apostolorum Act. 5. Hæc sunt, quæ mihi probabilia visa sunt. Siue ergo talem potestatem habuerint, siue non, sententiæ Euangelicæ, quam exposuimus, sensus constat, nec ex his pendet, vt dictum est.

Vt sermo Iesu impletur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

C O M M E N T A R I V S.

C Onsecutio hæc est, ac si diceret, hinc consecutum est, vt sermo Christi prædictus impletur: prædixerat enim se mortem crucis subiturum, Ioan. 12. Ego si exaltatus fuero a terra. & Ioannis. 3. Oportet exaltari filium hominis. Et Matth. 20. Tradent eum gentibus ad flagellandum & crucifigendum. verba hæc sunt Euangelistæ ex euentibus veritatem Christi comprobantis.

A N N O T A T I O XXIV.

Quis Christi sermo sit impletus.

A V gust. tracta. 114. sententiam superiorem exponit in hunc sensum, vt sermo hic sit is, quem Christus prædixerat significans, se a gentibus occidendum. Iudæi enim per manus gentium Christum occiderunt, hoc modo ab immanissimæ cædis crimine se immunes facere volentes, & tamen maius fuit eorum scelus, quam gentium. At non viderit satis accommodata expositio: dicitur enim: *Significans qua morte esset*

A *moriturus*, longe aliud est, per quos, & qua morte, esset interficiendus. Genus igitur mortis significatur, nempe crucis. & ita Cyril. lib. 12. cap. 6. & Chryso. ho. 82. exponunt. Nec hæc sententia comprobatur superiora verba, quibus non licere sibi quemquam interficere Iudæi dixerunt, esse de morte crucis intelligenda: sed eos ea dixisse, vt morte crucis plecteretur, quod sicut intenderunt, sunt consecuti.

Introiit ergo iterum in pratorium Pilatus.

C O M M E N T A R I V S.

Prætermisit Euangelista noster, quod Luc. cap. 23. narrat. Iudæi enim coacti accusationem adferre, ne a Pilato Christus dimitteretur, adiecerunt hæc, quæ sequuntur, eum accusantes. Inquit enim Lucas: Cœperunt illum accusare dicentes: Hunc inuenimus subuertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Pilatus autem interrogauit eum, dicens: Tu es Rex Iudæorum? hæc Lucas. Ioannes autem omisit accusationem, & Pilati interrogationis meminit, adiungens iterum Pilatum introisse prætorium, quia a prætorio egressus erat propter Iudæos, quos retulit non fuisse prætorium ingressos, ne contaminarentur. Reuersus ergo dicitur, ut Dominum super accusatione facta examinaret. Particula Ergo, causam indicat introeundi in prætorium, nempe quia accusatus erat a Iudæis, quod Lucas refert.

Et vocauit Iesum, & dixit ei: Tu es Rex Iudæorum.

ERat Dominus in prætorio, quando Iudæi cum Pilato foris loquebantur, & tria, quæ ex Luca narrauimus accusantes opposuerant. Pilatus autem ad prætorium reuertens, Iesum ad se aduocat, & vnum eorum, quorum erat accusatus interrogat, nempe, an sit Rex Iudæorum: ex hoc enim reliqua duo dependebant, nempe prohibitio tributi Cæsaris, & gentis subuersio. Si enim rex erat, eum sibi tributa vsurpare, & gentis, ac populi obedientiam ad se conuerrere consequens videbatur: regnum enim temporale ex accusatione Pilatus intelligebat, quale est ceterorum Regum. Est autem attente considerandum, non interrogasse sic: Dixisti ne, te esse regem? hoc enim Iudæi opponebant: Facit, inquit, se Christum regem: sed petijt: Es ne tu Rex Iudæorum? Hoc existimo factum duabus de causis: vna ex parte Pilati, altera ex diuina prouidentia. Pilatus quidem regni, & imperij Cæsaris acerrimus defensor, & custos vigilantissimus cum esset, non satis sibi visum est scire, an dixerit se esse regem, sed an esset: quamuis enim non dixisset, si tamen esset, id imperio Cæsaris plurimum obfuturum existimabat. Contra vero si non erat, quamuis id dixisset, id parum esse momenti iudicabat. Nec ad hoc petendum leuiter inductus erat: nam opera mira Christi audierat, aderat in Hierusalem, vbi Christus miracula insignia ediderat: Et Lazari resuscitatio, & ingressus ille honorificus in urbem, acclamante populo, eum non latebant: Iudæos etiam regem expectare Christum, omnibus notum erat. Hac igitur de causa interrogat: Tu es Rex Iudæorum? quasi diceret, mihi satis non est, si neges te dixisse: amplius enim quæro, an sis? Ex diuina etiam prouidentia id fiebat, quia Christus verus erat rex, quamuis non de quali interrogabat Pilatus: ea de causa etiam in cruce appositus est titulus, Rex Iudæorum, etiam inuitis Iudæis & reclamantibus: Noli scribere rex Iudæorum, sed quia dixit se regem esse Iudæorum: quod autem scripsi, scripsi, respondit Pilatus. Hoc autem inferius declarabimus: diuinitus ergo factum est, ut interrogaret: Tu es Rex Iudæorum?

Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?

CONFessus Dominus se regem verum esse, ne vanæ gloriæ alicui, aut timori impij darent, vtitur interrogatione, ut ex responsione omnibus confiter

set, se id esse confessum, ut iudici ex potestate interroganti responderet: idcirco non ignorans interrogat Pilatum: sciebat enim omnia sed ut ex Pilati ipsius responsione nobis omnibus audientibus, & legentibus, quod dictum est innotesceret. Interrogatio autem: Tu es Rex Iudæorum? dupliciter fieri potest. Vno modo, animo discendi veritatem ad credendum, & amplectendum verum, sicut Ioan. Matth. 11. Es tu, inquit, qui venturus es, an alium expectamus? ut discerent enim discipuli, Ioannes interrogauit. Altero modo, non discendi, sed iudicandi animo, sicut iudex inquit, & interrogat vincitum ac reum. Qualis fuerit interrogatio hæc Pilati, ex ipsius responsione omnibus manifestum Dominus facit, ideoque vtitur interrogatione, dicens: A temetipso hoc dicis. quasi volens veritatem discere: an tamquam Iudex, qui accusationes aliorum sentiens, & accipiens, de his me examinas, & interrogas, ut a me scias id, cuius me inimici mei accusant. Hoc ergo Dominus interrogauit, ut ex responsione ipsius Pilati omnibus notum esset eum interrogasse, tamquam Iudicem examinantem. Hinc etiam constat Christi obedientia, qua pro nobis iudicibus, & potestatibus humanis subdi voluit, & eorum iussis obedire, quamuis iniquis, & peruersis, ut nemo iactantiæ, aut timori tribueret, quod se regem confiteretur.

Quorsum Christus a Pilato quaesierit, an a seipso loqueretur.

A N N O T A T I O XXV.

Quare Dominus interrogauit Pilatum, diuersa referuntur sententia.

QVa de causa Dominus Pilatum interrogauerit, difficile est certo exponere. Cyril. lib. 12. cap. 8. hoc factum esse dicit, ut subostenderet Pilato, se omnia scire, nihilq. sibi occultum esse: ut hoc argumeto diuina eius natura perspecta, non pateretur Pilatus se esse ministrum, & executorem malitiæ Iudæorū. At si hoc Dominus intendebat, potius affirmanter dicendum erat: A te hoc non dicis, sed alij dixerunt tibi de me. Chryl. homilia 82. & Euthymius in Matthæum 27. id factum esse asserunt, ut Pilatum obiurgaret, quod non interrogaret eum præsentibus accusatoribus, aut ipsis, quod opponebant, probantibus. At nec hoc admodum est probabile, nempe voluisse Dominum obiurgare Pilatum. Fateor Pilatum inique egisse: non enim, si quis alterum criminis accusat, continuo reus est inquirendus, nisi prius probatio, & indicia producantur: at Dominus non id modo obiurgat, sed sponte se summittit iudicio iniquo. Aliqui nostro sæculo respondent id factum, ut se Dominus alienum esse a regno hoc temporali affectando demonstraret: solemus enim vti huiusmodi interrogatione ad eos, qui nos de crimine aliquo percontantur, cum videri volumus ab huiusmodi suspitione liberos nos esse debere. & in hunc sensum fere Cyril. hæc verba exponit lib. 12.

A cap. 8. vbi inquit: A temetipso hoc dicis, an alij dixerunt? cum nemo hoc me crimine vquam in iudicium adduxerit, vnde hic sermo ad te peruenit? Hæc Cyril. his verbis innocentiam suam aperit, & falsam esse accusationem indicat. At nec hæc responsio accommodata videtur: quia noluit Dominus negare se esse regem. Quamuis enim Rex qualis interrogabatur non esset, vere tamen erat Rex: non igitur liberum se a suspitione tibi de me. Chryl. homilia 82. & Euthymius in Matthæum 27. id factum esse asserunt, ut Pilatum obiurgaret, quod non interrogaret eum præsentibus accusatoribus, aut ipsis, quod opponebant, probantibus. At nec hoc admodum est probabile, nempe voluisse Dominum obiurgare Pilatum. Fateor Pilatum inique egisse: non enim, si quis alterum criminis accusat, continuo reus est inquirendus, nisi prius probatio, & indicia producantur: at Dominus non id modo obiurgat, sed sponte se summittit iudicio iniquo. Aliqui nostro sæculo respondent id factum, ut se Dominus alienum esse a regno hoc temporali affectando demonstraret: solemus enim vti huiusmodi interrogatione ad eos, qui nos de crimine aliquo percontantur, cum videri volumus ab huiusmodi suspitione liberos nos esse debere. & in hunc sensum fere Cyril. hæc verba exponit lib. 12.

an alij dixerunt? cum nemo hoc me crimine vquam in iudicium adduxerit, vnde hic sermo ad te peruenit? Hæc Cyril. his verbis innocentiam suam aperit, & falsam esse accusationem indicat. At nec hæc responsio accommodata videtur: quia noluit Dominus negare se esse regem. Quamuis enim Rex qualis interrogabatur non esset, vere tamen erat Rex: non igitur liberum se a suspitione tibi de me. Chryl. homilia 82. & Euthymius in Matthæum 27. id factum esse asserunt, ut Pilatum obiurgaret, quod non interrogaret eum præsentibus accusatoribus, aut ipsis, quod opponebant, probantibus. At nec hoc admodum est probabile, nempe voluisse Dominum obiurgare Pilatum. Fateor Pilatum inique egisse: non enim, si quis alterum criminis accusat, continuo reus est inquirendus, nisi prius probatio, & indicia producantur: at Dominus non id modo obiurgat, sed sponte se summittit iudicio iniquo. Aliqui nostro sæculo respondent id factum, ut se Dominus alienum esse a regno hoc temporali affectando demonstraret: solemus enim vti huiusmodi interrogatione ad eos, qui nos de crimine aliquo percontantur, cum videri volumus ab huiusmodi suspitione liberos nos esse debere. & in hunc sensum fere Cyril. hæc verba exponit lib. 12.

Mihi omnium probabilissima expositio visa est, quam in commentario sumus profecuti: nempe voluisse Dominum omnibus esse manifestum ex hac interrogatione, se respondisse Iudici interroganti tamquam Iudici, ut eius obedientia

Auctoris sententia.

tia mundo manifesta esset, & se Regem A fateri a Iudice interrogatum. Non enim animo discendi, & veritatem amplectendi interrogavit Pilatus Christum, sed tamquam Iudex persecutorum accusationes prosequens: idcirco iusto Dei iudicio priuatus est lumine, quo veritatem Christi apprehenderet, cuius apprehendendæ mirabilem, & sufficientem habuit occasionem, & causam. Id autem Dominus constare voluit, vt omnes intelligant, Iudicis interrogantis non refutasse inquisitionem, sed obedisse, & respondisse, quamuis ille inique, & contra ordinem iustitiæ examinaret: quod etiam fecit cum Summo Pontifice adiurante, an Christus esset, respondens ad id quod interrogabatur.

Respondit Pilatus: Numquid ego Iudæus sum? Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi, quid fecisti?

COM M E N T A R I V S.

A Egre tulit Pilatus Christi interrogationem, qua parte dixerat: A temetipso hoc dicis? dedignans, & contemnens discere a Christo: *Numquid*, inquit, *Ego Iudæus sum*, qui pro me ipso, & quasi res mea agatur, scire id quæram? hoc ad Iudæos pertinet, non ad me, qui Gentilis sum: *Pontifices tui & Gens tua te mihi*, tamquam reum tradiderunt. Idcirco quid feceris interrogo, & scire volo, non vt discam, non vt aliquid mihi emolumenti quæram: sed quia mihi incumbit crimina vindicare, & reos ac malefactores punire, qualem isti tui te esse accusant. Hic est legitimus sensus.

Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis. nunc autem regnum meum non est hinc.

P O S T quam Pilatus se interrogasse tamquam Iudicem, & accusatorum oppositiones exquirentem, exposuit ei veritatem: interroganti Dominus respondet, & interrogationi illius, an esset Rex Iudæorum, satisfacit. Nec absolute negat se Regem esse, ne veritatem occultasse videretur, erat enim Rex Regum: nec rursus affirmat omnino, vt Pilatum a formidine liberet, qui dignitatem Cæsaris in Iudæa tuebatur: *Regnum*, inquit, *Meum non est de hoc mundo*, regnum habeo sed non est de mundo hoc, id est, non est de hoc seculo, quale est regnum Regum mundi. Si enim tale regnum meum esset: mei subditi & ministri non permisissent me tradi Iudæis, sed armis pro me decertassent: at non est tale regnum meum. Regnum se Christus habere concedit, sed non quod tollat regnum mundi, se regem esse, sed non qui alios expellat. Vnde recte August. tracta. 115. inquit: Audite Iudæi, & Gentes, audi circumcisio, & præputium, audite omnia regna terrena: non impedio dominationem vestram in hoc mundo. Regnum enim meum non est de hoc mundo. Idem significant de hoc, & ex hoc mundo, & hinc. Particula illa, *Nunc*, non est temporis in hoc loco, sed accipitur pro, *Sed*, quam significationem habet tam apud Græcos *νῦν* quam nunc apud Latinos, ac si dictum esset: *Sed regnum meum non est hinc*, seu, *De hoc mundo*.

Dixit itaque ei Pilatus: Ergo Rex ex tu?

C O M P R E H E N D I T ex verbis Christi Pilatus, ipsum Regem se esse fateri: vt tamen expressam haberet confessionem, quod Christus insinuauerat, aperte ipse

ipse deducit: *Ergo Rex*, inquit, *Es tu?* quasi diceret: Si regnum habere te affirmas, necesse est te Regem esse: non enim est regnum sine Rege, quod annotatione exactius declaramus.

A N N O T A T I O XXVI.

Pilat' intel-
legit Chri-
sti Regem
esse, sed nō
cotranium
Cæsari.

C Y R I L. lib. 12. cap. 11. affirmat Pilatum A hæc dixisse, quasi aliquam culpam attribuerit Christo, quod se regem esse asseruerit: hæc tamen sententia non videtur accommodata. Nam si culpam aliquam in Christo cognouisset, nō dictum esset illud: *Sciebat, quod per inuidiā tradidissent eum*, & quod postea dixit: *Nullam inuenio causam*, & quod lauit manus, iustum appellans Christum. nulli ergo culpæ tribuit hanc confessionem, immo innocetem reperit. Est igitur aduertendum maxime pro legitimo sensu huius sententiæ, & aliquarum sequentium assequendo, Pilatū credidisse Christū Regē esse, non tamen eius regnum esse aduersarium regno Cæsaris, sed pertinere ad quādam singularem Iudæorum religionē. Vt enim hi Deū colebant, & religionē obseruabāt distinctam a Romanorū, & Gētium ritibus, existimauit Pilatus, regnū hoc Christi esse quid simile, non intelligens perfecte quale esset. Idcirco Iudæorū malitiam agnouit, qui accusabant Christū Regem tāquam aduersantem regno Cæsaris, cum tamen nō ita esset. Pilatum autem Christum esse regē credidisse, id probat, quod perseveranter eum Regem appellauit. *Ecco Rex vester, Regem vestrum crucifigam? Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*. Idq. diuina prouidentia factum est, quia verus Rex erat. Quod

A autē regnum eius, non esse contrariū Cæsari nouerit, manifesto argumento confirmatur. Nam si regnū hoc nouisset esse contra Cæsarem, etiam si non credidisset regē esse Christum; saltem existimasset, Christum se facere, & confiteri Regem. Cum ergo Iudæorū accusatio vera fuerit, quod se regem faceret, & cōtradiceret Cæsari, cur Pilatus non consensit accusationi eorum? Iam enim Christus expresse ferebatur, se regem esse. Huius autem accusabant eum Iudæi, nō quod esset, sed quod se Regem faceret. Profecto asserendum est, Pilatum nouisse quidem, & credidisse, regem eum esse, sed regnum hoc non esse temporale, quale Cæsaris regnum, nec ei aduersarium: & inde Iudæos falsam attulisse accusationem, nempe Christū contra Cæsarem regnum sibi usurpasse. Ea igitur est causa, cur, cum confessus esset se regē, statim Pilatus eum liberare voluerit, significans esse regem ad religionem Iudæorum pertinentem, sicut erant Prophetæ, & alia illorum singularia officia, non tamen Regem temporalem, qualis Cæsar erat. Huic expositioni, & sensui, quæ sequuntur, sunt accommodatissima, vt in eorumdem expositione notum fiet. Non ergo Pilatus infert, nunc eum esse regem, quasi culpæ adscribat alicui; sed vt magis de veritate ipsa certior fieret.

Respondit ei Iesus: Tu dicis, quia Rex sum ego.

M O D E S T A affirmatio est, *Tu dicis*: est enim modus loquendi Hebræus, in affirmationem inclinans: quamuis non admodum expressam. Sicut Matth. 26. dictum est Iudæ: Tu dixisti. Qua phrasi vsus illic est, ne aperte eura detegeret; hoc vero in loco eadem vitur, ne vincus, & ligatus iactare se videretur, simulq. veritatem confiteretur: Rex enim erat.

Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati.

N E falsam, & ementitam rem dixisse videretur, dum se Regem verum esse, & regnum habere confiteretur, id ipsum mysterij explicatione confirmat: *Ego*

Ego, inquit, ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt ostenderem, & aperirem hominibus veritatem, nempe regni mei, vt homines cognoscerent verum Deum, & quem misit Iesum Christum. Ne ergo mendacem me vel seductorem existimes, si regnum meum, & regem me confiteor: cumq; regnum meum non esset de hoc mundo, in eum ego venerim, quia ad veritatem manifestandam veni in hunc mundum, cum de hoc mundo non essem: attende verbis his, se Deum esse docere, carnemq; assumpsisse, secundum quam natus est: & in hunc venisse mundum, vt veritatem Dei ostenderet, & regnum Dei manifestaret, ac tyrannidem diaboli, & dolos eius detegeret. Quamuis autem Pilatus non hæc comprehendit perfecte: tamen diuinitatem quandam Christum profiteri, & regnum non quale Iudæi mentiebantur affirmare, & constanter fateri intelligebat. Nam ex his verbis innocentem eum esse, vt ex sequentibus constat, Pilatus comperit.

Omnis, qui est ex veritate, audit vocem meam.

Prosequitur Dominus eandem sententiam: Veni, inquit, vt testimonium perhibeam veritati, ne autem existimes, o Pilate, me non dicere veritatem, sed falsam esse doctrinam meam, quia Iudæi mihi fidem non adhibent: scito me veritatem annunciare, & vera esse, quæ prædico, & omnes eos, qui veritatem scire, & sequi querunt, mihi fidem habere, & habituros esse. Qui vero non habent, ex veritate non sunt, nec eam sequi volunt: proptereaq; Iudæos mihi non credere, non quia ego vera non loquar, sed quia ipsi ex veritate non sunt. Similis est sententia Ioan. 3. Qui facit veritatem, venit ad lucem. Et Rom. 2. Ijs autem, qui sunt ex contentione, & non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio. Eos appellat ex veritate, qui desiderant, & student recte agere, & secundum iustitiam, & veritatem operari. Iudæos hisce verbis malitiæ, & mendacij arguit, quasi diceret: Vide o Pilate, quos audias contra me, qui ex veritate non sunt. Ipsum etiam Pilatum, quantum ex se est, ad veritatem attrahit cognoscendam, & amplectendam: at non verbis multum expressis, ne se hæc dicere, vt a morte liberaretur, aliquis obijceret. Ad hoc verbum Christi forsitan alludit Iosephus lib. 18. Antiqui. cap. 4. qui quamuis Iudæus sic scripsit. Eodem tempore fuit Iesus vir sapiens, si tamen eum virum fas est dicere: erat enim mirabilium operum parator, & doctor eorum, qui libenter vera suscipiunt.

Dicit ei Pilatus: Quid est veritas?

Non assequens sensum verborum Christi plene Pilatus, interrogat: *Quid est veritas?* id est, quid est ista veritas, quam tu venisti testari in mundo? Magna profecto, & summi momenti interrogatio, si facta fuisset ea deuotione, & affectu, & reuerentia, quibus verbum Domini suscipiendum, & audiendum & querendum erat: audisset vtique & percepisset Pilatus, quid esset veritas hæc. At non multi ista faciebat, sed ea quæ huius mundi erant quærebat: & idcirco velut parui faciens dixit, *Quid est veritas?* sensus verus est: Non intelligo, quæ sit veritas hæc: at ne suam ignorantiam manifestaret, interrogando loquitur: ne vero interrogasse, vt discere velle putaretur, responsum non expectat, nec audire meruit.

ANNO-

A N N O T A T I O XXVII.

Pilatus quare non expectato responso exiit. **A**Vgnst. tract. 105. ea de causa Pilatus enim expectare, ne videretur discendi gratia interrogasse, quia dixerat per contemptum: Numquid ego sum Iudæus? Ita etiam velut parui faciens protulit: Quæ est ista veritas? Idcirco non expectauit, nec audire meruit responsum. Quamuis autem contempserit regnum hoc, tamen vere innocentiam Christi, & falso, ac per inuidiam accusatum agnouit: propterea liberare eum quærebat.

Et cum hoc dixisset, iterum exiit ad Iudæos, & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo causam.

C O M M E N T A R I V S.

Non expectata responsione suæ interrogationis, ad Iudæos extra prætorium egressus, innocentiam Christi manifestat: causam eum damnandi se nullam habere palam faterur, quod falsæ accusationis eorum, & innocentiam Christi efficacissimum est argumentum. Numquam enim Romanus præfectus, vt recte Cyril. libro 12. capit. 13. annotat, cupiditate tyrannidis aduersus Romanos accusatum, si quicquam signi daretur, dimitteret: vel minimæ enim suspiciones in his, quæ ad temporalia regna pertinet solent, vindicari, tanta est ambitio, & cupiditas humana. Confirmant hæc verba præcedentem expositionem: cum enim Christus confessus esset, se regem esse, cur causam non inuenit, nisi quia regnum hoc non contrarium Cæsari existimabat? si enim id credidisset, quamuis fidem verbis Christi non dedisset, damnaffet eum, quod se regem faceret.

Est autem consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis, in Pascha. Vultis ergo dimittam vobis Regem Iudæorum?

Cvm innocentia titulo eum liberari non posse Pilatus crederet, aliunde causa eripere conatur. Ac si diceret: Ego non inuenio in eo causam damnationis, sed tamquam innocens absoluendus venit; At si vobis placet, hoc efficiam: consueuistis enim vnum reum vinctum in Paschate liberandum petere, dimittam ergo regem Iudæorum. & hac ratione innocentia ipsius simul, & honori vestro consulatur: nam ex vna parte liberabitur, ex altera vero reus, & malefactor declarabitur, qui indulgentia, & gratia propter festi celebritatem absoluitur. Attende autem maxime quod, *Regem Iudæorum*, appellat, vt eos permoueat ad liberationem, quasi dedecus illis sit magnum, si is qui eorum rex est, crucifigatur, in ipsorumq; honorem cedat eius liberatio, simul etiam ostendat se paruifacere accusationem eorum censens regnum hoc non esse contra Cæsarem, vt ipsi calumniati erant. Hæc verba Pilatus non turbæ, sed Principibus, & accusantibus illis Pontificibus dixit.

Regem Iudæorum quare hoc loco Pilatus eum appellauerit.

ii ANNO-

Recitiorū
sententia
reijciatur.

Aliqui nostri sæculi auctores existunt, qui hæc verba esse eadem cum ijs, quæ ceteri Euangelistæ describunt, quando Pilatus dixit: Vultis dimittam vobis; & idè affirment hæc, quæ Ioannes refert non esse coniuncta superioribus, sed multa intercessisse, quæ alij narrant. hoc autem dictum esse à Pilato affirmant postquam ab Herodè remissus est Christus. At re vera non videtur id esse legitime dictum: hæc enim verba protulit Pilatus sicut Ioannes refert, quando egressus ad Iudæos dixit: *Non inuenio causam in eo*, & ita Cyril. Aug. & Chryso. exponunt, & contextu id significare videtur: immo ratio etiã confirmat. In primis quod ceteri tres Euangelistæ narrant, dictum est turbæ: at hoc Pontificibus, & accusatoribus Principibus, qui eum tradiderant. Præterea ceteri scribunt, (vt patet ex Mar. 15.) turbam accessisse, & rogasse, vt vnum dimitteret, Pilatum autem respondisse, vtrum vellent dimitti: at quod Ioannes dicit, ab ipso est Pilato profectum, *Est, inquit, vobis consuetudo vt vnum dimittam vobis*. hoc verbum accommodari nõ potest illis, quæ dicta turbæ referunt Euangelistæ. Certissime ergo tenendum est, hoc, quod nunc Ioannes narrat, a ceteris Euangelistis non esse narratum. Postea vero turba ad Pilatum accessit quando iam remissus fuit Dominus ab Herode, vt ab eo peteret vnum dimitti cui Pontifices persuaserant vt Bar-

rabbam peteret, quia iam sciebant, & audierant ipsi Pilatum desiderio Christum dimittendi teneri.

Alterâ autem difficultas in his occurrit verbis, quæ nempe sit consuetudo hæc dimittendi vnum tempore Paschatis. Orig. tract. 35. in Mat. a Pilato, & Romanis initium habuisse cõset, qui Iudæis recens subiectis gratificari in hoc voluerunt. vt tempore Paschatis vnum ex vinctis quemcumque petijissent liberarent. nec alienâ a moribus Iudæorum fuisse dicit: nam & Ionathas a populo liberatus est. 1. Reg. 14. non autè Origenes asserit hinc habuisse originem, & initium, vt alij non rectè intellexerunt: sed hanc consuetudinem non esse alienam ab ipsorum Iudæorum moribus, vt ex hoc factò Ionathæ deducitur. Cyril. libro. 12. capit. 13. antiquam censet consuetudinem sumptam ex scripturæ testimonio: Et quamuis hoc testimonium scripturæ non videatur multum ad rem facere: tamen sententia Cyrilli mihi placet, antiquam fuisse consuetudinem apud Iudæos, etiam ante Romanorum subiectionem, vt in memoriam liberationis ab Ægypto, vnum vinctum Paschatis tempore liberarent. quam Romani, vt eos in pace regerent, conferuare voluerunt. quod indicare videtur illa vox, *Est consuetudo vobis*. Siue hoc ergo, siue illo sit modo, consuetudo hæc erat illo tempore.

Que fuerit
consuetudo
vinctum
dimittendi.

Clamauerunt rursus omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

C O M M E N T A R I V S.

Clamant Pontifices, & Iudæorum primi Christum renuentes, & Barabbam præponentes, qui latro erat, seditiosus, & homicida vt refert Luc. 23. in quo iniquitas, & impietas Iudæorum apparet manifesto. Clamasse rursus Euangelista dicit: nam prius clamauerant, quando Pilatus dixerat: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum: vt superius dictum est.

A N N O T A T I O XXIX.

Barabbæ fi-
gnificatio.

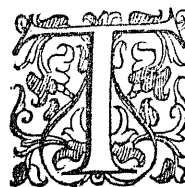
Barabbas filius patris interpretatur, vt dicit Ambro. Luc. 23. Et rectè conuenit: Diabolum enim eorum Patrem Christus dixerat, hic autem eiusdem patris filius frater eorum erat. talis filius, qualis pater, & frares. Hiero. Mat. 27. exponit filium magistri nempe eorum. Vtra-

que est conueniēs interpretatio. Sed si priorem sequamur, tunc cum vno r & duplici b legendum est: at si posteriorem cum duplici r & simplici b, vt prima longa, secunda sit breuis. Parui momēti res hæc est, tamè ad nominis significationē necessaria. Attè de post hæc, quæ narrata sūt, multa

multa facta intercessisse, quæ prætermiffa sūt a Ioanne, sed a Luca relata: nã post hæc verba cõperunt iterum clamare, vt refert Luc. 23. Inualefcebant enim dicentes: Commouet populum docens per vniuersã Iudæam, incipiens a Galilæa vsq; huc. quibus verbis significabant, nulla ratione expedire dimitti, tamquam hominem seditiosum, & populi perturbatorē, & communis pacis, & quietis aduersariū. Inualefcebant, id est, maioribus clamoribus in-

ualebantur, quam prius, ne Pilatus, quod proposuerat, & velle significauerat, executione cõpleret: quod enim rationibus non poterant, quia nullam habebant, clamoribus extorquere tentabant. Audiens autem Pilatus Galilæam, interrogauit, si Galilæus esset, & tunc misit eum ad Herodem; quam historiam refert Lucas. postquam autem remissus est ab Herode ad Pilatum, facta sunt, quæ Ioannes narrat sequenti capite.

C A P V T D E C I M V M N O N V M.

IVNC ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit. Et milites plecētes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum, & veniebant ad eum, & dicebant: Aue Rex Iudæorum. Et dabant ei alapas. Exiit iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, vt cognoscatis, quia in eo nullam inuenio causam. Exiit ergo Iesus foras, portans spineam coronam, & purpureum vestimentum. Et dicit eis: Ecce homo. Cum ergo vidissent eum Pontifices, & ministri, clamabant dicentes. Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus. Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est pratorium iterum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? nescis, quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, manus peccatum habet. Exinde querebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cesaris. Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cesari. Pilatus autem cum audisset hos sermones, adducit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostratos, Hebraice autem Gabbata. Erat autem parasceue Pascha, hora quasi sexta, & dicit Iudæis Ecce rex vester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis. Pilatus Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices: Non habemus regem, nisi Cesarem. Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur. Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt eum. Et bazulans sibi crucem, exiit in eum qui dicitur Caluaria locū, Hebraice autem Golgotha, vbi crucifixerunt, eum, & cum eo alios duos. hinc, & hinc, medium autem Iesum. Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum. IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt. quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum, Hebraice, Græce, & Latine. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum, sed quia ipse dixit: Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus. Quod scripsi, scripsi. Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quattuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo adinuicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit, vt scriptura impleatur dicens: Paruit sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater, eius, & soror matris eius, Maria Cleopha, & Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier,

Ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam. Postea sciens Iesus, quia omnia iam consummata sunt, ut consummaretur scriptura dicit, Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes obrulerunt ori eius. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum. Iudei ergo (quoniam parasceue erat) ut non remaneret in cruce corpora Sabbathi (erat enim magnus dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem frangerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum, non frangerunt eius crura; sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius. Et ille scit, quia vera dicit, ut & vos credatis: Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathæa (eo quod esset discipulus Iesu, oculis autem propter metum Iudeorum) ut tolleret corpus Iesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Iesu. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens misturam myrrhæ, & aloes quasi libras centum. Acceperunt autem corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudeis sepelire. Erat autem in loco vbi crucifixus est hortus: & in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat. Vbi ergo propter parasceuem Iudeorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.

COMMENTARIUS.

Remisso Domino ad Pilatum ab Herode, factum est, quod Matt. 27. narrat dicens: Iesus stetit ante Præsidentem, & cum accusaretur a Principibus Sacerdotum, & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus, Non audis, quanta aduersum te dicunt testimonia? & non respondit ei ad vllum verbum: ita ut miraretur Præsides vehementer. Post hæc adiunxit Luc. cap. 23. Conuocatis principibus Sacerdotum, & Magistratibus, & plebe, dixit ad illos Pilatus: Obulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inuenio in homine isto ex ijs, in quibus eum accusatis. Sed neque Herodes: nam remisit vos ad illū, & ecce nihil dignū morte actū est illi. emendatum ergo dimittam illum. Post hæc proposuit plebi petens, & rogās, vtrum vellet eum dimitti. Cum autem nec sic liberare eum posset, decreuit flagellare, si forte hac pœna accusatores pacarentur. & hoc est, quod Ioannes dicit. Illa autem particula, Ergo, indicat causam flagellationis, nempe cum nollet plebs dimitti Iesum sed Barabbam, & ex altera parte dignum morte nihil esset in eo inuētum, propter tumultum populi, & clamores Principum, pœnam hanc elegit, ut & suæ conscientiæ innocentiam Christi dictanti, & illorum furori aliqua ex parte satisfaceret. Tunc impletum est illud Psa. 34. Congregata sunt super me flagella, & ignoravi: id est innocens, & sine culpa fui, nec quæ mihi imponebantur, commiseram; & illud Isa. 50. Dedi corpus meum percutientibus. Cetera in annotatione explicantur.

ANNOTATIO I.

Flagellis qui cædebantur.

ALiqua sunt in hac parte annotanda. Vnum est, non esse eandem pœnam

flagellari, & virgis, seu fustibus cædi: hæc enim leuior erat, & cum minori fiebat iniuria,

inuria; illa vero grauior, & turpior. hac liberi, illa serui castigabatur. vnde Marcellus inquit. L. In seruorum ff. de pœnis. ex quibus causis liber fustibus cæditur, ex his seruus flagellis cædi, & domino reddi iubetur. Est autē flagellum, quod aurigæ vtuntur, quod excussum, clarum reddit ionum, idemq. significat quod Iorum, hoc discrimen indicat Paulus. 2. Cor. 11. A Iudeis quinque quadragenas vna min⁹ accepi, ter virgis cæsus sum. Romanos ciues Portia lex ab hac liberauit pœna, ut inquit, Cicero. Vnde Aët. 2. dicebat Paulus: si hominem Romanum, & in demnatum licet vobis flagellare, qui autem vltimo supplicio damnabantur, quia serui efficiebantur, & ciuitatem, ac libertatem amittebant, tamquā serui verberabatur. Christus ergo Dominus, tamquam seruus flagellis cæsus est, per quam pœnam, & magno affectus dedecore, & grauius vulneratus est.

Alterū est, flagellationem cōmune fuisse, & Iudeis, & Romanis, quia eo pœnæ genere vtrique utebantur, tamē apud Iudeos leuior, ac mitior erat flagellatio. Nā præcepit Dominus Deuter. 25. ne numerus plagarum quadragenarium numerum excederet: at apud Romanos grauior, erat, & feuior, nec erat numerus certus. Dominus ergo noster nō Iudaico more, sed Romano flagellatus est, cuius plagarū, & verberū numerus, quadragenariū lōgissime superauit, quātus autē determinate fuerit, nec scriptura, nec antiqui Præsides tradiderūt.

Cir Christus Dominus sit flagellatus.

Tertio annotandum est in causa flagellationis non esse antiquos Patres cōformes. Hiero. Matth. 27. ea de causa flagellatum Christū dicit, quia Romanorum legibus sancitum erat, ut crucifigendus flagellis prius verberaretur. verba autem Matthæi id indicare videntur: Inquit enim, Iesum flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur: quasi ea de causa flagellatus esset, ut crucifigeretur. Aug. vero tract. 106. aliam causā assignat. Hoc, inquit, Pilatus non ob aliud fecisse credendus est, nisi ut eius iniurijs Iudæi satiati, sufficere sibi existimarent, & vsque ad eius mortem sæuire desisterent. Consentium huic sententiæ Cyrillus. lib. 12. cap. 15. & Chrysostomus hom. 83. & re vera Euangelicus textus id probat: habetur enim Luc. 23. dixisse, Corripiam eū & dimittam. Flagellatio igitur facta est, ut hac pœna inflicta, a morte seruaretur. Ioannes etiā noster postquā flagellatū fuisse refert, narrat Pilatū liberare eū voluisse.

Christus semel dumtaxat flagellatus.

Aliqui recentiorum hoc argumēto moti, duas affirmāt flagellationes, bisq. Christi

flū flagellis cæsum afferunt, semel ad correctionem, quod Luc. narrat, iterum ad crucifixionem, quod refert Mat. sed opinio hæc præter eius nouitatem, (nemo enim antiquorum Patrum, qui rem diligentissime, & deuotissime considerarunt, tale quid asseruit, nec proposuit) etiam contextui accommodari non potest. & est argumentum efficax: quam enim flagellationem Matth. narrat, ut ipsi auctores huius opinionis affirmant, ea est, quæ vltimo est facta ad crucifigendum: at hæc est eadem cum ea, quam narrat Ioan. quod eo probatur, quod Matthæus tunc coronatum spinis, & veste purpurea circumdatum dicit, & id ipsum Ioannes refert. Cōstat autem hanc Ioannis non esse factā ad crucifigendum: nam ut ex Ioanne habetur, coronatum spinis, & vestitum chlamyde, Pilatus populo Christum ostendit post flagellationem, & voluit eum liberare, multumq. recusauit crucifigere igitur non est facta crucifixionis causa flagellatio, cuius meminit Mat. ut breuibus verbis hoc sit argumentum. Matthæus & Ioannes eandem describunt flagellationem, ut ex circumstantijs constat: at quam Ioan. narrat, non fuit ad mortem, sed ut liberaret eum: Igitur illa Matthæi eodem fine, & causa facta est. Matthæus autem per anticipationem quandam crucifixionis fecit mentionem, quod certissimo argumento constat: nam refertur tunc coronatum, & chlamyde vestitum, cum tamen habeamus ex Ioanne, hoc factum esse ante latam mortis sententiam: immo cum eum corona, & chlamyde indutum populo ostenderet, dixisse Pilatum: Ecce homo, & eum liberare voluisse. Ad legem autem illam Romanorum respondendum est, iam esse flagellatum Christum, nec opus erat, ut ea intentione, & causa iterum flagellaretur: quia flagellatio fiebat ante crucem, ut per eam homo velut a corpore ciuium tamquam seruus separaretur tāto dedecore affectus. Id autem iam flagellatio ista effecerat, & forsitan Pilatus ea pœna eum affecit, ut liberare posset, si populus placaretur: sin minus, ad crucifigendum disposeret. Adde non esse certum, an ista flagellatio, quæ a Romanis inferebatur ante crucem, fieret cum externis, præter Romanos: nā & latrones, qui crucifixi sunt cum Domino, flagellatos non legimus. Multo igitur probabilius est, Christum semel flagellatum esse nec contraria opinio solido nititur fundamento.

Et

Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum.

C O M M E N T A R I V S.

Post flagellationem milites hæc fecerunt illudentes Domino, quasi regnum affectanti: idcirco per irrisionem regum insignia finxerunt: coronam ex spinis contextam capiti eius imponentes, & purpurea induentes. Hac enim de causa hæc milites fecisse docent Athana. sermo. de cruce, & passi. & Cyril. lib. 12. cap. 15. regno enim eius illudebant: unde pro regio diademate coronam spineam imposuerunt, & pro regali purpura vestem illam. Matth. addit. Et arundinem in dextera eius, quæ erat loco sceptri, ut ibi Hieronymus interpretatur.

A N N O T A T I O I I.

De Corona
& veste pur-
purea.

Corona erat ex iuncis marinis, qui duriores sunt terrestribus, cõfecta: quorum spinæ longæ, & acutissimæ sunt, ut experientia ipsa docet. Spinarum numerum determinatum, nec scriptura, nec antiqui Patres expresserunt: hoc certum est, ex multis fuisse iuncis cõtextam, spinisq. circumcirca abundasse. Quantum autem ad vestem attinet Matt. chlamydem esse vestem hanc declarauit, quod genus est vestis militaris, qua Imperatores utebantur super arma: vestem enim alicuius militis Romani attritam, & vsui iam ineptam fuisse probabile est. Addit Matt. coccineam fuisse, at Ioan. purpuream affirmat, ob quã causam Ambro. Luc. 23. duas vestes esse existimauit, tunicam nempe purpuream, & desuper chlamydem coccineam: in illa martyrum palmas, in hac regis potestatis insignia significari dicens: tamen Athanas. serm. de passione & cruce, vtrumque nomen eandem rem, & vestem significare putat, & est communis Doctorum opinio. Attendendum est autem, purpuram proprie piscem esse ex genere concharum liquorem habentem in faucibus, tingendis lanis maxime aptum, de quo Plinius lib. 9. cap. 36. meminit, vestis autem hoc tincta liquore purpura dicitur, regum vestimentum, & ornamentum. Est etiam alius piscis de eodem cõcharum genere dictus murex, cuius Plinius etiam meminit lib. 9. cap. 35. cuius humore etiam vestes tingebantur, coloris simillimi purpure, unde aliquando pro purpura vsurpatur. Est etiã granum fruticis dictum coccus, cuius meminit Plinius: lib. 21. cap. 8. quo tinguntur

A etiam vestes, & similem habent colorem purpureæ, & purpureæ dicuntur propter similitudinem coloris. Hoc granum in Hispania, & in Gallia nascitur, inde vestes coccineæ dicuntur: solentq. bis tinctæ colorem habere perfectum, & maxime similem purpureo, & hæc sunt in vsu nostris temporibus: rara enim est purpura humore conchilium tincta. Aliqui existimant Hebræis in vsu fuisse vestes, tingere vermiculi humore dicti תולעת tolaa de quo Isa. 1. Si fuerint inquit, sicut vermiculus: at incertum hoc est, quamuis probabile existimo potius non differre a cocco ipso: nam semper fere inuenitur cum voce שחני scheni, quod puto significare colorem ipsum, qui efficitur ex cocco, quasi bis tincta sit lana cocco, tolaa autem ipsummet coccum. Aliqui vermem ex cocco nasci, & eum dici tolaa putant, sed hæc ad alium locum pertinent: satis nobis nunc sit, coccineam vestem propter coloris maximam similitudinem dici purpuream, quamuis proprie purpura, & coccus idem non sint. Milites ergo regnum Christi irridentes, & quod se regem faceret contumelia accommodata afficientes, talibus insignibus regis Christum dedecorant. An autem id iussu Pilati factum fuerit incertum est: ipso tamen permittente id milites fecisse nemo dubitat. Chry. ho. 83. Pilatum negat præcepisse, sed milites in Iudæorum gratiam ea fecisse affirmat. Aug. tract. 106. Aut permisit, inquit, facere, aut iussit. Hæc dicta sint quantum ad litteram, quæ enim ad significationem spectant, paulo inferius exponemus.

Et

Et veniebant ad eum, & dicebant: Aue Rex Iudæorum.

C O M M E N T A R I V S.

Non solo facto sed verbo illudunt Christo Domino, tamquam regem eum salutantes: *Aue Rex Iudæorum*. Matth. eos genuflexo salutasse expressit: Veniebant, inquit, ad eum, modo enim hic, modo ille accedebat: fingeant se diuersis de causis, & propter varia negotia tamquam ad regem venire, ipsumque sic deridentes alloquebantur.

Et dabant ei alapas.

Verbo salutabant tamquam Regem, sed tamquam seruum, & vilissimum hominem alapis cædebant. Matth. 27. addit adhuc in faciem eius conquisisse, & arundine, quæ erat in eius dextera accepta, caput ipsius spinea corona circumdatum percussisse: quo factum est, ut spinæ capiti infingerentur. Sic milites gentiles regnum Christi derident, cuius prophetiam iam Iudæi similibus verbis & factis contempserant: velata enim eius facie alapis & colaphis eum percusserant, dicentes: Prophetiza, quis te percussit. Hoc apud Caipham a Iudæis, Illud apud Pilatum a gentibus effectum est. Sed magnum profecto mysterium significabatur: Iudæus enim, & gentilis Christo illudunt, eumque cædunt, sed Iudæus velata facie, gentilis: aperta, ut in velamine eorum futura cæcitas usque ad vltimum tempus signaretur: aperta autem facies gentium conuersionem, & illustrem fidem indicaret. Grauior enim multo culpa Iudæorum, quam gentium in his, quæ in Christum patrata sunt scelera, extitit: grauiorq. illi pœna digni fuerunt.

A N N O T A T I O I I I.

Spinea corona vestis coccinea, & arundo explicantur.

Non temere nec casu, hæc Christum exponenda. In primis quid hæc tria significauerint, Doctores catholici multifariam explicant, vere quidem, docte, & pietatem non est in animo ea omnia in mediū proponere, esset enim ab instituto nostro nimium digredi. Vnum ex Athanas. loco proxime citato referam, nempe Christum Dominum, omnium nostrum peccata in se suscepisse, ut æterno Patri satisfaceret, & solueret redemptionis pretium: factus est enim pro nobis omnium debitor peccatorum. Nec his contentus, etiam nostras sollicitudines, ærumnas, afflictiones, quæ ex peccato nobis in pœnam inflictæ sunt, in se transfudit: ut a pœnis his nos liberaret, ut iam non nobis pœnæ, sed exercitium, & virtutis occasio, ac materia essent. Doctrina est ista Isaïæ. 53. Posuit Deus in eo iniquitates omnium nostrum. Ecce primum. Adiunxit: Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ecce secundum. Rursus vtrorumque causa diabolus extitit: ipse enim serpentis formam

mam assumens, peccati fuit causa, & per eum, peccatum introiit in mundum, & propter peccatum cetera mala subsequuta sunt.

Christus igitur utraque suscepit delenda, & destruenda, & adhuc de serpente ipso, qui omnium fuit causa malorum, victoriam, & trophæum reportauit: mundi enim principem ipse iudicaturus, & ut fortior dux eum debellaturus & spoliaturus venit. Hoc magnum mysterium significatum est in hoc facto, quod a militibus intelligitur diabolo, & procurantibus Iudæis, & consentiente Pilato, per execrandam iniquitatem patratum est. Per mala enim, etiam bona bonorum auctor significauit, & ex malo bonum virtute sua elicuit. Nam corona spinea capiti imposta, solitudines, & erumnas, & labores nostros a Christo esse susceptos significabat. Chlamys illa sanguinis habens colorem, peccata hominum nomine sanguinis in scriptura significata, representabat, quæ super suos humeros, & super carnem suam puniendam transtulit. Arundo in manu dextera serpentem occidendum, nempe imperium demonis destruendum, indicabat: ut enim Athan. & Hierony. etiam Matth. 27. & experientia docent, arundinis ictu serpentes venenati occiduntur. In significationem igitur tanti mysterij diuina prouidentia hæc ordinauit.

Quæ factio ex istis dem nobis sit consecuta.

Quantum autem ad satisfactionem attendente est considerandum, singula opera, & actus Christi propter vnionem humanitatis ad verbum tanti fuisse meriti, & valoris apud Deum, ut quilibet actus fuerit sufficientissimum pretium redemptionis omnium hominum. Vna igitur oratio, vnum ieiunium, vna peregrinatio, vnus actus charitatis, & denique singula opera virtutum, iustum erant pretium, & meritum, quo nos liberaret. At non eo solo diuina, & ineffabilis bonitas fuit contenta, sed ut amoris erga nos magnitudinem ostenderet, voluit filium suum vnigenitum hominem factum, non vno, aut altero opere satisfacere: sed pluribus, & arduis ac difficillimis, qualia toto tempore vite huius, & maxime in ultimo passus est. Quod multo ante David Psal. 130. præuidens dixit. Copiosa apud eum redemptio. Huius causas omnes enarrare non est presentis instituti, vnâ tamen dissimulare non possumus, quæ ad rem nostram facit, nempe: quia multa & varia, ac multiplicia suscepit in se soluenda peccata hominum, ideo multiplicem etiam pati poenam voluit. Hac de causa factum est, ut passio

A Christi tam vniuersalis esset: nam in omnibus, in quibus peccant homines, in his Christus patiens satisfecit. Peccant rebus exterioribus homines: peccant honore, peccant fama, peccant voluptatibus, peccant corpore, peccant anima. Christus igitur in his omnibus paritur: nam omnibus suis spoliatus est etiam vestimentis. Rursus contra honorem contumelias, & spura sustinuit: pro insipiente etiam, ductore, & iniquo, contra famam reputatus est: inexplicabiles dolores est passus contra voluptates. In anima autem tristitias, & merores, ac timores: in corpore vero mortem, & passionem perpeti dignatus est, ut nullum genus peccatorum in Christo maneret inultum. Corona igitur hæc, & insignia regia per ludibrium imposta ad satisfactionem accipiebatur ab eo pro superbis, & ambitiosis, qui mundi dignitatibus, & honoribus allekti, diuina præcepta neglexerant, & neglecturi in posterum erant. Nam in hoc facto in honore, & fama præcipue passus est Christus, dum

Peccatis nostris contra Christum passus.

B tractatur a militibus, tamquam qui regnum inique ambierit: turpissimis idcirco afficitur contumelijs.

Quantum autem ad meritum iterum aduertendum est, Christi opera non solum fuisse satisfactoria, nimirum quia pro peccatis nostris satisfecit, & ab eis nos debito nostro soluto liberauit: sed simul eadem fuerunt meritoria. Non enim solum a malo eripuit, sed etiam bonum acquisiuit: nec tantum ne periremus, sed etiam ut vitam æternam haberemus, effecit. Porro fuit abundans, & copiosum meritum sicut & satisfactio: multis enim modis, & operibus meruit nobis vitam, & gratiam, quæ vno opere potuit quantum ad sufficientiam mereri. Inter ea igitur, quæ a Patre nobis suo merito consecutus est, id fuit, ut Reges essemus non in regno temporali, & caduco, sed æterno, & spiritali, ac cælesti. Regnât enim sancti & iusti in cælis perfecte, quamuis & in terris participetur regnum hoc. De qua dignitate regia locutus est Petrus 1. Epist. cap. 2. Vos, inquit, estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta. Hanc dignitatem petimus quotidie orantes: Adueniat regnum tuum. Voluit igitur Dominus hoc nobis regnum mereri præter cetera merita sufficientissima, etiâ hoc regno ludicro, & derisorio. Efficitur ille rex ridiculus, qui verus erat Rex regum, & Dominus dominantium, ut nos non ludicri, & derisorij, sed veri reges maiori, perfectiori, diuturniori regno, quam cuncti reges

Quæ Christus nobis sua ignominia promeruit.

reges mundani efficeremur. Pro coronaq. regali, & victoriæ, de qua prædictum est, Psal. 102. Qui coronat te in misericordia, & miserationibus, ipse coronam portat spineam: & pro veste illa, de qua dictum est Isa. 61. Induit me vestimentis salutis, & 1. Cor. 15. Oportet induere corruptibile hoc incorruptionem, & mortale hoc immortalitatem: ipse indutus est vili clamyde, & pro palmis victoriæ, & triumphi, de quibus dicitur Apocaly. 7. Amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum: ipse calamum, & arundinem vacuam accepit in manu.

Quantum autem ad eruditionem, mul-

A ta docemur in hoc Christi facto: sed vnum illud est, scilicet ad regnum cæleste, quod nobis promeruit, deueniendum esse per tribulationes, iniurias, contumelias, quas sustinere pro Christo, quando opus fuerit, paratos esse oportet. Si enim qui verus est Rex, talia passus est pro subditis iniquis, qui subditi sumus, & non solum ex nobis ipsis reges non sumus, sed carcere potius quàm regno æterno digni, quælia nos pati oportet, ut cum ipso vero regere regnemus? Multa spiritualia apud Doctores considerata, & annotata circa hæc inuenies, pro presentis tamen loci maiore explicatione hæc dicta sint satis.

Quid est Christi deificatione discendum.

Exiit iterum Pilatus, & dicit eis: Ecce adduco eum vobis foras, ut cognoscatis, quia in eo nullam inuenio causam.

COMMENTARIVS.

Pilatus prætorio iterum egreditur, ut Iesum iudæis ostendat: & adhuc eo præsentem se causam non inuenire, nec habere eum damnandi, tamce prodestatur. Quo facto in seipsum sententiam fert, qui in innocentem tam crudeliter sauerit. Est autem verborum sensus talis. Ecce ego adduco foras extra prætorium, ut significem me non inuenire causam damnandi eum: si causam inuenissem, non erat cur vobis ego eum foras adducerem, sed in prætorio sententiam mortis tulissem. Ille enim locus est ferendæ sententiæ, at eum foras adduco, quia sententiam ferre in eum non possum, nulla inuenta damnationis causa. Attende fuisse atrium, in quo flagellatus est Christus, ante prætorium, quo non intrauerant Iudæi. Post flagellationem autem iterum in prætorium, vbi manebat Pilatus, est introductus Christus, & inde foras a Pilato eductus.

Exiit ergo Iesus foras portans coronam spineam, & purpureum vestimentum, & dicit eis: Ecce homo.

Sperabat Pilatus vultu, & præsentia Christi vel immanibus tigribus miserabili Iudæos posse placari, ut dicit Cyril. lib. 12. cap. 16. quo facto quanta Christus fuerit passus, facile deduci potest. Cum enim sciret Pilatus, Iudæos summa inuidia, & odio contra Christum agitados, & efferatos esse; profecto animos eorum placatum iri nunquam sperasset, nisi Christum talem vidisset, ut solo intuitu in eum vel adamantina corda possent emolliri. Cum autem tormentorum vi, & vestimentorum commutatione agnitum iri dubitaret, verbo, & digito ostendit eis: Ecce, inquit, homo, iam non rex Iudæorum, ne forte animi eorum accensi voce hac inflammarentur. Dum autem ostenditur Christus a Pilato inimicis horrendum spectaculum, ipsemet Christus tunc se Patri ostendit, acceptissimum sacrificium pro eodem Pilato, ipsis etiam inimicis, ac omnibus hominibus Merito: Ecce homo, dicitur, qui solus potuit hominem liberare.

*Cum ergo vidissent eum Pontifices, & ministri clamabant dicentes:
Crucifige, crucifige eum.*

DEceptus est Pilatus opinione sua, nesciebat illos diabolico spiritu agitados, tales esse qualis is est, qui eos excitabat. Est autem diabolus implacabilis, & nulla miseratione commouetur, ne hominum desolatione exsatiatur. Vilo igitur Christo, sicut ignis iniecto oleo exardescit, ita inflammati isti sunt; quod Ioannes in illa particula indicauit: *Cum vidissent ergo*, quasi diceret, quia viderunt, in maiorem furorem prouocati sunt, velut feri canes, qui solo visu adlatrant, instant, & ardent crucifigi perentes. Bis autem dicunt: *Crucifige, crucifige eum*: reperitio enim animi ardorem, & furorem significat. Erant autem hi Pontifices, & eorum ministri, hi enim callide, vt annotat Cyrill. lib. 12. cap. 17. Ne populi multitudo his factis suberubesceret, recordata forsan miraculorum illius, aut tam miserabili aspectu commota, priores exclamant, vulgusq. incendunt, vt impleretur vere, quod dixit Hier. cap. 10. *Quia pastores stulte egerunt; & dominum non exquisierunt, propterea non intellexit vniuersus grex; & dissipati sunt.* quoniam enim plebs a principibus, vt oportebat, ad cognoscendum Christum non solum non fuit deducta, sed ad caedem eius inflammata: propterea lapsa in baratrum perijt.

Dicit eis Pilatus: accipite eum vos, & crucifigite; ego enim non inuenio in eo causam.

Indignantis vox est, vt Chrysof. hom. 83. dicit: succenset enim Pilatus eorum pertinacia, qua innocentem hominem morte crucis puniri cuperent, nec tanta sint poena iam inflata contenti. Sunt etiam simul verba populi tumultum timentis, furoremq. cohibere volentis, vt idem Chrysof. asserit: videbat enim eos audissimos necis Christi, nec audens omnino negare quod petebant, dicit: *Accipite vos & crucifigite: ego enim non inuenio causam.* non quod consenserit, vt crucifigerent, sed perinde est, ac si diceret: si lex apud vos est, qua infantes summo supplicio excruciet, vos soli hoc facite; ego vobis non consensero. Recte animaduertit Cyril. lib. 12. cap. 18. dicens. Mirabitur quispiam rursus Iudaeorum impudentiam, qui nec alienigenae quidem viri iustitia erubescant, nec recordantur legis dicentis Malach. 2. *Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent de ore eius.* Haec Cyrill. Gentilis ergo idololatra horret damnare innocentem, quem veri Dei professores crucifigi instantissime petunt.

Responderunt ei Iudaei: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.

Cum accusatio affectati regni euannisset, & a Pilato innocentem declaratum esse viderunt, nouum coguntur pessimi Iudaei excogitare crimen blasphemiae, quod cum homo sit, se esse Dei filium dixerit. Lex est Leui. 24. *Qui blasphemauerit nome Domini, morte moriatur, lapidibus obruat eum omnis multitudo populi.* Sensus ergo est: o Pilate, ne nos rem iniquam a te petere arbitris, legem nos habemus morte punientem blasphemos, hic autem blasphemus est in Deum: cum enim homo sit, sicut ceteri homines, qualem vides, se esse filium Dei asseruit, & praedicauit. Non exprimunt legis poenam, quia non lapidari,

lapidari, sed crucifigi eum cupiebant. Latet daemionica calumnia: verum enim erat, se filium Dei praedicasse, sed tamen Christus miris operibus, & diuinitatis virtutibus, propheticisq. testimonijs id confirmauerat. at isti gentili, & rerum diuinarum ignaro, rem ipsam nude & ieiune, omissis testimonijs, & argumentis, proponunt, vt reum esse diuinae laesae maiestatis Christum, qui verus erat Dei filius, Pilato persuadeant: quod apud piscinam paralytico sanato Dominus dixit, & alias etiam repetierat, nunc opponunt.

Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit, & ingressus est pratorium ierum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu?

Fellit eos opinio, & astutia sua: sperarunt Pilatum noua calumnia, vt Christum crucifigeret permotum iri, ipse vero eo ipso magis a damnando retrahitur, & quem innocentia Christi prius a damnationis sententia ferenda retardabat, nunc diuinitatis origo asserta deterret: quodq. perpetrare antea timebat propter iniustitiam, nunc horrere incipit propter impietatem. Vt enim docte annotat Cyril. lib. 12. cap. 20. Pilatus multitudini deorum Gentium, assuefactus, facile fieri posse Christum, quamuis hominem, Dei alicuius filium esse, suspicatus est. Iterum ergo pratorium cum Christo ingressus ipsum secreto interrogat: *Vnde es tu?* id est, quae origo est tua? Vnde es natus? quibus es progenitus parentibus? Accessit huic confirmandae opinioni seu suspicioni Pilati, praeter verba Iudaeorum, verbum ipsum paulo ante prolatum a Christo se Regem esse: non tamen de hoc mundo esse regnum eius, & natum esse, ac venisse in mundum, vt testimonium perhiberet veritati. Hoc Pilati factum, Iudaeorum damnat tarditatem, & segnitiam inexcusabilem: vno enim verbo audito, veritatem inquirat, & verum scire desiderat, ne quid ignoranter, aut imprudenter contra Deum committat: Iudaei vero tot verbis auditis, tantis miraculis factis, tam multis propheticis testimonijs clamantibus, audire & intelligere spreuerunt, nec his contenti, verum Dei filium crucifigere totis viribus conati sunt.

Iesus autem responsum non dedit ei.

Interroganti Pilato, responsum negat Dominus, qui non a morte eripi quarebat, sed eam pro nostra salute libentissime patiebatur. Certum est indignum fuisse Pilatum tanto responso, at quae singularis causa fuerit, difficile est iudicare: duae mihi praecipuae extitisse videntur. Vna est, quia non vt humilis discipulus, sed tamquam superbus iudex interrogabat ea, quae non nisi humilibus corde, & paruulis reuelantur. quod ex verbis sequentibus patet. Potestatem, inquit, habeo crucifigere te: diuina autem mysteria intelligere non ex potestate petendum erat, sed ex humilitate, & deuotione; ea igitur de causa non responderet Dominus. Altera est, quia non ex recto, & vero principio quarebat: idololatra enim, & multorum, ac falsorum deorum cultor erat, & ex hac idolatria, ac errore quarebat, sciret quis esset, nempe an filius alicuius deorum suorum. Tam vana ergo, & impia interrogatio responsum veritatis non obtinuit. Hanc causam attigit Cyril. lib. 12. cap. 20. addens aliam, quae etiam est Chrysof. hom. 83. quia audiens prius veritatem. Regnum meum non est de hoc mundo, & omnis qui ex veritate est, audit vocem meam: spreuit, & respuit, nec hoc contentus, furori Iudaeorum iniquo obtemperauit: indignus igitur fuit responso veritatis. Quartam adfert elegant

Cur Pilato
Christus non
responderit.

ter Athanasius serm. de passione, & cruce: ne si respondisset, timiditate, & formidine mortis inductus, id fecisse videretur.

Dicit ergo ei Pilatus: mihi non loqueris? Nescis, quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?

Merito Ambrosio. ex ijs verbis Pilati iniustitiam adarguit.

Superbe suam obijciens potestatem, & auctoritatem Pilatus, Dominum accusat quod ei negauerit responsum, quasi diceret: Nescis quid facias, dum mihi respondere recusas: nam ego sum, qui possum te crucifigere, & liberare: tua ergo interest maxime respondere, ut ex responso tuo eripi, & dimitti valeas: non sum ego quales Iudæi sunt, quibus si non responderis, nihil refert, quia in eorum potestate, mors, & vita tua non sunt, sicut sunt in mea. Recte Ambrosius sermone 20. in Psal. 118. vers. 4. Pilatum iniustitiam ex hisce verbis conuincit. Tua, inquit, Pilate voce constringeris, tua damnaris sententia, pro potestate igitur non æquitate crucifigendum Dominum tradidisti, per potestatem absoluisi latronem, auctorem vero vitæ interfecisti. Et paulo superius. Bonus, inquit, iudex nihil ex arbitrio suo facit, & domesticæ proposito voluntatis; sed iuxta leges, & iura pronunciat, scitis iuris obtemperat, non indulget propriæ voluntati, nihil paratum, & meditatum domo defert, sed sicut audit, ita & iudicat, & sicut se habet negotij natura, decernit, obsequitur legibus, nõ aduersatur, examinat causæ merita, non mutat. Hæc Amb.

Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersum me ullam, nisi tibi datum esset desuper.

Superbiam, & arrogantiam Pilati reprimit Dominus, & inde suam innocentiam indicat, ac vnde sit insinuat: Non enim diuina benignitas omnium priuauit responso. *Non*, inquit, *haberes potestatem*, ac si diceret, ne hanc tibi arroges potestatem, quam in me habes: profecto enim nullam in me haberes nisi de cælo tibi data esset, id est, nisi ita Deus disposuisset, & voluisset, ut me tuæ subderem potestati. Simul etiam nisi paterer, & consentirem a te, & ab hominibus occidi, nihil in me facere posses: ego enim ex necessitate nulli hominum subditus sum, nullius subiaceo potestati, nemo mihi nocendi habet facultatem, sola diuina voluntate factum est, ut in tua sim potestate, & ut mihi nocentibus non resistam. Attende hac voluntaria subiectione significare se nullum habere crimen, propter quod humanæ subiaceat potestati iudicis: indicat etiam se de cælo esse, & filium esse Dei, qui voluntate Patris, non necessitate, non ex peccato voluit hominibus subdi, & in potestate eorum esse.

A N N O T A T I O IV.

Potestas duo significat.

Potestatis nomen duas maxime habet A significationes. Vna est, qua idem significat, quod auctoritas, qualem habet superior in inferiores, ut Rex in subditos, Dominus in seruos, pater in filios, iudex in reos: de qua dicitur Luc. 22. Qui potestatem habent super eos. & Ioan. 2. In qua potestate hæc facis? Altera est, qua significat vim, seu virtutem faciendi aliquid: sic dicitur Ioan. 10. Potestatem habeo ponendi animam meam. Mat. 9. Qui dedit potestatem talem hominibus. Mar. 6. Dedit illis potestatem spirituum immundorum. Posteriores habuit diabolus in Christum. Hæc est, inquit, hora vestra, & potestas tenebrarum. Habet etiam potestatem

Antem in iustos tentandi, & persequendi eos, auctoritatem vero non habet. Pilato vtraque data erat: nam & præses erat, cui Dominus se subiecerat, & vim ac facultatem habebat Christum crucifigendi: at neutram habuisset Pilatus in Christum, nisi id datum esset de cælo. Non quidem auctoritatem, quia Dei filius nemini subditus erat, nisi quia voluit: non etiã virtutem & vim, quia si noluisset Christus, nulla creata virtus ei nocere potuisset. Pilatus ergo iactauerat potestatem auctoritatis suæ: at Christus & auctoritatem, & facultatem negat eum habere potuisse, nisi de cælo, vnde ipse veniebat, illi datum esset: propterea dicitur, *Non haberes potestatem in me ullam*, modo auctoritatem habes, & facultatem; at nec hanc, nec illam haberes, nisi ex diuina dispositione, & ordinatione id factum esset. Attende verbum, *Non haberes*, inquit, *potestatem in me*, quasi diceret, quantumcumque sis præses, & alijs omnibus præsideas, & in eos auctoritatem habeas, nihil tibi esset potestatis in me, nisi singulari quadam diuina ordinatione id datum esset. In hoc consistit sensus responsonis Christi: nam si generali locutus esset: *Non haberes potestatem, nisi datum esset desuper*, nihil in hoc significabatur, quod ad rem faceret. Omnis enim potestas a Deo est. Rom. 13. at dum se solum excipit ab hac potestate, quam in omnes alios habebat, se distinctum ab alijs omnibus significat, & particularem diuinam ordinationem, & dispositionem indicat, suamque potentiam, &

innocentiam maxime ostendit, quasi diceret: Vide, quis ego sim: Tu enim nihil posses in me, nisi diuina dispositio Patris permisisset, quamuis præses esses.

Vnum tamen maxime dignum est consideratione: nempe quo modo data a Deo dicatur potestas hæc Pilato. Chrysost. homil. 83. permissionis esse verbū dicit. Aliter, inquit, si non esset permissio, sed concessio, non peccasset Pilatus: tamen responso, & doctrina hæc exacta non videtur: aliud est enim potestas, aliud vsus potestatis, potestas omnis bona est, & a Deo est: vsus tamen proueniens ex hominis voluntate, non semper bonus, nec a Deo est, sed a propria hominis voluntate abutente potestate. Quod docte annotauit Grego. lib. 2. Mora. cap. 6. & lib. 18. cap. 3. exponens illud. 1. Reg. 18. Spiritus domini malus agitabat Saul, quo modo inquit, domini est, si malus dicitur, respondet, Domini est, quia virtus, & potestas, quam habet, & exercet bona & iusta est: tamen voluntas mala, quia male vitur ea. Ita etiam nunc dicendum est: potestas, & auctoritas Pilati a Deo erat data. Voluntarie enim Christus se ei subdidit, tamen vsus fuit iniquus, non igitur illud, *Datum est*, permissionis est, sed concessionis respectu potestatis: permissionis autem, respectu vsus potestatis. Iusta igitur erat & a Deo Pilati potestas, & ita docuit Irenæus. lib. 4. cap. 34. Illud *Desuper*, ad Deum referunt, non solus Chrysostomus, sed etiã Cyrillus lib. 12. cap. 22. & Augustinus tract. 116.

Quo modo in Christum potestas Pilato data dicatur.

Propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

C O M M E N T A R I V S.

MAgis hisce verbis suam innocentiam significat, & Iudæorum malitiam, & culpam ostendit: & sensus hic est. Tanto maius est peccatum tradentium me tibi, quanto tua potestas iustior est, & a Deo: quia dum potestati iustæ me tradiderunt, tamquam iniquum, & sceleratum obtulerunt: quasi diceret, si me tradidissent alicui auctoritatem non habenti, ut mihi noceret, peccassent quidem, tamen minus quia meam innocentiam non adeo violassent: at tradentes me habenti a Deo potestatem, me ut reum, & malefactorem tradiderunt, & in hoc grauius est, & maius eorum peccatum, quam si tantum occidi me procurassent: non autem tamquam reum, & sceleratum. Præterea etiam maius est eorum peccatum, quanto tu potentior es ad mihi nocendum, ac si etiam diceret: Si me Iudæi tradidissent non valenti me crucifigere peccassent, minus tamen, quia minus mihi nocuissent. at dum tradiderunt tibi talem aduersum me potestatem habenti, eorum maius est etiam, grauiusque peccatum: tu quidem potestatem habes crucifigendi me, quamuis non ex te, sed desuper concessam

Quo modo peccati tradentium grauius dicatur.

Tradentis nomine Pontifices, & Primi Iudeorum intelliguntur.

cessam: propterea qui tradidit me tibi, grauius peccauit. Nam me tradidit potenti mihi nocere, & me crucifigere: qui enim alterum tradit potenti ad nocendum grauius peccat, quam qui tradit minus potenti. Hæc verba indicant iniuste eum traditum esse, & sine culpa vlla. Rursus ostendunt Iudæorum impiam voluntatem: Nam tradiderunt Pilato, quia potestatem habebat crucifigendi, quam ipsi non habebant, & tradiderunt iustæ potestati tamquam reum, & malefactorem. Pilatum etiam tacite accusat, quod contra eum, qui innocens, & inique ei traditus est, sæuiat. Pontifices ergo, & primi illi Iudæorum sunt significati hoc verbo: Qui me tradidit tibi, sensus ergo, & responsum integrum est, o Pilate, habes certe hanc potestatem crucifigendi, & dimittendi me, sed ne tibi arroges eam, ne existimes te habere in me potestatem, quia reus sum ego, aut sum tibi vt ceteri subiectus: habes enim, quia est sic dispositum a Deo propter salutem hominum. ex hac autem tua potestate diuinitus data consequitur, vt peccatum tradentium me tibi maius, & grauius sit, quam si non talem, aut tantam potestatem haberes. Nam traditus sum tamquam malefactor, cum non sum, & traditus ad crucem inique, cum innocens sum: tu etiam crimen non effugies inique traditum condemnans, & iusta potestate abutens.

A N N O T A T I O V.

Traditum peccati cum maius dicitur non cum peccato Pilati comparatur.

CYril, lib. 12. cap. 22. & Chrysof. hom. 1. 83. Aug. tract. 116. & Euthym. & ceteri expositores: immo & Basil. regul. breui, respon. 46. hanc sententiam sic intellexerunt, vt maius peccatum dicatur tradentis collatione facta ad peccatum Pilati, vt sit sensus: peccas tu o Pilate, sed magis peccat, qui me tradidit tibi: tu enim peccas timore ne Cæsaream maiestatem offendas, illi vero malitia. Sed re vera hæc expositio nulla ratione accommodari potest factæ illationi, scilicet, propterea maius peccatum habet. Nam causa maioris peccati alia non est, nisi ea quæ in verbis ipsis exprimitur, causa autem expressa est, quia potestatem habes desuper datam, propterea maius habet peccatum, qui me tradidit tibi. habere autem potestatem non facit minus peccatum Pilati, immo nisi aliud esset excusans, maius esset peccatum, sicut peccatum Iudicis damnantis innocentem, maius est peccatum peccato tradentis eum: igitur vere Dominus loquitur de peccato eorumdem tradentium, quod eo grauius est, quia tradiderunt in-

ius te ei, qui iustam potestatem habebat, volentes in hoc ostendere Christum esse malefactorem, & innocentiam eius occultare: similiter quia tradiderunt ei, qui crucifigendi habebat potestatem: minus enim peccatum fuisset, si tradidissent homini non habenti talem, aut tantam potestatem, maxime quia ea intentione tradiderunt. Simile quodammodo locutionis genus est illud Ioan. 9. Nunc dicitis, quia videtis, peccatum ergo vestrum manet: id est quia vos videtis, & cognoscitis veritatem, propterea vestrum permanet peccatum, ac si diceret: propterea peccatum vestrum maius, & grauius est: quia ex malitia est, quam si non videretis. Ita nunc, Qui tradidit me tibi, maius peccatum habet, quam haberet, si tibi non esset tanta permissa in me a Deo potestas. Verum est in his verbis, vt diximus in commentario, insinuari peccatum Pilati consentientis inique tradentibus: tamen non est id peccatum, quo maius peccatum tradentis pronūciatur. Hæc mihi expositio germana, & accommodatissima visa est.

Et exinde querebat Pilatus dimittere eum.

C O M M E N T A R I V S.

EX superioris sententiæ expositione sequitur huius sententiæ intelligentia. Querebat Pilatus dimittere, tamen audiens hanc Domini responsionem, magis

magis eum liberare conabatur. Nam cognouit inique esse traditum in verbo illo: Qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Cognouit etiam se inique acturum, si inique traditum damnaret. Hoc enim etiam insinuauit Dominus, idcirco querebat tamquam innocentem eum dimittere liberum. Verbo enim hoc vt dicit Chry. ho. 83. perterritus est Pilatus: at Iudæi verbis & miraculis tantis, magis insaniebant. Euangelista non explicat, quo modo quæsierit dimittere eum: tamen ex sequentibus verbis deducimus egressum esse Pilatum prætorio, Christo ibi relicto, & ad populum iterum locutum verba, quibus significabat se velle dimittere, quem innocentem agnoscebat.

Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris: omnis enim qui se regem facit, tradit Cæsari.

Adientes Iudæi verba Pilati eum dimittere quærentis, nouam adferunt accusationem, quæ etiam Pilatum tangebatur. Si, inquiunt, Hunc dimittis, non es amicus Cæsaris, nec ea tractas, quæ Cæsaris sunt: ac si dicant, reus etiam tu efficiaris apud Cæsarem. Nam omnis, qui se regem facit, Cæsari aduersarius est. Cumq. iste se Regem fecerit, contrarius est Cæsari. Si ergo dimittis eum, cõtrarias Cæsari partes agis, & tueris, & læsæ maiestatis reus es. Imponunt Christo Cæsari esse aduersarium, & regnum eius Cæsaris imperio contradicere: timoremq. Pilato grauem incutiunt, ne dum defendit Christum, Cæsarem offendant, & non leuiter, sed in re magni momẽti, quæ ad imperij pertinet conseruationem.

Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum.

Supplicat Pilatus huic oppositioni, & quem timor innocentia, & diuinitatis Christi ab eius damnatione hucusque auerterant, & retraxerant, mundanus timor impellit: magisq. Cæsarem, quam Deum reuerens, iniquo & impio iudicio consentit. Cumq. egressus esset e prætorio, vt Iesum liberaret, mutata iam propter Cæsarem non opinione, sed voluntate, Iesum foras extra prætorium, vbi manserat, damnandum adduci facit: & plus potuerunt sermones hi de Cæsare apud eum, quam illi, quos etiam audierat, & timuerat, quod filius Dei esset. Quærat ergo Pilatus præmium suum a Cæsare, non a Deo, cui illum prætulit, tanta, & tam aperte cognita impietate.

A N N O T A T I O VI.

Infelix Pilati, & reliquorum qui Christum morti damnarunt, exitus.

Sibi consuluisse Pilatus visus est, dum Christum occidit, & tamen contrarium ei euenit. Refert enim Iosephus li. 18. Antiquit. cap. 7. Expletis annis viginti in provincia, a Samaritis apud Vitellium consularem, & Syriæ præsidem, accusatum, quod plurimos homines immerito occidisset, quasi Romanis fuissent rebelles. Vitellius iussit Pilatum Romam proficisci responsurum

apud Cæsarem ad obiecta per Iudæos crimina: At priusquam perueniret, Cæsar Tiberius vita excessit. Scribit etiam Eusebius lib. 2. Histo. cap. 7. in tot postea calamitates eum incidisse, vt sibi propria manu mortem intulerit. Idem scribit Nicephorus. lib. 2. Histo. cap. 10. addens idem euenisse Annæ, & Caiphæ, & Scribis, & Pharisæis ceteris, qui se ipsos occiderunt.

*Et sedit pro tribunali in loco, qui dicitur Lithostrotos,
Hebraice autem Gabbatha.*

C O M M E N T A R I V S.

Sedit pro tribunali, ut ferat sententiam. Locus erat extra prætorium publicus, in quo contra reos sententiæ ferebantur Græce dicitur Lithostrotos, quasi lapidibus stratus: solent enim huiusmodi loca ad perpetuitatem, & ornatum confici ex lapidibus. Verbum Hebraicum non idem significat, sed celsitudinem quasi locum eminentem, & excelsum, ut omnibus sit conspicuus a verbo Hebræo גבה, quod significat exaltari, seu eminentem esse: inde enim nomen hoc deriuatur he mutato in tau, & assumpto aleph in fine. Non sine causa Euangelista nomen proprium loci: significare enim voluit Christum damnatum, & contra eum latam sententiam in loco, in quo malefactores, & rei iudicabantur.

Erat autem Parasceua Paschæ, hora quasi sexta.

Tempus describit Euangelista Christi damnationis. Erat, inquit, feria sexta, quæ dicitur parasceues, quia præparabantur in ea cibi in Sabbato comedendi. Additur Paschæ, quia erat tempus Paschæ, & festum Azymorum. Pascha enim dicebatur etiam totum illud Azymorum festum, ut in capite 13. ostendimus, cumque esset sexta feria, & simul vnus ex diebus Azymorum, & Paschalis, dicitur Parasceue Paschæ: de hoc tamen latius cap. illo 13. egimus. hora autem diei erat quasi sexta, hoc in annotatione exponitur.

A N N O T A T I O VII.

Quo modo
circa hanc
horam sex-
tam, conue-
niant Euan-
gelistæ.

Dvæ sunt difficultates in hoc Ioannis A verbo, *Hora quasi sexta.* Vna est quo modo cum Luc. 23. concordet: nam refert horam fuisse fere sextam, quando Domino crucifixo tenebræ factæ sunt: nam inter tempus quo Pilatus sedit pro tribunali, & contra Dominum tulit sententiam, quod Ioannes horam quasi sextam fuisse dicit: & tempus quando Dominus in cruce fuit positus, mora non parua intercessisse videtur, & tamen vtriusque hora quasi sexta fuisse factum, hi duo referunt Euangelistæ. Magis videtur cum Marco concordare Ioannes. Marc. enim 15. cap. Hora sexta tenebras factas rececit: at hoc, quod Ioanni videtur consonum, Lucæ dissonum apparet: hic enim hora fere sexta tenebras factas describit, adeo ut hi tres Euangelistæ discordes videantur, & tamen non sunt, sed idem omnino diuersis tamen loquendi modis tradunt, quod & verbo, & exemplo declaratur.

Aduertendum ergo signa horarum præcedentes, & transactas horas indicare, quando enim apud nos sonus duodecimæ fit, significat horam duodecimam esse transactam, & instare, seu incipere sequentem: totum ergo tempus ab vndecima vsque ad duodecimam, hora est duodecima: cum autem quod parum distat quasi non distare videatur, quando modicum distat sonus vndecimæ, dicimus iam horam esse duodecimam, nempe principium duodecimæ. Similiter versus finem iam duodecima pulsata, quando parum est temporis, dicimus etiam esse quasi duodecimam, id est, prope duodecimam completam: ita factum est apud Euangelistas. Ioannes enim dixit esse quasi sextam: id est, parum abesse initium sextæ, iam enim instabat finis quintæ. Luc. vero dixit esse fere sextam, id est, paucum tempus fuisse, quando sexta completa fuit, seu breui tempore post sextam completam: at Mar. ipsam

ipsam completam narrat, quia terminus sextæ iam erat transactus. Nihil ergo contrarium Euangelistæ in hac parte continet, immo omnes simul rem ipsam declarant: nam ex solo Ioanne non potuit præcise veritas cognosci, nec ex solo Luca vel Marco: cum enim dicit quasi sexta, nescimus an a principio, an a fine horam computauerit: ex ceteris autem perfectam assumimur temporis intelligentiam.

A N N O T A T I O VIII.

Qua hora
in Dominum
lata sit sen-
tentia.

Grauior est multo altera difficultas, & rectorum exercuit ingenia, quomodo Ioannes cum Marco concordet: Marcus enim narrat hora tertia fuisse Dominum crucifixum: Ioannes vero hora quasi sexta Pilatum tulisse sententiam. Multis ac varijs modis Doctores hanc difficultatem soluere sunt conati.

In primis Hier. in Psal. 77. asserit scriptorum esse errorem, qui in Marco loco sextæ scripserunt tertiam, facileque dicit hunc errorem irrepere potuisse ex similitudine litterarum quibus Græci suos describunt numeros: est enim similitudo inter Gamma, γ. quod significat ternarium numerum, & inter epistolum Græcum ε. quod significat senarium: aliqua enim in Euangelistis vitio scriptorum corrupta fuisse, docet exemplis Hieronymus, quæ, quia ad rem non faciunt, prætermitto. Responso hæc solido non nititur fundamento: non enim exemplar aliquod ab vlllo etiam antiquo Doctore allegatur, in quo apud Marcum non legatur tertia hora. Quæ autem exempla Hieronymus adducit, similia non sunt: nam errores scriptorum irrepisse certum est: tamen emendati sunt, quia exemplaria alia vera sunt inuenta, nec omnia eodem modo legebant: at hæc lectio in omnibus reperta est exemplaribus.

Secundo loco alij, quorum Theophyl. nomine tacito meminit, senserunt esse locum corruptum scriptorum incuria, tamē non locum Marci ut Hieronymus dicit, sed Ioannis nam legendum erat, Erat hora quasi tertia, non autem quasi sexta. Sed contra hanc solutionem eadem valet ratio, quæ contra præcedentem. Fateor tamen si admittendus esset scriptorum error, hanc responsonem probabiliorem esse, quam præcedentem: quia non solum concordat Mar. cum Ioan. sed etiam Ioannem cum Luca, ut nihil difficultatis remaneat. Tertio loco Euthymius Marc. 15. aliter

Axponit, nempe horam tertiam relatum esse a Marco, non ut significet tempus, quando crucifixus est: sed quando a militibus Pilati pati incœpit. At hæc solutio violenta est: nam inquit Mar. Postquam iam traditus fuit Dominus, ut crucifigeretur, (Erat hora tertia, & crucifixerunt eum.) hæc verba non aliud videntur significare, præter id nempe horam fuisse tertiam, quando eum crucifixerunt. Simili enim locutione vsus est Ioannes. Erat, inquit, hora quasi sexta, & dicit Iudæis: Ecce rex vester, id est erat hora quasi sexta, quando dixit Pilatus, Ecce rex vester.

Quarto loco Aug. maxime in hoc dissoluendo nodo elaborauit, idque in multis locis, præsertim tract. 117. & lib. 3. de consens. Euangelist. cap. 13. & in quæst. Noui. & Vet. test. quæst. 65. & in Psal. 63. in illud, Exaceruerunt ut gladium linguas suas, duobusque modis responderet. Vnus est, qui ordine erit quartus, scilicet fuisse horam tertiam, quando Pilatus sedit pro tribunali, tamen a Ioanne dictam esse sextam facta computatione a principio: quando incœpit Christus præparari ad mortem, quod fuit hora nona præcedentis noctis, quando a Caipha, & Anna morti fuit adiudicatus. A nona igitur hora noctis vsque ad tertiam diei, sex intercedunt horæ: propterea, inquit, dictum esse, erat sexta hora parasceue Paschæ, id est præparationis veri agni & veræ Paschæ, qui Christus est. At hæc solutio nec ipsimet August. valde probatur: est enim nimium violenta, quia non constat hora nona fuisse initium tale, immo potius comprehensio eius erat computanda tamquam principium, quam multo post nonam certum est fuisse. Præterea computatio hæc insolita est Euangelistis: Rursus etiam Parasceuen Paschæ, interpretari parasceuen Christi immolationis, durum esse nemo non videt.

Ideo alterum modum ipse prosequitur, qui erit ordine quintus, nempe Christum duobus modis dici crucifixum. Vno modo linguis Iudæorum, quando petierunt eum crucifigi, dicentes: Crucifige, crucifige eum, & hoc factum est hora tertia, idque refert Marcus. Altero modo, quando Pilatus adiudicauit eum crucifigi, & vere est crucifixus, & id factum est hora sexta, quod narrat Ioan. Porro iste etiam modus durus videtur, nec facile Marci contextui, & verbis accommodatur: nam præmisit Marcus exitum fuisse veste purpurea, & angariatum Simonem, & per ductum in Golgotha, & datum esse vinum
11 myrrha-

myrrharum, & vestimenta diuisa, postea adiunxit: Et erat hora tertia, & crucifixerunt eum: Nemo unquam sic locutus est, vt post tot iam narrata reuertatur repente, & sine aliqua distinctione ad id, quod iam multo ante præcesserat, nec refert quod Marc. repetit: Et crucifixerunt eum: nam hoc potius confirmat Marcum loqui de vera crucifixione. Si enim tantum diceret: Et erat hora tertia, ambiguum erat, an ad proxime narrata esset referendum: vt autem ambiguitatem tolleret adiecit: Et crucifixerunt eum, id est, hora tertia erat quando crucifixus est, sicut paulo ante descriperat. Placet modus hic Aug. nonnullis, & probabilis est propter tanti viri auctoritatem: tamen non tollit magna ex parte difficultatem, nec in eo quiescere videtur intellectus.

Est igitur sextus modus, qui multis placet recentiorum, horas diei diuisas fuisse in quattuor ternarios, singulos autem ternas comprehendere horas. Erat autem primus ternarius a prima vsque ad tertiã, & dicebatur prima hora, sumpto nomine a principio. Secundus erat a tertia vsque ad sextam, & dicebatur hora tertia, quia a tertia incipiebat. Tertius erat a sexta vsque ad nonam, & dicebatur sexta, quia a sexta incipiebat. Quartus a nona vsque ad vltimam quæ erat duodecima, & dicebatur nona, quia a nona incipiebat. Hac posita doctrina facile est nodum hunc soluere. Ioannes enim dicit sedisse Pilatum, & Christum damnasse hora quasi sexta, quia nondum incœperat sexta hora, quæ erat initium tertiæ partis diei. At Marcus hora tertia crucifixum narrat, quia totum illud tempus a tertia vsque ad sextam, ad tempus tertiæ pertinebat. Sicut si in nocte factum hoc fuisset, quam in quattuor vigilias diuisam esse seu custodias, singulas ternas horas complectentes, certum est: tunc si quis diceret, erat quasi tertia vigilia, alter autem diceret, erat secunda vigilia vterque verum diceret. Nam secunda vigilia tres horas continebat, & totum tempus ad secundam vigiliam pertinebat: at quia iam erat tertiæ horæ terminus, & instabat vigilia, seu custodia tertia, propterea alter dixit. Quasi custodia tertia. Ita dicunt isti doctores factum esse a Marco, & Ioanne: horam enim non pro duodecima parte diei accipiunt, sed pro spatio comprehendente tres horas, seu tres duodecimas partes diei.

Hic est modus sextus, quo multi ad hanc difficultatem tollendam vtuntur:

A qui modus mihi difficile sustineri posse videtur. Primo quidem nec ex scriptura, nec ex antiquo graui Doctore, aut scriptore habetur diuisum esse in partes illas quattuor, sicut diuidebatur nox. Quod enim allegant hi auctores ex Matth. Exijt pater familias primo mane, & hora tertia, sexta, & nona conducere operarios, potius est contra eosdem: nam ibidem dicitur exisse hora vndecima. Igitur in eadẽ significatione accipitur hora, quando dicitur tertia, sexta, nona, & quando dicitur vndecima, significatq. duodecimam partem diei: hæc enim hora dicitur iuxta illud Ioan. 11. Nonne duodecimi horæ sunt diei? Secundo nox diuidebatur quidem in quattuor partes, tamen non dicebantur horæ, nec appellabantur tertia, sexta, nona, sed prima vigilia, seu custodia secunda, tertia, quarta: hora autem nunquam reperitur, nisi pro duodecima parte diei, vel noctis, & sic Ioannis primo dicitur hora decima diei, & Ioan. 5. hora septima. Et Matth. 20. hora vndecima. Si autem hora sexta dicebatur, a sexta vsque ad nonam, quomodo dicta est hora septima? est hora nona, est totum tempus vsque ad duodecimam partem, quomodo dicta est hora decima? Tertio, si quattuor illæ partes horæ dicebantur, tunc prima, secunda, tertia, & quarta appellandæ essent: nam tertia, sexta, nona, potius, partem duodecimam significant, non quartam diei: non ergo hæc opinio, & hic modus solido, nec firmo nititur fundamento.

Fateor in hac parte si nolumus admittere scriptorum vitium cum Hier. & Theophylacto nihil esse, quod ex integro satisfaciatur: præter modos autem, & responsiones expositas, forsitan non improbabilis erit hæc, quæ accedit vltimæ responsioni aliquibus mutatis. Distinguendum enim est inter horas diei, & horas orationis, & exercitij sacrorum in templo: nam inuenimus aliquando dici, horam orationis, aliquando horam diei. Act. 2. Cum sit hora diei tertia, & Act. 10. Vidit quasi hora diei nona Angelum. Act. 3. Ascenderunt in templum ad horam orationis nonam. Act. 10. Ascendit Petrus vt oraret circa horam sextam, horas diei existimo in duodecim partes esse diuisas, singulæq. nomen a numero accipiunt: at horæ orationis quattuor erant, prima, tertia, sexta, nona, singulæq. tres diei horas continebant, durabantq. singulæ vsque ad principium sequentis, prima vsque ad tertiam diei. Tertia vsque ad sextam, sexta vsque

ad no-

Auctor sui
proponit
sententiam.

ad nonam, nona vsque ad occasum, & finem diei, quam consuetudinem Ecclesia nostra retinuit. Marcus ergo horam tertiã dixit iuxta templi, & orationis computationem, quæ vsque ad sextam diei durabat: Ioan. item horam sextã orationis expressit, finis enim tertiæ erat principium sextæ, quia Euangelistæ mortem Domini

describentes, tamquam sacram rem, & mysterium diuinum, horis templo deputatis descriperunt: quæ etiam illo tempore erant receptæ apud omnes Christianos. Horis autem Iudæorum, nempe quibus dies in duodecim partes, & in totidem nox diuidebatur, non omnes vtentur: Euangelistæ ergo quod erat cõmunius secuti sunt.

Et dicit Iudæis: Ecce Rex vester.

COMMENTARIUS.

Contemnit calumniam eorum Pilatus, quod se non esse amicum Cæsari, & Christum Cæsari contradicere iactauerint; & est sensus: Vos me non amicum Cæsari, si hunc dimittam, quasi regem Cæsari contradicentem, accusatis: at contemno vestram calumniam, & ego regem vestrum appello, & fateor, nec tamen Cæsaris regno propter hoc minus consulo. Rex enim est hic, sed non qualem vos falso accusatis Cæsari contradicentem. Hic est verus sensus.

ANNOTATIO IX.

Reijciuntur
aliquot sen-
tentia expo-
sitiones.

Cyrill. lib. 12. cap. 25. verba hæc dupliciter exponit: Vno modo, vt Pilatus populo alludat, ipsi volens gratificari, & Christum tradere, quasi diceret: vos recte hunc accusatis, quod se regem faceret, & Cæsaris regno consuluitis. Ecce rex vester, quem volo vobis tradere. Non admodum est dissimilis expositio Euthymij. Relicta, inquit, discussione iterum ad eos placandum se conuertit: Ecce, inquit, rex vester, ecce stat accusatus, non est absolutus, ne formidetis. Sed hæc expositio non videtur satis accommodata: adhuc enim Pilatus in Christo defendendo perseuerat, quod eo probatur: quia post hæc lauat manus, vt innocentia eius reddat testimonium. Altero modo exponit Cyril. verba hæc esse dicta, vt populum opprobrio petat, quod tot, tantisq.

Amalis eum afficere student, quem ipsi regem Iudæorum appellant. Hæc Cyril. quem puto significare velle tempus illud, quando ingrediens Christus Hierusalem fuit rex appellatus. Hæc expositio accommodatior est, quam prior. Aliter exponunt recentiores, nempe vt his verbis accusationem Iudæorum irrideat Pilatus, quasi non sit verisimile tam abiectum hominem regnum sibi voluisse usurpare. Alij aliter, vt his verbis velit accendere animos Iudæorum, vt Cæsari adhæreant, contra Christum eos inflammando, quæ expositio improbabilis videtur. Alij aliter exponere conantur, sed legitima, & accommodata expositio ea videtur, quæ in commentario posita est, & conformis præcedentibus sententijs.

Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum.

COMMENTARIUS.

Omnino rationis incapaces, & dæmoniaco spiritu repleti, communibus vocibus clamant: & a conspectu etiam tolli petunt, quasi eum sustinere non valeant, ac crucifigi efflagitant, non iam accusationem adferunt, nec iuris ordinem querunt, sed furore vincere volunt, vt impleatur, quod dictum est Isa. 53. De iudicio sublatus est.

Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam?

Iudæorum turpem, & impiam exprobrat crudelitatem, quasi diceret: nonne vobis magnum est dedecus Regē vestrum crucifigi? non vestro saltem honori consulitis liberandus erat potius de manibus meis Rex vester, ne crucifigeretur. Hic est verus sensus.

A N N O T A T I O X.

Alie expositiones traduntur.

Uthym. hæc verba Pilatum protulisse se asserit: quasi subsannantem Christo, vt Iudæorum feritatem curaret. Cyril. lib. 12. cap. 25. aliter exponit: dicit enim Pilatum impium eorum clamorem redarguere, atque opprobrio tribuere. Regem, inquit, vestrū crucifigam? id est hominem tātæ apud vos opinionis crucifigā? A quid enim ei exæquari potest, immo vero quid in eo minus filio Dei, atq; Rege inuenitur? hæc Cyril. & accedit multū nostræ expositioni, quæ legitima, & accommodata videtur: semper enim quātū ad Pilati sensum hoc verbū (Rex vester,) Regē vestrū crucifigā? hunc sensum facit, quia Regem existimabat hūc esse, vt diximus superius.

Responderunt Pontifices: Non habemus Regem, nisi Cæsarem.

C O M M E N T A R I V S.

Axant Pontifices tamquam primi in populo verbum Pilati, quasi dicerent: attende, quid dicas, ne nobis imponas, quasi nouerimus alium Regem, nec tu nobis eum obrudas, Non enim, Habemus regem præter Cæsarem, quo verbo impellunt Pilatum, vt crucifigat tamquam Cæsari aduersantem: aliter enim eum non futurum Cæsaris amicum, nec Cæsaris partes defensurum insinuant. Cæci Iudæi contra se ipsos sententiam ferunt: si ergo non habent Regem præter Cæsarem, ergo Messias est, quem crucifigi petunt. Gene. 49. Non aufertur sceptrum de Iuda, donec veniat, qui mittendus est. Diuino autem iudicio factum est, vt eis, quibus regnum deferebant, negato vero Rege Christo, ad internecionem sint traditi: a Romanis enim funditus sunt postea euerfi.

Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur.

Articula, Ergo, indicat sensum, ac si diceret: Cum vidisset Pilatus, se nihil proficere, nec vlla ratione ab impio proposito illos diuerti posse, timens accusationem apud Cæsarem, tradidit Christum, vt crucifigeretur. Omitit enim Ioannes hoc loco quæ Matt. retulit. Videns, inquit, Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine iusti huius, vos videritis. Et respondens vniuersus populus, dixit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Tunc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur, vt Ioannes refert.

Susciperunt autem Iesum, & eduxerunt eum.

Rat tunc Christus in veste purpurea: suscipiunt ergo milites eum, & veste deposita induunt vestimentis suis, & educunt ex prætorio, seu domo Pilati, ad locum extremi supplicij. Fuit enim a Pilato traditus per sententiam mortis militibus, & ministris iniquitatis, qui suscepisse, & eduxisse dicuntur Saluatorē.

Et baiulans sibi crucem.

Moris erat, crucifigendum in locum supplicij crucem sibi deportare, vt ex Plutarcho constat in lib. de sera numinis vindicta. Quemadmodum, inquit,

quit, facinorosus quisque ultimo affligendus supplicio, corpore suo propriam fert crucem, ita improbitas in se ipsa supplicium sibi ipsi struit. Fuit autem hæc crucis portatio, & prædicta, & præfigurata: prædicta quidem Isa. 9. Factus est principatus eius super humerum eius: quā sententiam de hac Christi portatione crucis interpretantur Ambr. lib. 3. de fide cap. 4. & Hier. ibidem. & Aug. ser. 21. & 71. de tempore. Figura etiam fuit, vt inquit Chryso. hom. 84. Gen. 22. in Isaac ligna portante in montem, quibus in molandus erat. Attende nostra omnium peccata in se puniendā & mortificandā Christum significasse, vt recte Cyril. lib. 12. cap. 28. annotat, dum crucem super suos tollit humeros.

Et prædictum & figuratum fuit Christū crucem baiulaturum.

A N N O T A T I O X I.

Quo modo Simon etiam portauerit crucem.

Matth. refert angariatum quendam ad locum supplicij perueniret. Quis hic Simon fuerit, non est huius loci discutere: m hi id in hoc significari visum est, quod Athan. loco citato docte annotauit nempe Dominum nō propriam mortem, sed hominū subire. Significatum etiā est futuros multos, qui Christū Dominū secuturi essent in cruce portanda: innumeri enim Martyres sanguinē pro ipso postea fuderunt, & vnusquisque crucem habet propriā, quam pro Christo baiulet. Alia annotat Greg. lib. 8. Moralium c. 26. de hac Simonis baiulatione, ad locū tamen præsentē Ioannis non pertinent.

Quid significet Simonem hunc crucē portare.

Exiit in eum, qui dicitur Caluaria locum, Hebraice autem Golgotha.

C O M M E N T A R I V S.

Exisse dicitur, quia extra ciuitatem crucifixus est, adimplens figuram, vt dicit Paul. ad Hebr. 13. Quorum, inquit, animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra: propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinem populū, extra portam passus est. Nomen loci vbi Christus crucifixus est, significatur, vt eo in loco crucifixum significet; vbi malefactores crucifigi soliti erant. Golgotha apud Hebræos, seu potius Chaldæos, idem significat, quod apud Latinos Caluaria: ibi enim caluarie damnatorum, & ossa erant multa.

A N N O T A T I O X I I.

Golgotha quid significet.

Nomen Golgotha Syriacum est: nam apud Hebræos nomen Gulgoeth significat cranium hominis, siue viuū, siue mortuū, inde per synecdochen totū caput: immo & integrum hominem significat. Exod. 16. Gomor per singula capita, id est per singulos homines. A verbo descendit, quod significat voluere propter rotunditatem capitis, ratione cuius facile est volubile. Epiph. heres. 46. in fine legit Gulgatha, alij aliter. Lectio nostra communis est & verior, tempore enim Christi Hebræa lingua suam puritatem amiserat. Quare autē locus ille Caluarie dicitur sit, rationem esse puto, quam Hiero. assignat Matth. 27. nempe propter damnatorum capita, quæ ibi reseruabantur. Citat Hieron. quandam sententiam affirmantiū ibi sepultum Adam esse, & ea de causa dictum locum Caluarie, quia ibi caput est primi hominis. Eandem citat Orig. tract. 32. in Mat. & Basil. in c. 5. Isaie, ibi communem traditionē esse affirmat, sed Hier. non recipit hanc traditionem. Et vt verū fatear, mihi probabilissimum est, non ea de causa dictum esse locum Caluarie, sed propter rationem a Hieronymo traditam, locumq; illum fuisse deputatum damnatis supplicio afficiēdis, eaq; de causa duo etiam cum Christo crucifixi sunt malefactores. Quamquam traditionem, ibi Adam fuisse sepultum, non credo esse veram.

Probabile
est Adam
sepultum
fuisse in lo-
co caluarie

omnino negandum, sed tamquam proba-
bilissimam recipendam, propter tot ac-
tantorum Doctorum auctoritatem, qui eam
acceptarunt, & docuerunt: inter quos
sunt Athana. serm. de cru. & pass. Chryso-
hom. 84. Epipha. lib. contra hæres. hære.
46. in fine. Cypria. serm. de resurre. Chri-
sti. Ambro. lib. 5. epist. 19. Aug. tract. 84. in
Ioan. & serm. 71. de tempore. Euthym. in
Matt. & Theophy. cum multis nostri sæc-
uli viris, immo cum ipsomet Hieronymo in
epist. ad Marcellam nomine Paulæ, & Eu-
stochij. Nec argumentum Hier. roboris
vilius est: nam probat Adam in Hebron
fuisse sepultum propter illud Iosue: He-
bron autem vocatur, Cariatharbe, Adam

maximus inter Enachim situs est cuius lo-
ci verissima intelligentia, vt ex Hebræo
textu deducitur, hæc est: erat enim Arbe
nomen viri magno corpore, a quo illa vrbs
primo nominabatur. & sic legendum est
Cariatharbe hominis maximi inter Ena-
chim, id est, homines sic vocatos, quasi tor-
quatos: ibi enim Adā nomen est commu-
ne idcirco habet, ¶ emphaticū, & est de-
claratio illius, qui dictus est Arbe, nec ha-
betur (situs est) sed inter Enachim ipse:
puta ipse Arbe, fuit maximus inter Ena-
chim. Fuit autē magno mysterio factū, vt
vbi mortuus iacebat primus Adā, qui nos
omnes peccato mortuos effecit, ibi pro om-
niū salute, & vita moreretur secundus Adā,

*Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos hinc & hinc:
medium autem Iesum.*

COMMENTARIUS.

Dvo hi vt alij narrant Euangelistę, latrones erant: maxima autem fuit Iu-
dæorum astutia, vt annotat Theodoretus serm. 10. de prouidentia: Volentes
enim Christi iustitiā modis omnibus occultare, nō sunt sola crucis morte contē-
ti, sed cum sceleratissimis hominibus associant eum, vt eorum similis reputare-
tur, immo locum medium ei dant, vt inter sceleratos primum locum eum ha-
bere omnibus significent; & impleta est prophetia Isā. 53. Et cum sceleratis re-
putatus est. Pretermittit Ioan. aliqua, quæ facta sunt ante crucifixionem, de mu-
lieribus plangentibus, & de vino myrrhato, quæ alij narrantur.

Scriptit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem.

Causam crucifixionis inscripserunt, vt matth. refert, vt omnibus notum ef-
set, quare tali affectus est pœna. Probabile est id moris fuisse quamuis Chry-
sost. hom. 84. neget titulos ceteris duobus fuisse appositos, nisi forsan id fieri so-
litum sit, solum in casibus insignibus, qualis iste erat, quod probabilius est.
Dicitur autem scripsisse, & posuisse, quia scribi, & poni mandauit.

Erat autem scriptum: IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM.

Nomen, patriam, causam necis titulus exponit: nomen, *IESVS* est, pa-
tria, *NAZARENVS*: sic enim ab omnibus appellabatur: causa, *REX*
IVDÆORVM. hanc solam ceteri Euangelistę narrantur: at Ioan., titulum
integrum descripsit, qualis nunc habetur apud nos Romæ in Ecclesia sanctę
Crucis, quamuis sit ex parte vetustate exesus.

ANNOTATIO XIII.

Cur Pilatus
Regem Iu-
dæorū Chri-
stū inscrip-
serit.

Chryso. hom. 84. duas adfert causas,
cur Regem Iudæorū scripserit, prior

est, vt Christum excusaret: crucifixus en-
nim cum esset cum latronibus, facile sce-
lera-

leratus, & similis a vulgo, quod tunc e-
rat Hierosolymis copiosissimum reputa-
retur, & turpis mortis nota inureretur,
idcirco titulo inscripsit, Regem Iudæo-
rum. Altera est, vt Iudæos vlcisceretur:
erat enim propter ipsorum pertinaciam
eis infensus, propterea ignominia hac
eos afficere voluit, qui suum Regem cru-
cifixerint. Ignominia enim populi est tam
turpis & ignominiosa mors regis. Hæc est

Aug. in exposit. Psal. 56. & est accommoda-
tior cōfirmās expositiones datas in verbis
illis: Ecce Rex vester, & Regē vestrū cru-
cifigā? & Rex es tu? Non solū autē ignomi-
niæ notam inurere Pilatus voluit populo,
sed simul innocentiam, quam lauans ma-
nus confessus erat, scripto etiam manife-
stare: crucifixum enim Regem verum, ma-
gnamq. eius innocentie iniuriam illatam
propter populi furorem significauit.

*Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat
locus, vbi crucifixus est Iesus, & erat scriptum, Hebraice,
Græce, & Latine.*

COMMENTARIUS.

Vicinitas vrbs causa erat, vt multi venient Iudæorum ad locum illum. Scri-
ptus autem erat titulus Hebraice, Græce, & Latine, non quidem partim
Hebraice, partim Græce, partim Latine, sed totus titulus integer tribus idio-
matis fuit scriptus, vt legi facile a quā plurimis posset. Illo enim tempore maxima
multitudo etiam externorum Hierusalem conuenerat. cum enim mors hæc pro
omnium salute esset, & omni linguæ, & nationi prædicanda magno mysterio
communi titulo omnibus legendus est propositus.

*Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli scribere: Rex Iudæorum;
sed quia ipse dixit: Rex sum Iudæorum.*

Senserunt Pontifices ignominie notam, quam illis inurebat Pilatus Regem
scribens Iudæorum, proptereaq. ipsum rogant, ne sic scribat, *Sed quia ipse
dixit, Rex sum Iudæorum.* Iterum negant Iudæi regem suum Christum, nec ad-
mittere volunt Regem verum.

Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.

Non vult Pilatus immutare titulum, quia aduersari Christi innocen-
tie in hac re noluit, nec desuper ei id permillum fuit: stabile namque
& supra calumniam omnem regnum Christi est, etiam si Iudæi nolint,
quantumuis eius gloriam confiteri renuant, vt annotat. Cyril. libro. 12. Titulū pro-
phetarum.
cap. 31. Hanc tituli immutabilitatem Augustinus prædictam esse testatur tract.
117. sic dicens: O ineffabilem vim diuinæ operationis etiam in cordibus igno-
rantium, nonne occulta quædam vox Pilato intus quodam, si dici potest, cla-
moso silentio personabat, quod tanto ante in Psalmorum libris Prophetatum
est, Nec corrupas tituli inscriptionem? Hæc & alia ibi dixit Augustinus alle-
gans titulum Psal. 59. In finem ne disperdas: quod ipse exponit de inscriptione
hac crucis non delenda.

Milites

Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, (& fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem,) & tunicam.

Q Vam ignominiose Christus sit crucifixus, hinc apparet: nudus enim coram toto mundo fuit in cruce positus, vt impletum sit illud Psal. 68. Ope- ruit confusio faciem meam. Quando enim Adam primus contra Dei præceptū pomum vetitum ab arbore decerpit, nudum se esse erubuit. Christus igitur se- cundus Adam culpam illius soluens, ac se ipsum cruci loco ablati pomi restituens nuditate illam in se accepit. Manifesta hinc fit auaritia militum; qui vestes Chri- sti non pretiosas sibi diuiserunt. Erant autem quattuor milites, qui Dominum crucifixerunt: hi in quattuor partes vestimenta Christi partiti sunt, & vnusquis- que partem accepit. Præter hæc autem vestimenta scissa & diuisa, acceperunt etiam tunicam Christi, quam non sciderunt propter causam, quam Euangelista statim adiunxit. Illud, Et tunicam, connectitur cum verbo, acceperunt: ac- ceperunt nempe vestimenta, & fecerunt quattuor partes, acceperunt etiam tun- icam. Hæc in annotatione inferiori declarabuntur.

Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo aduincem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit.

C Ausam, cur tunica secta non sit, adiunxit: erat enim tunica contexta desu- per per totum, id est textura a summitate incipiebat, & per totam conti- nuabatur. Si ergo scinderetur, nullius fuisset vtilitatis, tota enim dissolueretur; ea igitur de causa sortem miserunt super ea inter se, cui obueneret.

Vt scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem.

D iuino omnia hæc peragi mysterio Euangelista. significat, prophetiam alle- gans, quæ David est, Psal. 21. prædixerat enim Spiritus sanctus hanc parti- tionem futuram super vestimenta Christi: tunicam autem non partitione, sed sorte accipiendam. Hæc enim omnia prædicta sunt, vt rerum euentibus, ipsum esse, qui venturus erat, crederemus; non enim magna solum, sed parua quo- que prædicta sunt, vt ab hominibus recte ad veritatem deducti non erraremus, vt dicit Cyrillus lib. 12. c. 32. Illa autem particula, Vt, consecutionem, non causam indicat. Quod enim per milites faciendum erat, præuidit, & prædixit Spiritus sanctus, & adhuc in mysterium, & in significationem maximam ordinauit. ma- lefactis enim hominum vitur etiam Deus in bonum, quod in sequenti anno- tatione explicabitur.

Et milites quidem hæc fecerunt.

H Oc Euangelista adiunxisse mihi visus est, vt significaret non iussu Pilati, nec Iudaorum instigatione hæc esse facta, sed militum propria voluntate: vt enim dicit Cyril. Vestes damnatorum quasi hereditatis lege ad se pertinentes milites vendicarunt. Chrysof. hom. 84. sic exponit, vt sit sensus, dum milites hæc faciebant, Christus matrem discipulo commendabat. Sed dura est conne- xio: nam quæ sequuntur, ad aliam pertinent sententiam, & posterius sunt fa- cta. Vera & germana est interpretatio assignata.

ANNO-

De Christi vestium diuisione.

M Vltia occurrunt in superioribus sen- tentijs explicanda. Primum est, an vestium diuisio fuerit cum sectione, & scissione earumdem, præter tunicam. aliqui enim, quos tacito nomine Euthym. re- fert, existimarunt, præter tunicam ha- buisse Dominū quattuor vestes, diuisasq. dici, quia singulis quattuor militum sin- gula distributæ sunt vestes. Hoc ipse Euthym. non recipit, sed pauciores tener fuisset, & hanc diuisionem esse sectionem: cū enim dux essent præter tunicam, quæ erat interius indumentum, vt inter quattuor diuiderentur, necessarium fuit eas scin- dere. Hoc idem dicit Cyril. lib. 12. cap. 32. & Chrysof. hom. 84. idemq. August. tract. 118. sentire videtur, id ipsum etiam indicat Ioannes. Fecerunt, inquit, quatuor partes. & rursus de tunica: Nō scindamus eam, nimirum sicut de vestibus fuit factum.

Cur milites Christi vestes diuiserunt.

Alterum est, qua de causa milites vesti- menta diuiserunt? Euthym. Matth. 27. dicit per irrisionem diuisisse, quasi de regijs vestimentis aliquid habere volentes. Sed opinio hæc non videtur probabilis: non enim tam diligentes fuissent in distributio- ne, vt æqualitatem partium quærerent, & sortes mitterent. Chrysof. hom. 84. dicit id factum, vt impleretur prophetia allegata ex Psalmo. sed nec hoc admodum probabile videtur: nam propheta prædixit, quia id futurum nouit rursus ipsi non scie- bant prophetias. Verius respondet Cyril. lib. 12. cap. 32. id fecisse milites, quia soli- ti erant damnatorum vestes sibi vendica- re ministri, & quibus opus illud incum- bebatur, sicut etiam apud nos sit; vestimen- ta enim damnatorum, nempe qui combu- runtur, aut in partes secantur, ad vindices pertinent. Hinc sequitur non fuisse vestes Christi vilissimas, sed honestas: aliter milites non ita diligenter curassent sibi eas vindicare.

An & latro- nū vestes sint diuisæ.

Tertium est, an vestimenta solius Chri- sti milites vendicauerint, an etiam aliorū, qui simul sunt crucifixi? Chryf. hom. 84. tenet solius Christi, vt in eo solo implere- tur prophetia. idem Euthym. Matth. 27. at Cyril. loco proxime citato indicat, om- nium esse vestimenta a militibus accepta. Et id probabilius est, quamuis Euangeli- stæ non meminerint nisi solius Christi: quia huius historiam describebant, & sin- gula erāt, quæ ad eum pertinent, narrāda.

Quartum est, an fors facta fuerit super omnes vestes, & non super solam tunicam? Aug. tract. 118. tenet de sola tunica sortitos fuisse, & videtur prophetia id signifi- care. Diuiserunt, inquit, vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Idiplum etiam insinuare videtur Ioann. tamen re vera fors etiam fuit facta super vestimenta: & hoc satis aperte dicit Mar- cus. Diuiserunt, inquit, vestimenta eius mittentes sortem super eis, quid quisque tolleret. August. autem hæc verba inter- pretari in suam sententiam laborat, sed certe dura, & violenta interpretatio vi- detur: nec erat, cur hunc laborem susci- peret, cum nihil probabile nos cogat fa- teri, in solam tunicam factam fuisse sor- tem. Nam David sortis meminit solius tunice, non quod negaret, etiam vestimen- ta sorte esse distributa, sed quod significa- re vellet, tunicam sola sorte contigisse: at vestimenta præter sortem, fuisse parti- ta & scissa: & id ipsum Ioannes docuit. Hanc sententiam Ambr. Luc. 23. & Theoph. Mar. 15. sequi videntur, etiam super vestimenta sortes missas esse.

Quid ve- stium diu- sione signi- ficetur.

Quintum, quid hæc vestimentorum di- uisio, & tunice integritas significet? Hæc enim magno mysterio facta, & ordinata a Deo sunt. Cyril. lib. 12. cap. 32. respon- det, in hoc significari quattuor orbis parti- bus ad fidem reductis Christi carnem indi- uisibiliter, & impartibiliter communi- cari in Eucharistia. diuisio ergo vestimen- torum partes orbis significat: tunice in- tegrilas carnem Christi diuisam, & impartibilem communicatam indica: caro autem Christi per tunicam desuper contextam per totum significatur, quia absque sexu conuentu, virtute Spiritus sancti desuper corpus Domini contextum atque confe- ctum de sanguine Beatissimæ Virginis fu- it. Hæc Cyrillus. August. tract. 118. quatuor orbis partes in quibus Ecclesia est, significasse hanc vestimentorum diuisionem asserit cum Cyrillo: tunicam vero vnita- tem ipsius Ecclesiæ, quæ vna est vbique, re- presentare docet, & communis est Docto- rum sententia, in tunica hac indiuisa, Ec- clesiam, quæ vna est, fuisse significatam.

Auctoris sententia.

Mihi certe hæc omnia probantur, ta- men non displicet hoc, quod etiam ad re- dici posset. Voluit enim Christus in vesti- mentis ipsis qualitatem passionis suæ si- gnificare: habebat enim tunicam, & vesti- mēta.

menta. vestimenta humanitatem significabant, quæ erant duo, sicut humanitas corpus & animam continet. Hæc secta sunt, quia in humanitate passus est, & corpore, & anima: at tunica primum, & interius vestimentum significans diuinitatem eius, non admisit partitionem, quia nequam passio ad eius peruenit diuinitatem: tamen fors facta est super eam, quia propter vnionem, cum esset Deus, & homo, dicebatur Pari Deo, quia ille homo Deus erat: at non hoc per passionis receptionem in diuinitate, sed propter vnionem humanitatis ad ipsam per quandam sermonis attributionem. Recte autem accommodantur vestimenta hæc, tunica enim interna erat & occulta: talis erat diuinitas eius inuisibilis. Super hanc erat alterum vestimentum non omnino apparens, sed nec omnino occultum, significans animam: erat rursus pallium, exterius, & superius vestimentum, quod corpus eius omnibus manifestum representabat. Scio per tunicam aliquando animam accipi, sed nihil obstat vnum & idem varia in varijs propositis significare, maxime quia, ut statim dicemus, tunicæ nomen non vnum, & idem semper in scriptura significat vestimentum.

Quot & quales Christus vestes habuerit.

Sextum est de numero, & qualitate vestimentorum eius. Euthym. Matth. 27. præter tunicam, quæ erat primum, & internum loco subuculæ apud nos, alia duo habuisse Christum affirmat, quæ vno nomine *ἰμάτιον* apud Græcos dicuntur, nempe, id quod super tunicam erat: præter hæc erat pallium exterius. & hæc videtur communis sententia, & probabilis, quia ex scriptura nihil de hac re habemus definitum, quamuis tunica, quæ Græce dicitur *χιτών*, aliquando internam, aliquando etiã exteriori vestem significat in scriptura: hanc tunicam fuisse laneam omnes fatentur, & a Beata Virgine contextam Euthym. asserit ex Patrum traditione haberi, quæ omnia probabiliter dicuntur, & sine probabilitate negantur. Non est contra hoc, quod Ioan. 13. dicitur posuisse vestimenta sua, quamuis solum pallium reliquerit: in scriptura enim numerus pro numero ponitur. Nec est etiam cõtrarium, quod Dominus plures tunicas

habere prohibuit: aliud enim est habere plura vestimenta, aliud plures tunicas: nõ prohibuit Dominus plura vestimenta, sed vestes mutatorias, ut alijs reseruat, aliæ habeantur in vsu: hoc enim discipulis, & Apostolis vetuit singulari quodã mysterio: quod ad alium locum explicare pertinet.

Septimum est de militibus, qui crucifixionis ministri fuerunt: hos enim quattuor fuisse Ioãnes solus aperte nos docuit. Quare autem quattuor fuerint, ea mihi causa non improbabilis visa est, quia quattuor fuerat Dominus clavis crucifixus: simul. n. manus, & pedes affigebantur. quãuis tres solos fuisse clauos multi affirmant: tamẽ probabilius mihi visum est fuisse quattuor, id quod significare satis videntur, Rufinus, lib. 1. Hist. cap. 8. & Theodoret. lib. 1. sup. Hist. cap. 8. singuli autẽ milites simul occupati erant, idq. maxime, cum Christus sit cruci iam in altum constitutus affixus.

Quot milites & clavis fuerint.

Octauum est de nuditate Christi: Ambrosius enim Luc. 23. nudum fuisse crucifixum asserit: Sic enim, inquit, tegumenta deposuit, & talis ascendit quales nos auctore Deo natura formauit: tales in paradiso homo primus habitauit, talis ad paradysum homo secundus intrauit. Hæc Ambrosius. Aliqui non improbabiler affirmant, velum quo verenda tegeantur a circumstante quodam appositum. Sed multa ex his ex quadam traditione habemus, non ex scriptura Euangelistarum, nec ex communi Patrum doctrina.

De nuditate Christi.

Nonum est de forma crucis, quam certum est quattuor habuisse partes. Vnum enim lignum alterum in duas partes intersecabat, ut pars ligni vna esset superior vbi titulus est appositus, & has quattuor partes Augustinus multis in locis exposuit. Epist. 12. capit. 25. Et Epist. 112. capit. 13. & libro. 2. de doctrina Christiana. capit. 41. & tract. in Ioannem. 118. Cum spinea autem corona in cruce fuisse indicat Matthæus. cap. 27. cum enim narraret ad crucifixionem fuisse ductum, dicit chlamyde exutum, de corona vero nihil dicit, cum tamen paulo ante eius capiti impositã cum chlamyde retulisset.

Crucis forma.

Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleopha, & Maria Magdalene.

COMMENTARIVS.

Perpende constantissimum Beatissimæ Virginis erga filium amorem plenũ fide, & fortitudine: nõ enim timuit, nec erubuit inter tam fero, & tam multos inimicos,

nimicos, quamuis mater eius, qui crucifigebatur, agnosceretur assistere & publico in loco, omnibusq. conspicuo stare. Considera quanto dolore illud cor benedictum premebatur, & velut conterebar, dum filium suum vnigenitum innocentissimum, & dilectissimum tam atrocem, & turpem mortem subeuntem videret, ut recte dictum sit, *Iuxta crucem* erat, quia anima eius simul cum filio crucifigebatur: tunc enim impleta est propheta Simeonis: Tuam ipsius animam gladius pertransibit, ut annotat Cyril. lib. 12. cap. 33. Attende sanctissimæ illius Christi animæ compassionem, dum ante se aspicebat dilectissimam matris animã doloris gladio transfixam, vnde quaque immanissimis persecutoribus circumdatam, nec habentem consolatorem. Aduerte plus quam ferinum cor illorum, qui nec matris lacrymis commoti sunt, ut saltem a blasphemijs, & subfannationibus in Christum se continerent, immo hæc simul & vestium partitionem coram ea fecerunt, ut annotat Cyril. lib. 12. cap. 33. Vnde bene Dam. lib. 4. de fide cap. 15. asseruit, quos dolores Beata virgo in partu non habuit, iuxta crucem ex compassione in anima sustinuit. & Ansel. in lib. de excellentia Beatæ Virginis. cap. 5. affirmat dolores omnium Martyrum leues fuisse, si conferantur cum dolore, quem Beata Virgo pertulit in passione filij: cum hoc tamen nihil indecorum nihil quod non summæ modestiæ conueniret, admisit. Vnde improbabilis est illorum recentiorum opinio, qui in Virgine spasum quendam fingunt: habuit enim mentem diuinã voluntati omnibus summæ conformem. Ioannes duarum aliarum mulierum meminit: de Maria Cleopha sorore Beatæ virginis cap. 2. Maria Magdalena cap. 12. superius diximus.

De Beatissimæ Virginis dolore.

De Christi compassione.

ANNOTATIO XV.

Quomodo in hoc conueniant Euangelistæ.

His verbis videtur aduersari, quod A Christum mortuum, referre mulieres a longe stetitisse: sæpe enim re vna narrata, redeunt ad narrandum, quod omnissum est, quia simul multa scribi, aut dici nõ possunt: hoc dico propter Mariam Magdalenam: nam ceteras quas a longe stetitisse ceteri narrant, non stetitisse iuxta crucem existimo cum Beata Virgine præter has duas, & idcirco earum Ioannes meminit, tanquam hæc duæ tunc cum ipso Ioãne iuxta crucem steterint, Maria Cleopha quidem, quia soror erat matris Christi: Magdalena vero propter intensum amorem, quo Christum prosequeretur, sicut & Ioannes. hæc igitur iuxta crucem stabant, dum fierent hæcenus narrata de Christi crucifixione.

Christum mortuum, referre mulieres a longe stetitisse: sæpe enim re vna narrata, redeunt ad narrandum, quod omnissum est, quia simul multa scribi, aut dici nõ possunt: hoc dico propter Mariam Magdalenam: nam ceteras quas a longe stetitisse ceteri narrant, non stetitisse iuxta crucem existimo cum Beata Virgine præter has duas, & idcirco earum Ioannes meminit, tanquam hæc duæ tunc cum ipso Ioãne iuxta crucem steterint, Maria Cleopha quidem, quia soror erat matris Christi: Magdalena vero propter intensum amorem, quo Christum prosequeretur, sicut & Ioannes. hæc igitur iuxta crucem stabant, dum fierent hæcenus narrata de Christi crucifixione.

Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ.

COMMENTARIVS.

Conuertit Dominus a cruce oculos in matrem, & discipulum dilectum Ioannem qui hæc scripsit. superius explicuimus cur dilectus Ioannes dictus sit non autem de matre dicit, quam diligebat: nam nomen ipsum matris, ipsam dilectionem, & amorem supra discipulum indicat. particula, *Ergo*, significat, ea de causa illam vidisse, quia iuxta crucem stabat.

mm 2 *Mulier*

Mulier, ecce filius tuus.

M Atrem admonet, vt in discipulum parentis auctoritatem habeat, non quod carnis coniunctione Christus sit commotus, vt aliqui asseruerunt, quos refellit Cyril. lib. 12. cap. 34. quasi humanus affectus sicut in nobis locum in eo haberet: sed parentes honorandos, & curam eorum gerendam nos docuit: & vt Aug. tract. 119. dicit: Exemplo suo, suos instruxit ministros, vt a filijs piam curam impendendam esse parentibus docerent. Cumq. illud lignum, vbi erant fixa membra morientis, etiam cathedra fuerit magistri docentis, ex hac sana doctrina didicit Paulus, quod docebat, quando dicebat: Si quis suorum, & maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. 1. Tim. 5. Existimo hac verba cor Beatissimæ Virginis tamquam gladium penetrasse, dum audiuit illud verbum, Filius tuus, & curam filij in tanta angustia positi erga se ipsam experta est.

Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua.

Commendat discipulo, vt filij officium in eam exhibeat, ac si diceret: esto ei vt filius & pro me omnia ei pietatis officia exhibeto. Hoc est argumento, id temporis Beatum Ioseph superstitem non fuisse, quamuis Ambros. Luc. 23. id affirmauerit, vt superius cap. 2. retulimus. Magnum mihi profecto in hoc mysterium significatum videtur: omnes enim nos curæ Beatæ Virginis, & protectioni eius, ac intercessioni commendauit: nobisq. fiduciam dedit, vt tamquam ad matrem, & dominam dilectissimam in omnibus nostris confugeremus: est enim post Christum singulare, tutissimum & efficacissimum refugium: Ioannes enim nos omnes representabat.

Ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

Singularem eius curam in officijs pietatis exhibendis discipulis gessit ex hora illa, nec vllam interposuit moram, in tanto ac tam insigni beneficio accipiendo. Felix profecto discipulus fuit, qui a Domino dilectus, in filium Beatissimæ matris Dei adoptari a Christo meruit: In sua, ergo, accepit, id est, in numero eorum quorum curam magnam gerere oportebat.

ANNOTATIO XVI.

Legendum ne in sua, an in sua.

Aliqui legunt, In suam, at lectio corrupta est, vt ex Græco constat, vbi in plurali numero in propria, seu in sua legitur, sicut illud superius: In propria venit Ioan. 1. sic etiam Ambr. in exhortatione ad Virgines; & Aug. tract. 119. legunt, & ea est legitima lectio: Alij interpretantur. In sua, id est, in suam domum, nec multum ab hac expositione discrepare videtur Epiph. hæres. 78. exponit enim, accepit ad se ipsum, quauis hoc magis propter mysterium dictum esse censet, quam quod Ioannes ad se ipsam eam accepit. Sed non est accommodata explicatio: nam in eo sensu di-

ctus est accepisse, In sua, quo dictum erat, Ecce Mater tua: accipere igitur in sua est tamquam matrem venerari, & curam illius gerere in his ministerijs, & officijs, quæ filij matribus exhibent. & ita exponere videtur Aug. non quod Ioannes propria haberet qui omnia dimiserat, & secutus erat Christum, sed in sua dicitur recepisse, id est, loco suorum, quorum cura geritur: vt expositum est. Non prætermittam quæ in hæc verba dicit Ambr. In exhortatione enim ad virgines sic inquit: Ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Quid est in sua cum reliquerit patrem, & Christum secutus sit?

aut

ant quo modo in sua, cum ipsi Apostoli dixerint, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te? Quæ sua habebat Ioannes, qui mundana, & secularia non habebat, quia de mundo non erat: bonus verbi, sapientiæq. possessor, bonus receptor gratiæ. Audite, quæ Apostoli a Christo acceperunt. Accipite, inquit Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remis-

sa erunt, & quorum retinueritis, detenta. Neque enim mater Domini Iesu nisi ad possessionem gratiæ demigraret, vbi Christus habebat habitaculum. Hæc Ambros. doctæ, & acute: Beata enim Virgo inter spiritualia bona maxime computatur, quæ Apostoli non reliquere, sed acceperunt: in temporalibus pauperrimi, sed in spiritualibus ditissimi.

Postea sciens Iesus, quia omnia iam consummata sunt, vt consummaretur scriptura, dixit: Sitio.

COMMENTARIUS.

Mltra omittit Ioannes, quæ dum in cruce Christus esset, a Iudæis dicta sunt, ceteriq. Euangelistæ narrant. Vnum autem refert vltimum, quod ab alijs est prætermittum: huius enim verbi a Christo prolata, solus Ioannes meminit. Sciens, inquit, Iesus iam omnia, quæ a Iudæis nempe passurus erat viuus, consummata esse, id est, iam fere esse completa, nec aliud deesse præter vnum, quod in scriptura prædictum erat, vt omnia, quæ prædicta sunt, consummarentur, etiam hoc implere, volens dixit: Sitio. Verè Christus sitiebat, & maxima premebatur siti: caro enim illa sanctissima, vt dicit Cyrillus lib. 12. cap. 35. maximis doloribus exsiccata, humido etiam naturali effusione sanguinis consumpto, siti torquebatur: multum enim dolores ad sitim commouendam possunt: innatum enim calorem exagitant, & humidum internum consumunt. Hanc sitim sicut, & ceteras passiones sponte Dominus perpassus est, quam etiam vocibus expressit, vt scriptura impleteretur, quæ est Psal. 68. In siti mea potauerunt me aceto: sitim enim ex eius verbo cognoscentes, eum aceto potarunt.

ANNOTATIO XVII.

Bis Christo potus oblatus est.

Attende bis Dominum potatum fuisse, semel ante crucifixionem, semel post, ante crucifixionem oblatum est ei vinum myrrhatum, id est, felle mixtum, vt narrant Mart. & Marcus: torquedis enim, vt membra obstupescerent, minusq. dolores sentirent, hoc vini genus propinari solebat, quod Dominus, cum gustasset, noluit bibere: non enim passionis, & doloris sensum minuere, sed potius conseruare, vt vehementius pro nobis torqueretur, voluit. Post crucifixionem vero aceto potatus est, & huius potationis meminit Ioannes: quo modo autem cum ceteris tribus conueniat, in annotatione inferiori exponemus. Vnum tamen hoc in loco discernendum est, de hac nempe scriptura, quæ a Ioanne allegatur. Conueniunt omnes eam esse Psal. 68. In siti mea potauerunt me aceto: cuius sensus notandus hic est. Cum

me sitire intelligerent, acetum mihi loco potus dederunt. Et hac ratione accommodanda est propheta his verbis: nam dicit Ioannes Christum dixisse: Sitio, vt impleteretur scriptura. scriptura enim non prædixit eum, Sitio, dicturum, sed aceto potandum; id est, cum sitiret, acetum illi propinandum loco potus. Propterea ergo sitim manifestauit, dicens: Sitio, vt scriptura impleteretur nempe aceto potandum esse. Illi enim non potassent eum aceto in siti, nisi ex eius verbo sitire illum cognoscerent. At de prioribus verbis vericuli istius: Dederunt in escam meam fel, dubitatio esse potest, an sine intelligenda de priori illa potatione. August. in eo Psalmo metaphoricè hæc verba exponit, vt fel significet amaritudines, & dolores, quorum Iudæi causa Christo fuerunt. at non videtur accommodata explicatio: cum enim simul

simul hæc sint coniuncta de felle, & aceto, A lac enim, & comeditur, & bibitur, & est hoc autem ad litteram sit intelligendum. Videtur etiam illud eadem ratione accipiendum: non enim apte coniunguntur, esca metaphorica, & potus materialis: idcirco Euthym. in eodem Psal. de priori illa potatione interpretatur, sed laborat, quomodo esca dicatur, cum potus fuerit, & ab Euangelista bibi dictus sit. Mihi solutio breuis, & facilis esse videtur, esse quosdã potus, qui simul esca, & potus sunt: esca, & potus, talis erat mixtura illa ex vino, & myrrha, seu felle. Dauid autem, ut hæc duo distingueret, ne quis ad vnicam potationem referret, ideo vnum escam, alterum appellauit potum. 1. Corint. 5. Lac vobis potum dedi, non escam: ecce lac bibitur, & potus dicitur. at Ezechi. 34. Lac, inquit, comedebatis, & lanis operiebamini: ecce esca dicitur, ita factum est in myrrhato vino.

Vas autem erat positum aceto plenum.

COMMENTARIUS.

Conferentur
Iudæi
acetum da-
re crucifi-
gendis.

INDICANT verba hæc Euangelistæ his, qui cruci affigebantur, acetum dari solitum ea de causa erat vas deputatum aceto plenum, quod propinaretur crucifixis etiam cum Christo: erat etiam spongia, & calamus: cum enim essent in cruce, nō poterant milites manu vas ipsum porrigere, sed ab inferiori loco spongiam plenam aceto, & ligno, aut calamo longo ligatam ori illorum superponebant, ut surgere possent. Acetum hoc valde probabile est ministrari solitum, ut citius morentur: nam acetum valde vulneratis nocet. Ut igitur myrrhatum vinum a principio propinabant, ut minus dolores sentirent, ita, etiam postea acetum potabant, ut citius a tormento illo per mortem liberarentur: quamuis Christo non ea de causa sola propinatum esse Lucas significauerit, sed ut simul illuderent: cum enim sitire se diceret, loco potus, acetum, quod letale erat, dederunt. Dicit enim Lucas. 23. Illudebant autem & milites accedentes, & acetum offerentes ei. & ita lib. 12. cap. 35. Cyril. docet, dicens: Pro iuuante, & iucundo potu, nocentem & acerbum attulerunt: & humanitatem, qua moueri videbantur, in impietatem conuerterunt: nam cum petenti dabant, charitatis habitum suscipere videbantur. Hæc Cyril. Ceteris autem etiam non sitientibus dabatur acetum, propter causam dictam, non ut sitim extinguerent: Christo autem sitienti illuserunt, fingentes se potum dare pro siti extinguenda, cum esse acetum mortis.

Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes obtulerunt ori eius.

QVOD vnus accurrens fecit, ut dicit Matth. Multi fecisse dicuntur a Ioanne, & Luca, quia nomine multorum effecit. Sensus autem horum verborum hic est: spongiam aceto impleuit, & ne dilaberetur imbibitus liquor, hyssopum humilem herbam circumposuit, ita ut spongiam complecteretur hyssopus, eamq. inuolueret, & sic spongia aceto plena, hyssopo inuoluta longæ arundini imponitur, ut Matth. dicit, offerturq. ori eius.

Quomodo
circa obla-
tam spon-
giam con-
cordes sint
Euangelis-
tæ.

ANNOTATIO XVIII.

DIFFICULTAS occurrit ex ceteris Euangelistis. Nam Matth. dicit. Spongiam impositam arundini, Mar. circum-

positam calamo, at Ioan. hyssopo circumpositam narrat. Luc. autem de modo propinandi nihil dixit. Cyril. lib. 12. cap. 35. respondes

respondet totum fuisse verum: nam varij milites acerum obtulerunt, vnus spongiam calamo, seu arundini: alter ligno hyssopi circumposuit. Theophy. & Euthy. vnum fuisse affirmant, & arundinem hanc interpretantur fuisse virgam hyssopi: & si hoc est, concordia est facilis, tamen obstat hyssopum esse humilem herbam, nec habentem calamos longos, & duros, ut constat ex Dioscori. lib. 3. cap. 28. & Plinio lib. 26. cap. 4. Nec responderi potest, in terra promissionis hyssopos fuisse magnas: nam habemus. 3. Reg. 4. disputasse Solomonem super lignis a cedro quæ est in libano, vsque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete. Aliqui dicunt spongiam circumligatam hyssopo, loco fili, fuisse ad calamum, seu arundinẽ, & id verisimilius est: quamuis nec hoc sit admodum probabile. Verius est hyssopo herba circumuolutam fuisse spongiam, ne acetum facile dilaberetur, & sic impositam calamo, & ori Christi oblatam esse, herba enim ista frequens est, & amara: quod etiam accommodatum erat his, qui corquebantur, sicut myrrhatum vinum. Nec est existimandum, tunc occurrisse herbam illam ad manum, sed præparatam fuisse cum spongia, arundine, & vase aceri. Et hæc est expositio probabilior, & accommodatior, & verior.

Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est.

COMMENTARIUS.

PARTICULA, Ergo, illationem ex præcedentibus indicat. Est autem verborum consequentia ista: Sciebat omnia consummata, præter vnum, quod prædictum erat, nempe aceti potationem, quæ vna eius passioni supererat: ea ergo completa, dixit, *Consummatum est*, nempe finis & terminus passioni meæ est iam impositus.

Et inclinato capite.

POST verbum illud *Consummatum est*, voce magna clamauit, ut refert Luc. dicens: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Post quam vocem caput inclinavit ad mortem, ut significaret, quod ipse dixerat: Ego pono animam meam, nemo tollit a me: idcirco voce magna clamat, ut non virtutis, & naturalis roboris defectu mori videretur, sed sponte animam ponere. Postea etiam inclinavit ipsemet sponte caput, & spiritum tradit: ceteri homines non sic iam morientes clamant, nec ante inclinant caput, sed potius per mortem, spiritu & vigore omni deficiente, caput suo pondere declinat: ut dicit Cyril. lib. 12. cap. 76. & Chrysost. hom. 84. quod recte Athanas. in quæstionibus ad Antioch. quæst. 6. annotauit, dicens: Quidnam illud est, *Inclinato capite spiritum tradidit*? nam omnes moribundi moriuntur primum, & tunc demum inclinant capita. Respondet: sola mors adhuc restabat, atque hæc metuens appropinquare non audebat: ideo Christus inclinato capite vocauit eam: antequam enim inclinasset caput, propius accedere verebatur. Hæc Athanasius.

Tradidit spiritum.

CVI commendauit, nempe Patri, tradidit spiritum, separando animam a corpore, sed neutrum a diuinitate, cui tam spiritus, quam corpus coniuncta & vnita manserunt. Spiritum animam ipsam appellat, ut docet Athanas. lib. de incarnat. Christi & Cyril. lib. 12. cap. 36. cum reliquis Patribus. Matth. dicit. Emitit spiritum. Luc. Expirauit.

Iudæi

Iudai ergo, quoniam parasceue erat, vt non remaneret in cruce corpora Sabbatho, rogaerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura, & tollerentur.

Deutero. 27. praeceperat Dominus, vt cadauera suspensoru in patibulo eode die deponerentur: hoc autem citius nunc faciendu erat ante solis occasum, quia ab eo incipiebat Sabbati solemnitas. Quando enim crucifixus est Christus, erat Parasceue, seu sexta feria: quod si depositio differretur, toto Sabbatho corpora mansissent contra Domini praeceptum: non enim in Sabbatho deponi poterant corpora. Nam in Sabbatho non licebat opus seruire facere, quale hoc erat, maxime quia Sabbathum illud, praeter Sabbati solemnitatem, erat etiam secunda dies Azymorum, ideo magnus dies erat. Rogat igitur Iudaei Pilatum, vt crura eorum frangantur, morsq. illis acceleretur, vt deponi possint ante occasum: iam enim declinabat dies. De hoc Sabbatho cap. 13. egimus. & quare magnus dies diceretur, exposuimus.

Venerunt ergo milites, & primi fregerunt crura, & alterius, qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderent eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.

Annuuit eorum precibus Pilatus. Veniunt ergo milites iussa Pilati executuri, inueneruntq. duos latrones cum Christo crucifixos viuere: idcirco eorum crura non fregerunt, & occiderunt. Cum autem Dominus iam mortuus esset, eius crura non fregerunt: non enim frangebantur, nisi vt citius morerentur, vt docet Cyril. lib. 12. cap. 39.

ANNOTATIO XIX.

Cur noluerit Christi eius crura frangi.

Orige. lib. 2. contra Celsum. causam reddit, cur ossium fractionem praenenerit Dominus morte prius accelerata. Eo, inquit, significare voluit, se sponte animam a corpore separasse, & post quaedam extra illud dispensata, sponte iterum vnisse: integrum enim corpus manere voluit, significans cito surrecturum. Vbi Origen. docet naturaliter egressum a corpore, & ante tempus, quod naturaliter adhuc viuere potuit, animam separasse, vt sponte mori significaret. Idem de ossium fractione non expectata significat Cypria. in lib. de Idolorum vanitate. Mihi quidem quantum ad mortis praenotionem, ne ossa frangerentur, vt significaret se statim surrecturum, placet doctrina haec. Illud tamen mortem accelerasse, & ante tempus naturale mortuum esse, no probo: existimo enim potius distulisse mortem, cum tanta sit passus, vt nisi virtute diuina anima deuenta esset in corpore, multo ante separata esset: distulit tamen, vt pro nobis magis pateretur; & ea, quae scripta erant, implerentur. in quo magis significatur, tum potestatem habuisse animam suam ponendi.

Non accelerauit sed potius distulit Dominus mortem.

Et vnus militum lancea latus eius aperuit.

COMMENTARIUS.

Vel quia, an mortuus vere esset, miles hic dubitauerit, vt videtur Cyril. lib. 12. cap. 39. Vel ad Iudaeorum gratiam conciliandam, vt sentit Chryso. hom. 84. Vnius militum aperuit latus Domini lancea: diuina autem prouidentia, & consilio id est permittum, vt de morte Christi nemo vmquam dubitare posset, & vt quanto manifestior esset mors, tanto certior esset resurrectio. Nemo enim Iudaeorum

Iudaeorum ipsum mortuum fuisse dubitare poterat, cuius latus lancea apertum est, quo solo vulnere homo naturali virtute viuere non poterat: nec ex hoc tantum resurrectio certior, sed etiam potentior facta est. Magna profecto, & mira virtus, quae tale corpus valuit suscitare. Non est autem sine consideratione pertranseundum, quod Dominus non sibi viuo, sed mortuo latus aperiri permisit, & voluit. Quod quidem tribus de causis factum existimo. Primo, vt mortis suae mysterium significaret: erat enim mors illi voluntaria: moriebatur enim quia volebat. Ioan. 10. Nemo tollit animam meam, ego pono eam. Idcirco vulnus lateris non expectauit viuus, ne non voluntate, sed vulneris necessitate mori videretur. Qua etiam de causa ante latrones illos secum crucifixos mori voluit, ita vt Pilatus, quod tam cito fuerit mortuus, miraretur. Secundo, vt nos instrueret: nam aqua, & sanguis, quae ex eius latere fluxerunt, Sacramenta Ecclesiae, per quae iustificamur, & maxime baptismum & Eucharistiam, ad quae cetera tamquam ad principium, & finem referuntur, significabant: quae quidem Sacramenta efficaciam, & dilatatione praecipue ex morte, & post mortem acceperunt. Tertio, vt mortis eius effectus ostenderetur: apertio enim illa lateris, tanquam regni caelestis per ipsius mortem referatam indicabat, quae nemini patuit antequam moreretur.

ANNOTATIO XX.

Mortuo Christo latus aperitur lancea.

Verbis istis antiqua haeresis confutatur. Graece loco, *Aperuit*, haberi fodit, aut percussit, & ita aliqui interpretantur. Chry. autem homil. 84. legit, *aperuit*, si verus est eius interpret, & facilis esse potuit scripturae error: nam *λωοξε*, *aperuit*, *ενοξε*, fodit significat. Aug. autem tract. 120. legit *Aperuit*, censetq. mysterium esse, quod no sic dictum fodit, aut percussit. Vigilanti, inquit, verbo Euangelista vsus est, vt non diceret latus eius percussit, aut vulnerauit, aut quid aliud: sed aperuit, vt illic quodammodo vitae ostium panderetur, vnde Sacramenta Ecclesiae manauerunt, sine quibus ad vitam, quae vere vita est, non intratur. Haec Aug. vtraque lectio est probata, siue aperuit, siue fodit, sensus enim idem est, siue hoc, siue illo legas modo.

Et continuo exiit sanguis, & aqua.

COMMENTARIUS.

Praeter naturae ordinem ex mortuo corpore sanguis, & aqua effluxit, vt annotantur Cypr. lib. de duplici Martyrio, & Euthy. in praesenti. Immo aqua de viuo etiam corpore vera, & elementaris emanare non potuit: mysterium haec significabat. Ecclesia enim de latere eius mortui, sicut Eua de dormientis Adae formabatur: duoq. sacramenta, Baptismus quo corpus Ecclesiae efficitur, & mundatur, & Eucharistia, qua corpus formatum alitur, in aqua & sanguine representantur. Ista duo sic Doctores sacri interpretantur, vt per aquam Baptismus, per sanguinem Eucharistia significantur. Id affirmant Cyril. lib. 12. cap. 39. Chryso. hom. 84. Cypria. libello de Passione, & Resurrectione Christi. His duobus ergo Sacramentis omnia exprimentur. Nam baptisma

Duo hae baptismi, & Eucharistiae Sacramenta representant.

ianua est, & fundamentum eorum: Eucharistia est consummatio, & complementum: unde August. tracta. 120. Sacramenta omnia emanasse ex latere Domini asseruit.

ANNOTATIO XXI.

Vera aqua de Christi latere exit.

CAuere oportet errorem ab Innocentio damnatum. Cap. in quadam de celebr. Missarum: quem nostri temporis heretici suscitauerunt, nempe non veram aquam, sed humorem flegmaticum fuisse, qui vna cum sanguine effluxit de latere Domini. At hoc esse contrarium veritati, ipsum verbum Ioannis probat: aquam enim fluxisse testatur ex visu. Aduersatur etiam veritati baptismi: vt enim docent sacri Doctores, aqua hæc baptismum significabat, sicut sanguis Eucharistiam: at baptismus non humore flegmatico, sed

vera conficitur aqua. Quod si aquam negent e corpore emanare naturaliter potuisse, id nos etiam fatemur, sed supernaturali ratione id factum dicimus, sicut & sanguis ex mortuo iam corpore naturaliter non fluit. Hoc argumento emanationis aquæ, & sanguinis vtuntur aliqui ad probandum, miscendam aquam vino in calicis consecratione, & argumentum probabile est, sed non necessarium: alia sunt enim causæ vtgentiores, propter quas id facit Ecclesia, quas non est præsentis instituti discutere.

Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius, & ille scit quia vera dicit, vt & vos credatis.

COMMENTARIUS.

Cur Ioannes huius mysterij testis oculari se prodar.

Multa Ioannes ex his, quæ narrata sunt, viderat oculatus testis eorum, huius tamen mysterij præter narrationem communem adhibet particulare testimonium ex visu: de se enim in tertia loquitur persona. Sensus tamen est: Ego ipse vidi, qui hæc narro, & de his testimonium perhibeo, & scio me non esse deceptum, sed vera narrare: quæ quidem eatenus dico, vt vos credatis, & fideles Christi efficiamini. Attende aquam hanc vna cum Christi sanguine post mortem emissam, significasse aquas baptismi efficaces futuras ablutionis animarum a peccatorum fordibus, non propria, sed mortis, ac sanguinis Christi virtute: idcirco Ioannes tam singulare reddit testimonium: est enim Baptismus ianna Ecclesiæ. Est etiam alia causa, cur Ioannes hac visus sit verborum confirmatione, nempe quia veritas humanitatis Christi hoc argumento confirmatur, & consonat hæc sententia illi eiusdem Ioannis: Tres sunt, qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua, & sanguis. Spiritus est anima de quo dixit: Tradidit spiritum. Aqua indicat corpus verum naturale. Sanguis autem animale probat. Tria ergo hæc veram naturam humanam, quæ ex rationali anima, & corpore naturali, & animali parte constante conficitur, significant: moriensque Christus suæ naturæ humanæ veræ, efficax dedit testimonium, vt se vere mori manifestaret: ea igitur de causa Euangelista hanc singularem facit probationem.

Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleveretur: Os non comminuetis ex eo.

Quæ facta narrauit, probat testimonio scripturarum: quod enim ossa eius non essent frangenda, sed latus fodiendum, & aperiendum prophetatum, & prædictum est, vt ex hoc ipso eum verum esse Christum noscamus, in quo impleta

plera sunt omnia, quæ prædicta erant. De ossibus autem non frangendis prædixit Dominus Exod. 12. in figura illius agni Paschalis, Christi mortem, & oblationem representantis: vetuerat enim ne os illius confringerent, quod ad litteram, & corticem in agno illo obseruatum est, vt asserunt Aug. tract. 120. & Chrysost. hom. 84. at quia illud non propter agnum, sed propter Christum institutum est, quando in Christo est effectum, tunc impletum, & completum perfecte dicitur.

Et iterum alia scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.

EST alterum testimonium Zach. 12. quo lateris illa apertio significata, & prædicta est. Duos Christi aduentus hæc verba prophetica significant: in illo enim verbo, Transfixerunt, priorem indicat in carne mortali, quando inimici lancea latus eius transfixerunt, & aperuerunt: in illo autem, Videbunt, posteriorem ostendit, quando venturus est iudicare viuos, & mortuos. Tunc inimici videbunt eum immortalem, & iudicem, quem prius mortalem tamquam reum, & nocentem vulnerarunt, & transfixerunt. Ioannes autem vtitur testimonio hoc, propter transfixionem aduentus prioris: at Apoc. 1. Hoc insinuans vtitur testimonio propter posteriorem aduentum: Ecce, inquit, venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.

Christi aduentus duplex.

ANNOTATIO XXII.

Septuaginta interpretes aliter legunt.

ADuerte apud Septuaginta, non haberi huiusmodi prophetiam: nam ipsi verterunt. Aspicient ad me, pro eo quod insultauerunt: ea de causa Euthymii. Græcus sequens Septuaginta interpretationem, existimat verba ea fuisse a Iudæis ablata a Prophetis. At verius Hierony. Zacha. 12. & lib. de optimo genere interpretandi vertit: Aspicient ad me, quem transfixerunt: & notat Septuaginta fuisse deceptos litterarum similitudine, quod sæpe contingit: nam Daleth, & Resh, sunt simillimæ apud Hebræos, verba autem efficiuntur diuersæ significationis: nam

acum Daleth in principio, & Resh in fine significat transfigere, & fodere, dacharu 1727 at cum Resh in principio, & Daleth in fine insultare, rachadur 1727 propterea Euangelista non secutus est Septuaginta, sed veram lectionem Hebræam. Videbunt, inquit, in quem transfixerunt id est me, quem transfixerunt. Est autem locus hic Iudæos conuincens: nam apud Prophetam Deus est, qui loquitur, vt ex antecedentibus, & sequentibus verbis constat, & tamen dicit: Videbunt me, quem transfixerunt: Christus igitur Deus est.

Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathæa, eo quod esset discipulus Iesus, occultus autem propter metum Iudæorum, vt tolleret corpus Iesu.

COMMENTARIUS.

Quia discipulus erat, quamuis hætenus occultus propter Iudæorum metum, Pilatum rogat corpus sibi ad sepulturam concedi. Marc addit, audeat introisse: non enim timuit Iudæorum inimicitijs, vt prius timuerat, se exponere: persequebantur enim Iudæi eos, qui Christo quamuis ratione fauebant. a Mat. Diues, a Marco nobilis Decurio dictus est. Lucas autem, Virum bonum & iustum, nec consensisse actibus eorum contra Christum refert, adeo vt aliqui, referente Hieron. in Mat. existimauerint propter eum dictum esse: Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum. Dicit autem, Post hæc, nimirum postquam

Quo tempore Ioseph venit rogatus Pilatum.

nn 2 postquam

postquā mortuus erat Dominus, & latus eius vulnere apertū. Matthæus, & Marcus cum sero esset factum, venisse ad Pilatum referunt, quod non de tempore post occasum solis intelligendum est, sed ante occasum. Erat enim duplex vespera apud Hebræos, vt annotauimus cap. 13. quando agni immolationis tempus explicuimus. Dicitur ab Arimathæa ciuitate propria: est autem Arimathæa seu Arimathia, vt notat Hiero. de locis Hebraicis, patria Samuelis, dicta 1. Reg. 1. Ramathain, distat a Hierusalem triginta miliaribus Italicis ad occidentem.

Arimathæa
ciuitas est
Ramathain

Et permisit Pilatus: Venit ergo, & tulit corpus Iesu.

NON licebat damnatorum corpora sine Præsidis consensu honorifice sepelire, ea de causa rogat Ioseph Pilatum. Miratus Pilatus Christum iam obiisse, & accersito Centurione, & interrogato, si iam mortuus esset, & re cognita, donauit corpus Ioseph, hæc Marcus refert. Cum igitur id iam a Pilato obtineret, venit, & tulit corpus Domini de cruce, vt sepeliret.

Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ, & aloes quasi libras centum.

COMITEM habuit Ioseph in sepultura Domini Nicodemum illum, qui primum, id est, a principio prædicationis Christi venit ad Iesum nocte, cuius historię cap. 3. facta est mentio. Hic ad vngendum Domini corpus fere centū libras mixturæ ex myrrhæ, & aloë portauit: nam mos erat Iudæorum, viros magnos, & insignes magna aromatum copia sepelire, vt diutius sine corruptione corpora conseruarentur. Cum igitur hi, & nobiles, & potentes, ac diuites essent, sumptuosissime, ac honorificentissime Christum sepelire decreuerunt, quem præclarum prophetam, & insignem virum credebant. Quamuis autem piæ deuotionis hoc esset officium, ex fide valde imperfecta procedebat, vt dicit Chrysostr. hom. 84. Si enim celerem, ac breuem resurrectionem nouissent, illumq. Dei filium credidissent, de quo Psal. 15. scriptum erat: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem: non hæc aromata a putredine præseruantia præparassent: quamuis diuina prouidentia id sit effectum, vt virtus Christi in eo corpore honorificaretur, & qui cum ignominia mortuus erat, cum honore sepeliretur. Hoc officio significata est fidelium deuotio, qui pro Christo mortuo, & passo ingentes erant diuitias profusuri.

Horū viro-
rum obse-
quium piū
quidē, sed
ex defectu
fidei ortum
fuit.

Acceperunt autem corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

INVOLUTUM est corpus sindone munda, vt Matthæus refert, & linteis ligatū est cum aromatibus, seruato more sepulturæ Iudæorum. Non enim cum vestibus proprijs, quibus viuus utebatur, Iudæi mortuum sepeliunt, sicut Itali sepelire solent: sed lineis linteis ligare pedes, & manus, & sindone linea corpus circumuoluere, vt nunc etiam Iudæi faciunt, & aliqui etiam fideles obseruant. Hac de causa Hiero. Mat. 27. asserit factum esse, vt in altari corpus Domini non super sericum, sed super lineum pannum ponatur. Sic superius Lazarum legimus sepultum.

Erat

Erat autem in loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat.

ERAT hortus in loco, id est prope locum, vbi crucifixus est, quia illa pars agri, & montis, vbi crucifixus est, non erat pars horti, sed proxima horto, nisi velis locum appellari totum illud spatium, quod dicebatur Golgotha, in quo, & pars illa montis, vbi crucifixus est, & hortus iste concludebantur. Hoc totum Ioannes locum vbi crucifixus est Dominus vocat: ideo dicit in loco illo fuisse hortū. Nouo autem monumento Dominus sepelitur, tum vt Cyril. lib. 12. c. 42. Chry. hom. 84. & Hiero. Mat. 27. & Amb. lib. 3. de Virginibus, dicunt, ne si alij essent ibi sepulti, non Dominus sed alius resurrexisse diceretur: tū vt dicit Orig. lib. 2. contra Celsum, quia quemadmodum eius natiuitas omni natiuitate purior erat, ex perpetua enim virgine natus est: ita etiam debuit sepultura insignē puritatem habere. Quod etiam Aug. tract. 120. sentire videtur, dicens: Sicut in Mariæ virginis vtero nemo ante illum, nemo post illum conceptus est: ita hoc monumento nemo ante illum, nemo post illum sepultus est. Idem etiam dicit Hiero. in Matth. tum demum propter reuerentiam, & significationem. Reuerentiam quidem, quia illud corpus vnitum erat diuinitati, nec decebat corporibus corruptionis coniungi: Significationem vero, quia cito erat suscitandū, vt mors illi velut somnus fuerit, non vt ceteris mortuis, qui ad immortalem vitam, vltimo die surgent. Et rursus erat mortuum, sed diuinitati, quæ vita est, vnitum, nec omnino carebat vita, vt cetera corpora carent: non ergo mortuis ceteris coniungi debuit.

Ibi ergo propter Parasceuem Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

OCASUS solis instabat, quando sabbati solemnitatis incipiebat, idcirco in loco proximo ei, vbi erat crucifixus, sepultus est: ne si locum distantiore eligent breuitate temporis a sepultura impedirentur. Hæc verba, vt recte annotat Euthymius, insinuant voluisse illos in alio digniori monumento, quod longius distabat a ciuitate, corpus Christi collocare: sed temporis breuitate impediti sunt.

A N N O T A T I O XXIII.

Cur alieno
sepulchro
Christus con-
ditus.

QVÆRET aliquis, cur in alieno sepulchro Dominus conditus est? Respondet Ambr. lib. 3. de Virginibus: Bene, inquit, & secundum litteram, alienum sepulchrum fuit, quia suum monumentum Dominus non quaesuit. Habeant tumulū, qui sub lege sunt mortis, victor mortis suū tumulū non habebat: non enim ille sepulchrum mortis desiderabat, qui de morte trophæa referebat. Aug. serm. 133. de tempore, ad hoc idem sic dicit: Videamus quare Saluator in aliena sepultura ponatur, & suam non habeat: ideo in aliena sepultura ponitur, quia pro aliorum moriebatur salute: mors enim ista non illi accidit, sed nobis profuit: mors ista nō illi illata est, sed nobis delata. Vt quid ergo illi propria sepultura, qui in se pro-

Apriam mortem non habebat? Vt quid illi tumulus in terris, cuius sedes manebat in cælis? Vt quid illi sepultura, qui tridui tantum temporis spatio, non tam in sepulchro mortuus iacuit, quam velut in lecto quieuit? ipsa enim temporis breuitas declarat potius somnum fuisse, quam mortem: sepulchrum autem mortis est habitaculum. Necessarium ergo non erat mortis habitaculum Christo, qui vita est: neque opus habebat semper viuens habitaculo defunctorum. Recte hanc vitam nos in sepulchro nostro condimus, vt viuificet mortem nostram, vt cum ipso a mortuis resurgamus. Hæc August. ex quibus verbis multas habemus rationes, & causas, propter quas alienum sepulchrū Dominus suo corpore fuerit dignatus.

CAPVT

CAPVT VIGESIMVM.

VNA autem sabbati Maria Magdalene venit mane cum adhuc tenebra essent, ad monumentum, & vidit lapidem sublatum a monumento. Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus praececurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, vidit postea lintheamina, non tamen introiit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiit in monumentum. Et vidit lintheamina posita, & sudarium, quod fuerat super caput eius, non cum lintheaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Tunc ergo introiit, & ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit. Nondum enim sciebant scripturam, quia oportebat eum a mortuis resurgere. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fletet inclinavit se, & prospexit in monumentum: & vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi: Mulier quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum. Hac cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quem quaeris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa, dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere. Nondum enim ascendi ad Patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dsc eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Venit Maria Magdalene annuncians discipulis, quia vidi Dominum, & haec dixit mihi. Cum ergo sero esset die illa vna sabbatorum, & fores essent clausae, vbi erant discipuli congregati, propter metum Iudaorum: venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus, & latus. Gausi sunt ergo discipuli, viso Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflauit & dicit eis: Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittantur eis, & quorum retinueritis retenta sunt. Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus non erat cum eis, quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis. Deinde dicit Thomas: Inser digitum tuum huc, & vide manus meas, & asser manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dicit ei Iesus: Quia vidisti me Thomas credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt. Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. Haec autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.

Vna

Vna autem sabbati.

C O M M E N T A R I V S.

Incipit Euangelista Dominicam narrare resurrectionem: & qua ratione primo manifestata fuerit describit. Initium autem sumit a tempore aduentus Mariae Magdalene, cui ante ipsos etiam Apostolos visus est: Vna, inquit, Sabbati, id est prima die hebdomadae, quae dies Dominica apud nos dicitur. Vna enim pro prima ponitur, sicut & Gen. 1. Factum est vespere, & mane dies vnus id est primus. Et Matth. 28. Quae lucefcit in prima sabbati? Graece est in vna sabbatorum. Et Luc. 24. Vna autem sabbati. Sabbatum autem totam hebdomadam hoc loco significat, sicut & Num. 25. Numerabis tibi septem hebdomadas annorum. In Hebraeo non hebdomadas, sed sabbata legimus. Et Luc. 18. Ieiuno bis in sabbato. A fine enim, & termino, qui sabbatum est, tota hebdomada sabbatum denominatur. Habet enim plures significationes sabbatum in scriptura. Nam & dies septima, & festa, ac hebdomada, sabbata dicta sunt, cuius nominis etymologia superius exposita est. Graece in plurali habetur numero, Prima, seu vna die sabbatorum: non quod singuli dies hebdomadae sabbata dicerentur, vt existimauit Nicephorus. lib. 1. Hist. cap. 33. non enim in scriptura talis significatio reperitur, sed quod numerus pro numero ponatur, quod frequens est Hebraeis, per quamdam Anallagen, sicut Matth. 12. Abit Iesus per sabbata. In Graeco habetur sabbatis, aut etiam quia singuli dies ab hebdomada quae sabbatum dicitur, denominabantur. Prima sabbati, secunda sabbati, tertia sabbati, & sic de ceteris. Prima ergo dicitur sabbatorum, id est, primadierum septem, quarum singulae a sabbato appellabantur: ea de causa pluralis numerus positus est, non quod singuli dies sabbata dicerentur in nominandi casu, sed quod a sabbato in obliquo casu, denominarentur.

Sabbatum totam hebdomadam significat.

A N N O T A T I O I.

Difficultates variae circa resurrectionem.

Nulla in re Euangelistae sibi magis aduersari videntur, quam in historia resurrectionis Dominicae describenda. Cui autem eos esse consentientes, & concordantes certissimum sit, insudarunt maxime antiqui, & recentiores Doctores in eis componendis: & adhuc est, quod doctissimorum ingenia exerceat. Nos non omnes difficultates discutere intendimus, qui aliorum Euangelistarum commentaria non explicamus: sed eas duntaxat, quae ad Ioannis explicationem necessariae visae sunt. Quarum prima est, circa verbum primum propositum, nam videtur a Mathaeo discordare. Inquit enim Mathaeus: Vespere autem sabbati, quae lucefcit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulchrum Domini. Si ergo venit vespere sabbati, quomodo Ioannes dicit venisse prima die hebdomadae, nepe Dominica? Varij sunt antiqui Doctores,

& nostro tempore in hoc modo soluendo.

Primo loco Hiero. epist. ad Hedib. quaeft. 4. respondet. Vespere apud Mathaeum non accipi pro eo tempore, quod est post solis occasum, ante noctis aduentum, quod nos crepusculum vespertinum appellamus sed pro eo, quod nos Latine dicimus sero, seu tarde, vt vespere sabbati sit profunda nox sabbati iam media transacta, quae dicitur galli cantus. Hanc sententiam Grecum aduerbium confirmat: sed enim, vtrumque significat, & quod vespere, & quod sero dicimus: idem ergo tempus est cum eo, quod Ioannes narrat: nam dies prima post sabbatum iam appropinquabat, ideo dicitur, Prima die sabbati. Hanc sententiam sequitur Ambro. Luc. ultimo. Secundo loco Augustinus lib. 3. de consensu Euangelistarum cap. 24. aliter soluit. Vespere enim apud Mathaeum accipit in sua propria Latina significatione pro tempore

Prima difficultas, circa verba superiora Ioannis.

pore illo, quod est post solis occasum : af-
fituat tamen per Synecdochen pro tota
nocte, quæ est post sabbatum, esse posi-
tum. eritq. sensus: Nocte illa, quæ est
post sabbatum, quando iam dies prima il-
lucescit, tunc venit Maria. Iuxta hanc sen-
tentiam manifesta est concordia Ioannis
cum Matthæo.

Recentiorum
interpretationes reli-
quuntur.

Tertio loco aliqui recentiorum vespere
accipiunt etiam in propria significatione
Latina, pro crepusculo vespertino Sabbati,
nec admittunt Synecdochen, sed pro illo
tempore accipi afferunt: aliter tamen sol-
uunt difficultatem propositam, nempe vt
Matth. non loquatur, nec sit intelligendus
de tempore, quando ad sepulchrum ven-
erunt mulieres, sed quando parauerunt
aromata, vel ea emerunt, vt venirent. Hoc
autem fuit vespere sabbati, nempe tran-
sacto sabbato post occasum solis, tunc li-
cebat operari, & tunc emerunt, & para-
runt aromata, vt nocte transacta venirent.
Quod si opponas his verbum sequens: Quæ
lucescit in prima sabbati; respondent ab
occasu solis diem sequentem computari,
& ideo dici lucescere: probatq. ex Luc. 23.
vbi sic habetur: Dies erat parasceues, &
sabbatum illucescebat. dicitur ergo dies
illucescere ab occasu præcedentis. Hæc
expositio difficile sustineri potest, nam
Matth. sic dicit: Vespere sabbati, quæ lu-
cescit in prima sabbati, venit Maria Mag-
dalena, & altera Maria, videre sepul-
chrū. Non dicitur venisse emere, aut pa-
rare aromata, sed venisse videre sepul-
chrū. Violentia igitur sit, & detorsio ver-
bis Euangelicis, si illo exponamus modo,
& est potius accommodare scripturam pro-
prio hominis sensui, quam hominem ac-
commodare intellectum scripturæ sensui.
Hoc autem in hac expositione verum est,
nempe post occasum solis sabbati iam li-
guisse operari solemnitate sabbati trans-
acta, id quod etiam Aug. lib. 3. de consensu
Euang. cap. 24. docet. Quod autem in ista
sententia adductū est ab occasu solis præ-
cedentis illucescere diem sequentem, vt
ex Luca colligi videtur, falsum est: illu-
cescere enim dies non dicitur, nisi ab ortu
solis, seu prope ortum a crepusculo, seu di-
luculo, & ita Hier. Epist. ad Hedibi. q. 4.
verba Matth. exponit, Quæ lucescit in prima
sabbati: qua enim ratione lucescere dici
potest, eo tempore, quando tenebræ in-
cipiunt? Quod autem Luc. dixit, non est
contrarium, immo consonum huic veri-
tati. Non enim Lucas dicere intendebat
esse Parasceuem, & ab occasu sabbatum.

A lucescere, sed esse Parasceuem, & diem
sequentem esse diem sabbati, vt per hoc
significaret mulieres illas toto die sequen-
ti nihil efficere potuisse ex his, quæ desi-
derabant. Quod autem celebratā sabbati
inciperet a vespera præcedentis, longe
aliud est, quam diē sabbati lucescere: hoc
tamen paulo inferius in hac eadem anno-
tatione fiet manifestius.

Quarto loco alij recentiorum, Vespere
apud Matth. pro tota nocte, quæ est post
sabbatū accipiunt, non per Synecdochen,
vt Aug. accipiebat, sed iuxta propriam si-
gnificationem. Dicunt enim Hebræū vo-
cabulum, quod Matthæus vsus videtur, aut
loco, cuius posuit Græcum, si Græce scri-
psit, esse $\nu\gamma\upsilon$ quod non solum vespere,
id est, crepusculo, sed etiam noctem ip-
sam significat. & tunc sensus Mat-
thæi: Nocte post sabbatum, quando iam il-
lucescerebat sequens dies prima. Sed hæc
expositio solido non nititur fundamento:
primo quidem, quia non probat Matth. illo
vsu vocabulo, aut loco illius Græcū ac-
cepisse. Secundo, si vsus esset illo, potius si-
gnificare intenderet tempus illud crepu-
sculi vespertini: nam in tota scriptura ve-
teri non est locus, in quo illud vocabulū
Hebræum accipiat pro nocte; quā He-
bræi appellant לילה sed semper pro eo,
quod Latine vespere dicunt. Immo
etymologia id ipsum probat: est enim a
verbo קָרַן quod miscere significat, in-
de noctem quasi mixtum ex luce,
& tenebris tempus significans.

Quinto loco alij itidem nostro tempo-
re verbum Græcum in alia accipiunt signi-
ficatione: nam $\delta\psi\epsilon$ non tantum vespere,
nec tantum sero, sed etiam extremum, &
terminum significat, maxime quando re-
gimini adiungitur. Dicimus enim $\delta\psi\epsilon$ τῆς
ἡλικίας, id est, ad extremum ætatis, seu
vergente ætate, $\delta\psi\epsilon$ τῆς ἡμέρας, ad extre-
mum diei: ita nunc etiam dicitur, $\delta\psi\epsilon$
sabbati, id est ad extremum sabbati. Iterū
annotant, quamuis ab occasu diei præ-
cedentis festiuitas inciperet: vsque ad occa-
sum sequentis tamē, quantum ad dierum
computationem, ab ortu in ortum diem
Hebræos more Romanorum numerasse.
Nox igitur illa sabbati erat, & termina-
batur sabbatū ad solis ortū primæ diei: vt
sensus sit, in extremo sabbati, id est, prope
diluculum, aut diluculo, quādo prima dies
incipit. Ista expositio in hoc vera est, quod
affirmat aduerbium illud talem habere si-
gnificationem, quam Euthym. Matth. 28.
Græcus auctor tradit; & sequitur, & lin-

gna

guæ peritis satis est nota. In eo vero, quod
terminum Sabbati sumit prope crepuscu-
lū sequentis Dominicæ, quasi tota illa nox
pars sit, aut fuerit Sabbati, expositio vera
non est: Sabbatum enim complebatur in
solis occasu, nec probari vlla ratione po-
test, Hebræos ab ortu in ortum dies suos
computasse. Rei veritas hæc est, semper
Hebræos diem a nocte separasse, nec ap-
pellasse diem, nisi vt a nocte distingui-
tur, iuxta illud Gen. 1. Appellauit lucem
diem, & tenebras noctem: noctes autē ad-
iungebātur diebus, nēpe præcedentes se-
quentibus: nox enim Sabbati erat post occa-
sum Parasceues: nam quæ est post Saba-
tum, erat nox primæ diei, eaq. de causa
Dominus ab occasu præcedentis diei so-
lemnitates sequentiū fieri iussit: quia nox
præcedens ad diem sequentem pertinebat.
Propterea Matth. dicens. Vespere Sabbati,
adiunxit, quæ lucescit in prima Sabbati, ne
quis vesperā Sabbati propriam intelligen-
ret: hæc enim erat ab occasu Parasceues,
at vesper hic sequentis erat diei. Quod si
diem sumamus more Latino compositum
ex nocte, & die, & viginti quattuor hora-
rum, tunc ab occasu in occasum secundum
Hebræos accipiendus est: at vt diximus
Hebræi soliti non erant diem appellare,
nisi lucem a solis ortu vsque ad occasum.
Ideo dictum est Ioan. 11. Nonne duode-
cim horæ sunt diei? & frequētissime apud
Hebræos simul cōiunctum legimus diem,
& noctem, siue diebus & noctibus, quan-
do significare volunt, quod Latini per
diem integrum viginti quattuor horarum
significant. Non ergo extremum Sabbati
erat diluculum Dominicæ. Doctius ergo
Aug. lib. de consens. Euang. cap. 24. Vespere
exponens pro nocte interpretatus est,
Vespere, seu nocte Sabbati, id est, quæ est
post Sabbatum: similiter & Hieronymus
noctem illam post Sabbatum accepit: non
quod ipsius pars sit Sabbati.

Ceteris pro
babilior ex-
positio.

Sexto loco est expositio, quam Euthym.
Matth. 28. secutus est, vt vespere significet
quidem extremum diei, vt idem sit vespere
Sabbati, quod extremo tempore Saba-
ti, seu completo Sabbato, quod est ad solis

A occasum: ipse autem Euthymius legit plu-
rali numero: Extremo Sabbatorum, id est,
completis septem diebus quæ a Sabbato
nomen habent. At ne quis existimaret sta-
tim completo Sabbato mulieres venisse.
Adiecit Matthæus: Quæ lucescit in prima
Sabbati, id est, iam appropinquante; & il-
lucescēte prima die: illa enim nocte vsque
ad mediam partem domi manserunt, quia
erat intempestium tempus. Hæc expo-
sitiō insinuata, immo significata est a Cy-
rillo. lib. 12. cap. 44. cuius verba sunt hæc:
Exacto iam Sabbato, & altero die appro-
pinquante curriculo, venit Maria ad mo-
numentum. Hæc Cyril. Illud, Exacto Saba-
to, alludit ad verbum Matthæi, Vespere
Sabbati: illud autem. Appropinquante
altero die, ad illud, Quæ lucescit in pri-
ma Sabbati. Hæc expositio est vera, & le-
gitima, secundum quam Latinus interpre-
s recte vertit, Vespere Sabbati: nam vespere
terminus est Sabbati, quando iam desi-
nit Sabbatum, & incipit nox sequētis diei
primæ. Dices, quare Matthæus dixit: Vespere
Sabbati, cum satis fuisset dixisse,
quando lucescit, seu lucescēte prima die?
Respondeo id factum esse, vt significaret
propter Sabbatum non ante venisse mu-
lieres. ac si diceret: remoto iam temporis
impedimento, quando propter legem non
licebat operari, & tempore iam cōuenien-
te appropinquante, seu opportunitate iam
oblata veniunt, nempe quādo lucescit pri-
ma Sabbati: tempus enim prius siue prope
mediam noctem intempestium erat, non
propter legem, sed ex ipsa temporis dispo-
sitione. Secundum hanc veram, & accom-
modatam expositionē, facillimū est Ioan-
nem cum Matthæo concordare. Ioannes
enim illud tempus describit, quando ve-
nerunt, quod Matthæus significauit illo
verbo: Quæ lucescit in prima Sabbati. Il-
lud autem, Vespere Sabbati, positum est
propter rationem aliam, quam paulo an-
te exposuimus. Verba autem Matthæi fu-
sius explicare, & cur relatiuum sine ante-
cedente sit positum exponere, instituti
præsentis non est. Ioannem enim inter-
pretamur.

Maria Magdalena venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum.

C O M M E N T A R I V S.

N On poterat mulier amore Christi flagrans domi contineri: sed cum pri-
mam per tempus sibi licuit, ad Domini sepulchrum quærens quem dili-
gebat

gebat, sedula se confert, dilectioni, & pietati simul incumbens. Tempus autem erat diluculo primæ diei, quando necdum lux densas omnino tenebras depulerat, nec tenebræ adhuc totum aerem occupabant.

ANNOTATIO II.

Altera difficultas se nobis offert: nam Ioannes cum Marco concors non videtur; hic enim sic habet: Valde mane vna Sabbatorum veniunt ad monumentum, orto iam Sole. est autem narratio Marci de Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Salome. Si igitur orto iam sole venit, quomodo tenebræ adhuc erant? Varie etiam hanc difficultatem Doctores solvunt. Primo loco Aug. lib. 3. de consen. Euang. cap. 24. legit. Oriente iam sole, quod in diluculo verum habet: oriri enim incipit, quando iam radios mittit in orizontem, quamvis nondum apparuerit, nec supra orizontem sit, quando ortus vere dicitur. Hæc lectio difficultatē habet: nam Græci textus non habent, ἀν' ἀπὸ τοῦ ὀρίωντος, de præsentis, sed, ἀν' ἀπὸ τοῦ ἄνατος, & sic Euthymius legit, & exposuit, orto Sole. Secundo loco alij legunt de præterito, Orto sole, & exponūt. Orto vere sole, quia ortus erat, quamvis recens admodum: tamen Marcum dicunt narrare alium aduentum ab eo quem narrat Ioannes: quater enim venisse Magdalenam ad monumentum affirmant, aduentum autem vltimum describi a Marco. ita Nicepho. lib. 1. Hist. cap. 33. numerus tamen hic aduentum difficile accommodatur. Tertio loco Euthymius legit etiam in præterito: Exorto sole, tamen ad eundem sensum refert, ad quē August. vt dictus sit Sol ortus, non quod sit supra orizontem, sed quod iā lux eius apparere incœperit, nempe diluculo. Quarto loco aliqui recentiorum particulam deesse textui existimant: nam legendum erat: Nondum orto sole. Sed sine auctoritate vlla hoc affirmatur, cū nullus textus reperiatur, in quo talis sit particula, nec vllus antiquus auctor sic legerit. Quinto aliqui legunt in præterito: Exorto sole, tamen asserunt diluculo egressas esse mulieres domo, peruenisse autem ad monumentum orto sole. Hanc interpretationem nec verba, nec rei historia admittit: inquit enim Marcus: Valde mane, orto iam sole veniūt ad monumentum. Ioannes autem eodem verbo vsus venisse dicit, Cum adhuc tenebræ essent. Nec erat opus Mar. præmittere: Valde mane; nisi idem intellexisset per verbū sequens, Orto sole, maxime quia prope erat locus, vbi crucifixus est Dominus: &

Quo modo Ioannes concors sit verbis Marci dicentis, orto iam sole.

Arursus quia præ timore ne impedirentur ab aliquo, tenebras potius, quam lucem querere oportebat. Vnde eas potius multo ante diluculo in cōuenisse, & domo egressas esse, certum est, vt possent ante lucem peruenire, & Dominum vngere. Vera igitur, & legitima est expositio Euthymij; Ortum solem significare tempus diluculi, quando iam lucefcere incipit, & diluculum est, seu auroræ tempus. Hæc lectio, aut expositio mihi omnium probabilissima videtur. Lectio quidem; quia video textus omnes habere tempus præteritum, Exorto sole, & Græcos expostores ita legere, & interpretari. Expositio vero, quia eum sensum fere omnes sequuntur, & historiæ veritati consonat: nam Magdalenam ad monumentum peruenisse, cum tenebræ essent, Ioannes aperte docet.

Ceteris probabilior expositio.

ANNOTATIO III.

Difficultas in eisdem verbis Ioan. occurrit: nam Matth. & Mar. Magdalenam cum ceteris mulieribus venisse narant: at Ioan. solius Magdalene meminit. Cuius resolutio pendet ex historiæ aduentus mulierum ad sepulchrum certitudine & concordia, in qua multa antiquorum & recentiorum laborarunt ingenia: nec adhuc quicquam omni ex parte certum habemus. Si autem omnium referre opiniones, & eas examinare tentarem, magnam confusionem legentium animis ingererē: ea, quæ mihi certiora, & probabiliora visa sunt, ex varijs proponam, & confirmabo, adiunctis nonnullis alijs, quæ ad legitimam historiam assequendam faciunt: vt ex omnibus in vnum coniunctis vera resolutio constet, id quod aliquibus resolutionibus efficiam.

Agitur de Euangelistarum cōcordia circa huiusmodi aduentum.

Ante omnia tamē totam rei seriem ante oculos quattuor Euangelistarum ad cōcordiam redactis proponam, quæ talis est: Sepulto Domino ante solis occasum reuertuntur mulieres, & emunt aromata, vt Sabbato transacto Dominum vngant, quod Lucas refert: Sabbato autem transacto post occasum solis iterum aromata emunt, & parant: non enim illa sufficere videbantur, & hoc narrat Marcus. Statuerunt autem tunc summo mane ante lucē, intempestiua nocte transacta, conuenire, &

Series historiarum & rerū gestarū circa Christi resurrectionem.

vt cō-

vt venientes vngerēt corpus in monumento: non enim in eadem domo erant; inter has erat Maria Magdalena. Adueniente iā tempore conueniunt, velociq. passu, vt credibile est, ad sepulchrū se conferunt, cum adhuc tenebræ essent, seu valde mane, seu valde diluculo, vt ceteri referunt Euangelistæ: accedentes iam ad locum viderunt lapidē reuolutū, vt dicunt omnes Euangelistæ. At Maria plus omnibus sollicita alia re non expectata, sublatū esse Dominicum corpus credens, sola ad Petrum & Ioannē currens se confert, annuncians, & dicens: Tulerunt Dominum, & nescimus, vbi posuerunt eum. Loquitur autē in plurali numero, quia nomine sociarum loquebatur, interim dum ipsa recessit factum est, quod Matt. narrat: Angelus Domini sedebat super lapidē, & locutus est eis: Nolite time re vos; scio enim quod Iesum, qui crucifixus est, queritis. Nō est hic: surrexit enim sicut dixit, venite, & videre locum vbi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite discipulis eius, quia surrexit, & ecce præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis, ecce prædixi vobis. Illæ autem tunc intrarunt, & hoc narrat Mar. Introeuntes autē viderunt iuuenem sedentē in dextris coopertum stola candida, & obstupuerūt. Qui dixit illis: Nolite expauescere, Iesum queritis Nazarenum crucifixum, surrexit, nō est hic, Ecce locus, vbi posuerunt eum. Sed ite, dicite discipulis eius, & Petro, quod præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. Illæ autē exeuntes fugerunt de monumento, inuaserat enim eas timor, & pauor. Hæc narrat Marcus. Dum autē illæ consternatæ exeunt de monumento, & ab eo recedunt, venerunt currentes discipuli cū Maria, & intrantes sepulchrum nihil inuenerunt: mulieres autē nihil eis dixerunt præ timore ex his, quæ viderāt, & hoc est quod dicit Marc. Et nemi, inquit, quicquam dixerunt, timebāt enim. Reuertētib' ergo discipulis cito præ timore Iudæorū, Magdalena manet iuxta sepulchrū, ceteris feminis manentibus, sed longe a monumento adhuc consternatis, & tremantibus. dum autē Magdalena manet, factū est quod Ioan. narrat. Vidit Angelos, & Dominū in figura hortulani, & eo agnito reuertitur iterum sola ad discipulos. Dum autem ipsa reuertitur, ceteris consternatis, factū est quod Luc. refert: Duo viri astiterunt secus illas in veste fulgenti. Cum timerent autem, & declinarēt vultus in terram, dixerūt ad illas, (adhuc enim nō credebant Dominum surrexisse)

A Quid queritis viventē cum mortuis? Nō est hic, sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens: Quia oportet filium hominis tradi in manus peccatorum hominum, & crucifigi, & tertia die resurgere, & recordatæ sunt verborum eius. Tunc exeuntes, vt inquit Marthæus, id est regressæ a monumento cum timore, & gaudio magno currenūt nunciare ea discipulis, quæ prius ipsis feminis dicta erāt: dum autem eunt, in via apparuit eis Dominus. Magdalena interim dum hæ reuertuntur, annunciat discipulis se vidisse Dominum, & resurrexisse. Succedūt mulieres annunciatēs idē. At illis, vt refert Luc. visa sunt sicut deliramenta verba ista, & non crediderunt illis, Hæc est tota series, meo iudicio legitima, in qua mira concordia Euangelistarum apparet, & ex singulorum dictis perfecta historia colligitur. His igitur propositis ad singulas partes confirmandas accedam, & prætermisiss, quæ ad ceteros Euangelistas pertinent, maxime quæ ad Ioannem necessaria sunt considerabimus.

Est igitur prima responsio. Magdalena venit cū ceteris mulieribus primo ad monumentū. Hæc tamquam certa ab Aug. affirmatur. lib. 3. de consen. Euang. c. 24. & cōfirmatur expressis verbis Matt. & Mar.

Vespere, inquit, Sabbati, quæ lucefcit in prima Sabbati, Maria Magdalene, & altera Maria venit videre sepulchrū. Idē habet Marc. adiungēs aliā mulierē Salome. Huius testimonio non audentes se opponere, qui solā Magdalena venisse affirmant, querūt solutiones, & euasiones, quæ improbabilis videntur. Nam Ambro. Luc. vltimo, duas Magdalenas docet: vnam venientē solam apud Ioannē, alterā cū ceteris mulieribus apud Matt. Huius sententię meminit Hier. epist. ad Hedib. q. 4. sed eā deserit, & merito, vtpote nō habentem solidum fundamentum, & quæ magnam in scriptura generat cōfusionem: multa enim de Magdalena dicuntur in scriptura, quæ si ad duas referantur, maxima obscuritas consequitur, cum nullum in scriptura distinctionis vestigium appareat, quia re vera vna est.

Secundo loco idem Hierony. in eadem Epist. quæst. 5. dicit. Venisse quidem primo cum ceteris, & hanc historiam narrare Matth. postea vero solam reuertisse, & hanc historiam Ioannem describere. Aduersus hanc sententiam efficax pugnat argumentum: Si enim primo factum est, quod narrat Matth. igitur viderat Dominum in via, & tetigerat: hoc enim Matth. narrat;

Magdalena simul cum alijs mulieribus venit ad monumentum.

quomodo igitur nunc reuerſa plorat & dicit: Tulerunt Dominum meum: Et hoc idē refert Apoſtoliſ, immo quomodo reuerſa eſt ad ſepulchrum, cum iam in via ſurgentem viderit? Ad hoc tam efficaciſ argumentum, non videtur ſolutio Hieronymi ſatisfacere: inquit enim Magdalenam præ turbatione obſtupuiſſe quali alienatam. tamē ſolutio conſiſtere non poteſt, cum non ita obſtupuerit, vt rationiſ particeps non fuerit. Si autem rationiſ capax erat, non poterat quem viderat, & crediderat ſurrexiſſe, mortuum quærere, niſi conceptam fidem deſerens, quod credendum non eſt.

Tertio loco alij, quorum ſententiam refert ibidem Hieronymus, dixerunt, primum veniſſe ſolam, quod Ioannes narrat, poſtea cum ceteriſ veniſſe, quod refert Matth. at nec hoc ſuſtineri poteſt: nā ſi primo venit ſola, vt Ioann. refert, vidit lapidem reuolutum, retulitq. diſcipuliſ ablatum Dominum, quomodo ergo cum ceteriſ rediens dixiſſe narratur, ſecundum Matth. Quis reuoluet nobiſ lapidem?

Quarto loco Nicephorus lib. 1. Hiſtor. cap. 33. pluriſ veniſſe affirmat. Primo cū Maria matre Domini, & hoc eſt ſecundum Matthæū. ſecundo, & tertio ſolam, & hoc narrat Ioan. nam biſ veniſſe Ioan. refert, quando lapidem vidit reuolutum, & nunciavit diſcipuliſ, & quando poſtea cum ipſiſ redijt, & illiſ recedentibꝫ maſit, quarto venit cū ceteriſ feminiſ ſecundum Lucam, & Mar. ſed contra hæc pugnant argumenta facta contra vtramque ſententiam, nempe Hieronymiſ, & eorum, quos citat Hieronymus. Adde falſum eſſe omnino B. Virginem veniſſe ad ſepulchrum: credebatur enim fide perfectiſſima filium ſurrecturum, ceteræ ex imperfecta fide venerūt, non credentes reſurrectionem. Adde etiã haſ omneſ ſolutioneſ nulla ratione probari, ſed inuentas eſſe ad concordiam Euangelistarum ſtabiliendam: quæ quidem ſine hiſ multiplicationibꝫ ſatiſ conſtat. Venit igitur Magdalenam primo cum ceteriſ & hoc idem narrat Ioannes cum ceteriſ Euangelistiſ, & in hoc vera eſt Auguſtini loco citato ſententia.

Magdalena Secunda reſponſio, Magdalenam, vt vidit ſola redijt lapidem ſublaturum, nulla alia expectata re, nec diligentia facta, credens Domini corpus ſublaturum, ſola reuerſa eſt ad Petrum & Ioannem annuncians & dicens: Tulerunt Dominum. hæc eſt Auguſtini loco proxime citato, & Ioannes eam comprobare videtur, dicens: Vidit lapidem ſublaturum de monumento, cucurrit ergo,

A & venit ad Simonem, &c. hanc reſponſionem maxime id confirmat: Si enim cum ceteriſ eſt reuerſa, cū Matthæuſ dicat, mulieribꝫ reuertētibꝫ Dominum apparuiſſe, ſequeretur Mariam etiã viditſe; non igitur erat, cur poſtea cum diſcipuliſ reuerſa ploraret ad monumentum, & diceret: Tulerunt Dominum meum, & nescio vbi poſuerunt eum: aut dicendum eſt ipſas muliereſ iuiſſe cum Magdalenam, & iterum reuertitſe ad ſepulchrum: a quo iterum recedentes viderunt Dominum, quod **B** ſine vlla auctoritate diceretur, aut potius fingeretur.

Tertia reſponſio, dum Magdalenam abijt ad diſcipuloſ, & redijt, factum eſt, quod Matthæuſ & Marcus de ceteriſ narrat mulieribꝫ: nempe viderunt, & audierunt Angelum ſedentem ad lapidem: & ingreſſa ſepulchrum, ſeu monumentum viderunt alterum Angelum, & loquentem audierunt, & conſternatæ non inuento Dominico corpore, nec adhuc credentes fugerunt a monumento. In hoc diſſentio ab

Absente Magdalena reliquæ mulieres Angelos viderunt, & ſepulchrū ingreſſæ ſūt.

C Auguſtino, qui exiſtimat, iam reuerſam fuiſſe Magdalenam, & diſcipuloſ cum ea, reuerſoſq. eoſ eſſe, quando Angeluſ apparuit, & ingreſſæ ſunt muliereſ, & conſternatæ, ac Magdalenam vna cum eiſ; ſed vix poteſt accommodari hiſtoria. Non enim inueniri poteſt, quid muliereſ fecerint illo medio tempore. Rurſuſ nec videtur aptari poſſe quomodo Magdalenam duoſ angeloſ viderit in monumento dicentes: Quid ploras? ſi conſternata cū alijs fugerit e monumento. Idcirco mihi verius, & accommodatiſ videtur, dum Magdalenam vadit, & redijt, factum eſſe quod Matthæuſ, & Marcus narrat Magdalenam abſente. Non enim hi duo Euangelistiſ, narrarunt reſreſſum Magdalenæ ad diſcipuloſ, ſed ſolum aduentum cum ceteriſ mulieribꝫ. Idcirco viſi ſunt aliquibꝫ ſentire etiã Magdalenam ibi tunc interfuiſſe, & reuera non interfuit. Quando igitur Magdalenam reuerſa eſt cum diſcipuliſ, illæ per aliquantum ſpatium loci a monumento fugientes, conſternatæ reſceſſerant: ibi tamen manebant timidæ, & incredulæ, exitum aliquem expectanteſ. Ad uenientibꝫ autem duobꝫ diſcipuliſ cum Magdalenam, nihil ex hiſ quæ acciderant dixerunt præ timore, vt narrat Marcus.

Quarta reſponſio: Magdalenam duobꝫ diſcipuliſ reuertentibꝫ, ſola manſit apud ſepulchrū & reſpiciēſ intro vidit Angelos loquentes; poſtea Dominum ſub hortulani figura, & ſola reuertitur annunciare diſci-

Petro & Ioanne recedentibꝫ maſit Magdalenam iuxta ſepulchrū ploranteſ.

diſcipuliſ iuxta præceptum Domini. In hac etiã diſſentio ab Auguſt. qui exiſtimat cum ceteriſ reuerſam eſſe: quod mihi eſt improbabile. Nam ſi reuerſa eſſet cū alijs, ſequeretur viditſe etiã Dominum cum alijs, & eiꝫ tetigiſſe, ſeu tenuiſſe pedes: hoc enim refert Matth. quod quidē concedit Auguſt. ſed non video quomodo quæ paulo ante tangere prohibita ſit, nūc ſit cum ceteriſ permiſſa. Exiſtimo ergo ſolam reuerſam eſſe, vt Ioann. narrat, dicēſ: Vidit Dominum, & hæc dixit mihi. Quod ſi Lucas dicit: Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & ceteræ, quæ cum eiſ erant, quæ dicebant ad Apoſtoloſ hæc; id verum eſt, quia etiã Maria Magdalena, & ceteræ annunciarūt diſcipuliſ, nec eiſ diſcipuli crediderunt: ſed non eodem tempore facta ſunt; prior enim Magdalenam acceſſit. Lucas autem nō diſtinxit tempora, ſicut & ceteri etiã Euangelistiſ non diſtinxerunt perſonaſ: ſed ſimul aduentum & quæ facta ſunt cum mulieribꝫ, narrarunt: immo Lucas ordinem

non ſeruauit, nam poſt mulierum aduentum ad Apoſtoloſ, & poſtquam Maria etiã annunciauit viditſe Dominum refert aduentū duorum diſcipuloꝝ ad monumentū. at Ioann. diſtincte Magdalenæ hiſtoriam deſcribens, qua ratione ceteri ſint Euangelistiſ intelligendi, edocuit, & expreſſit.

Quinta reſponſio; dum Magdalenam viſo Domino reuertitur ad Apoſtoloſ reſurrectionem annunciat, factum eſt quod Luc. narrat, ſcilicet muliereſ conſternatæ, & incredulæ ab Angelis confortantur, & illuminantur, ac credunt, tuncq. cum gaudio reuertuntur etiã ipſæ annunciantes, quæ viderant, & audierant, ſicut dictum erat illiſ, & in via vident Dominum. Hæc ſunt, quæ ad concordiam Ioanniſ cum ceteriſ, immo ceterorum inter ſe Euangelistarum maxime faciunt, & quæ probabiliſſima viſa ſunt: quæ autem ſuperſunt, ad aliorum Euangelistarum explicationem, ac commentaria potius pertinent, & in ſequentibꝫ etiã eorum aliqua proferemus.

Quando reliquæ muliereſ Dominum viderunt.

Er vidit lapidem ſublaturum a monumento.

C O M M E N T A R I V S.

Q Vando muliereſ peruenerunt, iam Dominuſ ſurrexerat: inuenerunt enim lapidem reuolutum, non quod Dominuſ tunc ſurrexerit, & vt exiret ſit lapidiſ ablatuſ; ſed quod priuſ ſurrexerit, & vt appareret omnibꝫ corpus ibi non eſſe, Dominuſq. ſurrexiſſe ablatuſ ſit lapidiſ, vt recte aduertit Hieronymuſ Epiſt. ad Hedibiam quæſt. 6. dicens: Non putemus Angelum idcirco veniſſe, vt aperiret Domino reſurgenti, & reuolueret lapidem: ſed poſtquam Dominuſ ſurrexerit, hora qua ipſe voluit, & quæ nulli mortalium cognita eſt, indicat, quod factum eſt: & ſepulchrum vacuum, & reuolutione lapidiſ, & ſui oſtendiſſe præſentia. hæc Hieronymuſ. Lapidem hunc ſublaturum, & reuolutum eſſe ab Angelo Matthæuſ expreſſit.

A N N O T A T I O I V.

Quo tempore ſurrexerit Dominuſ.

S Vrraxiſſe Dominuſ ante mulierum aduentum nemo negat: quando autem ſurrexerit, apud doctoreſ in controuerſia eſt. Hier. Epiſt. ad Hedib. quæſt. 3. tempore proximo mediæ nocti tranſactæ, nempe ad galli cantum ſurrexiſſe affirmat, quod tempuſ ipſe Hiero. vespere, id eſt, ſero a Matth. appellatum exponit: idem ſenſit Ambro. Luc. vltimo. & Cyril. lib. 12. cap. 44. At Aug. lib. 4. de Trini. c. 6. diluculo Dominicæ, quod eſt tempuſ primum diei

primæ, ſurrexiſſe affirmat, redditiq. cauſam duplicem: Vna eſt, vt verum ſit; tribꝫ diebꝫ, & noctibꝫ extitiſſe Dominuſ in corde terræ, quod per Synecdochen intelligendum eſt, ſumpta parte pro toto. Primuſ dieſ fuit Paraſceueſ, in cuiꝫ parte mortuꝫ, & ſepultuſ eſt ante ſoliſ occaſum, & pro vno die computatur cum nocte ſua præcedente annexa. Secunduſ dieſ integer fuit, nempe Sabbathuſ ab occaſu Paraſceueſ in occaſum Sabbathi. Tertiuſ

tius dies fuit tempus sequens, nox quidem integra ab occasu Sabati vsque ad diluculum: dies vero quantum ad principium, quia diluculo surrexit, & per Synecdochē totus dies computatur. Vt igitur die tertia dicatur in corde terræ fuisse, oportebat aliquam particulam, quamuis breuem accipere: surrexit igitur iam diluculo incipiente. Altera causa est, vt gratiam noui Testamenti significaret, in quo remotis tenebris lux diuina splendet. Eandem sententiam sequitur Hiero. in Psal. 56. exponens illud: Exurge gloria mea, exurgam diluculo. quod vere de resurrectione intelligitur, & sic Hiero. exponit. Videtur autem hęc sententia ab Ecclesia recepta, canit enim hymnum: Aurora lucis, rutilat, Cum rex ille fortissimus, &c. immo videtur Marcus id ipsum tradere, inquit enim, Surgens autem Iesus mane prima Sabati apparuit primo Mariæ Magdalena. ad quem locum Marci Hiero. duas adfert solutiones, Epist. ad Hedib. quæst. 3. Vna est, illud caput Marci non esse recipiendum, quæ solutio non est probanda. altera est aduerbium illud, Mane, coniungendum verbo sequenti, vt sit sensus: Surgens Dominus apparuit mane vna Sabati primo Mariæ Magdalena, quo etiā modo Euthym. legit. At hæc euasio potius est quam solutio, ad tempus igitur resurrectionis referendum est, in quo non alia de causa præcipua Euangelistę diligētissimi fuerunt in describendo tempore aduentus mulierum, nisi vt tempus resurrectionis Dominicæ significarent, quod fuit illi tempori valde coniunctum. determinate vero

particulam temporis resurrectionis scire non possumus, vt recte Hieronymus dicit in eadem Epist. quæst. 6.

ANNO TATIO V.

Heretici nostri temporis etiā in hoc suos miscent errores, non enim capere possunt quomodo lapide superposito Christi corpus egressum fuerit de sepulchro, nisi lapis emoluerit, aut fuerit ante sublatus. Quod enim suo non assequuntur, & metiuntur ingenio, potentia diuina facile denegant. Nec aduertunt id negantes in quæ absurda facile proruant: nā corpus illud cum mortale erat, egressum est ab utero Virginis claustro integro permanente, & Beatorum corpora, sicut, & Christi corpus, cælos sine vlla ipsorum diuisione permeabant, & ianuis clausis ad discipulos penetravit, persecutores etiam aliquando declinans, per medium illorū ipsum comprimentium ibat. non sunt hæc omnipotentis impossibilia. quamuis ingenijs hominum percipi nequeant. Fatendum profecto est auctorem ingeniorum humanorum plus posse facere, quam humana ingenia valeant per se comprehendere. Recte ergo, & vere Hiero. Epist. ad Hedib. quæst. 6. etiam lapide illo posito Christum surrexisse docuit, cuius verba in commentario adduximus, id quod docuerunt omnes antiqui Patres. Isti vero homines eadem facilitate negandi, Lazarum ligatis manibus, & pedibus nemine iuuante de sepulchro egressum esse negabunt, quod tamen factum historia Evangelica docet.

Contra hæc
sui tempo-
ris hæreticos.

Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis.

COM MENTARIVS.

Particula illa, Ergo, causam cur Magdalena ad discipulos confugerit, indicat, nempe quia viderat sublatum lapidem, vnde credidit corpus sublatum esse, quia non aliam causam, cur lapis sublatus fuerit, esse potuisse existimauit, nisi vt corpus de sepulchro efferretur. Cucurrit ergo ad duos discipulos Petrum tamquam primum, & principem omnium, Ioannem tamquam a Christo dilectissimum, annuncians, quod factum credebat. Erant duo hi cum ceteris etiā discipulis simul congregati, quāuis autem omnes simul essent, hos adijisse dicitur, non solum quia Petrus primus, Ioannes dilectus erat: sed quia hos nouerat Christo fideliores, & animosiores fuisse: nam Ioannes secutus est vsque ad crucem, Petrus vero vsque ad atrium Pontificis. Attende verba hæc insinuare Magdalenam visionem, & locutionē Angeli non expectasse & consequenter nec ingre-

sam se-

sam sepulchrum, sed videns sublatum lapidem, cucurrit celeriter rei nouitate commota, ceteris in eo loco mulieribus relicis.

Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus, vbi posuerunt eum.

Nondum Magdalene resurrectionem credebat: *Tulerunt*, inquit, *Dominum* & *nescimus, vbi posuerunt eum*. Verbum, *Nescimus*, indicat nomine aliarum etiam mulierum, loqui, vt nomine plurium fidem sibi conciliet. Postea vero Angelo loquens, dixit: *Nescio, vbi posuerunt eum*. Si Magdalena ingressa fuisset sepulchrum, & Angelos audisset, profecto retulisset omnia, quæ Angeli dixerunt: nuncium igitur hoc, *Tulerunt Dominum*, probat nihil aliud vidisse, quàm lapidem reuolutum, & inde intulisse, sibiq. persuasisse, fuisse sublatum corpus: vt sentit August. lib. 3. de conf. Euang. cap. 24. Ex his verbis Ambr. lib. 3. de Virgin. imperfectæ fidei Magdalenam insinuat, dicens: *Tulerunt Dominum de monumento*. Erras mulier, quæ putas ab alijs Christum de monumento fuisse sublatum, & non potestate propria resuscitatum.

Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum.

Qui ex discipulis Christum magis amabant, & præ amoris magnitudine secuti Christum fuerant, audito verbo Magdalenes, veniunt ad videndum: reliqui vero, aut quia nullam fidem mulieri dederunt, aut quia non sunt ausi præ timore Iudæorum domo egredi, manserunt. Particula, *Ergo*, cur exierint domo, & venerint ad monumentum, causam indicat: nempe propter verbum Magdalena, quam amor eorum, desideriumq. erga Christum non omni fide priuauit.

Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum.

Præ nimio desiderio, & simul forsitan præ timore, vt antequam lucesceret profecto, domum reuerti possent, currunt, & gressus accelerant: Ioannes autem, vt pote adolescentior, cursu præuenit Petrum, eo post terga relicto, quem tamen non minus desiderium, sed debiliores vires posteriorem fecerant. Venit etiam Magdalena, & passus etiam fecisse celeres probabile est: erat enim & ipsa amore, & desiderio ardens: & quæ testata fuerat vera esse, suo etiam aduentu confirmare volebat.

Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiit.

Inclinat & incuruat se Ioannes, antequam Petrus perueniat, vt ab ostio sepulchri, an ibi sit corpus Christi examinet, non tamen introiit tūc. Introspectiens autem videt linteamina, quibus inuolutum fuerat corpus, ibi posita: corpus autem non videt. Quod Ioannes non introierit, sed Petrum expectauerit, propter Petri reuerentiā factum existimo, cui vt seniori, & vt primas inter omnes Apostolos tenenti, honorem deferbat. Greg. autem hom. 22. in Euang. etiam mysterium in hoc facto contemplatur. Synagogam per Ioannem, Ecclesiam gentium per Petrum significari dicit: Venit, inquit, Synagoga prior ad monumentum, sed

sed non intrauit, quia legis quidem præcepta, & prophetias de passione Domini accepit, sed credere in mortuum noluit; secuta posterior Ecclesia Gentium, mediatorem Dei & hominum Iesum Christum, & cognouit carne mortuum, & credidit uiuentem Deum. hæc Greg. possumus etiam his adijcere morale aliquid; per Ioannem enim omnes Christiani, per Petrum Pontifices Christi vicarij significantur. Prior ingreditur Petrus, quia dignitate omnes antecellit Christianos Christi vicarius: at posterior peruenit Ioanne, quia fieri potest, vt qui prior est dignitate, sit posterior merito, & sanctitate.

Doctrina
morum.

Veni ergo Simon Petrus sequens eum, & introiit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium, quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum.

Cuius relicta
linreamina

SI linteamina ibi non reperta fuissent, facile imperfecti in fide suspicari poterant corpus ablatum, non suscitatum fuisse: at dum ibi linteamina posita, & sudarium inuolutum, & separatim positum, vt distincte omnia percipi possent, viderunt; facile Christi corpus non in alium locum ablatum, sed surrexisse cognoscere potuerunt. Quoniam ea de causa hæc funeralia in monumento relicta sunt, resurrectionem corporis mortui testantia: neque enim, vt recte dicit Chrysostomus homil. 8. Si qui corpus abstulissent, illa reliquissent, neque si furati essent, sudarium inuoluere, & ponere in vnum locum curassent: sed vt erat, corpus abstulissent. Propterea prædixit Ioannes cum multa myrrha fuisse sepultum. myrrha non minus quam pix corpori linteamina conglutinata, vt cum audieris ea in sepulchro relicta, furto abreptum non arbitretis. Non enim fur adeo stultus fuisset, vt in superflua re tantum laborasset, etenim diutius in ea immorandum erat, & deprehendi potuisset. Sudarium autem separatim inuolutum in vnum locum est situm, vt intelligeres, non perturbate, & festinanter id factum esse, vt resurrectionis esset signum. Hæc Chrysost. Quæ spiritualiter interpretatur Grego. hom. 22. in Euang. docte, & subtiliter.

Tunc ergo introiit & ille discipulus, qui venerat prius ad monumentum, & vidit, & credidit.

Introeuente Petro intrauit etiam alter discipulus, qui primus venerat: sed ante Petrum ingredi non erat ausus, hic vidit etiam linteamina, & sudarium, sed fecit aliud, quod non fecit Petrus: credidit enim, nempe surrexisse Dominum. Petrus intrauit quidem & vidit: Ioannes vero intrauit, vidit, & credidit. Si credidisset tunc Petrus, non vtrique soli sibi Ioannes fidem tribuisset. At quia solus credidit, numero singulari vsus dicit. Vidit, & credidit: hoc tamen in annotatione sequenti discutitur.

Nondum enim sciebant scripturam, quia oportebat eum a mortuis resurgere.

Verba hæc causam continent vnam diuersorum effectuum: ignoratio enim scripturarum, quibus resurrectio Christi prænunciata est, in causa fuit, quod Ioannes tunc credidit, non autem prius quam videret linteamina, & vacuum sepulchrum. & est sensus: Vidit, & videns credidit, quia nondum sciebant scripturam. si enim sciuisset prius credidisset, nec expectasset linteamina, & sepulchrum videre:

Videre. hæc eadem ignoratio etiam quædam causa fuit, quod Petrus non credidit: nondum enim sciebat scripturam resurrectionis. Idcirco quamuis viderit linteamina, & sepulchrum vacuum, non credidit, quia signum & argumentum hoc necessarium non erat. Ideo vnus credidit, alter non, quia neuter sciebat scripturam: ex eadem enim ignoratione processit, vt vnus tunc crederet, non prius quam signum videret, alter omnino nec ipso viso signo crederet: sunt enim verba in plurali legenda, Nondum enim sciebant, vt ad vtrumque referantur discipulum.

A N N O T A T I O VI.

An vterque Apo-
stolus credi-
derit resur-
rectionem

AVg. tra&. 120. Verbum hoc *Credidit*, ad vtrumque refert discipulum, vt vterque crediderit, tamen negat omnino esse de fide resurrectionis intelligendum, quam neuter tunc habuit, sed referendum esse affirmat ad verbum Magdalene, vt sit sensus: Credidit tunc vterque verum esse, quod Magdalena dixerat Dominum nempe ablatum esse de monumento. Probat autem vno argumento non posse intelligi de fide resurrectionis, quia, inquit, si scripturam nesciebant, igitur non poterant credere resurrectionem futuram: nõ enim alia erat illis via resurrectionem hanc sciendi. Eandem expositionem confirmat lib. 3. de consen. Euang. cap. 24. & eadem est Theophylacti. Alteram expositionem adhibent Cyril. lib. 12. capit. 44. Chrysost. hom. 84. & Euthym. & Gregor. Nisse. orat. 2. de resurrect. hi ad vtrumque discipulum referunt verbum credendi, vt vterque viderit, & vterque crediderit, tamen de fide resurrectionis exponunt, vt vterque visis linteaminibus crediderit: Christum surrexisse.

Petro non
credente
Ioannes
credidit re-
surrectio-
nem.

Mihi duo visa sunt probabiliora. Vnum est verbum, *Credidit* non esse referendum nisi ad discipulum vnum; hoc enim ipsemet contextus adeo aperte manifestat, vt si Euangelista id significare voluisset, non alijs vsus esset clarioribus verbis. Petrus, inquit, intrauit, & vidit linteamina, ille alter intrauit, & vidit, & credidit. violenta est expositio de priori etiam asserere, vidit, & credidit, cum Euangelista distinxerit. Alterum est credendi verbum esse de fide resurrectionis exponendum, & in hoc consensio Cyrillo, Chrysostomo & alijs. verbum enim absolute prolatum credendi, fidem dicit Christi, & diuinam. Si enim præcessisset verbum aliquod quo ipsi non credidissent verbis Magdalene dicti essent, tunc merito exponi posset, eos credidisse dictis illius; at cum

nihil tale dictum sit, quando absolute dicitur credere, fidem veram intelligere debemus: valde enim dura expositio est: Credidit, supplendo, quod Magdalena dixit. Adde non erat, cur tam diligenter Euangelista narraffet vidisse linteamina, & sudarium inuolutum in alterum locum positum, nisi voluisset significare argumentum hoc magnum credendi resurrectionem, & credidisse vnum illorum, qui intrarunt: quia ad credendum verbis mulieris satis erat videre non fuisse ibi corpus. Petrum autem non credidisse tunc, indicauit Lucas cap. vltimo: de solo enim Petro dicit: Vidit linteamina sola posita, & abiit secum mirans, quod factum fuerat; non credebat, sed mirabatur: at Ioannes credidit tunc, vt ipsemet nunc fatetur. Argumentum autem August. inefficax est, crediderunt enim propter verbum Domini, quia sæpe dixerat se resurrecturum, quamuis autem illud non intellexit antequam videret signum, quod vidit postea, hoc tamẽ viso credidit, & cognouit. Lucæ vltimo, etiã Angelus mulieribus hoc verbum in memoriam reduxit, Recordamini, inquit, qualiter locutus est vobis, cū adhuc in Galilæa esset, dicens, quia oportet filium hominis crucifigi, & tertia die resurgere, & illæ recordatæ tunc sunt. ita & Ioannes videns signa, recordari potuit verbi, & tunc intelligere, & credere quamuis hætenus scripturas, immo & ipsum verbum non perceperit. De Petro autem, qui cum eo venit, non credente, præter dicta etiam illud argumentum facit, quod Mar. refert Angelum mulieribus dixisse: Dicite, inquit, discipulis, & Petro. distinxit enim eum solum a ceteris, quia cum venisset ad sepulchrum, & vidisset, non credebat. Quod si obijcias nec Ioannem credidisse, quia dictum est, quando Dominus apparuit discipulis, a principio præ stupore eos nõ credidisse Luc. vlt.

pp

Respoa-

Respondeo, non de omnibus id oportet intelligere: nam Petrus erat inter illos, & duo discipuli reuerſi ex castello, qui tunc iam credebant: ita etiam de Ioanne dicimus a maiori enim parte denominatio ſumitur. legitima igitur expositio ea est, quæ in commentario est posita.

A N N O T A T I O VII.

Quomodo
Apostoli se
pulchri in-
gressi fue-
runt custo-
dientibus il-
lis militi-
bus.

Hieronymus Epist. ad Hedibi. quæst. 6. Quomodo, inquit, custodiente militum turba Petrus, & Ioannes libere ingressi sunt sepulchrum nullo prohibente custodum? ad hanc interrogationem sic ipse respondet, hac videlicet causa, quia

resperere sabbati, quæ luceſcit in prima sabbati, venit Maria Magdalena, & altera Maria videre sepulchrum, & ecce terræ motus factus est magnus, Angelus, quoque Domini descendit de celo, & accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum, eratque aspectus eius sicut fulgur, & vestimēta eius sicut nix. Præ timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. Igitur qui fuerat tanto timore perterriti, ut putarentur mortui, aut dimiſſe sepulchrum, & fugisse credēdi sunt, aut ita corpore, & animo obtorpuiſſe, ut nō dicam viros, sed nec mulierculas quidem sepulchrum intrare cupientes auderent prohibere. Hæc Hierony. & vera est responsio.

Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.

C O M M E N T A R I V S.

Non inuento corpore in sepulchro, vnus admirans, alter credens redeunt ad suos condiscipulos: dicuntur autem iteum abiisse. Hebraismus enim est, non quod semel venerint, & redierint, & nunc secundo redeant, sed dicitur, *Iterum*, ratione loci, ad quem reuertuntur: nam in locum, quem deseruerant, regrediuntur, Magdalena apud sepulchrum remanente.

Maria autem stabat ad monumentum foris plorans.

Magdale-
nae ad mo-
numentum
situs.

Ad huc corpus ablatum non suscitatum existimabat, & nescia loci, vbi corpus maneret, vel positum esset, elegit vbi aliquamdiu illud mansisse sciebat, stare: *Ad monumentum*, ergo, *Foris*, id est, iuxta monumentum, non intus stans plorabat, sollicita, & varia cogitans loca vbi positum esset corpus: sedere autē non potuit, sed *Stabat*, ut si qua ratio inueniendi locum occurreret, celeriter, & cito se conferret: hoc enim est proprium quærentium aliquid, cuius locum determinatum ignorant. Imperfecta fides multum amanti causa erat anxietatis & doloris, a quibus si credidisset, se liberasset.

Dum ergo fletet, inclinauit se, & prospexit in monumentum.

Magna est amoris vis, cum enim iam vidisset semel, experta que esset illi non esse corpus, sed linteamina dumtaxat agnouisset, cum tamen vbi esset, non inueniret, ne se omni spe inueniendi priuaret, maluit se primo non diligenter quæsiuisse, nec adamuſſim prospexisse sibi persuadere. Iterum ergo ab officio monumentum prospicit, & oculos intro conuertit, si forsan videat, quod ante non viderat, corpus. Proprium est hoc quærentium aliquid, & non inuenientium qui ex nimio inueniendi desiderio, cum non habent locum iam, vbi inuenire se posse existiment, ad ea, quæ prius perluſtrauerant, se conuertunt iterum perſcrutantes, maluntque se non satis diligenter prius quæsiuisse sibi persuadere, quam spem inueniendi quod ardentem desiderant sibi ad-
mere,

mere, aut minuere. Hac inclinatione, & oculorum conuersione vel minimum temporis dolorem suum Magdalena temperauit, dum iterum prospiciens spem aliquam inueniendi concepit. Notanda est particula, *Ergo*, causam enim indicat, cur iterum prospexerit: ea autem est, Flebat enim & dolebat, quia amabat: dolor ergo ut medelam aliquam acciperet, induxit, ut concepta quadam spe iterum prospiceret, si forte inueniret quod quærebat, & a lacrymis & dolore liberaretur.

Et vidit duos Angelos in albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu.

Clementissimus Dominus amantem, & dolentem concepta spe non defraudauit: ecce viam inueniendi, quam desiderabat, reperit: intro enim prospiciens, vidit duos Angelos albis indutos vestibus, iuuenum specie & figura sedentes, vnū in loco vbi caput Domini iacuerat, alterum vbi pedes, non stantes Angelos videt, ne corpus ibi esse suspicetur, sed sedentes, sua sessione ibi iam corpus non esse significantes. Si enim corpus adesset, stetitissent Angeli adorantes, & reuerentes præſens corpus diuinitati vnitum.

A N N O T A T I O VIII.

De Euange-
liſtarum co-
cordia cir-
ca Angelos
qui in ſepul-
chro appa-
ruerunt.

Multum laborant expoſitores in concordandis Euangelistis circa Angelos. nam Matth. & Mar. aliter referunt. Matth. enim vnū dicit ſedentem super lapidē: Marcus alterum intra sepulchrum. Luc. duos stantes, Ioann. duos ſedentes. At si ſequamur, quam a principio propoſuimus hystoriæ ſeriē, nulla est difficultatis, causa. Quod enim Matt. & Marc. narrant, ad mulieres pertinet, quando Magdalena recesserat Apostolis nunciatura, viderunt enim vnū ad lapidem, alterum intra sepulchrū, & conterritæ egressæ sunt, & fugerunt. Quod vero Luc. refert, factum est, postquam fugerunt, & recesserunt a monumento, ideo Luc. non expreſſit viſos esse Angelos in sepulchro, sed stetitisse iuxta illas in veste fulgenti. At quod Ioannes nunc narrat, ad ſolam pertinet Magdalenam, cui apparent hi duo Angeli, quod quidem factum est ante illud, quod Lucas narrat. Non est igitur vlla diſcordia, sed magnus in his om-

nibus consensus. August. libro 3. de consens. Euang. capit. 24. hos duos Angelos viſos a Magdalena ſedentes affirmat, qui postquam locuti sunt ei, & ipsa vidit Dominum, exerunt se stantes, locuti que sunt mulieribus, quæ erant in quodam spatio quod erat prope sepulchrum, & hoc est, quod Luc. refert. Sed id non videtur admodum probabile: fugerant enim mulieres, & recesserant a monumento ad aliquam maiorem distantiam. Fa-teor fieri potuisse eosdem Angelos apparuisse eis, qui apparuerant Magdalene; tamen in alio loco, nec præſente ipsa Magdalena, quæ nec simul cum eis fuit reuerſa. Scio alios aliter dicere, & hystoriam varijs texere modis, sed mihi omnibus perſpectis, & collatis, quæ dixi viſa sunt probabiliora, & accommodatiora, ac magis ordinata. ſequatur vnusquisque, quod probabilius viſum fuerit, omnia enim hæc sine fidei detrimento, aut iactura dicuntur.

Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras.

C O M M E N T A R I V S.

Nondū Magdalena Angelos agnouerat, præueniūt eam interrogatione, nō quod ignorarent, sed ut causam lacrymarum, & imperfectam eius fidem proprio conſiteri ore facerent, & ad loquendum inuitarent, quæ nisi præuēta,
pp 2 causa,

causa non fuisset interrogare, ut dicit Chryf. hom. 85. Attende autem subtilera, & artificiosam Angelorum interrogationem. *Quid*, inquit, *ploras?* ac si dicerent: si aliquod hic iaceret cadaver, crederemus te alicuius tibi coniuncti, & chari mortem deplorare: at cum nullum hic sit tale cadaver, nec locus hic sit mortuorum, ubi viuos vides sedere, & velut commorari, merito quærimus, & interrogamus causam lacrymarum tuarum. Quare ploras? quæ tibi est lacrymarum causa? Tacite Angeli docent Dominum surrexisse, nec plorandi, sed lætandi, & exultandi causam esse, nec iam inter mortuos, sed inter viuentes quarendum esse Christum.

Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & nescio, vbi posuerunt eum.

Non intellexit Magdalena verborum sensum, nec interrogationis vim: sed significationem, quam prima facie verba faciebant, percepit: causam idcirco lacrymarum aperuit, si forte ab illis, ubi corpus Domini iaceret, intelligeret. Ploro, inquit, ea de causa: *Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum*, proprium est aliquo vexatis dolore, causam prompte aperire, etiam his, qui subuenire nequeunt: spem enim concipiunt ab illis aliquam accipere posse.

Adhuc Magdalena non credebatur surrexisse Dominum, sed corpus ablatum, & in alio repositum loco arbitrabatur, nescia tamen, quid diceret, recte respondere: ploro, quia nescio, ubi sit corpus Domini: si ergo sciret, non ploraret. Et ita erat: si enim sciisset, ubi positum esset corpus, sciisset animæ iterum copulatæ, & gloriosum suscitato Christo effectum: quod si nouisset, non plorasset: at quia nesciebat, plorabat. Rursus plorabat, quia ablatum credebatur: at si sciisset non ablatum ab aliquo, sed a tenebris sepulchri potentia diuinitatis ereptum, & victa morte mortis sepulchrum deseruisse, utique non plorasset. Denique plorabat, quia nesciebat, ubi esset: at si nouisset ibi iam adesse præsentem, profecto non fleuisset. Recte ergo dicit, ploro, quia existimo ablatum corpus Domini mei, & nescio vbi sit positum. Attende autem quam piæ sed cæcæ lacrymæ erant: quia corpus mortuum non inueniebat, plorabat, cum illa esset causa lætandi maxima: gaudebat Christus, quod illic non esset: plorabat Magdalena, quod ibi non inueniretur: desiderabat Magdalena locum ubi iaceret, scire: Christus nullibi iacere volebat.

Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem & non sciebat, quia Iesus est.

Cum conuersa sit Magdalena retrorsum Angelorum responso nullo expectato, Athana. causam legitimam expressit, in quæst. ad Antioch. q. 78. Cum, inquit, angeli sederent Mariæ ex aduerso, aspexerunt Christum ibi a tergo imminet: illa quidem non respiciebat, Angeli vero sedentes e regione viderunt Christum a tergo venientem, qui statim surrexerunt. Videns vero mulier Angelos surrexisse, animo perculsa retro respexit ad videndum, quid Angeli cernerent, & vidit venientem Iesum. Hæc est causa, quod Maria retro conuersa vidit Dominum. Hæc Athanasius a quo eandem causam accepit Chryfost. hom. 85.

Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quem quæris?

Verbis Aug. & Amb. eundem locum explicantium exponere optime possumus. Inquit Aug. ser. 132. Maria de resurrectione ignara non cessat lacrymas fluere, nesciens hanc esse Domini corporis gloriam, quam putabat iniuriam. Cuius inanes mæiores Dominus magis prohibet, quam consolatur.

Quid,

Quid, inquit, *ploras?* si spiritali prudentia intentionem diuini sermonis intelligas, lacrymarum causam non tamquam ignarus interrogat, sed importunos fletus dolentis obiurgat. *Quid*, inquit, *ploras?* cū vacuato monumento nõ dano funeris, sed merito resurgentis, Iesu Christi corpus virtus sibi, non facinus vendicasset. *Quem quæris?* hoc est dicere me iam viuentem, pro quo mortuo lacrymas fundis? aut me præsentem, quem quæris? hæc Augustinus. Amb. vero lib. 3. de Virginibus, sic inquit: *Mulier cur ploras? quem quæris?* hoc Angeli dixerunt, & hoc Dominus eisdem verbis repetijt, ut sciatis quia Angelorum verba mandata sunt Domini: *Mulier quid ploras?* qui non credit, mulier est: nam qui credit, in virum perfectum resurgit, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. *Mulier*, inquit, non de sexu, sed de cunctatione conuitium est, & bene mulier, quæ nuntabat, quia virgo iam crederat. *Quid ploras?* id est, tu tibi es causa plorandi, quæ es Christo incredula: ploras quia Christum non vides? crede, & videbis. adest Christus, nec vquam ijs, a quibus quæritur, deest: non lacrymis opus est, sed fide prompta, & Deo digna. Noli cogitare mortalia, & non plorabis: noli cogitare peritura, & fletu causam habere non poteris: certe inde ploras, unde alij gratulantur. *Quem quæris?* non vides, quia Christus adest? hæc Ambro. *Vbi attende Ambrosium legisse Angelos interrogasse hæc etiam duo: Quid ploras? quem quæris?* at lectio nostra non sic habet, & ea est vera lectio: nam Dominus adiunxit: *Quem quæris?* quia videns eam loqui cum alijs, fingere potuit eam aliquem quærere, & sic legit Hiero. epist. ad Hedib. q. 5. Extat homilia Origen. in secundo tomo celebris subtiliter, & eleganter singula hæc explicans verba.

Illæ existimans quia hortulanus esset, dicit ei.

Non adhuc se Magdalene Christus præbuit manifestum, sed alienam figuram exhibebat, nõ quod propriam mutaret formam, sed quod oculos videntis proprijs speciebus visibilibus non permetteret immutari. Contingit enim sæpe quæ a longe videntur, aut quæ non plena luce aspiciuntur, non qualia sunt apparere: non quod in seipsis mutantur, sed quod species, quibus visus immutatur ad videndum, non eodem modo in oculis aspicientium recipiantur, quod autem sit apud nos ex aliquo impedimento, aut obstaculo, Dominus voluntatis suæ potestate faciebat. In quo errarunt Manichæi, & alij hæretici Hieronymo referente epistola ad Hedib. quæst. 5. affirmantes Dominum formam, vultumque mutasse, ut pro voluntate diuersus, ac varius videretur.

A N N O T A T I O IX.

Quomodo Magdalena putauit Dominum esse hortulanum?

Hieronymus loco allegato turbationi Magdalene adscribit, Christum hortulanum sibi visum esse. Magdalena, inquit, stupefacta miraculo hortulanum putabat, quem tanto studio requirebat. At potius videtur adscribendum Domino, qui non se manifestare statim voluit, adhuc eius affectum inflammas, sicut etiam Luc. vl-

Atimo quando finxit longius ire, duobus illis in viatoris forma apparuit. Cum autem Christum non agnosceret, facile eum dominum horti, seu hortulanum existimabat: erat enim locus ille, in quo stabat, hortus; maxime cum Angelos illi assurrexisset vidisset, quos Angelos nesciebat, sed homines existimabat.

Domine, si tu sustulisti eum, dicit mihi, vbi posuisti eum.

C O M M E N T A R I V S.

Connexio verborum & sensus, hæc sunt. Existimans Magdalena hortulanum eum esse, nihilq. eorum, quæ erga corpus Christi facta erant ignorare credidit.

credidit ex simulatione interrogasse quid ploraret, & quem quæreret: quare respondit, *Si tu sustulisti eum dicito mihi*, quasi diceret: cum tu hortulanus sis, huius horti custos assiduus, corpus hic recens positum & inde ablatum, & ex consequenti causam lacrymarum mearum ignorare non potes: hæc autem interrogare videris, vt te rei ignarum similes. Rogo ergo te Domine, si sustulisti dicito mihi, nec celes hoc a me. Dominum appellat, quia facile eos honoramus, a quibus impetrare aliquid volumus. Hiero. loco allegato turbationi quoque tribuit, quod hortulanum, dominum appellauerit. At potius amori & desiderio inueniendi Christum id dandum est: vt enim impertaret ab eo, quod desiderabat, honore illum afficiebat.

Recte, & acute Aug. ser. 133. hanc exponit sententiam dicens, Sancta, & simplex femina Christum requirit a Christo, ac deuotione mentis propheta, & nescit: ait enim Domino de semetipso: *Si tu sustulisti eum dicito mihi*, recte interrogat, *Si tu sustulisti eum*: ipse enim tulit corpus suum, qui illud protulit de sepulchro: ipse tulit corpus, qui illud iacens, & dormiens sua aspiratione collegit: ipse tulit corpus suum, qui illud diuinitatis virtute gestans portauit ad caelos. Atque inde mulier sapienter interrogat, & requirit: *Si tu sustulisti eum, dicito mihi, vbi posuisti eum*, hoc est, si illud auferens de sepulchro ad paradysum transtulisti: audierat enim illum dicentem latroni: Hodie mecum eris in Paradiso.

Et ego eum tollam.

Magna vis amoris hæc est: sola sibi persuadebat corpus tollere posse: Et attende sensum, existimabat odio esse corpus ab hortulano sublatum, nolente in suo habere illud orto, ideoque eum in aliquo alio loco extra hortum profecisse: ideo dicit, si sustulisti corpus, nolens apud te habere, mihi dicito, vbi sit: *Et ego tollam* illud. Pende autem efficaciam persuasionis, quasi diceret, facillimam rem peto, vt tantum indices, nolo aliquem tibi laborem imponere: *Ego tollam eum*, minus laborabis in indicando, quam in auferendo laborasti, si in orto tuo habere non vis. *Dicito mihi, ego non ponam eum in orto tuo, sed Tollam eum*. A me causam lacrymarum petijsti, animum compatientem indicasti, si meas vis lacrymas exficcare: *Dicito vbi posuisti eum, vt ego eum tollam*, & sic meis lacrymis finem impones.

A N N O T A T I O X.

B. Hieronymus in Magdalenam superior.

Hieronymus epist. ad Hedib. quæst. 5. adhuc in sua perseverans sententia, hæc omnia turbationi tribuit, & reprehendit. Vide, inquit, quem custodiebat cohors militum, cuius sepulchro Angeli præsidebant, ab vno hortulano arbitrabatur ablatum, & ignorans imbecillitatem femineam tantarum se virium repromittit, & credit; vt corpus viri, & perfectæ ætatis, quod (vt cetera taceam) centum libris myrrhæ circumlitum erat, existimaret ab vna, & pauida muliere posse portari. Hæc Hieronymus. Potuisset profecto Hieronymus Magdalenam excusare, & ab his obiectis defendere si voluisset, cum hæc argumeta potius sint ardentissimi amoris, & pietatis

A in Christum, vt Orig. & Aug. locis citatis affirmant. Fateor fidem infirmam fuisse quia mortuum credebat, & resurrectionis argumenta nondum percipiebat, tamen amoris audacia non est vituperanda. Quæuis ad obiecta respondere etiã modo aliquo possumus: nondum enim Angelos nouerat, nec centum libris circumlitum corpus credebat, cuius iam omnia linteamina ablata viderat: nec solam corpus se portaturam promittebat, sibi enim non defuturos adiutores corpore inuento sperabat: at Hieronymus hæc omnia exaggerat, quia iam Magdalenam Dominum resurgentem vna cum alijs vidisse feminis existimabat: quã sententiã superius Annot. 3. non probauimus.

Dicit

Dicit ei Iesus: Maria.

C O M M E N T A R I V S.

IAm se Dominus manifestare dignatus est, eã nomine proprio vocat, quo ante vocare solebat, non solum nomen proprium, sed eundem vocis sonum, & locutionis proprietatem edidit, vt quis esset, agnosci posset. Obiurgatio quædam amoris est, vt Chryf. hom. 82. & Cyril. lib. 12. cap. 45. dicunt. Ac si diceret: *Maria*, tu me hortulanum putas, & quis sim ignoras, ego autem te ipsam, quæ sis agnosco. O quanta efficacia, & inexplicabilis vnus vocis virtus. Vna vox densissimas mæroris tenebras dissipauit: vna vox mentis cæcitatem illustrauit: vna vox fontem lacrymarum arefcere fecit: vna vox ardentissimum expleuit desiderium: vna vox cor omni destitutum consolatione, gaudio & lætitia repleuit.

Christi vocis efficaciam.

Conuersa illa, dicit ei: Rabboni, quod dicitur Magister.

Illa apertis mentis & corporis oculis, agnouit eum, & omni suspitione remota Magistri vocabulo, vt consuevit ipsum honorat. Rabboni, Latine Magister. plura verba proferre repentina, & vehemens rei insperatæ lætitia vetat: ingens gaudium, & pondus amoris vna vox manifestat, ac vni voci vnã reddit vocem, inexplicabile esse, quod intus latebat vocis vnitate significans. Mortuum inuenire desiderabat, viuentem in æternum accepit. Conuersa dicitur, quia oculos hinc inde præ desiderio, & ignoratione voluebat: audita autem voce & agnita, conuersa est, non facie, sed oculis in eum fixis, inuento iam, quem tã anxie quærebat. *Vox, Rabboni*, Chaldaica est, quia illo tempore multæ erant iam permixtæ voces cum Hebræa, significatq. idem quod Magister, vt ipse Euangelista testatur: non vt aliqui dicunt, Magister meus, non enim illud, iud est, affixum: vt facile constare potest, vel mediocriter in ea lingua peritis.

A N N O T A T I O XI.

Quo modo Patres explent hæc verba.

Chrysof. ho. 85. interrogat: Quo modo conuersa dicatur, si ad ipsum loquebatur? Responder sibi videri, cum dixisset Magdalena, vbi posuisti eum, rursus ad Angelos respexisse tamquam rogaturam, quare obstupuerint, illum quem hortulanum putabat, videntes, ab hisq. se ad Christum vocantem conuertisse, quem voce prius, quam visu agnouit. Hier. epist. ad Hedib. q. 5. inquit, stupore perterrita, huc atque illuc faciem conuertisse, nihil aliud nisi Dominum videre desiderantem, eaq. ratione etiã ab Angelis retro se conuertit. Mihi probabilius visum est, quod

A diximus in commentario, dictam esse conuersam, non retro aspiciendo, vt prius fecerat, sed oculos in eum conuertendo, & fixius intuendo, vt de facie agnosceret, quem voce iam agnouerat. Quod autem Hiero. reprehendit Magdalenam hortulanum Dominum, Christum vero Magistrum appellantem, non videtur tanta reprehensione dignum: nam Magistrum appellauit, vt modum loquendi consuetum seruarer, vt dicit Cyril. lib. 12. cap. 45. immo hoc verbo se agnouisse eum declarabat: quod non efficiebatur, si dominum appellasset.

Dicit ei Iesus: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum.

C O M M E N T A R I V S.

Credidit Magdalena resurrexisse Christum, ipsumq. esse, quem videbat, tamen existimabat adhuc cum hominibus conuersaturum, victurumq. sicut prius, qualis frater eius Lazarus resurrexerat: idcirco ad illum tactum, cui erat assueta, properat, vt pedes eius osculetur, quem tactum Dominus prohibet, vt fides eius perficiatur, & discat resurrexisse quidem Dominum, sed non mortalem, vt prius, nec amplius in hoc sæculo, vt ante victurum, & conuersaturum, sed

sed ad Patrem in caelos ascensurum: idcirco causam prohibitionis annectit, *Nondum enim ascendi ad Patrem*. quasi diceret: Ne me tangas, vt ante solebas: nam nō surrexi vobiscum conuersaturus, & conuicturus, vt prius, sed ascensurus ad Patrem, & regnurus cum eo, quod nondum feci propter vos, tamen cito faciam. Hęc verba cuidam tacite interrogationi respondent, ne enim diceret Magdalena: Domine nonne inter nos es sicut ante, cur non te tangam? hoc præoccupans dicit: Sum quidem nunc, tamen nō permanurus: vado enim ad Patrem, quamuis nondum ascenderim. Vnde causa hæc nō refertur immediate ad tactus prohibitionem: sed ad aliud, quod conuequebatur. Nam si dictum esset tātum: Noli me tangere, respondisset Magdalena: Nonne te Domine prius tangebam, cum sis iam viuus cur non te tangam? Respondisset Dominus: Non sum viuus, vt inter vos degam, nec vt quemadmodum prius conuerter. Iterum diceret Magdalena: Quomodo igitur nunc ad me venis, & in terra videris? huic respōdet: Quia nondum ascendi, id est ascensurus surrexi, quamuis propter te, & discipulos nōdum ascenderim. Hęc omnia vnica responsione complexus est Dominus. Simile est illud Ioan. 5. Dominus interrogauit paralyticum: Vis sanus fieri? Ille respōdit: Hominem non habeo, Præoccupans interrogationem secundā scilicet, quare ergo non es sanatus? & quare hæcenus non descendisti in piscinam? ne daret locum verborum multitudini, ille vno responso satisfecit multis: Hominem, inquit, non habeo. Ita nunc Dominus negato, & prohibito tactu consueto, quia potuit interrogari, nonne es qualis prius? nonne inter nos te iam video existentem? Dominus præoccupauit vno verbo hæc omnia, dicens: *Quia nondum ascendi ad Patrem*: non sum qualis prius, quod si modo me tibi manifestum facio, non est, quod sim hic commoraturus, sed propter vestram fidem, propter vestrā consolationem id facio: propterea nondum ascendi, sed iam iā ascendam. Verba sunt instructionis, vt discat perfectius Magdalena resurgens conditionem dissimilem esse a priori. Cetera in annotatione require.

A N N O T A T I O XII.

Diuersa Patrum verborum Ioannis expositiones.

Locum hunc difficilem esse constitentur etiam antiqui Patres, inter quos est Cyrillus lib. 12. cap. 50. & maxime difficultas in vno est posita, nempe in causa prohibitionis illis expressa verbis: *Nondum enim ascendi ad Patrem meum*, quam varie Doctores exponunt. Primo loco Cyrillus loco citato sic exponit: vt Magdalena pedes Domini tangere accesserit, acceptura benedictionem ab eo. At Dominus negat, & prohibet tactum significare volens, deinceps nemine ad corpus suum tangendum in sacramento accedere debere, nisi prius accepto Spiritu sancto, quem nondum miserat, quia nondum ascēderat. ac si diceret: Nemo me iam tangere debet, nisi Spiritu sancto accepto, quem mittam post meam ascensionem: cum ergo nondum ascenderim, noli me tangere. Hęc expositio violenta videtur, & verbis non satis accommodatur. patitur præterea difficultates: nam & mulieribus, & Thomæ, & discipulis se præbuit tangendum antequam ascenderet. Præterea corpus suum dedit in cena

discipulis etiam antequam ascēdēs Spiritum sanctum mitteret. Huius expositionis meminit Chrysostomus homil. 85. & eam reijcit. Secundo Chrysostom. alteram adhibet, quæ non est dissimilis a nostra in commentario posita: hoc tamen differt, quia Chrysostomus existimat Dominū his verbis admonere voluisse Magdalenam, vt reuerenter accederet, non sicut prius. At mihi potius instruere, & fidem eius perficere voluisse videtur: non enim dubito cum Cyrillo ipsam ad eius pedes procidisse, sicut prius solita erat. Quoniam non est verisimile quod aliqui nostro tempore inconsiderate dicunt, amplecti, & collum eius tenere voluisse, cum non solita fuerit Magdalena his tactibus vti, sed ad pedes Christi esse, & eos osculari. Non igitur irreuerenter accessit: nec enim est credibile minus reuerenter accessisse, quam mulieres illæ accessere, quibus nulla est facta prohibitio. Tertio loco Hierony. epist. ad Hedib. q. 5. sic exponit: *Noli me tangere*. Tibi enim,

enim, *Nondum ascendi ad Patrem meum*. A quem mortuum quæris, viuentem tangere non mereris: si me necdum putas ascendisse ad Patrem, sed hominum fraude sublatum, meo tactu indigna es. Hoc autem dicebat non vt studium quærentis obtunderet, sed vt dispensationem carnis assumptæ in diuinitatis gloriam sciret esse mutatam, & nequaquam corporaliter vellet esse cum Domino quem spiritualiter credere debet regnare cū Patre. Hęc Hiero. quæ expositio dura videtur: nam verba illa: *Nondum ascendi ad Patrem*, de reali ascensu faciendo intelligenda videntur: non ergo accommodate exponitur: Tibi nondum ascendi. Rursus non de resurrectione gloriosa, sed de ascensione ipsa, quæ nondum facta erat, verba sonant. Adde etiam non esse in verbis hæc asperam oburgationem, quam Hieronymus exponit, putans Magdalenam cum ceteris feminis iam vidisse Dominum, & tenuisse pedes eius, & incredulam adhuc permanisse: hanc tamen sententiam Annotatione 3. reieciimus.

Quarto loco Aug. tract. 121. aliter exponit, vt sit sensus: *Noli me tangere*, id est, noli sic in me credere, quemadmodum adhuc sapias: existimas enim me imparem Patri, nondum ascendi ad Patrem: tunc me tangas, quando credideris me Patri non imparem Deum. Tangere ergo August. ad tactum, qui per fidem fit, refert, idem etiam sermo. 60. de Verb. Domini. at hæc expositio spiritualis non litteralis videtur.

Quinto loco Leo. sermo. 2. de Ascensione, sic inquit: Dominus Magdalene personam Ecclesie gerenti cum ad contactum ipsius properaret accedere, dicit: *Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum*, hoc est nolo ad me corporaliter venias, nec vt me sensu carnis agnoscas, ad sublimiora te dissero, maiora tibi præparo: cum ad Patrem ascendero, tunc me perfectius veriusq. palpabis, apprehensura quod non tangis, & creditura, quod non cernis. Hęc Leo. cuius expositionis meminit etiam Aug. tracta. 121. sed hæc etiam spiritualis non litteralis videtur.

Sexto loco recentiorum aliqui exponunt Magdalenam accessisse, vt Dominū tangeret, quia ad Patrem iam iam ascensurū putabat, sicut proficiscentes solemus tangere: at Dominus prohibet docens, nondum esse tempus ascendendi, sed adhuc permanurum se in mundo ad tempus. Si ita esset, vt isti dicunt, verba facillime ac-

commodarentur: at imprimis obstat, nā Apostoli viderunt vere ascendentem, nec propterea tetigerunt: non ergo erat, cur tangeret, quia ascensurum existimabat. Deinde, quia tunc Magdalena nihil de ascensu sciebat ad Patrem, immo existimabat illum vt prius inter homines conuersaturum. Præterea quia etiam si id esset, non erat Domino tanta causa prohibendi, nec Dominus eam a tactu, tam expresso verbo prohibuisset. Adde si sensus is esset, ne me tangas, quia nondum ascendi, liceret inferre, quando ascendam, tūc tangendi erit tempus, & tages, quod profecto nemo sanæ doctrinæ inulit. Postremo, quia non constat de tali consuetudine tangendi in tota scriptura.

Septimo loco Iustinus martyr quæstio. explicat. q. 48. aliter exponit, quem vltimo referuauit loco, cū sit antiquitate primus, quia eius expositio legitima visa est, & nos eam in commentario secuti sumus. Facta ergo interrogatione de hac prohibitione tactus, cum tamen se alijs præbuerit tangendum, sic respondit. Illud: *Noli me tangere*, a Salvatore dictum est in hoc sensu, noli me sequi ita, vt mecum semper versere ea ratione, qua antequam in crucem agerer. Volebat enim sensum ac pedetentim discipulos a consuetudine aspectus præsentiaq. sui corporis abducere, itaque neque semper visus est discipulis his diebus, quibus cum eis in terra post resurrectione versatus est: neque omnino inaspectabilem se eis præbuit, sed vtrumque intervallo, spatioq. adhibito faciebat, vt & videretur ipsis, & non videretur. Hęc Iustinus. in commentario pluribus eam expositionem explicuimus. Scio alias adhuc esse interpretationes, sed propositæ sufficiant.

A N N O T A T I O XIII.

Percontari aliquis possit, cur mulieribus Dominus se tangēdum præbuerit, non autem Magdalene? Hiero. epist. ad Hedib. q. 5. existimat Magdalenam tetigisse Dominum vna cum mulieribus ante hæc, quæ facta Ioannes narrat. August. lib. 3. de consen. Euang. cap. 24. tenet post hoc factum reuertentem Magdalenam, vna cum alijs feminis Dominum tetigisse. Sed vtramque sententiam Annotatione 3. reieciimus, probabilius existimantes, nec ante nec post hoc factum, cum mulieribus ceteris Magdalenam tetigisse, sed solum reuertisse. Superest igitur inquirendum,

Auctor sequitur Iustini martyris expositionem.

Dominus permittens se ab alijs mulieribus tangi cur Magdalenam prohibeat

dum, cur sit prohibita tangere, non autem illa: immo etiam tenentibus Augustini sententiam considerandum adhuc est, quare modo, non autem postea sit prohibita.

Sententia
auctoris.

Nobis autem secundum sententiam nostram respondendum videtur, tactum sui Dominum permisisse ad ostendam suę resurrectionis veritatem, ut qui non credebant, ipso tactu confirmarentur, ut patet in Thoma & discipulis, quibus dicebat, Palpate & videte, quoniam spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Cum autem Magdalena audita voce de Christi resurrectione certa facta esset, & resurrectionem credidisset, prohibita fuit a tactu concessio nondum credentibus. Mulieribus autem, discipulisque se tangendum exhibuit, quia dubitabant, & ut certi fierent, tangere eos vo-

luit. & hoc est multo magis argumento Magdalena cum ceteris non tetigisse Dominum, quia non dubitabat eum surrexisse. Ne vero dum surrexisse credebatur, existimaret Christum qualis erat primo, surrexisse, propterea audiuit hæc verba: *Noli me tangere: nondum enim ascendi.* propter fidem ergo, & illa sunt admittenda, & ista prohibita a tactu, sed diuersis rationibus: illa, ut crederent vere surrexisse: ista, ut crederet, non qualis erat prius, surrexisse. Est autem hoc loco aduertendum Athan. lib. de Incarna. Christi affirmare, non soli Magdalena, sed ceteris mulieribus dictum esse simul: *Nolite me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum, & statim post hæc verba illas accessisse, & tenuisse pedes eius, ac eum adorasse.* Sed difficile est hæc sententiam verbis Euangelicis accommodare.

Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum.

C O M M E N T A R I V S.

Fratres cur
Dominus di
scipulos non
cupauerit.

CRedenti Magdalena resurrectionem iubet eam testem esse & annunciatricem apud Apostolos, quos ut homo fratres appellat, & quid annunciare debeat docet: *Ascendo*, inquit, *Ad Patrem*. ac si dicat: surrexi e mortuis, & vivo, non iam vobiscum corporaliter victurus, & conuersaturus, sed ascensus ad caelos. Multa his verbis insinuantur. Primo quidem, ne discipuli audientes Christum viuere, existimarent se ab eo esse deserendos, maxime quia in passione eum deseruerant, & increduli fuerant. Propterea Dominus eos appellat fratres: *Dic*, inquit, *Fratribus meis*, ac si diceret, quamuis iam vivo, & surrexi, ipsique me deseruerint: tamen adhuc eos amo, adhuc eos tamquam fratres recipio, non ut reos iudico, sed ut meos fratres diligo. Secundo fratres appellat, ut se in eadem carne surrexisse significet, in qua prius erat, & eos secum nature socios habebat, quamuis non sit eiusdem qualitatis, ut ante. Tertio, ne etiam audientes ascensurum ad Patrem, se relinquendos, nec unquam ad eum peruenturos, putarent: *Vado*, inquit, *Ad Patrem meum, & Patrem etiam vestrum.* ac si diceret: sicut ego nunc vado, etiam ipsi postea venient: cum Pater ad quem vado Pater etiam sit ipsorum. Quarto dicit: *Patrem meum, & Patrem vestrum*, ne quia fratres dixerat eandem rationem filiationis cum eo habere se arbitrarentur, ipse enim habet Deum Patrem naturalem: at illi adoptionis, idcirco distinguit: *Meum, & Vestrum*, ut notat Ambro. lib. 3. de Virginitate. Quinto *Patrem* vocat, & simul *Deum*, ut idem Ambro. annotat: *Patrem meum*, ut naturam ostendat diuinam: *Deum meum*, ut mysterium indicet incarnationis. Ut Deus est, *Patrem meum* dicit, ut homo est, *Deum meum* appellat. Sexto gratiam noui testamenti merito suae mortis obtentam ostendit, ut Deum Patrem habeamus, & per ipsum verum Deum, & hominem, filij Dei adoptionis sumus, qui enim Deus noster erat per creationem, per Christum factus est Pater noster per gratia adoptionem. Pauca verba magnam continent doctrinam, docet enim resurrectionem suam, docet resurrectionis conditionem, nempe in eadem quidem natura, sed non eiusdem qualitatis surrexisse,

surrexisse, iam enim immortalis erat: docet mortis suae fructum, docet suae diuinitatis, & humanitatis mysterium: Eos, ut bono sint animo, & timorem depellant, hortatur. Quod autem dicit: *Ascendo*, in praesenti, significat proximam suam ascensionem. Hebraismus est, dic eis verba hæc, quae profero, *Ascendo ad Patrem* &c. ac si diceret: dic eis, me iam iam ascensurum.

Venit Maria Magdalene annuncians discipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.

Venit Magdalena annuncians discipulis se vidisse Dominum, & referens quae Dominus ei præceperat dicere. Hebraismus est: *Hæc dixit mihi*, loco verborum quae superius descripta sunt: eadem enim Magdalena repetijt. Qualiter autem discipuli eam audierint, refert Luc. Non enim crediderunt ei, sicut nec mulieribus paulo post venientibus, quas omnes Lucas in vnum coniunxit. Hæc fuit prima apparitio ex his, quas Euangelistae factas narrarunt, ut ex Mar. constat. Euangelistae enim eas dumtaxat narrarunt, quas Dominus fecit ijs, qui non crediderant, ut fides eorum, & nostra in eis confirmaretur, idcirco non meminerunt quo modo B. Matri apparuerit, cui ante omnes apparuisse nemo dubitat, non tamen ab Euangelistis narratur, quia non fuit ei ad fidei confirmationem facta, quae firmissima, & constantissima semper in fide permanst; sed ad consolationem, & lætitiā, qua super omnes digna fuit, quae super omnes diligebat, & doloris gladium perpeffa erat. Adde etiam ne testimonium eius alijs suspectum videretur, quia mater erat: propter hæc duo, Euangelistae apparitionem B. Virgini factam siluerunt.

Cur Domi
num Matri
apparuisse,
Euangelistae
siluerunt.

Cum ergo sero esset die illo vna sabbatorum.

AD narrandam apparitionem discipulis factam Euangelista se conuertit, & circumstantias multas describit, nempe temporis, loci, personarum, modi, & vtilitatis, seu fructus ex ea prouenientis. Incipit igitur a tempore, præmittens tacite apparitionis causam, quam particula illa *Ergo*, insinuat. *Cum ergo*, quasi diceret, cum Magdalena retulisset Domini verbum, & annunciasset resurrectionem, illi vero adhuc non credidissent, ut Lucas narrat: propterea Dominus ipse suam praesentiam propriam decreuit manifestare resurrectionem. Tempus etiam distincte apparitionis describit: *Die*, inquit, *illo*, nempe prima sabbatorum, quo die Dominus surrexerat: *Sero*, id est iam ad solis occasum, & in fine diei, quo tempore hæc apparitio facta est. Cetera in annotatione require.

A N N O T A T I O XIV.

Quo modo
Euangelis-
tae concor-
des sunt.

Hierony. epist. ad Hedibi. q. 7. Querit A quo modo Matheus, & Marcus scribant per mulieres Apostolis mandatum, ut in Galilæam irent, cum Ioannes, & Luc. Hierosolymis ab Apostolis visum esse perhibeant. Respondit promissam esse in Galilæa familiarem quandam & perseverantem visionem, ut cum eis conuersaretur, & multa de regno Dei tractaret, & eos in-

strueret, ut habetur Act. 1. at hæc visio fuit obiter, & breuiter facta propter consolationem discipulorum, qui Iudæorum metu erant absconditi, & clausi. Aug. lib. 3. de consensu Euangelista. cap. 25. respondet promissam quidem visionem in Galilæa, tamen non negatam esse in Hierosolymis, unde non egit contra promissionem suam, si etiam se manifestauit tam Hierosolymis,

rosolymis, quam in Galilæa. Mihi Ambr. A Luc. vltim. perfectius respondere videtur, nempe iussisse Dominum discipulos in Galilæam ire, vbi eum visuri erant: at quia præ timore intra conclaue residebant, se eis videndum obtulit, vt animis confirmatis in Galilæam proficisceretur. Adde non solum propter timorem illorum, sed etiam propter fidem, vt crederent quia hætenus mulieribus fidem resurrectionis non habuerant: simul etiã ne ægre nimis ferrent mulieribus visum esse, nõ autem ipse: clementissimus ergo Dominus noluit hac eos consolatione priuare. Has duas causas adiecit Chryso. hom. 85. p. ræcipua tamen est propter fidem illorum, quia nõdum credebant, & hanc, vti in commentario diximus, Euangelista insinuat.

Cur Dominus discipulis apparuit.

Ipsa resurrectionis die, quinquies Christus apparuit.

Aduertendum autem ex Augu. lib. 3. de consen. Euang. cap. 25. Primo die resurrectionis quinquies apparuisse, quantum ex Euangelio licet colligere. Primo Magdalene Mar. vltimo. Secundo mulieribus ex Matth. Tertio Petro ex Lucæ vlt. Quarto ex eodem Luca duobus discipulis eunti-

bus in Emaus. Quinto Apostolis absente Thoma, & hanc Ioan. nunc & Lucas describunt. Est etiam aliud aduertendum quantum ad tempus pertinet, nempe hæc apparitionem dici sero factam, non quidem nocte, sed iam ad vesperam prope solis occasum Discipuli enim duo mane profecti erant in castellum distans a Hierusalem sexaginta stadiis, id est, septem Italicis miliaribus, vbi Christus eis occurrit, & in castello se manifestauit, inclinante die, ac aduesperascente, id est, iam post duas horas a meridie; quo agnito reuersi sunt velociter Hierusalem, vt ceteris annuntiarent discipulis. Quibus annunciantibus ex templo Christus apparet, quod accidit ad Solis occasum ante noctem: illo enim tempore dies erant iam longiores in illa maxime regione. Hæc dixerim, quia si noctu apparuisset, ad primum diem sabbatorum non pertineret apparitio: dies enim terminabatur in occasu, vt superius diximus. Vnde euangelista non noctu, sed sero dicit, Græce *ὀψιμα*, id est, diei vltimo, & extremo.

Et fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum.

COMMENTARIUS.

Locum, & personas describit: discipuli congregati erant domi, & fores clausas habebant, non propter tempus, quasi nox esset, sed *Propter metum Iudæorum*, ne facilis aditus ad eos pateret alicui nocere volenti. Nomine discipulorum non solum Apostoli, sed etiam alij additi Christo significantur, qui ob eundem metum, simul erant congregati, quibus etiam Dominus apparuit, quod quidem ex Lucæ vltimo colligitur: nam illi duo reuertentes ex castello dicuntur inuenisse vndecim, & qui cum illis erant, & adhuc ipsi duo aderant, eadem autem hora venit Dominus, quamuis vt ex Ioanne habemus, Thomas aberat. Illud: *Propter metum Iudæorum*, refertur ad totam sententiam. Erant congregati in vnum locum, & habebant fores clausas propter Iudæorum metum.

ANNOTATIO XV.

Persecutiones interdum fugere licitum est.

Cyril lib. 12. cap. 53. annotat discipulos prudenter declinasse furorem Iudæorum, memores illius verbi Domini Matth. 10. Cum vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. Hæc doctrina Cyrilli sic est intelligenda. Primo quidem licere, & prudentiæ esse declinare aliquando persecutiones, & inimicorum

Ambro.

Ambro. lib. 1. de offic. cap. 37. cum alijs A multis, in quo errauit Tertullianus, sed non est instituti nostri hoc discutere. Secundo, quando Christus, Paulus, & ceteri sancti viri fugerunt, & persecutiones declinauerunt, non id timore mortis faciebant. ita docent Athana. Grego. Nazian. Ambr. locis citatis, & Hieron. Matth. 10. 14. sed ne temere, & ante tempus morti se offerrent, aut ne peccandi persecutoribus darent occasionem: vel vt saluti aliorum, & prædicationi se conseruarent: vel ob alios honestos fines, quos libens modo omitto. Hinc factum est, vt quando hi sancti causam fidei, & Dei honorem periclitari viderent, prompti morti se exponerent, vt Dei causam defenderent. Tertio discipuli tunc magis mihi ex timiditate quadam imperfecta, quam ex prudentia

visi sunt fugisse, quod Euangelista insinuat, dicens: *Erant congregati propter metum Iudæorum*. Fateor fecisse rem, & actum prudentem, quia vere conseruari eos oportebat prædicationi, & manifestationi nominis Christi per orbem propagandæ, & ita eos Christus illæsos esse voluit: tamé ipsi non ex prudentia fecerunt, nec eum ob finem, sed ex timiditate, & formidine, quæ incredulitati erat coniuncta. Sæpe autem euenit, vt aliquis actum fortem, aut prudentem, aut iustum faciat, sed non ex prudentia, fortitudine, & iustitia, vt docuit Arist. lib. 1. Ethico. & vera est eius in hac parte doctrina, & scripturæ sacræ conformis: iusta enim iuste operari præcepit nobis Dominus in scripturis frequentè, quia iusta non iuste aliquando fieri possunt.

Veni Iesus, & stetit in medio eorum.

COMMENTARIUS.

Foribus clausis ingressus est, vt qualitatem suæ resurrectionis significaret, ne iam vt ante mortalem, & passibilem futurum existimarent. Vana ergo, & indigna Catholico est doctrina asserentium aperuisse Christum portam, seu fores, vt intraret: non enim corpus gloriosum corporea habet obstacula. & ita Cyril. li. 12. ca. 53. & Greg. hom. 26. in Euan. docent, quod paulo superius de sepulchro clauso lapide diximus. In medio etiam eorum stat, vt ab omnibus facilius videri, & tangi possit. non sedet, sed stat, vt se non in hoc sæculo permanens, sed alio properare significet. Nec existimes Dominum intrasse prius domum, passibusq. pedum se in medio eorum collocasse, sed vno ictu oculi, in medio eorum apparuit corporalis & visibilis in propria sua forma, vt agnosci posset.

Et dicit eis: Pax vobis.

Pacis salutatione propter tres causas discipulos Christus dignatus est.

Non sola forma, & figura propria corporis, sed etiam sermone, ac salutatione ne ipsa suam confirmat resurrectionem, seq. eundem esse demonstrat. Triplici autem de causa vsus est Dominus hac salutatione. Primo, quia sic solitus erat salutare, & talem iniunxerat discipulis suis salutationem. Matth. 10. Intrans domum salutate eam, dicentes: Pax huic domui. Et ipse discedens pacem commendauit: Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis, vt ex hac salutationis forma, se esse Christum eundem probaret. Secundo, vt timorem, ac terrorem discipulorum expelleret. In cuius rei declarationem attende, antiquum vsus fuisse, vt ex scriptura patet, ijs, qui adueniebant aliunde, maxime si aliqua inerat suspicio nocendi, salutare; & dicere: *Pax vobis*, ad significandum aduentum esse pacificum, non ad aliquid mali inferendum. Iud. 6. Gedeoni timentem mortem ex Angeli aspectu dictum est; Pax tecum, ne timeas, nõ morieris. 1. Reg. 16. dixerunt Bethleemita Samueli inopinante venienti, Pacificus ne est ingressus tuus? id est venis ad nos castigandos, quia non audiui mus saluta-

salutationem pacis. & 4. Reg. 9. Ioram dixit: Pax est Iehu? ita nunc poterant. discipuli tamquam qui increduli nimis, et pertinaces fuerant timere, et Christum pœnas ab eis exacturum existimare. Dominus ergo præueniens iucunda pacis salutatione trepidantia corda serenat. *Pax vobis*, ac si diceret, non vos punire, non pœnas exigere, sed consolari, confortare, instruere venio. Tertio, vt significaret fructum mortis, et resurrectionis suæ, nempe pacem, & reconciliationem hominum cum Deo, quam nascente Christo promiserant Angeli canentes: In terra pax hominibus bonæ voluntatis. hanc Dominus surgens effectam impartitur, & communicat his, qui bonæ voluntatis, & electi à Patre erant. Lucas hanc apparitionem describens, plura verba Christi discipulis dicta narrat, quæ exponere præsentis instituti non est.

Et cum hæc dixisset ostendit eis manus & latus.

O Pere etiam illos confirmant fidem: manus enim, & latus ostendit, vt per vulnere cicatrices eundem, qui crucifixus est, agnoscant. Hæc enim signa Dominus resurgens retinere voluit, vt argumenta, & signa essent resurrectionis suæ, in quo etiam mira, & diuina virtus elucebat, quæ corpori sic vulnerato vitam perfectam dabat. palpandum etiam se exhibuit, vt corporis soliditatem, & consistentiam experirentur, vt docet Lucas, ne phantasma apparens esse putarent.

A N N O T A T I O X V I.

Christus ob
quas causas
cicatrices
retinuit

Vulnerum cicatrices, quas Dominus retinuit in suo glorioso corpore, & discipulis demonstravit, veræ, & non fictæ erant, vt impius Porphyrius affirmabat, vt contra eum docet Augu. epist. 49. ad Deo gratias. q. 1. quas quidem Dominus conseruare voluit cum maximo quidem dolore, non cum deformitate aliqua, vt fidem suæ faceret resurrectionis, vt Augustinus dicit; et ex ipso Euangelio constat, quo Porphyrius conuincitur. Si enim ficta, & non vera erant signa, ficto & falso argumento Christus vsus esset erga discipulos, quod blasphemum est asserere. Retinuit etiam in signum, et trophæum victoriæ, quo mortem, & diabolum vicit, vt docet Ambrosius, Luc. ultimo. Has etiam cicatrices in cælum secum attulisse asserit Cyril. lib. 12. cap. 58. vt Angelis omnibus ea, quæ gesta sunt, innotescerent, probatque illo Zach. 13. vbi Angeli interrogant, *Quæ sunt plage in medio manuum*

Gaui sunt ergo discipuli viso Domino.

C O M M E N T A R I V S.

HIC est fructus et effectus apparitionis. *Gaui sunt*, inquit, *Sunt discipuli*, quia viderunt Dominum: causam enim particula illa, *Ergo*, indicat. Gaudium hoc fidem supponit; non enim gaui essent, nisi credidissent, crediderunt ergo ipsum resurrexisse, ipsumque esse Christum tot, ac tantis signis, & argumentis indu-

inducti, credentesque ipsius aspectu gaui sunt. Alia narrat Luc. facta antequam crederent, & gauderent; nam dubitauerunt existimantes se visum videre. at tandem agnouerunt, crediderunt, et gaui sunt; & impletum est verbum Domini, quod nocte cenæ dixerat: *Iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum*, vt recte annotant Cyril. lib. 12. cap. 54. & Chryso. hom. 85.

Dixit ergo eis iterum: Pax vobis.

Repetit salutationis verbum, non eisdem de causis, quibus prius pronunciauerat, quas superius exposuimus; sed vt significet eos mittendos per vniuersum orbem, ad annunciandum pacem hanc factam per Christum, iuxta illud Isa. 52. *Quam speciosi pedes euangelizantium pacem*. Et attende particulam *Ergo*: postquam enim crediderunt perfectè, voluit eos Dominus instruere huius mysterij prædicatores, vt non sibi solis, sed toti mundo sapiant, & credant; propterea iterum dicit eis: *Pax vobis*, ac si diceret, iterum pacem do vobis, vt eam toti mundo annuncietis, quod sequentibus verbis ostendit.

Sicut misit me Pater, & ego mitto vos.

Recte connectuntur hæc verba superioribus: significata enim pace annuncianda, eos huius pacis prædicatores, ac orbis doctores, & salutis ministros ordinat, et instituit, simulque dignitatem muneris, & officij insinuat: sensus enim est: quod munus dedit mihi Pater (Veni enim, vt mundo veritatis testimonium perhibeam ad credentium salutem tamquam Apostolus a Patre institutus) hoc ego vobis munus trado, & vos vicarios meos instituo; & rursus, qua auctoritate Pater misit me, eadem vos ego mitto, vt prædicetis, gubernetis, dirigatis mundum in viam salutis et veritatis. Magnum hoc munus est profecto: quod enim a Patre filius naturalis, & æternus Dei homo factus suscepit, hoc idem suis communicat discipulis. copiosorem interpretationem in annotatione inuenies.

A N N O T A T I O X V I I.

Apostolici
muneris di
gnitas.

Magna, & multiplex instructio Apostolorum in hac sententia continetur, insinuata in illa similitudinis particula, *Sicut*, in multis enim similitudo procedit. Primo in fine, sicut Christus missus est ad veritatem salutis annunciandam mundo, Ioannis. 18. Ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati, sic etiam Apostoli mittuntur Matth. 28. *Euntes docete omnes gentes &c.* & docentes seruare quæcumque mandauit vobis. Secundo similitudo etiam procedit in mundo. Christus veritatis testimonium exhibuit per opera virtutis diuinæ. Ioan. 10. *Opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testimonium perhibent de me; ita etiam discipuli mittuntur cum potestate operum diuinorum, Mar. ult. Prædicauerunt vbique Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis. Ioan. 14. Opera, quæ ego facio, & ipse faciet, et maiora horum faciet. Tertio*

est similitudo in expensis, sicut Christus pro annuncianda veritate sanguinem fudit, et mortem subiit, ita & Apostoli, Ioan. 15. *Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Quarto est similitudo in amore paterno, vt bene Gregorius hom. 26. in Euang. exposuit, vt sit sensus: Pater misit me etiam, vt mortem subirem, tamen non id ex odio, aut vindicta Patris in me, sed ex summo amore factum est: ita & vos subibitis mortem, & sanguinem fundetis, nec tamen id ex Patris odio, aut vindicta; sed ex maximo erga vos amore fiet. Sicut enim Pater amat me, ita & vos, & ita etiam ego vos amo, nec ex odio mitto, aut vindicta. Quinto est similitudo in officio, sicut misit me Pater non merum, & nudum annunciatorem, & prædicatorem, sed cum potestate spiritali, & auctoritate, quia Pastor sum: ita ego mitto vos non verbi dumtaxat prædicatores, sed rectores, & gubernatores in spi-*

in spiritualibus, & in ijs omnibus, quæ ad salutem pertinent, vt sitis etiam pastores. De potestate hac Act. 20. dicebat Paulus: In quo Spiritus sanctus vos posuit regere Ecclesiã Dei: successores enim Apostolorũ Episcopi sunt. Sexto est similitudo in principio. sicut ego vt homo missus sum a diuina Patris potestate; ita ego eadem diuina potestate vos mitto. Nõ homo me misit, sed Deus, ita etiam vos non merus homo, sed Deus simul mittit: non enim aliter conueniẽter hoc munus exercere poterant, nisi missi auctoritate diui-

A na. Hebr. 5. Nemo assumit sibi honorem, nisi qui vocatus est tamquam Aaron. Attendite tamen hanc similitudinem quidem esse, non æqualitatem: erant enim Apostoli inferiores Christo in natura, & potestate, & officio: erant solum homines limitatam potestatem habentes: vicarij erant, non domini: pro veritate annuncianda sanguinem fuderunt, sed non pro nostra, nec pro propria redemptione; solus enim **B** Christus generis humani redemptor fuit. Proinde in his non est similitudo verborũ requirenda, sed in illis, quæ exposita sunt.

Hoc cum dixisset, insufflauit, & dicit eis.

C O M M E N T A R I V S.

Designatis, & institutis pacis annunciatoribus, & salutis ministris per totũ orbem, donat eis potestatem, qua maxime mundus totus indigebat; cum enim essent homines pleni peccatis, maxime necessarium erat, vt qui eos sanare mittebantur, potestatem haberent remittendi peccata. Sicut si quis mitteret aliquem ad visitandos infirmos, & sanitatem annunciandam, si posset sanandi potestatem dare, vtique eam communicaret missõ; ita nunc facit Christus Dominus. Hanc potestatem autem donat Spiritum sanctum dando, quia Spiritus sancti est remissio peccatorũ. Vt autem signo exteriori significaret se interius illis Spiritum sanctum communicare, insufflat in eos; vt per flatum exteriorem cognoscant interius Spiritum sanctum infundi, cuius virtute peccata remittant. Potuisset dare Spiritum sanctum sine insufflatione, sed noluit, vt simul instrueret eos, & perficeret: perficeret quidem dando Spiritum sanctũ, instrueret insufflando: nam per hanc insufflationem multa significauit, in annotatione exponenda. Vbi sunt, qui carimonias irrident Ecclesiasticas, cum Dominum insufflantem in discipulos legant?

A N N O T A T I O XVIII.

Quare Spiritum sanctum dans Christus discipulis insufflauit.

Percontari aliquis posset, quare Spiritum sanctum daturus insufflauit in discipulos. Augustinus lib. 4. Trini. cap. 20. & lib. 10. Genes. ad litteram cap. 5. & lib. 13. Ciui. cap. 24. annotat, flatum illum non fuisse Spiritum sanctum, sed signum ipsius: significasse autem processionem Spiritus sancti ab ipso filio. Quem admodum enim status ille sensibilis ab eius corpore, ita Spiritus sanctus quem dabat a sua diuinitate procedebat. hæc est vna causa, ex Augustino cur insufflando Spiritum sanctum dederit.

Alter est Cyrill. li. 12. cap. 56. vt ostenderet se esse eundem qui a principio homini animam insufflando dedit. Gene. 2. Inspirauit in eum spiraculum vitæ. Idem etiam Athanasius ad Antioch. quæst. 64.

A annotauit. Insufflando enim dedit animam, quæ est principium vitæ temporalis: insufflando etiam dat Spiritum sanctum, qui est principium vitæ spiritualis; vt idem qui fuit creator, cognoscatur re-creator, & redemptor.

Tertia causa est Ambrosij sermon. 20. in Psalmum 118. inquit enim, Deum dici inspirasse, & insufflando animam infundisse homini. Gen. 2. vt significaret se nõ tantum animam qua viueret, sed simul dedisse gratiam, & sanctitatem vna cum ipsa anima: nam creauit Deus in gratia, & sanctitate ipsum hominem a principio. cum autem per peccatum amiserit gratiã hanc, & per Christum sic restaurata, & restituta; idcirco dum dat potestatem, & Spiritum sanctum ad remittenda peccata, insufflat

insufflat, vt se deperditæ illius gratiæ restauratorem, & reparatorem significet. Ac si diceret: Accipite Spiritum sanctum, quẽ perdidistis a principio datum, quia potestas hæc est dandi, & communicandi ho-

Aminibus Spiritum sanctum ad remittenda peccata. Hanc causam & doctrinam accepit Ambrosius a Basilio libro de Spiritu sancto cap. 16. qui eam adfert in huius loci explicationem.

Accipite Spiritum sanctum.

C O M M E N T A R I V S.

Post signum exterius, rem ipsam significatam infundit, verbi sui efficacia. *Accipite, inquit, Spiritum sanctum.* Spiritus sanctus dari hominibus dicitur, quando ipsius dona, & virtutes infunduntur, quæ multa, ac multiplicia esse docet Paulus. 1. Corint. 12. Diuisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; alij datur per Spiritũ sermo sapientiæ, alteri secundum Spiritũ sermo scientiæ, &c. inter gratias, & virtutes hæc vna est potestas remittendi peccata, numquam ante Christum hominibus concessa, hanc Dominus nunc suis Apostolis donans dicit: *Accipite Spiritum sanctum:* non autem dixit, accipite potestatem remittendi peccata, sed accipite Spiritum sanctum, & postea adiunxit: *Quorum remisistis peccata,* vt significaret potestatem remittendi peccata, solius Dei esse, & a solo ipso communicari hominibus.

A N N O T A T I O XIX.

Tres articuli fidei super sententia roborantur.

Hac breui sententia tres articuli fidei confirmantur. Vnus est, Spiritum sanctum esse Deum, cuius est prima, & suprema potestas remittendi peccata. Si enim Spiritus sanctus participatam habet potestatem, non erat, cur daretur hominibus ad peccata remittenda, datus vero est, quia prima, & suprema potestas remittendi est ipse, & per ipsum communicatur hominibus. Propterea his verbis Deũ esse verum Spiritum sanctum probant Basilius lib. 5. contra Eunomium. Ambrosius lib. 3. de Spiritu sancto capite 19. & Chrysostomus homilia 6. in 2. ad Corinthios. Alter est ipsum Christum, qui dat Spiritum sanctum. Deum etiam esse, quis enim communicare Spiritum sanctum potuit nisi Deus? adde etiam quod dicit Ambros. epist. 2. ad Simplicia. hoc verbo ostendere, se esse illum eundem Deum, qui per Prophetas promiserat Spiritum sanctum se daturum. Isa. 44. Effundam spiritum meũ super semen tuum. Ezech. 39. Effundam Spiritum meum super omnem domum Israel. His igitur verbis videtur dicere: Accipite, quod promisi. Tertius articulus est, Spiritum sanctum ab ipsomet Filio procedere: non enim daret, nisi a se emanaret, ita docent August. tract. 121. & Cyrillus lib. 12. cap. 56.

A N N O T A T I O XX.

Nonnullæ se offerunt dubitationes, quarum solutione locus hic expositus perfecte explicatur. Prima est, cum promissus sit Spiritus sanctus post ascensionem dandus Ioan. 16. Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos, si autem abiero mittam eum, quomodo nunc datur ante ascensionem? Chrysost. hom. 1. in Act. Apost. responder præsens positum esse pro futuro. Accipite Spiritum sanctum, id est, accipietis Spiritum sanctum. Sed dura est interpretatio: insufflatio enim illa indicat verba præsentem habere significationem. Idem Chrysostomus homil. 85. duas alias adhibet responsiones: Vna est ex aliorum mente asserentium, non hic dari Spiritum sanctum, sed dispositionem, qua apti fierent ad Spiritum sanctum postea suscipiendum, vt sit sensus: Accipite Spiritum sanctum, id est, aptos, & idoneos ad suscipiendum Spiritum sanctum vos facio. At hæc expositio verbis accommodari nulla ratione potest: accipere enim Spiritum sanctum non est idoneos fieri, vt postea accipiant: sed tunc ipsum accipere, & tunc ipsum dari. Violenta enim, & impropria locutio est: accipe hoc, id est, aptum te facio, vt accipias postea. For-

Quo modo nunc datur spiritus qui promissus est post ascensionem dandus.

hæc responsio fuit cuiusdam Theodori dâ-
nati in quinta synodo Constantinopolita-
na cap. 12. hic inter alios errores habuit
etiam hunc, nimirum quando Dominus
dixit: *Accipite Spiritum sanctum*, non de-
disse Spiritum sanctum, sed tantum Sche-
mate & figura sufflâsse. Qui error ibi re-
probat. Alteram adhibet responsionem:
Operationes Spiritus sancti multas ac va-
rias esse, nunc autem datum esse quantum
ad vnam, nempe potestatem dimittendi
peccata: at in die Pentecostes quantum ad
potestatem miracula faciendi. Hæc ac-
commodatio est expositio, & legitima, si
adiungamus non solam operationem mi-
raculorum tunc datam esse, sed etiam do-
num linguarum, & sermonem scientiæ, &
sapientiæ, & denique donorum plenitudi-
nem, quæ effecti sunt magistri, & rectores
sufficiensissimi & perfectissimi orbis. &
ita Hieronymus epist. ad Hedib. quæst. 9.
hanc soluit dubitationem. & Augustinus
lib. 4. Trini. cap. 20. & Cyrillus lib. 12. cap.
56. ubi annotat Dominum promississe ge-
neraliter Spiritum sanctum post suam ascen-
sionem: ut se esse auctorem, & eum, qui
mittit, & communicat nobis Spiritum san-
ctum significaret, antequam recederet,
voluit ex parte aliqua dare, & velut arra-
bonem quandam, ut certi essemus imple-
nda omnia promissa, præmittere: eaq. rã-
tione nunc donat Spiritum sanctum, quan-
tum ad potestatem dimittendi peccata.

An hæc Spi-
ritus sancti
donatio no-
ua fuerit.

Alterâ dubitatio est: An hæc Spiritus
sancti donatio sit nova. Aduerte pro per-
fectiori intelligentia, Spiritum sanctum a
principio mundi datum esse hominibus,
quantum ad aliqua eius dona, & virtutes:
nam gratia, qua peccata dimissa sunt vir-
tute fidei Christi venturi, data est, quæ
tamen donum est Spiritus sancti. Simili-
ter confitemur Spiritum sanctum locutum
esse per Prophetas. & Psalm. 50. Spiritum
sanctum tuum ne auferas a me. Legimus a
Dauid pronunciatum. Illud etiam Gen. 8.
Non permanebit Spiritus meus cum ho-
mine: de Spiritu sancto dato interpretan-
tur Orig. hom. 2. in Psalm. 38. Ambro. lib. de
Noe, & arca. cap. 3. & Greg. lib. 14. Moral.
cap. 29. Non igitur est nouum Spiritum
sanctum dari hominibus, immo & Apo-
stolis iam erat datus, quantum ad gratiam,
& dona multa: & Lucæ 1. Zacharias reple-
tus Spiritu sancto dicitur. & Luc. 2. Simeon
respõsum accepit a Spiritu sancto. & Ioan.
Baptista repletus est Spiritu sancto ab vte-
ro matris. At nunc nouo modo nemini
vquam dato comunicatur, nempe quan-

antum ad potestatem remittendi peccata.
Noua res hæc: potestatem enim hanc
prius sibi soli Deus reseruauerat, at post-
quam Dei filius, homo factus est, eam ho-
minibus communicauit, ut & ipsi possint
peccata remittere. Merito autem non an-
te passionem suam hanc potestatem dedi-
dit, nec etiam post suam distulit ascensio-
nem: illud quidem factum est, ut pretium
peccatorum prius solueretur, quam pecca-
ta remittendi potestas hominibus dare-
tur: hoc autem ut per id significaret mor-
tis, & passionis effectum, esse remissio-
nem peccatorum. In die vero Pentecostes
abundantia, & plenitudo noua data est,
quanta nemini vquam prius fuerat con-
cessa, quod etiam nouum fuit.

Tertia dubitatio: Qua ratione, cum po-
testas remittendi peccata, sit totius Trini-
tatis, Spiritui sancto tribuitur? Patrem
enim Filium, & Spiritum sanctum pecca-
ta dimittere, nemo Catholicus dubitauit.
Cur ergo dicitur: Accipite Spiritum san-
ctum? Respondeo eum Victorino lib. 3.
contra Arrium. Sicut sapientia, cum sit
totius Trinitatis, tribuitur Filio, nõ quod
soli sit ipse, sed ut significemus ipsum
esse Verbum Patris, & paterno intellectu
procedere: ita etiam opera omnia sancti-
ficationis tribuimus Spiritui sancto, quia
ex Patris, & Filij voluntate procedit. Est
autem voluntatis obiectum bonum, idcirco
quæ bonitatis sunt, Spiritui sancto tri-
buuntur: quæ ideo facta sunt in scriptura,
ut distinctio personarum significetur, &
agnoscantur distinctæ personæ in vnitatem
essentiæ.

Quarta dubitatio est: An potestas hæc
datur tantum bonis, & his, qui in gra-
tia sunt, nam dicitur: Accipite Spiritum
sanctum. Dico primo, quando Dominus
hanc potestatem dedit suis Apostolis di-
cens: *Accipite Spiritum sanctum*, eos a
peccatis, & maculis, quas contraxerant,
purgauit: ita Grego. lib. 1. Moral. cap. 8.
& Cyril. lib. 12. cap. 56. docuere, & re-
vera, quando Sacerdotibus comunicatur
potestas hæc, si dispositi accedant, quales
erant iam Apostoli, quando hæc data est
eis potestas, Spiritus sanctus quantum ad
sanctificationem ipsorum eis datur. tamen
id non est necessarium: potest enim eue-
nire, & est per se potestas remittendi
peccata, etiam in peccatoribus, & ma-
lis. sicut potestas miraculorum, quæ etiam
a Spiritu sancto est, in peccatore existe-
re potest: non enim ipse est, qui sua san-
ctitate mandat, sed is, cuius virtute
data

Cur pecca-
torum re-
missio Spi-
ritui sancto
ascibatur.

An pote-
stas remit-
tendi pec-
cata boni-
tantum co-
feratur.

data est talis potestas. Et sicut potestas potestas absoluedi in sacerdote malo esse
iudicandi recta in iudice iniquo, ita & potest.

Quorum remisistis peccata, remittuntur eis.

C O M M E N T A R I V S .

EXponit, & distincte explicat hanc Spiritus sancti donationem: cum enim ad
multa ac multiplicia opera Spiritus sanctus dari posset, non intellexissent
Apostoli, quæ esset, ac qualis donatio hæc, propterea dicit: *Quorum remisistis
peccata*. ac si diceret: do vobis Spiritum sanctum, ut potestatem habeatis dimit-
tendi hominibus peccata eorum. Non autem dictum est: remittite peccata; sed,
Quorum remisistis, remissa sunt, ut suam potestatem participatam esse scirent, &
Dei esse supremam, & primam, ac si diceret: quibus peccata remittetis vos, Deus
etiam, cuius est suprema potestas, dimittit: non æqualis vobis potestas, sed parti-
cipata, & subalternata, ac subiecta Deo est: nec enim se priuat Deus potestate
remittendi, sed simul cum hominibus remittit, ipse quidem potestate suprema,
homines vero participata, & delegata, & veluti ministeriali.

A N N O T A T I O X X I .

De potesta-
te remitte-
di peccata
contra no-
stri tempo-
ris hæretici-
cos.

Quæ sit hæc potestas remittendi pec-
cata hominibus data, percontabitur
aliquis. Hæretici enim nostri temporis
verba detorquent, in alium sensum inter-
pretantes, nempe hanc potestatem esse au-
thoritatem prædicandi Euangelium, quo
peccata dimittuntur. nec vident, aut vi-
dere nolunt, longe aliud esse remittere
peccata, aliud prædicare Euangelium: nõ
ante resurrectionem, discipuli Euangeliũ
prædicauerant nisi a Christo Luc. 10.
Misit eos binos ante faciem suam in om-
nem ciuitatem, & locum, quo erat ipse
uenturus. Et paulo inferius: Dicite, in-
quit, appt opinquauit in vos regnum Dei:
& tamen potestatem nondum habebant
remittendi peccata. Præterea prædica-
tione Euangelij nõ remittitur peccatum,
opus est alijs rebus ad consequendam re-
missionem. non ergo potestas prædican-
di est potestas remittendi. Adde etiam
iam hæc potestas, & auctoritas prædican-
di data est illis verbis: Sicut misit me Pa-
ter, & ego mitto vos. Quod sequitur,
aliud est præter illud; ut optimè Cyril.
lib. 12. cap. 56. adnotauit: pertinet enim
ad id, quod verbi prædicatoribus pro
mundi salute maxime erat necessarium,
ut possent peccata remittere ijs, quibus
verbum annuciabant. Merito ergo Con-
cil. Triden. sess. 14. can. 3. hanc peruersam,
& ineptam damnauit interpretationem
statuens sic. Si quis dixerit, verba illa

Domini. Saluatoris: *Accipite Spiritum san-
ctum. quorum remisistis peccata, remit-
tuntur eis. & quorum retinueritis, retenta
sunt*, non esse intelligenda de potestate
remittendi, & retinendi peccata in sacra-
mento pœnitentiæ, sicut Ecclesia Catholi-
ca ab initio semper intellexit: detorserit
autem contra institutionem huius sacra-
menti ad auctoritatem prædicandi Euan-
gelium, Anathema sit. Non solum igitur
hæretica doctrina damnatur, sed simul ve-
ritas Catholica aperitur. Est enim pote-
stas hæc remittendi peccata per sacramen-
tum pœnitentiæ, quando accedentes ad Sa-
cerdotes debite continentur, peccatorum
consequuntur remissionem, virtute huius
traditæ & donatæ a Christo potestatis.
Vnde rectè Chryf. hom. 85. ad solos Sa-
cerdotes hanc refert potestatem. & Cyril.
lib. 12. cap. 56. de potestate remittendi
peccata per pœnitentiam, hæc interpreta-
tur sententiam, quamuis adiungat etiam
Baptismum, ut per duo sacramenta hæc
peccata dimittant: tamen de Baptismo nõ
hic fit sermo, sed de sola pœnitentia: his
enim verbis a Christo sacramentum insti-
tuitur, quod pœnitentiæ, aut confessionis
dicitur.

A N N O T A T I O X X I I .

SI verba proximæ sententiæ perpẽdan-
tur, multa, quæ ad rectam huius my-
sterij,

Multiplex
doctrina ex
verbis Sal-
uatoris de-
ducitur.

ferij, & sacramenti intelligentiam pertinent, deducemus. Primum est. *Remiseritis*, quo verbo conuincitur error illorum, qui Sacerdotes non habere potestatem absoluendi & remittendi peccata, sed ostendendi, & declarandi esse remissa, & peccatores esse absolutos dicunt: at verbum hoc probat potestatem eos habere vere peccata remittendi. Longe enim aliud est remittere peccatum, ac declarare remissum esse peccatum, quod maxime ex sequenti verbo confirmatur: *Quorum remiseritis, remittuntur*, quod exponi non potest, remittuntur, id est ostenduntur remissa, sed vere remittuntur. Ergo in eadem significatione oportet antecedens verbum remiseritis, interpretari, aliter inepta & violenta est interpretatio.

Secundum est, *Peccata*, non tantum poenas, sed culpas etiam remittendi potestas datur. Errarunt aliqui existimantes peccatorum poenas per Sacerdotes remitti, non culpas: at verbum hoc probat ipsa peccata, & culpas dimitti.

Tertium est, non dici, quæ peccata remiseritis, sed, *Quorum peccata remiseritis*: quia non tantum peccata respicere oportet, sed personas. necesse enim est, qui re-

Amisionem consecuturi sunt accedant disposito dolore commissorum, cum firmo proposito in futurum cauendi, cum fide, & spe Christiana: unde fit, vt eadem peccata aliquibus remitti debeant, alijs vero minime. In quo iudicium quoddam discretionis necessarium est, quo discernatur idoneus a minus idoneo, & non temere, & inconsulto proferatur actus & sententia absolutionis. Qua ratione Concil. Trident. sess. 14. can. 9. absolutionem hanc actum iudiciale remittendi, & absoluendi, & non tantum declarandi absolutum, recte definiuit, & decreuit: ob eamque rationem dicitur forum conscientie.

Quartum est, ex hoc, quod dicitur: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur*, Theologi recte deducunt futuram confessionem distinctam peccatorum: non enim remittit Sacerdos, nisi quæ cognoscit. oportet ergo ei manifestare illa, quorum remissionem consequi optamus. Deducunt etiam confessionem esse de iure diuino: si enim tribunal remittendi iure diuino erectum est, eodem iure confessio, & manifestatio peccatorum iniungitur. Hæc tamen longius prosequi, & confirmare, ab instituto nostro nimium esset digredi.

Et quorum remiseritis, retenta sunt.

COMMENTARIUS.

Retinere peccata non aliud est, quam iudicare indignum, & non idoneum peccatorem absolutione, propter ipsius indispositionem, quia non qualis debet, accedit; quod ad eandem pertinet potestatem. Nulla quidem peccata retinentur propter se, omnia enim remissibilia sunt, & nullum a potestate hac eximitur: sed retinentur, & irremissibilia fiunt, propter ipsos peccatores: idcirco dicitur: *Quorum retinueritis*, vt ad personas fiat relatio: quæ enim vni remittuntur, alteri retinentur: retinere autem est non dimittere, & remissione indignum iudicare, quod autem in terra sacerdos clauæ non errante, & recto iudicio procedens retinet, nec dimittit, Deus etiam in cælo retinet, nec dimittit.

Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando venit Iesus.

Alteram apparitionem discipulis factam Euangelista describere incipit, occasionem autem seu causam præmittit: Thomas vnus de duodecim Apostolis non erat illa prima die resurrectionis cum reliquis Apostolis, quibus apparuit Dominus, eaque causa factum est, vt non viderit tunc eum, quando ceteri viderunt.

ANNO-

ANNOTATIO XXIII.

De nominibus Thomæ.

Didymus apud Græcos idem significat quod Thomas apud Hebræos, nempe gemellum, qui vna cum altero ex utero nascitur. Hebræa vox est *דִּידִימָא* & reperitur in numero plurali genesis 38. *דִּידִימָא* inde factum est, vt Thomas duo for- titus fuerit nomina, quando hæc Ioannes scripsit; a Græcis enim dicebatur Didymus, propter nominis Hebræi significationem, retento tamen nomine Hebræo, nam etiã Thomas ab alijs dicebatur. Ea de causa a Ioanne dicitur Thomas, qui dicitur Didymus, non solum vt nominis Hebræi significationem explicet Græco vocabulo, sed etiam, quia sic a multis id temporis appellabatur, ideo cap. 11. & 20. & sequenti apponit Euangelista: *Qui dicitur Didymus.*

ANNOTATIO XXIV.

Cur Thomas absuerit quando Dominus Apostolis apparuit.

Hrysof. hom. 86. inquit causam, cur Thomas non fuerit cum alijs Apostolis illa prima die resurrectionis, quando venit Dominus, & respondet nondum a fuga rediisse, quæ facta fuit, quãdo captus est Dominus: tunc enim quo quisque potuit, sese occuluerat; ceteris autem postea cõuenientibus, adhuc Thomas aberat. Idem dicit Euth. At hæc responsio non videtur sustineri posse: nã Luc. vlt. mulieres a monumento reuerse dicuntur nunciasse omnia illa vndecim, & ceteris, qui cum ipsis erant; aderat igitur tunc Thomas. Verius cum August. lib. 3. de consensu Euãg. cap. 25. dicemus adfuisse cum alijs, tamen aliqua de causa tunc exiisse, vt contingit: nam & duo ex discipulis illa die abierant in castellum, & nisi apparuisset eis primo Christus, non fuissent inuenti cum Apostolis, quando illis apparuit. Hac via facile altera soluitur grauis difficultas: nã videtur Ioãnes a Luca dissetire: Ioan. enim

negat Thomam adfuisse tunc, quãdo primo apparuit Dominus, at Luc. inquit, reuersos illos duos, inuenisse vndecim congregatos & eis narraffe, quomodo in via apparuerit eis Dominus. Dum autem hæc loquerentur, in eadem hora apparuit Dominus. Erat igitur ibi Thomas. Euthym. Luc. vlt. respondet in numero vndecim illorũ, Matthiam computari, qui tunc erat, & licet nondum esset illo tempore Apostolus, erat tamen quando hæc Lucas scripsit, eritque sensus: Erant congregati vndecim Apostoli, qui nunc Apostoli sunt. Dura videtur expositio: numero enim hoc vndecim, illi qui Iuda discedente manserunt, in Euãgelio semper appellati sunt. Rectius Augustinus lib. 3. de consens. Euangelist. cap. 25. respondet: quando illi duo reuersi sunt, & annunciauerunt se vidisse Dominum, tunc exiisse Thomam, nec vidisse Christum: illi enim multis vsu sunt verbis, quibus narrarunt, quæ gesta erant in via: at Thomas non expectatis omnibus recessit. Probabile est autem ex incredulitate recessisse: non enim credebat, sed deliramenta omnia putabat; & sicut solet fieri, quando narrantur aliqua, quibus non habemus fidem, maxime cum multiplicantur verba, recedimus & inchoatum sermonem ceteris audientibus deserimus. Ita & Thomas fecit, eaque de causa a Domino sua apparitione priuatus est; vt eius incredulitate ab omnibus agnita, medelam ipse solus reciperet; essetque nobis fidei efficax exemplum, & ipsi humilitatis, & penitentiae magnam argumentum. Priorem causam. Aug. tract. 121. & Greg. hom. 26. in Euan. reddunt, nempe cur Dominus eum abesse permiserit, nempe propter nostram vtilitatem; eius enim dubitatione nos confirmati multum in resurrectionis fide sumus. ipse etiam fide, & humilitate, ac deuotione ex casu illo profecit plurimum.

Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum.

COMMENTARIUS.

Quo tempore reuersus fuerit Thomas, incertum est. probabiliter credimus paulo post eum venisse, & illa eadem nocte vna cum alijs mansisse; cum autem non adfuisset quando Dominus apparuit, ceteri rem totam cum ingenti animi

animi læticia enarrarunt, & testimonium resurrectionis reddiderunt. *Vidimus*, inquit, *Dominum*. resurrexisse ergo crediderant, aliter non affirmassent se Dominum vidisse.

Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.

Magna pertinacia Thomæ hæc fuit. vt enim sine causa rationabili credere leuitatis est, Ecclesiast. 19. Qui cito credit, leuis est corde: ita causis, & argumentis rationabilibus credendi adhibitis fidem non habere, pertinaciæ, & obdurationis vitium est. Audierat Thomas & testimonium acceperat Christi resurrectionis a Magdalena, a mulieribus, a Petro, a duobus discipulis, a decem etiam Apostolis, ceterisque simul discipulis, audierat ab ipso Christo: Post tres dies resurgam. neque tamen credidit, vt a pertinaciâ excusari infidelitas eius nulla ratione possit.

Exaggerat Thomæ in credulitate

Quod si verba ipsius perpendamus, maiori adhuc reprehensione eum dignum inueniemus. Non enim sola infidelitas fuit, dum dixit: Non credam. non sola pertinacia, dum tot testantibus incredulus nihilominus perseverauit: sed quædam etiam superbia, qua ceteros contempserat. *Nisi* inquit, *videro, & mittam digitum, & manum*, quasi diceret: Vos cito credidistis resurrexisse, quia vidistis, oportebat mittere digitum in loca clauorum, & manum in latus, & probare, an verum esset corpus: ego enim sic faciens credam, nec mihi solum videre sufficet: nisi enim hæc fecero, etiam si videro, & vos vidistis, minime credam. Superbia fuit imprudentiæ, & leuitatis, discipulos omnes testificantes arguere. Similiter etiam quædam irreuerentia in Christum, dum se iudicat dignum, qui digitum, & manum mittat in loca vulnerum ipsius. Vulnerum autem meminit, vt recte annotauit Theophylactus, quia audierat a ceteris habuisse Christum vulnerum cicatrices: narrarunt enim ei hæc se vidisse, vt ad fidem illum attraherent, propterea dicit: *Nisi videro, & mittam digitum in loca clauorum, & manum in latus, non credam*. Perpende autem verborum expressionem, & accumulacionem, qua maior significatur pertinacia, & incredulitas: non enim satis iudicauit digitum mittere in vnum locum vnius clauis, sed in loca clauorum immittere volebat, & in super manum etiam in latus: & rursum, non alterius digitum, aut manum, *Sed digitum*, inquit, *meum & manum meam*. Euangelista morbi grauitatem exacte describit, non vt Thomæ notam infamiæ inurat, sed, tum vt resurrectionem Dominicam confirmet: si enim qui tam pertinaciter eam negauerat, postea videns, & tangens credidit & confessus est, non iam de resurrectione Dominica nisi rationis in ops dubitauerit: tum vt medici clementia, & virtus agnoscat in sanando. Cetera in annotatione inuenies.

A N N O T A T I O XXV.

Quale fuerit peccatum Thomæ.

Nonnullæ dubitationes occurrunt, quarum solutio ad intelligentiam, huius sententiæ, & historiæ de Thomæ cum primis necessaria est. Vna est: quale hoc fuerit peccatum Thomæ: nemo enim eum a peccato excusat, nemo reprehensione dignum tunc fuisse negat: at quod peccati genus fuerit, inquirimus. Et quidem responsio certa est, fuisse infidelitatem, qua fidei diuine opponitur, quod Christi verbum mei responsum significat. *Noli*, inquit, *esse incredulus, sed fidelis*. vt enim expressius indicaret contra fidem egisse Thomam, ideo negatione, & affirmatione usus est: *Noli esse incredulus, sed fidelis*, quasi diceret: Hæc tuus non fidelis, sed incredulus fuisti. Hoc idem confirmat Cyril. lib. 12. cap. it. 57. Thomas, inquit, in infidelitate.

litatis crimen incidit. Id ipsum comprobat Aug. sermo. 159. de tempore. Manus, inquit, quærebat, & latus, & dum curiosus existit in vulnere, mortem incurrit in fide, voluit Dominus, vt videret, ne incredulitate animam perderet. hæc Aug. Certum igitur est peccatum infidelitatis fuisse; fuit autem cum quadam pertinacia, obstinatione, superbia, irreuerentia, vt in commentario expositum est.

Que sint illa, quibus Thomas fidem habere recusat.

Altera dubitatio est: cum infidelitas sit, quæ credenda sint non credere, inquirendum est, quæ sint illa, quæ Thomas non credidit: quibus non creditis infidelis fuit. Primo loco Amb. Luc. vltimo dicit, Thomam non dubitasse de resurrectione, sed de resurrectionis qualitate: credidit enim resurrexisse, sed cum ianuis clausis intrasse audiret in eadem carne, in qua prius erat, surrexisse non credidit. forsitan credebatur surrexisse in corpore spiritali, sicut postea Eutyches tenuit, vt refert Greg. lib. 14. Moral. cap. 29. Ista Ambrosij responsio non videtur accommodata verbis Euangelistæ: nam illi retulerunt se vidisse Dominum, ipse autem non credidit. Dominum fuisse, hoc non ad qualitatem, sed ad substantiam pertinet resurrectionis: si enim resurrexisse crederet, eos vidisse Dominum crederet: Apostoli enim de resurrectione, non de qualitate loquebantur. Secundo loco Chrysost. hom. 86. & Euthym. asserunt, Thomam non credidisse resurrexisse Christum, immo impossibile fuisse existimauit. hæc responsio in altero videtur extremo non enim videtur Thomas impossibile iudicasse resurrectionem, qui non dubitabat Deo id esse possibile, quædoquidē, & quadruidanum Lazarum suscitatum viderat. Quamuis autem non agnosceret diuinitatem Christi, & ideo se ipsum suscitare posse non crederet, tamen potuit a Deo suscitari: nec Apostoli dixerant vidisse Dominum se ipsum suscitantem, sed vidisse Dominum suscitatum, & viuunt, & id negauit Thomas. Rectius Aug. lib. 16. contra Faustum cap. 33. & Greg. hom. 26. in Euang. affirmat Thomam incredulum fuisse, quia Christum surrexisse non credidit: E huius enim resurrectionis testimonia habuit idonea credendi. Hanc dubitationem mihi optime soluere visus est Origenes. lib. 2. contra Celsum, vbi docet, Thomam non negasse, vidisse discipulos, quod affirmabant: sed illum, quem viderunt, fuisse Christum in corpore vero suo resuscitatum. Nam sciebat animas aliquando apparere in corporibus, & proprias formare voces

& tamen non esse corpora vera, sed apparentia, nec esse veram resurrectionem, sed apparentem: talem existimabat hanc Christi manifestationem, idcirco dicebat se velle tactu ipso veritatem corporis probare. Non igitur negauit Apostolos vidisse, quæ narrabant, sed ipsum esse Dominum suscitatum in suo corpore. Fere hoc ipsum, Apostoli a principio, quando viderunt Dominum, arbitrati sunt: dicitur enim Luc. 24. Existimabant se spiritum videre, vnde audierunt: *Palpate, & videte*, quoniam spiritus carnem, & ossa non habet. Verba Origenis sunt hæc: Assentiebatur Thomas narantibus se vidisse Christum, quasi non nouum esset conspici defuncti animam, ceterum vt cum resurrexisse in proprio corpore crederet, id non poterat in animum inducere. Qua propter non dicit solum, nisi videro non credam, sed adiunxit illa verba: *Nisi misero manum meam in vestigium clauorum, & contrectauero latus eius, non credam*. Hæc autem dicebat, quia arbitrabatur fieri posse, vt oculis se offerret corpus per omnia deposito simile, vocemque oculosque decoros corporis, atque modum, interdumque quoque amictu non dissimili. hæc & alia Origenes, & hæc est responsio legitima.

Tertia dubitatio est de causa huius incredulitatis, vnde scilicet sit orta. Chrysostomus hom. 85. causam ad mentis crassitiam refert. Præter modum, inquit, inquirere, & inuestigare, crassissima mentis est: ideo Thomas accusatur, hæc Chrysost. Doctrina hæc nec constans est, nec in Thomæ locum habet: non quidem semper constat: nam incredulitas ex alijs etiam nascitur causis: aliquando enim ex superbia procedit: superbus namque ne alteri cedat, & minus illo sibi sapere videatur, maualt non credere, quæ alter affirmat etiam probatam. aliquando ex odio, & inuidia provenit. Sæpe enim bona etiam argumento probabili confirmata, homo sibi non persuadet de eo, quem odio, aut inuidia prosequitur. Aliquando ex timore, aut tristitia oritur: timor enim ea non credere facit, quæ si creduntur, credentem molestia afficiunt: animi enim passiones, & affectus valde immutant intellectum, & perturbant iudicium, in variasque partes trahunt assensum in ijs, quæ ratione necessaria, & demonstratione non confirmantur. quod multis exemplis superius capit. 5. ostendimus. hæc causam infidelitatis Thomæ esse

Incredulitas diuersa sunt causa.

esse existimo, cum Cyrillo libro 12. cap. 57. timens enim animi dolorem vehementem, & tristitiam quibus afficeretur de sua absentia, si credidisset Dominum surrexisse, & apparuisse discipulis, elegit potius non credere: inordinata quidem fuit electio, sed ex amore in Christum procedens. In hoc autem Cyrillo non consensio, putat enim non dubitasse Thomam de diuinitate Christi, id tamen non videtur probabile, si enim credidisset Christi diuinitatem, audiens resurrectionem, non eam negasset. Eius ergo infidelitatis duæ sunt potissimæ causæ, vna ex parte intellectus erat, altera ex parte affectus. ex parte intellectus, quia non credebat Christi diuinitatem: Si enim credidisset filiū Dei verum, qui mortuus erat, facile audiret resurrectionem, fidem adhibuisset. Ex parte affectus fuit tristitia, & dolor, quo affectus est: quia non adfuit cum ceteris, quando venit Dominus: maluit enim

Infidelitas Thomæ
duas causas.

non credens ab huiusmodi se liberare tristitia, quam credens surrexisse, dolere de absentia, propter quam surgentem videre non potuit.

Quarta dubitatio est, quando Thomas accepit potestatem remittendi, & auctoritatem prædicandi, quæ ceteris Apostolis data fuit in prima die. Cyril. lib. 12. cap. 56. ad hanc dubitationem respondet, simul cum alijs absentem recepisse, probatq. exemplo Num. 11. Eldad enim, & Meldad acceperunt donum prophetandi vna cum alijs septuaginta senioribus, quibus absentes fuerint in tabernaculo Moysi: manserant enim in castris. At quia potestas hæc data est cum sanctificatione, & insufflatione, quæ absenti Thomæ non fuit communicata, cum infidelis erat, probabilius videtur dicere datam ei fuisse, quando videns Dominum credidit: non enim omnia scripta sunt ab Euang. quamuis sententia Cyrilli non sit improbabilis.

Quando Thomæ data est potestas prædicandi, & remittendi peccata.

Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio & dixit eis: Pax vobis.

COMMENTARIUS.

Magna pertinacia fuit, & incredulitas Thomæ: non enim ad horam aut diem perseverauit incredulus, sed per integros dies octo: immo in sua permansisset infidelitate diutius, si Dominus ad eum venire distulisset: sed maior clementia, & in suos amor extitit Saluatoris. Propter vnum enim, & hunc incredulum, & pertinacem iterum dignatus est apparere, eademq. immo maiora suæ resurrectionis argumenta facere. Maius enim fuit digito Thomæ in loca clauorum, & manum eius in latus mitti, quam tantum se exhibere videndum. Attendendum est autem Dominum non propter solum Thomam venisse, quem absens sua virtute potuisset conuertere, sed propter nos etiam, vt suæ resurrectionis in incredulo, & pertinaci discipulo efficax nobis relinqueret, & præberet argumentum. Octaua igitur resurrectionis die discipulis domi vna cum Thoma congregatis clausis ianuis iterum apparet, & in medio eorum stat, solitaq. sua pace salutat, vt adhuc in hac repetitione similis apparitionis idē esse agnoscatur. Dicitur autem, Post dies octo, quia ad occasum octauæ diei, & in eius sine apparuit, non autem quod in nono die apparuerit.

ANNOTATIO XXVI.

Quo loco Dominus Thomæ apparuit.

Heronymus Matth. vlt. exponens illud, Vndecim discipuli abierunt in Galilæam, hanc apparitionem Thomæ non in Hierusalem, vbi prior fuit, sed in Galilæa censet esse factam. Aug. vero lib. 3. de consen. Euang. cap. 25. docet in Hierusalem etiam apparuisse Thomæ, vbi primo ceteris apparuerat, & ea videtur probabilior sententia. Vniformitas enim narrationis, nempe congregatos esse omnes simul in vno loco, & ianuis clausis, sicut prius erant, indicat eundem, fuisse locum: non erat enim, cur ianuis clausis in Galilæa, & omnes simul congregati essent, cum maiorem

maiores sibi securitatem haberent. Ratio etiam id confirmat, quia cum omnes ex præcepto Domini in Galilæam profecturi essent, oportebat etiam Thomæ hoc mandatum constare, vt vna cum ceteris profectus esset. Nec est cur mirum videri debeat, octo diebus mansisse eos in Hierusalē: Arant enim tunc adhuc persecutores Christi, obseruantes omnia, quæ fiebant, & discipuli timidi. aliqua ergo mora temporis interponi debuit, quo res veluti in oblivionem a Iudæis tradita videretur, vt omnes simul Domini discipuli cum minori periculo iter in Galilæam facerent.

Deinde dicit Thomas: Infer digito tuum huc, & vide manus meas, & affer manus tuam, & mitte in latus meum.

COMMENTARIUS.

Non erat opus, vt paulo ante diximus, Christo aduenire, & iterum apparere, vt Thomæ suam persuaderet resurrectionem, multoq. minus se ei exhibere palpandum, quia sola voluntate: saxea hominum corda emollire, & cæcas illuminare mentes, & euersas poterat hominum conuertere voluntates. In quo etiam Thomæ incredulitas apparet, qui Christo modum persuadendi præscripsit, quasi aliter ei, nisi digito, & manu in loca clauorum, & latus missis, suam ipsi resurrectionem persuadere non posset. At Dominus propter nostram instructionem id effecit: hæc enim argumenta illi exhibita nostræ fidei confirmatio sunt. Similiter etiam propter ipsius Thomæ vilitatem: tanta enim Domini clementia confusum fuisse, magnamq. & profundam humilitatem concepisse, certum est. Attende autem verba: ex vna enim parte veram suam resurrectionem ostendit, dum se præbet tangendum, & digito, ac manu contrectandum: ex altera parte probat suam diuinitatem, dum omnia nosse manifestat, verbaq. & incredulitatem ac pertinaciam Thomæ non ignorasse declarat, ac si diceret: Scio te dixisse ex incredulitate: Nisi mittam digito tuum in loca clauorum, & in latus manus tuam, non credam, fiat sicut dixisti, mitte digito, & manum tuam, & cesset tanta incredulitas.

Et noli esse incredulus, sed fidelis.

Connexa sunt hæc verba superioribus, & referuntur ad verba Thomæ: dixerat enim: Non credam, nisi mittam digito & manum. Christus ergo verbis eius vtens dicit, Noli emanum, & digito, & crede, & desiste ab ista tua incredulitate, in qua te perseveraturum affirmasti donec hæc faceres. feci quod meum est, ecce me palpandum exhibeo, fac ergo, quod tuum est, & noli veritati resistere, sed ad fidem cor tuum conuerte. Verba hæc sunt cuiusdam suavis & paternæ admonitionis, sunt etiam efficacis diuinæ: nam interius cor mouebant vt crederet: ipso enim interius non mouente affectum, & illuminante cor, nec ipse exterior ad persuadendum sufficeret tactus. In admonendo autem miratur artificio, prius argumentum veritatis adhibet & postea reprehendit: qui enim veritatem concepit, admonitionis capaxior est. estq. magna reprehensio ignorantem in sui erroris, & peccati cognitionem inducere: propterea Paulus 2. Tim. 4. prius peccantem ex ignorantia censet conuincendum peccati, & postea increpandum. Argue, inquit, obsecra, increpa; quod ibi Chrysostomus hom. 9. adnotauit. Dum autem dicit: Noli esse incredulus, voluntariam eius infidelitatem ostendit, quasi diceret: Incredulus fuisti hæcenus quia voluisti: habebas namque vnde credere posses: non credidisti autem, quia noluisti. at modo noli esse iam incredulus, quando argumenta habes, quæ tu ipse petijisti. In Græco sermone

Modus in reprehensione seruandus.

f f concin-

concinnitatem quandam habet sententia ex verbi similitudine, ac si Latine diceremus; Noli esse infidelis, sed fidelis. Est autem Hebraeus affirmatio, & negatione simul eandem rem exprimere.

Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus.

Cognita resurrectione, non solum hominem, sed etiam Deum verum confitetur, & est sensus: Tu es vere Dominus meus Christus: tu etiam es verus Deus meus, est in nominandi casu utrumque, & cum articulo Græco, ut verum Dominum, & verum Deum non participatione, sed natura significet; & ut recte Theophy. annotavit, Dominum propter humanam, Deum propter divinam dicit naturam: utrumque enim confitetur. Ex affectu autem magno appellat, suum. *Dominus*, inquit, *meus, & Deus meus*, ut dicit Ambro. in Psal. 43. Attende Thomam his verbis tacite incredulitatem suam, & ipsius causam præcipuam confiteri, ac si diceret: Non credidi prius, quia nesciebam te esse Deum meum, nunc credo te esse Deum, quia resurrexisti te video; prius, quia non credidi tuam diuinitatem, negabam resurrectionem: at nunc videns resurrectionem, confiteor tuam veram diuinitatem. His verbis confitetur Thomas non solum Christum surrexisse, sed se ipsum suscitasse: dum enim diuinitatem eius credit, & confitetur, a se ipso suscitasse affirmat. ita docent Hilar. lib. 7. Trini. & Ambro. in Psal. 43. notat etiam ibidem Ambro. dum Dominum eum appellavit, eum esse redemptorem confessum fuisse, & recte. Quamuis enim Christus ut Deus, sit omnium Dominus per essentiam, & ut homo, Dominus etiam omnium per unionem hypostaticam: tamen iure redemptionis singulare quoddam habet dominium in omnes eius sanguine redemptos. Plus ergo Thomas affirmat, & confitetur, quam prius negauerat: resurrexisse enim negavit, at nunc & resurrexisse, & per se ipsum suscitatum, hominumque redemptorem esse, clarissime pronuntiat.

A N N O T A T I O XXVII.

Quod ad Thomæ confessionem attinet, cauenda est erronea interpretatio cuiusdam Theodori damnati in Synod. quinta Constantinopolitana capit. 12. qui sic interpretabatur verba Thomæ; assererat enim quando Thomas dixit: *Dominus meus, & Deus meus*, non hæc de Christo pronunciaisse, sed miraculo resurrectionis obstupescens glorificasse Deum, qui suscitavit Christum. Hæc Hæreticus dicebat, quia Christi diuinitatem negabat, quam vere Thomas confessus est, Christum ipsum Dominum & Deum suum affirmando. Dubitatio ex superioribus oritur verbis, an Thomas crediderit, confessusque fuerit statim ac vidit non expectato tactu: & dubitandi ratio illud verbum esse potest, *Quia vidisti, credidisti*: non enim dictum est, quia digitum in loca clauorum, & manum in latus intulisti. Certa res est, &

in confesso apud omnes, Thomam secundum Domini præceptum tetigisse; hoc enim factum est, ut argumentum efficax resurrectionis veræ nobis omnibus relinqueretur. An tamen ipse Thomas solo visu antea tactum crediderit, in controuersia est. Euthymius existimat priusquam tangeret credidisse, eamque sententiam refert Aug. tract. 121. nec refutat; ipse tamen in contrariam inclinatur, nempe prius tetigisse, & postea credidisse, eamque est sententia communis, quam sequuntur Tertul. libro de Anima capit. 28. de vi mortis, & libro aduersus Praxeam: Hilarius lib. 3. Trini. Ambro. in Psalmo 43. & 47. Cyrill. libr. 12. capit. 58. Grego. hom. 26. in Euang. & est legitima, & vera sententia. Ut enim adnotat Aug. in scriptura verbum videndi generaliter usurpari solet pro quacunque sensatione, quemadmodum dicitur

Exo.

Exo. 10. Cunctus populus videbat voces. **A** didisti. Hoc ipsum confirmat confessio Thomæ facta postquam dictum ei est; *Inser huc digitum tuum, & affer manum*, si esim ante tactum credidisset, non erat cur Dominus ei præciperet tangeret; & post tactum diceret: *Noli esse incredulus, sed fidelis*. Tenendum ergo est Thomam non credidisse, antequam tangeret: verbumque illud, *Quia vidisti*; non ad oculorum solam visionem, sed ad tactum etiam esse referendum, ut sit sensus: Quia sensibus tuis expertus es meam resurrectionem, ideo credidisti.

Dicit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti.

C O M M E N T A R I V S.

Ne se tanta confessione Thomas extolleret, sed in humilitate potius contineret, & ut omnes qui venturi erant fideles, Christus in fide confirmaret, & instrueret, respondet: *Quia vidisti me Thoma credidisti*. ac si diceret: vera est tua fides, & laudanda, ac probanda confessio, sed ne te magnum aliquid fecisse existimes, quandoquidem credidisti: quia vidisti, & contrectasti. Visus enim ut Aug. notat pro omni sensu generaliter accipitur, sensu ergo prius expertus es resurrectionem, quam proferres tantam confessionem, quia vidisti meam humanitatem resurgentem, credidisti diuinitatem in ea latentem. Magnum hoc profecto est, tamen vidisti prius, & argumentum habuisti: maius esset, si antequam vidisses id confessus fuisses. Verba sunt cuiusdam approbationis: veram enim fidem Thomæ probat. *Credidisti*, inquit. quo verbo, ut notant Cyril. lib. 12. cap. 59. & Hilar. lib. 7. Trini. Christus verus esse Deus confirmatur: non enim fidem hominæ repulit, nec reprehendit, sed acceptauit se Dominum, & Deum esse, *Credidisti*, inquit. Sunt etiam cuiusdam reprehensionis verba: *Quia vidisti*, ac si diceret: non recte fecisti quod tam diu credere distulisti, donec videres, debuisti prius credere, quando audisti resurrectionem meam. Cetera in annotatione quaere.

A N N O T A T I O XXVIII.

Thomas duo contulit.

Ad intelligentiam huius sententiae A sum suscitasse; hæc autem confessio ex fide erat; non enim oculis patebat, nec experientia comprehendebatur, sed fide tenebatur, non solum quia non videbatur, cum nec ipsa resurrectio oculis esset conspicua; sed quia non colligebatur necessario ex eo quod videbatur. Non enim ex eo quod aliquis a morte ad vitam reuocatus videretur, necessario deducitur quod ille seipsum suscitauerit, aut quod Deus sit, & homo; sicut necessario inferebatur, si viuis erat post mortem, ipsam resurrexisse. Idcirco Thomæ fides fuit vera fides, laudabilis, & meritoria, quia credit, quod sensibus non patebat: nec quod ex ijs, quæ sentieba-

ff 2 tur

tur necessario deducebatur. Hoc tamen imperfectionis in ea fide fuit, quod Thomas non credidit, nisi quia expertus est, resurrectionem; fuisse autem perfecta, si credidisset verbis Apostolorum antequam vidisset Christi humanitatem: qui enim credit propter signa, quamvis vera sit eius fides, minus tamen habet meriti, quam si credat simpliciter: tantoq. magis reprehensione dignus fuit Thomas, quanto magis habuit, antequam vidisset testimonia sufficientia, & argumenta credendi, & non credidit. Simile est illud Ioan. 4. Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis. Ex his facile est sententiam Domini intelligere. *Quia vidisti*, inquit, *me Thomas, credidisti*, non dicit, quod vidisti, credidisti: eius enim quod videtur non est fides, sed *Quia vidisti me, credidisti*, vnum vidisti, &

Aliud credidisti, sed quod credidisti, non aliter credidisti, quam compulsus experientia eius, quod vidisti; cum potuisses, & debuisses prius credere quam videres. Vera igitur est fides, sed modus quo ad eam pervenisti, imperfectus est. Hinc soluitur dubitatio, quam movet Greg. ho. 26. in Euag. quae ratione dictum sit, *Quia vidisti, credidisti*, cum fides sit eorum, quae non videtur. Respondet aliud vidisse, aliud credidisse. Eadem doctrina Hilar. lib. 7. Trini. & Aug. tract. 79. in Ioan. & vera est, sed declaranda sic, nepe fidem esse eius, quod non videtur, & ad huc quod non deducitur necessario ex ijs, quae videntur. Qui enim latentis ignis fumum videt, ignem non videt: tamen non fidem, sed scientiam quandam, aut experientiam eius habet, quia fumus certum signum & argumentum est ignis.

Beati qui non viderunt, & crediderunt.

COMMENTARIUS.

Commendat ergo fidem venturorum, qui non videntes resurrectionem, utrumque simul, non vnum per alterum, sicut Thomas fecit, crediderunt: ubi enim minus est experientia, & argumentorum, ibi fides maius habet meritum. Quod autem praeterito usus sit, antequam fideles venturi essent, phrasim est frequens Hebraea, & in Prophetis saepe usurpata: quae enim futura sunt, praeteriti temporis verbo exprimuntur, Sensus est. Beati qui non videbunt, & credent. Non negat beatam Thomam, qui credidit: nam fides ipsius laudabilis, & meritoria fuit, sed in hoc beatiore futuros affirmat, qui cum non viderint, credent. Cerera in annotatione lege.

ANNOTATIO XXIX.

Attendendum est haec duo valde esse distincta. Vidit, ac credidit, & quia vidit, credidit: hoc enim posterius significat argumentum, & experientiam esse causam credendi: illud autem simul esse cum fide aliquam experientiam, aut cognitionem, quae ex argumentis, & rationibus procedit. Argumentum non minuit meritum fidei, nisi quando propter argumentum creditur, nec aliter crederetur: maior enim est fides, & praestantius meritum eius, qui credit simpliciter, non propter rationes, aut argumenta, quia magis captivatur intellectus, & est promptior obedientia voluntatis. At quando aliquis habet argumentum, aut rationem eius, quod credit, tamen etiam si non haberet, crederet, nec argumentum est causa credendi, tunc dicitur videre, & crede-

re. Nec propter argumentum, aut rationem minuitur fidei meritum. Thomas autem credidit, non solum videns, resurrectionem, sed quia vidit, & nisi vidisset, non credidisset: propterea in hac parte minus habuit meriti eius fides, quam habuisset, si antequam vidisset, credidisset. Et hoc idem de fide discipulorum, qui non crediderunt, nisi quia viderunt, dicendum est. Hoc tamen Thomas habuit minoris meriti, quia testificantibus ceteris discipulis, nihilominus non crederet. Ex altera tamen parte facta est compensatio, quia perfectam Christi divinitatem, quando vidit, resurrectionem credidit, & confessus est.

Poterit tamen aliquis virgere argumentum logico, si beatus qui non videt, & credit, ergo

qui vidit, & credidit non est beatus. Respondedo esse Hebraismum: vtitur enim Hebraeus positivo loco comparativi, quod ex 1. Cor. 7. constat: Dico, inquit, in nuptiis, & viduis, bonum est si sic permanerint, quod si non se continent, nubant. Non licet argumtari ex his verbis, si bonum est sic permanere, & non nubere, ergo non est bonum nubere: cum sit Hebraismus, ac si diceret: melius est sic permanere. ideo paulo inferius repetijt Paulus, Beatior est si sic permanerit. ita nunc dictum est: Beati qui non viderunt. Beatus quidem Thomas, sed in hoc beatiore, qui non videntes crediderunt, id est qui crediderunt, non quia viderunt. Iterum obijciat: nos ergo beatiore sumus Thomas, nostraque fides est perfectior. Respondeo. nec hoc esse concedendum, quod exemplo manifestatur. Sint duo qui accedunt cuidam domino servituri, vnus mercede, alter amore: qui mercede accessit, diligentissime, & ingenio inferuit animo: qui vero gratis, vtique prior postponendus est, & minus laude dignus quantum ad initia, & modum accedendi: tamen absolute commendabilior est, & omnino praefendus propter prosecutionem obsequij egregiam, & propter affectum, & obsequiorum magnitudinem: ita etiam quamvis Thomas inferior sit in accessu ad fidem, tamen & illustrior, & constantior, multoque perfectior fides eius facta est, ideo absolute beatiore est nobis.

Sola fides non sufficit ad salutem.

Neque ex hac sententia inferas cum Haereticis: Ergo fides sola beatus facit. Non enim fides ceteris virtutibus, & operibus confertur in hac sententia, nec comparatur hi, qui credunt, illis qui operantur: sed hi, qui credunt non videntes, illis qui videntes credunt, & beatiore in hoc sunt posteriores prioribus: non tamen propterea solam fidem ad iustitiam, quae beatitudo dicitur, sufficere sequitur. Nam etiam dictum est. Beatus qui timet, & beatus qui sperat in Domino, & beatus qui miseretur: tamen nec solus timor, nec sola spes, nec sola misericordia iustum faciunt, aut beatum. Solet enim scriptura, quando multa vni conveniunt, singulis per se id tribuere, non quod singula sufficiant, sed quod singula sint ad id consequendum necessaria.

ANNOTATIO XXX.

In exponendis illis verbis: *Quia vidisti me Thomas credidisti*, *Beati qui non vi-*

derunt, & crediderunt: secuti sumus communem Doctorum interpretationem, qui de fide, qua Thomas divinitatem Christi seipsum suscitantis credidit, illud verbum *Credidisti*, exponunt: & est satis accommodata expositio, eamque in commentario amplectentes multa in declarationem ipsius adnotauimus. At quia altera nobis occurrat expositio non minus forsitan accommodata, & propria, eam lectoribus proponere libuit. Existimo ergo, verbum credendi tam in ea sententia: *Quia vidisti, credidisti*, quam in illa, *Beati qui non viderunt, & crediderunt*, referendum esse ad resurrectionem Domini, quam negauerat Thomas. Eritque sensus: O Thomas, quia vidisti me, id est humanitatem meam, credidisti meam resurrectionem, meque resurrexisse, quod prius credere noluisti: beati qui me non videntes, crediderunt tamen a mortuis resurrexisse, didicistque praedicationum fidem adhibuerunt. Quibus verbis significare voluit Dominus Thomam non fuisse beatum, nec habuisse meritum in eo quod credidit Christum resurrexisse, eos vero beatos fore ac meritum habituros, qui cum non viderint, credent. In Thomam enim resurrectionem credere, non ex fide, sed ab experientia procedebat: at in futuris fidelibus ex vera fide, per quam iustificatio fit, futurum erat. Est enim aduertendum Thomam credidisse, & confessum fuisse divinitatem Christi, & haec fuit vera fides, & idcirco beatus fuit Thomas: tamen Christus de sola resurrectione sua loquitur, quam Thomas pertinaciter negauerat. Verbum ergo credendi generaliter accipitur pro eo, quod est assentire, siue assensus sit ex fide, siue ex scientia, siue experientia: ideoque Thomas credidisse dicitur Christum resurrexisse, quia assensit eius resurrectioni: Similiter etiam crediderunt, qui non viderunt, quia assenserunt, sed assensus illius non erat ex fide: horum autem ex fide est, & propterea hi in eo beati, non autem ille. Verbum autem credendi in ea generalitate accipi scriptura ipsa docet, Iaco. 2. Tu, inquit, credis, quia vnus est Deus? & daemones credunt, & contremiscunt. Hisce verbis Iacobus quorundam conuersorum, ex gentibus errorem repellit: existimabant enim se securos, & iustos sola fide, scilicet se fecisse putabant, si relictis multis dijs, vnum Deum verum confiterentur: contra hos inquit Iacobus: Tu credis vnum esse Deum? Idque satis tibi esse putas? etiam daemones credunt, & tremunt, & tamen non per hoc iusti sunt. Sic

Altera superiorum Christi verborum expositio.

videt

vides verbum credendi generalem habere significationem: nam fideles vnum esse Deum credunt fide, demones autem scientia. Hoc idem Luc. 24. habetur, vbi de eadem resurrectione loquens, dicit: Adhuc illis non credentibus, id est, nondum assentientibus eum surrexisse, qui tamen postea assenserunt, & crediderunt experientia ipsa. Hoc idem verbum Thomae confirmat, *Nisi, inquit, Videro fixuram clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, non credam*: quasi diceret, si haec fe-

Acero, credam, id est assentiar, & fatebor eum surrexisse, quamvis non iam fides, sed experientia esset futura. Ita ergo locum praesentem existimo exponendum, nempe *Credidisti*, id est assensus es meae resurrectioni, *Quia vidisti me*, & tactu expertus es meam humanitatem. Beati qui non videntes credent, & assentientur, quia hic tuus assensus non ex fide, illorum vero ex fide vera futurus est, ideo in hoc tu non es beatus, illi vero beati erunt.

Alta quidem, & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc.

COMMENTARIUS.

NE quis sola haec argumenta & suae resurrectionis signa Dominum discipulis suis dedisse arbitraretur, adiungit Evangelista Christum non solum se videndum, & Thomae palpandum exhibuisse: sed etiam multa alia signa fecisse coram suis discipulis, quibus veritatem suae resurrectionis confirmaret, tamen non sunt scripta in hoc libro. Hoc dicit Ioannes, tum ut probe, quae alij Evangelistae narrarunt, tum ut fidem resurrectionis adstruat, quae pluribus etiam signis Apostolis innouit, & manifestata est.

ANNOTATIO XXXI.

Chryf. ho. 86. haec verba ad signa refert post resurrectionem facta, ut sit sensus: Multa alia signa Christum fecisse coram discipulis ad suae resurrectionis veritatem confirmandam certum est. Cyril. lib. 12. cap. 61. & Aug. tract. 122. ad omnia miracula Christi ante, & post resurrectionem narrata a Ioanne in hoc Euangelio referunt, ut sit velut quaedam miraculorum generalis epilogus. Euthymi. vtramque refert expositionem tamquam probabilem, & negare non possumus vtramque esse accommodatam: tamen accommodatior est prior expositio Chrysostomi. Primo quia in capitis sequentis fine, eandem ponit conclusionem generalem, esse t. q. ista superua-

Acanea, & ante tempus posita. Secundo quia dicit: In conspectu discipulorum: at miracula caetera in conspectu aliorum multorum facta sunt. Tertio, quia in hoc contextu non loquitur de miraculis, sed de signis, quibus suam resurrectionem Christus confirmabat. Obijciat aliquis. Quare hanc clausulam adhibet nunc Evangelista, cum in capite sequenti etiam de manifestatione resurrectionis loquatur? Respondeo id factum propter confessionem Thomae, qui visu, & tactu credidit; ut doceat etiam si propter haec duo crediderit Thomas: plura tamen alia a Domino exhibita illi esse resurrectionis argumenta.

Haec autem scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine ipsius.

COMMENTARIUS.

FINem narrationis praedictorum signorum exponit, & inde causam, cur plura non scripserit, insinuat: ea autem est, quia haec scribuntur ad fidem Christi conciliandam, ut per fidem, salutem credentes assequantur. cum autem quae sunt narrata sufficiant ad fidem faciendam, quod Christus surrexerit, & ex resurrectione se esse Dei filium confirmaverit, non fuit opus scripsisse plura signa. Duo ergo sunt fines narrationis huius, vnus proximus, nempe fides vera Christi diuinitatis, & humanitatis: in hanc enim signa narrata inducunt. Alter est vltimus, nempe vita aeterna, quae credentibus datur. In nomine autem eius

eius vitam habere credentes, idem significat, ac virtute meriti, & satisfactionis eius per fidem communicatae salutem accipere. Virtus enim Christi est, quae per fidem viuificat credentes in eum.

ANNOTATIO XXXII.

Fides, per quam credimus Iesum Christum esse filium Dei, multos articulos continet.

Attende, fidem per quam credimus Iesum esse Christum filium Dei, multos articulos continere. Vnus est, Illu, qui proprio nomine vocatus est Christus, & Messiam promissum in lege, & Prophetis, hoc Iudei non crediderunt, nec credunt: & de hoc articulo, dicitur Matth. 1. De qua natus est Iesus, qui dicitur Christus. & 1. Ioan. 5. Omnis, qui credit, quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. Alter articulus est huc Christu, & Messiam,

qui Iesus proprio vocatus est nomine, esse filium Dei, & verum Deum, non hominem. De hoc 1. Ioan. 5. dicitur: Quis est, qui vicit mundu, nisi qui credit, quoniam Iesus est filius Dei? Tertius articulus est in nomine Iesu inclusus, nempe Christu filiu Dei esse Iesum, & Saluatoreu, qui venit nos saluos facere. In his tribus tota fides nostra quasi in principio comprehenditur: de hoc tamen latius in commentario illius epistole Ioannis dicemus.

CAPVT VIGESIMUM PRIMUM.

Ostea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis. Manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat a Cana Galilaeae, & filij Zebedae, & alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus: Vado pescari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iam factu, stetit Iesus in litore: non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est. Dicit ergo eis Iesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non. Dicit eis: Mitte in dexteram nauis rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere pra multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon Petrus cum audisset, quia Dominus est, iunxit succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autem discipuli nauigio venerunt (non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis distantis) trahentes rete piscium. Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem. Dicit eis Iesus: Afferre de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discurrere interrogare eum: Tu quis es? scientes quia Dominus est. Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter. Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum resurrexisset a mortuis. Cum ergo prandissent, dicit Simon Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? At illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simon Ioannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me. Et dixit ei: Domine, tu omnia scis, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oves meas. Amen amen dico tibi, cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset dicit ei: Sequere me. Conuersus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cena super pectus eius, & dixit: Domine, quis est qui tradet te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dicit Iesus: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Sic

eum volo manere, donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus: Non moritur, sed si eum volo manere, donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hac: & scimus quia verum est testimonium eius. Sunt autem & alia multa quae fecit Iesus, quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror meum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

Postea manifestavit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis.

COMMENTARIUS.

Evangelifta, ut Euangelium suum sine conuenienti concludat, describit quod Dominus antequam se visibiliter a suis ad caelos ascendens abstraheret, cum Ecclesia sua, & fidelibus fecit: nempe vnum vicarium in terris reliquisse, qui vires ipsius in administratione, & gubernatione Ecclesiae successiue vnus post alium perpetuo gerat: quorum primū ipse elegit, & constituit, nempe Petrum. Huius rei occasione hanc manifestationem narrat, non ut resurrectionis veritatem confirmet, quam in fine praecedentis capitis satis esse confirmatam dixit: sed ut quod tunc Christus instituit, manifestet. Iam ergo discipuli in Galilaam ex praepcepto Domini profecti erant, vbi haec manifestatio facta est. dicit ergo, *Postea*, id est, post manifestationem Thomae vna cum alijs factam, iterum se manifestavit ad mare Galilaeae. dicit, *Iterum*, id est, secundo, quia loquebatur de Thoma, ut sit sensus: iterum, & secundo etiam Thomae se manifestavit in Galilaea: quamuis respectu discipulorum tertia fuerit haec apparitio.

Manifestavit autem sic: erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat a Cana Galilaeae, & filij Zebedaei, & alij ex discipulis eius duo.

Describit distincte hanc manifestationem quo modo fuerit facta, & primo personas exponit: erant enim septem ex discipulis. Per filios Zebedaei Iacobum, & Ioannem intelligimus. Nathanael nominatur, quia vir erat valde notus, & a principio praedicationis secutus erat Christum. Duo vero alij tacito nomine numerantur, siue quia non ex praecipuis Apostolis, siue quia Apostoli non erant. Nathanael autem quamuis Apostolus non esset: tamen, ut diximus, erat discipulus antiquus Domini, & valde notus, ideo proprio nomine eius est facta mentio.

Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum.

Petrus Magister non habens praesentem, ut ante, & ijs quae ad victum sibi necessaria erant, carens, piscari vadit: hanc enim artem priusquam Christum sequeretur, exercebat: socios autem in eadem necessitate cognoscens, quid facere velit, commonefacit, ut & ipsi veniant ad eum iuuandum, & victum sibi etiam comparent. Facile assentiuntur omnes Petro, *Venimus*, inquit, *Et nos tecum*, piscatum. Verba haec praesentis temporis paratum, & deliberatum animum ad opus significant. *Vado piscari*, id est, accingo me iam ad viam, *Venimus & nos*, id est, ecce nos paratos habes venire tecum.

ANNO-

ANNOTATIO.

Quae Apostoli ad piscatum reuerunt.

Questionem proponit August. tract. A men Apostoli ad hanc piscationem redierunt, sed propter victum, ut haberent, unde se sustentarent, quae sui Apostolici muneris erant, non praetermittentes: sic enim Paulus artem etiam scenopægiae, seu textoriam exercebat. Chrysost. hom. 86. id tunc factum esse dicit, quia Dominus non frequenter cum illis conuersabatur, & Spiritus nondum datus erat, nec habebant quid facerent. Atqui non est etiam perfecta solutio: nec enim ista sufficerent, ut artem repeterent, si esset ad lucrum: ad victum autem etiam post datum Spiritum sanctum licebat piscari, sicut & alia opera exercere ad sustentationem. Quamuis enim dignus esset mercede operarius, & petere a fidelibus suam sustentationem illis licuisset, ne tamen aliqua ex parte graues essent Apostoli fidelibus, quando id saluo officio fieri poterat, malebant proprijs manibus laborare, & victum sibi comparare: quod insignis perfectionis erat.

Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt.

COMMENTARIUS.

Non in propriam nauim, quam reliquerant, Christum sequentes ascenderunt, sed in eam, quae alicuius amici, aut familiaris erat, ut Euthymius dicit, aut forsan patris filiorum Zebedaei. Noctem autem eligunt ad piscandum, quia id tempus est opportunum: quies enim & tenebrae piscatui accommodae sunt. strepitu namque & hominum aspectu pisces terrentur, & fugiunt. Quod autem tota nocte laborant, & nihil prendunt, non casu aliquo id factum est, sed diuino consilio: ut verbo Domini postea magnam copiam piscium capientes, intelligant, qui futuri erant hominum piscatores, se propria virtute nihil effecturos, neminemque ad rete Sanctae Ecclesiae tracturos, quantumcumque laborent, & insudent, nisi virtus Christi adsit: eo autem iuuante, & verbi ipsius potentia operante, innumeram multitudinem esse conuertendam. Nisi enim Dominus aedificauerit Ecclesiam suam, in vanum laborant, qui aedificant: ipso vero aedificante, mirum in modum crescit, & augetur, perficiturque aedificium. Hoc, tam mira piscium comprehensio verbo Domini facta, significabat.

Mane autem facto stetit Iesus in litore: non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est.

Tempus matutinum expectat, quod piscibus capiendis minus est opportunum: quando etiam pisces, strepitu nocturni piscatus sese occuluerunt, cum & ipsi labore defessi nocturno, & spe capiendi deposita, a piscatu se retraherent: tunc est enim opportunitas Christi, quando virtus eius maxime agnoscitur. Vult ergo Deus nostram nos adhibere operam, sed non ipsa sola niti, nec quod sit bonum,

et pro-

propriae nostrae virtuti adscribere. ideo expectat, vt discipuli laborent, & insu-
dent: cum autem minus iam in suo opere confidunt, addit Christus, & piscium sit
magna comprehensio. Propter hoc mane facta ipsis adhuc in nauis existentibus
Christus in littore stat: non tamen cognouerunt eum, quia in ea forma, in qua
agnosci ab illis posset, nondum voluit apparere: ex ipso enim volebat opere, &
miraculo, prius quam ex forma agnosci, vt fidem, & meritum suorum augetet.

*Dicit ergo eis Iesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis?
Responderunt ei: Non.*

Nondum a suis agnitus more hominum loquitur, vt dicit Chrys. ho. 86. ac si
empturus aliquos pisces esset, quasi diceret: Habetis aliquos pisces, quos ve-
datis? Pulmentarium enim idem hoc in loco significat, quod obsonium, quid quid
enim ultra panem & vinum cibi apponitur, obsonium, & pulmentarium etiam dicitur.
A piscatoribus autem obsonium petes, de piscibus interrogare videbatur, pro-
prium inopiam, & inanem eorum piscationem interrogatione hac eos fateri facit,
vt in eo, quod futurum erat, diuinam nos cum ipsis agnoscamus virtutem. Puer
Latine, & παιδίον, Graece, puerum, filium, & seruum significat. Hoc autem loco
pueros vocat, quia officium quasi seruorum exercebant: homines enim similes
sic appellari solitos esse hic locus indicat, aut forsan vocabulo blandiori pueros,
quasi filios appellat: hoc enim nomine, communiter homines ad nos vocare so-
lemus. Respondent illi, quod verum erat, nempe se pisces non habere.

Dixit eis: Mittite in dexteram nauis rete, & inuenietis.

Locum signat, in quo capturi erant pisces, vt non fortuito locutus eis vide-
retur, sed praescius futurorum. In dexteram autem partem nauis retia iubet
iaci, significans certam fidem, & conuersionem eorum, qui ad dexteram sunt collocan-
di in iudicio. Crediderunt enim quotquot ordinati sunt in vitam aeternam, & cre-
dent, qui supersunt, idcirco non dicit: Mittite in dexteram vestram, sed in dexteram
nauis, multi enim ad sinistram sunt nauis, qui nobis sunt ad dexteram. & e contra-
rio ad dexteram nauis, qui sunt nobis ad sinistram. Multi saluantur, & conuer-
tuntur, quos minus conuertendos sperabamus: & obdurantur, ac retrocedunt,
quorum salutem nobis persuasimus. Attendendum est etiam hoc loco discipu-
los illos laborasse, & insudasse, & quidem multo tempore: nihil tamen cepisse,
ad sinistram nauis retia mittentes: minori autem labore, & citius magnam
copiam ad dexteram capiunt. Hoc significatur, si partem sudoris, & laboris, quam
mundi homines rebus mundanis inutiliter consequendis adhibent, studio iusti-
tiae impenderent, maximos facerent prouentus.

Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere pra multitudine piscium.

Propter verbum Domini miserunt retia dicto obedientes, hoc est dicere:
Miserunt ergo, id est, miserunt, quia audierunt verbum illud *Mittite, & in-
uenietis*. vix dum miserant, quando tanta est multitudo comprehensa piscium,
vt rete pra multitudine non possent extrahere. Fuit profecto laudabile nulla in-
terposita excusatione cum tota nocte nihil prendidissent, & pisces nullos ibi
esse facile sibi potuissent persuadere, vnus, quem non nouerant dicto, rete iterum
iacere: sed eius, qui non agnoscebatur virtus, corda eorum interius inclinauit,
& mouit, vt id facerent, quod exterius praecipiebat. Qui enim iubet Deus, ipse
& virtutem dat, vt fiat quod iubet, sine qua, & surda auris ad audiendum, & durum
cor ad consentiendum, & manus debilis, & impotens esset ad operandum.

Dicit

*Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus Petro: Dominus est. Simon
Petrus, cum audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se, erat
enim nudus, & misit se in mare.*

EX copia piscium capta, quos prius inuenire non potuerant, & ex celeritate, qua
ceperunt, accedente diuina illuminatione, Ioannes nouit prior Petro Chri-
stum: ingenij enim acumine pollebat, vt Cyril. lib. 12. cap. 63. asserit, & ex signo
nouit celeriter Dominum, & nihil dubitans firmo animo id Petro significauit,
dicens: *Dominus est*. Credidit Petrus dicto Ioannis facile adhibens fidem, eodem
commotus miraculo, & pra amoris, & desiderij feruore moras non sustinens
nauis, quia piscium copia, & aliorum discipulorum multitudine onustum erat,
aquis se committit, veste sua contagens nuditatem, propter Christi reuerentiam:
vt dicit Chryso. hom. 85. peruenitq. primus omnium ad Christum. Proprios
vtriusque Apostoli mores hoc facto significatos, annotat Chryso. hom. 89. Pe-
trus, inquit, feruentior, Ioannes intellectu altior erat: ille vehementior, hic per-
spicacior. Iterum hoc in loco vides Ioannem priorem nouisse, tamen postero-
rem Petro peruenisse: sicut cum vterque ad sepulchrum properauit, primus
peruenit, posterior est ingressus. Significatur in vtroque facto Pontificem in
Ecclesia aliquos doctores, & sanctiores, aut aequales, & sanctos: in digni-
tate vero neminem superiorem, nec aequalem habere posse. Excedit omnes in
dignitate: fieri tamen posse, vt in doctrina, & sanctitate excedatur ab ijs, quibus
praeminet in dignitate, & officio.

ANNO TATIO II.

Aliqui recentiorum sicco pede super **A** res tantum vestes deposuisse certum est.
a aquas Petrum ambulantes venisse
affirmant: sed non video, quo fundameto,
& qua ratione id asserant, cum Euangelista
id non solum non significet, sed potius con-
trarium insinuet. nam dicit misisse se in
mare: quo indicat aquis se commisisse, vt
natando perueniret. Si enim ambulasset
super aquas, alio verbo usus esset, sicut fa-
ctum est Mat. 14. quando super aquas ve-
nit. Propterea Chryso. hom. 86. Theophy-
lactus, Euthy. & Beda, eum natando venisse
affirmant: & id verius est, non autem
omnino nudum fuisse Petrum, sed superio-

Hoc enim apud Graecos significat, ἐπερδύ-
τῳ, nempe superindumentum, quod nos-
ter interpretis tunicam vertit. Existimo esse
vestem illam super quam est pallium quod
est supremum vestimentum. Theophylactus
asserit significare linteum quoddam, quo
Phoenices, & Syrii piscatores se amiciebant
sive nudi essent, sive vestiti. at verisimilius
est usurpatum vocabulum ab Euangelista,
pro quacunque veste, quae superinduitur.
Nec mirum, quod se vestierit, vt se in ma-
re mitteret: multi enim etiam vestiti na-
tant, maxime quia proximam erat littus.

*Alij vero discipuli nauigio venerunt, non enim longe erant a terra, sed
quasi cubitis ducentis, trahentes rete piscium.*

COMMENTARIUS.

Causam, cur ceteri nauigio venerint, exponit: quia non longe erant a terra, &
ideo celeriter etiam sperabant se posse peruenire ad littus, vbi Dominus
erat. Trahebant autem rete piscium, & hoc maxime miraculum commendabat,
quod prope littus tanta multitudo piscium sit capta, nempe ducentorum cubito-
rum interuallo a littore. Cubitus autem habet pedem cum dimidio: erat ergo
trecentorum pedum distantia. Bernar. lib. 2. ad Eugen. recte hoc mysterium expo-
nit

nit, dicens: Sciens Petrus, quia Dominus est, in mare se mittit, & sic venit ad ipsum cum alijs nauigio peruenientibus. Quid istud? nempe signum singularis pontificij Petri, per quod non nauim vnā, vt ceteri quisque suam, sed sæculum ipsum suscepit gubernandum: mare enim sæculum est, naues Ecclesie. Inde est quod altera vice instar Domini gradiens super aquam vnicum se Christi vicarium designauit: qui non vni populo, sed cunctis præesse deberet: siquidem aquarum multarum, populi multi sunt. Ita cum quisque ceterorum habeat suam, tibi vna commissa est grauissima nauis ex omnibus facta, ipsa vniuersalis Ecclesia toto orbe diffusa: hæc Bern. docte, & vere.

Vt ergo descenderunt in terram, viderunt primas positas, & piscem superpositum, & panem.

Mirifice hoc auget miraculum, ignem nulla hominis opera accensum, & piscem superimpositum, & panem ad litus reperiunt. Hæc fecit Dominus, ne propter indigentiam, cibum prius quæsisse visus esset, qui iam immortalis cibo non indigebat. Hæc tria ignem, piscem, & panem ex nihilo fecisse Euthy. & Chryso. hom. 86. censent; immo Chryso. addit, non fuisse ex materia subiecta facta, sicut fecerat pisces, & panes illos, quibus turbas satiauit: at incertum est hoc, potuit enim utroque facere modo: Cyril. lib. 12. cap. 63. asserit piscem ex aquis mira sua virtute extraxisse. id tamen non videtur admodum probabile, quamuis etiam fieri potuit, sed factum esse sicut & ignem, & panem. Certum est miraculo, & diuina virtute, non humano opere ea ibi esse posita: modus incertus est, cum multimode id potuerit facere. Mihi ex materia subiecta facta esse, sicut olim pisces, & panes illos multiplicauerat, probabilius est.

Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc.

Precipit de piscam partem afferre, vt hac occasione viderent piscium copiosam multitudinem, & magnitudine miraculi eius agnoscerent virtutem. Necdum enim Dominus ex forma agnoscebatur, vt dicit Chryso. ho. 86. eorum enim fide exercebat, idcirco intellectu potius, quam sensu agnosci volebat.

Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus.

Non solum Petrus traxit, sed ascendit in nauim, vt Euthym. dicit, quia adhuc extra aquas rete non erat, & alios cohortatus est, vt secum trahant: idcirco ipse solus, quia primus erat, quem ceteri secuti sunt, traxisse dicitur. In quo etiam dignitatis, & officij eius significata est præeminentia. Erat autem *Rete plenum piscibus centum quinquaginta tribus magnis.*

A N N O T A T I O III.

Hæc omnia ex mysterio sunt facta, non solum virtutem facientis, sed etiam nostram eruditionem significantia. Cyril. lib. 12. cap. 69. his piscibus multitudinem credentium significari dicit. Per centum quidem numerosam Gentium multitudinem: per quinquaginta vero Iudeorum, quæ multo minor exiit: per tres vero fides Trini-

Trinitatis, quæ propria est Christianorum, A integro: quia propter infidelitatem maximam & Gentes, & Iudæi receperunt, omnes hi intra vnum rete vnius Ecclesie continentur, quam explicatio citat, & probat Euthy. Possumus etiam hunc totum numerum quinquaginta trium Iudeorum conversioni accommodare, qui optime numero fractio explicantur, & non completo, &

integro: quia propter infidelitatem maxima pars cecidit, & eorum loco plenitudo Gentium intrauit: de qua fractione Paulus ad Rom. 11. dicit. Fracti sunt rami, vt ego inserar &c. hæc mysteria latissime exponit Aug. tract. 122. Similiter & Gregorius hom. 24. in Euang. pro præfenti explicatione hæc dicta sufficiant.

Et cum tot essent, non est scissum rete.

C O M M E N T A R I V S.

Et hoc ad miraculi magnitudinem pertinet, similiter & ad significationem, & ac eruditionem: significatur enim vnitas Ecclesie indiuidua, quæ sub vno capite vna, & indiuidua semper manet. August. tract. 122. legit. *Cum rati essent*, nempe pisces, vt ad magnitudinem referatur. & vox Græca vtrumque significat, propterea non inconsiderate Euthym. interpretatus est. Cum tot tantique essent, Rete non est scissum.

Dicit eis Iesus: Venite, prandete.

Eos ad prandium inuitat: erant enim defatigati nocturni piscatus labore, quia vero nemo præ reuerentia accedebat, duobus eos exhortatur verbis, dicens: *Venite, & prandete. Venite*, id est, accedite, nec discumbere formidetis: significans vt dicit Cyril. lib. 12. cap. 63. post multos labores, quibus vocati vehementer sudabunt, tandem cum Domino recubituros spirituali cibo proposito, qui rationem, & mentem humanæ naturæ excedit. An vero Dominus pransus sit, Euangelista non explicat: tamen id probabile est fecisse, & id ipsum insinuat Euangelista: Non autem propter indigentiam, sed ad veræ carnis suæ resurrectionem comprobandam, vt dicit Chryso. hom. 86. Nam etiam manducauerat prima die resurrectionis cum eis, vt constat ex Luc. vlt. idq. eum sæpius fecisse ex verbis Act. 1. facile deducitur.

Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, tu quis es? scientes, quia Dominus est.

Discubuerunt discipuli verbo Christi obedientes, nondum autem Christus sensibus eorum se manifestauerat, nec in propria apparuerat forma, vt Chryso. hom. 86. dicit: factis tamen mirabilibus, eorum intellectu, & mentibus agnoscebatur. Hinc factum est, vt non omni ex parte eum agnoscerent, nec omnem certitudinem assecuti essent: sciebant enim eum esse mente, & intellectu, aspectus tamen non is videbatur. Neque ideo ausi sunt eum interrogare, quis esset, cum scirent eum esse Christum: quamuis in forma solita non appareret. Hæc verba aliquam dubitationem habuisse discipulos indicant, quamuis non eam, quæ impediret, quominus ipsum esse iudicarent: non enim omne dubium impedit actum asserendi, & iudicandi. Multa enim ita esse credimus, & affirmamus, quorum aliqua imperfecta dubitatio nobis inest: talis erat hæc cognitio discipulorum. Propter cognitionem vero, quam vere habebant, timuerunt interrogare quis esset, ne ipsa interrogatione, se omnino eum non agnouisse significarent.

ANNO.

August. tract. 123. exponit verbum interrogandi pro verbo dubitandi positum, vt sit sensus: nemo ausus est dubitare quis esset, quia sciebant esse Christum. Hæc expositio non videtur nec verbis, nec sensui accommodata. Verbis quidē, quia longe aliud est interrogare, aliud dubitare: quamuis enim qui interrogat, dubitet, tamen non omnis, qui dubitat, interrogat. Hoc etiam ad exteriorem, illud ad interiorem pertinet actionem. Præterea verbum dubitandi non potest coniungi cū sequenti verbo, *Dubitare, tu quis es?* oportebat enim de tertia loqui persona. dum autem dicitur: *Tu quis es?* quamuis sit Hebraismus, tamen ostendit interrogationis significationem, nec vñquam talis phrasia reperitur, dum de tertia persona fit sermo vt dicatur: *Dubitarunt, tu quis es?* sed interrogantur: *Tu quis es?* Adde dictum esse, *Interrogare eum*, non autem absolute interrogare, at non dicitur, dubitare eum. Verbis ergo expositio hæc nō accommodatur. Nec etiam sensui, quia non videtur apte dictum: Nemo ausus est

dubitare, quia sciebant esse Christum. De eo enim, qui scit aliquid, nemo dicit, non est ausus dubitare: satis erat dicere, sciebant esse Christum, aut non dubitarunt, quia sciebant. Illud *Ausus est*, magis ad exteriorem actionem pertinet, vt nemo ausus esset Christum verbo interrogare. Recte ergo Chrysostomus hom. 86. & Euthym. verbi propriam significationem sequuntur, vt sit sensus, neminem ausum fuisse interrogare eum. Quare autem nemo sit ausus: & quo modo, cum scirent esse Dominum, quid dubij habuerint, in commentario expositum est, & ea videtur legitima expositio. Attende in Græco textu haberi: Nemo discipulorum ausus est. & placet aliquibus hæc lectio, tamen August. legit: *Nemo discumbentium*, & hæc lectio accommodata videtur. Illi enim a Christo inuitati venerunt, & discubuerunt, & tunc nemo eorum ausus dicitur interrogare, nec discipuli in Euangelio discentes appellantur: potius credendum est Græcum textum esse mendosum, & nostram lectionem legitimam.

Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter.

C O M M E N T A R I V S .

Venisse Iesus dicitur, quia postquam illos discumbere fecit, ipse etiā accessit mensæ, & vt solebat accepit panem, & piscem, & distribuebat illis. Hoc etiā signo, se esse Christū eis significabat. Magno autē cōsilio facie immutata permanebat: se enim Christū esse, & vere surrexisse, ita volebat cōfirmare, vt discipulis se apud eos mansurum, vt ante, & qualis prius erat surrexisse, nullā existimandi occasionē præberet. Cyril. lib. 12. cap. 63. spiritualiter hoc exponens, inquit: Nō ipsi capiunt, quod manducant, sed Christus distribuit, vt hinc quoque intelligamus Christū etiam in futuro sæculo gratiarum nobis largitorem futurum, sicut est in hoc præsentī. Attende non solū de pisce illo miraculoso, & de pane distribuebat: sed etiam de piscibus, quos prædiderant, vt dicit August. tract. 123.

Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum surrexisset a mortuis.

Tertiam hanc apparitionem discipulis factam Euangelista describit, hoc numero finem suæ narrationi imponens, vt Trinitatem personarum in hoc etiam profiteatur, & veneretur.

A N N O T A T I O V .

Difficultas in his verbis occurrit: Quam ratione dictū sit tertiam hanc esse apparitionem, cum primo die resurrectionis quinque apparuerit. Quod si responderet vellet aliquis, de ijs apparitionibus, quæ discipulis factæ sunt Ioan. loqui, difficultas non

nō soluitur: apparuit enim Petro, deinde duobus in castello: tertio decem: quarto eisdem cū Thoma: est igitur quinta hæc apparitio. Gloss. interli. ad dies refert hūc numerū, vt primo die quinque apparuerit, altero die nempe octauo discipulis vna cū Thoma, die tertio his septem: numerus ergo dierū nō apparitionum computatur. Aliqui ad eas, quas Ioānes numerat referunt: hæc enim est tertia apparitio earū, quas ipse Ioānes numerat. Probabilis est responsio hæc, quāuis per discipulos possumus in hoc loco exponere Apostolos ipsos, & tūc vere hæc est tertia apparitio facta multis Apostolis. Prima enim fuit facta decē, secunda vñdecim, tertia hæc facta Apostolis quattuor. Non ergo numerātur quæ factæ sunt mulieribus, nec quæ vni Petro, nec quæ duobus discipulis Emmauta proficiscentibus, sed quæ pluribus Apostolis factæ sunt: & tūc hæc est tertia, & has tres Ioānes narravit. Quod si numerum integrū velis, & ordinem habere, hic est. Primo Mariæ Magdalene: secundo mulieribus: tertio Petro: quarto duobus discipulis: quinto decem Apostolis, hæc omnes prima die factæ sunt: sexto vñdecim, nempe Thomæ, & alijs: septimo his septē

discipulis: octauo discipulis in mōte Galilææ, quod Marth. describit: nono quādo ascendit in cælum, quod Mar. narrat. Tūc autē eos arguit præteritæ incredulitatis, vt fidem in absentia, donec Spiritus sanctus veniret, caute conseruarent: quamuis Aug. lib. 3. de consen. Euang. cap. 25. non admittat hanc Marci fuisse vltimam, sed aliam affirmat, quæ facta est vltimo loco in die Ascensionis, & est decima. Tamen communis sententia contrarium tenet, quam secuti sumus cum Greg. hom. 29. in Euang. & cum alijs multis antiquis Patribus. Præter has Paulus 1. Cor. 11. narrat apparuisse Iacobo, & plus quam quingentis fratribus. Hæc vere facta sunt, quo tamen ordine, & quādo Iacobo apparuerit, incertum est. De Cepha, qui Petrus est, in Euangelistis legimus: de fratribus illis quingentis, id in die ascensionis factum est. Post Ascensionem autem ipsi Paulo visus est: omnia igitur cōsona sunt. De Beatisimæ Virgini facta apparitione, quæ omnīū creditur prima, Euangelistæ non meminuerunt, propter causam superius datā: eas enim dumtaxat describebāt Euangelistæ, quæ propter incredulitatem remouenda factæ sunt.

Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his?

C O M M E N T A R I V S .

Prandio peracto, Dominus gubernationē omnīū suorum fidelium, & totius Ecclesiæ curam, & regimen committit Petro: impletq. quod ante passionē promiserat Mat. 16. Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & tibi dabo clauas regni cælorū. Ecce nunc tradit, & eum in caput totius Ecclesiæ inter omnes Apostolos eligit: prius tamen de amore, & dilectione inquirat: non quod ignoret, qui omnia scit, sed vt eum maculas præcedentis negationis pœnitentia delensisse ceteris manifestum faciat: & qualis esse debeat, qui curam aliorū suscipit, & quo modo eos tractare debeat, quantoq. amore ipse Dominus suos prosequatur, quos amanti se plus ceteris tradit, ostendat. Quantum ad verba atinet aduerte particulam *Ergo*, esse illationem occultam, ac si diceret: cum prædisset, quia a Christo inuitati fuerant, & eis cibos distribuerat. Post prandium igitur, quod Christo iubente habuerunt, Christus alloquitur Petrum. Rursus dicitur Simon Ioannis, id est, filius Ioannis. Ioannes, & Ioannah idem est nomē: Græci enim, vt suo idiomati Hebræa vocabula accommodent, vltimas mutare solent litteras, abbreviato autē vocabulo dicitur Iona. Mat. 16. Bariona, id est, filius Iona, idem est ac filius Ioannis. Exactiorem expositionem in annotatione habes.

Cur Petrus de dilectione interrogatus.

A N N O T A T I O V I I .

Bernar. serm. 76. in Cārica exponit sic: *Aur Dominus Petrū interroget, an diligas plus alijs, cū sit certum Petrū non potuisse de aliorū amore iudicare: qui enim non cognoscebat quantū ceteri diligerent, quomodo poterat respondere, & cōferre amo-*

rem suū dilectioni ceterorum? Mihi vera, **A** fert. *Tu scis*, inquit, *quia amo te*. Alterū & legitima responsio hæc videtur. Voluit enim Dominus Petrū probare in duobus, non vt ipse experiētiā acciperet ab eius responsione, qui erat omnīū gnarus: sed vt ceteris omnibus eū notum faceret, cognoscerentq. discipuli Petrū, non iam qualem ante esse, sed valde mutatū, & dignum effectū, cui tanta gubernatio cōmitteretur. Vnum igitur, in quo probandus erat, humilitas est: nam ante passionem Dominus ei dixerat: Omnes vos scandalizabimini in nocte ista: ille superbe responderat, & omnibus se prætulerat. Et iāsi omnes scandalizati fuerint, ego nūquam scandalizabor. ab hac superbia iā valde erat alienus, & ad verā conuersus humilitatem: idcirco Dominus interrogat, vt eā humilitatē notam faciat omnibus. *Diligis me plus his?* Non iam Petrus respōdet, vt prius, nec se præfert ceteris. Rursus antea dicto Christi prædicentis futura nō adhibuerat fidē: nunc alter factus, veritatis iudiciū ei de-

Petrus de
superbo ha-
uiliis.

Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te.

C O M M E N T A R I V S.

Magnam mutationem responsio indicat: iam non dicto Christi contradicit, immo nec interroganti audeat absolute respondere, nec quod in se experiebatur omnino affirmare, sed testem facit ipsum Christum. *Etiam*, inquit, *Domine*, sed tu nosti: plus tibi quam mihi defero, nec me ceteris præfero, immo, nec consero, sed te amo, & id te iudice affirmo.

Dicit ei: Pasce agnos meos.

Respondenti Petro, & contenti amorem erga Christum, iniungitur cura fidelium, & est sensus, vt recte Chryso. hom. 87. exponit. Si me amas, meorū agnorum curam suscipe, & quam animam pro me positurum promissisti, pro his pone. Perpende autem verba, *Pasce agnos*, id est fideles meos, non tuos, non vt rem tuam, sed vt meam tracta. propterea petiui an me amares, quia rem meam tibi commendare volui, & a te tamquam meam tractari, quem amorem in me profiteris, erga eos exerce, ipsiq. exhibe. Pasce autem non te, sicut illi faciebant Pastores, de quibus dicitur Ezech. 34. Væ pastoribus Israel, qui seipfos pascebant. Ille se ipsum pascere dicitur, qui propriam vtilitatem, gloriam, & commodum non ipsorum fidelium, quos gubernat, non Dei gloriam, ex regimine quærit. Vnde recte August. tract. 123. Si me, inquit, diligis, non te pascere cogita, sed oues meas: sicut oues meas pasce, non sicut tuas, gloriam meam in eis quære, non tuam: lucra mea, non tua. Hoc idem docuit ipsemet Petrus 1. Epist. 5. Pascite, inquit, qui in vobis est gregem Dei, prouidentes non coacte, sed spontaneæ: neque turpis lucri gratia, sed voluntarie: neque vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Agnos appellat credentes in se, tum propter vitæ nouitatem, nam veteri abiecto nouum induunt hominem, qui secundum Deum

Quis dica-
tur seipsum
pasce.

Credentes
aut agni
sunt appel-
lab.

Deum creatus est, & veteri carnali vita spoliati, spiritus nouitate accipiunt: tum propter innocentiam, quæ in agno repræsentatur: tum demum propter imitationem, & sequelam, quia Christum imitantur & sequuntur, qui est agnus Dei tollens peccata mundi: suo enim nomine fideles suos decorare dignatus est.

Dicit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi: etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos.

Iterū Dominus de amore, & dilectione inquirat, & nō iā, an plus ceteris amet, interrogat: illud enim ad probandum factum est, sed, an amet. Secundo autem interrogat, vt significet probatum, & constantem debere esse amorem eius, cui committi debet fidelium cura, & gubernatio. Affirmanti autem Petro, iterum agnos mandat, & committit. Quo etiam significat maxime curæ debere esse Petro, quod Dominus non semel, sed bis committit. Græci expositores legunt hoc loco, Pasce oues meas, vt semel agni, bis oues committantur: tamen Latinorum lectio probatior est, vt bis agnos, semel oues legamus: cuius diuersitatis causa inferius exponetur. Quod autem Dominus vtatur vno verbo, *Diligo*, & Petrus respondeat altero, *Amo*, quod etiam in Græco sermone seruatum est: quamuis Ambr. Luc. vltimo differre, & vt distincta significent, poni arbitretur: non tamen existimo diuersa significare, sed idem. nam in scriptura hæc verba duo, pro eodem accipi docet Aug. lib. 14. Ciui. cap. 7. & id certum est, quamuis aliquando seruetur inter ea discrimen aliquod. Pro eodem autem sumi in præfenti, indicat, & probat verbum sequens. Nam sequitur: *Dicit ei tertio: Amas me?* si diligere aliud significaret, quam amare, non diceretur: *Dicit ei tertio: Amas me?* quia non præcessit tale verbum.

Dicit ei tertio: Simon Ioannis, Amas me?

Tertio idem repetit, vt trinæ negationi trina amoris professio respondeat: quod recte Cyril. lib. 12. cap. 64. annotat. Est autem in his omnibus interrogationibus semper Dominus nomine proprio vsus, & parentis etiam nomine. *Simon*, inquit, *Ioannis*, nec Petrum appellat, quod nomen dignitatis, & officij erat, volens eum in hoc admonere, vt quamuis in tantam sit dignitatem prouectus, vt super omnes sit fideles, & totius Ecclesiæ caput, & princeps constitutus præ oculis habeat se piscatorem fuisse, & hominem communem, ne se extollat, ne suis id meritis adscribat. Qui enim in altiore erigitur, & effertur gradum, obliuisci non debet, se hominem esse, & aliquando ex humili, & ignota familia.

Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me? & dixit ei: Domine, tu omnia scis, tu scis, quia amo te.

Tertiam interrogationem audiens Petrus contristatus est, timens ne id forsitan fieret, quia iterum negaturus esset Christum: didicerat enim experientia, Christum prædixisse: Ter me negabis, idque ita factum fuisse. Contristatur modo, ne hæc sibi dicantur, quia simile aliquid futurum sit, ideo ex magna humilitate respondet: *Domine tu scis omnia*, etiam quæ futura sunt, non audeo iam de me futura promittere, nec tibi opus est mea responsione, cum nihil tibi sit occultum: id vnum scio me nunc amare te, & te scire amorem meum. Ceterum contristor quod cum sciam te omnia nosse: tamen interrogas, an te amem,

cum id tibi sit manifestum, ne forte ea interrogatione mihi velis significare futurum esse, ut aliquando non amem te. Hic est sensus. Hac de causa contristatum fuisse Petrum, docent Chrysof. hom. 87. & Theodoretus in ferm. de Charitate, & ea est legitima causa, & sequenti contextui accommodata.

Dicit ei: Pafce oues meas.

VNiuerſæ gubernationis Eccleſiæ commiſſio hoc verbo completur. *Pafce*, inquit, *oues meas*. ac ſi dicat: commiſi tibi filios, committo nunc matres, ut omnium curâ geras, omnia gubernes, & regas. Matres ſeu oues, Eccleſiæ, ſunt ſingulæ, quibus ſingulares paſtores incumbunt. Gubernat igitur, o Simon, & paſce ſubditos, & prælatos omnes, inferiores, & superiores, fideles, & fidelium omnium Eccleſias, quæ ad vnum generalis Eccleſiæ corpus pertinent. In ſcriptura sæpe Eccleſiæ appellantur ſingulæ fidelium congregationes, quibus paſtores ſinguli præſunt, ut conſtat ex Apocaly. 1. 2. & 3. & ex multis alijs locis.

A N N O T A T I O VII.

Agni & oues an pro eodem ſi- mantur.

NOſtris temporibus aliqui pro eodẽ A de conſid. prope finem, per oues, ipſos etiã ſumunt agnos, & oues, nempe fideles Apoſtolos ſignificari dicit, non ſolos Epiſcopos, & paſtores Eccleſiarum. Siue ergo hoc, ſiue illo exponas modo, omnium fidelium nemine excepto, Petro cura, & gubernatio committitur a Chriſto, eo tempore, quo ad Patrem aſcenuſus erat, manifeſte ſignificans Vicarium eum in terra Eccleſiæ ſuæ inſtituere. Nec poſſunt hæretici hoc tam euidentis teſtimonium Pontificiæ auctoritatis effugere: nõ enim Petro, ſed ſuæ Eccleſiæ conſulebat, vni totam ipſius gubernationem imponẽs. Vnde neceſſe eſt ſemper in Eccleſia vnum eſſe Pontificẽ, qui agnos, & oues gubernet. nec agni, aut oues eſſe Chriſti poterunt vquam, qui nõ ſint ſub huius curâ, & regimine. Hoc tamen longius proſequi non eſt præſentis inſtituti.

Amen amen dico tibi: Cum eſſes iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas. Cum autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius cinget te, & duces quo tu non vis.

C O M M E N T A R I V S.

QVia contriſtatus erat Petrus, timens & ſuſpicans hac trina interrogatione ſignificatũ eſſe ei fore, ut ab hoc amore ſit mutandus, nec in eo perfeueraturus, remouet Dominus hanc ſuſpicionem & timorem, prædicans futurum eſſe potius, amorem eo eſſe perducendum, ut pro eius gloria animam ſuam ſit poſiturus: ac ſi clarioribus verbis diceret: O Simon, ne timeas, nec contriſteris, ſuſpicans te ab hoc amore in me eſſe receſſurum, nec in eo perfeueraturum, quia trina eſt interrogatione examinatus. non ſic fiet, immo amor hic adeo in te augebitur, & inflammabitur, ut animam tuam pro me ponas, & impleatur, quod

quod ante meam dixiſti paſſionem: Animam meam pro te ponam. Non ergo tempus futurum erit tibi, ſicut præteritum. Prius quidem me negaſti, poſtea vero uſque ad mortem conſiteberis. Prius tuæ obſecutus es voluntati, poſtea vero pro mea exequenda vitam expones. Hanc ſententiam Dominus quadam metaphora exponit, ſumpra a ſtatibus iuuentutis, & ſenectutis hominis. Quãdo enim iuuenis eſt, ipſemet ſe accingit, & veſtit, ambulatq. & proficiſci tur quo vult: at quando ſenex eſt, non ſe valens iam præcingere, manus, & brachia extendit, ut ab altero accingatur, & accinctus ducitur. Ad eundem modum Petrus prius tamquam iuuenis erat minus expertus, & magis ſuæ propriæ obſequens voluntati: at iam Chriſto reſurgente, in alterũ mutandus erat, futurusq. ſenex ſapientia, & ſpiritu, non ſola ætate. Eratq. Martyrium crucis ſubiturus, quaſi ab altero cinctus & ductus, non quo ipſe volebat, id eſt, non quo propria naturalis inclinabat voluntas, ſed quo Spiritus ducebat. His ergo verbis prædicit Dominus Petro, in ſenectute mortem crucis ſubiturum, manuſq. extendurum, ut clauis, ut dicit Euthymius, aſſigatur.

A N N O T A T I O VIII.

CYril. lib. 12. cap. 65. ſic hanc ſuperio- A nibus illius ſucceſſoribus, paratos eſſe debere ſanguinem effundere, & vitam exponere pro agnis, & ouibus Chriſti. Bonus enim paſtor animam ſuam ponit pro ouibus ſuis. Addendum eſt etiam, illud *Duces quo tu non vis*, non eſt poſitum, quaſi Petrus libenter mortẽ pro amore Chriſti accepturus non eſſet, quam non ſolum cum maximo gaudio ſuſtinuit: ſed ſummo etiam deſiderio concupiuit: ſed eo verbo ſignificatur alia duo. Vnũ eſt, quod B Cyril. dicit, neminem ſanctorum ſponte ſe ingerere morti, & eam querere: ſed ſi pro veritate fuerit inculſa, libenter ſuſtinere. Alterum ut notat Chry. quia quamuis rationalis appetitus acceptet, tamen naturalis abhorret: mors enim contraria eſt naturali appetitui, & ſenſui. Idcirco dictum eſt: *Quo tu non vis*.

Hoc autem dixit, ſignificans qua morte clarificaturus eſſet Deum.

C O M M E N T A R I V S.

QVod Dominus metaphoricis verbis Petro prædixit, Euangelista proprijs, & apertis exponit, dicẽs, ſuperioribus verbis Dominum ſignificaffe Petro, qua morte clarificaturus eſſet Deum, nempe martyrio, immo cruce: manuum enim extenſio crucis mortem indicauit. Non autem caſu, ſed conſilio dictum eſt, clarificaturus, ſeu glorificaturus eſſet Deum. Mors enim martyrum argumentum erat efficaciffimum veritatis diuinæ confirmandæ, per quam Deus clarificabatur, & honorificabatur: idcirco martyrium dicta eſt, id eſt teſtimonium indicans, & aperiens veritatem. Martyres ergo morte ſua tria maxime effecerunt. Vnum eſt manifeſtare, & confirmare veritatem Dei: verum enim eſſe probabatur, pro quo tot homines vitæ irreprehenſibilis ſanguinem effundebant. Alterũ

Martyrium mors tria afficit.

est honorificare: magno enim cultu, & honore Deū afficiebant, pro cuius gloria, & veritate vitam exponebant. Hoc vtrumque verbum clarificandi significat, nempe declarare, & honorificare, vt superius annotauimus. Tertium est se ipsos honorabiles, & spectabiles effecerunt, & apud Deum gloriam magnam, & coronam consecuti sunt. Pretiosa enim in conspectu Domini, mors sanctorum eius. Quæ verba de martyribus dicta esse ibi Hieronym. probat. Oculis quidem insipientium visi sunt vilem, ac despectam mortem subire: at apud Deum, gloriosa, & desiderabilis erat. Nec apud Deum solum, sed apud fideles etiã omnes. Magnum ergo præmium in hoc sæculo fuit Petro, tali exitu vitam concludere. Vnde recte Aug. tract. 123. sic inquit: Hunc inuenit exitum ille negator, & amator, præsumendo elatus, negando prostratus, flendo purgatus, confitendo probatus, patiendo coronatus. Hunc inuenit exitum, vt pro eius nomine perfecta dilectione moreretur, cum quo se moriturum peruersa festinatione promiserat. Faciat eius resurrectione firmatus, quod immature pollicebatur infirmus. Hoc enim oportebat, vt Christus prius pro Petri salute, deinde Petrus pro Christi prædicatione moreretur. Præ posterum fuit, quod audere cœperat humana temeritas, cum istum disposuisset ordinem veritas. Hæc & alia Augustinus.

Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me.

Quod verbis dixerat, simul factum etiam significat: surrexit enim a loco, vbi discumbebant, iterq. faciens, dicit Petro, vt eum corpore ante omnes sequatur: hoc factum indicans morte crucis Petrum eum secuturum. Ita Cyril. lib. 12. c. 65. exponit. Adde simili officio pascendi etiam secuturum, ac si diceret: Sequeris me officio pascendi, & crucis morte: ideo enim ante omnes sequi iussit, vt omnibus eum præesse indicaret. Non solum autem significat, sed etiam instruit & confortat: instruit quidem insinuans ei, vt verbo, & opere, ac exemplo pascat, sicut Christus ipse paut, eiusq. vestigia in gubernando sequatur. Confortat, ac si diceret: Ne durum tibi videatur, si duceris, quo tu nō vis. Sequere me, & considera me priorem crucifixum esse, & vitam pro ouibus posuisse. Optima vita prælati, & pastoris, est imitatio Christi.

Conuersus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cena super pectus eius. & dixit: Domine, quis est, qui tradet te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine, hic autem quid?

Conuertitur Petrus: iam enim ceteros condiscipulos sequentes se, habebat, ac Ioannem vidēs, quem ille multum amabat, de eo Christum interrogat: *Hic autem quid?* id est, scio iam qua morte ego sim te clarificaturus, scire vellē qua etiam morte Ioannes dilectus tuus vita: huius tempus concludet, quemq. exitum habebit. Petrus sciens a Christo Ioannem valde amari, ea de causa eum multum amabat, & præ amore de eo sollicitus, Christum interrogat, vt dicit Chry. ho. 87. Non autem casu Evangelista hæc de se narrat: *Quem diligebat Iesus, & qui recubuit super pectus, & qui interrogauit occulta.* Tria enim hæc sunt maxima priuilegia, & magno cōsilio nunc describuntur ab eodem met Ioanne, vt ostendat iam Petrum omnibus antelatum; ceteros quidem, oues, Petrum vero, pastorem effectum. Qui super pectus recubuerat, iam post Petrum est. Conuersus enim Petrus, illum vidit. Qui interrogauit rogatus a Petro, iam de ipso interrogat Petrus; cumq. diceretur dilectus a Christo, iam ipsi antepositus Petrus, & examinatur, an diligat plus ceteris. Altera etiam est causa, cur ista narrentur, nempe vt quales sint eligēdi in Pastores Ecclesiarū, ipsemet Petrus, & successores discant:

Ioannis tria priuilegia, priuilegijs Petri inferiora.

discant: non qui sibi sunt familiares, non qui coniunctiores, sed qui oneri imponendo, & muneri subeundo sunt aptiores. Ijs igitur de causis ista narratur, vt in quantum iam sit promotus Petrus dignitatem, omnes agnoscant. Ceterum qua ratione Ioannes dictus sit dilectus a Domino, superius expositum est.

A N N O T A T I O IX.

Hanc interrogationem Petri, *Hic autem quid?* Cyril. lib. 12. cap. 66. & Chryl. hom. 87. exponunt, vt vitæ exitum significet, ac si diceret: Quis vitæ exitus hunc expectat? & est legitima expositio: sequentia enim verba eum comprobant sensum: nam ex responsione discipuli existimant non moriturum. Quod non faceret, nisi interrogacionem de morte intelligerent simul cum Petro ipso. At qua de causa Petrus interrogauerit, non omnes eodem exponunt modo. Chry. hom. 87. in amorem, quo Petrus Ioannem prosequabatur, refert causam. Amor enim sollicitos facit, idq. secuti sumus in commentario, adiungentes Ioannem a Petro dilectum propter Christum. Cum enim Petrus multum amaret Christum, in quem Christus ipse dilectionis maiora signa ostendebat, eum & ipse familiariter prosequabatur amore. Cyril. lib. 12. cap. 66. Videtur ad quandam curiositatem Petri referre. Ambro. Luc. ult. adhuc depreßus in hac parte de Petro sentiens, & huius interrogationis causam scrutans, inquit: Post tentacionem præsum-

A ptionis suæ, Petrus iam non audet voluntatis perseverantiam sibi polliceri, sed quasi ad solatium sui, consortium quaerit alterius. Hæc responsio non videtur probanda: nam Petrus iam a Christo edoctus de futuro exitu non timebat, & quamuis timuisset, non est credendum solatium quaesuisse tale: ruina enim alterius vitiosum est solatium homini iusto, & timenti Deum. Vera igitur, & legitima causa est, quam Chrysoft. tradidit. Aliqui recentiorum, illa, quæ Ioannes de se narrat, causam existimant inducentem Petrum ad interrogandum de eo, quem dilectum, & quem recubuisse super pectus Domini, & interrogasse eum sciebat, quasi diceret: Hic qui tantis a te est decoratus priuilegijs, quem exitum habebit? Sed mihi non probatur: esset enim tunc curiosa interrogacio. Nec credere facile debemus tunc Petrum in tantam dignitatem a Christo prouectum, statim curiosum se exhibuisse. Porius ergo sollicitudo erat præ amore propter Christum concepto.

Dicit ei Iesus: Sic enim volo manere, donec veniam. Quid ad te. Tu me sequere.

C O M M E N T A R I V S.

Respondeat Dominus Petro de Ioanne interroganti. *Sic, inquit, volo manere, id est, volo superstitem esse eum, sicut modo est, Donec, ego veniam:* hoc autem ad te nihil attinet, aut si volo eum manere, vt re vera volo, donec veniam. *Quid ad te?* a dea, quæ tibi dixi, nihil id facit: siue enim maneat, siue non, qualiscumque exitus eius futurus sit, hæc quæ tibi dixi, fiet, nec mutabuntur. Tu ergo sequere me, & quæ tua sunt, considera, & quæ iniunxi, aduerte: exitus enim illius ad te non pertinet. Attende aduentum hunc, de quo loquitur Dominus, esse illum, quando ludæos per Romanos deuastrauit, & subuertit, in peccati, & infidelitatis eorum pœnam, & vindictam. In scriptura enim sæpe, quando Dominus malos punit, aduenire, & egredi dicitur. De hoc aduentu per Romanos dicitur Iacobi 5. Patientes igitur estote & vos, & confirmate corda vestra, quoniã aduentus Domini appropinquauit. Confortat fideles ex Iudaismo conuersos, vt iniurias, & persecuciones fortiter sustineant incredulorum: quoniam cito perituri erant, & per Romanos tollendi. Appellat autem aduentum Domini. Ita exponit Oecumenius, qui citans hunc Ioannis locum, exponit eo modo, quo nos exposuimus, referens Chrysoftomum in eandem expositionem. Ceteris autē Apostolis martyrio affectis, Ioannes vsque ad illa tempora viuus mansit, ali quanto tempore etiam

etiam post. id est, quod nunc prædicit Dominus: Sic inquit, volo manere, donec Iudæos puniatur aduenio; insinuanis his verbis Petrum ante Ioannis exitum manus extensurum, & crucifigendum, nec dependere exitum eius a Ioannis exitu. Cetera in annotatione prosequor.

ANNOTATIO X.

Varie legitur ista Ioannis sententia.

Varie legitur hæc sententia. Aliqui enim legunt Sic, vt Aug. tract. 124. & Ambro. lib. 7. in Luc. in principio. & Bernard. serm. de natali. Innocen. Alij Si, vt Cyril. lib. 12. cap. 66. Chryso. hom. 87. & Hieron. lib. 1. con. Iouini. Alij autem legunt, Si sic, vt Ambro. in orat. funebri, de obitu fratris. Est etiam varietas in verbis: nam aliqui legunt vtrumque verbum in præsentis indicantis; Sic volo manere, donec venio. Ita Ambrosius legit. Luc. 7. in principio. Alij vtrumque in præsentis subiunctiui: Si velim manere, donec veniam, vt Cyril. Sic enim interpretari videtur. Alij prius in præsentis indicantis, posterius in præsentis subiunctiui, Sic volo donec veniam, vt Bernardus, & Augustinus: estq. lectio communis. Re vera accommodatior est lectio vniuersalis, vt vtrumque eodẽ modo legamus, sic enim in Græco habetur. An vero sit præsentis indicans, an subiungens, ambiguum est in Græco: nam verba ad vtrumque modũ referri possunt, & hæc fuit causa maxima diuersitatis expositionum. Cyril. enim legit, & exponit conditionaliter: Si eum velim manere, donec veniam, nihil ad te pertinet: vt sit sensus: Quamuis ego vellem eum manere superstitem vsque ad vltimum meum aduentum, ad te nihil pertinet, nec tua res agitur, tuum est me sequi, non quod Christus affirmet eum mansurum, sed quod etiam si mansurus esset, ad Petrum id minime pertineret. Qui vero legunt non conditionaliter, sed asseueranter, exponunt Ioannem non moriturum vsque ad vltimum tempus, tunc tamen moriturum, vt sit sensus: Volo eum manere vsque ad vltimum meum aduentum, hoc autem si volo, ad te nihil pertinet. De hac sententia in annotatione sequenti tractatur. Alij de vltimo aduentu exponentes interpretantur, Sic eum volo manere, id est, sine martyrio, non quod non sit moriturus, sed quod non sit secuturus per martyrium Christi. Nec licet inferre, si sic mansurus est donec veniat: ergo postquam venerit, subibit martyrium; hæc consecutio non valet, vt superius ostendimus: nam Matth. 1. dicitur. Non cognouit eam, donec peperit;

non tamen infertur cognouisse postquam peperit. Hanc expositionem sequitur Bernardus loco citato.

Multa ab antiquis dicta sunt in huius expositione sententiæ, ex ijs, quæ mihi probabiliora visa sunt, subiungam.

Primo lectio illa mihi magis placet, quæ habet Si, quæ hæc habet Sic, Duo mihi hanc lectionem persuadent. Vnum est, quia distinctio Græca id significat edy. Alterum est, quia si legamus, Sic, tunc sententia absoluitur, & terminatur in verbo posteriori, nempe, Sic volo manere, donec veniam: at si legamus, Si, suspensa est oratio vsque ad eam partem, nempe, Si eum volo manere, donec veniam, quid ad te? Hanc autem orationem talem esse, vt terminetur in his verbis, Quid ad te? indicant verba sequentia; repetens enim Ioannes, eadem omnia repetijt; Et non dixit Iesus, quia non moritur, sed, Si eum volo manere, donec veniam, quid ad te? si oratio completa esset in verbo, Veniam, non erat, cur repeteretur, Quid ad te? hoc enim ad propositum mortis nihil facit. Repetitur est ergo, quia oratio in eo completur, & proinde non possumus legere, Sic, sed, Si, & est hoc efficax argumentum.

Secundo existimo probabiliorẽ lectionem, vt verbum in præsentis indicantis legamus, Si volo manere, donec venio, quamuis posterius parum refert legere, Donec veniam, aut, Donec venio; & tunc est sensus affirmatiuus. Quando enim particula, Si, verbo indicanti connectitur, non conditio nem puram, sed affirmationem significat. Lõge enim differunt hæc: Si lego, non est quod me accuses: & Si legam, non est quod me accuses: illa enim affirmatio est, hæc, conditio sola. Quamuis ergo legamus Si, & non Sic, affirmans est sententia, eaq. de causa existimo vertisse aliquos Sic, sensus enim idem est fere, & hæc est communis interpretatio Latinorum, & Græcorum, vt sensus sit affirmatiuus: id autem maxime confirmat. Si enim esset mere conditionalis, non erat occasio vlla discipulis existimandi Ioannem non moriturum; id autem opinati sunt, quia affirmanter prolata fuerunt verba Christi.

Terti

Tertio hinc aduentum non illum vltimum existimo, quando iudicare venturus est, sed quando venisse dicitur punire Iudæos per Romanos, non quod in corpore tunc aduenit, sed ratione effectus. Sic enim etiam Deus descendisse dicitur ad puniendum Sodomam. Et est optimum testimonium Iacobi. 5. in com-

mentario citatum; quæ expositio videtur omnium accommodatissima. Aliqui recetiorum illud, Sic manere volo, exponunt, Volo manere Ioannem inter Iudæos, donec veniam eos punire. at verior expositio est, Sic manere, nempe superstitem, & viuum: non enim de loco, sed de vitæ exitu Petrus interrogauerat.

Exiit ergo sermo iste inter fratres quia discipulus ille non moritur. & non dixit ei Iesus, quia non moritur, sed sic eum volo manere, donec veniam. Quid ad te?

COMMENTARIUS.

Emendat Ioannes falsam opinionem ex verbis Christi a nonnullis discipulis conceptam, quæ in eum sensum ea interpretati sunt, vt significarent Ioannem non moriturum, id est, Dominum indicare voluisse Petro existimantem. Ioannes autem a verbis Christi talem sensum repellit, ne ceteri omnes, qui audituri erant hæc verba, eundem conciperent errorem, Non inquit, dixit Dominus, discipulum illum non in moriturum, sed hæc verba protulit: Sic volo eum manere, donec veniam, quid ad te? quibus verbis noluit Dominus dicere eum non moriturum non enim sequitur, si voluit Dominus sic manere, donec veniat, ergo non morietur vniquam. hic est sensus legitimus.

ANNOTATIO XI.

An Ioannes Euangelista obiit, an adhuc viuat.

Antiqua controversia est, an Ioannes adhuc viuat venturus cum Elia, & Enoc in vltimo tempore, an iam obierit. Aliqui existimant, eundem diem vltimum clausisse, viuereq. adhuc mortalem vitam in corpore vsque ad iudicium. Ita censuit Theophylac. & Hippolytus martyr in orat. de consummat. mundi, cum alijs antiquis, & recetioribus. Vt enim Ambro. serm. 20. in Psalm. 118. refert, an mortuus fuerit, aliqui dubitant, alij mortuum quidem fuisse, sed statim resurrexisse affirmarunt. Cuius sententiæ meminit Hierony.

in serm. de assumptione B. Virginis, eaq. nec probat, nec reprobat: secutus tamen est eam Nicepho. lib. 2. cap. 42. Cõmunis sententia tenet eum obiisse, ita censuerunt Tertull. lib. de anima, c. 50. de vi mortis, & Menandro hæretico. Hier. de viris Illustrib. & Matth. 20. Aug. tract. 124. Chryso. hom. 1. in Ioan. Euseb. lib. 3. Hist. c. 31. & ea est sententia omnium probatissima: non enim video solidum aliquod fundamentum, quo nitantur ij, qui nondum obiisse cõtendunt præter locum hunc, cuius sensus est longe ab istorum opinione diuersus.

Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quia verum est testimonium eius.

COMMENTARIUS.

Concludit Euangelium suum Ioannes, & occasione sumpta a verbo Christi de permanentia eius vsque ad ipsius aduentum, dicit: Hic est ille idem discipulus, qui perhibet testimonium de his omnibus, quæ hæcenus audistis, & hæc scripsit, id est sic scripsit, vt simul sit testis eorum: quoniam non ex fama, sed ex visu & presentia loquitur. Nec solus inquit ego, sed multi scimus verum esse hoc testimonium: quia scripsit, quæ multi etiam viderunt, nec fallunt

tur in vlla re scripta. Hæc dicit Ioannes, quia iam illo tempore multi erant hæretici, & increduli etiam Apostolis ipsis: & quia ipse ultimo loco scribens multa addidit ceteris Euangelistis.

Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbor mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

NE quis miraretur, quod multa scripsisset quæ ab alijs Euangelistis narrata non sunt; adiunxit multa superesse alia præter narrata quæ possent describi, totq. esse, & in tanta copia, quod si singula scriberentur, mundus libros capere non posset. Hyperbole est ad exprimendam multitudinem signorum, & & operum, ac verborum doctrinæ Christi. Solet enim scriptura Hyperbole aliquando vti. Ita exponit Cyril. lib. 1. 2. cap. 68. Et est similis figura Ioannis. 1. 2. Ecce mundus totus post eum abit.

A N N O T A T I O XII.

AVg. traçt. 124. hanc capacitatem non ad locum, sed ad animum refert, ut sit sensus non futuros homines capaces tot ac tantorum factorum. Huius expositionis meminit etiam Theophy. sed huic expositioni obstant duo. Alteru est diuino lumine potuisse mundum capere Trinitatis, & incarnationis mysterium: potuisset ergo etiã & alia quæ illis maiora esse nõ possunt sine lumine autem diuino, nec quæ scripta sunt capere posset. Alterum est: quia dicitur: non posset capere libros: quod ad multitudinem reru scriptarum referri videtur. Aliter videtur exponere Hiero. Math. 21. in illis verbis: Si habueritis fidem, ut sit sensus: Mundus præ infidelitate non posset ferre, nec capere tot miracula, ac tanta, si omnia descripta fuissent. quam expositionem sequitur Nicepho. lib. 1. cap. 24. Sed nec videtur hæc accommodata: nam mundus incredulus, nec quæ scripta sunt, credidit: fideles autem om-

nia credidissent, sicut & credunt hoc, quod Ioannes nunc dicit. Adde, non dictum esse, non posset capere signa, sed libros. Rectius igitur cum Cyrillo exponemus, dictum esse per hyperbolem ad rei magnitudinem, & multitudinem exponendam. Nec nouum est scripturam huiusmodi figuris vti, quæ communem, & vulgarem loquendi modum obseruat. Scripturas autem vti Hyperbole, docet, & exemplis confirmat Aug. Epist. 59. ad Paulinum, & res est satis per se manifesta. Hæc sunt, quæ pro Ioannis expositione scribenda habuimus; quibus multa addere potuimus, sed in alios scripturæ commentarios reseruauimus, vbi accommodatior erit ea explanandi locus. **DEO SIT OMNIPOTENTI, ET BEATISSIMÆ MATRIE IVS, LAUS ET GLORIA IN ÆTERNVM. AMEN.**

F I N I S.

I N D E X

RERVM MEMORABILIVM

QVÆ IN HIS DVOBVS TOMIS

CONTINENTVR.

A

Absoluerè peccata actus indicialis est, in quo non tantum peccata, sed persona, & illarum dispositiones attendenda sunt. tom. 2. pag. 316. col. 1. c.

& 2. a

Acerum cur daretur ijs, qui cruci adfigebantur. *ibid.* 278. com. 1.

Acerum cur Iudæi Christo crucifixo dederint. *ibid.*

Adam, & Christi collatio. tom. 1. pag. 45. col. 2. d

Adam sepultus ne fuerit in loco Caluaria. tom. 2. pag. 269. col. 2. a

Admonitio qualis esse debeat. *ibid.* pag. 321. com. 2.

Adolescens ille, qui Christo capto, relicta sindone, nudus aufugit, quis fuit. *ibid.* pag. 227. col. 1. & 2.

Adoptionem filiorum promisit Christus omnibus, qui eius doctrinam mente, & affectu amplexi fuerint. *ibid.* pag. 76. in com.

Adoptionem expectare filiorum, est illam integram, & consummatam, quæ in gloria possidetur, desiderare. tom. 1. pag. 41. col. 1. c. d

Adorare in spiritu, & veritate quid sit. *ibid.* pag. 220. in com. & fuse tractatur. pag. 221. 222. 223.

Adorare in spiritu, & veritate, antiquis vmbribus, & figuris opponitur. *ibid.* pag. 221. col. 2. b

Adorat in spiritu, qui ex fide & dilectione operatur. *ibid.* pag. 224. com. 1.

Adoratio in spiritu non excludit externos ritus. *ibid.* pag. 220. col. 2. a

Adorationis sermonem quorsum Samaritana miscuerit. tom. 1. pag. 216. com.

Adorationis locus non idem erat apud Iudæos, & Samaritanos. *ibid.*

Adulteri morte plectendi erant secundum legem, sed genus mortis non fuit prescriptum. tom. 1. pag. 428. col. 1. a. & seq.

Adultera mulieris historia canonica est. tom. 1. pag. 427. col. 1. d. e. & col. 2. a & seq.

Adulteram mulierem quorsum Iudæi ad Christum adduxerunt. tom. 1. pag. 429. col. 1. a

Aduentus Christi duo, sapientissime a Deo dispositi. tom. 1. pag. 69. a. 2. & pag. 171. col. 1. a. & seq.

Aduentus Domini, licet temporali collatus seruis videatur, tamen si æternitati comparatur, cito venturus dicitur in scriptura. tom. 2. pag. 54. col. 1. a. 1.

Aduentus Domini, vsque ad quem Ioannes mansurus dicitur, qui sit. tom. 2. pag. 341. com. 2. & 343. col. 1. a. 1.

Aduenire & egredi dicitur Dominus, quando punit malos. tom. 2. pag. 341. com. 2.

Advocati nomen proprium est Christi Dei, & hominis, non toti Trinitati commune. tom. 2. pag. 67. col. 2. c

Affectus humani in Christo aliter fuere quàm in nobis. tom. 1. pag. 555. col. 2. a. b

Affectus humani in Christo non passiones, sed propassiones dicuntur. *ibid.* a

Afflictionum causa considerata, eos qui pro Christo, & iniustitia patiuntur, magna consolatione afficit. tom. 2. pag. 111. com. 2. & pag. 130. com.

Agnus Dei Christus appellatus est multis de causis. tom. 1. pag. 82. com. 2. & pag. 83. col. 2. a

xx Agnus

I N D E X.

Agnus paschalis erat figura Christi Domini, nec tamen mortuus est Christus, quando comedebatur agnus, & huius rei causa. to. 2. pag. 12. col. 2. b. c.
Agnus comedit Christus decimaquarta ad vesperam, quando omnes Iudaei comederunt. to. 2. pag. 11. col. 2. a.
Agni immolatio, & eiusdem esus diversis temporibus fiebat. to. 2. pag. 6. col. 2. c.
Agnus immolabatur inter duas vespervas. ibid. e. et seq.
Agni cur credentes in Christum dicantur. tom. 2. pag. 336. com. 2.
Agricola officia Deo per similitudinem conuenire possunt. tom. 2. pag. 89. col. 1. c.
Agricola in modum Dominus aliquos refecat ut inuiles, alios vero purgat. tom. 2. pag. 88. com.
Alapa Christo cur minister impegit. tom. 2. pag. 234. col. 1. a. 1.
Alapa Christo data tria habet admiranda. tom. 2. pag. 233. com. 3.
Alapa Christi figura praecessit in Michaa propheta. tom. 2. pag. 234. col. 2. b.
Alapam danti, cur Christus alteram maxillam non praebuit. tom. 2. pag. 235. col. 1. a.
Alogiani dicti sunt heretici negantes verbu Dei. tom. 1. pag. 9. col. 2. a.
Altare thymiamatis erat extra velum, & extra illud spatium quod dicebatur sancta sanctorum. to. 2. pag. 210. col. 2. c.
Amare, vel odio habere animam suam quid sit, exponitur. tom. 1. pag. 589. com. & col. 1. a. b.
Ambitio Regum, & Principum, & appetitus regnandi fuit causa tam sana persecutionis in Christianos. tom. 2. pag. 131. col. 1. b.
Ambitio qua ratione fidem impediatur. to. 1. pag. 303. col. 1. a.
Amen quid significet. tom. 1. pag. 146. col. 1. e.
Amicitia non dicitur integra, quando ex vtraque parte non est mutua. tom. 2. pag. 105. col. 2. e.
Amicorum cur meminerit Christus, et non etiam inimicorum quando egit de precepto charitatis mutuae. ibid. b.
Amici quo modo fuerint illi, pro quibus Christus animam posuit. tom. 2. pag. 106. col. 1. & 2.
Amici dicuntur in Euangelio, sed qui ad statum legis pertinebant, dicebantur serui. ibid. com. 2.

Amici sumus nunc et filij Dei conditione, et statu, serui autem natura, et debito, quod gratia non tollit. to. 2. pag. 107. col. 2. a.
Amici reputandi sunt omnes ei, qui propter Christum, et in Christo diligit. tom. 2. pag. 105. col. 2. d.
Amicos diligere, an sit maioris charitatis, quam inimicos. to. 2. pag. 104. col. 1. a.
Amicus est cui secreta reuelantur. to. 2. pag. 106. com. 2. et pag. 107. col. 2. c.
Amoris duo sunt actus, bonum velle alteri, et facere, et complacere sibi in bono facto. tom. 2. pag. 173. col. 2. a.
Amor Dei antecedens causa est, ut credamus et amemus. Amor Dei consequens opera sua diligit, et multa bona elargitur, quia credimus, et amamus. to. 2. pag. 172. in co.
Amor quo Deus amat absolute prior est, quam homo credat aut diligit, sed procedit, et noua beneficia confert propter bonum iam homini collatum. ibid. et pa. 173. b.
Amor Dei generalis quo diligit omnia, quomodo differat ab amore singulari quo credentes in Christum profectur. to. 2. pag. 207. col. 2. a. et seq.
Amoris quo Pater diligit Christum similitudo, et comparatio, cu amore, quo Christus diligit nos. to. 2. pag. 99. com.
Amor Patris erga Apostolos. to. 2. pag. 170. com. 2.
Amoris Christi erga electos suos commedatio. to. 2. pag. 13. com. 2.
Andreas discipulus erat Ioannis antequam Christi. tom. 1. pag. 94. com. 2.
Andreas, et Petrus non vna, sed multis uocationibus a Christo vocati sunt. tom. 1. pag. 98. col. 2. b. et seq.
Angelus testamenti Christus dictus, quia testamentum nunciauit hominibus. tom. 1. pag. 27. col. 2. b.
Angeli dicuntur etiam homines, quia Dei Nuncij sunt. ibid.
Angeli, qua ministeria in ecclesia exercent. to. 1. pag. 106. col. 2. b. c.
Angeli non sunt a filio Dei redempti, sed homines tantum. tom. 1. pag. 24. col. 2. b.
Angeli, in mirabilium operatione, multum differunt a demonibus. tom. 1. pag. 252. col. 2. a. b.
Angelos ascendentes, et descendentes supra filium hominis videre, quid sit. to. 1. pag. 105. col. 1. a. et seq.
Angeli, qui apparuerunt Magdalene, cur sint

I N D E X.

sint sedentes. tom. 2. pag. 299. com. 2.
Anni, & menses lunares fuerunt apud Iudaeos. tom. 1. pag. 382. col. 1. d. & pag. 524. col. 1. a. b.
Anni etatis Christi quot fuerint. tom. 1. pag. 473. col. 1. a. b.
Anima Christi quo modo turbata dicatur. tom. 1. pag. 590. com. 3.
Animarum conuersionem cur Christus messis nomine nuncupauerit. tom. 1. pag. 237. com. 1.
Animam salus quoniam tempore, & occasione est quaerenda. tom. 1. pag. 93. com. 1.
Animam pro omnibus aliter Christus exposuit quam ceteri Martyres. tom. 1. pag. 514. com. 2.
Animam ponere, non semper significat mori. tom. 1. pag. 510. col. 2. b.
Animam suam amare vel odio habere quid sit, exponitur. tom. 1. pag. 58.
Animarum transmigratione, falso imputatur sectae Pharisaeorum. tom. 1. pag. 70. col. 2. d. & seq.
Annas & Caiphas quo modo eodem tempore dicantur Pontifices. tom. 2. pag. 211. col. 2. c.
Anticipatio non est in narratione: quando Euangelista vniuntur verbis tempus aut locum, aut ordinem determinatibus. to. 2. pag. 135. col. 1. d.
Aoristus primus Graece plusquam perfecti significationem frequentissime habet. to. 2. pag. 235. col. 2. a. 2.
Apparitio Christi facta Magdalene prima fuit omnium quas Euangelista narrarunt. tom. 2. pag. 307. com. 2.
Apparitionum Christi Domini numerus, & ordo. tom. 2. pag. 335. col. 1. c.
Apparitio facta septem discipulis in litore &c. qua ratione dicatur tertia. ibid. a.
Apparitiones Christi factas ijs, qui non crediderunt Resurrectione, retulerunt Euangelista non alias. tom. 2. pag. 307. com. 2.
Apparuit Christus Dominus Thoma Hierosolymis non in Galilaea. tom. 2. pag. 320. col. 1. a. 2.
Apparuisse Christum quinquies ipsa resurrectionis die colligitur ex Euangelistis. to. 2. pag. 308. col. 1. b.
Apostolorum electio duplex ad fidem, & dignitatem apostolarum. to. 2. pag. 109. col. 2. a. & seq.
Apostoli qui Christum sequenti sunt vocan-

tem, non leues, sed qui non sequebantur rebelles, dicendi sunt. tom. 1. pag. 99. com. 2.
Apostoli tres de ciuitate Bethsaida electi sunt. tom. 1. pag. 100. com. 1.
Apostolos, & Baptistam fuisse baptizatos a Christo, probabile est. tom. 1. pag. 196. col. 2. c.
Apostoli etiam ante baptismum mundati fuerunt a Christo gratia eius virtute. tom. 2. pag. 24. col. 2. a. 1.
Apostoli omnes praeter Iudam mundi erant a culpis mortalibus, quando Christus lauit eorum pedes. tom. 2. pag. 25. col. 1. a.
Apostoli quibus modis purgati fuerint sermone Christi. tom. 2. pag. 88. com.
Apostoli a quibus rebus purgati fuerint. to. 2. pag. 90. col. 1. d.
Apostolorum purgatio similitudine vitis indicatur. tom. 2. pag. 87. col. 2. a.
Apostoli quando perfecte fuerunt discipuli Christi. to. 2. pag. 98. com. & ann.
Apostolorum conuictio quis eorum videretur esse maior. tom. 2. pag. 217. col. 1. & 2. a. 2.
Apostoli quo modo videndo Christum viderint Patrem. to. 2. pag. 59. com. 1. & 2. & pag. 58. in annot. 9.
Apostoli congregati domi propter metum Iudaeorum prudentem actum fecerunt, sed non prudenter. to. 2. pag. 309. col. 2. a.
Apostoli in die Pentecostes non omnia nouerunt, sed multa postea inquisuerunt, & didicerunt. to. 2. pag. 149. col. 2. a. b.
Apostolis quo modo omnia nota facta sint a Christo, quacumque ille audiuit a Patre. to. 2. pag. 108. col. 2. b. c. & pag. 146. com.
Apostoli cur non adeo perfecti facti fuerint a Christo ante aduentum Spiritus sancti, sicut post illum facti sunt. tom. 2. pag. 148. b. & seq.
Apostoli quibus modis a Spiritu sancto docti sint veritatem. tom. 2. pag. 149. col. 2. a. & seq.
Apostoli Spiritu sancto illustrante multa postea intellexerunt, qua prius non intellexerunt. tom. 2. pag. 78. com.
Apostoli qua didicerunt a Spiritu sancto. ibid. in ann.
Apostoli, qua nam docti fuerint a Spiritu sancto, ex ijs, qua Christus habebat dicenda ante Ascensionem, & no dixit. to. 2. pag. 146. col. 1. a. & seq.

I N D E X.

Apostoli, qua Spiritu sancto adueniente didicerunt, etiam a Christo didicerunt. ibid. in com.
Apostolici muneris, & officij similitudo, & comparatio cum munere, & officio Christi explicatur. tom. 2. pag. 511. col. 1. a
Apostolis quo modo precipiatur, ut Christus maneat in eis. tom. 2. pag. 92. com.
Apostoli vicarij Christi instituuntur. tom. 2. pag. 311. com. 3.
Apostoli cum charitate, habuerunt etiam ordinem inter se. tom. 2. pag. 193. col. 2. b
Apostoli cur dicantur Filij. tom. 2. pag. 42. com. 1.
Apostoli cur fratres dicti sint a Christo. to. 2. pag. 306. com.
Apostoli quo modo siuerint, quo iret Christus Dominus, & viam, qua iret. tom. 2. pag. 54. col. 1. a
Apostolorum gaudium quando fuerit plenum. tom. 2. pag. 168. com. 2. & 169. an. 33.
Apostolorum vnitas, quo modo similis fuerit vniuiti Patris, & Filij. to. 2. pag. 193. col. 1. a
Apostoli missi sunt a Christo non solum verbi predicatorum, sed etiam Rectores, & gubernatores in ijs omnibus, qua ad salutem pertinent. tom. 2. pag. 311. com. 3. col. 2. b
Apostoli messores, Prophetæ velut seminatores fuere. tom. 1. pag. 236. com. 2.
Apostoli respectu Iudaorum messores, gentium vero etiam fuere seminatores. tom. 1. pag. 137. com. 1.
Apostoli reddituri Christo testimonium, quatuor impedimentis auerti poterant ab hoc officio. tom. 2. pag. 122. col. 1. a
Apostolorum dolor cur comparetur partui. tom. 2. pag. 161. col. 1. a
Apostolorum fructus quo modo manserit. tom. 2. pag. 110. com. 1.
Apostoli, quo modo vere fuerint orphani Christo mortuo. tom. 2. pag. 70. com. 2.
Apostolorum doctrina eadem semper perseuerat: ita ut omnes fideles per verbum eorum credidisse, & credituri dicantur. tom. 2. pag. 193. com. 2.
Apostoli, si diuinitatem Christi portare, & cognoscere potuerunt, cur non etiam alia mysteria potuerint. tom. 2. pag. 148. col. 1. c. d
Apostoli quo modo post vocationem ad pascationem redierint. to. 2. pag. 329. col. 1. a

Apostolos, & discipulos Domini, tam crudeliter mundus persequeuus est propter quinque causas. tom. 2. pag. 130. annot. 5.
Apostoli maiora fecerunt, quam Christus fecisset, sed non idcirco illo maiores. to. 2. pag. 64. com. 1.
Apostoli a gratia Spiritus sancti accepta nunquam exciderunt, nec in æternum excident. tom. 2. pag. 68. com. 1.
Apostolorum nullum esse perditum, quo modo sit intelligendum. to. 2. pag. 223. col. 1. a
Aqua vina nomine multa in scriptura significantur. to. 1. pag. 205. annot. 9.
Aqua vina Spiritus sanctus dictus tribus de causis. tom. 1. pag. 208. col. 2. b. c
Aqua vina Spiritus sanctum, & eius gratiam significat. tom. 1. pag. 206. col. 1. b. & seq.
Aqua in tribus similis Spiritu sancto. ibid. col. 2. c
Aqua a Spiritu sancti lotionem in quatuor dissimilis. ibid. e
Aque terram secundanti similis est Spiritus sanctus. tom. 1. pag. 207. col. 2. b
Aque terram secundanti, in quatuor dissimilis est Spiritus sanctus secundans animas. ibid. d
Aqua vina, quam Christus dat, quo modo sit corpus, & anima exunguat. to. 1. pag. 211. col. 1. a. & seq.
Aqua vina Christi in presentia seculo incipit, in futuro proficitur situm extinguere. ibid. col. 2. b. & seq.
Aqua communis collatio cum aqua vina saliente in vitam æternam. to. 1. pag. 112. com.
Aqua in vinum per Christum conuersa quid significet. tom. 1. pag. 121. com. 2.
Aqua vera, & elementaris ex latere Christi morui fluxit. tom. 2. pag. 282. col. 1. a
Aqua, qua ex latere Christi fluxit, baptismum significabat. tom. 2. pag. 281. com. 2. eñq. efficacem futurum ablationis animarum a peccatis virtute mortis, & sanguinis Christi. 282. com. 1.
Arbitrium hominis non potest sine Dei auxilio seipsum reddere dignum fide. tom. 1. pag. 336. col. 2. b
Arbitrium hominis a Deo habet fidem, & preparationem ad illam. ibid.
Archisynagogi, qui nam essent. to. 2. pag. 128. col. 2. c.
Arguere non tantum reprehendere, sed etiam

I N D E X.

conuincere significat in scriptura. tom. 1. pag. 462. com. 2. tom. 2. pag. 139. col. 1. a. 2
Arguere quo modo differat a persuadere. to. 2. pag. 140. col. 2. b
Argumenta quo modo minuant, vel non minuant meritum fidei. tom. 2. pag. 324. in com. et col. 1. a. 2.
Arguere mundum de peccato, de iustitia, & iudicio quid sit. tom. 2. pag. 140. col. 2. a & 142. com. 1. & 144. com. 1. & pag. 145. col. 1. b
Arefcere palmitem quid significet. to. 2. pag. 98. com. 1.
Arriani, Diuini Verbi æternitatem, & consubstantialitatem cum Patre negantes, confutantur. tom. 1. pag. 10. col. 1. e. & seq.
Articuli fidei qui ex verbis illis, Philippe qui videt me, videt & Patrem meum, comprobantur. to. 2. pag. 59. com. 2.
Arundo in dextera Christi, quid significauerit: qua satisfactio, & meritum inde promouerit, & quid ex ea discere debeamus. tom. 2. pag. 255. in an. 3.
Ascendere in calum quo modo iustis conueniat, qui a celo non descenderunt. tom. 1. pag. 160. col. 2. b
Ascensus sui argumento cur Christus confirmet, quod de carne sua comedenda predicauit. to. 1. pag. 367. com. 1.
Asinam ascendit Christus, & pullum etiam eius, cum Hierosolimam ingrederetur. tom. 1. pag. 584. col. 1. a. & seq.
Asina Iudicum, pullus gentium populum figurauit. ibidem col. 2. a
Atrium domus Pontificis duplex. tom. 2. pag. 230. col. 2. c
Atrium quod Ioannes introiuit erat Caipha Pontificis, non Anna. tom. 2. pag. 226. col. 1. a. & 227. com. 2.
Audire vocem, duo significat in scriptura. tom. 1. pag. 527. com.
Audire verbum Dei, est ei obedire. tom. 1. pag. 464. com. 1.
Azymi panes numquam in scriptura significantur nomine Paschatis. tom. 2. pag. 6. col. 1. c
Azymorum festum diuersum erat a festo Pasche. tom. 1. pag. 383. col. 1. a. & seq.
Azymorum festum, in memoriam celeris egressiois de Aegypto celebratum fuit. ibid. col. 2. a
Azymorum prima die concedebatur preparatio ciborum. tom. 2. pag. 11. col. 2. b

Azymorum prima dies quo modo dicatur quartadecima a Matthæo, Marco, & Luca. to. 2. pag. 7. col. 2. e

B

B *Baptismus Christi a tempore quo cepit fuit in aqua, & Spiritu sancto. tom. 1. pag. 179. col. 1. a. 2. & seq.*
Baptizasse Christum per seipsum Baptistam, & Apostolos probabile est. tom. 1. pag. 196. col. 2. c. d.
Baptizauit Christus per ministros, non tamen per seipsum aliquibus de causis. ibid. col. 1. a. b. d. & seq.
Baptismus per aquam, qua ex latere Christi fluxit, significabatur. tom. 2. pag. 281. com. 2. & 282. com. 2.
Baptismus per Siloe significatus. tom. 1. pag. 484. col. 1. c.
Baptismus in re, vel in voto, ad vitam consequendam est necessarius. to. 1. pag. 150. col. 2. b
Baptismus cur noua natiuitas, & generatio nuncupetur. tom. 1. pag. 149. col. 1. c. d. & seq.
Baptismus in voto sufficit, quando re suscipi non potest. tom. 1. pag. 150. col. 2. b.
Baptismus etiam susceptus ante discretionis annos, filios Dei facit suscipientes. tom. 1. pag. 151. col. 1. d.
Baptismus aqua a Christo dicitur natiuitas ex aqua, & Spiritu sancto. ibid. col. 2. b. c.
Baptismi prophetia, & figura plures præcesserunt. tom. 1. pag. 157. col. 1. a. 2. & seq.
Baptismus tempore Messie futurum sperabant Iudæi. tom. 1. pag. 75. col. 2. a. & seq.
Baptismus post Christi resurrectionem promulgatus cepit obligare. tom. 1. pag. 150. col. 2. b.
Baptismus propter diuersos effectus diuersis etiam nominibus appellatur. ibid. col. 1. a.
Baptismus Ioannis, secundum sententiam Basilij, a David prophetatus. tom. 1. pag. 77. col. 2. b.
Baptismus Ioannis non erat secundum, sed supra legem. tom. 1. pag. 75. col. 1. a. & 77. col. 1. c.
Baptismus Ioannis in aqua tantum, quia præcurfor erat. tom. 1. pag. 76. com.
Baptismus Ioannis non erat eiusdem virtutis,

I N D E X.

vis, cum baptismo Christi. tom. 1. pag. 183. col. 1. a.
Baptismo Ioannis, quatuor modis Christus manifestatus est. tom. 1. pag. 85. com. 1.
Baptizabat Ioannes etiam postquam cepit Christus baptizare. to. 1. pag. 180. com. 2.
Baptizantem Ioannem cur Pharisei reprehenderint. tom. 1. pag. 75. col. 1. a. & seq.
Baptista missus dicitur a Deo, quia praeursor institutus est, ut Dei aduentum nunciaret. tom. 1. pag. 28. col. 2. a.
Baptiste munus fuit populum disponere, iam desposito Christo iudicare, & Christo testimonium reddere. to. 1. pag. 27. com.
Baptiste testimonio Christus usus est tribus de causis. to. 1. pag. 28. col. 1. a. & seq.
Baptista meminerunt omnes Euangelista, quia vir erat magni nominis apud omnes. to. 1. pag. 27. com.
Baptista opinio unde tanta fuerit apud Iudeos. tom. 1. pag. 30. col. 1. c. d.
Baptista lux erat, sed Christo comparatus non erat ille lux. tom. 1. pag. 32. com. 1.
Baptista lux non erat, quia lucis proprietatibus carebat. tom. 1. ibid. com. 2.
Baptista non ideo missus a Deo dicitur, quia anima ante corpus fuerit in calo, ut falso existimavit Origenes. tom. 1. pag. 27. col. 2. a. & seq.
Baptistam angelum natum fuisse, falso putavit Origenes. ibid. col. 1. c. & seq.
Barrabae significatio. tom. 2. pag. 250. col. 1. a. 2.
Beatitudo nostra in visione diuinitatis consistit. tom. 2. pag. 205. com. 1.
Beati dicuntur iusti etiam in spe. to. 2. pag. 29. com. 2.
Beatorum ordines, & gradus esse diuersos probatur. tom. 2. pag. 51. col. 1. b.
Beati non sciunt omnia secreta Dei, quae Filius scit etiam ut homo. tom. 2. pag. 108. col. 2. a.
Beneficia quo modo ingratis noceant. tom. 2. pag. 37. com.
Bethania, & Bethabara apud Ioannem idem sunt. tom. 1. pag. 81. col. 2. a.
Bethania castellum erat duobus milliariis distans a Hierusalem. tom. 1. pag. 538. com. 1.
Bethsaida situs. tom. 1. pag. 310. col. 2. d.
Bethsada, & Bethsaida quid significant. to. 1. pag. 250. col. 1. b.
Bethabara locus est, per quem Hebraei de

Aegypto reuertentes transiere Iordanem. to. 1. pag. 81. col. 1. b.
Bona corporis iuste Deus aufert, ut anima bona provideat. tom. 1. pag. 480. col. 2. a.
Bona opera ex genere suo, quae infideles faciunt, non sunt omnia peccata. tom. 2. pag. 95. col. 1. b.
Boni cuiusque vicia, malum arguit, & reprehendit. tom. 2. pag. 111. com. 2.
Boni odio habentur a malis, ut mali sunt. ibidem.
Bonum opus simpliciter, & opus frugiferum quo modo differant. tom. 2. pag. 95. col. 1. b. & seq.
Brachium Domini cur Christus appellatur. to. 1. pag. 606. col. 1. a.
Buccella panis intincta reuelauit Christus Ioanni suum proditorem, & huius rei causa assertur. to. 2. pag. 26. ann. 25.
Buccella panis non fuit causa ingressus demonis in Iudam, sed solum ea ratione nocuit, quia male accepit beneficium. tom. 2. pag. 37. com.

C

C*aiphas, & Anna quo modo eodem tempore dicantur Pontifices. to. 2. pag. 212. col. 2. c.*
Caiphas licet prophetauerit, tribus de causis propheta non est dicendus. to. 1. pag. 571. col. 2. c. & seq.
Caipha Prophecia duos habuit sensus inter se longe diuersos. ibid. col. 1. a. & seq.
Caipha linguam, sed non cor mouit Spiritus sanctus. ibid. col. 2. e.
Caipha sententia, ut fuerit iniqua, & falsa. tom. 1. pag. 570. col. 1. a.
Caiphas grauius peccauit proferens contra Christum sententiam. to. 1. pag. 171. col. 2. d.
Caipha pontificis erat atrium, quod ingressus est Ioannes. to. 2. pag. 226. col. 1. a. & 227. com. 2.
Calceis Christi, & apostoli non utebantur, sed Sandalijs. tom. 1. pag. 80. col. 2. b. c.
Calicem a se transferri quare Christus petierit. tom. 1. pag. 593. d. & seq.
Calumnys Iudaorum optime Christus satisfecit.

I N D E X.

risfecit. tom. 1. pag. 400. com. 2.
Caluaria nomen unde dictum. to. 2. pag. 269. col. 1. b. 2.
Cana duplex reperitur in scriptura. tom. 1. pag. 107. com.
Capharnaum, quae ciuitas fuerit, & qualis moribus. tom. 1. pag. 125. com.
Carnis nomine, frequenter scriptura totum hominem significat. tom. 1. pag. 45. col. 2. e.
Carnis nomine homo significatur secundum esse suum naturale. tom. 1. pag. 44. com.
Caro non dictus est homo ante, sed post peccatum. tom. 1. pag. 46. col. 2. a.
Carnem Deus assumpsit, tamen sine peccato. tom. 1. ibid. b.
Caro Christi non apparens, sed vera fuit. to. 1. pag. 47. col. 2. b.
Carnis nomine, quam verbum assumpsit, & Christi humilitas, & nostra dignitas commendatur. tom. 1. pag. 46. col. 1. d. e.
Caro Christi non ex natura propria, sed ex unita diuinitate, vim habet viuificandi. tom. 1. pag. 369. col. 1. b. & seq.
Caro Christi cibus est, sed in multis a communi cibo diuersus. tom. 1. pag. 361. com. 2.
Caro Christi panis, & Christus ipse panis dicitur. tom. 1. pag. 365. com.
Caro Christi quo modo dicatur panis de caelo descendens, cum non descenderit e caelo. ibid.
Caro Christi non de caelo allata, sed de B. Virgine sumpta fuit. tom. 1. pag. 161. col. 2. e. & seq.
Carnem Christi manducare, & sanguinem eius bibere, non intellexerunt Iudaei quae esset ratione factibile. tom. 1. pag. 366. com. 2.
Carnis voluntate, turpis concubitus, voluntate viri honestus, significatur. tom. 1. pag. 49. com. 1.
Causa dicitur unum respectu alterius, tripliciter. tom. 1. pag. 610. col. 1. a. & seq.
Cacitas corporea in quo consistat. tom. 1. pag. 485. com. 4.
Cacitas Iudaorum ex ambitione ortum habuit. tom. 1. pag. 303. com.
Cacitas Iudaorum in concilio contra Christum congregato. tom. 1. pag. 570. com. 1. & ann. 17. ibid.
Caco nato nullam Deus iniuriam fecit, visu illum priuans. tom. 1. pag. 479. col. 1. d. & seq.

Caco cur non solo verbo Christus visum restituit. tom. 1. pag. 482. col. 1. a.
Caco visum restituere oculis lutum applicando, quid significet. tom. 1. pag. 483. col. 1. b. 1. & seq.
Caci nati fides, & obedientia quanta fuerit. to. 1. pag. 484. col. 2. d.
Cacus natus quantam in respondendo, & conuincendo Phariseos, sapientiam ostenderet. tom. 1. pag. 492. com. 4. per tot.
Calum quare non patuerit iustis ante Christi aduentum. to. 1. pag. 41. col. 2. b.
Cana duplex legalis, & communis. to. 2. pag. 14. com.
Carimonia Ecclesiastica. tom. 2. pag. 314. com.
Cedron nomen Hebraeum eiusque significatio. to. 2. pag. 218. col. 1. b.
Cephas Syriacum nomen est, significans lapidem grandem. tom. 1. pag. 96. com.
Charitatis triplex quantitas. to. 2. pag. 104. col. 1. b.
Charitas mutua est via, per quam fructus afferri, & populi conuerri possunt. tom. 2. pag. 110. com. 3.
Charitas mutua sine patientia conseruari non potest. to. 2. pag. 111. com. 1.
Charitate simul cum fide necessarium est Christo inherere, ut fructum asserre possimus. tom. 2. pag. 85. col. 2. a. & pag. 93. com. 2.
Charitas unitatem affert, ordinem tamen non confundit. to. 2. pag. 193. col. 2. b.
Charitas Christi erga suos. tom. 2. pag. 44. com.
Charitatis, quae pro inimicis vita exponitur, cur non meminerit Christus. tom. 2. pag. 105. col. 2. b.
Charitas maior ne dicenda sit quando exponitur vita pro amico, an quando pro inimicis. tom. 2. pag. 104. col. 1. a.
Chlamys coccinea qua Christus Dominus est indutus a militibus, fuerit ne eadem cum veste purpurea, &c. tom. 2. pag. 154. col. 1. b.
Christi paternus affectus erga suos. to. 2. pag. 70. com. 2.
Christi amor erga nos comparatur cum amore Patris erga Christum. tom. 2. pag. 99. com. & ann. 12.
Christi gaudium in suis discipulis. tom. 2. pag. 101. com. 1. & 2. & pag. 195. com. 3. 196. col. 1. a. & seq.

Christus

I N D E X.

Christus ab aeterno diuinitatem habet a Patre, naturali natiuitate, non quia Pater eum dilexerit. tom. 2. pag. 205. com. 1.
 Christum Patri consubstantialitatem esse ostenditur. tom. 1. pag. 530. col. 1. c. & seq.
 Christus ut Deus auctor gratia dicitur, aliter tamen ut homo. tom. 1. pag. 61. per tot.
 Christus fons est gratiae, & honorum omnium, quae cunctis hominibus collata, et conferenda sunt. tom. 1. pag. 57. com.
 Christum ante Ioannem factus dicitur, quia ei honore, & dignitate prelatum erat. tom. 1. pag. 56. col. 2. b. c.
 Christi aeternitas pluribus in locis praedicta. tom. 1. pag. 601. com. 2.
 Christus viuere dicitur propter Patrem, ut homo, & ut Deus. tom. 1. pag. 364. col. 1. a. & seq.
 Christi aduentus duo. tom. 1. pag. 69. col. 1. a. 2.
 Christi aduentus duo sapientissime a Deo dispositi. tom. 1. pag. 171. col. 1. a.
 Christi aduentus luci comparatus. tom. 1. pag. 174. com.
 Christi aduentus tres fines numerantur a Cyrillo. tom. 1. pag. 38. com.
 Christi duo officia, propter quae venit. tom. 2. pag. 186. com.
 Christus lux vera est, quia lucis proprietates habet. tom. 1. pag. 32. com. 2.
 Christus in tenebris lucens soli comparatur. tom. 1. pag. 25. com.
 Christi incarnatio quo modo facta fuerit. tom. 1. pag. 153. col. 1. a. & seq.
 Christus in incarnatione sua unctus fuit. tom. 1. pag. 87. col. 2. b. c.
 Christus de spiritu natus, quo modo spiritus dicatur. tom. 1. pag. 152. col. 1. a. 2. & seq.
 Christum in nomine Patris venisse, est ipsi equalem esse. tom. 1. pag. 301. col. 2. a.
 Christus aliter a Patre, & aliter a Spiritu sancto missus dicitur. tom. 2. pag. 118. col. 1. b.
 Christus Iesus vnus est, non duo ut Cherintus fingit. tom. 1. pag. 86. col. 2. c.
 Christi humanitas ab aeterno electa, & dilecta, ut verbo uniretur. tom. 2. pag. 205. com. 2.
 Christus Dei filius in natura nostra vni est similis, virtutem tamen producendi palmitem, habet a Diuinitate. tom. 2. pag. 86. col. 1. et seq.
 Christus cur, & qua ratione verus viti comparetur. ibid. com. & annot.

Christus & Adam conferuntur. tom. 1. pag. 45. col. 2. c. d.
 Christi collatio cum legislatore Moysse. tom. 1. pag. 50. com. et pag. 60.
 Christus legislator, a legislatore Moysse longe differt. tom. 1. pag. 60.
 Christi & Moysis Anniuehsis. tom. 1. pag. 171. col. 1. d.
 Christus venit redempturus nos a peccato, quod praecipue residet in anima. tom. 1. pag. 46. col. 1. b.
 Christi caro non apparens fuit, sed vera. tom. 1. pag. 47. col. 2. b.
 Christi corpus terrestri & carnea, non caelestis natura. fuit. ibid. c.
 Christus nec sideribus nec fato subiectus erat. tom. 1. pag. 119. col. 2. a.
 Christi humanitas nullis suis precedentibus meritis dilecta est a Deo. tom. 2. pag. 99. com.
 Christus ut homo dilectus est a Patre inter alias causas propter obedientiam erga eius mandata. tom. 2. pag. 160. com. 2.
 Christus quo modo, & in qua natura sanctificauerit se ipsum. tom. 2. pag. 199. com. 1.
 Christus ut homo, multa accepit a Deo, quae antequam esset, non habebat, ut homo. tom. 2. pag. 189. com. 2.
 Christi humanitas quo modo dicatur templum Diuinitatis. tom. 1. pag. 134. col. 2. a. b.
 Christus, & Apostoli non calcetis, sed sandalijs vsi sunt. tom. 1. pag. 80. col. 2. b. c.
 Christi calceamentorum corrigiam soluere est ipsum manifestare. tom. 1. pag. 78. col. 2. b. c. & pag. 79. col. 1. a.
 Christus ut Deus, & ut homo dicitur voluntatem Patris fecisse. tom. 1. pag. 230. col. 1. c.
 Christus beatus fuit semper in anima. tom. 1. pag. 463. col. 1. b.
 Christus quot aetatis annos habuerit. tom. 1. pag. 473. col. 1. a.
 Christi, & omnium eius mysteriorum figura fuit serpens aneus, ut fuse tractatur. tom. 1. pag. 164. col. 2. a. & seq.
 Christus Dominus venit Doctor, & Redemptor hominum. tom. 2. pag. 26. col. 1. a.
 Christus solus humani generis Redemptor. tom. 2. pag. 312. col. 2. b. 1.
 Christi Pastoris proprium est ab omnibus suis cognosci. tom. 1. pag. 513. com. 1.
 Christus animam pro omnibus posuit longe aliter quam Martyres posuere. tom. 1. pag. 514. com. 2.

Chri-

I N D E X.

Christus hominibus datus singulari ratione Donum appellatur. tom. 1. pag. 505. col. 2. e.
 Christus ut Deus homines in seruitute legis constituit, & idem homo factus in libertatem vocauit filiorum. tom. 2. pag. 107. col. 2. a. b.
 Christi innocentia. tom. 2. pag. 82. com. 3. & pag. 231. com. 2. & pag. 249. com. 1.
 Christi prouidentia erga suos. tom. 2. pag. 43. com. 2.
 Christus plura a Deo beneficia accepit pro quibus gratias egit. tom. 1. pag. 561. col. 1. e.
 Christus causa est, ut omnes tam boni, quam mali resurgant. tom. 1. pag. 550. col. 1. a.
 Christus est nostra Resurrectionis causa in quadruplici causarum genere. ibid. d.
 Christus vehementer doluit repulsam Iudaeorum. tom. 1. pag. 593. col. 2. b. c.
 Christus cur non agnitus a discipulis cum illo discumbentibus in litore. tom. 2. pag. 233. com. 3. & 234. com. 1.
 Christus Dominus & peccata nostra, & cetera mala, quae propter peccatum subsecuta sunt, suscepit delenda. tom. 2. pag. 255. col. 2. a. b. & seq.
 Christum manere in Apostolis quid sit. tom. 2. pag. 92. com. & pag. 93. col. 1. a. Quo modo hoc praecipiat Apostolis. pag. 92. com.
 Christus in quo maneat. tom. 2. pag. 93. col. 1. a.
 Christum in nobis manere necessarium est, ut fructum afferre possimus. tom. 2. pag. 93. col. 1. a. & in com.
 Christus quo modo sit in Patre, & in nobis, & quo modo nos in ipso. tom. 2. pag. 73. com.
 Christus non solum ut Deus diligit suos, sed etiam charitate sua, quam ut homo habet. tom. 2. pag. 74. com. 1.
 Christi dilectio erga homines quadruplex fuit. tom. 1. pag. 542. col. 1. & 2. a.
 Christi dilectio ab aeterno vna, temporales tres. ibid. col. 1. c.
 Christi Domini amor erga electos suos commendatur. tom. 2. pag. 12. & 13. com.
 Christi amor erga discipulos maxime notus in eius morte. tom. 2. pag. 159. col. 1. b.
 Christi, & omnium suarum, qualis sit reciproca cognitio. tom. 1. pag. 513. com. 2.
 Christus nostram salutem operatus est, quia a Patre sibi iniuncta fuit. tom. 2. pag. 16. com.
 Christus quantum, animarum conuersione delectetur. tom. 1. pag. 228. com. 1.

Christus quo modo omnes ad se per crucis exaltationem traxerit tractatur. tom. 1. pag. 599. col. 1. & 2. a. & seq.
 Christus quo modo pro nobis maledictum factus sit. tom. 1. pag. 165. col. 2. e.
 Christi virtus quam sit efficax etiam in iniquis, & abuentibus. tom. 2. pag. 39. col. 2. a.
 Christi opera non solum fuerunt satisfactoria pro peccatis nostris, sed simul eadem fuerunt nobis meritoria vita aeterna. tom. 2. pag. 256. col. 2. c.
 Christi meritum quo modo abundans, & copiosum. ibid. d.
 Christi meritum, & virtus necessaria semper fuit & est, ut exaudiamur a Patre, non autem necessaria fuit aut est Christi oratio. tom. 2. pag. 170. col. 2. b. 2.
 Christus ut homo orat pro nobis in celo. tom. 2. ibid. col. 1. a. 2.
 Christus post cenam generaliter rogauit pro omnibus suis fidelibus. tom. 2. pag. 199. com. 2.
 Christus dicitur ne auditus a Patre, quia ab illo aliquid petierit? tom. 1. pag. 561. col. 1. a.
 Christus in omnibus, in quibus peccant homines, patiens satisfacit. tom. 2. pag. 256. col. 2. a.
 Christus nomine petere quid sit. tom. 2. pag. 164. com. & col. 1. a. & seq.
 Christus ut Deus est ille quem petimus, ut homo propter quem petimus. ibidem. col. 2. c. d.
 Christi sacrificium, et preces pro quibus fuerint oblata, & quo modo quo ad hoc differant inter se. tom. 2. pag. 191. col. 1. d.
 Christus cur in publico orauerit, cum praeeperit nobis orare in abscondito. tom. 2. pag. 178. col. 1. a.
 Christus quo modo venerit a Deo magister. tom. 1. pag. 141. com. 1.
 Christi magisterium. tom. 2. pag. 26. col. 1. a. & seq.
 Christus multa ratione diuinitatis, alia vero ratione humanitatis loquitur. tom. 1. pag. 285. col. 2. a. & tom. 2. pag. 57. col. 1. b. & pag. 192. com. 1.
 Christi verba quattuor modis a nostris differentia. tom. 1. pag. 256. col. 1. b. & seq.
 Christus aliquando in persona propria, aliquando vero nomine corporis sui mystici. loquitur. tom. 1. pag. 161. col. 2. b.
 Christi Doctrina intellectum illuminat, & affectum

yy

affectum mouet, non coactione, sed efficacia virtutis sue. tom. 2. pag. 26. col. 2. b. c.
Christi Doctrina quare sit veritas. to. 2. pag. 119. com. 1.
Christus quo modo palam locutus sit mundo. to. 2. pag. 232. col. 1. a.
Christi vocis efficacia. to. 2. pag. 303. com. 1.
Christus cur doctrinam & opera sua Patris esse dicat. to. 2. pag. 190. com. 1.
Christus eodem tempore verbis, & opere ostendit se esse Deum & hominem. tom. 2. pag. 178. com. 2. & 193. com. 1.
Christus inuisibiliter per Spiritum sanctum docuit Apostolos. tom. 2. pag. 146. com.
Christus cur obscuris verbis loqueretur discipulis. to. 2. pag. 157. com. 2. et pag. 159. col. 1. a. & seq.
Christus futura predicebat, ut suorum fidem confirmaret. to. 2. pag. 31. com. et pag. 82. com. 1.
Christus quamquam predixerit post cenam ultimam Apostolis de illorum persecutionibus, quae prius non predixisset. tom. 2. pag. 134. col. 1. a. & seq. & pag. 135. col. 1. & 2.
Christus quamquam habuerit dicenda Apostolis, & non dixerit ante Ascensionem. to. 2. pag. 146. ann. 18.
Christus quo modo nihil in occulto sit locutus. to. 2. pag. 132. col. 1. a.
Christus aperitis verbis suam manifestat diuinitatem. to. 1. pag. 269. col. 1. a. 2.
Christi praecepta & mandata quae dicantur. to. 2. pag. 103. col. 1. b. c.
Christi sapientia lucet in colloquio quod habuit cum Samaritana. tom. 1. pag. 210. com. 2.
Christi humilitas in responsionibus lucebat. to. 1. pag. 392. com. 2.
Christus quid & quare scripserit in terra, cum de adultera fuit interrogatus, tractatur. tom. 1. pag. 430. col. 1. a.
Christi opera propria quaedam, alia communia erant cum Patre. tom. 1. pag. 292. com.
Christus subditus matri, sed non in operibus, quae ad munus Redemptoris spectabant. tom. 1. pag. 111. com. 3.
Christi operum quaedam nobiscum communia, alia Redemptoris propria erant. ibid.
Christus operibus testimonium perhibebat diuinitatis, & humanitatis vera. to. 1. pag. 292. com. & 293. col. 1. a. b.
Christi opera, quare praedicta fuerint. to. 2.

pag. 30. col. 1. & 2. a. 2. & pag. 31. col. 1. a. & seq.
Christus cur praeceperit colligi quae ex panibus superauerunt fragmenta. tom. 1. pag. 317. com.
Christus cur lacrymatas sit antequam Lazarum suscitaret. tom. 1. pag. 556. col. 1. & 2.
Christus non solo verbo dat pacem, ut mundus, sed ex corde & propria auctoritate efficit. tom. 2. pag. 79. com.
Christum cur existimauerunt Iudaei demonium habere. to. 1. pag. 465. com. 1.
Christus sabbati transgressor appellatus, cur diuersis se tueatur rationibus. tom. 1. pag. 268. col. 2. b.
Christus solus sibi, & nobis mereri potuit. tom. 1. pag. 57. com.
Christus cur tot operibus pro nobis satisfacere voluerit. to. 2. pag. 256. d.
Christi quilibet actus sufficientissimum fuit pretium redemptionis omnium hominum. ibid. c. d.
Christi virtute, & iustitia impetratum est, quidquid a principio mundi concessum est a Deo. tom. 2. pag. 167. col. 1. a. 2.
Christus ut homo cur orauerit, & oret pro nobis. tom. 2. pag. 177. com.
Christus cur pro mundo non orauerit. to. 2. pag. 191. col. 1. a.
Christum recipientes per fidem, filij Dei sunt per baptismum, re vel voto susceptum. to. 1. pag. 39. col. 2. a.
Christus Dominus quando instituerit sacramentum Eucharistiae. to. 2. pag. 25. com. 2. & pag. 34. com. 2.
Christi praesentia in Eucharistia comprobatur. to. 1. pag. 87. col. 1. c.
Christus & spiritualiter, & sacramentaliter cibus est. to. 1. pag. 346. col. 1. a. 2.
Claritatem, id est, diuinitatem carni suae unitam dedit nobis Christus in sacramento Eucharistiae. tom. 2. pag. 203. com. 1.
Christi fidem perfectam habens, habet etiam Patris fidem. to. 2. pag. 57. com. 2.
Christum negare, & negare se esse Christianum, quo modo differant. to. 2. pag. 229. col. 2. a.
Christus cur Apostolos, & discipulos permisit occidi. tom. 2. pag. 133. col. 2. a.
Christus ut homo, Dominus est duobus titulis. to. 2. pag. 28. col. 1. a. 1.
Christus iure redemptionis singulare quoddam domi-

dominium habet in omnes eius sanguine redemptos. tom. 2. pag. 312. com. 2.
Christi Dei dominium, quibus perfectionibus excedat reliqua dominia. tom. 2. pag. 27. col. 1. b. & seq.
Christus duplicem habuit potestatem iudicandi. tom. 1. pag. 279. col. 1. b.
Christi mors, quo modo eius gloria fuerit. to. 2. pag. 180. col. 1. d. col. 2. a.
Christi claritas quam habuit priusquam mundus fieret, & quam petit a Patre qua sit. tom. 2. pag. 187. com.
Christus cur ex operibus suis probari dicat se esse a Patre missum, et non potius aqualem esse Patri. to. 1. pag. 296. col. 1. a.
Christus quo modo sit apud omnes clarificatus. to. 2. pag. 183. col. 1. b. & seq.
Christi humanitas habet gloriam ab interno, nempe ab eodem supposito. tom. 2. pag. 188. col. 1. c.
Christus quo modo clarificatus sit a Patre, & quam clarificationem petat. to. 2. pag. 180. col. 1. b. c. & col. 2. c. & seq. & pa. 181. col. 2. b.
Christi gloria, quae unigenitum a Patre decebat, quae fuerit. tom. 1. pag. 49. com. & 50. com. & ann.
Christi gloria quare superet omnem gloriam Beatorum. tom. 2. pag. 188. col. 1. d.
Christi claritas & gloria, in gloriam Apostolorum redundat. to. 2. pag. 152. com. 2.
Christi opera demonstrabant illum esse filium Dei. tom. 2. pag. 62. com. 2.
Christi miracula quo modo superauerint miracula Moysis & prophetarum. to. 2. pag. 105. col. 1. a.
Christus cur nuptijs Cana voluerit interesse. tom. 1. pag. 109. com. 2.
Christus non eodem die, diuersorum etiam annorum fuit baptizatus, adoratus a Magis, & miraculum in nuptijs fecit. to. 1. pag. 124. col. 2. a. & seq.
Christo opportunitas operandi tunc est, quando eius virtus maxime in ipsis operibus lucet. to. 2. pag. 329. com. 2.
Christus, cur templum appellauerit, domum Patris mei. tom. 1. pag. 130. com.
Christus cur aliquando latere voluerit. to. 1. pag. 396. com. 1.
Christus duplici ex capite peccare non potuit. to. 1. pag. 463. col. 1. a.
Christus cur Patri, & non sibi ipse gratias agebat. to. 1. pag. 561. col. 2. c. d.

Christi Domini obedientia, quae etiam humanis potestatibus subdi voluit. to. 2. pag. 245. com. & pag. 245. col. 2. c.
Christus saepe oculos ad caelum leuabat. to. 1. pag. 560. col. 2. a.
Christi nomen est efficacissimus titulus imperandi a Patre propter duo. to. 2. pag. 164. col. 2. d.
Christi nomina tractantur. tom. 1. pag. 95. col. 2. b. & seq.
Christi nomen tribus personarum generibus olim conueniebat. to. 1. ibid. col. 1. a.
Christus Grace, Messias Hebraice, Latine unctus dicitur. ibid. com.
Christi nomen per excellentiam Domino Iesu conuenit, duabus de causis. ibid. col. 1. c.
Christi nomen cur Dominus retinuerit, & non Messias. ibid. col. 2. c.
Christus quare in scriptura appellatus sit vir. tom. 1. pag. 83. com. 2.
Christus Iesus, & ordine inuerso Iesus Christus quare soleat appellari. tom. 1. pag. 96. col. 2. c.
Christus cur dicitur primogenitus secundum humanam, & secundum etiam diuinam naturam. tom. 1. pag. 51. col. 2. b. & seq.
Christus unigenitus Patris dicitur, quia ei est consubstantialis. ibid. col. 1. b. c.
Christus quo modo dicatur via. pag. 55. com. 2. & 56. col. 1. a. & seq.
Christus quare dicatur veritas, & vita. ibid.
Christus multis de causis dicitur veritas. to. 1. pag. 438. com.
Christus cur lumen seipsum appellet. tom. 1. pag. 603. col. 1. a. & seq.
Christus agnus Dei a Baptista dictus est, multis de causis. to. 1. pag. 82. com. & pag. 83. col. 1. a.
Christus Nazarenus dictus. tom. 1. pag. 101. com. 1.
Christus quo modo Paracletus sit, ut Deus est, & quo modo etiam ut homo est. to. 2. pag. 67. col. 2. b. c.
Christi nomine Patrem petierunt prophetae, & Patriarcha etiam ante aduentum ipsius Christi. to. 2. pag. 168. col. 1. b. diuerso tamen modo ac nos petimus. ibid. col. 2.
Christi nomine Patrem cur non petierint Iudaei. tom. 2. ibid. col. 1. a. & seq.
Christi nomine vitam habere quid sit. to. 2. pag. 327. com.
Christus quo modo dicatur recessisse a Iuda, ubi se Satanas inuenit in cor eius.

I N D E X

tom. 2. pag. 37. com.
 Christus quare Iudam non seruauerit. to. 2. pag. 194. com. 3.
 Christus cur saepe mortem suam significauerit illis uerbis Vado ad Patrem. to. 2. pag. 143. com.
 Christus homo praeceptum, & mandatum habuit. to. 2. pag. 100. com. 2.
 Christus an praeceptum patris habuerit de morte subeunda pro hominum salute, fuisse tractatur. tom. 1. pag. 519. col. 1. & 2.
 Christus habuit praeceptum moriendi, & illa sciendi, qua ad salutem hominum spectabant. to. 1. pag. 520. col. 1. a. & to. 2. pag. 83. com.
 Christi mors uoluntaria fuit, sed aliter quam mors Martyrum. tom. 1. pag. 519. com. 1.
 Christi mors diuersa fuit a morte reliquorum hominum. tom. 1. pag. 518. com.
 Christus Hierosolymam ingressus sedit super asinam, & super pullum eius. tom. 1. pag. 584. col. 1. b. c.
 Christus cur a Hierosolymitanis exceptus sit cum ramis palmarum. tom. 1. pag. 581. col. 1. a. & seq.
 Christus in ingressu Hierusalem manifestauit se uerum esse Messiam. to. 1. pag. 582. col. 2. a. b.
 Christus Dominus non praenuisse tempus celebranda Paschatis a lege statutum fuisse ostenditur. to. 2. pag. 9. col. 2. c. d.
 Christus Dominus agnum comedit decimaquarta ad uesperam, quando omnes Iudaei comederunt. tom. 2. pag. 10. col. 1. e.
 Christus, quam horam dicat suam. to. 2. pag. 108. col. 1. a. & seq.
 Christus Dominus quo abierit surgens a mensa. tom. 2. pag. 84. col. 2. a.
 Christus cur petierit calicem ab eo transferri. to. 1. pag. 593. col. 1. d.
 Christi anima quo modo turbata dicatur. tom. 1. pag. 590. com. 3.
 Christus cur obuiam processerit comprehensoribus. tom. 2. pag. 220. com. 3.
 Christus Iudaeos uerbo in terram prostrauit: uerbo etiam erexit. tom. 2. pag. 221. com. 2.
 Christus mortem sibi distulit, non accelerauit, ut plura pro nobis pateretur. to. 2. pag. 280. col. 2. a.
 Christus Dominus quare ductus sit ad Annam. to. 2. pag. 225. com. 4.
 Christus Dominus cur sit flagellatus, & quo-

litorum. tom. 2. pag. 253. c. & in quo loco. pag. 257. com. 1.
 Christus non Iudaico more, sed Romano flagellatus est. tom. 2. pag. 252. c.
 Christus a Pilato horrendum spectaculum ostensus inimicis, Patri se ostendit accepissimum sacrificium pro eodem Pilato, & ceteris omnibus. to. 2. pag. 257. com. 2.
 Christus quo tempore a Pilato missus sit ad Herodem. to. 2. pag. 251. col. 2. a.
 Christus quare Pilato non responderit. to. 2. pag. 259. com. 3.
 Christus cur alteram maxillam non praeberit seruo se percutienti. to. 2. pag. 235. col. 1. a. 1.
 Christi dolor animam Matris doloris gladio transfixam aspicientis. tom. 2. pag. 275. com. 1.
 Christus cur nudus fuerit crucifixus. tom. 2. pag. 272. com. 1.
 Christi situs in cruce. tom. 2. pag. 277. com. 1.
 Christo in passione sua bis potus oblatus est. ibid. col. 1. a. 2.
 Christus cur Matri in Ioannem parentis aueritatem tribuerit. to. 2. pag. 276. com. 1.
 Christus cur uoce magna clamauerit, & caput inclinauerit antequam moreretur. to. 2. pag. 279. com. 2.
 Christus cur sibi mortuo uoluerit latus aperiri. to. 2. pag. 280. com. 3.
 Christus morte sua soluit pretium Redemptionis, & mansionem caelestium, & ascendens in caelum uiam strauit Sanctis omnibus. to. 2. pag. 52. com.
 Christus in morte, & Resurrectione, a Iudaeis cognitus fuit filius Dei. tom. 1. pag. 448. com. 2.
 Christus quo modo dicatur pro amicis animam posuisse. tom. 2. pag. 106. col. 1. a.
 Christi passio medicina fuit peccatorum, quod si multis non prodest, eorum est culpa. to. 1. pag. 83. col. 1. a. b.
 Christus Dominus cur uoluerit monumento nouo sepeliri. item cur in alieno. to. 2. pag. 265. com. 2. & annot. seq.
 Christum ipsa Resurrectionis die quinquies apparuisse colligitur ex Euangelistis. to. 2. pag. 308. col. 1. b.
 Christus quomodo figuram hortulani Magdalenae exhibuerit. tom. 2. pag. 301. com. 2.
 Christus post Resurrectionem suam, an in

litorum

I N D E X

litorum cum Apostolis pransus sit, & quo sine. tom. 2. pag. 333. com. 2.
 Christus cur tot uoluerit habere testimonia. tom. 2. pag. 123. col. 1. e.
 Christus cur Resurrectionem suam Iudaeis dederit in signum diuinitatis suae. tom. 1. pag. 133. col. 1. a.
 Christi intercessione, & meritis que habuit, ut homo, missus est Spiritus sanctus. tom. 2. pag. 66. com. 2.
 Christus cur non dederit Apostolis Spiritum sanctum, quando illis ipsam promisit. tom. 2. pag. 78. com.
 Christus, quare non miserit Spiritum sanctum, nisi post suam Ascensionem, cum semper potuerit mittere. tom. 2. pag. 138. col. 1. & 2. a. 2. & seq.
 Christus Spiritum sanctum donans Apostolis ostendit se esse uerum Deum, qui per Prophetas promiserat Spiritum sanctum se daturum. tom. 2. pag. 313. col. 1. b.
 Christus cur non ita perfectos fecerit Apostolos ante aduentum Spiritus sancti, sicut postea per Spiritum sanctum facti sunt. to. 2. pag. 148. col. 1. b. & seq.
 Cibus duplex corporis unus, & alter anima. to. 1. pag. 232. col. 2. c.
 Ciborum anima, & corporis multiplex similitudo. ibid. d.
 Ciborum anima, & corporis dissimilitudo multiplex. to. 1. pag. 233. col. 1. d.
 Cibi communis, & Eucharistici multiplex differentia. to. 1. pag. 361. com.
 Cibum suum quare Christus esse dicat, facere uoluntatem Patris, fuisse tractatur. to. 1. pag. 233. col. 2. d. e. & pag. 234. col. 1. & 2.
 Cicatrices uulnerum cur uoluerit Christus retinere. to. 2. pag. 310. com. 2. & col. 1. a.
 Cicatrices uulnerum in corpore Christi gloriosae, uerae, & non fictae erant, & sunt. ibid.
 Cicatricum in corpore Christi non tantum signa exterius, sed etiam foramina manserunt. ibid. col. 2. b.
 Circumcisio non Moysi, sed antiquioribus Patribus indicta. tom. 1. pag. 407. com.
 Circumcisio non erat natiuitas, & generatio sicut baptisimus. to. 1. 149. co. 1. c. d. et 2. a. c. i. se.
 Circumcisio sabbato facta illud non soluebat. to. 1. pag. 407. com. & 408. col. 1. c.
 Clamauit Christus uocans ad se sitientes, multis de causis. tom. 1. pag. 417. com. 1.
 Clamoris Christi causa, & inclinationis capitis ante mortem. tom. 2. pag. 279. com. 2.

Clamare in deserto, quid sit. to. 1. 74. col. 2. b.
 Claritas qua filius Patrem clarificauit, quae fuerit. to. 2. pag. 181. com. & pag. 182. col. 2. b. & pag. 186. com. & col. 1. a. 2.
 Clarificatio Patris distincta est a clarificatione Filij. to. 2. pag. 182. col. 1. a. & seq.
 Clarificari filium hominis quid sit. to. 2. pag. 41. com.
 Clarificari Christum a Patre est miris operibus manifestare, quod eius filius sit. to. 1. pag. 594. col. 1. a.
 Clarificatio Christi duplex. to. 2. pag. 41. co. 2.
 Clarificatus est Christus ut Deus uno tantum modo ibid.
 Clarificauit Pater Christum, ut hominem dupliciter. tom. 2. pag. 180. col. 1. a. b.
 Clarificatio Christi ut homo, est duplex gloriosa, & non gloriosa. ibid. c. d.
 Clarificatio quam petit Christus a Patre quamnam fuerit. ibid. b. c. & col. 2. c. & seq. & pag. 181. col. 2. b.
 Clarificatio, quam petit Christus a Patre, quo sine petat. to. 2. pag. 181. com.
 Clarificationem conformem & proportionatam potestate sua petit Christus. to. 2. pag. 182. com. 2. & 183. col. 1. a.
 Claritas quam habuit Christus priusquam mundus fieret, & quam petit a Patre, quae sit. to. 2. pag. 186. com. & pag. 187. ann. 7. per tot.
 Claritas quam accepit a Patre dedit nobis Christus, quae sit. to. 2. pag. 203. com. 1. & col. 1. a.
 Claritas, & gloria humanitatis Christi, est participatio gloriae Dei & quo modo. to. 2. pag. 186. com. & ann. seq.
 Clarificauit Filium Spiritus sanctus tamquam ei consubstantialis, per Apostolorum praedicationem, & infundendo lumē, & charitate cordibus fidelium. to. 2. pa. 152. com. 2.
 Clarificatio Christi quomodo fuerit apud omnes. tom. 2. pag. 183. col. 1. b. & seq.
 Claritas & gloria Christi in gloria Apostolorum redundat. tom. 2. pag. 152. com. 2.
 Clarificat Deus hominem, & homo Deum, sed diuerso modo. tom. 2. pag. 180. col. 1. a.
 Clarificatus est Deus per fructum Apostolorum: & quo modo. to. 2. pa. 98. co. & ann. & seq.
 Clari, quibus Dominus crucifixus est, quattuor fuerunt, quattuor etiam milites crucifigentes. to. 2. pag. 274. col. 2. b.
 Cognitiono & fides quo modo inter se differant. tom. 1. pag. 450. col. 1. a.

Cognitio

I N D E X

- Cognitio dicitur aliquando fides ipso effectu confirmata. tom. 2. pag. 204. com.
- Cognitio, quam Christus dixit Ioan. 17. esse vitam aeternam, an sit intelligenda de ea, quae est in patria. to. 2. pag. 185. col. 2. e. & pag. 186. col. 1. a.
- Cognitio reciproca Christi, & omnium suarum qualis sit. to. 1. pag. 513. com. 2.
- Cognoscere Deum est ei credere, & obedire. tom. 1. pag. 471. com. 2.
- Cognitio speculativa Christi Domini potest esse maior in peccatore, quam in viro perfecto: non tamen practica. tom. 2. pag. 75. col. 1. b.
- Cohors a quo conducta, & an a Pilato missa fuerit, ad capiendum Christum. to. 2. pag. 219. col. 1. a. 2.
- Collecta seu ceteris quod festum fuerit, quando, & qua de causa institutum. to. 1. pag. 388. col. 1. e.
- Columba specie, quare Spiritus sanctus descendit super Christum. tom. 1. pag. 86. col. 2. b.
- Columbam, quae in baptismo Christi apparuit, probabile est non veram, sed apparentem fuisse. ibid. a.
- Columba super Christum in baptismo descendens, an fuerit ab omnibus, qui aderant, visa. tom. 1. pag. 88. col. 1. d.
- Comprehendere idem aliquando significat, quod apprehendere. tom. 1. pag. 25. com.
- Communio sub utraque specie non est de iure divino. tom. 1. pag. 358. col. 1. a.
- Communione sub utraque specie esse de iure divino nulla ratione efficaci probari potest. ibid. col. 2. a.
- Communio sub utraque specie ex verbis Christi non deducitur. tom. 1. pag. 355. col. 1. a. b.
- Communio sub utraque fuit olim in consuetudine. to. 1. pag. 356. col. 2. e.
- Communio sub utraque fuit aliquando in precepto propter haereticos. to. 1. pag. 358. col. 1. a.
- Communio modo sub vna, modo sub utraque fiat specie, memoriam praefert passionis Christi. to. 1. pag. 355. col. 1. d.
- Communio sub vna tantum specie non minus antiqua est, quam sub utraque. to. 1. pag. 357. col. 1. b.
- Communio sub vna tantum specie iustis de causis indicta. ab Ecclesia. tom. 1. pag. 359. col. 1. e.
- Concilia quare congregentur in Ecclesia: to. 2. pag. 150. col. 1. b.
- Concilium contra Christum coactum quale fuerit. tom. 1. pag. 556. col. 1. a. & seq.
- Concilium contra Christum Hierosolymis coactum, quanta impietate peractum sit. to. 1. pag. 569. col. 1. b. & seq.
- Concilium cogentes contra Christum in quatuor graues errores inciderunt. to. 1. pag. 568. col. 1. a. & seq.
- Concilium Syrmiense quo modo intelligi voluerit illud Gen. 19. Pluit Dominus a Domino. to. 2. pag. 119. col. 2. b.
- Consilium contra Deum ineuntes in illa incidunt, quae vitare conantur. tom. 1. pag. 569. col. 1. b.
- Concordia Euangelista Ioannis cum alijs tribus in us, quae dicit Christum non predixisse Apostolis de illorum persecutione, cum tamen alij videantur affirmare quod praedixerit. tom. 2. pag. 134. tota annot. 8. sed praecipue. pag. 135. col. 2. b. c.
- Concordia ostenduntur duo loca Ioannis. In quorum vno Petrus interrogasse dicitur: Domine quo vadis? in altero dicit Christus: Nemo ex vobis interrogat me: Quo vadis? to. 2. pag. 136. col. 2. a. 2. & pag. 137. col. 1. & 2. a. 2.
- Concordia Euangelistarum in annueranda nocte, & vespera illa, qua Agnus comedebatur, decima quarta dici Luna. to. 2. pag. 7. col. 1. e. & pag. 11. col. 1. c. d.
- Concordia Euangelistarum in secunda Petri negatione narranda. tom. 2. pag. 236. col. 1. a. 2. Item in tertia. pag. 237. col. 1. a. 2.
- Concordia Ioannis cum ceteris Euangelistis in referendis negationibus Petri. to. 2. pag. 228. col. 1. a. 2. fuisse praesertim prima. pag. 230. col. 1. a. item in com.
- Concordia Euangelistarum in referendo modo, quo acetum oblatum est Christo. to. 2. pag. 278. col. 1. a. 2. & seq.
- Concordia Euangelistarum in assignando tempore hora sexta. tom. 2. pag. 264. col. 1. a. & in assignando tempore latae sententiae, & crucifixionis Christi. pag. 265. col. 1. b. fuisse praesertim. pag. 266. col. 2. d.
- Concordia Euangelistarum de mulieribus iuxta crucem stantibus, vel a longe aspicientibus. to. 2. pag. 275. col. 1. a.
- Concordia Ioannis Euangelista cum Mattheo, in describendo tempore quo Maria Magda-

I N D E X

- Magdalena venit ad sepulchrum. tom. 2. pag. 287. col. 1. a. & per totam ann.
- Concordia Ioannis cum Marco de exorto sole, quando Magdalena venit ad monumentum. tom. 2. pag. 290. col. 2. a. b.
- Concordia Ioannis cum Luca de absentia Thoma, quando ceteris Apostolis apparuit Christus. to. 2. pag. 317. col. 1. c.
- Concordia Euangelistarum circa mulierum aduentum ad sepulchrum Domini. to. 2. pag. 290. col. 2. c. tota anno. 3.
- Concordia Euangelistarum circa Angelos, qui mulieribus iuxta sepulchrum Domini apparuerunt. ibid. & pag. 299. col. 1. a.
- Concordia Euangelistarum de Apparitione Christi facta discipulis Hierosolymis, vel in Galilea. tom. 2. pag. 307. col. 1. a.
- Confessio distincta peccatorum de iure diuino iniuncta probatur. tom. 2. pag. 316. col. 2. b.
- Contentio inter Apostolos, quando facta fuerit. tom. 2. pag. 217. col. 1. a. 2.
- Conversionis vere indicium est acceptare correctionem. tom. 1. pag. 215. com.
- Cophinus cistam ex viminibus confectam, et genus quoddam mensurae significat. to. 1. pag. 318. col. 1. a.
- Correctio non importat contemptum, sed opus charitatis est. tom. 1. pag. 113. col. 2. b.
- Correctio praesertim grauium delictorum superbas mentes in maximos provocat furoribus. to. 2. pag. 132. col. 1. a.
- Corona spinea Christi Domini ex iuncis marinis confecta. tom. 2. pag. 254. col. 1. a.
- Coronam spineam habuit Christus in cruce. to. 2. pag. 274. col. 2. d.
- Corpus Christi non caelestis, sed terrestri natura fuit. tom. 1. pag. 47. col. 2. c.
- Corpus Christi realiter in sacramento datum, quo modo corpora fidelium efficiat vnum in Deo. to. 2. pag. 201. col. 2. e. & pag. 203. com. 1.
- Corpus Domini in altari cur non super sericum, sed super lineum pannum ponatur. tom. 2. pag. 284. com. 4.
- Corpus Christi gloriosum e sepulchro egressum est, non dum lapide reuoluto. tom. 2. pag. 293. com. & pag. 294. col. 2. a.
- Corpus gloriosum Christi Domini ianuis clausis ingressum est, & in momento in medio eorum apparuit. tom. 2. pag. 309. com. 1.
- Corpora in Resurrectione assumenda non sibi ritualia, sed carnea erunt. tom. 1. pag. 551. col. 1. & 2.
- Corpora, eodem die secundum legem deponenda erant, & deponere e cruce die sabbati non licebat, idcirco festinarunt. to. 2. pag. 280. com. 1.
- Credendi verbum in scriptura generaliter accipitur pro eo quod est assentire, sicut assensus sit ex fide, sine ex scientia, sine experientia. tom. 2. pag. 325. col. 2. d.
- Credendi verbum absolute prolatum fidem Christi significat, & diuinam. tom. 2. pag. 297. col. 1. c.
- Credere quadoque in scriptura significat firmiori certitudine veritati assentire. to. 1. pag. 125. col. 1. b.
- Credere, & cognoscere differunt. tom. 1. pag. 374. col. 1. & pag. 450. col. 1. a.
- Credere Deo, Deum, & in Deum, quo modo differant inter se. tom. 1. pag. 42. com. 1.
- Credere in nomine Christi, est credere quod ipse sit Messias in lege promissus. ibid.
- Credere tenebantur Iudaei testimonio Baptiste Christo exhibito. tom. 1. pag. 243. col. 1. c.
- Credere tenebantur Iudaei Christi predicationi, etiam seclusis miraculis. ibid. d.
- Credere non posse, qui excacati sunt, quo modo verum sit. tom. 1. pag. 608. col. 2. a.
- Credientium Iudaeorum paucitas praedicitur. to. 1. pag. 606. com. 1. & 2.
- Credere magis debemus alijs res nostras providentibus, quam nobis ipsis. tom. 2. pag. 34. com. 1.
- Crucis Christi figura, quo modo fuerit serpens aneus, fuisse tractatur. to. 1. pag. 164. col. 2. a. per totam ann.
- Crucis forma, quae fuerit. tom. 2. pag. 274. col. 2. c. d.
- Crucis mortem quare Christus pra alijs elegerit fuisse tractatur. to. 1. pag. 165. col. 1. e. & col. 2. a. & seq.
- Crucis morte afflicere non erat secundum leges Iudaeorum. tom. 2. pag. 241. com. 2.
- Crucem sibi portare solebat crucifigendi vsque ad locum supplicij. to. 2. pag. 168. com. 5. per totum.
- Crucem tollens Christus in humeros suos, significauit nostra omnium peccata in se praemienda. to. 2. pag. 269. com. 1.
- Crucem egrediens e Pratorio Christus solus portauit: postea solus Simon. ibid. col. 1. a.

I N D E X.

Cruca sibi frangi cur noluerit Christus. to. 2. pag. 280. col. 1. a.
Cruca a Christo lata predicta ab Isaia. c. 9. & praefigurata in Isaac ligna portante. tom. 2. pag. 269. com. 1.
Cruca Christi cathedra etiam fuit magistri docentis. to. 2. pag. 276. com. 1.
Cruca Christi signum, & vexillum est Christianorum. tom. 1. pag. 165. col. 1. 6

D

D *Acmon auctor, & excitator fuit tam saena persecutionis in Apostolos, & Christianos.* to. 2. pag. 130. col. 2. b. c.
Demoni fingunt, sed non faciunt miracula. to. 1. pag. 143. col. 1. a.
Demon festinat, & impellit hominem, ne locus penitentiae detur ei. tom. 2. pag. 39. col. 1. a.
Damoniacum cur Iudai Christum existimauerunt, & appellauerunt. tom. 1. pag. 465. com. 1.
Demonis tentatio a culpa neminem excusat. to. 2. pag. 15. com.
Demon quo modo, & cur introierit in Iudam post buccellam ei porrectam a Christo. tom. 2. pag. 37. com.
Demoni quo modo fuerit traditus homo propter peccatum. tom. 1. pag. 595. col. 1. a. & seq.
Demon quo modo suo principatu fuerit spoliatus. tom. 1. pag. 598. a.
Demon reus homicidii contra Christum. to. 2. pag. 15. com. & pag. 16. col. 2. b.
Demon suadet, non vim infert. to. 2. pag. 15. com.
Demon timuit, ne virtute Eucharistiae sumpta Iudas resipisceret. to. 2. pag. 39. col. 1. a.
Damnati inuicem colligantur ad maiorem poenam. to. 2. pag. 96. com. 2.
Damnatis cuncta Dei dona subtrahuntur. tom. 2. ibid. com. 1.
Dare gloriam Deo, quid significet. to. 1. pag. 489. col. 1. a.
Dati a patre, id est Praedestinati tantum, videbunt Christi diuinitatem. to. 2. pag. 205. com. 1.
Deducere in veritatem quid sit. to. 2. pag. 149. col. 2. c. & pag. 150. col. 1. a.
Dei beneficia multo plura sunt, qua non ro-

gatus concedit, quam qua rogatus. tom. 2. pag. 171. col. 2. a. b.
Dei cognitio, non tamen personarum distinctio, ex creaturis potuit deduci. to. 1. pag. 36. com.
Dei sapientia, & virtus magis splendunt in fortitudine, qua Apostoli mortem subierunt, quam si illam Deus impedisset. to. 2. pag. 126. com. 1. c. pag. 139. col. 2. d.
Deo per similitudinem agricola officia conuenire possunt. tom. 2. pag. 89. col. 1. c.
Deum ad hominem venire, & in eo manere quid sit. to. 2. pag. 76. com. 2.
Deum calumniatus est diabolus apud homines, & homines apud Deum. to. 1. pag. 375. col. 1. a. 2.
Deum clarificare filium hominis in semetipso, quid significet. tom. 2. pag. 41. com. 2. & pag. 42. col. 1. a.
Deum creare per Spiritum sanctum quare non dicitur, sicut per Verbum cuncta facere affirmatur. tom. 1. pag. 15. col. 2. d. & seq.
Deum esse Patrem maius est, quam esse Dominum. to. 2. pag. 178. com. 2. & pag. 189. com. 1.
Deum nemo in essentia sua vidit, dum esset in via. to. 1. pag. 64. col. 2. b. c.
Deum nemo orat, & ab eo petit sine fructu. tom. 2. pag. 171. col. 2. b.
Deus aliquando exaudit petitiones nostras negans, & renuens facere quod petimus. to. 2. pag. 165. col. 2. d.
Deus an ab aeterno dicatur Dominus. tom. 2. pag. 27. col. 2. a. b.
Deo qua ratione excusatio, & induratio hominum imputentur. tom. 1. pag. 612. col. 1. a. b.
Deus a principio mundi beneficia, qua contulit, concessit in nomine Christi, licet tum in nomine Christi plurimi non peterent. tom. 2. pag. 167. col. 1. a. 2.
Deus, cuncta per Verbum suum creauit. to. 1. pag. 15. d. b.
Deus cur ab hominibus velit rogari. tom. 2. pag. 171. col. 1. d. & seq. & pag. 172. col. 1. b. & seq.
Deus hominem, & homo Deum clarificat, sed diuerso modo. tom. 2. pag. 180. col. 1. a.
Deus malis ipsis in bonum utitur, ideoque ea permittit, ut bona ex ipsis eliciat. tom. 2. pag. 31. col. 2. a. b.
Deus neminem creat, ut peccet, sed liberi ar-

bitrij

I N D E X.

bitrij culpa quisque peccat. tom. 2. pag. 31. col. 2. a. b.
Deus nouit omnes calamitates, & persecutiones, qua a demonibus sine hominibus fiunt, eoq. non permittente fieri non possent. to. 2. pag. 133. col. 2. b.
Deus olim in figuris & umbris apparens, filius erat. to. 1. pag. 62. col. 2. a. b.
Deus omnibus dat auxilium quo peccatum vitare possent, non tamen omnes vult omnino impedire, ne peccent. to. 2. pag. 194. com. 3.
Deus post Christi resurrectionem diligit ut filios, quos prius dilexerat ut seruos. to. 2. pag. 74. com. 2.
Deus, quandoque cum articulo, & quandoque sine illo, cur in Graco legatur. to. 1. pag. 12. col. 2. c. d.
Deus quo modo dicatur venire. tom. 2. pag. 116. com. 3.
Deus quo modo non deficiat a sua promissione, quando non exaudit petentes. tom. 2. pag. 166. col. 1. & 2. d.
Deus, singulari amore ita diligit credentes in Christum, ut non solum, sicut ceteris rebus omnibus magna beneficia eis conferat, sed ipsum suum amorem eis donat, ita ut in ipsis sit. tom. 2. pag. 208. col. 1. a.
Deus suos interfici, & affligi permittens, maxime in eos dilectionem exercet. to. 2. pag. 133. col. 2. c.
Deus visus est ratione humanitatis assumpta, & miraculorum, qua per illam efficebat. tom. 2. pag. 58. com. 1.
Dextera nauigij, pars in quam iussi sunt Apostoli mittere rete, quid significet. to. 2. pag. 330. com. 3.
Diaboli filij, quo modo apud Patrem videre dicantur, qua faciunt. tom. 1. pag. 454. com. vlt.
Diaboli iudicium duplex, alterum quo a principio damnatus est propter peccatum, alterum quo priuatus est potestate, quam habebat in homines. to. 2. pag. 145. col. 2. a.
Diaboli nomen etiam conuenit eius ministris. to. 1. pag. 376. col. 1. d.
Diabolum in veritate non steterisse quid significet. to. 1. pag. 460. col. 1. b. c.
Diabolum mittere in cor, & intrare in aliquem quid significet. to. 2. pag. 16. col. 1. a.
Diabolum nihil habere in Christo quid significet. tom. 2. pag. 82. com. 3.
Diabolum, quidam voce illa nihil, signifi-

cari intelligunt. tom. 1. pag. 18. col. 1. a.
Diabolus cur in Christi aduentu, suo dicatur spoliatus dominio. tom. 1. pag. 598. col. 2. c. d.
Diabolus, cur Iudas appellatus sit. to. 1. pag. 376. col. 2. a.
Diabolus cur princeps dicitur. tom. 1. pag. 597. col. 1. a. b.
Diabolus idem est quod calumniator. tom. 1. pag. 375. col. 1. a. 2.
Diabolus mendacij pater dicitur, quia eius fuit inuentor. tom. 1. pag. 461. com. 1. & col. 2. a.
Diabolus non dicitur princeps mundi, quia eum fecerit. tom. 1. pag. 597. col. 2. e.
Diabolus peccati, & per peccatum ceterorum malorum omnium causa fuit. tom. 2. pag. 255. col. 2. b. & 256. col. 1. a.
Diabolus quam potestatem habuerit in Christum. to. 2. pag. 260. col. 2. a.
Diabolus triplicem calumniam operatus est. to. 1. pag. 375. col. 1. a. 2.
Didymus cur dicitur Apostolus Thomas. to. 2. pag. 316. col. 1. a.
Diebus etiam festis puniebatur peccata quaedam graua, maxime contra Dei honorem. to. 2. pag. 12. col. 2. a.
Dici, & noctis metaphora quattuor modis ab auctoribus exponitur. tom. 1. pag. 544. col. 1. a. b.
Dies & noctis nomine Christus vita sua, & mortis tempus significauit. tom. 1. ibidem. com.
Dies, & noctis nomine quid significet Christus. tom. 1. pag. 481. col. 1. a.
Diem in duodecim horas diuidebant Iudai. tom. 1. pag. 199. com. 3.
Diem suum appellat Christus diem incarnationis. tom. 1. pag. 472. col. 1. a.
Dies apud Hebraeos non appellabatur nisi ea temporis pars, qua a nocte secernitur. to. 2. pag. 7. col. 2. c. d. & 289. col. 1. a.
Dies prima azymorum quo modo appellata sit quartadecima a Mattheo, Marco, & Luca. to. 2. pag. 7. col. 2. d.
Dignitas hominis non a materia, sed ab illius anima prouenit. tom. 1. pag. 483. col. 1. a. 1.
Dij qui dicantur in scriptura. tom. 1. pag. 532. col. 2. a.
Dilectio Christi erga homines quadruplex. to. 1. pag. 542. col. 1. a.
Dilectio Christi in mandatorum eius obseruatione

22

I N D E X.

natione maxime spectanda est, & eidem merces redditur. tom. 2. pag. 74. com. 1.
 Dilectio Christi una ab aeterno fuit, tres alia temporales. tom. 1. pag. 542. col. 1. c.
 Dilectio Dei erga homines, causa fuit aduentus, & mortis filij eius. tom. 1. pag. 166. com.
 Dilectio Dei differt in causa a dilectione nostra. tom. 1. pag. 168. col. 2. e.
 Dilectio Dei erga nos causa est, cur mandata faciamus. tom. 2. pag. 100. com. 2.
 Dilectio Dei iniusta non est, quamvis ad iniustos, & indignos se extendat. to. 1. pag. 169. col. 2. a.
 Dilectio Dei quantum splendeat in eo, quod filium unicum nobis dederit. ibid. c. d. & seq.
 Dilectio, qua est Spiritus Sanctus per gratiam est in dilectis a Deo. tom. 2. pag. 207. com. 3.
 Dilectio, & amor Christi erga nos conseruatur, & augetur preceptorum obseruantia. tom. 2. pag. 100. com. 1.
 Dilectio maior ne dicenda, quando exponitur vita pro amicis, an quando pro inimicis. to. 2. pag. 104. col. 1. a.
 Dilectio mutua est via, per quam multi fructus afferri, & populi conuerii possunt. to. 2. pag. 110. com. 3.
 Dilectione humane amicitie Ioanes a Christo fuit dilectus praeter ceteris. tom. 2. pag. 35. col. 1. & 2.
 Dilectionem Dei commendat, quod dilexerit eos, quos praesciuit fore ingratos. to. 1. pag. 168. col. 1. c.
 Dilectionem Dei in nobis esse quid sit. tom. 2. pag. 207. col. 2. a.
 Dilectionem, qua nos diligit Deus, non praecedit absolute mandatorum obseruantia. to. 2. pag. 74. com. 2.
 Dilectionis mandatum numquam fuit antiquatum. to. 2. pag. 45. col. 1. c.
 Dilectionis mandatum quare dicatur nouum. to. 2. pag. 43. com. 2. fuse etiam tractatur. pag. 44. in annot.
 Dilectionis mutua cur potissimum Christus mentionem fecerit, ceteris mandatis omisissis. to. 2. pag. 103. col. 1. a. b.
 Dilectionis mutua modus, quis esse debeat. ibid. in com.
 Dilectionis preceptum cur Christus dicat esse suum. to. 2. ibid. col. 2. a. b.
 Dilectio quam in vltima cena mandauit

Christus Apostolis, qua nam sit. to. 2. pag. 45. col. 2. b.
 Dilectionis, qua pro inimicis vita exponitur, cur Christus mentionem non fecerit. to. 2. pag. 105. col. 2. b.
 Dilectionis triplex quantitas, aestimationis, intensiōnis, & exiensionis. tom. 2. pag. 104. col. 1. a. pag. 167. col. 2. b. c. & 168. col. 1. a. & seq.
 Dilectio Patri non exhibetur, nisi Filio etiam exhibeatur. to. 2. pag. 76. com. 2.
 Dilectio, qua est signum, & Symbolum Christianorum, qua nam sit. tom. 2. pag. 45. col. 2. b. c. & in com.
 Dilectum esse mundum a Deo, multis de causis est admiratione dignum. to. 1.
 Diligendus erat proximus etiam ante Euangelium, ita ut pro ipsius salute spirituali vita temporalis, quando opus erat, exponeretur. to. 2. pag. 44. col. 1. c.
 Diligentibus Christum, & eius sermonem seruantibus, promittitur adoptio filiorum Dei. to. 2. pag. 76. com. 2.
 Diligere, & amare idem sapissime significant in scriptura. tom. 2. pag. 337. com. 2.
 Diligere in finem, quid significet. to. 2. pag. 13. com. 2. & col. 2. a. & pag. 14. col. 1. a.
 Diligi semper debuit proximus propter Deum, sine merita proximi praecesserint, sine no. to. 2. pag. 44. col. 2. b.
 Diligit Christus suos non solum ut Deus, sed etiam charitate sua, quam ut homo habet. tom. 2. pag. 74. com. 3.
 Diligit Deus mundum absque vlla quam ab eo expectet vtilitate. tom. 1. pag. 168. col. 2. a. b.
 Diligit Deus mundum propter suammet bonitatem. tom. 1. pag. 169. col. 2. b.
 Diligit Deus post Christi resurrectionem, ut filios: quos prius dilexerat, ut seruos. to. 2. pag. 74. com. 2.
 Diligit se ipsam Deus naturaliter. tom. 1. pag. 167. col. 2. c. & pag. 168. col. 1. a.
 Discipuli Christi qui dicantur. tom. 1. pag. 450. com. 1.
 Discipuli Domini appellantur, qui eius sequebantur doctrinam. tom. 1. pag. 389. com.
 Discipuli qui in doctrina Eucharistia scandalizati sunt, non fuerunt de septuaginta. to. 1. pag. 373. col. 1. a. b.
 Discipuli quo modo propter miraculum in nuptijs factum, credidisse dicantur in Christum. to. 1. pag. 124. col. 2. e. pa. 125. col. 1. a.
 Discipu-

I N D E X.

Discipulorum Christi qui fuerint coniuncti in nuptijs Cana. tom. 1. pag. 110. col. 1. & 2.
 Discipulorum nullum esse perditum quo modo sit intelligendum. to. 2. pag. 223. col. 1. a.
 Diuinitatem carni suae unitam, quam appellat claritatem, dedit nobis Christus in sacramento Eucharistiae. tom. 2. pag. 203. com. 1. & 2.
 Diuinitatem habet Christus a Patre naturali natiuitate ab aeterno. tom. 2. pag. 205. com. 2.
 Diuinitatis sua opera Christus cur Patri tribuat. to. 2. pag. 87. com. & 89. col. 2. a.
 Docibiles Dei actiue, & passive in scriptura sumuntur. tom. 1. pag. 342. col. 1. a. 2.
 Doctores verbi Dei non solum sermoni, & doctrinae studere debent, sed precibus etiam Dei opem implorare. tom. 2. pag. 177. com.
 Doctrina aliqua tribus de causis reserui solet. to. 1. pag. 462. com. 2.
 Doctrina Christi intellectum illuminat, & voluntatem mouet, non coactione sed efficacia virtutis suae. tom. 2. pag. 26. col. 2. b. c.
 Doctrina Christi quare sit veritas. to. 2. pag. 119. com. 1.
 Doctrina Christi quo modo sua, & quo modo non sua sit. tom. 1. pag. 398. col. 1. a. per tot. annot.
 Doctrina Christi efficacia etiam in peccatoribus. tom. 2. pag. 40. col. 2. a. 1.
 Doctrinae occulta calumniam repulit Christi. tom. 2. pag. 232. com. 1. pag. 233. col. 2. a.
 Doctrina rerum diuinarum tradenda, nullum tempus inopportunum videri debet. to. 1. pag. 93. com. 1.
 Doctrina talis est, qualis & Magister eius. to. 1. pag. 188. com. 1.
 Dominica dies sabbati obseruationi merito successit. to. 1. pag. 265. col. 1. e. & 2. a.
 Dominum Christi ut Deus est, eiusque perfectiones, & excellentia. to. 2. pag. 27. col. 1. b. & seq.
 Dominum Christi ut homo est. to. 2. pag. 28. col. 1. a. 1.
 Dominum duo habet, potestatem, & relationem ad ea circa qua est potestas. tom. 2. pag. 27. col. 2. d.
 Dominum quoddam singulare habet Christus iure redemptionis in omnes redemptos. to. 2. pag. 322. com. 2.
 Dominum fuisse ab aeterno Deum, est valde probabile. to. 2. pag. 27. col. 2. c.

Domus & Regnum Dei idem sunt. tom. 2. pag. 51. col. 2. c.
 Dona Dei non debita nobis, sed gratuita sunt. to. 1. pag. 479. col. 2. c.
 Doni nomine Christus seipsum hominibus datum intelligit. tom. 1. pag. 203. com. & 205. col. 1. c. & seq.
 Donum sine mensura dicitur filius nobis datum. to. 1. pag. 190. com. & 191. com. 2.

E

Ecclesia ante Christi aduentum diuisa erat in populum gentium, & synagoga Iudeorum. to. 1. pag. 515. col. 1. a.
 Ecclesia gentium & synagoga Iudeorum, in tribus olim conueniebant. ibid. col. 2.
 Ecclesia gentium olim in multis a synagoga Iudeorum diuersa fuit. tom. 1. pag. 116. b. c.
 Ecclesia quare numquam dicta fuerit synagoga. to. 2. pag. 126. col. 1. b. c.
 Ecclesia de latere Christi mortui, sicut Eua de dormientis Adae latere formata est. to. 2. pag. 281. com. 2.
 Ecclesiastica negotia ab ecclesiasticis tractari debent. to. 1. pag. 567. col. 1. a.
 Ecclesia Dux, & gubernator Spiritus sanctus. to. 2. pag. 150. col. 2. b.
 Ecclesia unitas in rectis integritate significata. to. 2. pag. 333. com. 1.
 Ecclesia in scriptura saepe appellantur singula fidelium congregationes, quibus pastores singuli praesunt. to. 2. pag. 338. com. 2.
 Electio diuina nostram electionem praenit: non enim homo eligeret adherere Deo, nisi Deus ut id eligeret praeniret, & prior vocaret. to. 2. pag. 109. col. 2. b.
 Electio nostra, qua elegimus Deo seruire, qua fuerit. ibid. a.
 Electio Apostolorum duplex ad Christi fidem, & disciplinam, & ad Apostolatam, & dignitatem. ibid. b.
 Eleemosynas Christus accipiebat. tom. 1. pag. 579. com. 1.
 Encenia eodem ritu quo & festum tabernaculorum celebrabantur. tom. 1. pag. 369. col. 1. a. b.
 Enceniorum festum quod fuerit, & quibus ritibus celebratum. tom. 1. pag. 368. col. 2. e. & 369. col. 1. a. b.

I N D E X.

- Encaniorum festum triplex apud Iudaeos.* to. 1. pag. 523. col. 1. a.
Encaniorum festum, cuius Iohannes meminit, quale fuerit. ibid. col. 2. a. b.
Aenon qua ciuitas fuerit. tom. 1. pag. 180. com. 1.
Ephrem ciuitas non est eadem qua Ephron. to. 1. pag. 573. col. 1. a.
Episcopi non sunt mercenarij, quamuis oues non eorum propria sed Christi sint. tom. 1. pag. 511. col. 1. c. & seq.
Episcopi sunt Apostolorum successores. tom. 2. pag. 312. col. 1. a. 1.
Epithetis vimur in oratione, rebus, qua petuntur, accommodatis. tom. 2. pag. 178. com. 2.
Ergo, particula hac magnam habet significationem in scripturis, praecipue apud Iohannem. to. 2. pag. 18. com. 2.
Esse, soli Deo proprium est triplici de causa. tom. 2. pag. 473. com. 2.
Esse Christum in Patre, & nos in ipso, & Christum in nobis quid significet. tom. 2. pag. 73. com.
Et, particula, quandoque disunctiua vim habet. to. 1. pag. 355. col. 2. e.
Et, particula, hac solet aliquando indicare causam. tom. 2. pag. 192. com. 3. & 207. com. 3.
Aetas Christi qua fuerit. tom. 1. pag. 473. col. 1. a.
Aeternitas omnes temporis differentias comprehendit. tom. 1. pag. 274. col. 2. b.
Aeternitas Christi pluribus in locis praedicta. to. 1. pag. 601. com. 2.
Aeternitas omne complectitur tempus, & ita vnum tempus de rebus aeternis exprimitur, vt alterum non excludatur. to. 2. pag. 152. com. 3.
Euangelij introductio quo modo differat ab introductione legis veteris. tom. 2. pag. 68. col. 1. a.
Euangelij praedicatio non remittit peccata. to. 2. pag. 315. col. 1. a.
Euangelij Iohannis fines duo proximus, & remotus. to. 2. pag. 326. com. 2.
Euangelium nunquam abrogabitur. to. 2. pag. 110. com. 1.
Euangelij Iohannis initium supplet quod defuit initio libri Genesis. tom. 1. pag. 2. com. 2.
Euangelium cur res perfecta libertatis dicatur. to. 1. pag. 451. com. 1.
Eucharistia merito panis de calo verus dicitur. to. 1. pag. 333. col. 2. a.
Eucharistia in tribus excellit Manna. ibid. com. 1.
Eucharistia esca simul & potus est. to. 1. pag. 334. com. 2.
Eucharistia vitam dat ea vescentibus, Manna vero illam dare non potuit. tom. 1. pag. 345. com. 2.
Eucharistia quo modo panis vnius dicatur. to. 1. pag. 346. com. 1.
Eucharistia olim etiam paruulis ministrabatur. to. 1. pag. 359. col. 2. d. e.
Eucharistia manducatio sacramentalis praecipitur a Domino. tom. 1. pag. 347. & 348. per tot.
Eucharistia communio re, vel saltem voto, est omnino necessaria. to. 1. pag. 360. col. 2. a.
Eucharistia doctrina duabus de causis offendit Christi auditores. to. 1. pag. 366. com. 2.
Eucharistia sacramentum quando fuerit institutum a Christo. tom. 2. pag. 25. com. 2. & pag. 34. com. 2.
Eucharistia sacramentum quomodo corpora fidelium efficiat vnum in Deo. tom. 2. pag. 203. com. 1.
Eucharistia perceptione, percipiunt fideles diuinitatem carni Christi Domini vnitam. ibidem & com. 2.
Eucharistia sacramentum per sanguine, qui ex latere Christi fluxit significabatur. to. 2. pag. 281. com. 2.
Eucharistici panis quanta sit perfectio. to. 1. pag. 334. com. 2.
Excacare quo modo Deus dicatur. to. 1. pag. 609. com. & 611. col. 1. a. b.
Excacari, & obdurari quid sit. to. 1. pag. 609. col. 1. & 2. & 610. col. 1. a. & seq.
Excacati, & obdurati quo modo credere non posse dicantur. to. 1. pag. 608. col. 2. a.
Excacatio ad intellectum, obduratio ad voluntatem pertinet. tom. 1. pag. 610. col. 1. d. e.
Excacatio an causa fuerit incredulitatis Iudaeorum, vel incredulitatis excacationis. ibid. col. 2. b. c.
Excacatio vnius tripliciter alteri potest imputari. tom. 1. pag. 611. col. 1. d.
Excacatio, & induratio hominum quo modo Deo imputentur. tom. 1. pag. 612. col. 1. a. b.
Excusatio quam habere potuissent Iudaei de

I N D E X.

- peccato suo, si Dominus locutus non fuisset, & opera non fecisset, diuerso modo accipienda est, collata ad duplex testimonium Christi, & in ordine ad Maiores, & Doctores: & rursus ad turbas, & simplices.* to. 2. pag. 115. tora annotat. 2. 2.
Exire a Patre quid significet. to. 2. pag. 174. col. 1. a. & seq.
Expiationis festum quando, & quibus ritibus celebraretur. tom. 1. pag. 385. col. 2. b.
Expiationis festum quare institutum. tom. 1. ibid. c.
Exultare est internū gaudium motibus corporis etiam exprimere. tom. 1. pag. 472. com. 1.

F

Facere, vox communis est, tam ad ea quae ex nihilo creata, quam ad illa quae ex aliqua materia facta sunt. tom. 1. pag. 16. col. 1. a.
Facere aut dicere aliquid a semetipso, est propria auctoritate facere. to. 1. pag. 270. col. 1. a.
Falx, qua palmites suos purgavit Dominus, qua fuerit. tom. 2. pag. 90. col. 2. a. b.
Fel quando fuerit datum in escam Christo Domino. to. 2. pag. 277. col. 1. a. 2.
Festa Iudaeorum quot, & quo modo celebrata fuerint, sese tractantur. tom. 1. pag. 308. col. 1. a. 2.
Festa Iudaeorum quot a Deo indicta, & quot ab hominibus fuerint sancita. ibidem. b. & seq.
Festa Iudaeorum communi voce sabbata dicebantur. ibidem. a. 2.
Festa Iudaeorum a vespera ad vesperam perdurabant. ibid.
Festi Iudaeorum nomine non Pentecoste, sed Pascha significatur. tom. 1. pag. 248. col. 1. & 2.
Festorum celebritas apud Iudaeos, oratione sacrificijs, cessatione ab operibus, & animarum afflictione peragebatur. tom. 1. pag. 308. a. 2.
Festum tubarum prima die Septembris celebrabatur. tom. 1. pag. 384. col. 2. e.
Festum tubarum quare institutum, sese tractantur. tom. 1. pag. 385. col. 1. c.
Festum Iudith institutum propter Holofer-

nis occisionem. tom. 1. pag. 389. col. 2. c.
Festum Mardochai quale fuerit, & qua de causa institutum. ibidem. d.
Festum pridie Mardochai ob memoriam victoria contra Nicanorem adeptam, institutum. to. 1. pag. 390. col. 1. a.
Festum a Simone institutum quod & quare celebre. ibid. col. 2. a. b.
Festum ignis quare indictum Iudaeis. ibid. b.
Festum seu dies festus Pascha, differt a Pascha, & die Pascha. tom. 2. pag. 5. col. 2. b.
Fide adhaeremus, & vnimur vni, id est, Christo. tom. 2. pag. 91. col. 1. a. 1.
Fide & dilectione in Christo manere necessarium est, vt fructum afferre possimus. to. 2. pag. 84. col. 2. a. & pag. 93. com. 2. & 3.
Fide Christi carentes omnes in peccato sunt. tom. 2. pag. 141. com. & pag. 142. col. 1. b. & 2. a.
Fide, & charitate non solum inter se vnuntur fideles, sed etiam cum Deo, & Christo Domino. to. 2. pag. 200. com. 2.
Fidei status, quo modo Christi adieci, mutatus sit. tom. 1. pag. 31. col. 2. a. b.
Fidei necessitas, & efficacia. tom. 1. pag. 282. com. 2.
Fidei Evangelica a Iudaica distinctio. to. 2. pag. 50. col. 2. a.
Fidei articuli, qui ex verbis illis, qui videt me, videt & Patrem meum, comprobantur. to. 2. pag. 60. com.
Fidei vinculo disrupto palme abscinditur & vite. to. 2. pag. 89. col. 2. c.
Fidei habitus auferuntur a damnatis. tom. 2. pag. 96. com. 1.
Fidei meritum quo modo minuat, vel non minuat argumentis. tom. 2. pag. 324. col. & col. 1. & 2. a. 2.
Fideles omnes credidisse, & credituri dicuntur per verbum Apostolorum. tom. 2. pag. 199. com. 2.
Fideles omnes comprehendit Christus in sua oratione post cenam. ibidem.
Fidelium vnitas duplex. to. 2. pag. 200. com. 2. & 201. col. 1. c.
Fidem exigit Christus in ijs, qui ad Deum accedunt. tom. 1. pag. 158. com. 1.
Fidem exigit Christus quia testis est oculatus eorum qua nunciat. tom. 1. pag. 159. com. 2. & 160. col. 1. d. e.
Fidem sibi haberi Christus exigit, quia sine illa nemo potest ad salutem peruenire.

I N D E X.

tom. 1. pag. 162. *com. men.*
Fidem Christus exiebat a Samaritana. to. 1. pag. 217. *com.*
Fidem sibi haberi cur Christus toties postulavit. tom. 1. pag. 257. col. 1. a.
Fidem sequitur invocatio. tom. 2. pag. 63. *com. 1.*
Fidem habentes absque operibus, tamquam inutiles palmites refecabit Dominus in altero seculo: aliquos etiam in hoc seculo refecit. tom. 2. pag. 88. *com. & pag. 91. col. 1. a. 1.*
Fidem & dilectionem Christi deserentes, quo modo foras mittendi. tom. 2. pag. 95. *com. men.*
Fides credentis testatur veracem eum esse, qui loquitur. to. 1. pag. 189. *com.*
Fides qua ratione per arbritionem impeditur. to. 1. pag. 303. col. 1. a.
Fides quo modo a voluntate inueter. *ibidem.* col. 2. a.
Fides impeditur, & tandem prorsus amittitur per corruptos mores. tom. 1. pag. 304. col. 1. a.
Fides inter opera quandoque annumeratur. to. 1. pag. 330. col. 1. a. 1.
Fides vana est veluti pignus vite aeternae. to. 1. pag. 344. *com. 2.*
Fides & cognitio quo modo inter se differant. tom. 1. pag. 450. col. 1. a. 1.
Fides Christi transfert credentes de statu servorum ad statum libertatis. *ibidem.* *com. 3.*
Fides Dei, & naturalium preceptorum observatio semper fuere ad salutem necessaria. to. 1. pag. 515. col. 2. a.
Fides est necessaria simul cum charitate ad salutem. to. 1. pag. 551. *com. 1.*
Fides ratione contra omnes turbationes maxime firmat. tom. 2. pag. 50. *com. 1.*
Fides sola ad salutem non sufficit. tom. 2. pag. 88. *com. & pag. 90. col. 2. e*
Fides sine operibus esse potest, sed non sufficit ad salutem. to. 2. pag. 91. col. 1. a. 1.
Fides facit palmites & inserit Ecclesiae: cavendum tamen, ne ob defectum fructus igni tradantur. *ibidem.* b.
Fides non fit in nobis nisi volentibus. tom. 2. pag. 183. col. 2. a.
Fides in Deum, & Christum Redemptorem vocatur vita aeterna tamquam causa. to. 2. pag. 184. col. 2. a. 2.
Fides necessaria omnibus ad vitam aeternam, quae fit. *ibidem.* *com.*

Fides Thomae in confessione eius fuit vera fides, & meritoria, imperfectionem tamen habuit admixtam. tom. 2. pag. 323. col. 2. a. 2.
Fides est eorum qua non videntur, nec necessario deducuntur ex ijs, qua videntur. to. 2. pag. 324. col. 2. a. 1.
Fides Thomae qua credidit Resurrectionem, an fuerit perfectior nostra. to. 2. pag. 325. col. 1. b.
Fides per quam credimus Iesum esse Christum filium Dei tres articulos continet, quibus quasi in principio tota fides nostra comprehenditur. to. 2. pag. 327. col. 1. & 2.
Fiducia in petitione, & oratione necessitas. to. 2. pag. 167. col. 1. a. b.
Figura Christi, & eius mysteriorum, fuit serpens aeneus: ut fuisse tractatur. to. 1. pa. 164. col. 2. a. & seq.
Figura immolationis Agni Paschalis, quo modo, & quo tempore fuerit impleta. to. 2. pag. 12. col. 2. b.
Filiationis Divinae adoptio quid in scriptura significet. tom. 1. pag. 39. col. 1. a. & tota annotat.
Filij Dei erant iusti sub antiqua lege degentes, sed statum filiorum non habebant. to. 1. pag. 40. col. 2. e. & 41. col. 1. a.
Filij Dei sunt, & filiorum statum etiam habent iusti degentes sub Evangelio. *ibidem.*
Filij Dei missi, donum sine mensura appellatur. tom. 1. pag. 190. *com.*
Filij quincuplicit er in scriptura dicti secundum Augustinum. to. 1. pag. 459. *com. 1.*
Filij diaboli dicuntur, qui eum imitantur. to. 1. pag. 464. *com. 1.*
Filii cur dicantur Apostoli. tom. 2. pag. 42. *com. 1.*
Filiorum adoptionem expectare, est integrum, & consummatam, qua in gloria possidetur, desiderare. to. 1. pag. 41. col. 1. c. d.
Filiu hominis cur Christus seipsum frequenter appellaverit, fuisse tractatur. to. 1. pag. 163. col. 1. & 2. & tota annot.
Filiu hominis, Christus seipsum appellat, quando ea tractat, quae ei insunt ut homo est. *ibidem.* col. 2. d.
Filiu videntes, quo modo Patrem videre dicantur. to. 1. pag. 616. col. 1. a. & seq.
Filiu mittere Spiritum sanctum a Patre quid sit. tom. 2. pag. 118. col. 1. & 2. a. 2.
Filius Dei quatuor de causis verbum appellatur. to. 1. pag. 8. col. 2. b.

Filius

I N D E X.

Filius non est dicendus instrumentum Patris. to. 1. pag. 15. col. 2. e
Filius Dei, praesertim homo factus appellatur lux. to. 1. pag. 23. col. 1. b.
Filij Dei in veritate erant, & non in figura tantum, iusti, qui sub antiqua lege degenerunt. to. 1. pag. 40. col. 2. c. d.
Filius Dei factus est homo, ut homo fiat filius Dei. to. 1. pag. 44. *com.*
Filius Dei factus est caro, non dixit Evangelista, ne errandi occasionem daret. tom. 1. pag. 40. col. 1. d. e.
Filius erat, qui in vmbrijs, & figuris olim apparebat. to. 1. pag. 62. col. 1. a.
Filius an Pater olim Patribus apparuerit, tractatur. to. 1. pag. 613. col. 1. a. 2. & tota annot.
Filius quo modo Patrem clarificet. to. 2. pag. 181. *com. & pag. 182. col. 2. a. b. & 186. com.*
Fimbriae, & Phylacteria Phariseorum. to. 2. pag. 217. col. 1. b. & seq.
Fines Evangelij Ioannis duo, proximus, & remotus, scilicet fides vera Christi divinitatis, & humanitatis, & vita aeterna, quae credentibus datur. tom. 2. pag. 326. *com. men. 2.*
Finis parabola de Agricola, & vite. tom. 2. pag. 85. col. 1. a.
Flagellatio ante crucem cur fieret apud Romanos. tom. 2. pag. 253. col. 1. b. & col. 2. c. d.
Flagellatio erat in usu apud Indaeos, & apud Romanos, sed apud Romanos multo gravior, & severior. *ibidem.* col. 1. b.
Flagellationis Christi Domini, quae fuerit causa. *ibidem.* col. 1. c. d. quo in loco facta fuerit. to. 2. pag. 257. *com. 1.*
Flagellatus est Christus semel tantum. to. 2. pag. 253. col. 2. a. & seq.
Flagellis, qui cadebantur. to. 2. pag. 252. col. 1. & seq.
Flagellum fecit Christus etiam ut homines abigeret et templo. tom. 1. pag. 128. *com. men. 2.*
Flagellum fecit Christus ex funiculis quibus animalia ligabantur. tom. 1. *ibidem.* *com. men. 3.*
Flagellum quid esset. tom. 2. pag. 253. col. 1. a.
Fons dicitur Spiritus sanctus, quia nobis impartitur aquam vitam. tom. 1. pag. 213. col. 2. a.

Fornicationis nomine scriptura frequenter idololatriam significat. tom. 1. pag. 456. *com. 2.*
Fratres Domini qui, & quot fuerint. tom. 1. pag. 126. col. 1. a.
Fratres dicuntur in scriptura etiam qualicumque modo cognati, & qui ex eadem gente sunt. *ibidem.* col. 2. a.
Fratres Christi appellati, quia illi cognatione iuncti sint, fuisse tractatur. tom. 1. pag. 127. col. 1. a. b.
Fratres Christi unde dicti simus. tom. 1. pag. 163. col. 1. c.
Fratres Domini non erant de numero duodecim Apostolorum. to. 1. pag. 388. col. 1. a. 2.
Fratres Domini quorsum ei suaserint ut in die festo Hierosolimam ascenderet. tom. 1. pag. 389. col. 1. a. & seq.
Fratres Domini quare dicantur non credere in eum. to. 1. pag. 392. col. 1. a.
Fratres cur appellaverit Christus discipulos suos. tom. 2. pag. 306. *com.*
Fremere Christum, fuit indignationis fremitum emittere. tom. 1. pag. 554. col. 1. a. & seq.
Fremuit Christus, & indignatus fuit contra Indaeorum duriciam, & incredulitatem. tom. 1. pag. 558. *com. 2.*
Fructificare debet palme in vite dum tempus est. to. 2. pag. 91. col. 2. a. b.
Fructus, quem fideles in Christo faciunt, quo modo differat a bono opere simpliciter. to. 2. pag. 95. col. 1. b.
Fructus quem attulerunt Apostoli, quo modo manserit. tom. 2. pag. 110. *com. 1.*
Fructiferu opus, quod nam sit, & a quo fiat. tom. 2. pag. 95. col. 1. b. & 2. a.
Fures & latrones quo modo differant. to. 1. pag. 500. *com. 1.*
Fures & latrones qui dicantur a Christo. to. 1. pag. 504. col. 1. b.
Fures, Mercenarii, & Pastores qui sint. to. 1. pag. 507. col. 1. & 2. & pag. 508. col. 1. a. & pag. 511. col. 1. a. b.
Fugere, & oves relinquere licet aliquando. to. 1. pag. 511. col. 1. c.

G

G Arisin mons ob multa celebris. to. 1. pag. 216. *com.*
 Gaudere in malis proximi aliquando licet. to. 1.

tom. 1. pag. 546. commen. 3.
Candere in aliquo quid sit. tom. 2. pag. 101. com. 1. & pag. 195. com. 3. & pag. 196. col. 1. & 2.
Gaudium Christi in suis discipulis. to. 2. pag. 101. com. 1. & 102. col. 2. b. c. & 195. com. 3. & 196. col. 1. & 2.
Gaudium Apostolorum quando fuerit plenum. tom. 2. pag. 168. com. 2. & pag. 169. col. 1. a. 1. & seq.
Gazophylacium arca erat, in qua dona templo oblata condebantur. tom. 1. pag. 437. com. 2.
Generatio hominis triplex in scriptura reperitur. to. 1. pag. 150. col. 1. b.
Geniles cur illuserint Christo aperta illius facie, Iudei vero velata. tom. 2. pag. 255. com. 2.
Genitum multi, deuotionis gratia Hierosolymam venire soliti. to. 1. pag. 586. commen. 4.
Gloria Christi quasi vnguentum a Patre, qua fuerit. to. 1. pag. 49. & 50. com. & ann. 44. & seq.
Gloria Dei, & commune bonum, salui & vite propria debent preponi. to. 1. pag. 479. col. 2. d. e.
Gloria humanitatis Christi quare superet omnem gloriam Beatorum. tom. 2. pag. 188. col. 1. d.
Gloria humanitatis Christi est participatio gloriae Dei, sed ab interno nempe ab eodem supposito. to. 2. pag. 187. com. & pag. 188. col. 1. d.
Gloriam dare Deo, quid significet, cum Iudei illud a caco nato exigebant. to. 1. pag. 489. col. 1. a.
Gloriam ad inuicem quarere, quid sit. tom. 1. pag. 302. com.
Glorificat Christus Patrem, dum se filium eius, & verum esse Messiam manifestat. to. 1. pag. 470. com. 2.
Glorificatus dicitur Christus per Resurrectionem, & Ascensionem, & tunc Spiritus sanctus datus fuit. to. 1. pag. 420. col. 1. c.
Golgotha quid significet. tom. 2. pag. 269. col. 1. a. 2.
Gratia Christi multis modis a gratia Angelorum, & hominum differt. tom. 1. pag. 53. col. 2. a. b.
Gratia & veritas legi opponuntur, & quare. to. 1. pag. 60. com.
Gratia quam fecit Christus, qua bona secum

portet. *ibid.*
Gratia legi, veritas umbris, & promissionibus opponitur. tom. 1. pag. 61. col. 2. a. b.
Gratia prima non ex iniustitia, sed ex misericordia Dei datur. tom. 1. pag. 272. com.
Gratia animas fecundans similis est aqua terram fecundanti. tom. 1. pag. 207. col. 2. b.
Gratia aqua vina dicitur a Christo. tom. 1. pag. 206. col. 1. b. & seq.
Gratia in tribus similis est aqua. tom. 1. *ibid.* col. 2. c.
Gratia animas purificans, in quattuor dissimilis est aqua. tom. 1. pag. 206. col. 2. e. & 207. col. 1. a.
Gratia Dei cur aqua vina dicatur a Christo. tom. 1. pag. 208. col. 2. d. e.
Gratia Spiritus sancti etiam dicitur fons. to. 1. pag. 213. col. 2. a.
Gratia inherens est id ratione cuius dicitur Deus esse in homine, & habitare in eo. to. 2. pag. 76. com. 2.
Gratia Christi necessaria non solum ut facile, sed ut simpliciter operemur opus bonum, & frugiferum. tom. 2. pag. 94. col. 1. a. & seq.
Gratia Christi an sit necessaria ad opus simpliciter bonum ex genere suo faciendum. *ibid.* com. 2. & 95. col. 1. b.
Gratia Diuina magnitudo ex eo commendatur, quod natos ex hominibus, filios Dei faciat. to. 1. pag. 42. com. 2.
Gratia plenus dicitur Christus, quia nos Patri gratificauit. to. 1. pag. 52. com.
Gratia plenus dicitur Christus etiam ut homo. *ibid.*
Gratia plenitudo in Christo, multiplex. to. 1. pag. 53. col. 2. a. b.
Gratia nomine non intelligitur lex vetus. to. 1. pag. 58. col. 1. a. b. 2.
Gratia nomine raro in scriptura vita aeterna appellatur. tom. 1. pag. 59. col. 1. b.
Gratia & veritatis factor dicitur Christus, non solum, quia ut Deus fecit, sed quia ut homo meruit illum. tom. 1. pag. 60. com. & 61. col. 1. a. & seq.
Gratia animas fecundanti aqua terram fecundans in quattuor dissimilis. tom. 1. pag. 207. col. 2. d.
Gratia diuina virtus, & efficacia magna est. tom. 1. pag. 227. com. 1.
Gratiam omne habemus per gratiam Christi. tom. 1. pag. 58. com.

Graecorum

Graecorum negantium Spiritum sanctum a Filio procedere fundamenta duo referuntur, & reuocantur. to. 2. pag. 154. col. 1. b.
Graci Patres antiqui asserentes Spiritum sanctum a Patre per Filium, vel etiam a Filio procedere, referuntur. *ibid.* col. 2. c.

H

Haeresis praescindit ab Ecclesia, & c. to. 2. pag. 89. col. 2. b.
Haeretici exemplo Nathanaelis reprehenduntur. tom. 1. pag. 101. com. 1.
Haeretici fures, Tyranni vero latrones sunt. tom. 1. pag. 500. com. 1.
Hebraismus est, affirmatione, & negatione simul eandem rem exprimere. to. 2. pag. 321. com. 2.
Hebraeorum phrasis est, nuntio, quem mittunt, eadem proponere verba, qua ipse diciturus est. to. 1. pag. 66. com.
Hebraeorum phrasis est, affirmatione simul, & negatione vii, ut exacte respondeant. tom. 1. pag. 68. com. 1.
Helias, quo modo Ioannes dicitur sit a Christo. tom. 1. pag. 70. col. 1. b. c.
Hic, & ille: habent haec voces vim quandam excludendi. to. 2. pag. 94. com. 2.
Hierosolymam cur Christus cum ramis palmarum exceptus sit. to. 1. pag. 581. col. 1. & 2. pag. 582. a. & seq.
Hierosolyma quibus diebus ter in anno deberent ascendere Iudei. to. 1. pag. 128. com. men. 1.
Historia mulieris adultera canonica est. to. 1. pag. 427. col. 1. & 2. per totam.
Homines in mundum venire, est in mundo nasci. tom. 1. pag. 32. com. 2. & pag. 33. & 34. annot. 29. & 30.
Hominum actiones quo modo Dei providentia disponat, & dirigat. tom. 1. pag. 199. com. 4.
Homo dicitur fuit caro, post & non ante peccatum. to. 1. pag. 46. col. 2. a.
Homo propter peccatum quo modo demoni fuerit traditus. tom. 1. pag. 595. col. 1. a. b.
Horam suam, quam dicat Christus. tom. 1. pag. 118. col. 1. c.
Horas duodecim continebat dies iuxta Iudeorum computationem. tom. 1. pag. 199. com. 3.

Hora Christi Domini qua dicitur. to. 2. pag. 13. com. 1.
Hora sexta quo modo sumatur a diuersis Euangelistis. tom. 2. pag. 264. col. 1. b.
Hora non reperitur in scriptura nisi pro duodecima parte diei, vel noctis: numquam vero pro quarta parte diei, ut aliqui volunt. tom. 2. pag. 266. col. 2. a.
Hora tertia quam S. Marcus dicit fuisse quando crucifixus est Dominus, quo modo sit intelligenda. tom. 2. pag. 265. b. f. s. e. sed praesertim. pag. 266. col. 2. e.
Hora orationis & diei differunt inter se. to. 2. pag. 266. col. 2. d. e.
Horulani figuram quo modo Christus Magdalena exhibuerit. tom. 2. pag. 301. commen. 2.
Hortus in quo orauit Dominus antequam caperetur a Iudaeis an fuerit Getsemani. tom. 2. pag. 218. col. 1. a. 2.
Hosanna significat, salua obsecro. to. 1. pag. 582. col. 1. a. 2.
Hosanna non importat nomen Dei. to. 1. *ibid.* col. 2. a. 2.
Hosanna vel hosiana legi potest. *ibid.* & pag. 583. col. 1. a.
Hosanna dicentes non Christo, sed sibi ipsi salutem precabantur. tom. 1. pag. 583. col. 1. d.
Hosanna acclamatio est sumpta ex psal. 117. *ibid.* col. 2. a.
Hosanna acclamatio erat qua utebantur Iudei solummodo cum a Deo salutem poscebant. *ibid.* d.
Hosanna in propria lingua relinquitur, quia eius significatio in nullo alio idiomate sufficienter exprimitur. *ibid.*
Humana natura tabernaculum quandoque dicitur. to. 1. pag. 48. col. 1. b.
Humana natura tota dicitur esse in Christo ratione illius naturae indiuiduae assumptae. tom. 2. pag. 74. col. 2. a.
Humanitas Christi nullis suis precedentibus meritis dilecta est a Deo. tom. 2. pag. 99. com.
Humanitas Christi habet gloriam ab interno, nempe ab eodem supposito. tom. 2. pag. 188. col. 1. c.
Humanitas Christi ab aeterno electa, & dilecta, ut verbo uniretur. tom. 2. pag. 205. com. 2.
Humilibus operibus incumbentes non parui pendendi. tom. 2. pag. 32. com. 2

Humili-
a a a

I N D E X

Humilitas Christi in responsionibus lucebat. to. 1. pag. 392. com. 2.
Humilitas vera honor est maximus. tom. 2. pag. 33. col. 2. a. 1.
Humilitatem commendavit Christus post orationem pedum, ut praeveniret discipulorum contentionem de primatu. to. 2. pag. 29. col. 1. & 2. a. 1.
Humilitatis commendatio. to. 2. pag. 28. col. 1. a. 2. tota annot.
Hydrie in quos usus apud Iudaeos habitae fuerint. tom. 1. pag. 120. com.
Hymnus ille quem dicunt Matthaeus, & Marcus dictum fuisse antequam exiret Dominus in montem Oliveti, fuit gratiarum actio post mensam facta. tom. 2. pag. 218. col. 1. b.
Hysso in involuta spongia plena aceto longe arundini imposta est, & Christo oblata. tom. 2. pag. 278. com. 2. & 279. col. 1. a.

I

Iacobus frater Domini non fuit adolescens ille, qui relicta Iudone nudus aufugit. to. 2. pag. 227. col. 1. a.
Adolatriam frequenter scriptura fornicationis nomine significat. tom. 1. pag. 456. com. 2.
Iesus, nomen proprium est Christi Domini, & quare. tom. 1. pag. 96. col. 1. c. d.
Iesus nomen, ab officio Salvatoris, & non aliud ab officio Iudicis, quare Christus assumserit. ibid. c.
Iesus Christus, & Christus Iesus ordine in verso, quare soleat appellari. ibid. col. 2. c.
Ignis aeterni vehementia, & duratio. tom. 2. pag. 96. com. 4.
Ignorare aliquid, & simul scire tribus modis contingit. tom. 2. pag. 54. col. 1. b.
Ignoratio Iudaeorum de Christo, & quidquid ex tali ignorantia processit, maxima fuit culpa. tom. 2. pag. 113. com. & pag. 130. com.
Immolatio Agni, & eiusdem esus diversis temporibus fiebat. to. 2. pag. 6. col. 2. c.
Impetrandi a Patre titulum efficacissimum habet petitio in Christi nomine, propter duo. to. 2. pag. 164. col. 2. d.
Impetrarunt omnes virtute Christi, & pro-

pter iustitiam eius, quicumque a principio mundi aliquid impetrarunt a Deo. to. 2. pag. 167. col. 1. a. 2.
Impetrat ille, qui eius a quo petit mandatum & voluntatem facere studet. to. 2. pag. 66. com. 1. & 166. col. 2. b.
In sinu Dei esse, est eandem cum illo habere naturam. tom. 1. pag. 65. col. 1. d.
In sinu Dei esse, est eius arcana cognoscere. to. 1. ibid. col. 2. a.
In proposito duobus modis in scriptura sumpta. to. 1. pag. 439. col. 1. a.
In Christi nomine aliquid petere quid sit. to. 2. pag. 65. com. 1. & pag. 164. com. & col. 2. c. & seq.
Incarnationem Filii Dei nemo meruit, nec mereri potuit. tom. 2. pag. 67. col. 1. a.
Incredulitas ex quibus causis oritur. tom. 2. pag. 519. col. 2. c.
Indurari & excacari aliquem, quid sit. tom. 1. pag. 609. col. 1. & 2. & 610. col. 1. a.
Infantēs, quo modo illuminari a Deo dicuntur. to. 1. pag. 34. col. 2. d. e.
Infantēs resurgēt, & in Iudicio extremo comparebunt. to. 1. pag. 288. col. 2. a. b.
Infantēs absque baptismo decedentes non torquentur in saeculo futuro. ibid. c.
Infantēs quodammodo Eucharistiam participant, quando baptizantur. tom. 1. pag. 359. col. 2. e.
Infantēs iuste propter originalem culpam puniuntur. to. 1. pag. 477. col. 2. e.
Infantibus olim ministrabatur Eucharistia. to. 1. pag. 359. col. 2. e.
Infantibus merito Eucharistia susceptio prohibita est. tom. 1. pag. 360. col. 2. c.
Infideles quo modo diligere tenebras magis quam lucem dicantur. to. 1. pag. 175. col. 1. e. & 2. a. & seq.
Infidelitas Iudaeorum, gravior est incredulitate gentium. to. 1. pag. 440. col. 1. c.
Infidelium opera non omnia sunt peccata. to. 2. pag. 95. col. 1. b.
Infirmi tates corporales trifariam contingit ex peccatis provenire. tom. 1. pag. 262. col. 1. b. & seq.
In fremuisse spiritum Christum, est indignationis fremitum emisisse. to. 1. pag. 554. col. 1. & 2.
In fremuit Christus, & indignatus est contra causam, ob quam Lazarus mortuus fuit. ibid. col. 2. b. & c.

Ingratis

I N D E X

Ingratis quo modo noceant beneficia. tom. 2. pag. 37. com.
Ingressus & egressus, quid in scriptura significent. tom. 1. pag. 506. com. 2. & col. 1. a.
Inimicum, ex parte sua, nemo habet si vult. to. 2. pag. 105. col. 2. d.
Inimicorum cur non meminerit Christus, quando egit de precepto charitatis mutua. ibid. b.
Inimicos diligere, an sit maioris charitatis, quam amicos diligere. tom. 2. pag. 104. col. 1. a.
Innocentem occidere non licet, etiam pro bono communi. tom. 1. pag. 570. col. 1. a.
Innocentia Christi. to. 2. pag. 82. com. 3.
Innocentia Christi Domini efficacissimum argumentum. tom. 2. pag. 233. com. 2. & pag. 249. com. 1.
Insufflatio Christi dantis Spiritum sanctum Apostolis, quid significet. tom. 2. pag. 312. in com. & fusc. annot. seq.
Inrogare vi discas, quae nescias laude dignum est. to. 2. pag. 46. com. 2.
Inrogationes non semper ex ignorantia, sed multis alijs de causis fieri solent. to. 1. pag. 255. com. 1.
Innidia incredulitatis causa. tom. 2. pag. 319. col. 2. d.
Innidia quanta sit vis. to. 1. pag. 565. col. 1. d. & 2. a.
Innocatio, & petitio cur ante cetera ponatur. tom. 2. pag. 65. com. 1.
Innocatio fidem sequitur. ibidem.
Ioannem non esse Messiam, multa probabāt, tamen apparentes saltem solutiones habebant. to. 1. pag. 68. col. 1. b. & seq. & col. 2.
Ioannem baptizantem cur Iudaei reprehenderint. to. 1. pag. 75. col. 1. & 2. & 76. col. 1. a.
Ioannem non fuisse sponsum in nuptijs Cana, fusc. tractatur. to. 1. pag. 123. col. 1. a. b.
Ioannem & Apostolos a Christo fuisse baptizatos probabile est. tom. 1. pag. 196. col. 2. c.
Ioannes in initio sui Evangelij supplet, quod Moyses reliquit in initio Genesis. tom. 1. pag. 2. com.
Ioannes cur a verbi antiquitate coeperit Evangelium, dicens, In principio erat verbum. to. 1. pag. 9. col. 2. e. & 10. col. 1. a.
Ioannes, multis argumentis ratum sibi apud Iudaeos existimationem comparavit. to. 1. pag. 30. col. 1. d.

Ioannes, tribus de causis, clamare dicitur. to. 1. pag. 54. com.
Ioannes triplici de causa potuit existimari Messias. to. 1. pag. 67. col. 2. a. b.
Ioannes quare respondens legationi Iudaeorum, affirmatione, & negatione usus est. to. 1. pag. 68. com. 1.
Ioannes, quare a Iudaeis existimaretur Helias. to. 1. pag. 69. col. 1. a. 2. & pag. 71. col. 2. c. d.
Ioannes, quo modo a Christo vocetur Helias. to. 1. pag. 70. col. 1. c. d.
Ioannes vox dictus, tribus de causis. tom. 1. pag. 74. col. 1. a. b.
Ioannes per baptismum suum quattuor modis manifestavit Christum. to. 1. pag. 85. com. 1.
Ioannes Baptista an Christum cognoverit antequam signum columba accepisset. to. 1. pag. 88. col. 2. d. e. & pag. 89. col. 1. a.
Ioannes Baptista cur dicitur sit lucerna. to. 1. pag. 294. com. 2. per totum.
Ioannes Baptista figuratus per lucernam, quae in tabernaculo lucebat. to. 1. pag. 295. col. 2. a.
Ioannes qua dilectione dicatur praeceteris a Christo dilectus. to. 2. pag. 35. col. 1. & 2.
Ioannes accepit signum, quo proditor indicabatur, sed nulli tunc revelavit. tom. 2. pag. 37. col. 2. a.
Ioannes non cognovit quando Iudas traditurus esset Christum. tom. 2. pag. 39. com. 1.
Ioannes Evangelista non fuit adolescens ille, qui relicta Iudone nudus aufugit. tom. 2. pag. 227. col. 1. a.
Ioannes quo modo B. Virginem acceperit in sua. to. 2. pag. 276. com. 3. & ann. seq.
Ioannes cur singulare testimonium reddiderit de aqua, quae ex latere Christi fluxit. to. 2. pag. 282. com. 2.
Ioannes una cum Petro veniens ad sepulchrum Christi, quid significet. to. 2. pag. 295. com. vlt. per totum.
Ioannes cur non ingressus sit sepulchrum Christi, ante etiam Petrum. ibidem.
Ioannes una cum Petro currrens ad sepulchrum Christi, solus tunc credidit. tom. 2. pag. 296. com. 3. & 297. col. 1. b. c.
Ioannes ut narret Christum reliquisse sibi vicarium, describit manifestationem factam septem discipulis. tom. 2. pag. 328. com. 1.
Ioannes intellectu magis perspicax, Petrus a a a 2 seruen-

I N D E X

feruentior. id. 2. pag. 331. com. 1.
 Ioannes prior agnoscens Dominum, sed Petro posterior ad illum perueniens quid significet. ibid.
 Ioannes a Petro familiari amore dilectus propter Christum. to. 2. pag. 341. col. 1. a.
 Ioannes Euangelista an adhuc uiuat. tom. 2. pag. 343. col. 1. a. 2.
 Ioanni reuelauit Christus proditorem, buccella panis intincta, & huius rei causa. to. 2. pag. 36. col. 1. a. 2. tota annot. 2. 5.
 Ioannis nomen, quod gratiam significat, merito praecursori impositum fuit. to. 1. pag. 27. com.
 Ioannis testimonio fidem non habentes, grauitate peccauerunt. to. 1. pag. 30. col. 2. b. c.
 Ioannis Baptistae testimonio, quare Christus usus sit. to. 1. pag. 54. com.
 Ioannis humilitas commendatur. tom. 1. pag. 74. col. 2. c.
 Ioannis testimonium postremo loco exhibitum Christo, conformiter prorsus fuit doctrinae Nicodemus tradita. to. 1. pag. 193. col. 2. b.
 Ioannis Baptistae praedictio sub quibus Pontificibus fuerit. tom. 2. pag. 218. col. 1. c.
 Ioannis privilegia tria, Petri privilegii inferiora. to. 2. pag. 340. com. 3.
 Iona, & Ioannes idem sunt. tom. 1. pag. 98. com.
 Ionas propheta cur fugerit a facie Domini. tom. 1. pag. 593. col. 2. d.
 Ioseph an uiueret tempore nuptiarum Galilee, & tempore passionis Christi. to. 1. pag. 109. col. 1. & 2.
 Iosephus Christiani nominis inimicus multa dissimulauit, quae in Christi honorem cedebant. tom. 1. pag. 252. col. 2. a. b.
 Ioseph tempore mortis Christi non uiuebat. to. 2. pag. 276. com. 2.
 Ioseph, & Nicodemus pia deuotionis obsequium exhibuerunt Christo Domino in eius sepultura, sed ex valde imperfecta fide procedens. to. 2. pag. 284. com. 3.
 Israelita uerus quis dicatur. tom. 1. pag. 102. com. 2.
 Iudas cur sit appellatus diabolus. tom. 1. pag. 376. col. 2. b.
 Iudas non malus, sed bonus erat, quando a Christo fuit electus. to. 1. pag. 376. col. 2. a.
 Iudas an fuerit inter eos quorum pedes abluit a Christo. to. 2. pag. 19. col. 2. a. b.
 Iudas non fuit electus ut prodideret, sed eius proditio, cuius ipse Iudas suo uito causa

fuit, bene usus est Deus. to. 2. pag. 31. col. 2. a. b.
 Iudas possessus a demone post buccellam panis illis porrectam a Christo Domino. to. 2. pag. 37. com.
 Iudas inemendabilis, a Christi expulsus est consortio. ibid.
 Iudas inter Apostolos duo ministeria exercebat. to. 2. pag. 39. com. 1.
 Iudas an participauerit Eucharistiam in cena. to. 2. pag. 40. col. 1. a. 2.
 Iudas quare petierit cohortem, ut Christum caperet. tom. 2. pag. 219. col. 1. a. 2. ann. 4.
 Iudas cum Iudaeis retrorsum cecidit. tom. 2. pag. 221. com. 3.
 Iudas an cognouerit Christum priusquam ille Iudaeis responderet, Ego sum. ibidem. col. 1. a.
 Iudas cur Christus pecunias commiserit. to. 1. pag. 579. col. 1. a.
 Iudas non diabolo dixit Dominus, Quod facis, fac citius. tom. 2. pag. 38. col. 1. a.
 Iudaeam deserens cur in Galileam Christus fuerit profectus. to. 1. pag. 378. & pag. 379. com.
 Iudaei, testimonio Ioannis fidem non habentes, grauitate peccauerunt. to. 1. pag. 30. col. 2. b. c.
 Iudaei Christum non recipientes grauissime peccauerunt. to. 1. pag. 38. com. 1.
 Iudaei an odio in Christum, vel in Ioannem moti, ad eum sacerdotes, & leuitas miserint. to. 1. pag. 66. col. 2. a. b.
 Iudaei miserunt legatos ad Ioannem, quia suspicabantur eum esse Christum in lege promissum. to. 1. pag. 67. col. 1. b.
 Iudaei Samaritanos oderat ueluti idololatrias. tom. 1. pag. 201. com. 1.
 Iudaei non legis praeccepto, sed singulari Samaritanorum odio ducti, illis non contebantur. to. 1. pag. 202. col. d. e.
 Iudaei Samaritanos dedignabantur multis de causis. ibidem. col. 2. e.
 Iudaei credere tenebantur testimonio per Baptistam Christo exhibitio. tom. 1. pag. 243. col. 1. c.
 Iudaei credere tenebantur Christi praedicationi, etiam ante miracula facta. ibidem. d.
 Iudaei unum tantum aduentum, & illum gloriosum Christi Regis expectabant. tom. 1. pag. 289. col. 2. a. 1.
 Iudaei quibus festis ascendere deberet in templum. to. 1. pag. 388. col. 2. b.

Iudaei

I N D E X

Iudaei quarebant Christum occidere, quia eius reprehensiones ferre non poterant. to. 1. pag. 394. col. 2. b.
 Iudaei decreuerunt Christum occidere, a die quo sanauit paralyticum in piscina. to. 1. pag. 403. com.
 Iudaei, qui Christi morti interfuere, obierant iam, quando Romani Hierosolymam vastarunt. tom. 1. pag. 438. col. 2. b.
 Iudaei, qui Pharisaos adierunt nunciaturi Reurrectionem Lazari, metu fortassis, & uana gloria moti sunt. to. 1. pag. 566. com. 1.
 Iudaei si prima dies lunae primi mensis id est Marij incidat feria secunda, quarta, aut sexta, non incipiunt numerare ab illa, sed a sequenti: & huius obseruationis causa. to. 2. pag. 8. col. 2. c. d.
 Iudaei an celebrauerint Pascha, quando etiam Christus celebrauit. to. 2. pag. 9. col. 2. c.
 Iudaei ne, an gentes fuerint illi, qui persecuti sunt Apostolos arbitantes se obsequium praestare Deo. to. 2. pag. 129. col. 1. d. e. & 2. a. & seq.
 Iudaei Christum comprehensuri ipsum praesentem, & saepe uisum cur non agnouerint. to. 2. pag. 221. com. 2.
 Iudaei cur non petierint Patrem in nomine Christi. to. 2. pag. 168. col. 1. a. & seq.
 Iudaei cur retrorsum ceciderint. to. 2. pag. 222. col. 1. a. 1.
 Iudaei nisi diuina Christi uirtute cohibiti essent, Apostolos etiam comprehendissent. to. 2. pag. 223. com. 3.
 Iudaei ostium domus clausum habebant, eiusque custodiam committebant ancillis. tom. 2. pag. 228. com. 1.
 Iudaei leuiore poenas inferre poterant in ijs, quae contra legem erant. tom. 2. pag. 243. col. 2. b.
 Iudaei, regnum Messiae temporale fore credebant. to. 2. pag. 245. col. 2. b.
 Iudaei cur illuserint Christo uelata illius facie, gentiles uero aperta. tom. 2. pag. 255. com. 2.
 Iudaeis non licebat interficere quemquam diaboli azymorum. tom. 2. pag. 241. com. 2. & 242. col. 1. c.
 Iudaeis an per Romanos liceret sententiam capituli ferre, & in quos, & quo modo. to. 2. pag. 242. col. 2. c.
 Iudaeorum incredulitas damnanda magis, quam gentium infidelitas. to. 1. pag. 175.

col. 2. d. e.
 Iudaeorum, & Samaritanorum cultus praedicantur cessaturi, sed ratione diuersa. to. 1. pag. 218. com.
 Iudaeorum religio Samaritanorum sectis praefertur. ibidem.
 Iudaeorum ignorantia grauissimum peccatum fuit. to. 1. pag. 301. com.
 Iudaeorum caecitas ex ambitione orta. tom. 1. pag. 302. com.
 Iudaeorum defensiones ostendit Christus omnino insufficientes esse. tom. 1. pag. 306. col. 1. a.
 Iudaeorum calumnijs optime respondit Christus. tom. 1. pag. 400. com.
 Iudaeorum incredulitas grauior quam infidelitas gentium. tom. 1. pag. 440. col. 1. c.
 Iudaeorum repulsam uehementer Christus doluit. to. 1. pag. 593. col. 2. a. b.
 Iudaeorum incredulitas, non ex praedictione scripturarum, sed ex eorum duritia ortam habuit. to. 1. pag. 605. col. 1. a. b.
 Iudaeorum mos est, affirmatione, & negatione simul eandem rem exprimere. tom. 2. pag. 321. com. 2.
 Iudaeorum ignoratio de Christo, & quidquid ex ea processit, maxima fuit culpa. tom. 2. pag. 113. com. 1. & pag. 130. com.
 Iudaeorum peccatum, cuius excusationem haberent, si Christus non uenisset, & locutus fuisset, quod nam sit. to. 2. pag. 153. com. 2.
 Iudaeorum excusatio, quam habere potuissent de peccato suo, si Dominus locutus non fuisset, & opera non fecisset, quo modo, & in ordine ad quos sit accipienda. to. 2. pag. 155. col. 1. b. & tota ann.
 Iudaeorum peccatum, quod commiserunt in Christum comparatum cum testimonio operum multo grauius fuit, quam si compararetur ad testimonium praedicationis. ibid. col. 2. a.
 Iudaeorum desiderium, ut Christus per manus gentium morte crucis plecteretur. to. 2. pag. 242. col. 1. c.
 Iudaeorum consuetudo dimittendi vinculum aliquem tempore Paschatis, quae nam fuerit. to. 2. pag. 250. col. 2. a. 1.
 Iudaeorum peccatum Christum Pilato tradentium respectu cuius manus dicatur. to. 2. pag. 261. com. & pag. 261. col. 1. a.
 Iudaeorum mos in sepeliendis insignibus uiris. to. 2. pag. 284. com. 2. & 3.

Iudaeorum

Iudaorum usus in dierum computatione . to . 2 . pag . 7 . col . 2 . c . & pag . 289 . col . 1 . a .
Iudaeos iria mouerunt , vt credere possent Ioannem esse Christum . tom . 1 . pag . 67 . col . 2 . a . b .
Index omnium est Pater , & Index est filius diuersa tamen ratione . tom . 1 . pag . 279 . col . 2 . d .
Iudicandi potestas qualiter Christo homini data sit . to . 1 . pag . 287 . b .
Iudicare triplici significatione acceptum reperitur in scriptura . tom . 1 . pag . 171 . col . 2 . b .
Iudicare cur soli filio , viuificare vero toti Trinitati ascribitur . to . 1 . pag . 280 . col . 1 . c . & seq . & 2 . a . & seq .
Iudicare secundum faciem , est acceptare personas in iudicio . to . 1 . pag . 407 . col . 1 . a . 2 .
Iudicare secundum carnem , hominum est , non Dei . to . 1 . pag . 434 . col . 1 . a .
Iudicat Pater eos , qui filio rebelles sunt , iudicio tamen inuisibili . tom . 1 . pag . 467 . comment . 2 .
Iudicandorum tres classes , secundum doctrinam Hilarij . tom . 1 . pag . 174 . col . 1 . a . 2 .
Iudicialia potestas duplex in Christo . tom . 1 . pag . 279 . col . 1 . b .
Iudicij actus duo , examinare , & sententiam ferre . to . 1 . pag . 173 . col . 1 . c . & 2 . a .
Iudicio discussionis quo modo infideles iudicandi sint . to . 1 . pag . 173 . col . 2 . c .
Iudicium duplex est , legis & Iudicis . tom . 1 . pag . 174 . col . 1 . b . & 2 . a . 1 .
Iudicium in carne , & per carnem Christus exercebit . tom . 1 . pag . 280 . col . 2 . a .
Iudicium pro condemnatione , & pro discretionem inter diuersos facta sumitur in scriptura . tom . 1 . pag . 469 . col . 1 . a .
Iudicium spernentium Christum ad quem spectet . tom . 1 . pag . 618 . col . 1 . & 2 . a . b .
Iudicium duplex quo iudicatus est diabolus . to . 2 . pag . 145 . col . 2 . a .
Iulianus redarguitur , qui leues dixit esse , qui Christum sequenti sunt vocantem . tom . 1 . pag . 99 . com . 2 .
Iumentorum usum in maiori pretio apud Iudaeos habitum , quam apud nos . to . 1 . pag . 585 . col . 2 . a .
Iuste fieri dicitur , quod absque iniustitia sit . to . 1 . pag . 479 . col . 2 . b .
Iusti , qui sub lege degenerunt , non in figurantur sed vere filij Dei erant . to . 1 . pag . 40 . col . 2 . c . d .

Iusti omnes , Christi virtute iustitiam adepti sunt . to . 1 . pag . 171 . col . 1 . c .
Iusti est , & Deum colere , & eius mandata obseruare . to . 1 . pag . 492 . com . 3 .
Iusti dicuntur beati etiam in spe . tom . 2 . pag . 97 . com . 2 .
Iusti quas res impetrent . tom . 2 . pag . 29 . comment . 2 .
Iusti singulari modo ipsius Dei esse dicuntur . to . 2 . pag . 189 . com . 2 .
Iustus dicitur homo purus absolute , etiam si a venialibus illi sit opus purgari . to . 2 . pag . 24 . col . 2 . a . 1 .
Iustitia vera vsus est Christus in redimendo homine a daemone potestate . to . 1 . pag . 594 . col . 2 . b . & 595 . col . 1 . a .
Iustitia Christi contra daemone in quo consistat , explicatur . to . 1 . pag . 595 . col . 1 . a . b .
Iustitia de qua arguendus erat mundus , quam sit . to . 2 . pag . 142 . com .
Iustitia in nobis inharens , & propria est , quamuis a Deo per Christum procedat . to . 2 . pag . 173 . col . 2 . c .
Iustitiam , mericum , satisfactionem Christi Deo proponere , est petere in nomine Christi . to . 2 . pag . 165 . col . 1 . b .

L

Labor quem homines rebus temporalibus consequendis inutiliter adhibent , studio iustitiae impensus maximus faceret prouentus . to . 2 . pag . 330 . com . 3 .
 Laborare pro victu acquirendo etiam religiosus licet . to . 1 . pag . 326 . col . 1 . & 2 . a . b .
 Laborasse Apostolos in sinistra nauigij parte , & nihil prendidisse , quid significet . to . 2 . pag . 329 . com . 1 . & 330 . com . 3 .
 Lacrymarum Christi ante Lazari Resurrectionem , qua fuerit causa . tom . 1 . pag . 556 . col . 1 . & 2 . a . & seq .
 Lapide adhuc superposito ipsi sepulchro , corpus Christi gloriosum ex illo egressum est . to . 2 . pag . 294 . col . 2 . a .
 Latrones & fures differunt inter se . to . 2 . pag . 281 . com . 1 .
 Lateris Christi apertio ianuam regni caelestis per ipsius mortem referatam indicant . to . 2 . pag . 281 . com . 1 .
 Latus sibi mortuo cur voluerit Christus aperiri , tres cause afferuntur . tom . 2 . pag . 281 . com .

commen . 1 .
Lazari sorores cur ad impetrandam fratri sanitatem solius Christi amoris meminerint . to . 1 . pag . 539 . col . 1 . a . 2 .
Lazari agnitus quo modo fuerit pro gloria Dei . to . 1 . pag . 541 . col . 1 . a . b .
Lazari infirmitas quo modo non ad mortem dicatur , cum mortuus fuerit . to . 1 . pag . 540 . com .
Lazari suscitatio plura continet miracula . to . 1 . pag . 563 . com . 3 .
Lazari suscitati miraculum quadruplici ex capite celebre fuit . tom . 1 . pag . 564 . col . 1 . a . b .
Lazari suscitati miraculum , cur Christus sub vite sua finem , faciendum reseruauit . ibid . col . 2 . a .
Lazari resurrectio plures traxit ad Christi fidem , quam reliqua omnia eius miracula . ibid . c .
Lazari Resurrectio figura fuit dispensationis qua Christus hominum genus a sempiterna morte eripuit . tom . 1 . pag . 565 . col . 2 . a . b .
Lazarum , & sorores diligebat Christus quadruplici dilectione . tom . 1 . pag . 542 . col . 2 . a . b .
Lazarum solum ex omnibus , qui per Christum vite , aut sanitati sunt restituti , Iudaei interficere cogitarunt . tom . 1 . pag . 565 . col . 1 . b .
Lectio quadam recentiorum , merito reijcienda . tom . 1 . pag . 272 . col . 2 . b . c .
Lectores dicuntur scribae . tom . 2 . pag . 215 . col . 2 . e .
Legi opponit Ioannes gratiam , & veritatem , & quare . to . 1 . pag . 60 . com .
Legem appellat Dominus librum Psalmorum . to . 2 . pag . 116 . com . 2 .
Legem veterem non esse secundum litteram seruandam , quando cognouerint Apostoli . to . 2 . pag . 147 . col . 1 . b . c .
Legis nomine , Cerimonialia , & Iudicialia omnia intelliguntur . tom . 1 . pag . 160 . comment .
Legis nomine aliquando libri Moyses , aliquando vniuersa vetus scriptura significantur . tom . 1 . pag . 532 . col . 1 . a .
Legis veteris introductio quo modo differat ab introductione Evangelij . to . 2 . pag . 68 . col . 1 . a .
Legis veteris status , si lex ipsa in se consideretur , non habebat remissionem peccatorum , & c . to . 2 . ibid . b .

Legis veteris status seruorum erat . to . 2 . pag . 106 . com . 2 . & 168 . col . 2 . b .
Legis doctores , & legis periti dicuntur scribae . to . 2 . pag . 215 . col . 2 . e .
Leuitarum nomen , & origo . ibid . col . 1 . b .
Leuitarum duplex ordo . ibid . d .
Leuitarum principes . ibid . col . 2 . c .
Lex vetus non appellatur gratia in scriptura , immo illi opponitur . tom . 1 . pag . 58 . col . 2 . a . b . 2 .
Lex nec continebat , nec praestabat gratiam . to . 1 . pag . 60 . com .
Lex Moyses non fuit in baptismo Christi abrogata . to . 1 . pag . 267 . col . 1 . d .
Lex quo die fuerit Iudaeis data in monte Syna . to . 1 . pag . 384 . col . 1 . d .
Lex non poterat quemquam a peccato liberare . to . 1 . pag . 452 . com . 2 .
Libertate quadruplici liber est , qui de spiritu natus est . to . 1 . pag . 154 . com . 2 .
Libertate quempiam donare , proprium est Dominorum . to . 1 . pag . 453 . com . 2 .
Libertas Evangelica a triplici eripit seruitute . to . 1 . pag . 451 . com . 1 . & col . 1 . a .
Libertas liberi arbitrij ad bonum operandum , auferitur a damnatis . tom . 2 . pag . 96 . comment . 2 .
Libertas arbitrij insinuat in verbis illis , Deducet vos in omnem veritatem . to . 2 . pag . 150 . col . 2 . b .
Linteamina & sudarium cur relicta sint in sepulchro Christi . tom . 2 . pag . 296 . comment . 2 .
Litteras scire apud Iudaeos pro scientia scripturarum sumitur . tom . 1 . pag . 398 . comment . 1 .
Loqui solius est intellectualis natura . tom . 1 . pag . 3 . col . 2 . a .
Loqui Patrem ad filium , in diuinis , est ipsum gignere . to . 1 . pag . 7 . col . 2 . a .
Loqui de se magnifice licet , ad proximi utilitatem . to . 2 . pag . 26 . com . 2 .
Loquutio proprie non est vox ab irrationali prolata . to . 1 . pag . 3 . col . 2 . b .
Loquutio interna vna , & externa altera , & quo modo inter se differant . ibid .
Locutiones scripturae quo modo cognoscendae , sint ne propria an figurata . to . 1 . pag . 352 . col . 2 . a .
Loquuntur tria genera personarum . tom . 1 . pag . 3 . col . 2 . a .
Loquuntur Deus , Angelus , & homo , sed exterioriter

veriorē loquutionem Deus, & Angelus, aliter exercent, quam homo. *ibidem.* d. & pag. 4. col. 1. a.

Lotio pedum discipulorum, quādo facta fuerit a Christo Domino. *to. 2. pag. 14. col. 1. & 2. a. b. 2.*

Lotio pedum purgationem venialium significabat. *to. 2. pag. 23. com. 2.*

Lotio pedum, nec tamquam sacramentum aliquod, nec tamquam remedium contra fomitem obseruanda est. *ibid. col. 2. b. & fuse tractatur tota annot. 13.*

Lotio pedum Apostolorum facta est a Christo non ad exemplum humilitatis tantum, sed simul etiam ad significationē, & purgationem quamdam. *to. 2. pag. 24. com. 2. & pag. 28. ann. 18.*

Lotio pedum an fuerit precepta a Christo Domino. *to. 2. pag. 28. col. 2. a. 1.*

Lotio pedum quare fiat a Prelatis feria quinta in cena Domini. *ibidem.*

Lotionis pedum circumstantia a Christo Domino adhibita, quid significent. *to. 2. pag. 18. com. 1.*

Lucerna qua in tabernaculo lucebat figura fuit Ioannis Baptista. *tom. 1. pag. 205. col. 2. a.*

Lucerna proprietates quo modo Baptista conueniant. *tom. 1. pag. 294. commen. 2. per totum.*

Luporum nomine significantur quicumque oues a vero iustitia tramite auertere conantur. *tom. 1. pag. 512. col. 1. & 2. a.*

Luto Christus visum caco restituit, ut ostenderet se creatorem hominis. *to. 1. pag. 482. col. 1. d. & 2. a.*

Luto cur Christus caco visum restituat, cum non ex limo, sed ex puluere illum creauerit. *ibid. col. 2. b.*

Luto oculis superposito visum prestare, quid significet. *to. 1. pag. 483. col. 2. a. 1.*

Lutum caci oculis superpositum, Christi aduentum Iudaeis propositum significans. *to. 1. pag. 484. col. 1. e.*

Luto caci oculis superposito, Iudaorum cecitatem Christus subindicauit. *ibid. & col. 2. a.*

Lucem in tenebris lucere, est Christum Doctorem nobis in carne apparuisse. *to. 1. pag. 24. com.*

Lucis vera, qua Christus est, tres proprietates. *to. 1. pag. 32. com. 2.*

Lux dicitur verbum Dei, quia fide illumina-

nat homines. *to. 1. pag. 22. com.*

Lux dicitur filius Dei, quia naturale, & supernaturale lumē hominibus impertitur. *to. 1. pag. 23. col. 1. c. d.*

Lux dicitur filius Dei maxime postquā carnem induit. *ibid. col. 2. c.*

Lux hominum dicitur Christus, sed non Angelorum, quia non hos, sed illos tantum redemit. *tom. 1. pag. 24. col. 2. b.*

Lux erant Apostoli, sed Christo comparati non erant lux. *tom. 1. pag. 32. com. 1.*

Lux vera dicitur Deus in humanitate quā assumpsit. *to. 1. pag. 33. col. 2. a. b. c.*

M

Magdalena bis Christum vixit. *tom. 1. pag. 577. col. 1. & 2. a. b. c.*

Magdalena quoties inierit ad sepulchrū Domini. *to. 2. pag. 290. col. 2. annot. 3. per to.*

Magdalena cum ceteris mulieribus venit primo ad monumentum. *to. 2. pag. 291. col. 2. c.*

Magdalena vna tantum est, de qua loquitur Euangelista. *ibid. e.*

Magdalena cur Petro, & Ioanni nunciauerit lapidem & sepulchro Christi reuolutum. *to. 2. pag. 294. com.*

Magdalena amor, & desiderium Christi videndi. *to. 2. pag. 298. com. 3. & 4.*

Magdalena ploratus causa. *tom. 2. pag. 30. com. 2.*

Magdalena quo modo Christus figurā horulani exhibuerit. *tom. 2. pag. 301. commen. 2.*

Magdalena a B. Hieronymo reprehensa excusatur. *to. 2. pag. 302. com. 1. & pag. 303. col. 1. a.*

Magdalena cur prohibita fuerit tāgere Christum Dominum post eius resurrectionem. *tom. 2. pag. 303. com. 3. & 504. tota annot. 12. & cur alijs mulieribus sit permissum. to. 2. pag. 305. col. 2. d. e.*

Magdalena prima omnium fuit ex non credentibus Resurrectionem Christi, qua illū viderit. *to. 2. pag. 307. com. 1.*

Magistri est, quia nondum discipuli perceperunt repetere. *to. 1. pag. 91. com. 2.*

Magistrum appellare Christum, fidei indicium fuit. *to. 1. pag. 93. col. 1. a.*

Magisterium Christi. *to. 2. pag. 26. col. 1. a.*

Ma-

Magisterium Christi quo modo superauerit omne humanum, & angelicum magisterium. *ibid. b. & tota annot. 16.*

Magnifice de se loqui licet, ad proximi utilitatem. *to. 2. pag. 26. com. 2.*

Mala temporalia frequenter maiorum bonorum causa sunt. *to. 1. pag. 246. com. 1.*

Maledicere, & maledictum esse, quid sit. *to. 1. pag. 422. com. 3.*

Maledicere apud Graecos magis conuictum quam imprecationem sonat. *tom. 1. pag. 491. com. 3.*

Maledictum quo modo Christus factus dicitur. *to. 1. pag. 165. col. 2. d. e.*

Maledictum ex animo, magis quā ex verbis indicandum est. *tom. 1. pag. 491. commen. 3.*

Mali diligunt similes malos, nisi quando sibi iniucem contrarij sunt. *tom. 2. pag. 111. com. 2.*

Mali, vt tales sunt, odio habent iustos, & bonos. *ibid.*

Mandata Christi seruare, quanti referat. *to. 2. pag. 98. col. 1. a. 1.*

Mandatorum impletio, non solum signum est dilectionis, sed necessaria conditio. *to. 2. pag. 66. com. 1.*

Mandatorum obseruantia quare cum petitione iungatur. *tom. 2. ibid. & pag. 166. col. 2. b.*

Mandatorum obseruatio, praecedit Spiritus sancti plenitudinem. *tom. 2. pag. 66. commen. 1.*

Mandatorum obseruantia non praecedit absolute dilectionem, qua nos diligit Deus, ex hac enim procedit. *to. 2. pag. 74. com. 2. & pag. 100. com. 2.*

Mandatum dilectionis quare dicatur nouū. *to. 2. pag. 43. com. 2. fuse etiam tractatur, annot. 30. seq.*

Mandatum dilectionis numquam fuit antiquatum. *to. 2. pag. 45. col. 1. c.*

Mandatum dilectionis, quod dedit Christus in vltima cena, de qua dilectione intelligendum sit. *ibid. col. 2. a. b.*

Manducatio sacramentalis Eucharistiae, coniungenda est cum spirituali. *to. 1. pag. 347. col. 2. d.*

Manducatio Eucharistiae non solum spiritualis, sed etiam sacramentalis praecipitur. *to. 1. ibid. b. & seq. & pag. 348. col. 1. & 2.*

Manducatio sacramentalis sine spirituali nō prodest. *to. 1. pag. 349. col. 1. d.*

Manducatio sacramentalis a Christo indita cap. 6. Ioan. quod octo rationibus confirmatur. *to. 1. pag. 352. col. 2. c. & seq.*

Manducatio sacramentalis, non carnalis, sed spiritualis ducenda est. *tom. 1. pag. 369. col. 1. a. b.*

Manducatio spiritualis, non excludit sacramentalem. *to. 1. pag. 370. com.*

Manducationem carnis, & potum sanguinis sui, dum Christus commendat, tria subindicat. *to. 1. pag. 355. col. 1. a. b.*

Manere Christum in Apostolis quid sit. *to. 2. pag. 92. com. & pag. 93. col. 1. a.*

Manere in Christo duobus modis contingit. *to. 2. pag. 93. col. 1. a.*

Manere in Christo non sufficit, nisi Christus etiam in nobis manserit. *to. 2. pag. 94. commen. 1.*

Manere verba Christi in aliquo, quid significet. *to. 2. pag. 97. com. 2.*

Manere, perseverantiam quandam indicat. *ibid. c.*

Manere fructum Apostolorum quid significet. *to. 2. pag. 110. com. 1.*

Manna cur sic appellatum sit. *to. 1. pag. 331. col. 1. a. b.*

Manna non fuit panis de caelo datus. *tom. 1. pag. 332. com. 1.*

Mansio in Christo, quando absolute ponitur in scripturis, quid significet. *tom. 2. pag. 93. col. 2. a. & 97. col. 1. & 2. a.*

Mansiones in domo Patris, quid significant. *to. 2. pag. 51. col. 1. c. d.*

Mansiones ab aeterno paratae sunt a Deo, aliqui nec Christus homo factus fuisset, nec nobis locum parasset. *tom. 2. pag. 52. col. 1. b.*

Mansionis in Christo per fidem, & dilectionem necessitas ad fructum producendum. *to. 2. pag. 85. col. 1. a. & pag. 93. com. 2.*

Mare Galilaeae quod sit, & quale. *tom. 1. pag. 310. col. 1. e.*

Mare Galilaeae quattuor nominibus in scriptura appellatum. *ibid. col. 2. a. & seq.*

Maria non contemnitur, sed honoratur a filio respondente, Quid mihi & tibi est mulier? *to. 1. pag. 111. col. 1. & 2.*

Maria vera Dei mater est. *tom. 1. pag. 116. col. 2. a. b.*

Maria vera & semper Virgo. *ibid. b. c.*

Maria non fuit reprehensa a Christo dicente, Quid mihi, & tibi. *tom. 1. pag. 113. col. 2. d.*

bbb

Mariam

- Mariam sine vlla peccati labe semper vixisse certo credendum est.* tom. 1. pag. 114. col. 2. c.
- Maria sine peccato concepta.* to. 1. pag. 150. col. 1. c.
- Maria an vna, & eadem sit, qua peccatrix, & soror Lazari dicitur, an vero diuersa tractatur.* to. 1. pag. 538. col. 1. a.
- Maria Magdalena bis Christum vnxit.* to. 1. pag. 577. col. 1. & 2.
- Mariae misericordia opportuna, & perfecta est.* to. 1. pag. 111. com. 1.
- Maria precibus cuius fecit Christus miraculum, quam fecisset in nuptijs.* to. 1. pag. 119. col. 1. a.
- Mariae Virginis amor erga filium, eiusdem dolor, & fornicudo.* tom. 2. pag. 274. com. & pag. 275. com. 1.
- Maria Virgo dolores quos in partu filij non habuit, iuxta crucem, ex compassione in anima sustinuit.* to. 2. pag. 275. com. 1.
- Mariae Virgini spasmi improbabiler quidam tribuunt.* ibid.
- Maria Virgo inter spiritualia bona maxime computatur.* tom. 2. pag. 276. col. 1. & 2.
- Mariae Virginis protectioni, & cura Christus moriens nos omnes commendauit.* ibidem. com. 2.
- Maria Virgo cur non venerit ad sepulchrum filij.* to. 2. pag. 392. col. 1. c.
- Maria Virgo prima omnium vidit Christum post eius resurrectionem, & cur Euangelistae huius apparitionis non meminerint explicatur.* to. 2. pag. 307. com. 2.
- Martha non perfecte, & explicite credebat quae distincte ore confessa fuit.* tom. 1. pag. 551. com. 2. & pag. 552. col. 1. a.
- Martha modestia commendatur.* to. 1. pag. 548. com. 1.
- Martha fides, & spes vera, sed imperfecta erant.* ibid.
- Martha fides imperfecta, & implicita fuit, quando Christo respondit.* tom. 1. pag. 551. com. 2. & pag. 552. col. 1. a.
- Martyres ex obligatione, & praecepto mortem sequebantur.* to. 1. pag. 521. col. 2. a.
- Martyrium supplet vices baptismi.* to. 1. pag. 151. col. 1. c.
- Martyrii mors quo modo clarificaret Deum.* to. 2. pag. 339. com. 1. per totum.
- Martyrium mors tria effecit.* ibid.
- Mendacem Deum quo modo faciat, qui Christi testimonij non credit.* tom. 1. pag. 189. col. 1. & 2. a. & seq.
- Mendacium hominis quo differat a mendacio diaboli.* to. 1. pag. 461. com. 1.
- Mendacij pater dicitur diabolus, qui eius primus fuit inuentor.* to. 1. ibid. & col. 1. a.
- Menses, & anni per lunas computabantur a Iudaeis.* to. 1. pag. 524. col. 1. a. b.
- Mentiri diaboli officium est.* tom. 1. pag. 461. com.
- Mercenarij, fures & Pastores, qui sint.* to. 1. pag. 508. col. 1. e. & pag. 511. col. 1. a. b.
- Mercenarij qui dicantur.* tom. 1. pag. 511. col. 1. d.
- Mercenariorum nomine, Christus Phariseos auaritia deditos significauit.* ibid. a.
- Meritum nullum sic praeceperit, quod a Deo obtinuerit Filium eius hominem fieri.* to. 2. pag. 67. col. 1. b.
- Meritum Christi semper fuit necessarium, ut exaudiamur a Patre, sed oratio Christi, nec fuit, nec est necessaria.* tom. 2. pag. 170. col. 2. b.
- Meritum Christi quo modo fuerit abundans, & copiosum.* to. 2. pag. 256. col. 2. c.
- Messias existimatus est Ioannes ex triplici capite.* to. 1. pag. 67. col. 2. a. b.
- Messiam Ioannem non esse, quamuis multa probarent, tamē apparentes solutiones habebant.* to. 1. pag. 68. col. 1. b. & seq.
- Messiam, nonnulli se ipsos falso praedicauerunt.* ibid. a.
- Messias aduentum instare, iam Christi tempore, suspicabantur Iudaei.* ibid.
- Messias nomine, cur Christus hominum conuersionem appelleret.* tom. 1. pag. 237. com. 1.
- Metreta, qualis mensura sit.* to. 1. pag. 121. col. 1. a.
- Ministris Christi, quae reuerentia debeatur.* to. 2. pag. 32. com.
- Mirabilium, quae fecit Dominus ante passionem causa tres assignantur.* tom. 2. pag. 16. com.
- Miracula Christus edebat, ut suam manifestaret diuinitatem.* tom. 1. pag. 117. com. 1.
- Miracula cur aliquando nonnulla humano iudicio contraria habebant admixta.* to. 1. pag. 119. col. 2. a. 2. & pag. 120. col. 1. a.
- Miracula Christi non poterant virtute naturali fieri.* to. 1. pag. 142. col. 2. c.
- Miracula Christi non poterant diaboli potestate fieri.* tom. 1. ibid. e.
- Miracula Christi ex fine considerata sufficienter probant ipsum esse Deum.* to. 1. pag. 143. col. 2. b. c.
- Miracula Christi cur Iudaei demoni tribuebant.* to. 1. pag. 144. col. 1. c.
- Miracula Christi probant ipsum esse Messiam in lege promissum.* ibid. col. 2. a.
- Miracula omnia Christi, & fidei argumenta, & hominum beneficia fuerunt.* to. 1. pag. 242. com. 2.
- Miracula Christi, opera erant potentia, misericordiae, & sapientiae diuinae.* tom. 1. pag. 253. col. 1. a.
- Miracula Christi tribus de causis in utilitatem hominum fiebant.* tom. 1. pag. 311. col. 1. a. 2.
- Miraculum multiplicationis panum, eodem die factum est, sed non eodem anno, quo miraculum nuptiarum in Cana Galilaeae.* to. 1. pag. 313. com. 1.
- Miracula Christi non solum erant mirabilia opera, sed etiam verba quibus mysteria significabantur.* to. 1. pag. 482. col. 1. a.
- Miracula Christi, & in facto, & in modo faciendi, manifeste docebant non a demone, sed a Deo facta esse.* ibid. b.
- Miracula a peccatoribus facta, non per orationem, aut opus proprium, sed signo aliquo sancto fiebant.* tom. 1. pag. 493. col. 1. c. & seq.
- Miracula Christus faciebat solo verbo, & aliquando sola voluntate.* ibid. col. 2. a. b.
- Miracula si diuina comparentur omnipotentiae, omnia sunt paria, tamen in seipsis aliis sunt excellentiora.* tom. 1. pag. 564. col. 1. b.
- Miracula Christi quo modo superauerunt miracula Moysis, & Prophetarum.* to. 1. pag. 115. col. 1. a.
- Miraculis panis multiplicati, & sedati maris, quid Christus significare voluerit.* tom. 1. pag. 322. col. 2. a. b.
- Miraculo multiplicationis panum, quid docere Christus voluerit.* to. 1. pag. 317. com. 1.
- Miraculum in nuptijs factum, an fuerit primum inter miracula Christi.* tom. 1. pag. 124. col. 1. a. b.
- Miraculum resurrectionis Lazari, quadruplici ex capite celeberrimum fuit.* tom. 1. pag. 564. col. 1. a.
- Miraculum Lazari suscitati, cur Christus*

- sub finem vita sua faciendum seruanit.* ibid. col. 2. a.
- Misericordia Dei praenit, & complet opera nostra.* to. 1. pag. 92. com. 2.
- Misericordia perfecta etiam praenit petitiones miserorum.* to. 1. pag. 111. com. 2.
- Missio Filij, processionem a Patre, & carnis assumptionem importat.* tom. 1. pag. 282. com. 1.
- Missio Filij, per quam homo factus est, in quo differat a missione Spiritus sancti, per quam in credentes per dona descendit.* to. 2. pag. 67. col. 1. a.
- Missio inter diuinas personas non est nisi ratione processionis.* to. 2. pag. 117. col. 1. a.
- Missio Spiritus sancti est simul a Patre, & Filio, sicut vna est productio, qua Spiritus sanctum producant.* tom. 2. pag. 118. col. 1. a. 1.
- Missio in diuinis personis duo habet, alterum est, ut persona, quae mittitur ab altera procedat, alterum est, ut effectum aliquem tali persona proprium exterius faciat.* tom. 2. pag. 117. col. 1. a. & pag. 118. col. 2. b.
- Mittere aliquem in nomine alterius, quid sit.* to. 2. pag. 78. com. & pag. 79. col. 1. b.
- Mitti Filium a Spiritu sancto quo modo sit intelligendum.* to. 2. pag. 118. col. 1. b.
- Mitti Filium Spiritum sanctum a Patre, quo modo intelligendum sit.* ibid. com.
- Modicum, post quod visari erant Apostoli Christum, quid significet.* tom. 2. pag. 72. col. 1. a. 1.
- Modus mutuae dilectionis, quis esse debeat.* to. 2. pag. 103. com. 1.
- Mons oliueti qualis, & quantum a Hierosolyma distet.* to. 1. pag. 426. col. 1. a.
- Monumento nouo cur Dominus voluerit sepeliri, item cur in alieno.* tom. 2. pag. 285. com. 1. & annot. 23.
- Mori in peccato duobus modis intelligi potest.* to. 1. pag. 439. col. 1. b.
- Mori in peccato, & mori propter peccatum diuersa sunt.* ibid.
- Moritur Christus, quia mortis praeceptum habuit a Patre.* tom. 2. pag. 83. com.
- Mors Christi pro omnibus perpeffa quattuor modis differt a morte, quam Martyres passi sunt.* to. 1. pag. 514. com.
- Mors Christi longe diuersa fuit a morte ceterorum hominum.* tom. 1. pag. 518. com. 1.

I N D E X.

Mors Christi aliter fuit voluntaria, quam mors Martyrum. tom. 1. pag. 519. comment. 1.
 Mors Domini parvi comparatur, Resurrectionis Natiuitati. tom. 2. pag. 160. com. 2.
 Mors Christi quo modo eius gloria fuerit. tom. 2. pag. 180. col. 1. d. e.
 Mortem Crucis Christus cur elegerit, fuisse tractatur. tom. 1. pag. 165. e. & seq. per totam annot. 2. 2.
 Mortem suam cur sepe Christus significauerit his verbis, Vado ad Patrem. to. 2. pag. 143. com.
 Mortem temporalem etiam pro alijs petere quo modo liceat. tom. 2. pag. 197. com. 2.
 Mortem Christus sibi distulit non accelerauit ut plura pro nobis pateretur. tom. 2. pag. 280. col. 2. a.
 Mortem abhorret naturalis appetitus, quamuis rationalis acceptet. tom. 2. pag. 339. col. 2. b.
 Mortem non querunt sancti, sed illatam libenter sustinent. tom. 2. ibid.
 Mortis Christi, & aliorum martyrum collatio. tom. 1. pag. 514. com. 2.
 Mortuos sepelire diebus festis licebat. tom. 2. pag. 12. col. 1. b. c.
 Moyses non vidit Deum in propria essentia. tom. 1. pag. 64. col. 2. c.
 Moysis legislatoris cum Christo collatio. to. 1. pag. 50. com. & 60. com.
 Moysis ad Christum antithesis. to. 1. pag. 171. col. 1. d.
 Mulieres quando parauerint aromata. to. 2. pag. 11. col. 2. e.
 Mulieres, quae & quando iuxta crucem steterunt. to. 2. pag. 275. col. 1. a.
 Mulieres quo modo ingressae sint sepulchrum Christi, custodientibus illud militibus. to. 2. pag. 298. col. 2. a.
 Mulieres, quae ad sepulchrum Christi venerunt cur illum tangere permisse sint, Magdalena vero prohibita. to. 2. pag. 305. col. 2. e.
 Mulieris nomen etiam Virginitas in scriptura tribuitur. to. 1. pag. 116. col. 2. d.
 Mulieris nomine quare Christus matrem copellauerit. ibid. e.
 Mulierum aduentus ad sepulchrum Domini, & rerum gestarum circa Christi Resurrectionem historia, ex omnibus Euangelistis fuisse explicatur. tom. 2. pag. 290. col. 2. tota annot. 3.
 Mundi nomine, visibilis haec moles significatur. tom. 1. pag. 36. col. 2. b. c.

Mundi nomine, quandoque omnes homines, quandoque impy tantum, significantur. ibid.
 Mundi nomine iniquos homines, Iudaeos maxime Christus appellat. tom. 1. pag. 393. com. 2.
 Mundi huius princeps cur dicatur diabolus. tom. 1. pag. 597. col. 1. e.
 Mundo, ratione diuersarum partium, diuersa conueniunt praedicata. tom. 1. pag. 36. col. 2. b. c.
 In Mundo esse, & de Mundo esse differunt. to. 2. pag. 196. com.
 Mundus quo modo in morte Christi indicatus fuerit, explicatur. to. 1. pag. 595. col. 1. a. & quando vinculus ab illo. to. 2. pag. 176. com. 3.
 Mundus, id est vitis dedii, & increduli, non possunt accipere Spiritum sanctum. to. 2. pag. 69. com.
 Mundus, qui post modicum non erat visurus Christum, quid significet. tom. 2. pag. 72. com. 1.
 Mundus, pro quo non rogauit Christus, quid significet, & quare pro illo non rogaerit. to. 2. pag. 191. col. 1. a.
 Mundum fuisse a Deo dilectum, multis de causis est admiratione dignum. to. 1. pag. 167. col. 2. b. c. & pag. 168. col. 1. a. & seq.
 Mundum appellat aliquando Christus Dominus totum id, quod legi Dei opponitur. to. 2. pag. 176. com. 3.
 Mundum appellat Christus etiam ipsos credentes. to. 2. pag. 204. com.
 Mutatio status seruitutis legis, in Statum filiorum, & amicorum Euangelij. to. 2. pag. 106. com. 2.
 Myrrhatum vinum, quod nam esset, & cur datum sit Christo, & ille noluerit bibere. to. 2. pag. 277. col. 1. a. 2. & seq.

N

Nardus quae sit, & quot eius differentia. tom. 1. pag. 576. col. 1. a.
 Nasci denno, est Dei filium per gratiam fieri. to. 1. pag. 146. col. 1. a. b.
 Nasci ex aqua, & Spiritu sancto, est baptismum aquae suscipere. to. 1. pag. 151. col. 2. c. d.
 Nathanael, cum Christo dixit, Tu es filius Dei, an verum Dei filium crediderit. to. 1. pag.

I N D E X.

pag. 103. com. 3. & 104. ann. 89
 Nathanaelem cur Christus laudauerit. to. 1. pag. 102. com. 2.
 Nathanaeli cur dicat Christus, Sub sicca vidi te. to. 1. pag. 104. com. 2.
 Nathanaelis humilitas, & prudentia commendantur. tom. 1. pag. 102. com. 3.
 Nathanael quare non sit electus in Apostolaturo. tom. 1. pag. 106. col. 1. c. d.
 Nathanael, quis fuerit. tom. 1. pag. 100. comment. 2.
 Nathanael secundum quorundam sententiam fuit Bartholomaeus Apostolus, sed decipiuntur. tom. 1. pag. 106. col. 2. a. b.
 Nathanael tria confessus est de Christo. to. 1. pag. 105. com. 3.
 Natiuitas, & generatio noua, appellatur baptismus, & quare. to. 1. pag. 149. col. 1. c. d. & col. 2. a. & seq.
 Natiuitatis carnalis meminit Ioannes, ut diuinae gratiae magnitudinem commedaret. to. 1. pag. 43. com. 1.
 Natus de Spiritu quadruplici libertate donatur. to. 1. pag. 148. com. 2.
 Natus de Spiritu similis est Spiritui sancto. ibidem.
 Negare Christum, & negare se esse Christianum, quo modo differant. tom. 2. pag. 229. col. 1. a.
 Negasse ter Petrum se nosse Dominum, anrequam Gallus bis cantaret prout refert Marcus, quo modo conueniat cum eo, quod dicit Ioannes de negatione Petri. to. 2. pag. 47. col. 1. a.
 Negotiari, duobus modis potest esse vitiosum. to. 1. pag. 130. col. 1. b. c.
 Neomenia nouilunium significat. to. 1. pag. 382. col. 1. d.
 Neomenia qua de causa a Iudaeis celebraretur. to. 1. ibid. col. 2. a.
 Neomeniam cur magis quam plenilunium celebrauerint Iudaei. ibid. col. 2. c.
 Nicodemus fides, & dilectio vera, sed imperfecta erant. to. 1. pag. 141. col. 1. a.
 Nicodemus fidem exigentem reprehendit Christus. to. 1. pag. 158. com. 1.
 Nicodemus nocte venit ad Christum tribus de causis. to. 1. pag. 140. com. 2.
 Nicodemus quis fuerit, & ubi Christum conuenit. ibid. com. 1.
 Nicodemus non in Galilea, sed Hierosolymis Christum conuenit. tom. 1. pag. 179. col. 1. a. 2.

Noctes adiungebant Iudaei diebus sequentibus diem vero non appellabant nisi ut a nocte scerneretur. to. 2. pag. 289. col. 1. a. b.
 Nomen pro aduerbio ponere, frequens est apud Hebraeos. tom. 1. pag. 447. col. 1. a.
 Nomina Christi Domini tractantur. tom. 1. pag. 95. col. 1. & 2.
 Numularij dicuntur a numulo, quod aris minutum significat. tom. 1. pag. 129. comment. 1.
 Nunc sicut etiam Grace vau, significat aliquando, sed. to. 2. pag. 246. com. 2.
 Nuptias secundas male Terullianus damnauit. to. 1. pag. 215. col. 1. b.
 Nuptiae spirituales quantum a terrenis differant. tom. 1. pag. 186. col. 1. b.
 Nuptiis Cana Galilaeae cur Christus interesse voluerit. to. 1. pag. 109. com. 2.

O

Obedientia Christi in morte subeunda maxime emittit. tom. 1. pag. 520. col. 2. b. c.
 Obedientia perfecta ea est, quae caeca vocatur. to. 2. pag. 20. com. 1.
 Obedientia, & eius documenta. to. 2. pag. 22. col. 2. c. & seq.
 Obedientia Christi erga Patris mandata fuit vna ex multis causis, propter quas Christum ut hominem dilexit Pater. to. 2. pag. 100. com. 2.
 Obedientia Christi Domini, qua etiam humanis potestatibus subdi voluit. to. 2. pag. 245. com. 1. & col. 2. c.
 Obedientia Christi, & inobedientia Adam, collatio. to. 1. pag. 520. col. 2. b. c.
 Obedientiam prius prestare discipulos voluit Dominus, quam rationem obediendi inteligerent. to. 2. pag. 20. com. 1.
 Obscuris verbis quare discipulis loqueretur Christus. to. 2. pag. 157. com. 2. & pag. 159. col. 1. a.
 Occulta doctrina calumniam repulit Christus. to. 2. pag. 232. com. 1. & col. 2. a.
 Oculorum eleuatio ad caelum, actus est laetitia. to. 1. pag. 560. col. 1. b.
 Oculos ad caelum leuamus vel auxilium postulantes, vel pro acceptis donis gratias agentes. to. 1. ibid. a.
 Oculos saepe in caelum Christus leuauit. to. 1. ibid. col. 2. a.
 Odisse gratis quid sit. to. 2. pag. 116. com. 2.

I N D E X.

Cornia, in scriptura quandoque multitudi-
nem, quandoque etiam rerum univ-
tatem significat. to. 1. pag. 16. com.
Operam nostram adhibere debemus, non ta-
men ipsa sola niti, nec bonum quod sit no-
stra virtuti adscribere. to. 2. pag. 329. com-
men. 2.
Operarij Christi non solum mercedem, sed
etiam fructus sibi colligunt, reliqui vero
mercedem tantum. to. 1. pag. 236. com. 1.
Operarij Christi quantum in mercede differ-
rant a reliquis operarijs. tom. 1. pag. 235.
com. 2.
Opportunitas Christi est, quando eius virtus
maxime cognoscitur. to. 2. pag. 329. com-
men. 2.
Opus Dei, est hominum redemptio. to. 1. pag.
232. col. 1. b.
Opus Dei perficere quid sit, fuse tractatur.
to. 1. pag. 231. col. 1. d. e.
Opus Dei perficere soli Christo convenit. pag.
232. col. 2. b.
Opus Dei perfecit Christus cum moriens re-
demt homines. to. 1. pag. 232. col. 1. c. d.
Opus frugiferum, & opus simpliciter bonum
quo modo differant. tom. 2. pag. 95. col. 1. b.
& 2. a.
Opus frugiferum illud est, quod ad vitam
aeternam refertur, & per ipsum consequi-
mur premium. ibid.
Opus frugiferum non fit nisi a fidei per fide,
& dilectionem ipsi Christo adhaerente. to. 2.
pag. 95. col. 2. a.
Opus simpliciter bonum, & ex genere suo, an
indigeat gratia Christi ad hoc ut fieri pos-
sit. to. 2. pag. 94. com. 2. & ann. 9. seq.
Opera in Deo facta, qua dicantur. to. 1. pag.
177. com.
Opera bona aut mala ostendere, in scriptu-
ra significat, illa facere. tom. 1. pag. 531.
com. 2.
Opera Christi inter se collata differant per-
fectione, & excellentia. tom. 1. pag. 521.
col. 1. c.
Opera Christi ostendebant aperte illum esse
filium Dei. to. 2. pag. 61. com. 2.
Opera Christi, si ad operam Christum re-
ferantur, omnia erant infiniti meriti, &
perfectionis. tom. 1. pag. 521. col. 1. b. c.
Opera infidelium non omnia sunt peccata.
to. 2. pag. 95. col. 1. b.
Opera maiora ijs, qua fecerat Christus, qua-
refacturi erant credentes in illum. tom. 2.

pag. 63. col. 1. a. b.
Opera maiora ijs, qua fecerat Christus, qua
facturi erant credentes in illum, qua nam
fuerint. ibid.
Opera Patris Christi appellat miracula. to.
1. pag. 480. com. 1.
Opera, qua virtute fidei sunt, validum ar-
gumentum sunt ad veritatem Christi co-
firmandam. to. 2. pag. 63. com. 1.
Operibus, Christus interrogatus cur saepe re-
spondit. to. 1. pag. 526. com. 1.
Operum Christi quadam communia nobiscum
alia redemptoris propria erant. to. 1. pag.
111. com. 3.
Operum triplex genus. to. 2. pag. 95. col. 2. b.
Orantes plura, & maiora habemus a Deo
bona, quam non petentes. tom. 2. pag. 171.
col. 2. d. e.
Orantibus Patrem in nomine Christi, non so-
lum pro se, sed etiam pro alijs promissa est
impetratio. to. 2. pag. 165. col. 1. c. d. & 2. a.
& seq.
Orare in abscondito, quid sit. tom. 2. pag. 178.
col. 2. a.
Oratio Christi ex deliberata voluntate orta,
semper fuit exaudita. to. 1. pag. 593. col. 1.
a. b.
Oratio Christi pro nobis nec fuit, nec est ne-
cessaria ad hoc ut exaudiamur a Patre,
sed meritum, & virtus satisfactionis illius
semper fuit, & est necessaria. to. 2. pag. 170
col. 2. b. 2.
Oratio Christi quando ex naturali volunta-
te oriebatur, non semper fuit exaudita.
to. 1. pag. 593. col. 1. a. b.
Oratio, & petitio facta Deo, est actus supre-
mae virtutis inter morales, & multarum,
& insignium virtutum actibus coniunctus.
to. 2. pag. 171. col. 2. c.
Oratio ipsa facta Deo, magnum est Dei be-
neficium. to. 2. ibid. b. & d.
Oratio iungenda est cum mandatorum ob-
servantia. tom. 2. pag. 66. col. 1. & 166. col.
2. b.
Oratio peccatorum quandoque non exaudi-
tur. to. 1. pag. 414. col. 1. b.
Oratio quas condiciones habere debeat, ut
bona sit, & a Deo exaudiat. tom. 2. pag.
166. col. 2. b. & seq.
Oratio vna scripture, plures sensus potest ha-
bere. to. 1. pag. 571. col. 1. a.
Oratione bona, facit nos Deus dignos suo do-
no. to. 2. pag. 172. col. 1. b.

Ora-

I N D E X.

Orationis fructus & vilitas. tom. 2. pag. 171.
col. 2. c. & seq. fuse.
Orationis perseverantia necessaria. to. 2. pag.
166. col. 2. d.
Orat nemo Deum, & ab eo petit sine fructu.
to. 2. pag. 171. col. 2. d.
Originala peccatorum sufficiens causa est, ut
pro illo puniantur infantes. to. 1. pag. 477.
col. 2. e. & 479. col. 1. d.
Orphani quo modo vere fuerint Apostoli
Christo mortuo. to. 2. pag. 70. com. 2.
Orphanos, & pupillos non facit recessus Patris,
dum ille vivit. pag. 71. com. 2.
Ostium Christus est, & quo modo. to. 1. pag.
505. com. 2.
Ostium Christus, ostiarius Spiritus sanctus.
est. tom. 1. pag. 501. col. 1. c. & seq.
Ostium omnium cur Christus dictus sit. to. 1.
pag. 503. com. 2.
Oves Christi Pastorem suum cognoscunt. to.
1. pag. 513. com. 2.
Oves Christi Petro commissa, Pastores, &
praelatos cur significant. tom. 2. pag. 338.
com.
Oves Christi non esse, quo modo causa sit non
credendi verbis eius. to. 1. pag. 527. col. 1.
b. c.
Oves suas, quo modo Christus cognoscat. to.
1. pag. 512. com. 2.
Quarta suarum nomine, quos intelligat Chri-
stus. to. 1. pag. 527. col. 1. a.

P

*P*acem non solo verbo dat Christus, ut
mundus, sed ex corde efficit. to. 2. pag.
80. com. 1.
Pacem habere in Christo, quid sit. to. 2. pag.
176. com. 2.
Pacis salutatione cur Christus Dominus usus
sit. to. 2. pag. 309. com. 2. & pag. 311. com-
men. 2.
Palam esse quid significet. to. 1. pag. 392. col.
1. a. 2.
Palmarum ramos cur turba sumpsit eum
Christo obviam exiit. tom. 1. pag. 581. col.
1. a.
Palma, quas turba Christo occurrens por-
tabat, quam victoriam significarent. to. 1.
pag. 582. col. 1. a. b.
Palmes aut in vite, aut in igne. to. 2. pag. 96.
com. 3.
Palmes dum est in vite, fructificare debet, id

est, dum fide in hoc saeculo viti inhaeret. to. 2.
pag. 91. col. 2. a. b. 2.
Palmes in vite fructuosus, & infructuosus,
per quid distinguatur. to. 2. pag. 97. col. 2. a.
Palmitem arefcere, quid significet. to. 2. pag.
96. com. 1.
Palmites colligere quid sit. ibid. com. 2.
Palmites tollere, & ab scindere a vite, quid
significet, & quo modo fiat. tom. 2. pag. 89.
col. 2. b. c. & 95. com. 1.
Panes cur potius multiplicare Christus vo-
luit, quam de nouo creare. tom. 1. pag. 317
col. 1. d.
Panis cur appelletur Eucharistia, cum non
sit ibi substantia panis. to. 1. pag. 365. col. 1.
a. b.
Panis de celo descendens appellatur Christus,
etiamsi caro eius non descenderit e celo.
to. 1. ibid. com.
Panis dicitur Christus ipse, & Panis caro
eius. ibid. com.
Panis multiplicatio pro cibandis quinque
millibus hominum, quo modo facta sit. to.
1. pag. 317. col. 2. a.
Panis vite, Christus cur dicatur. to. 1. pag.
345. com. 1.
Panis vitus Christus est, & quo modo. to. 1.
pag. 346. com. 1.
Parabola de Agricola, & vite quem scopum
habeat. to. 2. pag. 85. col. 1. a.
Parabola multas complectitur sententias, non
tamen omnes sunt scopus parabola licet ad
illum ordinentur. ibid. c.
Parabola non probat aliud praeter id, ad quod
significandum inducta est. tom. 2. pag. 88.
col. 1. b.
Parabola cur saepe maiora minoribus com-
paret. ibid. col. 2. a.
Parabola pastoris, & omnium explicatur sco-
pus. to. 1. pag. 499. com.
Parabola de agricola, & vite, vis & signifi-
catio. to. 2. pag. 88. com.
In Parabolis ea inquirenda sunt, qua faciunt
ad id exprimendum, propter quod para-
bola allata est. to. 2. pag. 89. col. 1. c. d.
Paracleti nomen commune toti Trinitati. to.
2. pag. 67. col. 2. a.
Paracleti nomen quare attribuatur tertiae
persona. tom. 2. ibid. in qua significatione.
ibid. c.
Paracletum manere apud Apostolos, & in
ipsis esse, quo modo differat. tom. 2. pag. 70.
com. 1.

Para-

I N D E X.

Paracletus Filius, & Spiritus sanctus, sed di-
versimode propter personalem distinctio-
nem. to. 2. pag. 66. com. 2.
Paracletus missus est propter merita Christi,
qua habuit ut homo, & intercessionem
qua etiam ut homo intercedit pro nobis.
ibid.
Paracletus quid significet. tom. 2. ibid. & pag.
67. col. 1. d. & 2. b.
Paracletus quo modo sit Christus, ut Deus
est, & quo modo etiam ut homo est. to. 2.
pag. 67. col. 2. d.
Paracletus quare in lege veteri non sit dictus
Spiritus sanctus. tom. 2. ibid. e. & pag. 78.
com. 2.
Paracletus cur dicatur Spiritus veritatis. to.
2. pag. 68. com. 2. sex rationes afferuntur
eiusdem nominis eadem. pag. 69. tota
annot.
Paralytici ad piscinam expectantis commē-
datur patientia. tom. 1. pag. 253. com.
Paralytici ad piscinam expectantis infirmitas,
satisfactoria non fuit. tom. 1. pag. 263. col.
1. c. d.
Paralytico cur Christus præcepit tollere gra-
batum suum. to. 1. pag. 256. col. 2. c. d.
Paralyticus grabatum suum portans in die
sabbati, illud non solvit. to. 1. pag. 267. col.
2. a. b.
Paralytico iuxta piscinam, figura fuit hu-
mani generis. to. 1. pag. 253. com.
Parare locum in quo mansiones sunt, quid
significet. to. 2. pag. 52. com. & pag. 53. col.
2. a. 2.
Parascene nullius festi dicitur in tota scriptu-
ra, nisi sabbati, & huius causa. to. 2. pag.
11. col. 2. a.
Parascene Pascha quid significet. to. 2. ibid. b.
& 264. com. 2.
Parentum peccata punit quandoque Deus
filium occidens. to. 1. pag. 476. col. 2. a. b.
Partem habere cum Christo, quid significet,
fuse explicatur. to. 2. pag. 21. tota annot. 13
sed præcipue pag. 23. col. 1. b.
Particula ergo, & autem, in scriptura ma-
gnam habent significationem, & multa
occulta indicant, præcipue vero apud Io-
annem. to. 2. pag. 18. com. 2.
Parti cur comparetur Apostolorum dolor.
to. 2. pag. 161. col. 1. a.
Parti mors Domini comparatur, Resurre-
ctio natiuitati pueri, & c. tom. 2. pag. 160.
com. 2.

Parturientis tria tempora considerantur in
explicatione comparationis mulieris pa-
rientis, quã adhibet Christus ibid. col. 1. a.
Parturientis exemplum freques, & quadru-
pliciter usurpatur. tom. 2. pag. 161. col. 2. b.
Pasce se ipsum, qui dicatur. tom. 2. pag. 336.
com. 2.
Pascha sine Phase in cuius rei memoriam a
Iudæis celebraretur. tom. 1. pag. 383. col.
1. a. b.
Pascha quod nomen sit. tom. 2. pag. 5. col. 1. b.
Pascha quem transitum significet. ibid. d.
Pascha & dies Pascha differt a festo, seu die
festo Pasche. ibid. col. 2. b.
Pascha significat aliquando sacrificia, & ho-
stias, quã diebus azymis offerebantur. to. 2.
ibid. col. 2. d. & pag. 11. col. 1. d.
Pascha pro azymis panibus nusquam repe-
ritur in scriptura. to. 2. pag. 6. col. 1. c.
Pascha celebrantur Iudæi, quando etiã Chri-
stus celebravit, & hoc fuse tractatur. to.
2. pag. 9. col. 2. c. d.
Pascha quod adhuc manducaturi erant Iu-
dæi tradentes Christum, quodnam fuerit.
to. 2. pag. 240. com. 1.
Paschæ quatuor significationes in scriptu-
ra. to. 2. pag. 5. col. 1. d. e.
Paschæ celebranda tempus a lege statutum,
non præuenit Christus Dominus. to. 2. pag.
9. col. 2. a. b.
Passio Christi, sufficientissima est peccatorum
medicina. to. 1. pag. 83. col. 1. a. b.
Passio, & mors Christi, vitis similitudine
indicatur. to. 2. pag. 87. col. 2. a.
Passiones appetitus cur dicantur turbationes.
to. 2. pag. 49. col. 1. b.
Passiones animi tria habent, quorum duo
priora sepe nobis nolentibus fiunt. ibid. c.
& col. 2. a. 2.
Passiones partis inferioris multum habent ef-
ficacia ad inclinandam rationem. tom. 2.
pag. 49. col. 2. a. b.
Passus est Christus Dominus decima quinta
die, feria sexta. to. 2. pag. 11. col. 1. a.
Pastor ille bonus a Prophetis promissus, est
Christus. to. 1. pag. 508. col. 2. b. c.
Pastorem bonum esse, quo modo soli conue-
niat Christo. ibid. a. b.
Pastorem bonum se esse Christus probat quat-
tuor argumentis, & signis. to. 1. pag. 512.
com. 2.
Pastores, Mercenarij, & fures, qui sint. to. 1.
pag. 508. col. 1. e. & 2. a. & 511. col. 1. a. b.

Pa-

I N D E X.

Pastores per metaphoram dicuntur quicum-
que aliorum curam gerunt. to. 1. pag. 507.
col. 1. a.
Pastoris, & omnia parabola explicatur sco-
pus. to. 1. pag. 499. com. 1.
Pastoris est quandoque sequi, & quandoque
præcedere oues. to. 1. pag. 502. col. 1. a.
Pastoris quatuor conditiones proponuntur.
to. 1. pag. 500. com. 2. & alia dua pag. 502.
com. 1.
Pastoris munus habebant scribae, & Pharisei.
to. 1. pag. 508. col. 1. d.
Pastoris parabola quo modo Christo accom-
modari possit, cum licitum non sit pastorem
pro ouibus vitam exponere. to. 1. pag. 509.
col. 1. a. b. 2.
Pastoris unius nomine, non vnus Christus,
sed etiam eius Vicarij significantur. tom. 1.
pag. 517. com. 1.
Pastorum quatuor genera in scriptura re-
periuntur. tom. 1. pag. 507. col. 2. a. & 508.
col. 1. a.
Pater quo modo per Verbum suum omnia
faciat. to. 1. pag. 15. col. 1. d. b.
Pater per Verbum suum vnica eademq. actio-
ne cuncta creauit. to. 1. ibid.
Pater cur non Iudicare omnes, sicut viuifi-
care omnes dicitur. to. 2. pag. 280. col. 1. a.
& tota ann. 20.
Pater complacet sibi in Filio suo, multis mo-
dis. to. 1. pag. 518. col. 2. a. b.
Pater ne, an vero Filius olim apparuerit pro-
phetis. to. 1. pag. 613. col. 1. a. 2. per tot. an-
not. 24.
Pater, & Filius quo modo videri dicantur
in humanitate Christi. tom. 2. pag. 60. col.
2. a. b.
Pater non diligitur, nisi Filius etiam diliga-
tur. to. 2. pag. 77. com.
Pater quo modo dicatur maior Filio. tom. 2.
pag. 81. com. & ann. seq.
Pater quo modo clarificatus sit a Filio. to. 2.
pag. 181. com. & pag. 182. col. 2. a. b. &
186. com.
Pater non ideo quia dedit, priuat se Domi-
nio eorum, quã dedit. tom. 2. pag. 189. an-
not. 2.
Pater quo modo videretur ab Apostolis vi-
dentibus Christum. tom. 1. pag. 616. tota
annot. 25. & to. 2. pag. 58. com. 1. & ann. 9
& ibid. pag. 59. com. 1.
Pati pro gloria Dei iustissimum est. to. 1. pag.
479. col. 2. d. e.

Pati cum innocentia multo melius est, quam
cum iniustitia temporalibus mundi con-
solationibus potiri. pag. 111. com. 2.
Pati ab ijs, qui nos, & dignitatem nostram
non agnoscunt, minus est. tom. 2. pag. 113.
com. 1.
Pati pro Christi nomine, magnum & efficax
consolationis argumentum. to. 2. pag. 112.
com. 2.
Pati pro Christo summum decus, & ingens
Dei beneficium. to. 2. pag. 233. col. 2. c. d.
Pati voluit Christus, & satisfacere pro homi-
nibus in ijs omnibus in quibus peccant ho-
mines. to. 2. pag. 256. col. 2. a.
Patientes pro Christo, afflictionum causa cō-
siderata magna consolatione afficit. to. 2.
pag. 112. com. 1. & pag. 130. com.
Patiens & festinens persecutionem eo, quod
Christianus sit, glorificat Deum. to. 2. pag.
112. com. 2. & 130. com.
Patientia languidi ad piscinam expectantis
commendatur. to. 1. pag. 253. com.
Patientia efficax argumentum est, Deū dis-
simulare, & tolerare iniurias sibi illatas.
to. 2. pag. 114. com. 2.
Patientia, & tolerantia necessitas ad seruan-
dam mutuam charitatem. to. 2. pag. 111.
com. 1.
Patrem per Verbum cuncta facere, quare di-
catur, & non per Spiritum sanctum. to. 1.
pag. 15. col. 2. d.
Patrem Deum vocamus in Euangelico sta-
tu, quia filiorum statum adepti sumus. to. 1.
pag. 41. col. 2. d. e.
Patrem esse in Deo maius est, quam esse Do-
minum. to. 2. pag. 178. com. 2. & pag. 189.
com. 1.
Patrem meum, & Patrem vestrum, & c. cur
distincte dixerit Christus. tom. 2. pag. 306.
com.
Patres antiqui detinebantur in limbo, donec
Christus morte sua pretium redemptionis
solueret. to. 2. pag. 52. com.
Patriarchis, & Prophetis extra rationem sta-
tus illorum ex privilegio reuelavit Deus
multa mysteria. to. 2. pag. 106. com. 2.
Patris amor erga Apostolos. tom. 2. pag. 170.
com.
Patris voluntatem facere, & eius opus per-
ficere, quid sit. tom. 1. pag. 229. com.
Patri tribuit Christus, quã diuinitatis suã
sunt, ut alia opera explicatus significet
esse diuinitatis. tom. 2. pag. 87. com. 2.

c c c

&

I N D E X.

et pag. 89. col. 2. a.
 Pax Apostolis a Christo elicta, quid contineat. to. 2. pag. 79. com. 1.
 Peccare non potuit Christus duplici ex capite. to. 1. pag. 463. col. 1. a.
 Peccata hominum multa, et varia, multiplici etiam sua pena delere voluit Christus. to. 2. pag. 256. col. 1. e.
 Peccata hominum quare predicta sint. to. 2. pag. 30. annot. 20. a.
 Peccata in scriptura non appellantur tenebra. tom. 1. pag. 175. col. 1. c. d.
 Peccata non remittuntur nisi in Christum credentibus. to. 1. pag. 439. col. 2. d.
 Peccata parentum aliquando morte filiorum puniuntur. to. 2. pag. 476. col. 2. a. b.
 Peccata, quae commiserunt Iudaei in Christum multo grauiora fuerunt, comparata ad testimonium operum quibus Dominus probabat, se esse filium Dei. tom. 2. pag. 115. col. 2. a.
 Peccata omnia propter se remissibilia sunt, sed retinentur propter ipsos peccatores. to. 2. pag. 316. com. 1.
 Peccata retinere, quid sit. ibid.
 Peccati causa Deus quadrifariam solet infirmitates corporales immittere. tom. 1. pag. 262. col. 2. a.
 Peccati seruitus per comparationem ad civilem seruitutem declaratur. tom. 1. pag. 453. com. 1.
 Peccatorem peccati seruum esse, optimo syllogismo Christus probat. tom. 1. pag. 452. com. 2.
 Peccatores ad Deum clamantes quandoque non exaudiuntur. tom. 1. pag. 414. col. 1. b. c.
 Peccatores an a Deo exaudiantur, fuisse tractatur. to. 1. pag. 493. col. 1. a.
 Peccatores in multis exaudiuntur a Deo. ibid.
 Peccatores miracula quandoque ediderunt, non tamen proprio aliquo opere, vel oratione, sed signo aliquo fidei, et religionis Christianae. tom. 1. ibid. c. d. et seq.
 Peccatores non exaudit Deus si postulent miracula fieri in ostensionem eorum innocētie. ibid. col. 2. b. c.
 Peccator, et peccatum iuxta quorundam opinionem, voce nihil, significantur. to. 1. pag. 18. col. 1. c.
 Peccator quo modo possit bene petere, et quo modo a Deo exaudiatur. tom. 2. pag. 166.

col. 2. d.
 Peccator seruus demonis, et peccati, quo modo fiat. to. 1. pag. 452. com. 2.
 Peccatorum grauitas in cruce Christi ostenditur. to. 1. pag. 166. col. 2. c.
 Peccatorum remissio cur tribuatur Spiritui sacro. tom. 2. pag. 214. col. 2. b.
 Peccatum cuius excusationem habuissent Iudei, si Christus non venisset, et locutus fuisset, quod nam sit. to. 2. pag. 113. com. 2.
 Peccatum, de quo arguendus erat mundus, quod nam fuerit. tom. 2. pag. 141. com. et tota ann. 14.
 Peccatum iteratum grauius est. tom. 1. pag. 263. col. 2. a. b.
 Peccatum Iudeorum Christum Pilato traditum, respectu cuius manus dicatur. to. 2. pag. 261. com. et 262. col. 1. a.
 Peccatum Iudeorum, qui Christum non receperunt, grauissimum fuit. to. 1. pag. 38. com. 1.
 Peccatum, magis in anima residet, quam in carne. to. 1. pag. 46. col. 1. b.
 Peccatum non semper fit ex demonis suggestione. to. 2. pag. 16. col. 2. a.
 Peccatum irrisoria contingit causam esse corporalis infirmitatis. tom. 1. pag. 262. col. 1. b. c.
 Pentecoste festum hebdomadarum appellatur. to. 1. pag. 383. col. 2. d.
 Pentecoste quinquagesimo die a Paschate celebrabatur. ibid. b. c.
 Pentecostes festum quare institutum. tom. 1. pag. 384. col. 1. a.
 Periculum esse neminem ex discipulis, quo modo sit intelligendum. to. 2. pag. 223. col. 1. a.
 Permittentis verbis vsus est Dominus cum Iuda, propter tres causas. tom. 2. pag. 38. com.
 Per, quandoque instrumentum, quandoque genus aliquod cause subindicat. to. 1. pag. 15. col. 1. b.
 Persecutionem fugientes Apostoli domi congregati propter metum Iudeorum, prudentem actum fecerunt, sed non prudenter. to. 2. pag. 309. col. 2. a.
 Persecutiones Christus, et Apostoli fugerunt, non timore mortis, sed ob alios honestos fines. tom. 2. ibid. col. 1. a.
 Persecutiones, et pericula quandoque expedit declinare. to. 1. pag. 379. com. et to. 2. pag. 308. col. 1. a.

Per-

I N D E X.

Persecutiones pati propter Deum, est efficax ratio ad impetrandum illius auxilium. to. 2. pag. 196. com.
 Persecutio qualibet demonis siue hominis, Deo sciente, et permittente fit. tom. 2. pag. 133. col. 2. b.
 Perseuerantia in petitione, et oratione necessitas. to. 2. pag. 166. col. 2. d.
 Persona tantum vna in Christo reperitur. to. 1. pag. 47. col. 1. e. et 2. a.
 Personarum diuinarum, quae apparuerit olim Patribus. to. 1. pag. 613. col. 1. a. 2. et seq.
 Petebant antiqui propter Abraam, Isaac, et Iacob, sed nos propter unigenitum filium Dei. tom. 2. pag. 164. col. 2. a. et pag. 165. col. 1. b.
 Petentes plura, et maiora habemus a Deo bona, quam non petentes. tom. 2. pag. 171. col. 2. e.
 Petentibus Patrem in nomine Christi, non solum pro se, sed etiam pro alijs promissa est exauditiō. tom. 2. pag. 165. col. 1. d. et 2. a. et seq.
 Petere potest etiam peccator, et a Deo exaudiri. to. 2. pag. 166. col. 2. c.
 Petere Christum, et in Christi nomine, quid sit. to. 2. pag. 65. com. 1. et pag. 164. com. et col. 2. b. et seq.
 Petere patrem in Christi nomine, quid sit. to. 2. pag. 164. com. et ann. seq.
 Petimus aliquid ab hominibus propter tres causas. to. 2. pag. 171. col. 1. d.
 Petitio, ut exaudiatur, duo habere debet. to. 2. pag. 97. com. 2.
 Petitio in Christi nomine habet efficacissimum titulum impetrandi a Patre propter duo. to. 2. pag. 164. col. 2. d.
 Petitio ipsa facta Deo, magnum est Dei beneficium. to. 2. pag. 171. col. 2. c. d.
 Petitio iungenda est cum mandatorum obseruantia. to. 2. pag. 66. com. 1. et pag. 166. col. 2. b.
 Petitio iusta pro illis est, quibus quod petitur, recte conceditur. to. 2. pag. 191. com. 1.
 Petitione bona, facit nos Deus dignos suo dono. to. 2. pag. 172. col. 1. b.
 Petitio duo continet nempe quod petitur, et rationem impetrandi illud. to. 2. pag. 164. col. 1. a. et 2. a.
 Petitionem in nomine suo, loco presentia sua reliquit Christus. to. 2. pag. 65. com.
 Petitiones nostras aliquando exaudit Deus, dum renuit facere, quod petimus. to. 2. pag.

165. col. 2. c.
 Petitionis perseuerantia necessaria. to. 2. pag. 166. col. 2. d.
 Petitio quas condiciones habere debeat, ut bona sit, et a Deo exaudiatur. ibidem. b. et seq.
 Petri amor, et confessio insignis. tom. 1. pag. 374. com. 1.
 Petri confessio cur non apud Ioannem, sicut apud Matthaum laudata. to. 1. pag. 375. col. 2. a.
 Petri modestia commendatur. to. 2. pag. 19. com.
 Petri Charitas, et dilectio quo modo non fuerit auersa in negatione, prout dicit S. Leo, explicatur. to. 2. pag. 239. col. 1. b.
 Petri humilitas. to. 2. pag. 336. col. 1. a.
 Petri dignitas Ioannis privilegia superat. to. 2. pag. 340. com. 2.
 Petri negatio prima ex alijs Euangelistis explicatur. to. 2. pag. 230. col. 1. a.
 Petri negatio secunda similiter explicatur. to. 2. pag. 236. col. 1. a. 2. et tertia pag. 237. col. 2. a. 2.
 Petri negatio tertia, quamuis pluribus verbis, vna tamen computatur, quia vna est series rei gesta. to. 2. pag. 238. col. 1. a. 1.
 Petri nome, Simoni de nouo impositum fuit, retento tamen nomine priori. to. 1. pag. 97. com. 2. et 98. col. 1. b.
 Petri nomine cur non appellauerit Christus Simonem, quando ei Ecclesia regimen committebat. to. 2. pag. 337. com. 2.
 Petro quare, et quomodo prae dixerit Dominus mortem crucis. tom. 2. pag. 338. com. 1. et ann. seq.
 Petro ter prae dicit Christus, quod esset eum negaturus. to. 2. pag. 47. col. 1. a.
 Petro totius Ecclesia curam, et regimen committit Christus. to. 2. pag. 335. com. et 337. com. 1.
 Petrum cur interrogauerit Dominus, an plus alijs diligat, quod ille scire non poterat. to. 2. pag. 335. col. 1. a. 2.
 Petrum cur permiserit Dominus ad tempus cadere. to. 2. pag. 47. com.
 Petrum ter negasse se Dominum cognoscere, antequam Gallus bis cecideret, prout refert Marcus, quo modo conueniat cum eo, quod dicit Ioannes de negatione Petri. to. 2. pag. 47. col. 2. a.
 Petrus Iona, et Ioannis, qui idem sunt, filius dicitur. tom. 1. pag. 98. com.

I N D E X.

Petrus, & Andreas non vna, sed multis vocationibus a Christo vocati sunt. to. 1. pag. 98. col. 2. b. & seq.
Petrus, cum Christo dixit: Tu es filius Dei veri, verum Deum credidit, & confessus est. to. 1. pag. 104. col. 2. b.
Petrus, an fuerit primus cuius pedes lauerit Christus Dominus. tom. 1. pag. 18. col. 1. a. & seq.
Petrus cur voluerit Christum remouere a lotionem pedum. to. 2. pag. 19. com. & annot. seq.
Petrus Christum negans, non in fide, sed sola confessione defecit. tom. 2. pag. 228. col. 1. a. 2.
Petrus currens ad monumentum non credit tunc resurrectionem Domini, sed solus Ioannes. to. 2. pag. 196. com. 2. & pag. 197. col. 1. b.
Petrus an sicco pede super aquas venerit ad Christum, quando post resurrectionem illi apparuit. to. 2. pag. 331. col. 1. a. & seq.
Petrus cur de dilectione interrogatus. tom. 2. pag. 335. com. & ann. 6. seq.
Petrus cur secundo, & tertio sit a Christo interrogatus de dilectione. tom. 1. pag. 337. com. 2. & 3.
Petrus cur contristatus fuerit, iam tertio a Christo interrogatus de dilectione. tom. 2. ibid. com. 4.
Petrus cur de Ioanne interrogauerit, Hic autem quid? to. 2. pag. 340. com. 3. & annot. 9. seq.
Petrus defenditur in tribus, quae illi ab Origene imputantur, quando se subtrahere voluit a lotionem pedum. tom. 2. pag. 19. col. 1. a.
Petrus, & Ioannes venientes ad sepulchrum Christi, quid significauerunt. to. 2. pag. 291. com. 3.
Petrus, & successores illius vicarij a Christo relict, qui vices eius in gubernatione Ecclesiae gerant. to. 2. pag. 328. com. 1.
Petrus seruentior, Ioannes intellectu magis perspicax. to. 2. pag. 331. com. 1.
Petrus in negationibus, non fidem, sed charitatem amisit. to. 2. pag. 239. col. 1. b.
Petrus Ioannem familiari amore diligebat propter Christum. tom. 2. pag. 341. col. 1. a.
Petrus, non nanim vniam, sed sacrum ipsum suscepisse gubernandum significat, dum se mittit in mare, alijs nauigio peruenientibus. tom. 2. pag. 331. com. 2.

Petrus percutiens seruum Pontificis non caruit culpa. to. 2. pag. 225. com. 1.
Petrus prior Ioanne perueniens ad Dominum licet posterior Ioanne ipsum agnouerit, quid significet. to. 2. pag. 331. com. 1.
Petrus quorsum interrogauerit, quis esset proditor. to. 2. pag. 36. col. 1. a.
Petrus quare per Ioannem Christum interrogauerit de proditore. ibid. col. 2. a.
Petrus quorsum gladium portaret. to. 2. pag. 224. com. 2.
Petrus ter tantum negavit Christum, & semper in domo Caipha. tom. 2. pag. 228. col. 1. a. fufe per totam annot.
Pharisaei, et scribae fuerint ne pastores, & quales fuerint. to. 1. pag. 508. col. 1. d.
Pharisaei vnde orti, & quando caeperint. to. 2. pag. 217. col. 1. a.
Pharisaei, qui fuerint, & vnde dicti. to. 2. pag. 216. col. 2. d.
Pharisaeorum simbria, & Philacteria explicantur. to. 2. pag. 217. col. 1. b.
Pharisaeis falso imputatur error de transmigratione animarum. to. 1. pag. 70. col. 2. d. & seq.
Phrasis Hebraeorum est, vt exacte respondeant, affirmatione simul, & negatione vri. to. 1. pag. 68. com. 1.
Phase, sine Pascha, festum erat ab Azyrnium festo diuersum. to. 1. pag. 383. col. 1. a.
Philippi Apostoli humilitas, & prudentia commendantur. to. 1. pag. 101. com. 2.
Philippum cur potius, quam alium interrogauerit Christus, vnde panes emi possent. to. 1. pag. 314. com. 1.
Pilati infelix exitus. tom. 2. pag. 263. col. 1. a.
Pilati iniustitia, & arrogantia. to. 2. pag. 260. com. 2. & 3.
Pilati potestas in Christu, qua fuerit, & quo modo illi data sit. to. 2. pag. 261. col. 1. & 2. a.
Pilati verba proponentis, vt Iesus dimitteretur, an coniuncta fuerint cum ijs, quae ceteri Euangelista referunt a Pilato dicta circa eandem dimissionem. to. 2. pag. 150. col. 1. a.
Pilato cur Christus non responderit. tom. 2. pag. 259. com. 3.
Pilatus existimauit Christum esse Regem Iudaorum, non tamen eius regnum aduersari regno Caesaris. tom. 2. pag. 247. col. 1. b. & 249. com. 1. & 268. col. 2. a.
Pilatus quo tempore miserit Christum ad Herodem,

I N D E X.

Herodem. to. 2. pag. 251. col. 2. a.
Pilatus multitudini Deorum assuetus, Christum quamuis hominem, Dei alicuius filium esse suspicatus est. to. 2. pag. 259. com. 2.
Piscationem, quo modo post vocationem ad Apostolatam, reperierint Apostoli. tom. 2. pag. 329. col. 1. a.
Pisces centum quinquaginta res capti ab Apostolis, quid significauerunt. tom. 2. pag. 332. col. 1. & 2.
Piscina in quos templi vsus seruiert. tom. 1. pag. 252. col. 1. b. c.
Piscina probatica cur sic appellata. to. 1. pag. 249. col. 1. a. 2. & seq.
Piscinae historiam immerito Anabaptista non recipiunt. to. 1. pag. 251. col. 1. a.
Piscinae miracula figurae fuit aduentus Christi. to. 1. pag. 253. col. 1. c. & 2. a.
Piscinae motione quare vnus tantum sanitatem recipiebat tractatur. ibid. tota ann. 5.
Piscinae probatica virtus vnde proveniret. to. 1. pag. 252. col. 2. a. b.
Piscinae virtutem ex ligno in eius fundo iacete provenisse, fabulosum est. ibid. col. 2. d.
Piscis, ignis, & panis an ex nihilo facta fuerint a Christo. tom. 2. pag. 332. com. 2.
Plenitudo gratiae in Christo multiplex. to. 1. pag. 53. col. 2. a. b.
Plenus veritatis dicitur Christus nonnullis de causis. ibid. e. & seq.
Poenam mortis inferre an Iudaei possent, & propter quae crimina, & quo modo. to. 2. pag. 242. col. 2. c.
Panas leuiore inferre poterant Iudaei in ijs, quae contra legem erant. to. 2. pag. 243. col. 2. b.
Poenas temporales non recusare propter honorem finem, laudabile est. to. 1. pag. 601. col. 1. a.
Poenitentes remissionem peccatorum consecuturi, quas dispositiones habere debeant. to. 2. pag. 316. col. 1. c. & 2. a.
Poenitentiae sacramentum quando fuerit institutum. to. 2. pag. 215. col. 2. c.
Pontifex, cuius atriu Ioannes introiit, erat Caiphas non Annas. to. 2. pag. 226. col. 1. a. & 227. com. 2.
Pontifex, in cuius atrio Petrus interrogatus ab ancilla Christum negavit, erat Caiphas, qui tunc pontificatu fungebatur. to. 2. pag. 229. col. 1. e.
Pontifex in Ecclesia neminem habere potest

in dignitate superiorem aut aequalem. to. 2. pag. 331. com. 1.
Pontifex semel in anno tantum ingrediebatur sancta sanctorum. to. 2. pag. 210. col. 1. c. & 2. a. & seq.
Pontifex vnus qui agnos, & ones gubernet, in Ecclesia semper necessarius. to. 2. pag. 338. col. 1. a.
Pontificatus munere fungenitur aliquando fratres primogeniti, illo absque liberis decedente. to. 2. pag. 211. col. 2. d. e.
Pontifices apud Iudaeos dicebantur etiam ijs, qui semel per aliquod tempus pontificatum gessissent. to. 2. pag. 218. col. 1. a.
Pontifices annu esse caeperunt, cum prius quamdiu vita duraret illo officio fungenentur. to. 2. pag. 211. col. 2. b.
Pontifices quare fuerint simul duo tempore David. to. 2. pag. 212. col. 1. c. & 2. b.
Pontificis summi ea sunt omnia, quae de Aaron scripta sunt ad sacerdotale munus spectantia. to. 2. pag. 210. col. 1. b.
Pontificis summi Iudaorum munera, et functiones quinque. ibid. b.
Pontificum Iudaorum numerus. tom. 2. pag. 211. col. 2. c.
Pontificum Iudaorum origo, & successio. to. 2. pag. 210. col. 2. e. & pag. 213. col. 1. e.
Porticus Salomonis, qua fuerit. tom. 1. pag. 524. com. 1.
Posse vel non posse aliquid fieri, sex modis sumptum reperitur in scriptura. tom. 1. pag. 607. col. 1. a. 2.
Potentia auctoris plura potest facere, quam humana ingenia valeant per se comprehendere. tom. 2. pag. 294. col. 2. c.
Potestas diaboli in Christum, qua fuerit. to. 2. pag. 260. col. 2. a.
Potestas duo significat. to. 2. ibid. col. 1. a.
Potestas, & vsus potestatis quo modo differant. to. 2. pag. 261. col. 2. b.
Potestas omnis carnis data Christo, qua nã fuerit. tom. 2. pag. 184. col. 1. b.
Potestas Pilati in Christum, qua fuerit, quo modo illi data sit. to. 2. pag. 261. col. 2. a. b.
Potestas remittendi peccata collata Apostolis a Christo, est potestas remittendi per sacramentum poenitentiae non per baptismum. to. 2. pag. 315. col. 2. b.
Potestas remittendi peccata sur tribuatur Spiritu sancto, & cur malis ministris communitur. pag. 314. col. 2. c.
Potestas remittendi peccata, quam habent sacer-

I N D E X.

sacerdotes, est potestas vere absolventi, & remittendi, non declarandi remissa. tom. 2. pag. 316. col. 1. b.
 Potestas remittendi peccata solius Dei est, & ab illo solo hominibus communicatur. to. 2. pag. 313. com.
 Potestas remittendi peccata, non tantum ad penas, sed ad culpas ipsas remittendas valet. to. 2. pag. 316. col. 1. b.
 Potestas remittendi peccata valde differt ab auctoritate predicandi Evangelium. to. 2. pag. 215. col. 1. a.
 Potestatem habere credentes, ut fiant filij Dei, est proprium status Evangelici, & quo modo. to. 1. pag. 40. col. 2. e. & 41. col. 1. a.
 Potestatem remittendi peccata acceperunt Apostoli, & simul purgati sunt a maculis, quas contraxerant. tom. 2. pag. 314. col. 2. d. e.
 Potestatem remittendi peccata accipientes, si dispositi sunt, accipiunt etiam Spiritum sanctum, quantum ad sanctificationem ipsorum. ibid. e.
 Potestatem remittendi peccata conferens Christus, instituit sacramentum poenitentiae. to. 2. pag. 315. col. 2. c.
 Potestatem remittendi peccata cur dederit Christus Apostolis. to. 2. pag. 312. com. Cur hanc potestatem donaverit dando Spiritum sanctum. ibid.
 Potestatem remittendi peccata cur non ante passionem communicaverit Christus, nec post suam ascensionem distulerit. to. 2. pag. 214. col. 2. a.
 Potestatem remittendi peccata soli sibi reservaverat Deus, & ipsa resurrectionis die primum communicaverat hominibus. to. 2. pag. 314. col. 1. e. & 2. a.
 Potus bis oblatus est Christo in passione sua. to. 2. pag. 277. col. 1. a. 2.
 Praecepta Christi, qua dicantur. to. 2. pag. 103. col. 2. b. c.
 Praeceptorum observantia conferuat, & auget Christi amorem erga nos. tom. 2. pag. 100. com. 1.
 Praeceptum habuit Christus ut homo. ibidem com. 2.
 Praeceptum aliter Christo impositum est, quam ceteris hominibus imponitur. tom. 1. pag. 520. col. 2. e.
 Praeceptum de subeunda morte pro nostra salute, an Christus habuerit, tractatur. to. 1. pag. 519. col. 1. & 2.

Praeceptum habuit Christus moriendi, & ea omnia faciendi, qua ad hominum salutem spectabant. to. 1. pag. 520. col. 1. a. & 521. col. 1. d. & to. 2. pag. 83. com.
 Praeceptum moriendi habuit Christus ab instanti incarnationis. tom. 1. pag. 521. col. 2. a. b.
 Praecursores duo duorum Christi adventuum. to. 1. pag. 70. col. 1. c.
 Praeces Christi, & sacrificium pro quibus fuerint oblata, & quo modo quo ad hoc differant inter se. to. 2. pag. 191. col. 1. b. c.
 Praeces Christi non pro omnibus fuerunt semper, nec eiusdem rationis. ibid. col. 2. b. & seq.
 Praedestinati soli, quos sibi datos a Patre appellat Christus vident claritatem & divinitatem Christi. to. 2. pag. 205. com. 1.
 Predicationis Christi, seclusis etiam miraculis, Iudaei credere tenebantur. to. 1. pag. 243. col. 1. d.
 Predicatio exterior cuiuscumque non sufficit ad assentiendum, nisi interius Spiritu sancto cooperante. to. 2. pag. 78. com.
 Predicatio hominum est, doctrina vero Dei. to. 1. pag. 343. col. 2. a. 2.
 Predicatores quo modo se gerere debeant in publicis reprehensionibus. tom. 1. pag. 403. col. 1. a.
 Predicatores verbi Dei non solum sermoni, & doctrinae studere debent, sed precibus etiam Dei opem implorare. tom. 2. pag. 177. com.
 Praedicebat Christus futura, ut suorum fide confirmaret. to. 2. pag. 31. com. & pag. 83. com.
 Praedictarum rerum a Christo memoria, quantum inuenit discipulos Domini dum paterentur. tom. 2. pag. 133. col. 1. b.
 Praedictio operum Christi quo modo differat a praedictione peccatorum, qua ab hominibus fiunt. tom. 2. pag. 30. col. 1. a.
 Praedixit Christus Apostolis post cenam ultimam tria de illorum persecutionibus, qua prius non praedixerat. to. 2. pag. 135. col. 2. b. c.
 Praedixit ter Christus Petro, quod esset eum negaturus. to. 2. pag. 47. col. 1. a.
 Praelati non sunt mercenarii quamuis oves non eorum propria, sed Christi sint. tom. 1. pag. 511. col. 1. c.
 Praelati quales esse debeant. to. 2. pag. 28. annot. 18. a

Pra-

I N D E X.

Praelati, quales esse debeant, ostendit Dominus in electione Petri. tom. 2. pag. 335. com. & quales eligendi. pag. 340. com. 3.
 Praelati, & pastores parati esse debent, vitam exponere pro ouibus suis. tom. 2. pag. 339. col. 2. a.
 Praelati, & pastores optima vita est imitatio Christi. to. 2. pag. 340. com. 2.
 Preparatio ciborum coequebatur prima die Azymorum. tom. 2. pag. 11. col. 2. b.
 Preparatio magna fundamenta iacit ad patientiam. to. 2. pag. 43. com. 1.
 Praescientia Dei, & scripturarum prophetia, non fuerunt causa infidelitatis Iudaorum. to. 1. pag. 605. col. 1. & 2. a. & seq.
 Praeterita pro futuris in scripturis ponuntur. to. 2. pag. 90. com.
 Praetorium pro plusquam perfecto more Hebraeorum saepe ponitur in scriptura. tom. 2. pag. 235. col. 1. a. 2.
 Praetorium, quo adductus fuit Christus Dominus, qui locus fuerit. to. 2. pag. 239. com. & annot. seq.
 Primogenitus dicitur quis respectu eorum, qui postea nascuntur, et etiam quia ipse primo natus est. to. 1. pag. 51. col. 2. e.
 Primogenitus quare Christus dicatur secundum humanam, & etiam secundum divinam naturam. tom. 1. pag. 51. col. 2. c. & seq.
 Princeps cur diabolus dicatur. to. 1. pag. 597. col. 1. a. b.
 Princeps mundi huius diabolus dicitur, & quare ratione. ibid. e.
 Princeps huius mundi, id est diabolus, quo modo venire dicatur. to. 2. pag. 82. com. 2.
 Principatus diaboli in quo consistit. to. 1. pag. 597. col. 1. c. d.
 Principatus suo quo modo demon spoliatus sit. ibid. col. 2. c.
 Principem huius mundi nihil habere in Christo, quid significet. et. to. 2. pag. 82. com. 2.
 Principes sacerdotum aliquando dicuntur in scriptura, qui praefecti erant singulis Sacerdotum classibus. to. 2. pag. 214. col. 2. d. e.
 Principes Levitarum. to. 2. pag. 215. col. 2. c.
 Principium plura habet significata. to. 1. pag. 5. col. 1. b. c.
 Principium, quid significet quando Ioannes ait, in principio erat Verbum. to. 1. pag. 5. col. 1. a. b.
 Principium dicitur, & est Christus Dominus tom. 1. pag. 446. col. 1. a.

Promissio Christi, quod credentes in ipsam facturi essent opera mira, qua ipse faceret, non fuit generalis. to. 2. pag. 63. com.
 Promissio Dei alioqui stabilis, & indeficiens quo modo propter peccata tantum mutari consuevit. to. 2. pag. 211. col. 1. b.
 Promissio facta penitentibus in nomine Christi, an sit etiam intelligenda, quando petimus pro alijs. tom. 2. pag. 165. col. 1. c. d. & seq.
 Propheta in Deuteronomio promissus Christus est. to. 1. pag. 298. com.
 Propheta & Patriarcha in Christi nomine petierunt Patrem etiam ante adventum ipsius Christi. tom. 2. pag. 168. col. 1. b. c. diuerso tamen modo ac nos petamus. ibid. col. 2. b.
 Propheta nomine, quem intellexerint Iudaei quarentes a Ioanne an esset Propheta. to. 1. pag. 62. col. 1. a. & tota ann. 60.
 Prophetia Caipha duos sensus longe inter se diuersos habuit. to. 1. pag. 571. col. 1. a. b. c.
 Prophetia spiritum cur Apostolis Dominus concesserit. to. 2. pag. 151. com.
 Propositiones vniuersales scriptura quo modo intelligenda. to. 2. pag. 108. col. 2. a. b. & pag. 163. col. 2. c.
 Pro, praepositio est, qua in scriptura duas tantum habet significationes. to. 1. pag. 59. col. 2. a.
 Protestari quid significet. tom. 2. pag. 33. com. men.
 Proverbium in scriptura, pro Adagio, & pro Parabola sumptum. tom. 1. pag. 503. col. 1. a.
 Providentia Christi erga suos. tom. 2. pag. 43. com. 2.
 Proximus etiam ante Evangelium ita diligendus erat, ut pro illius salute spirituali, vita temporalis, quando opus erat, exponeretur. to. 2. pag. 44. col. 1. c.
 Proximus semper diligere debuit propter Deum, siue merita proximi praecesserint, siue non. ibid. col. 2. c.
 Psalmorum liber appellatur in Evangelio Ioannis, Lex. to. 2. pag. 116. com. 2.
 Pueri ante usum rationis decedentes sine baptismo non saluantur. tom. 2. pag. 51. col. 2. b.
 Pullum, & asinam ascendit Christus cum Hierosolymam ingressus est. to. 1. pag. 584. col. 1. b.
 Puniebantur statim peccata quadam gratia etiam diebus festis. to. 2. pag. 12. col. 2. a.

Puniebantur

I N D E X.

Poeniens Dominus malos aduenire, & egredi dicitur. to. 2. pag. 341. com. 2.
 Purgat Dominus iustos, res superfluas triplicis generis ressecando. to. 2. pag. 90. col. 1. b.
 Purgatio duo habet. ibid. a.
 Purgationis fulx, qua fuerit. ibid. col. 2. a. b.
 Purgatio venialium, lotioni pedum comparatur. to. 2. pag. 23. com. 2.
 Purpurea vestis, qua Christus Dominus est indutus a militibus, fuerit ne eadem cum chlamyde coccinea. to. 2. pag. 254. col. 1. b.
 Purpura, & coccus quid sint. ibid. c. & seq.
 Purpurea vestis Christi, quid significauerit, qua satisfactio, & meritum inde prouenerit, & quid ex ea descendum sit. to. 2. pag. 255. col. 1. a. & tota ann. s. s. e.

R

R Abbi excellentius aliquid significat, quā Latino idiomate magister. to. 1. pag. 93. col. 1. a.
 Rabbi non significat magistrum meum. ibidem. b.
 Ramos palmarum, cur turba populi serpsit quando exijt obuiam Christo. tom. 1. pag. 581. col. 1. a.
 Ratio & Verbum quo modo inter se differāt. tom. 1. pag. 3. col. 1. c.
 Ratio contra omnes turbationes a fide, maxime confirmatur. to. 2. pag. 50. com. 1.
 Ratio minus, quae agenda sunt videt, quando inferior pars turbata est. to. 2. pag. 49. col. 2. b.
 Recordari discipulos Christi eorum, quae ille praedixisset, quantum eos inuenit dum parerentur. to. 2. pag. 133. col. 1. b.
 Recubitus Christi in mensa qualis fuerit. to. 2. pag. 35. com. 1.
 Recumbere in sinu quid significet. ibid.
 Redemptio, opus fuit excellentius creatione. to. 1. pag. 13. com.
 Redemptio hominum, & voluntas Dei, & opus Dei dicitur. to. 1. pag. 232. col. 1. b. c.
 Regem Iudaorum existimauit Pilatus esse Christum, non tamen eius regnum aduersari regno Caesaris. to. 2. pag. 247. col. 1. b. & 249. com. 1. & 288. col. 2. a.
 Reges sunt iusti, & sancti ex meritis Christi, in regno spiritus sancti, & aeterno. to. 2. pag. 246. col. 2. d.
 Regis Iudaorum titulum, cur Pilatus Christo superposuerit. to. 2. pag. 270. col. 1. a. 2.

Regna temporalia, Religione Christiana firmius, stabiliantur. to. 2. pag. 131. col. 1. d. e.
 Regnum calorum nemo quantumcumque iustus ingredi potuit, nisi prius Christus morte sua aperiret ianuam. to. 2. pag. 52. com.
 Regnum Christi, quale nam futurum esset, Apostoli Spiritu sancto adueniente edocti sunt. tom. 2. pag. 147. col. 1. a.
 Regnum caeleste, quod nobis promeruit Christus, consequemur per tribulationes, iniurias &c. quas pro Christo pati debemus. to. 2. pag. 257. col. 2. a.
 Regnum Dei appellat Christus congregationem sequentium eum. to. 1. pag. 145. com. 2. e. n.
 Regnum Dei tria significat. tom. 1. pag. 147. col. 1. c.
 Regnum Dei, & vita aeterna idem sunt. to. 1. pag. 150. col. 2. d. e.
 Regnum & Dominus Dei idem sunt. to. 2. pag. 51. col. 2. c.
 Regnum Messiae temporale futurum credebant Iudaei. to. 2. pag. 245. col. 2. c. d.
 Reguli domum cur Christus adire noluit, qui cum Centurione iurum se promisit. to. 1. pag. 244. com. 2.
 Reguli fides qualis fuerit. to. 1. pag. 242. com. 1.
 Regulus fuerit ne Iudaeus, an Gentilis. to. 1. pag. 241. com. 2.
 Regulus paulatim creuit in fide Christi. to. 1. pag. 245. com. 1. & 246. com. 1.
 Regulus, quia de domo, vel de genere regio erat, sic dictus fuit. to. 1. pag. 241. com. 2.
 Regulus, quo iure reprehensus, quia sine miraculis non credebatur. to. 1. pag. 243. col. 1. a.
 Religio Iudaorum, & cultus Samaritanorum predicantur cessatura, diuersis tamen rationibus. to. 1. pag. 218. com.
 Religionem temporalibus bonis accommodare Ethnicorum est, Christianorum vero temporalibus, Religioni deservire. to. 1. pag. 569. col. 2. b.
 Religionis statum in meliorem commutandum, Christus praedixit Samaritanae. to. 1. pag. 217. com.
 Remissio peccatorum non erat ex lege veteri si lex ipsa in se consideretur. to. 2. pag. 68. col. 1. b.
 Reprehensio non importat contemptum. to. 1. pag. 113. col. 2. a.
 Reprehensio qualis esse debeat. to. 2. pag. 321. com. 2.

I N D E X.

Reprobatio quamuis non sit adaequata, est tamen aliquis causa non credendi. to. 1. pag. 528. col. 1. a.
Reprobatur nemo absque culpa sua. ibidem. col. 2.
Responsio exacta iuxta Hebraeorum phrasim affirmatione simul, & negatione constat. tom. 1. pag. 68. com. 1.
Resurrectionis Christi Domini tempus. to. 2. pag. 293. col. 1. a.
Resurrectionis nostra Christus causa est in quadruplici causarum genere. tom. 1. pag. 550. col. 1. e.
Resurrectionis tam iustorum, quam impiorum Christus est causa. ibid. a.
Resurrectio nocebit potius, quam profit impijs. ibid. b. c.
Resurrectio non solum animarum, sed etiam corporum fiet. tom. 1. pag. 550. col. 2. c. d.
Resurgentes corpora assumunt, non spiritualia, sed carnea. to. 1. pag. 551. col. 1. a.
Reie plenum piscibus, nec tamen scissum Ecclesia unitatem significauit. to. 2. pag. 333. com. 1.
Rei inuentur peccata non propter se, sunt enim omnia propter se remissibilia, sed propter ipsos peccatores. tom. 2. pag. 316. com. 1.
Retinere peccata, quid sit. ibid.
Retinet etiam Deus peccata, quae Sacerdos clauae non errante retinet, nec dimittit. ibid.
Retrosum cur ceciderint Iudaei. tom. 2. pag. 222. col. 1. a. 2.
Reuerentia exhibita ministro, aut contemptus, in eum refertur, cuius est minister. to. 2. pag. 32. com. 2.
Rex Iudaorum an esset Christus, quare interrogauerit Pilatus, non autem an se dixisset Regem Iudaorum. tom. 2. pag. 244. com. 2.
Rex regum efficitur Rex ridiculus, ut nos veri reges aeterni regni efficeremur. to. 2. pag. 256. col. 2. e.
Ritus Ecclesiastici contra haereticos defenduntur. to. 1. pag. 220. col. 1. a.
Rogari ab hominibus cur velit Deus. tom. 2. pag. 171. col. 1. d. & seq.

S

Sabbata non dicebantur singuli dies, licet a sabbato omnes denominarentur. to. 2.

pag. 287. com. 2.
Sabbati plures significationes in scriptura & ibid.
Sabbati observatio, cessationis eiusdem sabbati figura fuit. to. 1. pag. 265. col. 2. d.
Sabbati praeceptum partim morale, partim ceremoniale fuit. to. 1. pag. 265. col. 1. d.
Sabbati solemnitas occasu Solis fiebat, post quem licebat operari. tom. 2. pag. 288. col. 1. d.
Sabbati solemnitas quattuor habebat, quae ei erant propria. to. 1. pag. 380. col. 2. b.
Sabbati transgressor dicitur Christus appellatur, cur varijs se defendat rationibus. to. 1. pag. 268. col. 2. b.
Sabbati transgressorem Christum fuisse, dixerunt Iudaei, & haeretici. to. 1. pag. 264. col. 1. a.
Sabbato apponebantur recentes panes propositionis. to. 1. pag. 381. col. 2. b.
Sabbato geminabatur iuge sacrificium. ibid. col. 1. c.
Sabbato cur Christus fecit opera, quae alijs diebus prestare potuit. tom. 1. pag. 267. col. 2. d.
Sabbato cur successerit Dominica observatio. to. 1. pag. 265. col. 1. e.
Sabbato quattuor genera operum licita fuisse. to. 1. pag. 266. col. 1. d.
Sabbato, quae opera prohibita fuerint. tom. 1. ibid. & seq.
Sabbatum unde dictum. to. 1. pag. 258. col. 1. a.
Sabbatum quantum itineris liceret conficere. to. 1. pag. 381. col. 1. b.
Sabbatum cur fuerit inter festa Iudaorum potissimum. to. 1. pag. 382. col. 1. b.
Sabbatum aliquando totam hebdomadam significat. to. 2. pag. 287. com.
Sabbatum Christus observauit exactissime. to. 1. pag. 267. col. 1. a.
Sabbatum figura fuit mortis Christi, & humana redemptionis. tom. 1. pag. 266. col. 1. b. c.
Sabbatum Iudaorum quattuor ob causas cessauit. to. 1. pag. 265. col. 1. e. & seq.
Sabbatum pluribus de causis apud Iudaeos fuit celeberrimum. tom. 1. pag. 264. col. 2. a. b.
Sabbatum, quattuor illis, quae ei propria erant, statum beatorum figurauit. to. 1. pag. 381. col. 2. c.
Sabbatum, quod sequebatur diem mortis Christi. d d d

Christi Domini, quare dicitur sit magnus dies. to. 2. pag. 11. col. 2. c.
Sacerdos summus tantum semel in anno ingrediebatur Sancta sanctorum. to. 2. pag. 210. col. 1. e. & seq.
Sacerdotes habent potestatem vere absoluedi, & remittendi peccata. to. 2. pag. 316. col. 1. b.
Sacerdotes in remittendis peccatis, non tantum peccata, sed personas, & illarum dispositiones respicere debent. ibid. c.
Sacerdotes magni fuerintne unquam duo simul. to. 2. pag. 212. col. 1. b.
Sacerdotes summi quare fuerint duo tempore David. to. 2. ibid. c. & col. 2. a.
Sacerdotes etiam per Christum a templo eietati fuerunt. to. 1. pag. 129. col. 1. a.
Sacerdotes summi, cum Pontificatum gererent quamdiu vita duraret, cur postea paucis annis, & denique uno tantum anno illo officio fungerentur. to. 2. pag. 211. col. 2. a. b.
Sacerdotis summi functiones, & munera quinque. to. 2. pag. 210. col. 1. b.
Sacerdoti summo defuncto, succedebat primogenitus illius. to. 2. pag. 213. col. 1. e.
Sacerdotis summi appellationes. tom. 2. pag. 209. col. 1. a.
Sacerdotis summi ea sunt omnia, quae de Aarone scripta sunt ad munus sacerdotale spectantia. to. 2. pag. 210. col. 1. a.
Sacerdotum vices & turba. tom. 2. pag. 214. col. 1. c.
Sacerdotum secundi ordinis origo. to. 2. pag. 213. col. 1. e.
Sacerdotum summorum origo, & successio. to. 2. pag. 210. col. 2. c. & 213. col. 1. e.
Sacerdotum summorum numerus, cur alius colligatur in scriptura, alius vero ex Iosepho & ceteris. to. 2. pag. 211. col. 2. d.
Sacerdotum secundi ordinis ea sunt, quae de filiis Aaron ad munus sacerdotale spectantia scribuntur. to. 2. pag. 210. col. 1. a.
Sacerdotum in classes 24. distributio. tom. 2. pag. 213. col. 2. e.
Sacerdotum secundi ordinis munera, et functiones septem. ibid. b.
Sacerdotes summi aliquando dicuntur in scriptura praefecti singularum classium. to. 2. pag. 214. col. 2. e.
Sacramenta Ecclesiae per qua iustificamur, significata sunt per sanguinem & aquam, quae ex latere Christi fluxerunt. to. 2. pag.

281. commen. 1.
Sacramentum Eucharistiae, quando fuerit institutum a Christo. to. 2. pag. 25. com. 2. & 34. com. 2.
Sacrificare non licebat Iudaeis, nisi Hierosolymis. to. 1. pag. 128. com. 1.
Sacrificia Iudaeorum, multum a gentium sacrificijs differant. to. 1. pag. 221. col. 1. b.
Sacrificium iugae figura fuit nostri Sacrificij. to. 1. pag. 381. col. 1. d.
Sacrificia Iudaeorum quatenus Christi figura, Deo placebant. to. 1. pag. 221. col. 1. c.
Sacrificium Christi, fuit generale pro omnium, & singulorum peccatis ex parte sua sufficientissimum. tom. 2. pag. 191. col. 1. b. & seq.
Sacrificium Christi, & preces eiusdem differunt, quo ad illos pro quibus offerebantur. ibid.
Sacrificium acceptissimum Patri se ostendit Christus, pro suis inimicis, & ceteris omnibus, dum a Pilato horrendum spectaculum ostenderetur Iudaeis. tom. 2. pag. 257. com. 2.
Salim, quae civitas fuerit. tom. 1. pag. 180. col. 2. a.
Saliva e capite defluens, filium significat a Patre procedentem. to. 1. pag. 483. col. 2. a.
Salutem hominum voluit, & effecit Deus. tom. 1. pag. 229. com.
Samaria primo anno post passionem Domini, conuersa fuit ad Christum. tom. 1. pag. 202. col. 2. e.
Samaria nomen est provincia, & nomen civitatis. to. 1. pag. 197. col. 1. a.
Samaria a Somer dicta. tom. 1. pag. 193. col. 1. a.
Samaria condita iacere ossa Elisai, & Iohannis Baptista. to. 1. ibid. col. 2. a.
Samaritana, quam se prudenter gesserit cum Christo loquens. to. 1. pag. 209. com. 2.
Samaritana quinquies matrimonium contraxerat, sextus non maritus, sed adulter erat. to. 1. pag. 214. col. 2. b.
Samaritana multiplici matrimonio incontinentiam suam ostendit. to. 1. pag. 215. col. 2. b.
Samaritani etiam sperabant Messiam venturum. tom. 1. pag. 224. com. 2.
Samaritana cur Iacob patrem suum appellauerit. to. 1. pag. 209. com. 2.
Samaritana charitate mota, suos concives accersit. to. 1. pag. 226. com. 2.

Samaria

Samaritani nomen ac demoniaci, Christus refellit. tom. 1. pag. 466. col. 1. a. b.
Samaritani vere erant Idololatrae. to. 1. pag. 217. col. 1. d.
Samaritani non contuebantur Iudaei, solum quia eos oderant. to. 1. pag. 201. col. 1. a.
Samaritani quare velut Ethnici a Iudaeis haberentur. to. 1. pag. 202. col. 2. e.
Samaritani Iudaei contemnebant veluti Idololatrae. to. 1. pag. 201. com. 1.
Samaritanos deignabantur Iudaei multis de causis. to. 1. pag. 202. col. 2. a.
Samitanorum religio, & caritonia. to. 1. pag. 203. col. 1. c.
Samitanorum origo. to. 1. pag. 202. col. 2. a.
Samitanorum fides commendatur. tom. 1. pag. 240. com. 1.
Samitanorum conuersio ad finem Ianuarii facta est. to. 1. pag. 235. col. 1. a.
Samitanum cur Iudaei Christum appellauerint. to. 1. pag. 465. com. 1.
Sancta sanctorum semel in anno tantum ingrediebatur summus sacerdos. to. 2. pag. 210. col. 2. a.
Sanctificatus dicitur Christus a Patre, non solum, ut homo, sed etiam ut Deus. tom. 1. pag. 533. col. 1. c.
Sanctificare, quid significet in scriptura. to. 2. pag. 534. col. 1. a. b.
Sanctificare in veritate quid sit. tom. 2. pag. 199. com. 1.
Sanguis, & aqua, quae ex latere Christi fluxerunt, sacramenta Ecclesiae praesertim Baptisimum, & Eucharistiam significarunt. to. 2. pag. 281. com. 1.
Sapientia Dei omnium creatrix, ex ipsarum creaturarum ordine cognosci potest. to. 1. pag. 37. col. 2. c. d.
Scandalum quid sit. to. 1. pag. 367. com. & to. 2. pag. 125. com. 1.
Scandalum audientium Eucharistiae doctrinam, quale fuerit. to. 1. pag. 366. com. 2.
Scenopegia quando, & quo modo Iudaeis celebrata. to. 1. pag. 385. col. 1. e.
Scenopegia festum quare institutum. tom. 1. pag. 388. col. 1. d.
Scientia Christi qualiter eadem cum scientia Patris, & qualiter ab illa diuersa sit. to. 1. pag. 398. col. 1. a. 399. col. 1. a. b.
Scientia Dei non determinat futura, sed praedicit, quae fient. tom. 1. pag. 443. com. 1.
Scire aliquid, & sim. ul. ignorare, tribus modis coniungit. to. 2. pag. 54. col. 1. b.

Scire omnia, & secreta cordium aperire, Dei proprium est. to. 2. pag. 174. com. 2.
Scire, & videre Spiritum sanctum, quo modo differant. to. 2. pag. 70. col. 1. a.
Scribarum munus, quod nam esset apud Iudaeos. to. 2. pag. 127. col. 1. c.
Scribarum institutio, & initia. to. 2. pag. 216. col. 2. b.
Scribarum munera duo. tom. 2. pag. 215. col. 1. e. 216. col. 1. a. & seq.
Scriba dicitur etiam in scriptura, Lectores, legis doctores, & legis periti. to. 2. ibidem. col. 2. a.
Scriba, & Pharisei in synagogis principatum gerebant. to. 2. pag. 128. col. 2. c.
Scriba unde dicantur. to. 2. ibid.
Scriba, qui fuerit apud Iudaeos. to. 2. ibid.
Scripsit Christus in terra, quid & quare, dum de adultera interrogatus esset. tom. 1. pag. 439. com. 2.
Scriptura non omnia, quae ad unum effectum necessaria sunt uno in loco, sed in diuersis docere solet. to. 2. pag. 166. col. 2. a.
Scripturae quo modo Christo perhibeant testimonium. to. 1. pag. 299. com.
Secreta cordium aperire, Dei proprium est. to. 2. pag. 174. com.
Sed, quo sensu particulam hanc saepe vsurpet Ioannes. to. 2. pag. 112. com. 2. pag. 128. com.
Sententia iusta in mundum, & eius Principem per Christum lata fuit. to. 1. pag. 596. col. 1. b. & seq.
Sepeliebant Iudaei viros insignes magna aromatum copia. to. 2. pag. 284. com. 4.
Sepelire mortuos diebus festis licebat. tom. 2. pag. 12. col. 1. b.
Sepulchro nouo & alieno, cur voluerit Dominus sepeliri. tom. 2. pag. 285. com. & annot. 23.
Sepultura officium, quod Christo Domino praestitit Ioseph, quid significauerit. tom. 2. pag. 284. com. 3.
Sermo Christi, quo modo iudicaturus dicitur eos, qui Christi verba non recipiunt. to. 1. pag. 616. com. 2.
Sermo Christi, quibus modis purgauerit Apostolos. to. 2. pag. 91. com.
Sermo Christi fuit salx, qua purgavit Apostolos, tamquam palmites suos. tom. 2. pag. 90. col. 2. b.
Sermo, qui purgavit Apostolos, quis nam fuerit. to. 2. ibid. annot. 7. 92. col. 1. b. c.

d d d 2 ser-

I N D E X.

Serpens areus, fuit aptissima inter omnes figurarum, quae Christum praecesserunt. tom. 1. pag. 164. col. 2. b.
Serpens areus quo modo fuerit figura, non solum Christi, sed omnium eius mysteriorum, fuisse tractatur. tom. 1. ibid. col. 1. d. & 165. a. & seq.
Servari a malo, quid sit. to. 2. pag. 197. comment. 2.
Servi dicti sunt, qui ad statum legis veteris pertinebant, at nunc amici in Evangelio dicuntur. to. 2. pag. 106. com. 2.
Servi sumus natura, & debito, sed conditione, & statu nunc sumus filij, & amici Dei. tom. 2. pag. 107. col. 1. c. & col. 2. a.
Servitus peccati per analogiam ad servitutem civilem manifestatur. to. 1. pag. 453. comment. 1.
Servitus triplex a qua per Christi libertatem eripimur. to. 1. pag. 45. col. 1. c.
Servo bono, & probato secreta Dominus manifestat, non ut servo, sed ut amico. to. 2. pag. 107. col. 2. c.
Servorum & Dei filiorum collatio. to. 1. pag. 453. com. 1.
Servus magni beneficii loco habere debet, si aequalem habeat cum Domino conditionem. to. 2. pag. 112. com. 1.
Sequitur Christum, qui eius observat legem. to. 1. pag. 433. com. 2.
Sichar eadem est civitas, quae Sichem, & qualis illa fuerit. to. 1. pag. 198. col. 1. a. b.
Sichar multis de causis in scriptura celebris. ibid. b.
Signum Iudeis petentibus, cur non aliud quam Resurrectionem dedit Christus. to. 1. pag. 133. col. 1. a.
Siloe baptisimi figura fuit. tom. 1. pag. 484. col. 1. c.
Siloe Christum representabat. to. 1. pag. 483. col. 2. b. 2.
Siloe non fons, sed piscina dicebatur, in quam recipiebantur aqua a fonte defluentes. to. 1. pag. 483. col. 1. a. b. 2.
Simeon, & Simeon, etymologia, & significatione differunt. to. 1. pag. 94. col. 1. a.
Simon crucem Christi portans, quid significaret. to. 2. pag. 269. col. 2. a. 1.
Simon quando, & quo modo crucem Christi portauerit. to. 2. ibid. col. 1. a. 1.
Si particula, non semper conditionalis, sed quandoque etiam affirmativa est. tom. 1. pag. 323. col. 2. a. 2.

Si, non semper conditionalis, sed aliquando causalis est. to. 1. pag. 599. col. 1. a.
Sinuum Patris tenere, vel in eo esse, non significat tantum a Deo diligere. to. 1. pag. 65. col. 1. c. & 2. d.
Sinuis Dei, natura identitatem, & arcanorum eius cognitionem, significat. ibid. col. 1. d. & seq.
Sirizunse concilium quo modo intelligi voluerit illud Gen. 19. Pluit Dominus a Domino. to. 2. pag. 119. col. 2. a. b.
Situm utramque quo modo aqua vina Spiritus sancti extinguat. to. 1. pag. 210. col. 1. a. & tota annot.
Situs duplex, corporalis una, spiritualis altera. to. 1. pag. 210. col. 1. a.
Situs Christi in cruce. to. 2. pag. 277. com.
Spasmodum in Beata Virgine improbabiler quidam fingunt. tom. 2. pag. 275. com. 1.
Species Eucharistiae sunt symbolum Ecclesiae. to. 1. pag. 350. col. 1. b.
Spei habitus aufertur a damnatis. to. 2. pag. 96. com.
Spinea Christi corona, quid significaverit, quae satisfactio, & meritum in de provenerit, & quid ex ea discere debeamus. to. 2. pag. 255. col. 2. a. 2. & fuisse tota ann. 3.
Spiritus turbari, quid sit. to. 2. pag. 33. com.
Spiritus sancto illustrante, multa postea intellexerunt Apostoli, quae prius non intellexerant. to. 2. pag. 78. com. 2.
Spiritus sancto docente Apostolos, docuit etiam Christus per ipsum. to. 2. pag. 146. com.
Spiritus sanctus homo quadruplici libertate donatur. to. 1. pag. 148. com. 2.
Spiritus sanctum hominum viae, & consilia occulta sunt. to. 2. pag. 218. com.
Spiritus sancto, cur tribuatur potestas remittere di peccata. to. 2. pag. 214. col. 2. c.
Spiritus sanctum manere super Christum, quid sit. tom. 1. pag. 87. col. 1. b.
Spiritus sanctum mansurum in aeternum cum Apostolis, promisit Christus, & impletum est. to. 2. pag. 68. com.
Spiritus sanctum manere apud Apostolos, & in ipsis esse, quo modo differat. tom. 2. pag. 70. com. 1.
Spiritus sanctum cur non dederit Christus Apostolis, quando promisit. tom. 2. pag. 23. com. 2.
Spiritus sanctum quo modo mittat Filius a Patre. to. 2. pag. 108. col. 1. a.
Spiritus sanctum procedere a Patre, per Filium,

I N D E X.

quo modo sit intelligendum. tom. 2. pag. 118. col. 2. a. 2.
Spiritus sanctum procedere principaliter a Patre, quo modo sit intelligendum. tom. 2. ibid. col. 2. a. 2.
Spiritus sanctum etiam a Filio procedere constat ex scriptura. to. 2. pag. 151. col. 1. b.
Spiritus sanctum cur dederit Christus in se inflando. to. 2. pag. 312. comment. & fuisse annot. 18.
Spiritus sanctum dari hominibus, quid sit. to. 2. pag. 313. com.
Spiritus sanctum verum esse Deum, colligitur ex verbis illis Christi, Accipite Spiritum sanctum, & c. to. 2. pag. 313. col. 1. a. 2.
Spiritus sancti Divinitas, contra Macedoniam probatur. to. 1. pag. 14. col. 1. a.
Spiritus sanctus una cum Patre, & Filio, verum omnium factor, & conditor est. to. 1. ibid. c. d.
Spiritus sanctus, cur super Christum descendit in specie columba. to. 1. pag. 86. col. 2. b.
Spiritus sanctus duplici modo in Christi incarnatione, concurrat. tom. 1. pag. 53. col. 1. a. b.
Spiritus sanctus heroicis operibus se manifestat in renatis. to. 1. pag. 154. com. 2.
Spiritus nomine an Christus ventum intellexerit, an vero Spiritum sanctum, fuisse tractatur. to. 1. pag. 155. com. 2.
Spiritus sanctus, & eius gratia, aqua vina appellatur. to. 1. pag. 126. col. 1. b. c. d.
Spiritus sanctus, & aqua in tribus similes. to. 1. ibid. col. 2. c.
Spiritus sancti purificatio, ab aqua lotionem in quatuor est dissimilis. to. 1. ibid. col. 2. e.
Spiritus sanctus secundans animas, aqua terram secundanti similis est. to. 1. pag. 207. col. 2. a.
Spiritus sanctus animas secundans aqua terram secundanti in quatuor dissimilis. to. 1. ibid. col. 2. b.
Spiritus sanctus tribus de causis appellatur aqua vina. to. 1. pag. 208. col. 2. b.
Spiritus sanctus dicitur fons, quia nobis impartitur aquam vitam. to. 1. pag. 212. comment.
Spiritus sanctus fons est omnium bonorum, dona eius rivuli. to. 1. pag. 417. com. 3.
Spiritus sanctus etiam ante Christi glorificationem quo modo datus fuerit. tom. 1. pag. 420. col. 2. a.
Spiritus sanctus missus est propter merita Christi,

& eius intercessionem ut homo est. to. 2. pag. 66. com. 2.
Spiritus sancti missio, in quo differat a missione Filij per quam homo factus est. tom. 2. pag. 67. col. 1. a.
Spiritus sancti plenitudo non nisi diligentibus datur, & ipsam praecedat madorum observatio. to. 2. pag. 66. com. 1.
Spiritus sancti missionem, praecessit meritum Christi Dei, & hominis. to. 2. pag. 67. col. 1. b.
Spiritus sanctus, cur in veteri lege non sit dictus Paracletus. tom. 2. ibid. col. 2. e. & pag. 78. com. 2.
Spiritus veritatis cur dicatur Paracletus. to. 2. pag. 68. com. 2. sex etiam rationes afferuntur, ead. pag. in annot. 68. col. 1. & seq.
Spiritus sanctus, quae docuerit Apostolos. to. 2. pag. 78. col. 1. a.
Spiritus sanctus venit, ut sanctificaret, & doceret homines, & ad complementum perduceret. to. 2. ibid. in com.
Spiritus sanctus modo a Patre, modo a Filio mitti dicitur. to. 2. ibid. com. 2.
Spiritus sanctus, nisi interius cooperetur, non sufficit cuiuscumque praedicatio exterior ad mentem auditorum convertendam. to. 2. ibid. in com. 2.
Spiritus sanctus venit ea prosequi, quae Christus perfecerat. to. 2. pag. 79. col. 1. b.
Spiritus sanctus testimonium perhibetur de Christo, quatuor appellacionibus exprimitur. to. 2. pag. 117. com. 1.
Spiritus sanctus quo modo dicatur venire. to. 2. ibid. com. 2.
Spiritus sanctus quo modo dicatur misisse Filium. to. 2. pag. 118. col. 1. a.
Spiritus sanctus, ut Deus est quo modo a Patre, & Filio dicatur mitti. tom. 2. ibid. col. 2. a.
Spiritus sanctus a Patre, & a Filio mitti dicitur. to. 2. ibid.
Spiritus sanctus dicitur mitti, ratione effectuum, quos facturus erat in discipulis. to. 2. ibid. col. 2. b.
Spiritus sancti missio in die Pentecostes, partim invisibilis, partim visibilis fuit. tom. 2. ibid.
Spiritus sanctus consubstantialis Patri significatur, quando dicitur a Patre procedere. to. 2. pag. 119. com. 2.
Spiritus sancti persona est distincta a persona Patris, & Filij, unus & eiusdem substantiae

ria cum eis. t. 2. ibid. & pag. 120. tota annot. 2. 6.
Spiritus sanctus cur Christo testimonium perhibuerit. to. 2. pag. 121. com.
Spiritus sancti processio non est generatio. to. 2. pag. 120. col. 2. c. Huius rei congruentes rationes afferunt Patres, vera tamen, & certa ratio ignoratur. tom. 2. pag. 120. col. 2. c. d.
Spiritus sanctus testimonium reddidit veritatis Christi, non solum per Apostolos, sed etiam per se. to. 2. pag. 121. col. 1. b.
Spiritus sanctus cur tot verbis descriptus sit a Christo Domino. to. 2. pag. 121. col. 2. a. b.
Spiritus sanctus quattuor impedimenta sustulit, quae Apostolos a testimonio perhibendo veritatis Christi retardare poterant. to. 2. pag. 122. col. 1. a. 2.
Spiritus sancti virtus plus splendet in morte contemnenda, quam impedienda. tom. 2. pag. 125. com. 2. & pag. 133. col. 2. d.
Spiritus sancti diuinitas probatur. tom. 2. pag. 138. in com.
Spiritus sancti aduentus utilitas. to. 2. pag. 145. in com. & pag. 152. com. 2.
Spiritus sanctus quare non missus sit, nisi post ascensionem Christi. tom. 2. pag. 138. col. 1. a. 2.
Spiritus sancti diuinitas absente Christo manifestus est commendata. tom. 2. pag. 139. col. 1. a. 1.
Spiritus sanctus quena docuerit Apostolos ex iis, quae Christus habuit illis dicenda ante Ascensionem, sed tunc non dixit, quia incapaces erant. to. 2. pag. 146. col. 1. a.
Spiritus sancti diuinitas, & persona, vnum ex iis fuit, quae Christus habuit dicenda Apostolis ante Ascensionem, sed tunc non dixit, quia illi portare non poterant. tom. 2. ibid. col. 2. b.
Spiritus sanctus quando & per quae opera, sua diuinitatem declarauerit. to. 2. pag. 148. col. 1. d.
Spiritus sanctus non per quoscumque homines, sed per Ecclesiam suam veritatem docet. to. 2. pag. 149. col. 1. b. & col. 2. c.
Spiritus sanctus non solum Apostolis, sed etiam Ecclesia promissus est, & in dogmatibus stabilendis semper inter se conuenientia docet. to. 2. pag. 149. col. 1. b.
Spiritus sanctus quibus modis Apostolos docuerit veritatem. to. 2. ibid. col. 2. b.
Spiritus sanctus non semper reuelat mysteria,

nisi homo ex parte sua cooperetur. tom. 2. pag. 150. col. 1. b.
Spiritus sanctus Dux, & gubernator Ecclesiae. to. 2. ibid. col. 2. b.
Spiritus sanctus a Filio audire dicitur, quia ab illo procedit. to. 2. pag. 150. com. & pag. 151. col. 2. b. & seq.
Spiritus sanctus a Patre, & Filio procedit. to. 2. pag. 117. col. 1. a. & 150. com. & 152. com. 3. & 153. com.
Spiritus sanctus quo modo clarificauerit Filium. to. 2. pag. 152. com. 2.
Spiritus sanctus in nobis existens per gratiam facit nos vnum inter nos, & vnum cum Deo. to. 2. pag. 202. col. 1. a.
Spiritus sanctus Patris dilectio credentibus datur, vt per eum efficiantur filij. tom. 2. pag. 208. col. 1. a.
Spiritus sanctus promissus a Christo post Ascensionem, quare detur ante illam. to. 2. pag. 313. col. 2. a.
Spiritus sancti donatio, an prima die Resurrectionis fuerit. to. 2. pag. 214. col. 1. d.
Spongia aceto plena hyssopo inuoluta longa arundini imposta est, & Christo oblata. to. 2. pag. 278. com. 2. & ibid. col. 1. a.
Sponsalia duo a Dei filio celebrata. to. 1. pag. 185. col. 1. a.
Sponsalia Christi cum communibus nuptijs comparantur. to. 1. pag. 186. col. 1. b. c.
Sponsus in nuptijs Cana, non fuit Ioannes. to. 1. pag. 123. col. 1. a.
Stare non semper significat in scriptura erudum esse. to. 2. pag. 231. com. 1.
Sum, verbum est soli Deo proprie conueniens. to. 1. pag. 473. com. 2.
Suos quos appellet Christus Dominus. tom. 2. pag. 13. com. 2. & ibid. col. 1. a.
Superbia incredulitatis causa. to. 2. pag. 119. col. 1. a. & pag. 14. col. 2. b.
Superfluarum rerum triplex genus, refecat Dominus a iustis. tom. 2. pag. 9. col. 1. b.
Supplantare, quid sit. to. 2. pag. 30. com.
Supplementa verborum faciendae sunt, quando ex his, quae in contextu habentur, sententia non perficitur. to. 2. pag. 83. col. 2. b.
Surgere aliquem, phrasit est, quae virtus scriptura, cum de insignibus viris loquitur. to. 1. pag. 424. col. 1. b.
Suscitare seipsum, signum fuit diuinitatis in Christo. to. 1. pag. 133. col. 1. b. c.
Suscitare minus significat, quam viuificare. to. 1. pag. 277. col. 1. b. c.

syna-

Synagoga, & Ecclesia dicitur est Iudaorum conuentus, noster vero numquam dicitur est synagoga. tom. 2. pag. 126. com.
A synagoga eicere, & absque synagogis facere quid sit. tom. 2. ibid. in com. 127
Synagogarum origo, & antiquitas, & multitudo. to. 2. ibid. col. 2. d.
Synagoga statum in meliorem mutandum, Christus Nicodemus praeiudicauit. to. 1. pag. 145. com.
Synagoga triplex significatio. tom. 2. pag. 126. col. 1. a.
Synagoga in quem usum fuerint instituta. Quis ordo in illis seruaretur. tom. 2. ibid. col. 2. c. pag. 127. col. 1. a. & col. 2. b.
Synagoga construebantur etiam a Gentilibus. to. 2. pag. 228. col. 2. b.
Synagogis, qui nam praeeset. to. 2. ibid. c.

T

T*Abernaculi nomine Beatissima Virgo significatur. to. 1. pag. 48. col. 1. a.*
Tabernaculum habitationem significat in quo breui tempore, quis commoratur. to. 1. ibid. col. 2. b.
Templorum usus absque ratione quibusdam hereticis iniustus. to. 1. pag. 281. col. 2. a.
Templorum usus merito ab Ecclesia retinetur. to. 1. pag. 223. col. 1. a.
Templum cur Christus domum Patris mei appellauerit. to. 1. pag. 130. com.
Templum diuinitatis, est humanitas Christi. to. 1. pag. 133. com.
Templum Hierosolymitanum bis edificatum fuit. to. 1. pag. 134. com.
Templum secundum quo tempore coeptum, & quo fuerit absolutum. to. 1. pag. 135. col. 1. & seq.
Temporalia bona non sunt petenda propter seipsa. to. 2. pag. 167. col. 1. c. Non ordinata inhonestum, & spirituale finem exigui valoris sunt, & c. tom. 2. ibid. col. 2. b.
Tempus suum, quod appellauerit Christus. to. 1. pag. 393. col. 1. a. b.
Tenebrarum nomine, diuersa res significantur. to. 1. pag. 24. com. & 25. com. & tota annot. 21.
Tenebrarum nomine, ignorantia veritatis est intelligenda. to. 1. pag. 175. col. 1. c.
Tenebrarum nomine numquam in scriptura peccata intelliguntur. to. 1. ibid. col. 1. d.
Tenebra dicuntur homines viam Dei, & sa-

lutis ignorantes. to. 1. pag. 24. com.
Tenebrae in scriptura aut Dei ignorantiam, aut ignorantes ipsos significant. to. 1. pag. 175. d.
Tentare quid sit, & quibus de causis fieri soleat. to. 1. pag. 315. col. 1. a.
Tentatio ad peccandum non semper est a demone. to. 2. pag. 16. col. 2. a.
Tentatio demonis, neminem a culpa excusat. to. 2. pag. 15. com.
Testamenti noui perfectio supra vetus, ex collatione Christi cum Moyse deducitur. to. 1. pag. 55. com.
Testem suorum operum, quo modo Christus seipsum facit. to. 1. pag. 436. com. 1.
Testimonia tot ac tanta habere cur voluit Christus. to. 2. pag. 119. com. 1.
Testimonio Baptista Christo exhibitio, credere tenebantur Iudaei. to. 1. pag. 243. col. 1. c.
Testimonio Baptista vti voluit Christus tribus de causis. to. 1. pag. 28. col. 1. a. & seq.
Testimonio Ioannis fidei non habentes grauius peccarunt. to. 1. pag. 50. col. 2. a.
Testimonio tria sunt necessaria. to. 2. pag. 122. col. 2. a.
Testimonium Christo perhibitum a Ioanne an esset aequalis auctoritatis cum operibus Christi. to. 1. pag. 296. col. 1. a.
Testimonium duplex perhibuit Dominus se esse Christum, & Filium Dei. to. 2. pag. 115. col. 1. e.
Testimonium duplici ex capite potest esse verum. to. 1. pag. 434. com. 1.
Testimonium operum Christi maius fuit ex parte Iudaorum, quam testimonium praedicationis. to. 2. pag. 115. col. 2. a.
Testimonium, quod Apostoli Christo reddiderunt, quo modo niteretur testimonio Spiritus sancti, & quae impedimenta Spiritus sanctus sustulerit. to. 2. pag. 122. com.
Testimonium quod Baptista Christo perhibuit, eiusmodi fuit, vt Iudaei deberent illi fidem habere. to. 1. pag. 29. col. 2. b.
Testimonium, quod Christus sibi reddidit, praestantius fuit testimonio Ioannis Baptista. to. 1. pag. 29. col. 1. d. pag. 30. col. 2. b.
Testimonium, quod Ioanes Christo perhibuit necessarium fuit, ita tamen vt sine illo sufficientissimum esset, quo Christus de se ipso perhibuit. to. 1. pag. 29. col. 2. a.
Testimonium reddidit Spiritus sanctus veritatis Christi, non solum per Apostolos, sed etiam per se. to. 2. pag. 121. col. 1. a.

Testi-

Testimonium sibi ipsi perhibere, quo modo Christus potuit. to. 1. pag. 43. com. 2.
Testimonium singulare cur reddiderit Ioannes de aqua, qua ex latere Christi fluxit. to. 2. pag. 282. com. 2.
Testis Christi fuit Baptista, & omni acceptatione maior. to. 1. pag. 29. col. 2. b.
Testis, ut fide dignus sit, tria habere debet. to. 1. pag. 30. col. 1. b.
Timor, & tristitia aliquando incredulitatis causa. to. 2. pag. 319. col. 2. d.
Timor servilis non eicitur, nisi per charitatem perfectam. to. 2. pag. 107. col. 1. b.
Titulus Crucis prophetatus. to. 2. pa. 271. co. 3.
Thoma credidisse Resurrectionem quo modo intelligendum videatur. to. 2. pag. 325. col. 1. e. & tota ann. 30.
Thomas an crediderit priusquam tetigerit corpus Christi Domini. to. 2. pag. 322. col. 1. b.
Thomas cur non fuerit cum alijs Apostolis, quando illis apparuit Christus. to. 2. pag. 316. com. 2.
Thomas Apostolus quare duo nomina habuerit. to. 2. pag. 317. col. 1. a.
Thomas duo confessus est, vnum ex experientia scilicet Resurrectionem, alterum ex fide, Christum id est Deum seipsum suscitasse. to. 2. pag. 323. col. 1. a.
Thomas quando acceperit potestatem predicandi, & remittendi peccata. to. 2. pag. 320. col. 2. a. b.
Thoma apparuit Christus Dominus Hierosolymis. to. 2. ibid. col. 1. a.
Thoma confessio fusa declaratur. to. 2. pag. 322. com. 2.
Thoma fides in confessione eius fuit vera fides, & meritoria, imperfectionem tamen habuit admixtam. to. 2. pag. 324. col. 2. a.
Thoma fides qua credidit Resurrectionem, an fuerit perfectior nostra. to. 2. pag. 325. col. 1. b.
Thoma infidelitas circa, qua mysteria fuerit. to. 2. pag. 319. col. 1. b. & col. 2. e.
Thoma infidelitas voluntaria. to. 2. pag. 322. com. 2.
Thoma infidelitatis causa. to. 2. pag. 319. col. 2. c. 320. col. 1. a.
Thoma peccatum quale fuerit. to. 2. pag. 318. com. 2. & ann. 25.
Thoma cur voluerit Christus alia apparitione, & ipsius corporis sui tactu, suam resurrectionem persuadere. to. 2. ibid. com. 2. 322. com. 2.

Trabere homines ad Deum, cur Christus potius, quam spiritus sancto tribuit. to. 1. pag. 341. col. 2. c.
Trabi homines ad Deum dicuntur, non quia violentia, sed quia virtutis divina efficacia ducuntur. to. 1. ibid. col. 1. b.
Transitus quare dicatur mors Christi. to. 2. pag. 13. com. 1.
Transmigratio animarum, falso Pharisais imputatur. to. 1. pag. 71. col. 1. e. pag. 70. col. 2. d.
Transubstantiatio panis in corpus Christi confirmatur. to. 1. pag. 365. ann. 30. per totam.
Traxit ad se omnes Christus exaltatus in cruce, & quo modo, explicatur. to. 1. pag. 599. col. 1. & seq.
Tribulationes via sunt, qua deveniendum est ad Regnum, quod nobis promeruit Christus. to. 2. pag. 257. col. 2. a.
Trinitas personarum in Deo, nequit ex creaturarum cognitione deduci. to. 1. pag. 37. col. 1. a.
Trinitatis opera indivisa sunt. to. 1. pag. 14. col. 1. b.
Trinitatis, qua persona olim apparuerit Patribus. to. 1. pag. 613. col. 1. a.
Tunicam Christi, & vestes etiam omnes sortiti sunt inter se milites. to. 2. pag. 273. col. 1. b.
Tunicas plures quo modo prohibuerit Christus. to. 2. pag. 274. col. 2. a.
Tunice Christi integritas, & vestium divisio, quid significant. to. 2. pag. 273. col. 2. c.
Turbatio Christi motus fuit compassionis voluntarie a Christo excitatus. to. 1. pag. 554. col. 2. d.
Turbatio, commune quid est omnibus passionibus appetitus. to. 2. pag. 49. col. 1. b.
Turbatio discipulorum ex quibus passionibus constaret. to. 2. ibid. col. 2. c.
Turbatio discipulorum qualis fuerit. to. 2. ibid. col. 1. a. pag. 48. com. 2.

V

Velata Christi facies cui illuserunt Iudai, & gentiles, quid significet. to. 2. pag. 255. com. 2.
Vendentes cur e templo non solo verbo, sed tremendo illo facto Christus expulerit. to. 1. pag. 131. col. 1. a. & col. 2. b.
Vendentes in templo, quare eieci sint a Christo.

Verbum Dei qua ratione potuerit ex creaturarum cognitione deduci. to. 1. pag. 37. col. 1. a.
Verbum Dei, lux dicitur potissimum postquam carnem induit. to. 1. pag. 22. com.
Verbum Dei, multipliciter differt ab humano verbo, & Angelico, to. 1. pag. 4. col. 1. e. & deinceps.
Verbum dicitur filius Dei quattuor de causis. to. 1. pag. 7. col. 2. c.
Verbum Divinum omnium rerum creator, & conservator esse, Ioannes significavit verbis illis, sine ipso factum est nihil. to. 1. pag. 18. col. 2. a.
Verbum Divinum animam sumpsit rationalem, & non tantum sensitivam. to. 1. pag. 25. col. 2. a.
Verbum Divinum, & carnem, & animam, qua humana natura partes sunt, sumpsit. to. 2. pag. 45. col. 1. & 2. a. b. & seq.
Verbi Divini aternitas significatur a Ioanne verbis illis, In principio erat. to. 1. pag. 11. col. 1. c. d.
Verbi Divini, quinque proprietates deducunt Patres ex illis Ioannis verbis, Verbum erat apud Deum. to. 1. pag. 5. com.
Verbi Divini aternitatem, consubstantialitatem, & distinctionem a Patre, significavit Ioannes verbis illis, Et Verbum erat apud Deum. to. 1. pag. 11. & 12. com.
Verbi Divini duplicem statum, a salomone expressum, tradit Ioannes in primis sui Evangelij verbis. to. 1. pag. 12. col. 1. a. b. c.
Verbi Divini aternitatem, quare prius, quam eius substantiam Ioannes proposuerit in initio sui Evangelij. to. 1. pag. 9. col. 2. e. & pag. 10. col. 1. a.
Verbi Divini efficacia. to. 1. pag. 216. com. 2.
Verba efficacius audientium permovent animos, quando facta precedunt. to. 2. pag. 20. com. 1.
Verbum, & ratio differunt inter se. to. 1. pag. 3. col. 1. c.
Verbum in humanitate sua, lux vera dicitur. to. 1. pag. 33. col. 1. d. & seq.
Verbum, nomen est personale, & proprium filio Dei. to. 1. pag. 9. col. 1. a.
Verbum non est dicendum Patris instrumentum. to. 1. pag. 15. col. 2. b.
Verba per humanitatem Christi prolata, erant etiam Patris, sed diuurse. to. 2. pag. 61. com. 2.

Verborum Supplementa facienda sunt, quando ex his, quae in contextu habentur, sententia non perficitur. to. 2. pag. 85. col. 2. b.
 Veritas est doctrina Christi. tom. 2. pag. 119. com. 1.
 Veritas est quae quod promissum est impletur. to. 1. pag. 53. col. 2. d. e.
 Veritas legem frequenter significat. to. 1. pag. 177. com.
 Veritatis nomine multa significantur. tom. 1. pag. 53. col. 2. e. & seq. & pag. 459. col. 1. a. & seq.
 Veritas omnis, quam Spiritus sanctus docturus erat Apostolos, quam nunc fuerit. to. 2. pag. 149. com.
 Veritatis plenus dicitur Christus, multis de causis. to. 1. pag. 53. col. 2. e. & seq.
 Veritas, quae per Christum facta est, quid significet. to. 1. pag. 60. com. & 61. col. 2. b. c.
 Veritates, quibus assentitur intellectus, in duplici sunt differentia. to. 1. pag. 303. col. 1. a.
 Veritas triplex. to. 2. pag. 68. com. 2.
 Veritatis vis, & natura. to. 1. pag. 488. com. 1.
 Veritas, umbris & promissionibus, gratia vero uniuersa legi opponitur. to. 1. pag. 61. col. 2. a. b.
 Vere ex veritate esse, quid sit. to. 2. pag. 248. com. 2.
 Veracem quomodo Deum facit, qui Christo credit. to. 1. pag. 189. col. 1. a. b.
 Vesper duplex apud Hebraeos. tom. 2. pag. 7. col. 1. a.
 Vesper secundus id est occasus solis, in annumeratione dierum aliquando computabatur cum sequenti, aliquando cum praecedenti die. to. 2. ibid. c.
 Vesperis vocabulum Hebraicum, id est **ערב** numquam in scriptura accipitur pro nocte. to. 2. pag. 288. col. 1. b.
 Vestes Christi, an ita diuise fuerint, ut etiam scissae sint. to. 2. pag. 273. col. 1. a. b.
 Vestes Christi cur inter se diuiserint milites. to. 2. ibid. b. c.
 Vestes Christi quot, & quales fuerint. tom. 2. pag. 274. col. 1. a.
 Vestes Christi an sorte diuise fuerint a militibus, an vero sola tunica. tom. 2. pag. 273. col. 2. a.
 Vestium Christi diuisio, & unica integritas, quid significant. to. 2. ibid. c.
 Vestes Christi non omnino viles, sed honesta

fuerunt. to. 2. ibid. d.
 Vestes latronum, qui cum Christo crucifixi sunt, an fuerint diuise inter milites. tom. 2. ibid.
 Viam Domini, dirigere, & preparare, quid sit. tom. 1. pag. 73. com. 2.
 Via per quam Christus ibat ad Patrem diuerso modo ad Christum, & ad nos refertur. to. 2. pag. 54. col. 2. a.
 Via veritas, & vita, quare dicatur Christus. to. 2. pag. 55. com. 2.
 Vicarium unum in terris reliquit Christus, ita ut vices illius successine vnus post alium gerat. to. 2. pag. 328. com. 1.
 Videndi verbum in scriptura usurpatur pro quacumque sensatione. to. 2. pag. 323. col. 2. b.
 Vident apud diabolum, quae filij diaboli faciunt, quo modo intelligendum sit. tom. 1. pag. 454. com. 3.
 Videre Deum, in scriptura quinque modis sumptum reperitur. to. 1. pag. 63. col. 2. b. c. & seq.
 Videre Deum in humanitate assumpta, excellentius est, quam in quacumque alia figura. to. 1. pag. 64. col. 1. a. b.
 Videre, & scire Spiritum sanctum, quo modo differant. to. 2. pag. 69. com. 2.
 Videre, in bonum, & in malum in scriptura accipitur. to. 1. pag. 193. com. 1.
 Vini defectio in nuptijs Cana vnde prouenerit. to. 1. pag. 110. com. 1.
 Vinum a Christo in nuptijs factum, rubrum erat. to. 1. pag. 125. col. 2. c.
 Vinum myrrhatum, quod nam esset, & cur datum sit Christo, & ipse noluerit bibere. to. 2. pag. 277. annot. 17. per totam.
 Vino vti, malum non est, ut Seuerus mentiebatur. to. 1. pag. 125. b. c.
 Virtutes infuse, & morales auferuntur a damnatis. to. 2. pag. 96. com. 1.
 Visio duplex mentis, & corporis. to. 2. pag. 59. com. 2.
 Visus est Deus olim, non in essentia, sed in figuris. to. 1. pag. 63. col. 2. d. e.
 Visus excludit fidem. tom. 1. pag. 343. com. 1.
 Vita non solum pro temporalis, sed pro aeterna apud Ioannem sumitur. tom. 1. pag. 549. col. 1. a.
 Vitam exponere pro bonis temporalibus aliquando licet. to. 1. pag. 510. col. 1. a.
 Vitam habere, & abundantius habere, multa significat. to. 1. pag. 507. com. 1.
 Vitam

Vitam in verbo Dei esse, multis modis verum est. to. 1. pag. 19. col. 1. a. b. & seq.
 Vitam in semetipso, & a semetipso habere quam sint diuisesa. to. 1. pag. 285. com.
 Vita nomine, spirituales vitam gratia, & gloria significat Ioannes, quando dicit, in ipso vita erat. to. 1. pag. 20. col. 1. c.
 Vita nomine quae vndeque vitam a verbo Dei nobis praestita, quadoque illam quae in ipso Dei verbo est, significatur. to. 1. pag. 22. cō.
 Vitam peccatorum amissam, Deus per verbum suum nobis restituit. to. 2. pag. 19. in cō.
 Vita cur, & quare ratione Christus comparetur. to. 2. pag. 86. & 87. in cō. col. 1. a. & seq.
 Vita similitudo passionem, & mortem indicat. to. 2. pag. 87. col. 1. c.
 Vita similitudo significat etiam Apostolorum purgationem. to. 2. ibid. col. 2. a.
 Vita vera, quid significet. to. 2. pag. 86. com.
 Vivere dicitur Christus propter Patrem, non solum ut homo, sed etiam ut Deus. to. 1. pag. 363. a. b. & seq. col. 1. & 2.
 Vivere in carne, & secundum carnem differunt. to. 2. pag. 196. com.
 Vivificare plus significat, quam suscitare. to. 1. pag. 277. col. 1. b.
 Vivificare quae diuersam in scriptura accipitur. to. 1. pag. 176. col. 1. a.
 Vna sabbati portus pro prima. to. 2. 287. cō.
 Undecim numero in Euangelio, qui dicatur. to. 2. pag. 317. col. 2. b.
 Vnctiones quibus a Magdalena Christus fuit unctus, quae fuerint. tom. 1. pag. 577. col. 1. a. b. & seq.
 Unctus fuit Christus in Incarnatione. tom. 1. pag. 87. col. 2. b. c.
 Unxit Maria Eius Christum Dominum. to. 1. pag. 577. col. 1. a. b. & seq.
 Unigenitus Patris Christus dicitur, quia est ei consubstantialis. to. 1. pag. 51. col. 1. a.
 Unio Christi, & illum sumentis in Eucharistia, quo modo sit intelligenda. tom. 1. pag. 362. col. 1. a. b. c.
 Unitas Apostolorum, quo modo similis fuerit unitati Patris, & Filij. to. 2. 193. col. 1. a.
 Unitatem charitas affert, tamen ordinem non confundit. to. 2. ibid. col. 2. b.
 Unitas duplex, animorum, & corporum in Deo. to. 2. pag. 201. col. 2. b.
 Unitas fidelium duplex. to. 2. pag. 200. com. 2.

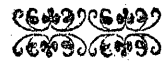
101. col. 1. c.
 Vniuersales Propositiones scripturae quo modo intelligenda. to. 2. 108. col. 2. a. 163. col. 2. b.
 Vnum sumus in Deo, non cum Deo. to. 2. pag. 201. col. 1. d.
 Vocati a Christo quare tam cito responderunt. to. 1. pag. 104. com.
 Vocantem Christum sequi, non leuitas erat sequentium, sed virtus verbi vocantis. to. 1. pag. 99. com. 2.
 Voces Christi efficacia. to. 2. pag. 303. com. 1.
 Volo in scriptura, sepe significat precationem non imperium. to. 2. pag. 313. com. 1.
 Voluntas irascibilis in scriptura sumpta. to. 1. pag. 250. col. 1. a.
 Voluntas naturalis, & deliberata reperiebantur in Christo. tom. 1. pag. 591. com. 2. 592. col. 2. a. b.
 Voluntate carnis, turpis concubitus, voluntate viri, honestus significatur. to. 1. pag. 42. com. 2.
 Voluntate Dei faciens, quo modo dicatur cognoscere doctrinam Christi. to. 1. pag. 309. cō.
 Voluntatem Patris facere, quo modo a Christo cibus appelletur fuisse tractatur. tom. 1. pag. 233. col. 2. d.
 Voluntatem Patris facere, & opus eius perficere, quid sit. to. 1. pag. 229. com.
 Vox clamans dicitur Ioannes, ut tria indicentur. to. 1. pag. 54. com.
 Vox de celo cur a Christo facta fuerit. to. 1. pag. 593. com. 2. & 594. com. 1.
 Vox dictus est Ioannes tribus de causis. to. 1. pag. 74. col. 1. a.
 Vox Spiritus sancti quo modo audiatur. to. 1. pag. 155. com. 2.
 Vires potestatis & potestas quo modo differant. to. 2. pag. 261. col. 2. a.
 Ve, aliquando casum, aliquando consequentiam significat in scriptura. tom. 1. pag. 479. col. 1. a.
 Ve, consecutionem aliquando significat, non causam. to. 2. pag. 116. com. 2.

Z

Zacharias Pater Ioannis Baptista an fuerit semmus Sacerdos. to. 2. pag. 214. col. 1. c.
 Zelus quid sit, & quantus in Christo fuerit. to. 1. pag. 431. com.

Finis Indicis rerum memorabilium.

INDEX EORVM TANTVM
SCRIPTVRAE LOCORVM,
QVI VEL EX PROFESSO, VEL OBITER
in his duobus tomis explicantur.

Genesis.

Genef. 1. In principio creauit Deus caelum, & terram. tom. 1. pag. 2. com. 5. col. 1. b. 15. col. 2. b.

Genef. 2. Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. tom. 1. pag. 46. col. 2. a.

Genef. 17. Non vocaberis Abram. to. 1. pag. 98. col. 1. c.

Genef. 19. Pluit Dominus a Domino sulphur. &c. to. 2. pag. 118. col. 1. b.

Genef. 22. Nunc cognoui, quia timens Deum. to. 1. pag. 469. com. 21.

Genef. 24. Rebecca egrediebatur habens hydriam in scapula sua. to. 1. pag. 199. com. 4.

Genef. 28. Vidit Iacob Angelos Dei ascendentes, & descendentes. to. 1. pag. 105. col. 1. a.

Genef. 32. Vidi Dominum facie ad facie. to. 1. pag. 63. col. 2. e.

Genef. 49. Catulus leonis Iuda. to. 1. pag. 83. col. 2. b. c.

Genef. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat, qui mittendus est. to. 1. pag. 67. col. 1. d. 68. col. 2. b. c.

Genef. 49. Ligans ad vitem pullum suum, lauabit in vino stolam suam, &c. to. 2. pag. 87. col. 2. a.

Exodus.

Exod. 3. Quis est misit me ad vos. tom. 1. pag. 66. com.

Exod. 12. Decima die mensis tollat vnusquisque agnum, &c. tom. 1. pag. 582. col. 1. c.

Ibidem. Est enim phasē, id est transitus Domini. to. 2. pag. 5. col. 1. d. e.

Exod. 29. Vinctus fuit Aaron Sacerdos. to. 1. pag. 95. col. 1. a.

Exod. 33. Non videbit me homo, & viuet. to. 1. pag. 62. col. 1. c.

Deuteronomium.

Deuteron. 18. Prophetam suscitabit Dominus de medio fratrum vestrorum. tom. 1. pag. 76. col. 1. c. & pag. 267. com. 2.

Ibidem: Ponam verba mea in ore eius, & loquetur quaecumque precepero ei. to. 1. pag. 520. col. 1. c.

Deuteron. 19. In ore duorum, aut trium testium, stabit omne verbum. to. 1. pag. 435. com. 2.

Deuteron. 21. Maledictus omnis, qui pedet in ligno. to. 1. pag. 166. col. 1. b.

Deuteron. 26. Dominum elegisti hodie, vt sit Deus tuus. tom. 2. pag. 109. col. 2. a.

Deuteron. 28. Maledictus, qui non permanferit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis. tom. 1. pag. 165. col. 2. d. e.

Iosue.

Iosue. 7. Da gloriam Deo, & confitere. to. 1. pag. 489.

Iosue 14. Hebron vocabatur Cariathar-be. Adam maximus ibi inter Enacim situs est. to. 2. pag. 270.

Iosue ultimo. Testes vos estis, quia ipsi vos hodie elegeritis Dominum, &c. to. 2. pag. 109. col. 2. a.

Iudi-

INDEX.

Iudicum.

Iud. 6. Pax tecum, ne timeas, ne morieris. to. 2. pag. 309. com. 1.

Rut.

Rut. 4. Soluebat calceamentum suum, & dabat proximo. tom. 1. pag. 79. col. 1. b.

Primus Regum.

1. Reg. 2. Videbis aemulum tuum in templo in vniuersis prosperis Israel. to. 2. pag. 212. col. 2. b.

1. Reg. 16. Pacificus ne est ingressus tuus? to. 2. pag. 309. com. 2.

1. Reg. 16. Nū coram Domino est Christus eius? tom. 1. pag. 85. com. 1. & 90. col. 2. e.

1. Reg. 28. Quare inquietasti me, vt suscitarer. to. 1. pag. 277. col. 1. c.

Secundus Regum.

2. Reg. 15. Rex quoque transgrediebatur torrentem Cedron. to. 2. pag. 217. com.

2. Reg. 16. Habes autem tecum Sadoc, & Abiathar Sacerdotes. tom. 2. pag. 212. col. 1. b.

2. Reg. 16. Quid mihi, & vobis filij Saruiae? to. 1. pag. 112. col. 1. a.

III. Reg. 19.

3. Reg. 19. Vngitur Elifaeus in prophetā. to. 1. pag. 95. col. 1. a.

IV. Regum.

4. Reg. 2. Et sanatae sunt aquae. tom. 1. pag. 119. col. 2. a. 2.

4. Reg. 9. Pax est Iehu? to. 2. pag. 310. com. 1.

Iob.

Iob. 36. Omnes homines vident eum, & vnusquisque intuetur procul. tom. 1. pag. 63. col. 2. c.

Ex Psalmodum libro.

Psal. 4. Quis ostendet nobis bona. to. 1. pag. 531. com. 2.

Psal. 5. Iudica eos Deus. tom. 1. pag. 171. col. 2. d.

Psal. 7. Scrutans corda, & renes Deus. to. 1. pag. 104. col. 1. a.

Psal. eod. Dominus iudicat populos. to. 1. pag. 171. col. 1. c.

Psal. 9. Desiderium pauperum exaudiuit Dominus. tom. 1. pag. 561. col. 1. c.

Psal. 21. Clamabo, & non exaudies, & nō ad insipientiam mihi. tom. 1. pag. 593. col. 1. c.

Psal. 21. Annunciabitur Domino generatio ventura. to. 1. pag. 157. col. 1. a. & 265. col. 2. d.

Psal. 25. Iudica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum. to. 1. pag. 171. col. 2. d.

Psal. 32. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum, &c. tom. 1. pag. 102. com. 2.

Psal. 34. Congregata sunt super me flagella, & ignoravi. to. 2. pag. 152. com. 2.

Psal. 40. Verbum iniquum constituerunt aduersum me. tom. 1. pag. 370. col. 1. b.

Psal. 44. Vnxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae. to. 1. pag. 87. col. 1. e. & pag. 95. col. 2. c.

Psal. 4. Quia concupiuit Rex speciem tuam. to. 1. pag. 207. c.

Psal. 45. Sanctificauit tabernaculum suū altissimus. to. 1. pag. 48. col. 2. a.

Psal. 47. Ibi dolores, vt parturientis. to. 2. pag. 161. col. 2. c.

Psal. 50. Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. tom. 2. pag. 168. col. 2. a.

Ibidem. Lauabis me, & super niuem dealbabor. to. 1. pag. 207. col. 1. b.

Psal. 56. Exurge gloria mea, exurgam diluculo. to. 2. pag. 294. col. 1. b.

Psal. 59. Ostendiisti populo tuo dura. to. 1. pag. 531. com. 2.

Psal. 68. In siti mea potauerunt me acetio. tom. 2. pag. 274. com. 2. & col. 1. b.

Psal.

I N D E X.

Pfal. 7. Quantas ostendisti mihi tribulationes. to. 1. pag. 531. com. 2.
 Psal. 71. Deus iudicium tuum Regi da: & iustitiam tuam filio Regis. tom. 2. pag. 144. com. 1.
 Psal. 79. Qui Regis Israel intende: qui deducis velut ouem Ioseph. to. 1. pag. 502. col. 1. b.
 Psal. 80. Buccinate in Neomenia, tuba. to. 1. pag. 385. col. 1. a.
 Psal. 81. Ego dixi: Dij estis. to. 1. pag. 132. com. 2. pag. 533. col. 1. a.
 Psal. 84. Misericordia, & veritas obuiauerunt sibi. to. 1. pag. 53. col. 2. e.
 Psal. 88. Misericordiam autem meam non auferam ab eo. to. 2. pag. 168. col. 2. a.
 Psal. 104. Nolite tangere Christos meos. to. 1. pag. 95. col. 2. b.
 Psal. 108. In generatione vna deleatur nomen eius. to. 1. pag. 438. col. 2. b.
 Psal. 117. O Domine saluum me fac, benedictus, qui venit in nomine Domini. to. 1. pag. 583. col. 1. b.
 Psal. 118. Et lex tua veritas. to. 1. pag. 177. com.
 Psal. 120. Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum. to. 1. pag. 506. col. 1. a.
 Psal. 122. Ad te leuavi oculos meos, &c. to. 1. pag. 560. col. 1. c.
 Psal. 131. Propter David seruum tuum, non auertas faciem Christi tui. tom. 2. pag. 168. b. c.
 Psal. 131. Parauit lucernam Christo meo. to. 1. pag. 295. com. 1.

Ex libro Prouerb.

Prouer. 5. Bibe aquam de cisterna tua, & fluentia putei tui. tom. 1. pag. 418. col. 2. b.
 Prouer. 5. Deriuentur fontes tui foras. to. 1. ibid. col. 1. c.
 Prouer. 8. Dominus possedit me in initio viarum suarum. to. 1. pag. 13. col. 1. c.
 Prouer. 8. Beatus, qui obseruat ad postes ostij mei. to. 1. pag. 501. col. 2. a.

Ecclesiastes. 10.

Eccles. 10. Vidi seruos in equis, & principes quasi seruos ambulantes. tom. 1. pag. 453. com. 1.

Cant. 1.

Cant. 1. Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es. tom. 1. pag. 270. col. 1. c.

Sapient. 9.

Sapient. 9. Tecum Sapientia tua, quae nouit opera tua. tom. 1. pag. 13. col. 1. b.

De Ecclesiastico.

Eccles. 21. Qui odit correctionem, vestigium est peccatoris. tom. 1. pag. 157. com. 1.

Eccles. 24. Ego quasi vitis fructificauit suauitatem odoris. tom. 2. pag. 86. com.

Isaias.

Isai. 1. Neomeniam, & Sabbatum, & alias festiuitates non feram. tom. 1. pag. 165. col. 1. c.

Isai. 5. Eleuabit signum in nationibus. to. 1. ibid. col. 1. d.

Isai. 6. Vidi Dominum sedentem super folium excelsum. to. 1. pag. 63. col. 2. e. & 613. com.

Isai. 6. Excæca cor populi huius. to. 1. pag. 478. & 609. com.

Isai. 7. Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. tom. 1. pag. 205. col. 1. c.

Isai. 8. Pro eo, quod populus meus abiecit aquas Siloe. tom. 1. pag. 484. col. 2. e.

Isai. 9. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon. to. 1. pag. 99. com. 3.

Isaia. 9. Factus est principatus super humerum eius. to. 1. pag. 598. com. & 269. com.

Isai. 9. Super folium David, & super regnum eius sedebit, vt confirmet, & corroboret illud in iudicio, & iustitia. to. 2. pag. 144. com. 1.

Isai. 20. Vadens nudus, & discalceatus. tom. 1. pag. 8. col. 1. b.

Isai. 26. Sicut qui concipit, cum appropinquauit ad partum dolens clamat in doloribus suis. tom. 2. pag. 161. col. 2. c.

Isai.

I N D E X.

Isai. 40. Vox clamanstis in deserto. tom. 1. pag. 54. com.

Ibid. Receptit de manu Domini duplicia. to. 1. pag. 382. col. 1. a.

Isai. 43. Dedi in deserto aquas, & flumina in inuio. to. 1. pag. 418. col. 1. c.

Isai. 48. Dominus misit me, & Spiritus eius. to. 2. pag. 118. col. 1. a.

Isai. 53. Quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est. to. 2. pag. 123. col. 2. c.

Isai. 53. Non erat species neque decor. to. 2. pag. 123. col. 2. d.

Isai. 53. De iudicio sublatus est. to. 2. pag. 267. com. 2.

Isai. 54. Latere sterilis, quae non parturis. to. 1. pag. 516. col. 2. c.

Isai. 55. Omnes sitientes venite ad aquas. to. 1. pag. 417. com. 2.

Isai. 61. Spiritus Domini super me. tom. 1. pag. 95. col. 2. c. & tom. 2. pag. 118. col. 1. a.

Isai. 63. Torcular calcaui solus. to. 1. pag. 134. col. 2. b. & tom. 2. pag. 87. col. 2. a.

Isai. 64. Quae preparauit Deus diligentibus se. tom. 2. pag. 53. col. 2. b.

Isai. 65. Inuentus sum a non quærentibus me. to. 1. pag. 415. col. 2. d.

Isai. 65. Benedicetur in Deo Amen. to. 1. pag. 146. col. 2. a.

Isai. 66. Qui immolat bouem quasi, qui interficit virum. tom. 1. pag. 389. col. 2. a.

Jeremias.

Jerem. 4. Leuate signum in Sion. tom. 1. pag. 165. col. 1. c.

Jerem. 17. Recedentes a te in terra scribentur. to. 1. pag. 429. com. 2.

Jerem. 17. Suscitabo David germen iustum, & regnabit Rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra. to. 2. pag. 144. com. 1.

Ezechiel.

Ezech. 18. Quid est, quod parabolam vertitis in prouerbum. tom. 1. pag. 503. col. 2. a.

Ezech. 34. Vae pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. tom. 1. pag. 507.

comen. 2.
 Ezech. 34. Suscitabo super ea pastorem, vnum. to. 1. ibid.
 Ezech. 36. Effundam super vos aquam mundam, &c. to. 1. pag. 75. col. 2. a.
 Ezech. 37. Assumam filios Israel de medio nationum ad quas abierunt. tom. 1. pag. 517. com. 1.

Ioel.

Ioel. 2. Latamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis Doctorem iustitiae. to. 2. pag. 26. col. 1. b.

Jonas.

Jonæ. 1. Jonas fugit in Tharsim. to. 1. pag. 503. col. 2. d.

Aggae.

Aggae. 2. Anno secundo Darij regis, &c. to. 1. pag. 135. col. 2. d.

Zacharias.

Zachar. 9. Ecce Rex tuus venit tibi sedens super asinam, & super pullum eius. to. 1. pag. 584. col. 1. c. & tom. 2. pag. 26. col. 1. b.

Malach. 1.

Malach. 1. Non est mihi voluntas in vobis dicit Dominus, &c. to. 1. pag. 218. col. 2. b.

De lib. Machab.

2. Machab. 1. Vt & vos quoque agatis festum scenopegiae. to. 1. pag. 389. col. 1. c.

2. Machab. 10. Contigit fieri purificationem templi in modum tabernaculorum. to. 1. ibid. b.

Matthaus.

Matth. 1. Iosias genuit Ieconiam. tom. 1. pag. 81. col. 2. c.

Matth. 1. Vt impleretur, quod dictum est per Prophetam, Ecce Virgo concipiet.

pier.tom.1.pag.605.col.2.c.
 Matth.2.Vbi est qui natus est Rex Iudeo-
 rum:to.1.pag.141.com.1.
 Matth.4.Si Filius Dei es,dic vt lapides
 isti panes fiant.tom.1.pag.144.col.
 1.e.
 Matth.5.Beati qui esuriunt,& sitiunt Iu-
 stitiam,quoniam ipsi saturabuntur.to.
 1.pag.211.col.2.c.& 355.col.2.e.
 Matth.6.Tu autem,cum oraueris intra
 in cubiculum tuum,& clauso ostio,
 &c.to.2.pag.178.col.1.a.
 Matth.9.Vt sciat,quia filius hominis
 habet potestatem,&c.tom.1.pag.144
 col.1.b.
 Matth.10.Nolite possidere,&c.ne-
 que duas tunicas.tom.2.pag.274.col.
 2.a.
 Matth.10.Non estis vos,qui loquimini:
 sed spiritus patris vestri,qui loquitur
 in vobis.to.1.pag.155.com.1.
 Matth.11.Prophetae vsque ad Ioannem
 prophetauerunt.tom.1.pag.70.col.
 1.d.
 Matth.11.Nemo nouit Patrem nisi Fi-
 lius,& cui voluerit Filius reuelare.
 to.1.pag.60.commen.& pag.64.col.
 2.c.
 Matth.12.Si in digito Dei eijcio daemo-
 nia,peruenit in vos regnum Dei.to.1.
 pag.145.com.
 Matth.12.Ecce mater tua,& fratres tui
 foris stant quaerentes te.to.1.pag.112.
 commen.
 Matth.16.Tu es Christus Filius Dei viui.
 to.1.pag.104.col.2.a.
 Matth.16.Beatus es Simon Bar Iona.to.
 1.pag.97.com.2.
 Matth.17.Quid ergo dicunt Scribae,He-
 liam debere primum venire.tom.1.
 pag.70.col.2.a.
 Matth.20.Non est meum dare vobis, sed
 quibus paratum est a patre meo.to.2.
 pag.53.col.2.b.
 Matth.21.Baptismus Ioannis erat e caelo,
 an ex hominibus.to.1.pag.77.col.1.c.
 & col.2.a.
 Matth.21.Auferetur a vobis regnum.to.
 1.pag.145.com.
 Matth.22.Ligatis manibus,& pedibus
 eius.to.2.pag.96.com.1.
 Matth.23.Super cathedram Moyfi se-
 derunt scribae,& Pharisei.tom.1.

pag.508.col.1.d.
 Matth.24.Orate ne fuga vestra fiat in
 hieme,vel sabbato.tom.1.pag.381.
 col.1.b.
 Matth.25.Possidete paratum vobis re-
 gnum.to.2.pag.53.col.2.b.
 Matth.26.Accipite,& comedite,Hoc
 est corpus meum.tom.1.pag.369.col.
 1.b.
 Matth.26.Cum illud bibam vobiscum,
 nouum in regno Patris mei.to.2.pag.
 51.col.2.c.
 Matth.26.Dico vobis a modo videbitis
 filium hominis a dextris virtutis Dei.
 to.1.pag.70.col.1.a.
 Matth.28.Vespere autem sabbati,quae lu-
 cescit in prima sabbati.tom.2.pag.287.
 & fuisse annot.1.

Marcus.

Marc.7.Pharisei nisi crebro lauerint ma-
 nus non manducant,&c.tom.1.pag.
 120.com.
 Marc.14.Adolescens autem quidam se-
 quebatur eum,amicus sindone su-
 per nudo,&c.tom.2.pag.227.col.
 1.a.
 Marc.14.Summi vero Sacerdotes,& om-
 ne concilium quaerebant aduersus Ie-
 sum testimonium.tom.2.pag.214.col.
 2.c.

Lucas.

Luc.2.Peperit filium suum primogeni-
 tum.to.1.pag.51.col.1.e
 Luc.3.Sub principibus Sacerdotum An-
 na,& Caipha.tom.2.pag.212.col.
 2.d.
 Luc.9.Quidam dicebant Ioannes surre-
 xit a mortuis,quidam quia Helias ap-
 paruit.tom.1.pag.71.col.1.b
 Luc.11.Si non dabit,quia amicus est,pro-
 pter importunitatem surget,& dabit,
 &c.to.1.pag.493.col.1.b.
 Luc.13.Dicite vulpi illi:Sanitates perfici-
 cio hodie,& cras.to.1.pag.544.com-
 men.
 Luc.15.Accurrens cecidit super collum
 eius.to.1.pag.42.com.3.
 Luc.16.Lazarus in sinu Abrahæ.tom.1.
 pag.65.col.2.c.

Luc.

Luc.19.Venit Filius hominis saluum fa-
 cere,quod perierat.tom.2.pag.26.
 col.1.a.
 Luc.22.Ecce manus tradentis me,me-
 cum est in mensa.tom.2.pag.34.com-
 men.2.
 Luc.22.Vt edatis,& bibatis in regno Pa-
 tris mei.to.2.pag.51.col.2.d
 Luc.24.Nos sperabamus,quod ipse re-
 dempturus esset Israel.tom.1.pag.70.
 col.1.b.
 Luc.24.Oportuit Christum pati,& ita
 intrare in gloriam suam.to.2.pag.187.
 commen.
 Luc.24.Et cognouerunt eum in fractio-
 ne panis.to.1.pag.357.col.1.c.

Ioannes.

Ioan.1.Ego nesciebam eum, sed vt ma-
 nifestetur in Israel veni.tom.1.pag.90.
 col.2.d.
 Ioan.5.Pater non iudicat quemquam.
 to.1.pag.96.col.2.a.
 Ioan.7.Hic est vere ille propheta.tom.1.
 pag.72.col.2.b.
 Ioan.11.Si credideritis videbitis gloriam
 Dei.tom.1.pag.125.col.1.c.
 Ioan.11.Scio quia semper me audis.to.1.
 pag.591.col.1.b.
 Ioan.14.Qui videt me,videt & Patrem
 meum.to.1.pag.64.col.1.b.
 Ioan.14.Apod vos manebit,& vobis erit.
 to.1.pag.88.col.2.b.
 Ioan.16.Princeps mundi iam iudicatus
 est.to.1.pag.597.col.1.a
 Ioan.16.Quaecumque audiet loquetur,
 & de meo accipiet.to.1.pag.276.com-
 men.1.
 Ioan.19.Ad hoc natus sum,vt testimo-
 nium perhibeam veritati.to.1.pag.54.
 col.2.a.

De lib. Actuum.

Act.12.Calcea te caligas tuas.to.1.pag.
 80.col.1.c.
 Act.16.Quaedam mulier nomine Ly-
 dia purpuraria,&c.to.1.pag.199.com-
 men.4.
 Act.22.Viri Patres,& fratres audite.to.
 1.pag.126.col.2.b.

Epist. ad Rom.

Rom.1.Reuelatur iustitia Dei de fide in
 fidem.to.1.pag.31.col.2.b.
 Rom.3.Caufati sumus Iudaeos,& Grae-
 cos omnes esse sub peccato.to.1.pag.
 597.col.2.c.
 Rom.5.Charitas Dei diffusa est in cordi-
 bus nostris per Spiritum sanctum,&c.
 to.1.pag.206.col.1.c.
 Rom.5.Commendat Deus charitatem
 suam,quia cum inimici essemus,&c.
 to.1.pag.267.col.1.c.
 Rom.5.Multo magis gratia Dei in gratia
 vnius hominis Iesu Christi.to.1.pag.
 58.com.
 Rom.6.Quicumque baptizati sumus in
 Christo Iesu,&c.tom.1.pag.149.
 col.2.d.
 Rom.6.Non regnet peccatum in vestro
 mortali corpore.tom.1.pag.452.
 commen.2.
 Rom.8.Suscitabit corpora vestra,pro-
 pter inhabitantem Spiritum eius in vo-
 bis.to.1.pag.112.com.
 Rom.8.Non accepistis spiritum seruitu-
 tis iterum in timore,&c.to.1.pag.146.
 col.1.b.
 Rom.8.Gemimus adoptionem filiorum
 Dei expectantes.tom.1.pag.41.col.
 1.d.
 Rom.9.Non omnes,qui ex Israel,ij
 sunt Israelitae.tom.1.pag.102.com-
 men.2.
 Rom.10.Christus ad iustitiam omni cre-
 denti.tom.1.pag.96.col.1.a.

Prima ad Corint.

1. Corint.6.Membra vestra,membra
 Christi.to.1.pag.302.col.1.c
 1. Corint.10.Bibebant de consequente
 eos petra.tom.1.pag.57.com.
 1. Corint.10.Multi vnum corpus sumus
 qui de vno pane participamus.tom.1.
 pag.357.col.2.a.
 1. Corint.15.Plus omnibus laborant.to.
 1.pag.237.com.1.
 1. Corint.15.Primus homo de terra ter-
 renus,secundus homo de caelo caelestis
 to.1.pag.45.col.2.d.

fff Secundo

I N D E X.

Secunda ad Corinth.

2. Corinth. 3. Vbi spiritus Domini ibi libertas. to. 1. pag. 154. com. 2.
 2. Corinth. 10. Captiuantes intellectum in obsequium Christi. tom. 1. pag. 503. col. 2. c.
 2. Cor. 12. Despondi enim vos vni viro. to. 1. pag. 84. com. 1.

Ad Galat.

- Galat. 3. Nos redemit de maledicto, factus pro nobis maledictum. to. 1. pag. 165. col. 2. e.
 Galat. 4. Vbi venit plenitudo temporis misit Deus filium suum, &c. to. 1. pag. 154. com.
 Galat. 4. Misit Deus filium suum factum ex muliere, & factam sub lege. tom. 1. pag. 163. col. 2. b.
 Galat. 4. Liberi sumus, qua libertate Christus nos liberauit. tom. 1. pag. 41. col. 1. b.
 Galat. 5. In libertatem vocati estis. tom. 1. ibid. e.

Ad Ephes.

- Ephes. 1. Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum &c. tom. 2. pag. 205. com. 1. & tom. 1. pag. 229. com.
 Ephes. 3. Deus, qui diues est in misericordia, &c. to. 1. pag. 190. com.

Ad Philip.

- Philip. 2. Factus obediens vsque ad mortem. to. 1. pag. 510. col. 1. a.

Ad Colossen.

- Colos. 2. Donans vobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat Chirographum. tom. 1. pag. 173. com. men.

11. Ad Thessalon.

2. Thessal. 2. Quod elegerit vos Deus primitias in salutem in sanctificatione spi-

ritus, & fide veritatis. tom. 2. pag. 69. com. 1.

1. Ad Timoth.

1. Timoth. 2. Qui vult omnes homines saluos fieri. to. 1. pag. 229. com.
 1. Timoth. ibid. Doctor gentium in fide, & veritate. to. 2. pag. 69. com. 2.
 1. Timoth. 4. Venient quidam prohibentes nubere. tom. 1. pag. 109. com. 2.
 1. Timoth. 4. Speramus in Deum viuum, qui est Saluator omnium fidelium. to. 1. pag. 129. com. 2.

11. Ad Timoth.

2. Timoth. 2. Nouit Dominus, qui sunt eius. tom. 1. pag. 512. com. 2. & pag. 513. com. 1.

Ad Titum.

- Tit. 2. Nemo te condemnat. tom. 2. pag. 92. com. 2.
 Tit. 3. Apparuit benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei. tom. 1. pag. 169. col. 2. c.

Ad Hebraeos.

- Hebr. 2. Qui sanctificat, & qui sanctificatur ex vno omnes. tom. 1. pag. 163. col. 1. d.
 Hebr. 5. Qui in diebus carnis suæ, &c. & exauditus est, pro sua reuerentia. to. 1. pag. 592. col. 1. c.

Epistola Iacobi.

- Iac. 1. Deus enim neminem tentat. to. 1. pag. 315. col. 1. a.
 Iac. 1. Qui perspexerit in lege perfectæ libertatis, &c. tom. 1. pag. 154. com. 2. & pag. 441. com. 2.
 Iac. 4. Petit, & non accipitis, eo quod male petatis. tom. 2. pag. 166. col. 1. c.
 Iac. 5. Patientes igitur estote, & vos: & confirmate corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquauit. to. 2. pag. 341. com. 2.

11. Petri.

I N D E X.

11. Petri.

2. Petr. 2. Nos firmiorem habemus propheticum sermonem. tom. 1. pag. 54. com. men.

1. Ioannis.

1. Ioan. 1. Vita, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis. to. 1. pag. 7. col. 2. b. & pag. 12. com.
 1. Ioan. 2. Aduocatum habemus apud Patrem Christum Iesum. to. 2. pag. 67. col. 2. c.
 1. Ioan. 2. Fortes estis, & verbum Dei manet in vobis. to. 2. pag. 97. com. 2.

1. Ioan. 3. Videbimus eum sicuti est. to. 1. pag. 64. col. 1. d.
 1. Ioan. 3. Qui peccat ex diabolo est. to. 1. pag. 464. com. 1.
 1. Ioan. 3. Translati sumus de morte ad vitam. to. 1. pag. 283. col. 1. a.
 1. Ioan. 4. Qui soluit Christum, ex Deo natus non est. to. 1. pag. 96. col. 2. e.
 1. Ioan. 5. Qui credit, quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. tom. 1. pag. 42. com. 1.
 1. Ioan. 5. Tres sunt, qui testimonium dant, in terra, Spiritus aqua, & sanguis. to. 2. pag. 282. com.
 1. Ioan. 5. Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se. tom. 1. pag. 189. com.

I N D E X H A E R E S V M
Q V A E I N H O C O P E R E
S P A R S I M C O N F V T A T Æ
R E P E R I V N T V R.

B

BAPTISMVM aqua nõ
significatum a Christo ver-
bis illis: Nisi quis renatus
fuerit ex aqua, & Spiritu-
sancto, &c. affirmarunt
nonnulli heretici. to. 2. pag.
151. col. 2. c.

Baptismum re susceptum, esse omnino ad
salutem necessarium, reijcitur. tom. 1.
pag. 150. col. 2. b.

Baptizatos infantes rebaptizandos esse cum
ad annos discretionis perveniunt, error
est Anabaptistarum. tom. 1. pag. 151.
col. 1. d.

Baptismum Ioannis paris virtutis fuisse cum
baptismo Christi, error fuit Donatistarum.
to. 1. pag. 183. col. 1. a.

Baptismum Christi alij dixerunt inferiorem
fuisse baptismo Ioannis. tom. 1. pag. 183.
col. 1. c.

Beatos non videre Deum in essentia, sed in
quodam eius splendore, hæresis fuit quo-
rundam. to. 1. pag. 64. col. 1. d.

Beatos pares esse in gloria, error fuit Ioni-
niani. to. 2. pag. 51. col. 1. a.

C

CH R I S T V S ab impio Celsõ igno-
rantia, vel impotentia arguitur. to.
1. pag. 60. col. 1. a

Christum sideribus, & fato subiectum fuis-
se, hæresis fuit Priscilianistarum. tom. 1.
pag. 119. col. 1. b. & 2. a.

D

Christum non esse Dei verbum, sed ad quem
Dei Verbum factum est, hæresis fuit quo-
rundam. to. 1. pag. 47. col. 2. b.

Christi Corpus natura fuisse celestis, error
fuit Valentini. to. 1. ibid. c.

Christi carnem apparentem fuisse non ve-
ram, error fuit Manichaorum. tom. 1.
pag. 47. col. 2. b.

Christum hominem tantum fuisse, & capisse
quando a matre genitus est, refutatur. to.
1. ibid. col. 1. d. & pag. 86. col. 2. c. & pag.
87. col. 1. a. & seq. & pag. 97. col. 1. a.

In Christo duas fuisse personas, hæresis fuit
Nestorij. to. 1. pag. 47. col. 1. e.

In Christo diuinam naturam humana fuis-
se permixtam reijcitur. tom. 1. pag. 46. col.
2. a. b. & tom. 2. pag. 188. col. 1. c.

Christum a Iuda iuste traditum fuisse, Ca-
ianorum hæresis fuit. tom. 2. pag. 15.
col. 1. a.

Christi corpus non sarrexisse clauso sepul-
chro, reijcitur. tom. 2. pag. 194. col. 2.
a. b. & seq.

Christo adhuc viventi latus lancea fuisse per-
foratum, reijcitur. tom. 2. pag. 281.
col. 1. a.

Communionem sub utraque specie esse de iu-
re divino, refutatur. tom. 1. pag. 354. an-
not. 26. per totam.

Diabolum Patrem habere & anum, er-
ror fuit Manichaorum. tom. 1. pag.
461. a. & seq.

Diabolum auctorem fuisse rerum visibillum

I N D E X.

error fuit eorum de Manichaorum. to. 1.
pag. 597. col. 2. e.

E

IN Eucharistia non esse realem Christi
presentiam, hæresis est recentiorum.
to. 1. pag. 187. col. 1. c. d. & pag. 347. col.
2. b.

In Eucharistia, etiam post consecrationem
remanere panis substantiam, refutatur.
to. 1. pag. 365. col. 1. a.

F

FI D E M absque operibus ad salutem suf-
ficere, hæresis fuit Eunomij, quam,
licet diverso modo, amplexi sunt Recen-
tiores heretici. tom. 2. pag. 90. col. 2. e.
& seq. & pag. 166. col. 2. a. b. & pag.
325. col. 1. a.

Filij consubstantialitatem, & aternitatem
negarunt Arriani, & consulantur. to. 1.
pag. 10. col. 1. d. e. & seq. 14. col. 2. d.
21. col. 1. b. 51. col. 1. & 2. 65. col. 1. c.
87. col. 1. a. 187. col. 1. & 2. 363. col. 1.
a. & seq. Et tom. 2. pag. 74. col. 1. a. 88.
col. 1. a. 185. col. 1. b. 200. col. 1. a. Vide
etiam Verbum Dei.

I

IN F A N T E S, cum primum nati sunt,
usum habere rationis, reijcitur. tom. 1.
pag. 34. col. 2. d.

Infantes decedentes sine baptismo saluari, er-
ror fuit Pelagianorum. tom. 2. pag. 51.
col. 2. b.

Ioannem Baptistam, natura non hominem,
sed Angelum fuisse, error fuit Origenis.
to. 1. pag. 27. col. 1. c. & 2. b.

Ioannis historiam de probatica piscina non
recipiunt Anabaptiste. tom. 1. pag. 251.
col. 1. a.

Ioannis historia de muliere adultera, ab eis-
dem reijcitur. tom. 1. pag. 427. col. 1.
b. c.

L

LE G I S præcepta non obligare Iustum,
postquam ad statum perfectionis per-
venit, hæresis fuit Begardorum, & Be-

guinarum. to. 2. pag. 91. col. 2. a. 1.

Liberum hominis arbitrium negarunt Ma-
nichæi. to. 1. pag. 341. col. 1. a.

Liberum hominis arbitrium, omnia bona
proprijs viribus præstare posse, Pelagia-
norum hæresis fuit. tom. 2. pag. 94. col. 1.
& 2.

M

MA R I A E maternitatem, Manichæi
& alij impie negarunt. to. 1. pag. 116
col. 2. a. b.

Maria virginitatem impiissimi quidam hæ-
retici negarunt. ibid. c.

N

N V P T I A S secundas damnat Ter-
tullianus, & reijcitur. to. 1. pag. 215.
col. 1. b. c.

P

PO N T I F I C I S Summi potestatem
negant heretici recentiores. tom. 2. pag.
338. col. 2. a.

Potestatem remittendi peccata non habent
sacerdotes, sed prædicandi Evangelium
per quod remittuntur, hæresis est recen-
tiorum, & reijcitur. tom. 2. pag. 315.
col. 1. a.

Potestatem remittendi peccata, Sacerdo-
tes non habent, sed declarandi esse remis-
sa, reijcitur. to. 2. pag. 316. col. 1. a.

Potestatem non habent sacerdotes remit-
tendi culpas, sed tantum pœnas, reijcitur.
ibid. b.

Prophetas antiquos non admittunt Mani-
chæi. to. 1. pag. 504. col. 1. a.

R

RE G N V M Dei aliud esse a vita ater-
na dixerunt Pelagiani, & consulantur.
to. 1. pag. 150. col. 2. e.

Resurrectionem corporum negarunt Mar-
cion, & Basilides. tom. 1. pag. 550. col.
1. c.

In Resurrectione non carnea, sed spiritua-
lia corpora assumenda esse, falso asse-
ruit Eutyches. tom. 1. pag. 351. col.
1. a.

I N D E X.

Ritus, & Cerimonias Ecclesia damnantes
confutantur. to. 1. pag. 220. col. 1. a.

S

SPIRITVSS ANCTI diuinitatem
Macedonius negauit, & reijcitur. to.
1. pag. 14. col. 1. a. & to. 2. pag. 120. col.
2. c. 150. col. 1. a.

Spiritum sanctum a solo Patre, & non a fi-
lio procedere, error est Græcorum, &
confutatur. tom. 2. pag. 120. col. 1. a. &
154. annot. 23

Spiritum sanctum, pro temporum diuersi-
tate reuelasse contraria ijs, quæ Apostoli
docuerunt, error fuit Tertulliani, & reij-
citur. to. 2. pag. 149. col. 1. a.

Spiritum sanctum non fuisse vere datum a
Christo dicente, Accipite Spiritum san-
ctum, error fuit cuiusdam Theodori, &
refutatur. tom. 2. pag. 313. col. 2. b.

Gnostici hæretici nonnullas comminiscuntur
fabulas circa verba illa, Spiritus docebit
vos omnem veritatem. tom. 2. pag. 149.
col. 1. c.

T

TEMPLORVM vsus impie dam-
narunt Massilliani. tom. 1. pag. 221.
col. 1. c.

Testamentum nouum veteri esse contrariū,
error fuit Manichæorum, & reijcitur. to. 1.

pag. 61. col. 1. b.
Trinitatem Diuinarum personarum negat
Sabellius. to. 1. pag. 11. col. 2. b. & 62. col. 2.
c. & pag. 60. col. 1. a.

V

VERBUM Dei negarunt hæretici
Alogiani. tom. 1. pag. 9. col. 2. a

Verbi Diuini consubstantialitatem, & eter-
nitatem negarunt Arriani. vide filium Dei.

Verbum Dei aliud esse a filio Dei dixit Eu-
nomius, & confutatur. to. 1. pag. 7. col. 1.
a. & 44. col. 2. a.

Verbum Dei mundum fecisse, negarunt Ma-
nichæi. tom. 1. pag. 17. col. 2. d. e. & pag. 21.
col. 1. a.

Verbum Dei solum fecisse visibilia, asseruit
Heracleon, & reijcitur. tom. 1. pag. 14.
col. 1. d. & 2. a.

Verbum Dei carnem sumpsisse non animam,
error fuit Arry. tom. 1. pag. 45. col. 1.
c. d.

Verbum Dei sumpsisse animam sensiuam,
non tamen rationalem, error fuit Apollin-
naris. to. 1. ibid. col. 1. e. & 2. a.

Verbum quod Angelus ad Mariam loquu-
tus est, dixerunt nonnulli fuisse incarna-
tum. to. 1. pag. 44. col. 1. a. b.

Vinum bibere, vt illicitum prohibebant Se-
uerus & Tatianus hæretici, sed confutan-
tur. to. 1. pag. 125. col. 2. a.

Finis Indicis hæresum, quæ præcipue in his
duobus tomis sunt confutatae.

